

111
1958 / 3

მნათობი

11

სტ 083060

1958

მ ნ ა თ მ პ

ქოველთვიური ლიტერატურულ-მხატვრული
და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ჟურნალი

წელიწადი 35-ე

№ 11

ნოემბერი 1958 წ.

საქართველოს საბჭოთა მწიგნობართა კავშირის ორგანო

2577

შ ი ნ ა ა რ ს ი

შალვა ამილახვარი — ცოცხლები ჩვიდმეტი წელი. ლექსი	83-3
ვახტანგ გორგანელი — ოქტომბრის ქეჩი. ლექსი	4
ვივი ძნელაძე — საბჭოთა ახალგაზრდობის . ლექსი	5
კონსტანტინე გამსახურდია — დავით აღმაშენებელი, ტერალოგია, გაგრძელება	6
გიორგი ლეონიძე — სიტყვა ძველ თბილისს. ლექსი	14
როსტომ ბეჟანიშვილი — გარეუბნული შეზობლები	16
ალექსანდრე ქუთათელი — ლექსები	30
თამაზ ჭილაძე — ლექსები	32
ერსკინ კოლდუელი — პირველი ფოთოდევნა. თარგმანი ინგლისურიდან მ. და ლ. ქვლევიძეებისა	33
მურმან ლებანიძე — ლექსები	37
იპოლიონ ქაფიარაძე — ჩემი ბრალა	39
სიმონ წყერავა — სასტველიანი. დასასრული	51
დავით სულაშვილი — გელმართალი. დასასრული	74
გიორგი ჯიბლაძე — ხელოვნების შორეულ ძეგლებთან. გაგრძელება	88

ვიხილავთ ახალ ნაწარმოებებს

ალ. ხანდორაძე — აკაკი ბელიაშვილის რომანი „ეღვრტეხილი“	101
რევაზ კვერცხილაძე — თანამედროვე ქართული პოემა	107
ვ. პ. დრუზინი — სიტყვა ქართული საბჭოთა პროზის შესახებ	113

ქრიტიკა და პუბლიცისტიკა

თ. ბადურაშვილი — ლენინური კომკავშირის 40 წლისთავი	118
ალექსანდრე გვახარია — რუდაქი	124
არჩილ დავითიანი — ალექსანდრე შირვანზადე	129
დავით კახრაძე — იაკინთე ლისაშვილი	132

(იხ. მეორე გვ.)

სახელმწიფო გამომცემლობა
«საბჭოთა საქართველო»
თბილისი

პროფ. იასე ცინცაძე — ქართველი მეფის წერილი პოლონეთის არქივსაცავში	137
პროფ. კ. ბაქრაძე — იუცილებელი განმარტება	149
ვიორგი შატბერაშვილი — წარმართული ხარება	155

მიმდარული ლიტერატურა

ქეთ. თაყაიშვილი — მოგონებები, ვაგრაძელება	166
--	-----

წიგნების მიმოხილვა

ვიორგი კალანდაძე — ალექსანდრე გომიაშვილის ბალადები	178
ჯემალ შარაშიძე — გრ. ცეცხლადის ლექსების კრებული	180
პროფ. ქსენია სიხარულიძე — ახალი ნაშრომი ქართული ფოლკლორისტიკაში	183
პროფ. იარომირ იედლაჩკა — ქართული ენის გრამატიკა	186
აბოლონ ქუთათელიძე — მონოგრაფია მხატვარ ვიორგი მაისურაძეზე	199
ახალი წიგნები	გარეკანის მესამე გვ.

რედაქტორი ს. ჩიქოვანი

სარედაქციო კოლეგია:

დ. ბენაშვილი, დ. გამეზარდაშვილი, ლ. კალანდაძე (პ/მგ. მდივანი), გ. მარგველაშვილი, ა. ქუთათელი, ს. შანშიაშვილი

რედაქციის მისამართი: თბილისი, ლენინის ქ., № 63, ტელეფონი 2-13-42, 2-11-66.

ხელმოწერილია დსაბეჭდად 6/Х111-58 წ. ნაბეჭდ ფორმათა რაოდენობა 12. შეკვეთა 643. უფ 04161. ანაწილების ზომა 7¼×12¼. ქაღალდის ზომა 70×108. ტირაჟი 6500.

საქართველოს სსრ კულტურის სამინისტროს მთავარპოლიგრაფიკომის მიერ ბეჭდვით სიტყვის კომბინატი. თბილისი, მარჯანიშვილის ქ. 5.

Комбинат печати Главполиграфиздата Министерства культуры Грузинской ССР. Тбилиси, ул. Марджанишвили, 5.

ცოცხლდება ჩვილმეტი წელი

უბერავს ბალტიის ქარი,
უბერავს, უსტვენს და მღერის.
„ავრორა“, ლუზაზე მდგარი,
ქარს ხედება ჯავშანის ქღერით.

ბუბუნებს მდინარე ნევეც
და გულმკერდს უკოცნის ხომალდს,
რომ ძველი სამყაროს ნგრევა
მან ამცნო ქუხილით მყობადს.

ხომალდის ერთოზე დინჯად
მალღდება მოხუცი ერთი,
მოაჯირს თითებით სინჯავს,
ულელავს ქოჩორი თეთრი.

ეტყობა, ვერაფერს ხედავს,
გზას იგნებს გუმანით, აზრით.
ალყაში მოიქცევს ხელად
მას ნახიმოველთა რაზმი.

— ვინა ხარ,
ვის ეძებ, გვითხარ! —
ჯიქურად გაისმის კითხვა.
მოხუცი ზარბაზნის გვერდით
ჯდება და
მღუმარებს დიდხანს...

— ვინ ხარო?
მიდით და ნახეთ
სპილენძის ფირფიტა ძველი;
ის გამცნობთ

ჩემს ნამდვილ სახელს,
ამოჭრილს ჩემივე ხელით —

იგი ამ ხომალდზე თურმე
ზარბაზნის მსროლელად მდგარა,
და კვამლის დაგრაგნილ ღრუბლებს
აქედან ზვერავედა წყნარად.

მონახავს გათოშილ ბორბალს
და შუბლით ეყრდნობა ზედა,
გულს უკლავს ტიალი ბოლმა,
რომ ხედვით ვეღარას ხედავს.

მერე კი მოიკრებს ძალას,
აიწევს, ადგება ზეზე,
და ხელის ცახცახით თანაც
ზარბაზნის ნაწილებს ეძებს.

— შეიღებო, იმ პირველ ქუხილს
მე ახლაც ვისმენო! — იტყვის.
შუბლიდან შორდება მწუხრი,
სხვა ელფერს დაიდებს თითქმის.

— იმ დიდი ქუხილის ექო
ჩვენც გვესმის! — პასუხობს ყველა.
— მაშ, მოდით, სიმღერა ვკეჭოთ! —
მოხუცი მიუგებს ხელად.

— ვკეჭოთო? — გაისმის ხმები...
— ვკეჭოთო! — გრილვებს ქარიც...
და ხარობს აღმების რხევით
„ავრორა“ ლუზაზე მდგარი...

პახანა მოკაენი

ოქტომბრის ქუჩა

ოქტომბრის ქუჩა — გაბმული ლარი,
ჭადრების ყდაში ჩასმული სარკე.
მზეს გაუღია ბაღების კარი
და სურნელებას უბნებში აკმევს.

ცა დაპბჯენია ქარხნების საყვირს,
ანთებულ ბუნჭთან მტრედი მტრედს
და ცხრა ძმის საფლავს ყვაილებს
უცდის
აყრის
წამოფრენილი მერცხალთა გუნდი.

თრთის განა მარტო ვარდთა ბაგენი,
ქვასაც კი თითქოს გული უცინის.
დგას ძველისძველი ნაძალადევი
ვით ობელისკი რევოლუციის.

მინდა გავშალო სიმღერა ტყბილი
აქ ყოველ სახლთან, აქ ყოველ ბუნჭთან.
თაიგულივით ამშვენებს თბილისს
მზისკენ წასული ოქტომბრის ქუჩა.

მიწა რა არი, ცაც სახეს იცვლის,
ბულბული აღებს მშვიდობის კარებს.
ო, ვით ეს ქუჩა, მჯერა და ვიცი,
ასე მშვენდება სამშობლო მხარეც.

ოქტომბრის ქუჩა — გაბმული ლარი,
ჭადრების ყდაში ჩასმული სარკე.
მზეს გაუღია ბაღების კარი
და სურნელებას უბნებში აკმევს.

გივი ძნელიძე

საგმობთ ახალგაზრდობას

ჩემი საშობლოს მინდვრებზე
მძლავრი გუგუნი გაისმის;
ახალგაზრდობა ბობოქრობს —
ჩვენი სიცოცხლის გაისი.

შრომაა? — ახალგაზრდობა
პირველ რიგებში გრიალებს!
ბრძოლაა? — ახალგაზრდობა
შუაგულ ცეცხლში ტრიალებს!

აშენებს,
უტევს,
ამშვენებს, —
გმირობას იჩენს გასაყვირს;
ის არის — საუკუნეთა
ულამაზესი ასაკი.

ახალგაზრდობა ყოველთვის
ახლის მძებნელი ყოფილა, —
კეთილ საქმეთა საქმნელად
ძალა ყოველთვის ყოფნიდა,

მაგრამ სხვა არის ახალი,
კომკავშირული თაობა,
არეის აროდეს ჰქონია
მისებრი გამბედაობა.

იგი მტკიცეა, გამძლეა, —
მომავლის ბოძად შედგმული;
იგია ჩვენი პარტიის
თანამოღვაწე ერთგული.

მისებრ დიადი მიზანი
არეის ჰქონია აროდეს,
იგია ხალხის იმედი,
ღე, ხალხი მისით ხარობდეს!

...მზით განათებულ მინდვრებზე
შრომის გუგუნი გაისმის:
— ახალგაზრდობა ბობოქრობს, —
ჩვენი სიცოცხლის გაისი!

ღავით აღვაშენებელი*

ტიტრალიგია

კუროპალატისა მელიტა შემოვიდა გახარებული.

ეს რა შშვენიერი ფრინველები მოკვარესო უფლისწულს!

ღემეტრე ყელზე შემოეკლო მამა მისს:

წამოდი ქორები ცნახოთო.

გიორგი აუხირდა თავის დას:

შენც წამოდიო მაიკო. მარიამი სიცილს ვერ იკავებდა:

მე რომელი მენადირე მნახეთო! მაინც თან გაჰყვა გიორგის. მახარას ნიანია ბაკურიანი და ჯონდი ერისთავიც გამოეტყუებინა, ისინი თავიანთ ყავარჯნებს დაყრდნობილნი მიკელანობდნენ საბაზიერო სახლისკენ.

თანაც იცინოდნენ: ამ ყავარჯნებით ბევრს გამოვადგებითო ნადირობაში მახარას. დავითმა ორივენი გადაკოცნა.

„ამ ქორებს მერჩია, ჩემი ნამდვილი ქორები უყავარჯნოდ მენახეთ ამ დღით.“

„ეგვეც სულ მალე იქნება, ჩვენო პატრონო, ჩემი დასტაქარი დაპირებულია, მომავალ შაბათს გადაგაყრევინებთო ყავარჯნებს“. მიუგო ნიანია.

„ოლონდ შენ ვნახო მომღიმარი, ჩვენო პატრონო, ამ ჯოხებს თუნდაც ახლავე გადაყვი“. სთქვა ჯონდომ.

„არა ამ საქმეში მეფეზე მეტად დასტაქარს უნდა დაუჯერო, ჯონდი.“

ქლარუნა ცას ეწეოდა სიხარულისაგან. იგი ამჩნევდა დავით მეფემ გული აიყარა ნადირობაზე. გიორგი მეფე აღმათ სადაცაა წინაპრებთან წავა, და ვაჟ თუ დავითმა საბაზიერო საესებით

გააუქმოს, სამადლო პურის ქაბა მომიხდესო ამ სიბერის ეამს.

ერისთავს არიშიანს მოხუცი ბაზიერი ბატატიც გამოეგზავნა. იგი საქმიანად დაჩლიჩობდა რკინის გალიებში, ხიზებს ასხამდა ქორებს. უწრუწუნებდა, აშოშმინებდა უხიავად აფხორილ მტაცებლებს.

მახარაც შევიდა გალიაში, მაცქერალთ ესმოდათ, თუ როგორ ეჩურჩულებოდა იგი ქორებსა და მიმინოებს, ბოლოს ერბოსფერი ქორი გამოიყვანა ერთი, მთელი წყრთის სიგრძისა, საბაზიეროს წინ მოგროვილთ მიჰგვიარდა გახარებულმა სთქვა:

„იცით რა ქორია ეგა?“

„აბა ჩვენ რა ვიცით ქორის კარაბადინში ჯერ არ ჩაგვიხედავს“. მიუგო მომღიმარე დავითმა.

„ეგ ქორი ეგვიპტური წარმავლობისაა, სწორედ ესაა მგალობელი ქორი.“ გიორგი მეფე ჩახედული ბყო ბაზთა საქმეში, მანაც გაიოცა:

„მგალობელიო? რასა ბრძანებ, ვეყო?“

„ეგვიპტეში ცხოვრობენ ასეთი ქორები. ბედუნებს ჩამოჰყავთ ისინი ბაღდადისა და ისპაჰანის ბაზთა ბაზრებზე“. გიორგიმ გადაიხარხარა:

„რას ამბობ, ვეყო, ქორი და გალობა? შენ რაღაც გეშლება, მახო.“

ბაზიერი ბატატი წინ წამოდგა, დაუდასტურა მახარას: ეგ ქორი ქეშმარიტად მგალობელიაო, მე ვუთვალთვალებდი, ამ დილითაც გალობდაო იგი. გიორგიმ სთქვა:

„ეჰ, აღამიანები ხშირად ცხოველებისა და ფრინველებისაგანაც უნდა სწა-

* გაგრძელება. იხ. „მნათობი“ № 9.

ვლობდნენ ქუთას, მე და ჩემმა ღმერთ-მა. თუ ამ დატყვევებულს, საწყალობელ ფრინველს გალობის თავი აქვს, თქვენ რა მოგდით, ახალგაზრდებო, ცხვირპირი რომ ჩამოგტირით ხანდახან.

ვინძლო ქორის წაბაძვას თავილობთ, მე მომბაძეთ, ვაყებო, სულ ხუმრობითა და შექცევით ვუპალოვდები სიკვდილს. გაიხარეთ, გაიხარეთ სანამ ჩემებარ არ დაგათოვთ თავზე.“

ახლა ჯაჭვის ფერი ქორი გამოიყვანა მახარამ და გიორგი მეფეს შეასვა ცერზე.

„უფალი მწედ გეყოლოს, მახო, ქორი ძალის მომნიჭებელია, ჩემს სიკბაბუეში როგორც კი პირს დავიბანდი, სულკურთხეულ მამიჩემის საბაზიეროში მივდიოდი, საუკეთესო ქორს ავირჩევდი, ცერზე შევისვამდი და ვუქვრეტდი მას. ამიტომაც მიბოძა უფალმა სითამამე ქორისა და მოთმინება კამეჩისა, თორემ ჩემს გაძალღებულ ცხოვრებას როგორ ლა ავიტანდი.“

დავითს ენიშნა შამის სიტყვები. მართლაც და ყოველ წამს უნდა გამოსძალო კაცმა სიხარული, უამისოდ რაღაა ცხოვრება?

თვალი შეავლო ხარიხებზე გამწკრივებულ ბაზთა და მოაგონდა გეგუთში. ქუთაისისა და ლიბარიტის უბანში გატარებული სეგბედნიერი დღეები, ყველანი აქ იყვნენ ნიანია, ჯონდი, გვანცა და მახარა, ერთადერთი დედისიმედი აღარ იყო მათ შორის.

მახარამ ქვიშისფერი მიმინო გამოიყვანა ერთი. გვანცას შეასვა ცერზე და უთხრა:

„ეგ თვალწითელა მიმინო ბედნიერების მომტანია, გვანცა.“

„ეჰ, ბედნიერებას მე ვინ მაღირსებს, უფლისწულ ბატონო“. მიუგო ერისთავის ასულმა.

„იმედი არასოდეს არ უნდა დაჰკარგო, გვანცა“, სიტყვა ჩაურთო დავითმა და თვალწითელა მიმინოს ჩახედა გაკაბასებულ თვლებში.

„რაც არასოდეს მქონია, მას როგორღა დაეკარგავდი, მეფე ბატონო, ახლა ერუნი მიმინო გამოიყვანა მახარამ, ნიანია ბაკურიანს შეაჩეჩა იგი.“

„ასეთნი გურგანის ზღვის ვალმა ჰყავთ თურქომანებს, იგი შეიძლება წეროს მიუტოვოს კაცმა, თუ საქმე მისკირდა, კურდღელსაც“.

ამის თქმა მოასწრო მახარამ და მესტუმრეთუხუცესი მოვიდა, გიორგი მეფეს მოახსენა.

ვამებ თორელი და აზნაურნი მისნი გაეხლენო.

ვამებ თორელი სპასალარად ჰყავდა გიორგი მეფეს იმ წლებში, როცა გიორგიმ „წარუხუნა ბერძენთა ანაკოფი, თავადი ციხეთა აფხაზისათა და მრავალნი ციხენი კლარჯეთისა, შავშეთისა, ჯავახეთისა და არტაანისა და შემდგომად ამისა აღილო ქალაქი კარიისა, ციხე ქვეყანა და სიმაგრენი ვანანდისა და კარნიფორისანი და აოტნა თურქნი მის ქვეყნისანი.“

გიორგიმ მახარას შეაჩეჩა ქორი ხელში და კბაბუკური ნაბიჯით გაემართა ჩელტის კარისაკენ, რომლის გადაღმა უკვე მოსჩანდნენ ახოვანი ვამებ თორელი და სამი თოროსანი რაინდი.

კლტი კარის ზღურბლთანვე გადაეხვია ურთიერთს ორი მხცითმოსილი გოლიათი.

ვამებ თორელს მხოლოდ ერთხელ ენახა გერაც კბაბუკი დავითი, თამამად მიეახლა მეფეს და ღაწვის თავზე ეამბორა.

უკუღვა და სთქვა:

„ბედნიერი ვარ შენის ხილვითა, მეფე ბატონო, რა ვუთხრა ჩემს სიბერეს, ხმლით რომ ვერ წაგებმარე ერწუხში. მუხლები დამიძაბუნა სიბერემ, ცხენზე ვერ ვჯდები მისრატულთა დაუხმარებლად, მაინც წამოვედი შენი ნაალაფარი ვიხილო თვალით“.

ვამებ თორელიც ბაზთა მოყვარული აღმოჩნდა. იგი კბაბუკურის გატაცებით უსმენდა მახარას:

„აი ეს ბოლოშავა ქორი არწივებარ

ძალმოსილია. არც ისაა ურიგო, მოყვითალო ფრთენი რომ ამშვენებს და გულმუცელზე სითეთრე გადაკრავს, ასეთი ორია, ალბათ ერთი ბუდიდან არიან აფრენილი. ის მთლად ტუტასფერი, წითელ-ყვითლად დაწინწკლული ნაკრტენითა, მთლად იშვიათია, მაგრამ ძნიად დასაგეშია.“

მახარამ ვამეხს მკლავზე წაივლო ხელი:

„იმ ორს ხომ ამჩნევ, ერისთავო ბატონო, ხარბის ბოლოს მსხდართ. მოშავო თავები აქეთ და ყვითელი ფრთენი, ესენი წყვილნი თუ მიუსიე, მშველს შეიპყრობენ.“

ერთი მათგანი ალბათ დედალია, საერთოდ, ქორთავან დედალს უფრო ღია ფერის ნაკრტენი აქვს.

ამ ჯიშის ქორებს მოხეტიალეს ეტყვიან, რადგან ისინი მთელ ქვეყანაზე დახეტიალობენ, უფრო მკაბე ხმა აქვთ, უფრო მძვინვარე თვალეები, ამ ჯილაგისანი მხოლოდ ფრინველებს ეტანებიან, გარეულ ბატებზე სანადიროდ კარგია ასეთი ქორი.

პაერში შეიპყრობს თუ არა ბატს, ან წეროს, მყისვე მოაშთობს. გარეულ იხებზედაც გამოსადეგია ასეთი ქორი, მაგრამ ხანდახან იხვი გაუსხლტება და მდინარეში ჩაყვინთავს, ქორი თავგამეტებით დააცხრება წყალს და იხრჩობა...“ გიორგი შეფეს მოსწყინდა მახარას ქაქანი.

„აკმარე ახლა შენი ქორების ამბავი ერისთავს, მახო, ვამეხს ნაალაფარი ცხენები, აქლემები და თორსაჭურველი ვაჩვენოთ, ისა სჯობია. წამო, საჯინი-ზოსაკენ გავატაროთ სტუმრები.“

* * *

შეფეთა და ერისთავთა მოსვლას არც მოელოდნენ საჯინიბოში. მეჯინი-ბეთუხუცესი ავად გამხდარიყო და მისი ნაცვალი შოშიტაი წინ შეეგება სტუმრებს და მოახსენა: იერუსალიმიდან გეახლნენო სარწმუნო კაცი.

„როგორ ხარ, შოშიტაი, რომ არ დაგვიბერდი, სქელო?“ ეკითხებოდა გიორგი შოშიტას.

„სიბერე დაეთრგუნე, მეფევე ბატონო, მე არც ვახსენებ მას, სანამ ხმლიანი მთავარანგელოზი თავზე არ წამადგება...“

„ეგრე უნდა, ჩემო შოშიტაი, სიბერე და სიკვდილი არაოდეს ვახსენოთ.“

მეჯინიბეთუხუცესის სამყოფელში ზედიზედ დაემხენენ სოხანეზე არტავაზ არშელი, ხახუტა, ლულუ ბენ ჰაიდარ და სიტყვაი ქორა.

გიორგი მეფემ წამოაყენა არტავაზ არშელი და ეუბნება:

რა ერქვაო მამაშენს?

ვაჩეო მიუგო არტავაზმა.

არშის ციხის პატრონი ვაჩე უერთგულესი ყმა იყო სულკერთხელ მამაჩემისა... იგი გააფთრებული ებრძოდა ფაღღონ ამირას წეროვანში, და მარცხენა ფრთას ლაშქრისას სარდლობდა, როცა ბაგრატ მეფემ მეორეჯერ აიღო ტფილისი.

დავითმა მზერა გაუმართა ნახმლევებით დაწვებდალარულ ქაჩალ ვაქაკს, გაეღიმა, მისი ოინები ხალიფას ჯარზე რა მოაგონდა, და არაბულად შეეკითხა მას:

„ბა ეს მითხარი, არტავაზ, რა სახისაა ეგ ჩვენი დედამიწა?“

არტავაზმა თავათაც გაიღიმა და მიუგო:

„ეს დედამიწა ხუთი ნაწილისაგან შედგება, მეფევე ბატონო, წარმოიდგინეთ თავი ფრინველისა, ორი ფრთა, გულმკერდი და ბოლო.“

„ახლა ეგა თქვი არტავაზ, სად იწყება დედამიწა?“

„დედამიწის თავია ხატეთი, მეფევე ბატონო.“

„ხატეთს გადაღმა რა ქვეყანაა?“

„ხატეთს გადაღმა ხალხი — ცხოვრობს, რომელსაც ვახ-ვახს ეტყვიან.“

„ვახ-ვახების ქვეყნის გადაღმა ვინა ცხოვრობს?“

„ვახ-ვახების ქვეყნის გადაღმა იმ-

დენი ხალხია, რომლის სათვალავი უფალს თუ ეცოდინება.“

„მარჯვენა ფრთაზე ვინ ბინადრობს?“

„მარჯვენა ფრთაზე ბინდუს ქვეყანა, მეფე ბატონო.“

„მარცხენაზე?“

„მარცხენაზე ორი ხალხი გვეგულდება მანშაქ და მამაქ.“

მანშაქ და მამაქს იქით ვინა ცხოვრობს თუ იცი?“

„მანშაქისა და მამაქის იქით ბინადრობენ იაჯუჯ და მაჯუჯ.“

„გული ქვეყნისა ვის უპყრია?“

„მუსლიმნი აგრე ვარაუდობენ: გული ქვეყნისა უნდა იყოს: მეკვა, ჰიჯაზ, სირია და მისრია.“

„მაშ რამდენი ხმელეთი ეგულებოდა მაჰმადს?“

„შეიდი.“

„ზეცა?“

„ზეცაც შეიდი. შეეკითხა თურმე მაჰმადს ერთი უცები ვინმე: ჩვენ რომელ ხმელეთზე ვიმყოფებითო? და მიუგო მან: პირველზეო. მეორეზე ვინ ბინადრობსო? იკითხა ისევე იმ უბირმა კაცმა და მიუგო მაჰმადმა: მორჩილნი ქმნილებანი ბინადრობენო მეორე ხმელეთზე, მესამეზე უცხო და უცნობი არსებანი, ხოლო მეოთხეზე შიშველი კლდეებია, მეხუთეზე მეჩხერი წყალი— „დაბდახ მინ ალ-მაჰ“, მეექვსეზე თიხაა, და იმ თიხაზე აღმართულია ტახტი იბლისისა, მეშვიდეზე ხარია.“

ახლა ესა ჰკითხა არტაევას დავითმა:

„რას ეყრდნობა თუ იცი მიწა?“

„იმ ხარის რქას.“

„ხარი?“

„თევზს.“

„თევზი?“

„წყალს.“

„წყალი?“

„ჰაერს.“

„ჰაერი?“

„სინესტეს. არაბულად რომა ვთქვათ ას-სარაჰას.“

„ას-სარაჰა?“ იკითხა მომღიმარე დავითმა.

„ას-სარაჰაზე წყდება ცხენბერება კაცთა.“

არტაევას არშელმა მიართვა დავითს ძვირფასი არაბული რუკები: მაამულ ვაშგარისა და ერთიც ალ საფაქსისა.

ვიდრე დავით მეფე არტაევას არშელს ესაუბრებოდა, შოშიტამ მოარგკინა მეჯინიბეებს ნაალაფარი ცხენების რემანი. ერისთავი თორელი გახარებული შესცქეროდა არაბულ ულაყებს, თექურ კაკებსა და იაზოებს.

როცა დავით მეფის საჯინიბოში შევიდნენ სტუმრები, არტაევას არშელმა თვალი დაადგა ოქროსფერ ულაყს და ეუბნება დავითს:

„ეს წმინდა სისხლის ქეილანურია, მეფე ბატონო. ამგვარი ცხენების გამო ერთ არაბულ ლექსს მოგახსენებდი თუ მიბრძანებ.“

სთქვიო ღიმილით მიუგო დავითმა,

„ნუ იტყვი თითქოს ეს ცხოველი

ცხენი იყოს ჩემი, მითხარი შვილია-თქო შენი.

გრივალზე უსწრაფესია,

თვალზე უმაღლესია,

როცა თვალი ველზე გაისერის მზერას.

ოჭროსებრ წმინდაა,

თვალი მისი უნათლესია,

ბეწვსაც დალანდაც მრუმე ღამითაც.

გაქუნებული გაასწრებს ჯვირანს,

ვაფრენილ არწივს შესძახებს:

ვერ გამასწრებო.

ისართა ზუზუნი და ხმალი წყრიალი

რა შემოესმება მამინ აზუავდება

გული მისი.

როცა იგი ნაბიჯით მიდის

საესე ფაღა დადგით გავაზე.

ის ისევე გონიერია,

როგორც ბრძენი კაცთა შორის,

ოღონდ ეგაა

პირუტყვად შეუქმნია იგი ალლასი.“

შოშიტაი არ მოელოდა მეფეთა დილა-ადრიან წვევას, დავით მეფის საჯინიბო ჯერაც მილაგებული არ იყო, ცხე-

ნის ჩონჩორის სუნი იდგა ირგვლივ. დაეითმა მკლავში ხელი წაავლო ერისთავს თორელს. ახლა ზერდაგ საომარ ულახთან მიიყვანა იგი და უთხრა: „განაგონი გექნება, ვამებ ბატონო, მეოთხე საომარი ცხენი გამომიკლეს ერწუხში. წელან რომ გაჩვენე. მაგას აღერსაი დაეარქვი.“

ეს ულახი, ეგეც ჩინებულია, მუცლი შევარქვი მას, ჩემი საყვარელი ცხენის სახელი. ნახე რა მოკლე ყურები აქვს, წვრილქალასანია, დრუნჩიბრი უხორციო აქვს, ხოლო ნესტოები „ლომის ხანასებრ ფართო“, როგორც არაბნი იტყვიან ხოლმე.

ფეხები სირაქლეშისებრ გრძელი, ხოლო იოგები აქლემისებრი...“

უცხოთა მიახლოებისაგან შემკრთალი ულახი ცახცახებდა. დაეითი სულ ახლოს მივიდა, თელისფოთლისებრ წვეტწამახულ ყურებზე მოეფერა, აკოცა თვალზე და ერისთავს მიუბრუნდა ისევ:

„ჯიშთან ცხენს შუბლი უნდა ჰქონდეს ფართო, მკერდი ვანიერი, კისერი გრძელი, ხოლო ყურები უცილოდ მოკლე, აგრეთვე ძუა ფაფარიცა.“

ამგვარად თუ მიემსგავსება იგი მწევარს, მტრედსა და აქლემს...“

ახლა ოქროსფერ საომარ ულახთან მიიყვანა დაეითმა მოხუცი ერისთავი.

„ეგეც ჩემი საყვარელი ცხენის, ქუჯაის ნაცვალაია. ამ პირუტყვისთვის მხოლოდ მეტყველების ნიჭი წაურთმევი უფალს, ფიცხია და დაუღერომელი, მაგრამ გონებითა სრული.“

ლომისფერ იბოსთან მიიყვანა დაეითმა ერისთავი თორელი.

„ეგ იბოს პირწმინდა თექურია, დაზე რა მაღალ ფეხებზე დგას, როგორი გრძელი კისერი აქვს და ვანიერი ნესტოები.“

საჯინიბოში შემოვიდნენ გიორგი მეფე, ნიანია და ჯონდი, მათ უკან მოყვებოდა არტავაზ არშელი.

ახლა სამარქაფო ცხენები უჩვენა დაეითმა ერისთავს კვერნისფერისანი,

ვერცხლისფერნი, მოლიბრო, ფორჯებით დაწინწკლულნი, უჩვეულოდ მოსფერს გადაიკრავდა, ზნეგუნქი მქნასფერნი იყვნენ სრულიად.

დაეითს არ მოეწონა, რომ ზოგ მათგანს მოვლა დაკლებოდა, შოშიტაი მოიხმო.

„სამურველი ხომ არ დაკარგეს შენმა მეჯინიბებმა, შოშიტაი, ჰა?“ შოშიტაი გადაფითრდა.

„რა უნდა ექნა, მეფეც ბატონო, წელში მყავს გაწყვეტილი მეჯინიბენი. ველარ ავუღივარ ამოდენა ცხენების მოვლას. მეჯინიბეთუხუცესს ხურვება შეეყარა, მერემეთუხუცესი მპირდებოდა გეგუთს წავასხამო ცხენებს, ნიკრისის ქაჩები დაემართა მაგ ჩემი ცოდვით საცესა და ლამისაა თავი არ წაგეჭამონ ცხენებმა. ახლა ისინიც მოსავლელია ველად რომა გვყავს ღვთის ანაბარად მიტოვებულნი, მერემენი ველარ აუდიან მათ დამწყურვალებას.“

საჯინიბოში მყოფთ მოესმოდათ გაუძლიისი ჰიხვინი და ზეხვინი. როცა მესამე თავლიდან გამოსვლას აპირებდა დაეითი, გიორგი მეფე წინ გადაუდგა, მწყრივად დაბმულ ულახებისაკენ მიახედა და ეუბნება:

„ეს შვიდი ულახი ვამებსა და მის აზნაურებს ვუსახსოვროთ, ერთიც არტავაზს...“

არტავაზს უსიტყვოდ ენიშნა ნათქვამი. და როცა არაბულად უთხრა იგივე დაეითმა, მეფეთა წინაშე მუხლი მოიყარა არშის ციხის აწინდელმა პატრონმა.

ერისთავი თორელი გაზარებულნი შესცქეროდა საჯინიბოების წინ მოგროვილ ცხენებს. ისინი ნაზამთრალ ბირკაში იყვნენ ამოგანგლულნი და ფაფარაბურძენილნი, ძუდაბურდულნი რომელიღაც ზღაპრულ ცხოველებს მიემსგავსებოდნენ. დაეითმა გადახედა აურაცხელ ცხენების რემას და უთხრა ერისთავს:

„ერწუხის ომამდის მე სარწმუნო კაცთა წარგზავნას ვაპირებდი კაცკასი-

ონში ცხენების შესაძენად. ვინ იცის, რამდენი ოქრო უნდა გაცეა მოლარეთ-უხუცესს ამ საქმისათვის, მაგრამ არსთა-განმრიცხვს ეწადა აგრე, ამირ შიხ აღ-დინ ამბეტმა და მისმა ლაშქარმა მომ-გვარეს ისინი“.

• •

გიორგი მეფემ აიჩემა: ახლა ზარდა-ხანა ვაჩვენოთო ვამეხს. ზარდახანა მო-თავსებული იყო საჯინბოებს გადალ-მა, ბაგრატიულ ძველთაძველი ციხის ნანგრევში, რომელიც სახელდახელოდ მოეფიცრა და გადაეხურა ზარდახანის-უხუცესს.

დავით მეფემ თვალი შეაელო ველად დახორცილ აქლემებსა და ეუბნება ერისთავს:

„ეს პირუტყვებია ქრისტიანობის უდიდესი მტრები. აქლემებზე ამხედ-რებულმა სარკინოზებმა და სელჯუკებ-მა წაართვეს ბერძნებს, სირიელებსა და სომხებს ოდითგანვე მოპოვებული სამ-შობლო.“

აი იმ არყის ზის ქვეშ მდგარი ორ-კუზიანი აქლემები მახრის¹ აქლემებია, უსწრაფესნი და შეუბოვარნი ბრძოლა-ში, ველზე მწოლარენი დრომადერე-ბია“.²

მეფეები და ერისთავები სულ ახლოს მივიდნენ აქლემებთან. გიორგი მეფე ეუბნება ერისთავს:

„იცი, ვამეხ, რა რიგად პყარს ეგ სა-შინელი ცხოველი... ხომ ეგზომ საამუ-რია ცხენის სუნი. მე თავათ ცხენის ჩონჩორის სუნიც მიყვარს, თავათ გან-საჯე მთელი ჩვენი სიჭაბუკისა და ვაყვაცობის მანძილზე ცხენთან გრ-თად გვიბრძოლია. ხომ გახსოვს ერთ ლამეს ჩვენ საომარ ცხენებთან ერთად

რომ გვეძინა კარნიფორის ახლოს ერთ გავერანებულ თვალაში. ხოლრა/აქლემში/ მტრისკარს, აქლემი მძორივით-მყარს...“

დავითი სულ ახლოს მივიდა ორკუ-ზიან ამბახთან და სთქვა:

„შეხედეთ, როგორი უჭკუო გამომეტ-ყველება აქვს ამ საწყალობელს, რო-გორი გაოგნებული თვალები, აქლემი ვგონებ ერთადერთი ცხოველია, რომე-ლიც თვალახელილი იბადება“.

„მინც რა ეჩქარება ამ გაოხრებულს ამ ჩვენი წაწყმედილი წუთისოფლის ნახვა, შენ რას იტყვი, ვამეხ, პა?“

აროხრობდა გიორგი მეფე.

ვამეხ სულ ახლოს მიდიოდა ამ ახ-მას ცხოველთან, რომელსაც ნაზამთ-რალი ბეწვი ზოგი ვაცლოდა, და ზო-გიც აჩჩოდა ტალახისა და სკორესა-გან ვაგლახად მოთხვრილი.

უზარმაზარი, ორკუზიანი, შავი აქ-ლემი იწვა, უცხოთა ორანის შემცნობი წამოდა, გამოაჩინა თავისი მკლე ფერ-დები, ნახმლევებისაგან დაჩირქებული.

იგი უხიაგად აკანტურებდა თავს და იფურთხებოდა...

ამასობაში ერთობლივი ყვირილი მორთეს მახლობელ კორღზე დაჯორ-გილმა გვიმრისფერმა აქლემებმა.

მათ სანახავად მოსულებმა თითბით დაიგმანეს ყურები. ეს იყო ამაზრზენი ღრიანცელი, რომელსაც ყოყინი, ბო-ყინი, ყოყინი ურთიერთს ერთვოდა.

დავით მეფემ კიდევ შეხედა აქლემებს და სთქვა:

„ლაშქრის ამირას კარგად არ სცო-დნია ამ ცხოველის სიჯიუტისა და სი-ცოფის ამბავი. იგი აქაც შესცდა, რო-ცა მთელი თავისი კარვები, საჭურჭ-ლენი და საჭურველნი ამ სულელ პირ-უტყვეებს აჰკიდა. რამდენადაც მამაცად იბრძვიან აქლემები ველზე, მთის ბრე-კებზე ხშირად ოჩნდებიან ხოლმე.“

ხოლო მდინარეთა და გუბეთა გადა-ლახვისას უკვე ცოფთებიან სრულიად-წყალს რა მოახლებენ ჯერ აკვინტრი-შდებიან, ატროკდებიან, მერმე მიაღ-გებიან და სეამენ განუზომელად.

¹ მახრი — ერთ-ერთი რაიონა აფრეიკისა, მსწრაფლმავალი აქლემებით ცნობილი.

² დ რ ო მ ა დ ე რ ი — ბერძენ. სწრაფმავალ აქლემს ეწოდება, აგრეთვე მიზანტიურ ხო-მალს აგრეთვე სწრაფმავალს.

სწორედ ხევებში ქუეციებით იქერდნენ აქლემებსა და მათ მხედრებს ხევისთავი ხორანასძე და მისი შაქუღლიანები“.

საესებით მელოტი, გრძელწვერა ზარდახანისუხუციეი წინ შემოეგება მეფეებსა და ერისთავებს.

ნაიცივარის კარიბჭეს ჯერაც შერჩენოდა ბაგრატ კუროპალატის ქამინდელი ფრთიანი ღომები.

ზარდახანის მოხელენი გაშეშდნენ კედლებზე აწურულნი. გიორგი მეფემ და მისმა სტუმარმა უხმოდ ჩაუარეს კახეზე დაკიდულ ქართულ თორებს, გეგუთის, უფლისციხის და დმანისის ოსტატთა მიერ ნაკეთებ, მუზარადებს, კურკატებს, რკინის პერანგებს, ჩუგლუეებს, წათებს, ხმლებს, წერაქვეცულებს, ხელშუბებს, მშვილდისრებსა და საომარ შუბებს, მახვილებს, ხანჯლებსა და მალალტარიან შუბებს, რომელთაც უზანგებზე იმაგრებდნენ ხოლმე იმქამინდელი მხედრები.

ეს ყოველივე ამოხტით გაზინთული, რიგიანად მოვლილი ეკიდა ირგვლივ. მაგრამ როცა იმ სათავსოებშია შევიდნენ, სადაც ნაილაფარი იარაღი ეკიდა, თვით მარად აღმღვრეველი გიორგი მეფე აღშფოთდა. ტალახი და სისხლი ზედ შეხმობოდა მათ, უწესრიგოდ ეყარნენ და ეკიდნენ ისინი.

ირანული, არაბული და თურქული ცხენსაკაზმი აჩვენეს ვამებს, ოქროს ბროკატით დამშვენებული დორები, ვერცხლის თორები ცხენათავის, სამკერდენი და საძუენი ცხენისა, საკარვე დორები ოქრომკერდით ნაქსოვი ფარსისტანისა და ხუნისტანის ოსტატთა ნახელოვნები.

ლაშქრის ამირას დიდი კარვის დორები და საფეხები, ოქრონემსურნი და ოქროსბროკატით ნაკეთებნი.

მოვერცხლილი მუზარადები და სალმასურის ჯაჭვის პერანგები, ვერცხლის ცხენსაკაზმი, ოქროსვალიანი ხმლები, მშვილდები და ისრები დამასკსა და ისპაჰანში ნაკეთებნი.

გველისპირული იატაგანები, რომელთაც გველის პერანგი აქოხდათ ვადაზე გადაკრული, ლითამიანი მჭრეტეე ფიქიზად ნაკეთები ვერცხლის ლითამიანნი. ოქროცურვილი სარკინოზული ქამრები, ლაგამები, სამკერდები, ვერცხლილტარიანი წერაქვეცულები, რომელთაც კიდევწამახული ნაიევიარი მთვარე ჰქონდათ ზეთავზე.

ბერძნული ცეცხლის გასატყორცხი ხელსაწყონი, საგანგებო პოლოტიკნი, სამკერდენი და რკინის თათმანნი, ბერძნული ცეცხლის მტყორცნელთათვის განკუთვნილნი.

ორკაპიანი მახვილები ვადამოოქვილნი, დამასკის, ბაღდადისა და ისპაჰანის ოსტატების მიერ ნაწრთობი ხმლები, დავითმა შეაყენა მოხუცი ერისთავი. ვადაჯვარიანი ხმლები უჩვენა პალერმოში. ფერარასა და პარიზში ნაწრთობნი.

„ეს ჯვაროსნებისათვის წართმეული ხმლებია“, ეუბნება ერისთავს. ფრანკული, იტალიური და ბრიტანული ჯაჭვის პერანგები ეკიდნენ კედელზე მსხვილფარეშოსანნი, წვრილფარეშოსანნიც ზოგნი.

ულითამო ნორმანული მუზარადები, რომელთაც ციკნის რქისოდენა კერტები ჰქონდათ ზედ დასმულნი.

ყუასწორნი, ვადაჯვარიანი ბავარული მახვილები, ბურგუნდული თორები, ცხენსაკაზმები და პოლოტიკნი.

ფრანკული ჩუგლუეები და წერაქვეცულები, ვარანგული მუზარადები, რომელთაც პირდამჩენილი მგელი ზედ ეხატათ.

ისევ თურქომანული, სელჯუკური და ირანული ჯაჭვის პერანგები აჩვენა გიორგი მეფემ სტუმარს, ყორნის ბოლოსებრ ვასვასი ჯერაც შერჩენოდა მათ...

მოხუცი ერისთავი არა სცხრებოდა, ახლა სხვა სათავსოებში აპირებდა ვადავლას, სადაც ჯაჭვის პერანგები, ხმლები, წერაქვეცულები და შუბები ჰერეხივით იყვნენ ჩაყრილნი.

გიორგი მეფემ იდაყვზე წაუცაცუნა ხელი თავის სპასალარყოფილს.

„გვეყოფა, ვეჟო, წამო ღიახვის ორაგულებს შევექცეთ“.

ტაოსკარიდან მალემსრბოლი მოსულიყო ამასობაში, დავით მეფე გიორგი ჰყონდიდელმა წაიყვანა თავის სამყოფლოში, ხოლო გიორგი მეფე და ვამეზერისთავი ბროწეულის ქვეშ გამართულ სუფრას მიუსხდნენ.

„ეს ორაგული საოცნებო რამეა, ვეჟო, ეუბნება გიორგი თავის სტუმარს. აპრილში იგი ქვირითის დასადებად მიდის ღიახვის სათავეებისაკენ, ხოლო შემოდგომაზე კაცის თვალი უკეთესს

ვერაფერს იხილავს, რა დაინახავ, აურაცხელი ორაგული თავის წაშინებულ როგორ უბრუნდება ისევე მტყუარს.“

გვეყოფა ცხენების, აქლემებისა და საჭურველთა გამო ლაპარაკი. ეს ღვინოც გასინჯე ატენური.

მადლი უფალს, უგუნებობა გადაეყარა ჩემს ვაჟს, ხვალ გეგუთს მიემგზავრება სანადიროდ და სალხინოდ. მცირე ხანს მაინც დაისვენოს ვეჟო რკინას შეჩვეულმა მისმა სხეულმა“. ეს სიტყვები თითქმის ტირილით წარმოსთქვა გიორგიმ, რადგან მას უკვე სჭირდა ის სენი, რომელსაც სკლეროზს უწოდებენ ჩვენს დროში.

(გაგრძელება იქნება)

სიტყვა ქველ თვილის

1.

მითხარ, ქალაქო, რაღა ხარ ტბილი
და სიხარულით გულს რად ატირებ?
ჩემი თაყვანი — ხობხისფერ თბილისს,
მტკვარს — საქართველოს წყალთა
სადინელს!

გორგასლის ვაეო, სისხლით ღებულო,
ამაყ დიდების სისხლით ნაბეჭრო,
კერავ, ციხეკლდეს შედუღებულო,
არწივთა ბუდეც,
ვეფხვთა სადგურო!

წყლულს მიჩვენებენ კრწანისელები,
მკერდზე ნახმლევს და მკლავზე
ნახანჯლარს!
დაუსვენებლივ სულ წინ მსვლელები...
მათებრ ქართლისთვის სისხლს ვინ
დახარჯავს?

მე შემომქვივის ხმაგამწარებით
გასრესილ ყრმათა ვაების კალო...
ასიათასი მამულიშვილი
ხანძარში მდგარი ლაღადით გალობს...

2.

მეტყვის მეტეხი გაუტეხელი
დიდი ვახტანგის უტეხარ ნებას,
დიდი დავითის მშრომელი ხელის —
ფუძისჩამყრელის — გულმოდგინებას...

ქველი ოცნება ჩვენ აქ გვიყვარდა —
წარსულის სევდით გადმომცქერალი.
თამარს ვეფხურ წიგნს აქ უკითხავდა
შოთა — მიჯნური და მომღერალი...

მთაწმინდა! ერის ღვაწლის ამწევი —
გმირთა სავანე და საბრძანისი;
ერეკლეს მკლავის ნავეაკაცევი,
სისხლით ჩასვრილი მწარე კრწანისი!

სიკვდილს აჯახა ფარი და მკერდი
თბილისისათვის მრავალმა რაზმმა.
აქ საკუთარი სისხლი დაწურეს,
როგორც მათ მიერ მოვლილმა ვაზმა.

დაჯდა გუმბათზე ჯალალ-ედ-დინი,
და შაჰ-აბასმა მიწა ჩასრისა...
იყავ, ქალაქო, გზაჯვარედინი
მარტო გზებისა?

ნათელ აზრისაც!

3.

მოჩანს ნაკვლევი ქარიშხალისა,
გახსოვს აქ შიშველ ხმალოთა ცემანი?
შეხედეთ ნანგრევთ ნარიყალისა,
იციოთ, ამ ქვების გადმოცემანი?

მოგისმენიათ ქვების ქვითინი,
ლოდების ზარი გაგიგონიათ?
ყური დაუგდე, თუ რას მისტირის,
გაიგებ, ქვესაც ცრემლი სდენია!

4.

აქ რომის აფრამ დაიგვიანა,
მას ტამერლანის დაასწრო ცხენმა.
საძირკვლიანად, მიწით, ქვიანად,
ერთად აღგავა ორთავ მძარცველმა!

საკუთარ ბედმა დაიგვიანა,
მტერმა გალენა აურაცხელმა,
ქვეშ მოითანეს და ჰყვეს იავარ
ნანგრევებმა და ნაცარმა ცხელმა!

ერთი ტალღა რომ ცრემლის გდის
მტკვარო,
მეორე ზვირთი — სისხლისა არი!
შენ მაინც მღერი, ოხრავ და ხარობ,
გულში ჩაგწვნია ოქროს საარი!

5.

ჩემო ქალაქო, ცეცხლად მოედე,
მათ, ვინც კი შენზე მოსვლა მობედეს!
შენ ატირებდი დაჭრილ პოეტებს,
წინასწარმეტყველთ, წინამორბედებს!

ქართლს დასტიროდნენ შენს
ნანგრევებზე,
იერემიას ქართველი ძმები!
ვერ ამოიღეს ჩაძირული მზე,
შეიმოსიეს შუბლი ძაძვებით...

მათი სიტყვები დამდადველია,
დამწარღვნელია, რა ნაღველია!
ბალამის შანთი გულს გაატარეს!
ყველა ჩვენგანი დამნახველია,

სამშობლოს კენესა რას არ ადარეს.
სად არ შესტყორცნეს წყლულთა
კვილი,
გული საგმირი სად არ გაგმირეს.
მილურსმულ ერის მწარე ტკივილით,
ქვა შეაშფოთეს,
კლდეც აატირეს!..

6.

აქ სახლებია ფერფლით ნაშენი,
ამოზიდული ცხელი ნაცრიდან;
თუმც მიწა იყო მშვენიერმშვენი,
სისხლის წვიმები მუდამ აქ სცრიდა..

ამ ამწეარ ქვებზე ჩანს ქართლის ბედი,
მკაცრი, სასტიკი და უღმრთელი,
ენატრებოდათ ამ ჭოხებს მტრედი, —
თავისუფლება — დაუთმობელი!

ბევრჯერ ყოფილა აქ ცალიერი
აკვნები,

ხოლო სავსე — სამარე...
ბევრჯერ დამალეს ბედი ერისა,
მაინც ბოლომდის ვერ გადამალეს!
სახსრებნალეწი, ნაფოტნამსხვრევი
აწმყოთი ხვალეს ესაუბრება,
ხშირ ტყესავით დგას თბილის — ქალაქი
და მტკვარი უმღერს თავისუფლებას...

7.

აქ თენდებოდა... იბადებოდა...
აქ ოცნებანი საქმედ ხდებოდა...
აქ სისხლი ძარღვში განა გადახმა?...
აქ საუკუნე იბრძვის ხმალდახმალ...

აქ ბევრი ვნახეთ მწარეც და ტყბილიც...
ჩვენ აქ ხოხობი მოვინადირეთ...
ჩემი თაყვანი ხოხობისფერ თბილისს,
მტკვარს — საქართველოს წყალთა
სადინელს!

არსოზო ბაქანიშვილი

ბარეშბენდი მეზობლები

აბიშლავი

შესავალი

თბილისი რომ გათავდება, ვინდა ჩრდილოეთით გახვიდე და ვინდა სამხრეთ-დასავლეთით, მაშინვე ზღვასავით მოლივლივე ყანები და მწვანედ მოღალანე მინდვრები დაიწყება. იქ რამდენიმე გასახვევია, აღმართი და დაღმართი, ხევი თუ გორაკი. შეივსებ, მერე ტაფობში დაეშვები, ისევ მთის წვერზე არწივის ბუდესავით წამომჯდარ სოფელს ჩაუქროლებ... აბუზღუნებულ შოფერს მანქანას ვაჩერებინებ და ჩამოვდივარ.

ჯერ ნაყოფები შარავზაა, ნაწვიმარიც რომ იყოს ტალახი მაინც არ მოგვიკიდება, მერე ლაფიანი ორლობე იწყება.

ესაა — თბილისის გარეუბანი.

მივატყაბუნებ ფეხებს, მივლიძინებ და შეუძმინველად ჩემს სახლს ვუახლოვდები. აქედან ორთაქალის კუდი

ჩანს, ღამე ათასფრად რომ აბრდღვიალდება ზოლმე. ლილოს მინდვრებსაც სწვდება თვალი, თბილისის ზღვას და ნინოწმინდის ლურჯად დაბინდულ ვენახებს.

მივიხედ-მოვიხედავ. აქ ყველა ჩემი ნაცნობია. ზოგი კოლექტივში მუშაობს, ზოგი — ქალაქად. ყველას, გამოუკლებლივ, თბილისი უღგამს პირში სულს. ისაა მათი დედა, მათი აკვანი და გულისფიცარი. მათ ერთი ძარღვი აქვთ კრიალოსნად გაბმული — თბილისის სიყვარული.

მზის გულზე ვზივარ, ცხელი პაერი ბეჭებს მიწვავს, ახლად მორწყული ვენახი ათასნაირ სურნელებში მხევეს; საღლაც ძალღი წკაფწკაფებს, ბავშვები იციინიან.

ვწერ გარეუბნელ მეზობლებზე.

დ ი ა ს ა ხ ლ ი ს ი

ნაპერწყლიანი გოგოა, შეშინებული შველივით მერყველი თვალები აქვს. შებინდდება და სოფლის ბოლოზე მარტოს ვეღარ გაუვლია. ჯმუხი, ძარღვიანი ბიჭები ისე უუტრებენ, ღამის თვალბით შესჭამონ.

სკოლა შარშან დაამთავრა. ერთი წელია კოლმეურნეობაში აღმრიცხველად მუშაობს. მისი ნახელავი იყო, მთელი საღამო შეუსვენებლივ რომ ფქვავდა წისქვილი.

დაღლილი ბრუნდება, მაგრამ მუხლსაც არ ჩახრის. საქმეს თავდაუზოგავად გაეცვრება: ჯარასავით ტრიალებს, მისალაგებელს მიალაგებს, დასარეცხს და-

რეცხს, დასაკერებელს — გაკერავს და როცა დედამიწიდან დღის ნათელი აიკრთება მხოლოდ მაშინ ჩამოჯდება საჩხვის პირზე.

მერე პაპასთან ისადილებს. ნასადილევს პაპა ჩიბუხს გააწყობს. გოგო ღობესთან დადგება და ნაღვლიანად აღიღინდება.

მისი ტოლები დღეცისმარე თბილისს დარბიან. უმალღესში „სკლიან ბედს“. შეღამებულზე, ახალი კაბით, ნელსაცხებლით გაეივებულო, ორლობეში გაივლიან და რომელიმე მეტიჩარა წაიმღერებს:

შენი ტოლები დათხოვდნენ

შენ რალამ დაგარჩინაო...

გოგოს შეაქრიალებს, სახეზე ხელს აიფარებს და აქვითინდება.

უყვარს? რატომ მალავს? ვაითუ?..

არავეინ იცის. დილით უთენია გარბის კანტორაში. მოვა შინ და ცქრიალა დიასახლისია.

სალამობით კი, თითქოს ჯიბრზე, გაფელიან და შემოსძახებენ.

შენ რალამ დაგარჩინაო...

მეზობელთან გადავა, კლუბში შეუ-

ხვევს, სოფლის ბოლოზე კი მარტოს ველარ გაუვლია. ჯამუხი, ძარღვეფრეჭეჭები ისე უყურებენ, ლამის იფარდებიან მშაპკამონ.

კვირაძალს, ახალ ჩითის კაბას რომ იცვამდა, პაპამ კარგახანს უყურა შვილიშვილს, მის მაღალ მკერდს, ნახ წელს, შავ-შავ, ნალვლიან თვალებს და ჩაიქვითქვითა :

— უნდა გავათხოვო ეგ მზესავსე! ცოდვია შედერებული მტევანი.

მწყემსის ლოცვა

მზით დამწვარი, ბრინჯაოსფერი სახე, უხეში, მოუთელავი თითები, გამოხუნებული სატინის ხალათი და შავად გაქონილი თუშური ქუდი. სადაც დაჯდება— ცხვრის სუნს დატოვებს. შუა ქალაქში დაფეთებული დადის, ეჩვენება, მგელი გასტაცებს ბატკანს ან ნიაღვარი გზას ჩაუკეტავს. ლაღად უსტვენს. მთელი გულით იცინის. ყვითელ, ზორკლიან ხელისგულებს ბალებს ლოყაზე მოუტყაპუნებს და „მამაძაღლო!“ — ეტყვის. ესაა აღერსი და მიფერება.

დავაჯაკებულა, ოცდაათი-ოცდათხუთმეტი წლისა, მაგრამ მიჯრით მიწყობილ კბილებზე ღიმილს რომ გააკვსებს და მხარს შეათამაშებს — საცოლე ბიჭი გეგონებათ.

არტელში უგერგილო მწყემსად არა თვლიან. სარქალის გულიც მოგებულნი აქვს. მთიდან თავის კუთვნილ ორმოცდაათ ცხვარს რომ გამოირიკავს, ისე გაუნათდება სახე, თითქოს მის ყოჩებს რქებით იალაღები მოქქონდეთ. სამაისოდ თბილისში ჩალაღავს, რიყეზე თამამად გააბიტებს და ხელდახელ დაჰყიდის. მუშტარს ლოცვა-კურთხევას გაყოლებს, ქორწილში და ძეობაში მოგახმაროსო, მერე მიუბრუნდება მეზობელს, ვინმე სოდანლულელ პასანას და ეტყვის:

— ე, თბილისი რო არ იყოს, ეგრე დანდობილა და კარგ ფასში სად გავყიდით ბატკანს!...

2. „მნათობი“ № 11.

პასანა გაიღრიკება და ბაზარში ნახვავლი ქართულით მიუგებს:

— ქარგი ბიჩია, ქარგი... ქალაქში ფევრი ყონაღები მაქს...

მწყემსს უბე ფულით გამოუტენია, ჯერ ძალიან ადრეა, მაგრამ ის უკვე მალაზიებისაკენ მიიქქარის. სანამ სავაჭროებს გააღებდნენ, მეფხოვეს ან დარაჯს გამოელაპარაკება, ბავშვები ჩაუცმელს მყავსო— მოიჩივლებს, გაიგებს, რა იშოვება და რისთვის გაისარჯოს.

თავს დაღუნავს და მალაზიაში შევა. შუადღემდე ივაჭრებს. ტომარას წითელი „ბაჩიებით“, შარვლებითა და ხალათებით, სტვირითა და ჯამ-კურკლით აავსებს, მხარზე წამოიკიდებს და გზას გაუდგება. საბარგო მანქანას შეახტება, ან, თუ ლოდინის თავი აღარა აქვს, მოკლე ბილიკებით აირბენს აღმართს, არ შეჩერდება, არ ამოისუნთქებს. მივა, კოლ-შვილს გაახარებს, ბალებს ჩააცმევს და „ქალაქურად“ დააპურებს.... მერე მშაყაცებში გავა, სადმე ლობისძირა მისხდებიან და ალაღ სადღევრძელოებს სვამენ შერყენილი ღვინით...

როცა დათვრება და ღამის სიბნელეში აკიაფებული თბილისის შუჭი ერთიათად მოეჩვენება, ფერდობზე დადგება, გულში მჯიღს ჩაიკრავს და ტკბილად ამოიკვნესებს:

— ეგ რომ არ იყოს, რა გვეშველებოდა!... ვაჭირვებასა თუ დაღბინებაში ზიარებაა ჩვენი.

ერთგული ძალი თითებს მოულო-
კავს. მწყემსს გული მიუბრის ცოლისა-
გენ, რამდენი ხანია თბილი ქვეშაგები

არ უნახავს... დალილს თვლელმა მოეჩე-
ვა და ნაბადში გახვეული მწვენიარ
მოლზე მიიძინებს. **გეზუნიონი**

„ფ რ ა ნ ც უ ზ ა“

წერილი თასმით გაბლანდული ძვე-
ლი, ტყავის აბჯა მხარზე ირიბად გადა-
უკიდია. აბჯაში მსხვილად დაპრილი
თუთუნის, ტოლ-ტოლად დაყვანილი გა-
ზეთის ქაღალდი და დანოტიებული ასან-
თის კოლოფი უწყვეთა. კოლოფში წუმ-
წუმას პატარა ლურსმანი, თაფლის სან-
თლის ნატეხი და სხვა წერილმანი რა-
ვინდარა ეყუავს.

საშუალოზე ცოტა მაღალ კაცს, მზი-
თა და წვიმით გაშავებული ნამჯის შლი-
აპა თავზე ისე წამოუდგია, თითქოს კინ-
ტოს თაბახით ხილი გამოუტანიაო „მეი-
დანში“. ჭიპამდე გაღეღილი ფერშეცე-
ლილი ხალათიდან ერთ მტკაველზე მო-
უჩანს ყველა დილზე ყანყარტომდე
შეკრული პერანგი. სქელბალთიანი ქა-
შარი ღიბს დასცილებია და ძველ, სალ-
დათურ გალიფეს დარდიმანდულად
აზის. სამწვერა ბაწრით ნაქსოვი წინდე-
ბი წიფეებს ისე აპყვრია, შორიდან
„ცარსკის“ ყელი გეგონება. ცხვირაპრე-
ხილი „ბათინკები“ აგრე გაუეაქსავს,
რომ სარკე თუ შემთხვევით შინ დარჩა,
წვერსაც გაიპარსავს გაპრიალბულ
ფესსაცემელში. დაკოჭლებული ყავარ-
ჯენი ფერდთან მიუბჯენია თითქოს წაქ-
ცევას აპირებსო, სივრცეში გარინდულა.

მას, მეტსახელად „ფრანცუზას“ ეძა-
ხიან. ომის დროს ტყვედ ჩაეარდა, სა-
კონცენტრაციო ბანაკში ფრანგები ჰყავ-
და ამხანაგებად და ამ გარეუბნელმა
გლენმა ერთ წელიწადში პარიზული აქ-
ცენტით ლაპარაკიც კი შეისწავლა. სა-

უბარში ერთ-ორ ფრანგულ ანდაზას გა-
ურევს და გლეხურად „აქიხენინდება“.

უთხრეს, ცოტა კოპწიად ჩაეცვა,
პაპიროსიც შესთავაზეს, ის მაინც გაზე-
თის ქაღალდში ახვევს თუთუნს —
კაცია და გუნება. დადის, როგორც მო-
ებრიანება.

საცდელ ნაკვეთში ხეებს ამყნობს,
ძველი მეზალეა. ნამყენი თბილისში ჩა-
აქვს, ხან პიონერთა ბაღს აღამაზებს, ხან
ვაკის ახალ პარკს დასტრიალებს, სანა-
პიროზეც „გალალა“ თავისი ნამყენები.

ერთხელ ინსტიტუტიდან მოაკითხეს.
სთხოვეს, ჩვენს საცდელ ნაკვეთში მეზა-
ლედ დადექიო. მაშინვე უარი არ უთქ-
ვამს, ერთხანს იფიქრა, მერე ასეთი „სა-
ბუთი“ გამოაჩინა:

— მოწაფეებს ფრანგულ ენაში ვამე-
ცადინებ და, სულ რომ ქალაქში გად-
მოვსახლდე, ბაღებს მოვიმდურებო.

გარეუბნელი ტყუილმა თავადვე გააბა
მაგში. ბავშვები დაეხვივნენ — მოგვეხ-
მარე უცხო ენის შესწავლაშიო.

ანტებმა ლუკმა იშოვეს. გაივლის ორ-
ლობეში მეზალე და ვიღაც ონავარი გა-
მოსძაბებს:

— ფრანცუზა!
გამოვიღის და ტარტაბუცა ბაღი
შეკვივლებს:

— ფრანცუზა!
დადის ყავარჯენით. ნამყენებს გულ-
დაგულ ეზიდება თბილისში. გარეუბანს
კი თავს ვერ ანებებს. ყველას თავისი
გულის სიადუმლო აქვს.

მხით ამსახული ორლობე

ზოგან შეწოლილი, ალაგ, პირიქით,
გადმოზნეკილი, ერთგან ღორი ვაეტევა,
იმხელა ხერელია, აი, იქ კი, რომ იტყვი-
ან, ჩიტი ვერ გადაფრინდება. გამხმარი
ძეძვი, დაშლილი ფირფიცრები, ძველი
ყუთები, ყანგაინი მავთული, რკინის ძე-

ლები, დახეული ბრეზენტიც გაუფარე-
ზიათ — ყველა ჯურის ღობე, ერთი
ძლიერ რომ დაუბეროს ქარმა, ბუმბუ-
ლივით ჰაერში აათამაშებს.

აქ ყველა მეზობელია. ერთმანეთს
არაფერს უმალავენ. არაფერს მოპარა-

ვენ ღობე ისე, ადრითა, თორემ გასაყოფი და გასაწეწი არაფერი აქვთ.

საკმაოდ განიერი ორღობე. დედაქალი ჩვილს ძეძუს აწოვებს. ბერიკაცები ჩრდილს ეფარებიან, მზედაკრული ქათმები — ბერიკაცების წვერს. მამალი ნაგვიანვე ყოყლოყოს ამბობს. ბუზებისაგან თავგაბეზრებული ძალი წკაეწკაეებს; ბაკში ხბო ხტუნაობს — ადრეა ნახირის მობრუნებამდე.

გზა მტვრიანია. ურმისა და მანქანის ნატარი ორი სწორი ხაზივითა დევს. გამხმარი ტალახი შეყვლეყვლებულა, ოკრიბოკრო გზა უარესად დაუხრამავს და მიუბრეცია. როცა ძალიან ცხელა, თითქოს მტვრიც მატულობს. წამოუბერავს თბილი ნიავი და თეთრი ფარდები აიშლება.

მზეს აუვსია ორღობე. ყოველი კუნძული განათებულია. ყველაფერი ბრწყინავს, თვალისმომკრებლად ლაპლაპებს. ამ მტვრიან, ხარის ქედით ნაოჭიან ორღობეში იმდენი შუქია, იმდენი მადლი მზისა, რომ გული სიხარულით იესება.

მეზობლები ვალში ჩადგნენ. ვილაცამ ინეინური აქეიფა; თბილისისა და ვარე-

უზნის საბუკოში განცხადება დაწერეს; ორღობეს არაფერი ეშველა. მთავარი გზა სოფელს ცერად უვლის. ის მოასფალტებულია. უფროსები იქით დადიან. აქ იშვიათად შემოიხედავენ. დროდადრო ვინმე გველადუა ფულებს წამოჰკრეტს — პარიქა და გზა უნდა გაგიკეთოთო, უგზო ბილიკებით ჩაქანდება თბილისში და ამ „საგზაო“ ფულს რომელიმე რესტორანში ყლაპს უზამს. საქმეს მაგარი ხელი უნდაო, — ამბობენ ბერიკაცები.

ზოგან შეწოლილი, გადმოზნეჰილიც, აყრილი და წაქეული ღობეები. მტვრიანი, ოკრიბოკრო გზა. ნაწვიმარში მუხლამდე საფლობი, ამოხვალ, რა თქმა უნდა, ფეხსაცმელს დაგატოვებინებს.

მანქანა ისე ჯაყჯაყებს, გულ-მუცელი გედღებება. ფეხით წახვალ და თავბედს იწყევლი.

მაინც დადის ხალხი. იმედით უყურებს ხვალინდელ დღეს, იქნება და, გამოჩნდეს „მაგარი ხელი“.

დაღრეცილი, მრუდე გზა და ძველი ორღობე ბრღევიალა მზითაა სავსე, მისი მადლიანი შუქითაა დახატულ-მოჩითული. ამ მზეს შესცინის ყველა.

ღულუნებანი მტრადები

ცხელა. მიწას ბუდი ასდის. კრიჭინა კრულაობს. ხეზე ფოთოლიც არ ტოკავს. ძესულიერი მიმალულა. ზოგი ჩეროში ზის და ღურგლობს, ზოგი გულადმა გამოტილა და მამაპაპური ძილი გამოუქიმა.

ქათმები ძროხის ნაჩლიქარში ჩამდგარ გუბებს მისდგომიან, ყვითელ ნისკარტებს ჩქარ-ჩქარა ჰყოფენ და მერე ღმერთს უყურებენ.

ვილაცას ბავშვი გასჰირეულებია. ძალიან რომ ცხელა, თითქოს უფრო ვარკვევით ისმის ტირილი და შეწრიალებული დედის დაღლილი ნანა.

გვალვით გათეთრებული სიმინდები გასხებილს ჰკავს. მხოლოდ მზესუშირას შეუბრუნებია გვირგვინი და ზაფ-

რანისფერ ყვავილებშუა ნაცრისფერი, ჯერ ისევე ნედლი მარცვლები გამოუჩენია.

სოფელს სიჩუმისა და სიცხის ბული დაუხურავს.

არ ისვენებენ მხოლოდ ბავშვები.

დიდი კაკლის ჩრდილში მიმსხდარან.

შუაში ვილაცა ჩაუყენებიათ.

ღულუნებენ მტრედები.

შუაში რომ დგას — ქალაქელია. სოფლად არდადეგებზე ჩამოვიდა. უნდა „გასუქდეს,“ — როგორც მისი მშობლები ამბობენ.

სოფლის შავტუხა ონავრები ანგლობენ.

— გასუქდეს რა, საახალწლო ბურვაცია?

— როცა დაკლათ, მე არ დამივიწყოთ.

ქალაქელი გაფითრებული და შიშით შესივების ტოლებს. მერე ტელევიზორს აქებს, მამამ მიყიდა, ყოველდღე კინოს ვუყურებო.

ბავშვები გარინდებული მისჩერებიან უფერულ სახეში.

ქალაქელის ტრაბაზს ბოლო არ უჩანს და მის ტყუილსაც საკმაოდ გრძელი ფეხები აქვს.

ბოლოს ვედარ მოითმინა ერთმა მზითა და ჰაერით გარუჯულმა ბიჭმა, ხელი გაკრა და გააწყვეტინა.

— ჩიტის ბუდეს თუ ჩამოიღებ ხიდანო.

ტელევიზორის პატრონმა თავი გამოიღო. ბევრი აღარ უდავიათ. ხეზე აუშვებს.

იდაყვები დაიკაწრა, მუხლები გადაიყვლიფა, გულისპირი ჩამოიფხრიწა, მაინც

არ მოეშვა, ტოლებში არ გაწებულა ვაი-ვაგლახით მიადწია, სტანდარტული...
ონავრებს თუ შური მტყლი... მტყვტტოთ ხეზე.

შერცხვენილი ჩამოვიდა და ჩუმაღ, განმარტობით დაჯდა.

ბალები ერთხანს დასცინიან, მერე მიეხვივნენ.

— ქალაქში რომ ჩამოვიდეთ, გვაჩვენებ ტელევიზორს?

ის გაიბღინძა.

— რატომაც არა, ოღონდ თქვენ...

— რა?

— აღარ მომატყუოთ.

— ხი, ხი, ხი!..

ცხელა. ძესულიერი არ ქაჰანებს გარეთ.

კაკლის ჩრდილში მიმსხდარან ბალები.

შშვიდობაა.

ლულუნებენ მტრედები.

მიხას ღღე

სიმაღლით ურმის კონკილას თუ გაუტოლებდა. ლოყებზე მზე წაეკიდა. სპეტაკ შუბლს ნორჩი ჩალისფერი ქოჩორი დაჰფენია. დარბის. მიიხედავ და გაქრება. მოიხედავ — გულში ჩაგეხუტება. გაუპარსავ ყვრიმაღზე გაკოცებს, ნაზი ტუჩები წვერით რომ დაეჩხვლიტება, მოსხლეტილად ვითავაზებს სილაქს და იტყვის: ბუა!

ქალაქიდან ორი თვეა ჩამოვიდა. ოთახებს ვერ ეპუება. ეზოში აღარ ეტევა. სულ გარეთ გარბის. ციკანს მოაბტება და ცხენივით დააჰენებს. მამლებს ომს უმართავს. ნაგაზებს ისე თამამად გაუვლის, რომ კბილებდარგენილი ქოფაკები გაოცებით უყურებენ — ეს რა ფრინველიაო.

მიწაზე დამჯდარ ჩიტს მიეპარება და გაფრენილს ლამის ჰაერში აპყვეს. აჩემებს — რატომ ფრთები არა მაქვსო.

ძილში ვილაცას ახსენებს. მოღლილი, მცირეხნით რომ ჩამოჯდება, საკმარი-

სია სალამურის ან სიმღერის ხმა გაიგოს — წამოხტება და თვალმოუკრავად დაბზრიალებდა. წაიქცევა. ადგება. მიწას ფეხს დაჰკრავს, მოსინჯავს, ხომ არაფერი დაუშვავდაო და იცინის.

ღობის იქით ერთი დედაბერი ცხოვრობს. მთელი სოფელი მისგან ყიდულობს მშესუშორას.

დედას ზვეწნა-მუდარით გამოსტყუებენ ორ აბაზს, ასკინცილა გამოირბენენ ორლობეს, ბანზე მოდგებიან და დაიძახებენ:

— მართა ბები!

გამოვა დედაბერი და გამოუტანს მშესუშორას.

შავტუხები ჩამოსხდებიან ბექობზე და მზიარულად აკნატუნებენ.

მიხა ყველაფერს ხედავს. მამლაყინწასავით შეხტება ღობეზე და ყოყლიყოო

— მართა ბები!

დედამ ქალაქში ჩაიყვანა. იქ ვილაც ნაცნობს შეხვდა. მოხუცს, დაერლო-

მისს. შიხამ არც აცია და არც აცხელა.
— მართა ბები! — მიყვივლა და მი-
ყვივლა.

დღეაბერი გაოცებით დასკეპროდა
„პატარა ყაჩაღს“.
მამლაყინწა შეუჩერებულად ჯანაყროდა
ყვილიყოს.

ბროლის ღრუბელი

ობლის ჯამივით მოკრიალებულა ცის-
კიდური, კამკამა ლაყვარდს ერთადერთი
თეთრი ღრუბელი დაბნევიდა და ლურჯ
სიერცეში ისე მიცურავს, როგორც ტბა-
ში ჩაყარდნილი ცხვირსახოცი.

საოცარი გარინდება დაპატრონებია
ბუნებას, მწვანედ აღაღანებული ველე-
ბი, რუხად ჩამტკბული მთები და ცის-
ფრად შედედებული ვენახი ისე გაჩუ-
მებულა, ისეთ უძრავ დვინში წასულა,
თითქოს სიციოცხლის მთავარი ძარღვი
გასწყვეტია და წუთისოფელზეც ხელი
ჩაუქნევიაო.

მზე აქერს. თეთრად ლაპლაპებს ყვე-
ლაფერი. ჩირგვებში კალიამ რომ გაი-
ფაუნოს, მტკაველზე აყენებს მტვერს.
გვალვას დედამიწა ღონიერად დაუბლუ-
ჯავს, სინუბისა და გამოუცნობი მოლო-
დინის ზეწარი გადაუფარებია.

აგვისტოს გასულა. მწიფე ვენახი
პატრონს ელის; მარნებს კარი დაუღიათ.
ქვევრები ხახას აჩენენ, წყურვილი რომ
დაიოკონ. კოლმეურნეობის სავაქრო
წერტს მანქანები მოუშადებია.

თბილისი შემოდგომის ბარაქას და-
ლოდებია. ქალაქი ნატრობს გარეუბნის
ნეჭტარს. არადროს არ უმტყუნიათ მათ
ერთმანეთისათვის, რალა წელს დააღა-
ლატებენ.

ბროლის ღრუბელი სადღაც დაიკარგა.
მზემ აკრიფა სხივები. ლაყვარდმა კამკა-
მი შეწყვიტა. ცას რუხი ფერი მოედო.
შავი ღრუბელი წამოიშალა.

მძიმე ღრუბელი სოფლის თავთან
დადგა და ვენახებს მსუნავად დააშტერა
თვალი.

ბერიკაცები მიხედნენ, სეტყვის ღრუ-
ბელი იყო, „ამინდის ბიურომ“ მეორე
დღეს გაიგო.

აწრიალდა სოფელი.
ვენახს ჯანადგურება ელოდა.
სასწრაფოდ აცნობეს აეროპორტს.

თვითმფრინავი შურდულივით შეიჭ-
რა შავ ღრუბელში და ბოლითა და ცეც-
ხლით, მძლავრი ფრთების ჯახუნით მი-
ხია და მოხია, დაფლითა და გამოფატრა
ღრუბელი, გაფანტა, გაიტანა, ხევში ვა-
დაჩეხა, ნაფლეთებს დაედევნა, იმდენი
სღია, სანამ სათითაოდ არ გადაკარგა
მთებსგადაღმა.

ყუყუნა წვიმამ დაუშვა. სეტყვა დაად-
ნო ადამიანის ცხელმა გულმა.

კოლმეურნეობის სავაქრო წერტი
ყუთებს კრავს.

მანქანები ეშხადებია.
თბილისში მაღაზიის წინ ჯერი დგება.
ილიმებთან ქალაქელები.

გარეუბნის ყურძენი მრავალჯერ
უგემიათ.

არც ეხლა დააღალატებენ ისინი.

გაზაფხულზე კი, ვენახს შაბი და სარ-
მავთული რომ დასჭირდება — ენაცვა-
ლოთ მათი თავი, აბა, იმოდენა ქარხნები
რისთვის უნდათ.

ძმა ძმისთვისო.

დასკმეობა

კვირას, დილაბნელი რომ აიშალა, ნა-
თელა უკვე გარეუბანში იყო, უნდოდა
რიგიანად დაესვენა და ბავშვიც მოენა-
ხულებინა.

ორლობის გაღალმა გნიასი დადგა.
ბავშვები ტიროდნენ, საქონელი ბლაო-
და, დედაკაცები უთავბოლოდ დარბოდ-
ნენ და წიოკობდნენ.

ოჯახის დიასახლისი გამხდარიყო ავად.

სულ მალე ნათელას ეზოში შემოფარფატდა ჯარი:

ჯერ ბავშვები,

მერე ქალები,

ბოლოს ბებერი ნავაზი.

კიშქარში ხბომ დაუწყო ურდულს ლოკვა.

— ეჭიმო, გვიშველე!

ნათელა დაღლილია, გასულ კვირას ათი ოპერაცია ჩაატარა, დღეს ავტობუსის ბილეთი ვერ იშოვა და საბარგო მანქანით ამოხრიგინდა, რამდენი ხანია ბავშვი არ უნახავს, საოჯახო საქმეც აქვს — გასარეცხი, გასაუთოებელი... გრილი ჰაერი ბანგივით ეკიდება, ერთი მიძინება სიცოცხლედ უღირს...

— ეჭიმო, გვიშველე!

ყველაფერი ავიწყდება. ის მკურნალია.

ავადმყოფი ნახა.

საოპერაციოთა, — თქვა.

აწივლდნენ ბავშვები.

ქოთქოთებენ დედაკაცები.

ყვეს ძალლი.

ვილაც აბეზარი ღობესთან შემოღებრა და მთელი ხმით ღრიალუბს:

— მართა ბები!

აჩუმებენ, სწყევლიან.

მირბიან მეზობლებში.

ვისა აქვს მანქანა.

არაგის.

ნათელა გაისარჯა.

მთავარი გზა.

ხევწნა, მუღარა.

გულკეთილი შოფერი.

ჩაეიდნენ თბილისში.

ოპერაციამ კარგად ჩაიარა.

მშვიდობა.

ნათელას დასვენების დღე აქვს. ისე დაიღალა — დარეტიანებულებით დადის. როგორც იქნა, მივიდა სახლამდე. აუშლელ ქვეშაგებზე მიწვა და გაუბედულს მიეძინა.

გარეუბნელი ქალი კარგად არის.

მისი ბავშვები ისევე იცინიან.

ეჭიმის დასვენება? ეპ, მთავარი ოჯახს არ წამოეკეტეს დედაბოძი.

მიწის სუნი

ამ თვალტანად, ლამაზად ჩაცმულ ყმაწვილს რომ შეხედავ, მაშინვე რუსთაველის პროსპექტი გაგახსენდება. სად ნახავს კაცი ასეთ ბიჭებს, თუ არა იქ. გაწყობილი შარვალი, გაქათბათებული ხალათი, შავად მბზინავი თმა და დარდიმანდული გამოხედვა ისე შერწყმია ერთმანეთს, ისე შეკოწიწებულია, რომ ძნელია, ისინი დააშორო. ამ ბიჭმა კი პირდაპირ „სასაცილო“ რამ ჩაიდინა. შორს არც იმას მოუთხოვია გაგზავნა, მაგრამ თბილისში დარჩენაც არ ისურვა. ინსტიტუტი დაამთავრა თუ არა, გარეუბანს მიაშურა, მოხუც დედას რომ საღამოობით ჩამოვაკითხო.

დღით უთენია წამოხტება და გარეუბანში გარბის. ნაშუადღევს ამთავრებს გაკვეთილებს, მაგრამ საღამომდე შინ იშვიათად ბრუნდება.

ჯერ სკოლის საცდელ ნაკვეთში გავიდა. მერე კოლმეურნეობის მანქანას გაპყვა ნერგების მოსატანად. გაზაფხულზე, ხენაში, ტრაქტორზე ირაზრახა, მკათათვეშიც ადიოდა სოფელში, რომ კომბაინი ენახა.

ნეტა ეს მასწავლებელი რას დადის მინდორშიო, — ამბობდნენ ზოგიერთები.

სულ მალე ჭორი დაცურდა:

აგრონომი გოგო შეჰყვარებია და იმის ნახვას ესწრაფვისო.

დედაკაცებმა ჭორს პირი მოუქარგეს და დაასურათხატეს.

გოგო მდიდარია და ნებიერი. ბიჭი მის ჩაცმას ვერ აუვა, სჯობს ტოლი მონახოსო.

ბერიკაცებმა ასე გაზომეს: მუშა ბი-

კია, მინდორი უყვარს, რა მოხდა ამის-
თანაო.

ის კი, ფიზიკის მასწავლებელი, დაა-
ბოტებდა ნახნავში, ახლად გაღწეულ კა-
ლოზე, ნამჯამი, ფერდობზე, ტყეში და
ხეებში, მთელი გულით, ხარბად ისუნ-
თქავდა მიწის სუნს და შერე, საღამოს,
რუსთაველზე რომ გაივლიდა, დაფიქრე-
ბული ეუბნებოდა „სტილიაგებს“:

— გარეუბნელებს უჭირთ, ძმაო. იქ-
ნება თავთუხი სჯობდეს იქა? მაგხელა
საწყობი რომ გაბარია, ცოტა მავთული
მომეცი ვენახის ასაბმელად.

ამხანაგები ჯერ დასცინოდნენ, მერე
ყური მიუგდეს. ერთ დღეს მასწავლე-
ბელმა დანდობილა „ამოლალა“ ისინი
გარეუბანში.

ცხვარი მთიდან ბრუნდებოდა. გორა-
კები თეთრად იყო გადაპენტილი. ლაფ-
ში ძლივს მიდიოდა ბატკანი. მწყემსებ-
მა დახმარება სთხოვეს „ველეებს“.

დაეხვივნენ ბიჭები. ზოგი ორს ისევამ-

და მხარზე, ისეთი ყიფინა გამართეს, რომ
გააყრუეს ხეხუფი.

ფარები დააბინავეს. მწყემსებმა ^{მარკუნული} ~~მწყემსებმა~~ ^{მწყემსებმა}
მის გაუტეხავად არ გაუშვეს. ცხვარი
დაკლეს და ლეინო მოიტანეს.

ტკბილად წაიჭეიფეს. გემრიელი სიმ-
ღერა თქვეს. გულწრფელად გადაკოც-
ნეს ერთმანეთი.

მოდლიდნენ თბილისში და არ ეთმო-
ბოდათ ცივი, ჯანსაღი ჰაერი, ხასხასა
ბალახი და ძლიერი სუნი მიწისა, დამათ-
რობლად რომ მოსდებოდა ბუნებას.

მასწავლებელი მორცხვად ილიმებოდა
ამხანაგების „განაჩენის“ მოლოდინში.

მათაც არ დაუგვიანეს.

— კაცი ყოფილხარ, ძმაო! რუსთა-
ველზე გავლასაც ასწრებ და ამდენ და-
ვიდარაბასაც.

გარეუბნელები მოაცილებდნენ. თბი-
ლისელები მოდიოდნენ. ველარ გაეგოთ,
ვინ სადაური იყო. არა იმიტომ, რომ და-
ითვრნენ.

ფოსტალიონი

მალაია, ყელყელა, თვალმახარა. სი-
რაქლემასავით დააბოტებს. არ დაავგია-
ნებს. ერთსა და იმავე დროს მოდის.
სოფლელები საათს „მასზე“ ასწორებენ.

ტიპიკაანათ კოლას მან მოუტანა და-
ჯილდოების ამბავი. სალომე რომ დე-
პუტატად აირჩიეს — აქაც ეს ფეხმარდი
ფოსტალიონი გაისარჯა.

უცხოეთიდან ჩამოსული სტუმრები
რომ უნდა სწვეოდნენ — ფოსტალიონ-
მა წინდაწინ ყველაფერი იცოდა.

თბილისს ზედ აკრავს სოფელი, გარე-
უბნელები დღეცისმარე ქალაქის გზაზე
დგანან, მაგრამ ფოსტალიონის მიერ მო-
ტანილი გაზეთი მაინც სხვანაირად ეხახ-
ვება გულს.

— ბიჭო, გოგლა! — დასძახიან დედა-
კაცები. — მე არავინა მკითხულობს?

— წერენ, დედი, ჯერ არ დაუწე-
რიათ.

— მე რატომ დამივიწყე, ყმაწვი-

ლო, — გადმოდგება ღუქნის კარებში
ღიპიანი ყასაბი.

გოგლა დაალაგებს, ვის წერილს მიუ-
ტანს, ვის გაზეთსა და ჟურნალს, ნასადი-
ლევს, „სალამოს თბილისს“ ამოაცუხცუ-
ხებს, სხედან გარეუბნელები და იზები-
რებენ ქალაქის ქრონიკას, თან ერთმა-
ნეთს ეღავეებიან, რომელ კინოში სჯობს
წასვლო...

ერთხელ გოგლამ „სალამოს თბილისი“
შებინდებისას მოიტანა და სოფლელებ-
მა კინაღამ თავი არ გაუხეთქეს; გულის
ბუხარი რომ ამოიწმინდეს, ჩათვალე-
რეს გაზეთი და ბიჭოს, რას ხედავენ:
პირველ გვერდზე გოგლა იყო გაჰიმუ-
ლი.

სოფლელები ღრეუას მოჰყვენ.

აბა მათ რა იცოდნენ, თუ ათი წუთის
გზას ერთი საათი მოუნდა ფეხმარდი
ფოსტალიონი, ასჯერ მაინც წაიკითხა
ქება და თან ისეთი გაფაციცებით და-

ყურებდა თავის ფოტოსურათს, თითქოს ამ კაცს პირველად ხედავსო.

იმ დღის მერე გოგლას აღარ დაუგვიანია და გარეუბნელები კვლავ „მასზე“ ასწორებენ საათს. მხოლოდ ერთი უც-

ნაური ზნე დასჩემდა: სანამ ახალ / გა-
ზეთს წაიკითხავდეს, უბედურად აწო-
ილოს დაკეცილ-ჩაპრესტლიან მკვლამს
თბილისი“ მიეფეროს, ამაყად შეათამა-
შოს მხრები და მხოლოდ მერე გაიგოს
სხვა გაზეთებიდან ქვეყნის ამბები.

ცხელი თონა

ვზის პირზე, პურის ფარდულთან ერ-
თი ბრგე და ხელმარჯვე კაცი ტრიალებს
დღენიდავ და ვინ უნდა იყოს ის, თუ
არა რაჰველი სულაძე. დინჯი, აუჩქარე-
ბელი, გამოზომილი სიტყვის პატრონი
უყვარს სოფელს და შადლს ერთითად
უბრუნებს.

სულაძე ამ ბოლოხანს ვერაა ხასიათ-
ზე. თბილისიდან გამომცხვარი პურის
ზიდვამ წელი მოსწყვიტა. ხალხი აიტუ-
ჩა. ხან აგვიანდება მეპურეს ქალაქიდან
ამოსვლა, ხან თბილისის საწყობიდან —
აქაო და გარეუბნელიაო, ისეთ უფარგისს
პურს ატანენ, რომ სისხლიან-ხორციანად
მეპურედ დაბადებულ-შეკერილი კაცი
ბრაზით ლამის გულზე ვასკდეს.

— რაჰველი მაინც არ ვიყო, ქვე შე-
ნი ჭირიმე, — ამბობს ის. — ხელობას
მიგინებენ ეგ ოჯახჭორები. ხალხში თა-
ვი ველარ გამომიყვია.

გული აიყარა მეპურემ. საბჭოს თავმ-
ჯდომარეს დაეღრიჯა — გავისარჯო-
თო.

ადგნენ და გაისარჯნენ.
დეპუტატი მიგზავნეს.
სთხოვეს. გაზეთში წერილი დაწერეს.
აღმასკომის სესიაზე იყვირეს.
ცდა ბედის მონახვერვა. კოჭი აღწუ-
ზე დაუჯდათ.

პურის ქარხნიდან ინეინერი მოვიდა.
ადგილი შეარჩია. აზომა. მიდგა-მოდგა.
შავი საქმე გარეუბნელებმა იკისრეს.
სათონე ორმო გაჭრეს. ქერი გადახუ-
რეს.

აგურის ქარხნიდან თონე მოიტანეს.
ნაწილ-ნაწილ ჩადგეს, შეადულეს, შე-
ადულაბეს.

გამართეს.
სულაძემ სახელოები აიკაპიწა. ჯერ
ვარცლს დაერია. ცომი აზილა.

მერე თონეში ყირამალა ჩაეყულა
და... ტყამ! — გააკრა. ერთი გუნდა.
დახადა ლავაში.

გააბრტყელა ცომი. ჩამოქნა შოთი.
მკლავზე გაიღო. და... ტყამ! — ააკრა
დედასპური.

გაზურდა თონე. გამომცხვარი პურის
სუნი დატრიალდა.

მასწვრალმა კაცმა გაიტანა თბილი პუ-
რი და მაღიანად გაილუქმა.

მეპურეს მარჯვენა დაულოცა.
თავად სულაძე კი, პურ-მარტილში,
შმაკაცებმა თონის „დასასველებლად“
რომ გამართეს — ასე დაილოცა:

— ქართული პურის მაღლი ნუ მოგ-
ვიშალოს ღმერთმა და ჩვენი ლამაზი
თბილისის სიყვარული!

ი ა ს ა მ ა ნ ი

ბაღში იასამანი ბაც ლილისფრად რომ
აფეთქდება, პაერი გათხება და მზეც
სასიამოვნოდ დააცხუნებს, ირგვლივ
ისეთი სურნელი დადგება ხოლმე, რომ

ყვავილების ნექტარით გაბრუებული
ფუტკარი ადგილს ველარ პოულობს და
ერთიორად უმატებს ზუზუნს.

კაფანდარა კაცი ნამიან ტომრებში ან

ხელდახელ ამოწულ ვეება კალათებში დასხვილ კეწეწს ჩააწყობს და, თუ ავტობუსი ღროით არ მოვიდა ან კოპწია ქალაქებში უყვირეს — სად მოდიხარ ბარგით არ დაგვევაროო, მოკლე ბილიკებით დანდობილა ჩამოიბრუნეს თბილისში, იქნება მანქანასაც ჩამოუსწროს.

ქალაქის გალავანთან მუხლში ქარს ამოიღებს. მერე თავს დაღუნავს და დაქუსლავს. სანამ დიდ ქუჩაზე გავა, ახალგაზრდები ამოუცარიელებენ კალათს.

თვალუყუნა გოგონები, უღვაშმეღერებული ბიჭები ყიდულობენ იასამანს, ოთახებსა და დერეფნებს, ქუჩებსა და ბალებს, ყველაფერს მათის სურნელებით ავსებენ, ლოცავენ ამ ჩია ტანის

კაცს, ასეთი ცოცხალი და ლამაზი ყვე-
ვილებით რომ გაახარა ისინი.

„მეყვავილე“ ნავეპრი ფულფულს კეწეწს, თუ იყიდის ან „მალალ“ პურს, იქნება ბალეების ტკბილეულისათვისაც „გადა-
არჩინოს“, ამობღდება საბარგო მანქა-
ნაზე და პერი შინისაკენ.

თავად აზრად არ მოუვა, ერთხელ მაინც დაყნოსოს იასამანს და მისი სურ-
ნელებით დატკებს. არა, საამისოდ არა სცალია, ჩქარობს, „მეორე გზაც“ მო-
ასწროს.

დაცარიელებულ ტომარაში პური გა-
უხვევია, გულზე იკრავს და ძალიან უკ-
ვირს, ჯერ ისევ თბილ პურს ასე ძალიან
რატომ უღის იასამანის სუნს.

ნ ა ტ ა ხ ტ ა რ ი

გვალეაში სულ დაიკარგება ის პაწა-
წინა რუ, სოფელი წყაროს რომ ეძახის.
კოკების ჯარი დადგება. ქალები ყბას
აიჭავენ. ელოდებიან ქურტლის ავსე-
ბას და ჭორის გუდას სცილიან. თუ ვინ-
მემ მატრაკეცული ეგალი დააცურა ან
მოურყეფავში გადაყო ენა, წაეკიდებიან
და ისეთი წეწვა-გლეჯა ატყდება, მეო-
რედ მოსვლა ეგონება კაცს. მერე საესე
კოკას მხარზე შემოიდგამენ, ერთიმეო-
რეს მშვიდობას უსურვებენ და შინისა-
კენ წავლენ.

ბავშვს ჩაბანენ, ნაზუქს დააკრავენ ან
სარეცხს წაურევენ ხელს და წყალიც
ალარ არის. ყვლავ მიაქვთ წყაროზე ცა-
რიელი კოკა და ჭორით გამოტენილი
გუდა. გუდას დასცილიან, მაგრამ კოკას
ველარ ავსებენ — რუ იკლებს და ბო-
ლოს სულ იმალება სადღაც ლოდს-
უკან. ქალები ერთმანეთს დაეხვევიან —
დღედაღამ სულ წყალზე ყრიხართო, რა
გაქვთო ამდენი დასარეცხი, აი თქვენი
ქოქი გაწყდა — მიაწყველიან და გაბრა-

ზებულები, ცარიელი კოკებით წალას-
ლასდებიან შინ.

ეს — გარეუბანია. ათიოდ კილომეტ-
რზეა დიდი ქალაქი — აქ კი ისეთი უწყ-
ლობაა, თითქოს უდაბნო იყოს.

სოფელმა ითმინა. ემუდარა. ბოლოს
გაუწყდა მოთმინების ძაფი, დაირაზმა,
გათხარა ორმოები, ჩააწყო მილები და
სთხოვა თბილისს წყალი.

თბილისი რალა დედაქალაქი იქნებო-
და, თუ თხოვნაზე ხელს აუკრავდა. სოფ-
ლის მილებში ცივი, სუფთა წყალი აღ-
გაფუნდა, წამოვიდა თქრიალითა და შხა-
პუნით ვეება ოცნებებიდან.

მორბიან ქალები ნატახტარზე, მაგრამ
ველარ ასწრებენ ჭორის გუდა ჩამოს-
ცალონ. ქურტელი დანდობილა ივსება
და ისინიც გახარებული მიიჩქარიან
ოჯახში. გზადაგზა ერთმანეთს ელაპარა-
კებიან. უთქმელ ჭორს კამბის კალთაში
ახვივენ და ამინებენ.

ნატახტარმა შეიწყალა ურწყავი, გამხ-
მარ ძარღვებში სიცოცხლის ჩქერალი
ჩაუვგდო.

ძ მ რ ი

კქიფა, გაჯავრული, ელვასავით
სწრაფი და დაუდევარია. ძველ, დანჯღ-

რულ მანქანაზე მუშაობს, წამდაუწყებ
გარეუბანში გავარდება, კალოებს, სა-

წყობებს მოიბრუნეს, თავმჯდომარეს ან ბრიგადირს ნახავს და დამიზნებულად იყვირდება:

— შენ მე ვინა გგონივარ? მე დათვი კი არა ვარ, ადამიანი ვარ. გული მაქვს! აი, გრძნობა! — ორ მეტრზე გაშლის მკლავებს. — ცერის სიმსხო ქერს რომ მატან, ჩემი მეტრელები ცხენები ხომ არ არიან? ბავშვები თავს აკლავენ, ზრდიან, უვლიან, შენ ვინდა დამიხრჩო? პრავაკაციას მიწყობ? უხ, შენი... გამიშვით ერთი!

არაფი არ იჭერს. ის ჩიკორივით ადგილზე დაბრალდება და თავიდან იწყებს სიტყვას.

თბილისელ პიონერებს მეტრელები ჰყავთ მოშენებული. საყვებს გარეუბნიდან ეზიდებიან. ვასო არის ამის ავანჩაფანი.

ჩამოიტანს ვასო საყვებს, მეტრელებს დაუგურგურებს და, როცა მათთან

ალერსით დატკბება, იტყვის:

— ეს თბილისური მეტრელებია. მამა მშვიდობა! მი ზა მირი!

ერთხელ, ვასო ბრიგადირს რომ ედავებოდა და კვლავ ცხენები ახსნა, მეჯოგე გამოვდავა.

— აბა, აბა, ნელა ამხანაგო! ჩემი ცხენები რა კვალში ჩასაფლავი ნახე.

— მეტრედი და ცხენი ერთია? — გაწიწმატდა ვასო. — მეტრელები დაფრინავენ, ეი!..

— ცხენები დადიან, — ვითომ სიტყვა მოუჭრა მეჯოგემ.

— წადი, ძმავ, გაიარე, თბილისურ მეტრელებს ეგრე ვერ გავიმეტებ. მ შ ვ ი დ ო ბ ა. — გასწელა ბრტყლად.

— შენ თავში გყავს მეტრელები, — უთხრა ვასოს მეჯოგემ.

ვასომ ჯერ იტყცა, მერე რაღაცით გული დაიმშვიდა და მეჯოგეს შეუძახა: — მოკეტე ყბა! საყვები მომეცი.

მთვარე მთაში

შორიდან ელსადგურსა ჰგავს. ნაირ-ნაირი ბოძებისა და მავთულების ბადეს ვხა ისე მოუჩითავს, თითქოს გარეუბნის სოფელი კი არა, დიდი „ქვის“ იყოს. ფეხებზე „ქანგებდაკრული“ მონტიორები ბოძებზე ციყვებივით დაცოცავენ და ისე გაფაციცებით მუშაობენ, ეგ არის. სადგური ჩართეს და ტყუილ-უბრალოდ დენის დაკარგვა არ ემეტებათო. ქანგები დაიხსნეს და სახლებს მიესივნენ. კედლები დათხარეს, ჩამრთველები დადგეს, ნათურები გამართეს და წავიდნენ. იმ სალამოს სამუდამოდ უნდა გადაეგდოთ ნავთის ლამა, სოფელი სუნთქვაშეკრული ელოდა ქალაქის დენს.

გავიდა ის სალამო და მრავალი, მაგრამ „ქალაქური დენი“ არ გამოჩენილა. ბოძებზე ცოცვა ფუჭ გარჯად შერჩათ ფეხ-ქანგა მონტიორებს, „თელასი“ აგრეთვე აღ არ იხარჯება.

დაიძრნენ საჩივარზე. ეს გავაკეთეთო, ასე გავიყვანეთო...

„თელასი“ შეუპოვარია. მუჭარას ად-

ვილად არ შეუშინდება. თხოვნა ცივ გულს არ გაუთბობს. მას თავისი „გრაფიკი“ აქვს, სადაც ვერაგზით ვერ მოხვდა გარეუბანი...

კამკამა ცას ვეება მთვარე ვერცხლის ფაროვით მიჰყუდება. თეთრად ქათქათებს მთები. მთვარის შუქი აბრეშუმივით ეფინება ნოტიო ფერდობებს, დარაიასავით ეხვევა ხეებს, ათასფრად აბრეშუვილებს ეზო-ყურეს და ორღობეს.

ახალგაზრდებს „სალამოს თბილისი“ გამოუტანიათ და ბადრი მთვარის შუქზე კითხულობენ.

სუფთა, დაშენილი ჰაერია. გაჩუმებულია მიდამო. თბილ მიწას ბალახების სუნი უდის.

შორს მანქანის ფარები გაიციმციმებს და პროექტორივით გამოტყორცნილი სინათლე გადაურბენს სოფელს. მანქანა შეუხვევს და სახლები კვლავ დუმილში იძირება.

ბოძებზე მავთულების ლაშქარია მი-

სეული. სახლის კედლები დათბრილია და მომზადებული. ფეხსანგა მონტიორები ციყვებივით დახტიან.

ბადრი მთვარე დაჰქათქათებს სრულს. მის წყნარსა და მშვიდსა და მშვიდსა შექმი იძინებს გარეუბანს.

ნაცნობი ძილები

თეთრი, ხშირი თმა თუშური ქელიდან მშვიათად გამოუჩნდება. პირისახე ჩაყვითლებული აქვს. ჩანს, ავადაა, მაგრამ თავისათვის ვერ მიუხედავს. ახალი ხალათი, სახელოვანნიერი და გულისპირზე ჯიბეებდაკერებული. მარდი ნაბიჯი, კერკეტა სხეული და ჭაბუკური სიჩაუჭე.

შეაგინა, მშობელი გაიხსენა, ამოიხრა, დაახველა და გადააფურთხა.

— კაცი წვალეებისათვისაა გაჩენილი, — კვერი დაუტრა მოსაუბრეს, მანქანიდან ახალგაზრდული სიმარჯვით ჩახტა, მაწვნით საესე ქილები სამრიგად რომ ჩაეწყო ტომარაში, ზურგზე წამოიკიდა და დილის ბინდში მიძინებულ ქუჩას ომანიანად გასძახა:

ნელა ლაპარაკობს. შიგადაშიგ ისეთს გაურევს, რომ ყველას ყურადღებას მიიჭყევს. მოხედავენ, შეეკითხებიან, გულგრილ ღიმილს მიუგდებენ.

— აბა, მაწორონი!..

ნაშუადღევს ცარიელი ქილები წამოკრიფა და კმაყოფილი ღიმილით შეუყვამარტოს.

ის აინუნშიაც არ აგდებს. დინჯად განაგრძობს. რალაცას ჩივის.

ხვალ დილით ისევ ჩამოვა ქალაქში. ორასთუმნიანს ახსენებს. მისი ოთახის წინ ფეხებს საგულდაგულოდ გაიწმენდს, მაგრამ ზღურბლს არ გადააბიჯებს. არ იტყვის, რომ „ლიპიანი“ მისი ვაჟია, ისწავლა, კაცი გახდა, ქალაქში ბინა მისცეს, პატივით ცხოვრობს და...

სტკივა. არ ამბობს. უცბად დაავიწყდა, რომ მარტო არაა და გულის მულამი გამოაჩინა.

არა, მემაწენე მხოლოდ თავის მამას ემდურის, რატომ არ ასწავლა წიგნი.

— ჩემი მუშტარია ისა! ორას თუმან ჯამაგირს იღებს. ღიბი აქვს. დიდ ოთახებში ცხოვრობს. ყოველ დილა მაწონს ვუზილამ. ეხ... ჩაიჭვითჭვითა, ვილაცას

ტყე

მზე რომ შეიმალეებს და ბრწყვიალა, უზარმაზარი ღილივით ცას მიეკერება, ნახირი სველ ტინებს გალოკავს, მწყემსი სამყურა ბალახს ეფარება, მინდორში სათონე ბული დგება და ჰაერი ისეთი მზურვალეა, როგორც ნამტირალევი ქალის ქუთუთო, აი მაშინ, უძრავობისა და გარინდების ეამს, თბილისში ისეთი ხორშაკი ჩამოიჭრება, რომ დამდნარ ასფალტს ალად მოედება და სულშეხუთულ ქალაქს უარესად დაბლუჯავს და გასთანავს. ეს ხორშაკი ტაბახმელას ან დიღმის ხევს ჩამოიბრუნს, შინდისს ჯვერდს უქცევს, კრწანისში ან საბურთალოში გაითუხთუხებს და ერთი ფრთის გაშლით შუა ქალაქში ჩამოჯდება.

ცხელ ქარებს მტვერი და გვალვა მოაქვს, ისინი დედამიწას ფიტავენ, რეცხავენ და აშიშვლებენ.

ხორშაკს ძველად კრწანისისა და დიღმის ტყეები ებრძოდა. აქ ახლა რომ მოტიტვლებულა და მოშიშვლებულა ყველაფერი — დაბურული მუნჩარი შრილებდა, ანკარა წყაროები გადმოჩუხჩუხებდა, ისეთი აბიზინებული მოლი იყო, რომ კაცს, რაც უნდა დიდი თანამდებობისა ყოფილიყო და საამქვეყნო საქმით გულატკივებული, მაინც მოუნდებოდა ამ ხასხასა მოლზე ერთი ნებიერი წამოკოტრიალება, გულაღმა გამოტვა და დასვენება.

მაშინ თბილისში აგრე დაურიდებლად

და თავხედურად ვერ ჩამოიჭრებოდა ხორშაკი — დაბურული, ძლიერი ტყე ელობებოდა და უკუაქცევდა.

საქართველოსა და მის გულს — თბილისის საუკუნეების მანძილზე აფთარივით დაუძინებელი და მგელივით გაუმძლარი მტერი უტევდა. აქ, ქალაქის კარიბჭესთან მრავალი ბრძოლა ვადაიხადა თბილისმა, რათა მომხდურთავან დაეცვა ნაამგდარი. ურდომ ტყე გაანდგურა. ვაზი ხმლით აჩეხეს. მუხები დაქრეს, გულში კუპრი ჩაასხეს და გააბმეს. ტყე დაფუტურავდა, დაილია, გამეჩხერდა და ბოლოს სულ გაჭრა. იყო და არა იყო რა. უყურებ და თვალს არ უჯერებ, ნუთუ ეს ტრიალი მთის კალთები ყოველთვის არ იყო შიშველი?..

* თბილისელებმა ნანდაური ჩაიდეს გულში, ქალაქის სანახებში კვლავ გაემენებინათ ტყე.

კვირაობით, საბარგო მანქანებზე აღაქლავებული ხალხი ყიფიყივებს, დიდ-პატარა, ბერიკაცი და ყმაწვილი, თეთრი სახით, ნამჯის შლაპით და მუჭი სათვალეებით. მათ ნაზი, მაგრამ მოუღლეელი ხელებით ბარები დაუბლუჯავთ, ყრია-მულთ ეხვევიან მიწას. ურტყამენ წერაქვს, იქნევენ ბარს, მღერიან, იცინიან. სახებდენიერნი გასცქერიან ამოთხრილ ორმოებს და ეჩვენებთ, როგორ დაირგვება ნამყენები, აშრიალდება ტყე... შვილები ხომ მოესწრებიან, განა ეს პატარა იმეღია?

გარეუბნელები მფარველური ღიმილით შეჰყურებენ ქალაქელებს, როგორ ფრთხილად და დუნედ იქნევენ ბარს. თავად არტელში თავსაყრელი სამუშაო აქვთ, მაგრამ დედაქალაქზე გული ეწვით, თბილისელები რომ წავლენ, ბინდისას, გარეუბნელები მიეხვევიან სანამყენე ორმოებს და ის, რაც ქალაქელებს ვერ გაუკეთებიათ ან ცუდად გაუკეთე-

ბიათ, ეს მზით გარუჯული, ჯინმეგარი, ტალი-ტალიკი ბიჭებზე, ეჩეფე-უხელის მოსმით აკეთებენ. დამტყვევნი უცნაო-ქოს დედამიწა შეირყაო... დათვებივით დაალაჯებენ, მიწას ბუბნავენ, ებრძვიან, ესიყვარულებიან... თან ცალი თვლით განათებულ ქალაქს გასცქერიან და დროდადრო გულმოსული წაილაპარაკებენ:

— როგორა, ქალაქი ჩვენ აღარ გვიყვარს? ჩვენა გერები ვართ? თბილისი მარტო ქალაქელებისაა?..

და გაგულისებულები ისევ მიეხვევიან მიწას. უღელივით მაგარ მკლავებს იქნევენ, ყვეარ კისერს ძლივს აბრუნებენ, მაღლიანად იცინიან, დაურიდებლად შაირობენ, დოქიდან წყალს ყლაპაყლუპით სვამენ და ცივ ნიაზე იშრობენ შუბლს.

ხელხვავიანად იმუშავენ გარეუბნელები, მეორე კვირას, როცა თბილისელები მოვლენ, გაკვირდებიან. გარეუბნელები როდი ფახიფუხობენ. მორცხვად ჩაიღიმებენ და იტყვიან:

— თბილისი დედაა ჩვენი! მისთვის გარჯა არ გაგვემტყუნება!

კრწანისისა და დიღმის სანახებში კვლავ აშრიალდება ტყე, დაიბუბუნებს მუხა, აღიტყორცნება წიფელი, მამაპაპურად ამოიხრებს კაკალი და ხორშაკს მკერდით წინ აღუდგება.

თბილისში სიგრილე და ჩრდილი იქნება, კრწანისისა და დიღმის ველ-მინდვრებზე ხასხასა ბალახი და დაბურული ტყე, და, რაც უნდა დიდი კაცი იყო და საქვეყნო საქმით გულატკევებული, მაინც არ იუკარისებ, ტყეში, მწვანე მოლზე ერთი გემრიელად გაკოტრიალდე და ლოცვა-კურთხევა გაუგზავნო ადამიანებს, ვისაც ასე უყვარს თავისი ქალაქი, ტყე და მინდორი, ცა და დედა-მიწა სათაყვანებელ სამშობლოსი.

ბოლოთქმა

გათენებულა. თავჭუდმოგლეჯილი გამოვრბივარ ქალაქისაკენ. ფეხდაფეხ

მომდევნ სხვებიც, ვინც თბილისში მსახურობს.

კეთილი შოფერი მანქანას გვიჩერებს ჩვენ ჟივილით ავდივართ ტომრებზე და თივაზე, გოდრებზე და ყველაფერზე... ოღონდ ფეხი მოვიკიდოთ და ჩავალწიოთ.

ერთი ჩარბენაა! რატომ სწუხარ მეზობელო?!

ამინდზე იტყვიან. თავმჯდომარეს ვასპორავენ. სინათლე არა გვაქვსო, — მოიჩივლებენ. ხეირიანი გზა არ გავციყ-

ვანესო, — ქოქოლას მიაყრიან ვილაცას. ქარი მოქმუტუნებს. ყურებში წიქვს მწვანე მინდვრები. ტინი კლდეები ბიან, გვეგებებიან და გვაცილებენ.

მისახვევი, მოსახვევი.

ოქროყანა თუ დიღმის ყელი.

სოლოლაკი თუ საბურთალო.

აქ გზები იყრება.

გარეუბნელები ჩამოდიან თბილისში.

თბილისელები ბრუნდებიან გარეუბნიდან.

აღმსარება მუთათაღი

ჩემოსლოვაკიაში

ძველი პრაღა

რეაქტიულ თვითმფრინავით
განა დაიგვიანებ!
დილიდანვე დიდი ნავით
დღეს ვლტავაზე ვსრიალებ.
ვიხილე და გულით ვაქვ
ჩეხთა დედაქალაქი —
პრაღა, ჩეხთა სიამაყე,
თვალწარმტაცი ალაგი.
ძველის-ძველი სასახლენი
წმინდა ვიტას ტაძარი
სამაყო, სასახლო,
კრემლი, უზარმაზარი.
მარგალიტი, ოქროს თასი,
ესპანური დარბაზი,
ეკლესია ლორეტასი
და მადონა ლამაზი...
ვით მამალი შუადღისა,
იშვიათი საათი —

რატუშაზე ქალაქისა
ზარებს რეკავს ტაატიო.
ჰა, ფანჯრები იღებთან:
კოშკის მაღალ შორეთით,
თოქინების ნიობებითა
მოციქული თორმეტი
მოდის, როგორც მთვარეული,
საიჭიოს მესანთლე
და ზარები ვალეული
სამარიდან კენესოდნენ.
ახსოვთ ბნელი საუკუნე,
ხალხის ტანჯვით შაძლარი,
ომი, ნგრევა მოგუგუნე.
ქალაქების ნაცარი,
რომის პაპის ფანდი, მახე,
კოცონები მძვინვარი,
მაგრამ ჰუსის, ვიეკას სახე
ელავს დაუვიწყარი.

ახალი ძვეყანა

მალე პრაღა მივატოვე,
ვნახე კარლოვი-ვარი,
ხარირემის სიმარტოვე,
გეიზერი მძვინაარი.
კურორტი სანაქებო,
წყლები მინერალური,
ლოკეტ-ჰების სანახები,
კლდენი გამოქარული.
მომწონს ყველა იმათგანი,
კლდე შავი და უღრანი,
თეისებები იმ ბადანის,
რომ შეარქვეს ურანი.
ომს ვი არა, კაცს მოხმარდეს
ძალა შიგ დამარბული
და მსოფლიო არ ოხრავდეს
სიკვდილით გალახული.

მწვერვალები შტიტი, ღერბი,
ელავს სნეჟკა, კრკონიშე,
აგერ ჩვენი ციხი ბიბრის,
ჯვრის მონასტრის მონიშნე.
აზლუდულან დიდი მთები
და პატარა „ტატრები“.
არ ვიღლები მათი ქებით,
მათი ეშხით დაეთვრები.
მანქანასაც „ტატრა“ ჰქვია,
სამშობლო მთის სახელი.
„სკოდა“, „სპარტაკ“ მიმოჭრიან,
სწრაფვის გამომსახველი.
უხილავი რაღაც ძალით
ქარხნის მილი ბოლავდა
და ელავდა ქურის ალი
გადმოღვრილი ფოლადად.

რა სიმდიდრის მარაგია,
 ელსადგური, დამბები,
 მალაროთა ხახა ღია,
 ქალაქები, დაბები!
 ვით ხევსურთა „ყოილები“,
 სიფრიფანა, ვრილონი,
 ხელოვნური ქსოვილები —
 ნეილონი, სილონი,
 აბრეშუმის ნათესავი,
 უფრო მტკიცე და ნაზი,

მზის სხივების ბადესავით
 გამკვირვალე, ლამაზი...
 ფაითური, მინა, ბროლი,
 ზედ შუქ-ჩარდილის თამაში,
 ზედ ოქროსფრად მინაქროლი
 ვარაყები. ბადახში,
 ზედ მუყირალა ხარირემი,
 მთები კარლოვი-ვარის...
 ათასგვარი ვარირებით
 ელავს „იმპერიალი“.¹

ძმათა სასაფლაო

ვნახე ძმათა სასაფლაო, —
 დამარხული ზანძარი,
 სად თესაედა ომი ქაოსს,
 სისხლით გაუმძღარი;
 დაფებზეა განრიგებით
 ქაბუკთა სახელები...
 სახელები, თარიღები... —
 მიცივდება ხელები.
 დუმილია ამ არეში,
 არაფერი მის შერთი,

მუნჯად წევანან სამარეში
 ოთხას ოცდაჩვიდმეტი, —
 ეშხიანი ქაბუკები,
 სულ ქოჩორა ბიჭები,
 გულში ბოდმის ჩაგუბებით
 და გმირთა მხნე ბიჭებით,
 რომ დაიხსნეს თავის გულით
 ჩეხთა დედაქალაქი,
 და შევაძკე თაიგულით
 მეც გოდების ოლაგი.

ქერა ქალები

მთაში ნახული უცხო სიზმრების
 ჭკერებით დამტკბარი ლურჯი თვალებით
 ბალში ვიდოდნინ. როგორც ირმები,
 მზეთუნახავი ქერა ქალები.
 გამოძერწილი მწყობრი ფეხების
 ეშხით, სიტურფით ბალი ივსება.

გამოცოცხლდება მათი შეხებით
 ხმელი ბალახიც, თუ ელირსება.
 ქაბუკს იმონებს წარმტაცი ეშხით
 დიანას ფეხი ნაქანდაკარი,
 წუხს, არ გაეჭკეს დაბურულ ტყეში
 ირემი ლალი და რქანაყარი.

პანთეონი

ბრძენთა, გმირთა მცველი ფარი,
 ვით შეჰფერის ელადას,
 პრალის მთაზე მალლა მდგარი
 პანთეონი ელაედა.
 პანთეონში განისვენებს,
 წვეს გოტვალდი კლემენტი,
 რომ ებრძოდა ფარისეველებს,
 ბრძოლით სძლია ბნელეთი.
 ჩეხი ხალხის ბედის გამგე,

მტრის შემტევი, მბორგავი,
 და გუგუნებს გლოვის პანგებს
 დიდ დარბაზში ორგანი.
 ვნახე ყველა იარუსი
 პანთეონის ზღაპრული
 და შევაქე იან ჰუსის,
 იან ჟიკას მამული.

¹ სანატორიუმი მთაზე.

თამაზ ჭილაძე

ამირანი

ვიცი იქ არ ხარ და არ შემხვდები,
ყურს არ მიუგდებ მგზავრის დაძახილს,
იქნება უფრო მაღალი მთები
იპოვნე სადმე და იქ დასახლდი.
თავს ვთვლიდი შენთვის მასლობელ
და მეც შემეძლო, ტინებზე გაყრულს,
და მეც შემეძლო, ტინებზე გაყრულს,

რომ შევჩვევოდი სიმღერის ნაცვლად
მკერდზე ორბების ნისკარტთა კაქუნს.
მაგრამ გათავდი, როგორც ლეგენდა,
ჩამომიშხვრიე სულში ლოდები...
მთებთან, ვით ნათელ მოგონებებთან,
დაეანთე ცეცხლი და... გელოდები...

გრემი

არც ყოფილა, არც იქნება
ჩემი ციხე ნაციხარი,
ჩემი სახლი ნასახლარი,
ჩემი სული ნაწიხლარი.

არ იქნება ნამიწარი
მიწა პაპის მოცემული,
ქვევზე ჰყვავის ბროწეული —
ბიბლიიდან მოღწეული...

ქველი რიგა

ასე გგონია —
სიკაბუჯე კვლავ დაბრუნდება
და ჩამოგიმტვრევს ჭიშკრის კრამიტებს,
სათოფურებში აკანკალებთ ყვავის
ბუდეებს,
მზე ჩადის, თითქო სახეს გარიდებს.

საფეხურებთან დაეძინათ საუკუნეებს,
როგორც მათხოვრებს რატუშის
კართან...
სათოფურებში აკანკალებთ ყვავის
ბუდეებს
და თბილ გრანიტებს ეფიცება ბებერი
კატა...

გადაივლიან, გადაივლიან
ჭალებს ივრიანს,
კახეთის ჭალებს...
და გაფრინდება ყველა მერცხალი
და დააკლდება გულს ნაპერწკალი...

შენ ნუ აყვები ფიჭოსა და ლოდინს,
სანამ ლამაზი ცა გალურჯდება...
ჩამოირბენენ ირმები ბარად,
ჩამოიტანენ ცეცხლსა და სურვილს,
და შეშფოთდება,
და შეშფოთდება,
და შეშფოთდება მთელეზარე სულა,
რადგან ცისკარზე, როგორც ბუცის ხმა,
ირემი დასჰქვს სიკაბუჯისა...

უეცრად თოვლი შეამრიალებს
მოწყენილ ჭალებს და გაყუჩდება...

ბესიკი კობახიძე

პირველი ფოტოცენა

ისინი მოლზე ისხდნენ. ბებერი ქაღალდის მოფარფარე ფოტოებს შესცქეროდნენ. ბიჭი მიწისსაზიდავ ურიკას მიჰყარდნობოდა. ცალი ხელი ფოსოსა და ფოსოს შუა გაეყარა; გოგოს კი ურიკის გადაღმა მოეკეცა, ხელები მუხლებზე დაეწყო.

— ყველაზე ბებერი ხეა, — განმარტობით მდგარ ქაღალდზე მიუთითა ელისაბედმა. — ნამდვილად ყველაზე ბებერია. ვატყობ ციყვეები ცხოვრობენ ზედ.

— სულელი! — თქვა რობერტმა, — მაგიტომ არის ბებერი? ზედავ, რა მწვანედ შეფოთლილა? აგრე დიდხანს გასძლებს. ახალგაზრდა ხეს უფრო მალე ეპარება სიყვითლე.

ამ ერთი თვის წინათ ყველა ეს ხე ახლად ამოსული ჯეჯილივით ხასხასებდა, მერე ერთბაშად იწყეს გაყვითლება. ფერდობზე შეფენილა ქაღალდის პაწაწინა ტყერი ოქროსფერ სამოსელში გაეხვია, ეზოში ასვეტილ ადამინდროინდელ ქაღალდებს კი ალაგ. ნარინჯისფერმა, ალაგ ალისფერმა გადაჰკრა. კიდე რამდენიმე დღეც და, ქარის ყოველ შემობერვაზე შეირხვევიან ფოტოები, შეციებულგვით აცხაცხებდებიან, მოსწყდებიან რტოებს და ტრიალტრიალით წამოვლენ მიწისაკენ. მერე ბალახიც გახმება. საცოდავად მოიხრუკებიან ყვავილები, გამუქდება მინდორველები და ასე მანამ გასტანს, სანამ პირველი თოვლით არ დაიფარება ყველაფერი.

— წუხელ, ჩვენ რომ გვეძინა, წვიმდა, — თქვა ელისაბედმა, — თითქოს წვიმა კი არა, საღებავი წვეთავდა ცოდან. გეგონებოდა, თითო ქოთანს სავ...

ღებავი გადაასხეს ყოველ ხესო.

— მამამ თქვა, ზაფხული მიიწურა და იმის ნიშანიაო. საერთოდ ასეა, შემოდგომის დამდეგს ხეები ყოველთვის ასე წითლდებიან და ყვითლდებიანო.

— შარშან რომ არ იყო ასე?

— მამამ კიო, იყოო. ხეებს ჯერ სიყვითლე მოერია, მერე სიწითლეო. ფოთოლი რომ გაწითლდება, მორჩა, დიდი დღე აღარ უწერია. კიდეც ცოტაც და, ცვენას დაიწყებს.

შემშანდის კარი გაიღო. რობერტმა ხელი უშვა ურიკას და სახლისაკენ მოჰკურცხლა.

— მამა მოვიდა, მამა! ახლა ჩვენთან ითამაშებს!

ელისაბედი ძმას გაეკიდა. ისინი გაქირვებით აბობლდნენ კიბის მალალ საფეხურებზე. სულს ძლივსღა ითქვამდნენ.

— აბა, როგორაა საქმე? — იკითხა მამამ.

— ვითამაშოთ, რა! — შეეხვეწა რობერტი მამას და მკლაზე ჩამოეკიდა, — ვითამაშოთ?

— დღეს ხომ შაბათია, მამა, არა? — იკითხა ელისაბედმა, — ხვალაც ჩვენთან იქნები?

— შაბათია. შინ ვიქნები, მაშ! ხვალ და ზეგ.

— მოდა, ვითამაშოთ, — კიბისაკენ ეწეოდა მამას რობერტი, — ყველაფერი ვითამაშოთ, სუყველაფერი, რაც ვიცით.

— დათვობანა... არა, დათვობანა არ ღირს, ყველას მოებზრდა, — უთხრა მამამ, — იმ კვირაში არ ვითამაშეთ? რა მოვიგონოთ ახლა...

— დათვობანა! — წამოიძახა რობერტმა, — მოდი, დათვობანა ვითამაშოთ. ამაზე უფრო მხიარული რა არის!

— მე ახალი თამაში ვიცი, — თქვა მამამ, — ცხენობანა. ვითამაშოთ?

— არა, ისევ დათვობანა, — შეეხვეწა ელისაბედი, რომელიც მეორე მხრიდან ამოსდგომოდა მამას და ეზოსაკენ ეწეოდა, — ჯერ ცოტა დათვობანა და მერე, თუ გინდა, სხვა რამე.

— კარგი, — დაუბუღლა მამა, — მაგრამ შავი დათვი რომელი იქნებით?

— შენ! — წამოიძახა რობერტმა, — ხომ შენ ხან ყოველთვის. იყავი, რა, მამა. აბა დაიღრინე!

— ღრრრ! — დაიჩოქა მამამ და ხელებით მიწას დაეხვინა, — ღრრრ!

— ვაი, შეშინია! — აკვილდა ელისაბედი და ფრთხვით მოშორდა მამას, — ვაი, რა საშინელებაა! შეშინია დათვის!

— ღრრრ! — ბაჯბაჯით გამოეწოთ მას მამა.

— მე? — იწყინა რობერტმა, — მე აქა ვარ, მამი. მეც დაიღრინე, რა! — ღრრრ!

— მე კი, აი, რა მაქვს: პანტა! — მთელი ბლუჯა ბალახი გაუწოდა ელისაბედმა მამას, — დათვო, გინდა პანტა?

— ღრრრ! — პირით მისწვდა ბალახს მამა და ჯიჯგნა დაუწყო, — ღრრრ!

— მე კი ზედ შევაჯადები დათვს! — დაიყვირა რობერტმა. — მიყურე, ელისაბედ! ნახე, როგორ შევაჯადე! მე უშიშარი ვარ!

რობერტი მართლაც შეაცოცდა ზურგზე მამას; თან წყებლას უტყაპუნებდა, ადექო.

— მოდით, ახლა ცხენობანა ვითამაშოთ, — თქვა მამამ, — ახალი თამაშია. იცით, რა საინტერესო? ჯერ ხომ არ გვითამაშია, არა, ელისაბედ?

— ჰო, ჰო! — დაიყვირა ელისაბედმა. — აბა, ჩქარა, რობერტ, ჩამოხტე, ცხენობანა ვითამაშოთ. რა კარგია! რამდენს ვიციანებთ, არა, მამიკო?

— რასაკვირველია, — დაეთანხმა

მამა, — მაგრამ ცხენი ვინ იქნება?

— შენ! — წამოიძახა ელისაბედმა, — შენ უნდა იყო ცხენი!

— კარგი. მე ვიქნები. ახლა კი ფრთხილად იყავით. შეხედეთ. აი, მოჰქრის გარეული თეთრი ცხენი...

— მერე რას იზამს? — იკითხა რობერტმა.

— დამშეულია. შაქარი უნდა. შაქარი ძალიან უყვარს. ზოგჯერ მარილსაც გეახლება, მაგრამ ახლა შაქარი უნდა. მიეცით ცხენს შაქარი!

— მერე სად ვიშოვნოთ? — შეიცხადა ელისაბედმა, — აქ რომ არა გვაქვს?

— ხეი-ხეი-ხეი-ხეი! — ოთხით დახტოდა მამა მოლზე და გარს უვლიდა ბავშვებს.

— ცხენს შაქარი უნდა, — გაიძახოდა რობერტი, — ფრთხილად, ელისაბედ, გაეცალე, ემანდ არ დაგწიხლოს!

მამა შედგა, თავი გაიქნ-გამოიქნია და ფეხი ასწია.

— ფრთხილად! — დაიყვირა რობერტმა, — აი, ახლა კი ისერის ტლინეებს.

მამა ერთხანს უძრავად იდგა, მერე ფეხი მოიქნია, მაგრამ ისე ღონიერად გამოუვიდა, რომ ფეხსაცმელი გასძვრა.

— ცხენს ნალი ავარდა! — შესძახა ელისაბედმა, — ფრთხილად, რობერტ, გულმოსულია, შაქარი რომ არ მიეცით. ვაიმე, რაღა ვქნათ, სად ვუშოვნოთ შაქარი?

— მე სულაც არ მეშინია მაგისი! — თქვა რობერტმა, — აი, მიყურე!

— ჩამოგაჯდებს, — თქვა ელისაბედმა, — მოდი, ჯერ შაქარი მიეცეთ.

— ელისაბედ! შეხედე! აი, ასე იქვრენ გარეულ ცხენებს, მერე ასე მოახტებიან ზედ!

— ხეი-ხეი-ხეი-ხეი! — დაიკინებინა მამამ და ხტუნვა-ხტუნვით გაქინდა მოლზე. მერე შეჩერდა და მეორე ფეხი გაიქნია. ამჯერად ფეხსაცმელი აღარ გასძვრობია.

— ახლა მიყურე, როგორ გავაქუნებ ამ შენს გარეულ კიხვინას! — თქვა რობერტმა.

მამა გაუნძრევლად იდგა. რობერტი რომ კარგად მოეწყო ზურგზე, თავი გაიქნია, დაიფრუტუნა და ისევ თოხბრკით გაჰქენდა მოლზე.

— მეც მინდა! — დაიყვირა ელისაბედმა, — მეც მინდა გარეული ცხენით სეირნობა!

ისიც შეაცოცდა მამას ზურგზე. რობერტის უკან მოიკალათა, ხელები მაგრად ჩასკიდა რობერტს, რათა არ გადმოვარდნილიყო, როცა ცხენი ყალყზე შედგებოდა ან ტლინკების კერას დააბირებდა.

— მამა, რად დაწევი? — იკითხა რობერტმა, — ჩვენ უკვე მოვეწყვეთ. მოგვერევი? ადექი, რა! ადე, მამა! დაიფრუტუნოს გარეულმა ცხენმა, იტლინკაოს.

მამა პირქვე იწვა ბალახზე. ელისაბედი ჩამოძვრა, რობერტმა კი წიკვლა მოიმარჯვა და ცხენს გადაჰკრა.

— არ დგება, — თქვა მან, — ალბათ, დაიღალა.

— მამა აღარ ვითამაშოთ? — იკითხა ელისაბედმა, — თუ ცხენობანა მოგებურდა, სხვა რამე მოვიგონოთ. მე ძალიან კარგი თამაში ვიცი.

„სად არის ფისო“ ჰქვია. გინდა, ვითამაშოთ? ძალიან სასაცილო თამაშია.

რობერტი შოშბანდისაკენ გაემართა. შუაგზაზე შეჩერდა, მოიხედა.

— დედას ვეტყვი, რომ აღარ გვეთამაშები, ნახე! მამა! გესმის? მოვიდეს დედა ერთი, გაყურებიანებთ სეირს!

რობერტი შინ შევიდა. ელისაბედი უფრო ახლო მიუცოცდა მამას და ბალახებში თოხფურცლა სამყურას დაუწყო ძებნა.

ეზოში განუწყვეტლივ ცვივოდა ჰადრის წითელი ფოთლები. წამოუბერავდა ქარი. ათრთოლდებოდნენ ფოთლები, დაიწყებდნენ ტრიალს, მერე უცებ მოწყდებოდნენ და წითელი ქალაღის ნაფლეთებივით ეშვებოდნენ დაბლა. ცოტა ზემოთ, ფერდობზე, ხმაურით იზნიჭებოდნენ ნარინჯისფერი და ოქროსფერი ხეები.

დედა და რობერტი შოშბანდიდან გამოვიდნენ. მოლს მოამურეს, დედამ თითი მიიღო ტურნებზე, ჩუმად იყავითო და ფეხბრკეფით მიუახლოვდა მამას. რობერტი დედის კაბის კალთას ჩაბლაუჭებოდა. ელისაბედს პირზე აფრებინა ორივე ხელი და თვალბგამოქაჩული ერთ ადგილზე ცმუტავდა: აი, ახლა კი გადმოუტრიალდება გული მამას; რა იცის, რომ დედა და რობერტი უკვე თავს წამოადგენ!

როდესაც დედა სულ ახლოს მოვიდა, ტურნებს თითი მოაცილა და რაღაც ანიშნა ბავშვებს.

— უუ! — წამოიძახა და მოწყვეტით დაეცა ბალახზე მამას გვერდით.

— უუ, მამიკო! — დაიყვირა რობერტმა.

— უუ! — ტაში შემოჰკრა აღტაცებულმა ელისაბედმა.

დედა ბალახზე იწვა და ელოდა, როდის ასწევდა მამა თავს, როდის გაუღიმებდა. მერე უფრო ახლო მიუჩინდა და სახეში შეხედა.

მამას ცხვირზე პაწაწინა შავი ჰიანკველა მიცოცავდა. ბეჭებზე შემოტმასნულ თეთრ პერანგს მწვანე კალია აჯდა და ასაფრენად ეშვადებოდა.

— შეხედე, რანაირი კალიაა! — თქვა რობერტმა და კალიას ხელი წაატანა, — ზის და ისვენებს მამას მხარზე. ვაი, როგორ შეხტა!

— ჩუ! — თქვა დედამ და თითი ისევ ტურნებთან მიიტანა, — ნუ ყვირი. მამას ძინავს.

— აბა როგორღა ვითამაშოთ? — უკმაყოფილოდ შეჰყარა წარბები ელისაბედმა, — გარეული ცხენი ვინღა იქნება?

— ცხენობანა სულაც არ ყოფილა საინტერესო, — თქვა რობერტმა, — მამა რომ გაიღვიძებს, სხვა რამე ვითამაშოთ.

დედა წამოჯდა. მამას მაჯაზე მოჰკიდა ხელი. ერთხანს ასე ეჭირა, მერე გაუშვა.

— რა მოგივიდა, დედა? — იკითხა

ელისაბედმა და დედის კალთას დაე-
ბლაუჭა, — რატომ დაიკვნესე?

დედა ტუჩებს იკვნეტდა და იმ აღ-
გაღს მიშტერებოდა, სადაც კალია იჯ-
და რამდენიმე წამის წინ.

ჭადარს ყავისფერი ფოთოლი მოსწ-
ყდა და ტრიალ-ტრიალით დაეშვა ქვე-
მოთ. მხარზე დაეცა მამას. დაეცა და
ასევე ღარჩა, არ განძრეულა.

— რომ გაიღვიძებს, ხომ გვეთამაშე-
ბა? — იკითხა რობერტმა, — ჯერ ცხე-
ნობანაც არ დაგვიმთავრებია, მერე სხვა
რამეც უნდა ვითამაშოთ.

— იცი, დედი? ჩვენ რომ ცხენობანას
ვთამაშობდით, მამამ ისე მაგრად მოიქ-
ნია ფეხი, რომ ფეხსაცმელი წასძვრა, —
თქვა ელისაბედმა, — შეზედე, სადა
გდია!

ელისაბედი დასწვდა ფეხსაცმელს,
აიღო და დედას გაუწოდა. დედამ ორი-
ვე ხელით ჩამოართვა ფეხსაცმელი,
გულში ჩაიკრა, თანაც შეუსვენებლივ
თითს უსვამდა ზედ, თითქოს ბრძაა და
იმის გაგება უნდა, ხელში რა უჭირავსო.

ბატარა შავი კიანჭველა, რომელიც
ცხვირზე აჯდა მამას, შუბლზე გადა-
ცოცდა და შეჩერდა, თითქოს რაღაცას
ათვალყურებო.

— წამოდი! — მიმართა დედამ ბავ-
შეებს და ორივეს ხელი ჩაჰკიდა, —

შედით თქვენს ოთახში, სანამუდო და-
გვიძახებთ, ფეხი არ მთივალეთში მიქი-
დან. სურათები დაათვალიერეთ, ან
ითამაშეთ რამე. ფანჯარაში არ გამოი-
ხედოთ, სანამ არ დაგიძახებთ. აბა,
გაიქეციოთ, შენც, რობერტ და შენც,
ელისაბედი. დედათქვენი ახლა დიდხანს
ველარ მოიცილის თქვენთვის.

ბავშვები სახლისაკენ წავიდნენ, დე-
და კი კიბესთან იდგა და იცდიდა, რო-
დის მიეფარებოდნენ ისინი თვალს.
კიბის მოაჯირს მიჰყრდნობოდა და
კვლავ გულში იხუტებდა ფეხსაცმელს,
რომელიც მამას წასძვრა ცხენობანას
თამაშის დროს.

— რა გაგვაძლებინებს ახლა ოთახ-
ში, — თქვა რობერტმა, — გარეთ რო-
გორი კარგი ამინდია! იცი? სულ მალე
არცერთი წითელი ფოთოლი აღარ
შერჩება ხეებს.

— მამა რომ გაიღვიძებს, ხომ დაგ-
ვიძახებ, დედი? დაგვიძახებ? — დაიყვი-
რა ელისაბედმა, — ძალიან გთხოვ, დაგ-
ვიძახე, რა! ცხენობანა ჯერ არ დაგ-
ვიმთავრებია, მერე სხვა რამეც ხომ
უნდა ვითამაშოთ!

— კარგი, — მოესმათ დედის ხმა, —
დაგიძახებთ.

ინგლისურიდან თარგმნეს
მ. ლ. ჯ. 33 წლიანი

შეჩანს ლაპანიძე

მთებს დასდგომია ჯილად
ღისკო კახეთის მთვარის.
— თქვენ ვაიმარშიც იყათ,
გვიამბეთ რამე, მარი.
— ბევრი მივლია გზები,
ფრანგის ქვეყნები ვთვალე:

არსად — კახეთის ზვრები!
არსად — კახეთის მთვარე!
ნისლში შუამთა მოჩანს,
ღუმს იყალთო და გრემი...
სამშობლოსადმი ლოცვად
აჰა, ღუმილიც ჩემი!

სალამო

ქალაში დავკარგეთ ხოხობი,
ქედნებმა დავგაფრთხეს ზვინთან.
სოფლისკენ შემოვყუთ ორღობეს
და ბინდიც მოგვედევდა მშვიდად.

ნახირს მოდენიდა პატარა
ცა წითელ ბაირალს შლიდა...
და ფრონტებ-გამოვლილ მათარას
მოარაკუნებდა შვინდა.

ჯამთარი

თეთრია ირგვლივ
რცხილა და მუხა,
თეთრია ირგვლივ,
სამშობლო მხარე.

მხოლოდღა ცხელი
ბუხრები ბურღავს
საქართველოს ცის
გაყინულ პაერს.

გარინდებულა დედებუნება,
მღუმარებს ყანა, მღუმარებს არხი,
ბუხრის ლულუნი ესაღბუნება,
ისვენებს ჩემი მშობელი ხალხი.

სერზე ჭადრები ჩამდგარან მწკრივში,
დაშიშვლებულან მუხები შავად,
ვეება ქვევრებს აბოდებს ძილში —
ჩუ, ღვინოები დამხდარან ავად.

კვლავ აღივსება ახალის ძალით,
ღღეს რაც ებადა, ქვეყანას მისცა, —
ისვენებს ყანა, ისვენებს ზვარი,
ისვენებს ჩემი დაღლილი მიწა.

მიყვარს ჭადრებთან ზეცის ნაპირი,
მინდვრებში რთვილი, ტოტებში ქარი...
საქართველოა ეს ყველაფერი,
ულამაზესი ფეხმძიმე ქალი.

არც ჩანჩქერების შფოთი და სხლტომა,
არც სალამური მესაღბუნება, —
რანისთვის მიყვარს ეს შემოდგომა,
ეს განძარცვული დედებუნება?!

კვლავ აღივსება ახალის ძალით,
ღღეს რაც ებადა ქვეყანას მისცა, —
ისვენებს ყანა, ისვენებს ზვარი,
ისვენებს ჩემი დაღლილი მიწა.

ქარი მუხებს არიალებს,
ტორტმანებენ ჯმუხები.
შარიანი ქარი არი,
ნონასტერი აერიათ

და ერთმანეთს დაერივნენ
ხელკეტებით მუხები.
შეაღწეს ხელკეტები,
შეაღწეს მკლავები,

შეაღწეს თავები —
ქარი ფოთლით გააპრელეს
თვითონ

დარჩნენ შავები.
დილით სერზე ჩადგა ქარი,
დაღმართ-დაღმართ შუკვებით
გიგიმ ურმით ჩაატარა
ნამუსრევი მუხების...

ახლა კვამლი ცაში აღის.
ბუტბუტებენ ბუხრები,
ვის გაანდონ ზეაშიადი —
დუმან სერზე
შეცდომაში
შეყვანილი
მუხები.

გადაყვითლდა კახეთს ზვრები,
ლიხთ-იმერეთს კორდები.
შემოდგომის აზნაურებს
ჰგვანან ჰრელი ფოთლები:
— შორს მივდივართ,
— შორს მივდივართ.
— შორს მივდივართ, გშორდებით.

ბოლავს მწუხრი აღისფერი,
ყანა-ყანა რთვილია.
უცებ ასი ჩალის ღერი,

ვითომც ასი სტვირია,
თავს წამოყოფს:
— კიდევ მოვალთ,
გაზაფხული ტკბილია!

მე მაგ სტვირებს ვენაცვალე,
წამოვიწვევ საყელოს,
თაეზე ქუდი ჩაფხუტურად,
სახელოში სახელო...
ვივლი ასე — გაზაფხულმა
გვახელოს და გვაძღვროს!

როცა კორტოხებზე მზეა ოქროსფერი,
როცა შემოდგომა ჰბარდება ბელღებს,
როცა საწნახლების თვეა —
ოქტომბერი,

როცა მერცხლები მოსძებნიან
უფრო თბილ ქვეყნებს,
მერცხლებთან ერთად,
მერცხლებთან ერთად,
ჰრელი ფოთლებიც
მიჰჭრიან ქარში.
მწვევარი კურდღელს
წაასწრებს სერთან,
გადავარდება
კურდღელი ზვარში.
ცივა. ვეება
ბუხარი ხენეშის,

როცა კორტოხებზე მზეა ოქროსფერი,
როცა შემოდგომა წითელ-ყვითელს
გაიხდის ჩითებს,
როცა ქორწილების თვეა — ოქტომბერი,
ვილაც ახოში

აბოლებს ჩალას.
დაკოდალაობს
ნაჯახი ტყეში,
ჰრელი გოჭები
ჩიჩქნიან შარას.
მზის გულზე თვლემენ
ბერიკაცები,
გულს იოხებენ
წარსულის ქებით.
ქვევრებს ელიან
გრძელი ყანწები,
კედლებს შვენიან
ქობუდას რქები...

როცა კორტოხებზე მზეა ოქროსფერი,
როცა შემოდგომა წითელ-ყვითელს
გაიხდის ჩითებს,

როცა ქორწილების თვეა —
ოქტომბერი,

ჩვენ თვალს ვაყოლებთ
სამხრეთისკენ გაფრენილ ჩიტებს...
ფრრრ... წელიწადიც გაფრინდა ერთი...

ილორინე ქაჭვარაძე

ჩემი ბრალია

შორეული ამბავია.

თურქებმა 1918 წელს კიდევ ერთხელ შემოანგრეს საქართველოს კარიბჭე — ბათუმში აიღეს...

მე იძულებული გავხდი გავმგზავრებულიყავი თბილისს, სადაც აუარებელი უმუშევარი ირეოდა; ეს იყო დემობილიზებული ქართველი ოფიცრობა, უსაქმოდ დარჩენილი ინტელიგენცია. პირველი იმპერიალისტური ომით გაჩანაგებულ საქართველოს, მის უილაჯო მენშევიკურ მთავრობას არ შეეძლო უმუშევართა ასეთი დიდი ლაშქრის გამოკვება.

მაშინ სტიქიურად გაჩნდა დეზერტირის ბაზარი, სადაც ყველაფერი იყიდებოდა: ძველმანები, სურსათ-სანოვაგე, მოპარული თუ საკუთარი ნივთები. თითქმის ყველა სპეკულიანტობდა: დეზერტირი, რკინიგზელი, მასწავლებელი, მღვდელი თუ დიასახლისი. ტომარმოკიდებული დაძრწოდა დაშველთა არმია.

სამუშაოს შოვნა მაშინ ძნელი იყო, განსაკუთრებით ჩემთვის — გზასაცდენილი ახალგაზრდისათვის, რომელიც მხოლოდ კიევის უნივერსიტეტის ფილოლოგიური ფაკულტეტის სტუდენტი ვიყავი. არავითარი ხელობა არ ვიცოდი.

სამსახური რომ გეშოვა, შეიარაღებული უნდა ყოფილიყავი რაიმე სპეციალობით. არსებობა გადაუდებელი ზომების მიღებას მოითხოვდა. მოხუც მშობლებს პატრონობა სჭიროდა. აუცილებელი იყო ბრძოლა არსებობისათვის. ყოველი წუთის დაყოვნება დაღუპვას გიქადდა...

ჩემი კიეველი მეგობარი, სტუდენტი რომელმაც ჩემსავით უნივერსიტეტი

ვერ დაამთავრა, ცეკავშირში მოწყობილიყო ბიბლიოთეკის გამგედ, აქ თანამშრომლებს ადგილკომის თავმჯდომარედ აურჩევიათ. იგი ამ დაწესებულებაში ერთ-ერთ გავლენიან პირად ითვლებოდა. შეეძლო სამსახურში მოვეწყვე. მაგრამ რა თანამდებობაზე? ბულალტერიის მუშაკად. კოოპერაციაში დიდი მოთხოვნილება განსაკუთრებით ამ დარგის მუშაკებზე იყო. მე კი ბულალტერიაში ინჩიბინჩი არ გამეგებოდა. მშვიერი ცხოვრება, თავაშვებული ბაზარი, სადაც ფასები სანოვაგეზე დღითიდღე იზრდებოდა, დაყოვნების უფლებას არ მაძლევდა...

ვიშოვე ანგარიშმცოდნეობის წიგნი და მის შესწავლას ბეჯითად შეეუდებო, ორ თვეში ისე დავეუფლე ბულალტერიას, რომ მოანგარიშედ მუშაობას შევძლებდი.

ჩემი მეგობრის დახმარებით მიმიღეს ცეკავშირის ცენტრალური ბულალტერიის მოანგარიშედ.

პირველი შეხვედრისას მთავარმა ბულალტერმა მკითხა:

— თქვენ სტუდენტი ხართ, მაგრამ ჯდომა შეგიძლიათ?

— როგორ არა! — გულუბრყვილოდ ვუპასუხე.

— ჯდომა, დიდხანს, დიდხანს... ბულალტერია დიდ გულისდადებას, ბეჯითობას მოითხოვს.

— მე ვფიქრობ, შევძლებ.

— თუ არა და ჩვენს შორის მეგობრობა ვერ დამყარდება. — მთავარმა ბულალტერმა, ცოცხალმა, ხანში შესულმა კაცმა, თვალი თვალში გამიყარა. მეც გულმართლად თვალი გავუსწორე.

მონდომებულად შევეუდეთი მუშაობას. მენშევიკურ საქართველოში კოოპერაცია, შეიძლება ითქვას, წარმოდგენდა ერთადერთ ორგანიზაციას, სადაც თანამშრომელი შედარებით უზრუნველყოფილი იყო ხელფასით, მას აგრეთვე სურსათ-სანოვაგითაც ამარაგებდნენ. თანამშრომლებს გვექონდა ჩვენი სასურსათო მაღაზია, სადაც ხელსაყრელ ფასებში ვიძენდით საქონელს.

მაშინ მძიმე დრო იყო. ვის არ ახსოვს ლობიოიანი პური! პირის ჩასატკბარუნებელი რამ იყო... ან ლობიო პურად გამომცხვარი, ჭადი, რომელშიც რა არ იყო შერეული — სოია, მსხალი, ვაშლი, ან სხვა ხილი...

ეს სამსახური ჩემთვის სულისმთქმა იყო, ნორმალური ცხოვრების დასაწყისი.

ორმაგი ბუღალტერია ძალიან პარმონიული ანგარიშწარმოების სისტემაა. მთავარი ბუღალტერი მთავარსარდალია, რომელიც გონიერად უძღვება თანამედროვე რთულ მეურნეობას: იცის, ამ მეურნეობის ყოველ უჯრედში რა ხდება, საზარალოა თუ მომგებიანი ესა თუ ის ოპერაცია, წარმოება თუ სავაჭრო დაწესებულება. ბუღალტერია სამეურნეო ცხოვრების მკაცრი და პირუთენიანი გუშავია... ანგარიშწარმოება თავისი მოვალეობის კეთილსინდისიერად შესრულებას იმ შემთხვევაში შეძლებს, თუ ამ დარგის ყოველი მუშაე, როგორც მანქანის ყოველი ნაწილი, ზუსტად და დაუბრკოლებლად მუშაობს.

აღრიცხვის ამ სათუთ მექანიზმში მე, როგორც ახალბედს, მარტივი საქმე დამეკისრა — საქონლის ანგარიშის დამზარე დავთრის წარმოება. პირველად დავთარში ოპერაციების გატარებაც კი არ დამავალეს, არამედ თვიური ბრუნვის ჯამის გაკეთება. ოპ, რა სასიამოვნოა მთელი დღის განმავლობაში ჩამოკარო საანგარიშოზე კოჭები! — მიიღებ ერთხელ ჯამს, მისი სისწორე რომ შეამოწმო, კვლავ უნდა ჩამოთვალო რიცხვები საანგარიშოზე. თუ მეორედ ჩამოთვლის შემდეგ პირველად მიღებუ-

ლი ჯამი მიიღე, რწმუნდები, რომ თანხები სწორად შეგიჯამებია. თუ არა-და, ხელახლა ჩამოთვალე საანგარიშოზე, ჩემო კარგო!.. ზოგჯერ რიცხვებს თითქოს ვმშაქი ვადაეფარაო, სულ სხვადასხვა ჯამს მიიღებ, ხან კაპიცი დაგაკლდება. ხან მანეთები... შენ კი განაგრძე თვლა. სანამ ორჯერ ერთსა და იმავე ჯამს არ მიიღებ.

ეს მოსაწყენი სამუშაოა, და სწორედ ამიტომ მკითხა მთავარმა ბუღალტერმა: ჯდომა შეგიძლია? ძარღვები აგეშლება, მაგრამ მერე კინი შეგიპყრობს, რომ შეცდომა როგორმე იპოვო და გაშმაგებით ითვლი და ითვლი საანგარიშოზე. რა სიხარულია, რა გამარჯვება, როცა დიდი წვადების შემდეგ ორჯერ ერთსა და იმავე ჯამს მიიღებ, იმასაც გამოარკვევ, თუ შეცდომა სად დაუშვი.

მალე წარმატება მოვიპოვე. რამდენიმე თვის შემდეგ ბუღალტერიის ერთ-ერთი განყოფილების უფროსად დამნიშნეს.

ამრიგად, გავხდი აღრიცხვის მუშაე, რაც ჩემი ცხოვრების დროებით მოვლენად მიმაჩნდა. კვლავ მიზიდავდა პუმინტარული მეცნიერებანი. ჩემი მატერიალური მდგომარეობის გაუმჯობესება მახებდინებს, თბილისის უნივერსიტეტში განვავარძო სწავლა.

დასახულ მიზანს რომ ვერ აღწევთავს დაუსრულებელ აღამიანად ვრძნობ. მუდამ რაღაც ვაწუხებს, რაღაც ვაკლია. იმ დროს ჩემს მდგომარეობაში ბევრი ახალგაზრდა იმყოფებოდა. სამსახური, თან სწავლა ჩვეულებრივი ამბავი იყო...

1920 წელს თბილისის წყალსადენის სამმართველოს მთავარი ბუღალტერი ვარ, თან ისტორიულ-ფილოლოგიური ფაკულტეტის სტუდენტი.

გარდა შრომა-სწავლისა, ცხოვრებაში არის სიყვარული, რომლის ძლევა-მოსილებას ყოველი სულდგმული ემორჩილება... და მეც შემოყვარდა ერთი ასული, ჩვენი ფაკულტეტის სტუდენტი. ჩვენი ტრფობის ახალგაზაფხული იყო, როცა აღამიანის ბუნებაში ჩამალული

სიტკობების დაუშრეტელი წყაროები აჩქედებთან. დღე სავსეა დამათრობელი გრძნობებით, არც ღამეს მოაქვს მოწყენილობა, იცი, გავითენდება დილა სულ ახალი და ახალი სიხარულისათვის; არც შრომა, არც სწავლა არ ვლღის; ახალგაზრდა მეგობართან ყოფნა ისეთ ძალ-ღონეს გმატებს, რომ გათქმევენებს:

აქეთ გორასა წიხლსა ვკრავ,
იქით გორასა ძვრას ვუხამ,
ადიდებულსა ლიახესა
დავაყენებ და ყლაპს ვუხამ.

მართლაც, ვინ აღუდგებოდა ჩემს სურვილს. ნუცა, ჩემი ნახი, წერწეტა გოგონა, რომელსაც მსუბუქი სიოს დაქროლვა, მეგონა, ცად აიტაცებდა, მაძლევდა გოლიათურ ძალას. ახლაც თვალწინ მიდგას იგი წინწყლებიან მსუბუქ კაბაში გამოწყობილი...

მე და ნუცა ვოცნებობდით: უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ ერთ პერქვეშ მოგვეყარა თავი.

მაღე შევნიშნე, რომ მთელი დღე ჩემს სამსახურს, სწავლასა და სიყვარულს აღარ ჰყოფნიდა. სამსახურს კეთილსინდისიერად ვასრულებდი, მაგრამ მთელი გულისყური მას მაინც არ ეკუთვნოდა. ამიტომ საგაზაფხულო გამოცდების ჩასაბარებლად სამსახურიდან ორი თვით უხელფასო შევებულემა ავიღე.

მაისის მიწურულის ერთ მშვენიერ დღეს, როდესაც უნივერსიტეტში ნუცას უნდა შევხედროდი, შინ სასამართლოს გამომძიებლის უწყება გადმომცეს. ეს ჩემთვის ზედმეტი დატვირთვა იყო. მიდი ახლა გამომძიებელთან, როდესაც ჩემი საქმეებისთვისაც კი დრო არ მყოფნის. რას ვიზამდი, კანონს უნდა დავემორჩილებოდი. დილის ათ საათზე ვიყავი დაბარებული.

გამოვეცხადე გამომძიებელთან. როგორც მერე შევიტყვე, ეს იყო საქმაოდ ცნობილი მენშევიკი პეტრე კ — ლი, რომელიც ოცნებობდა, რომ მეფის მთავრობის ჩამოგდების შემდეგ რაიმე მნიშვნელოვან პოსტს მიიღებდა, ვთქ-

ვით, იუსტიციის მინისტრი ანდა რუს-პუბლიკის პროკურორი იქნებოდა. მაგრამ ახლა მხოლოდ უბრალო გამომძიებელი იყო და თავის უკმაყოფილებას იმით გამოხატავდა, რომ თავის დაქვერად დიდკაცური ჰქონდა.

ფრთხილად შევალე მისი კაბინეტის კარი და შესვლის ნებართვა ვთხოვე. სათვალის ზემოდან გადმომხედა.

— რომელ საათზე ხართ დაბარებული? — მკითხა.

— ათზე.

— ზუსტად ათზე მობრძანდით, — მითხრა და გაზეთის კითხვა განაგრძო.

დავემორჩილე.

მეორედ შევედი გამომძიებელთან. მას თავი არ აუწყევია. ისეე გაზეთს კითხულობდა და შიგ ზოგიერთ ადგილს ხახის გასმით აღნიშნავდა.

რამდენიმე წუთის შემდეგ გაზეთი განზე გადასდო და მომაშტერდა.

— თქვენი უწყება მიბოძეთ. — ცივად მომმართა.

— მაშ, თქვენ ბრძანდებით ვარლამ თევდორაშვილი? — ვინაობა გამომკითხა.

გამომძიებელმა წინ ქალაღდი დამიდო და საწერ-კალამი მომიმარჯვა.

— გულწრფელად დასწერეთ, რა დანაშაული მიგიძღვით ჩვენი ხელისუფლების წინააღმდეგ.

ავენთე.

— თქვენ, როგორც გატყობთ, ხუმრობის გუნებაზე ბრძანდებით.

— ნუ ცხარობთ. დანაშაულის გულწრფელად აღიარება სასჯელს შეგიმსუბუქებთ.

ელვის სისწრაფით გადავაღვე თვალი ჩემს წარსულს, არავითარი დანაშაული არ მიმიძღვოდა. იმდენად ჩათრეული ვიყავი ჩემი პირადი ცხოვრების მოგვარებაში, რომ პოლიტიკისათვის არც კი მეცალა.

„ის ხომ არ მეთვლება დანაშაულად, — გავიფიქრე, — რომ საზოგადოებრივი ცხოვრების გარეშე ვარ და არავიძარ აქტივობას არ ვიჩენ.“

— თქვენ წყალსადენის ტექნიკოს ლუკა ჭანიშვილთან ერთად მიითვისეთ სამი ათასი მანეთი ოქროთი. მითხარით ყველაფერი გულწრფელად, — უეცრად პირში მომახალა გამომძიებელმა.

იმდენად მოულოდნელი იყო ჩემთვის ასეთი ბრალდების წაყენება, რომ რამდენიმე წუთის განმავლობაში ლაპარაკის უნარი წამერთვა. ვუცქეროდი, გამომძიებელი გულგრილად გრძელ მოვლილ თითებში წითელ ფანქარს როგორ ათამაშებდა. ჩემი პასუხის ლოდინი მოსწყინდა, პეტრემ ფანქარი მაგიდაზე მაგრად დაკრა.

— ხელთ უტყუარი საბუთი გვაქვს. თქვენი თანამონაწილე, ლუკა ჭანიშვილი, გამოტყდა დანაშაულში. ერთხანს გვაწვალა, მაგრამ საპატიმროში რამდენიმე თვეს ყოფნამ ალაპარაკა. თქვენი დაპატიმრების საფუძველიც მაქვს, ამით შეიძლება თქვენც გაგიადვილოთ დანაშაულის აღიარება.

ამ მუჭარას დროს მაშინვე გამახსენდა ჩემი ნუცა, რომელსაც ამ საღამოს უნივერსიტეტის დერეფანში ვეღარ შევხვდებოდი. როგორ გამებუტებოდა!

რა ბედნიერი ვიყავი ნახევარი საათის წინ, ახლა კი მოულოდნელად სისხლის სამართლის დამნაშავე ვაგხდი. სამი ათასი მანეთი ოქროთი მიმითვისებია ტექნიკოს ლუკა ჭანიშვილთან ერთად!.. სამი ათასი მანეთი ოქროთი!..

ეს ამბავი იმ დროს ზღებოდა, როცა ბონების საშინელი დევალუაცია მიმდინარეობდა. ისეთი „მიღირები“ ვიყავით, რომ დღეში მილიონობით, ათეული მილიონობით მანეთს ვხარჯავდით. ჩვენი „სიმდიდრის“ წარმოსადგენად უნდა იცოდეთ, რომ ერთი კოლოფი ასანთი მილიონ მანეთად ღირდა.

გამომძიებელ პეტრეს მიერ წამოყენებული ბრალდება იმდენად კატეგორიული იყო, რომ მე შევეპყდი: ჩემდა უნებურად რაიმე მაქინაციის მონაწილე ხომ არ ვაგხდი — მეთქი.

გამომძიებლის წინაშე ვზვიარ და ჩემს თავში ფიქრები ირევა. ელვის სისწრაფით ერთმანეთს მიჰყვებიან წყალ-

სადენის თანამშრომლები, სხვადასხვა შემთხვევა სამსახურში. და უეცრად გამახსენდა, რომ ტექნიკოს ჭანიშვილს წყალსადენის სახელოსნოსთვის მასალების შესაძენად ანგარიშშევემ თანხა მივეციოთ. მაშინ ჩვენ ფული არ გვქონდა და სამი ათასი მანეთი რამდენიმე დღით თბილისის თვითმართველობის მთავარი ბუღალტერიიდან ვისესხეთ. მერე რა მოხდა?

გამომძიებელს ეს ვუამბე.

— მართალია, — დამიდასტურა მან. — მერე, მერე?

— მასალა ჭანიშვილმა შეიძინა. ვალი გადავიხადეთ, და ამით დამთავრდა ეს ოპერაცია.

— ჩვენ კი უტყუარი საბუთებით დაერწმუნდით, — გამომძიებელმა თვალი თვალში გამოიყარა, — რომ თქვენ და ჭანიშვილმა ეს ფული მიიღეთ, უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, ტექნიკოსმა ჭანიშვილმა გაიტანა წყალსადენის საღამოდან ეს თანხა ვითომდა ვალის დასაფარავად; მერე კი ეს ფული თქვენ ორმა შუაზე გაიყავით.

სახეზე აღმური მომედო. საკუთარი გულის ბავაბუგი მესმოდა. უფსკრულის პირად ვიღეჭი გადასაჩეხად. მთელი ჩემი ცხოვრება ყირამალა დგებოდა. მშვიდობით, ჩემო უნივერსიტეტო, და ჩემთვის რაც ყველაზე დიდი საშინელება იყო, მშვიდობით, ჩემო ნარნარო ნუცა!. როგორ შევხვდე ამ საღამოს, ან კი საშუალებას მომიცემენ აქედან ფეხი მოვიცვალო?

— ამის შემდეგ ექვსი თვე გავიდა, და როგორ შეიძლებოდა, რომ ვალის გადაუხდელობა შეუმჩნეველი დარჩენილიყო, — ხმამალა ვმსჯელობდი გამომძიებელთან, რომელიც თვალს არ მაშორებდა. — როცა წყალსადენის სამმართველომ ფული ისესხა, სამი ათასი მანეთი თბილისის თვითმართველობის მთავარ ბუღალტერიაში გატარდებოდა წყალსადენის პირადი ანგარიშის დებეტში, წყალსადენის ბუღალტერიაში კი თბილისის თვითმართველობის ანგარიშის კრედიტში. ყოველი ბუღალტერი,

ამ ანგარიშებს განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს. როგორ მოხდა, რომ არც წყალსადენის, არც თბილისის თვითმართველობის ბუღალტერიას ეს ღიად დარჩენილი დებიტორ-კრედიტორების ანგარიში შეუმჩნეველი დარჩათ.

— არც დარჩენიათ. თქვენმა თანაშემწემ, რომელიც სალაროს დავთარში შემოსავალ-გასავლის ორდერებს ატარებდა, გაცნობათ, რომ გასავლის ორდერი სამი ათასი მანეთის თანხით ხელმოწერილი არ არის ფულის მიმღების, ესე იგი, თბილისის თვითმართველობის მთავარი მოლარის მიერ.

— ჩემს თანაშემწეს შეეძლო ეს გასავლის ორდერი წყალსადენის მოლარისთვის დაებრუნებინა, რათა მას თანხის მიმღებისათვის ხელი მოეწერიებინა.

— ეს თქვენ თვითონ რატომ არ გააკეთეთ?

მე სახტად დავრჩი. შეკითხვა სამარტლიანი იყო. კვლავ აფორიაქდა ჩემი გზაბნეული ფიქრები. სხვა დანაშაული თუ არ მიმიძღვის, ესეც საქმაო ბრალდებაა იმისათვის, რომ ნორმალურ ცხოვრებას გამოვეთიშო. კვლავ ვდგავარ უფსკრულის პირას, ვერსაიდან მშველელ ხელს ვერა ვხედავ. წონასწორობას ვკარგავ.

ახალგაზაფხული იყო. ფანჯრიდან ვხედავდი, შეფოთილი აკაცია ტოტებს ნებივრად არხევდა. ბელურები ტოტიდან ტოტზე ლაღად დახტოდნენ. ნეტავ, ბელურა ვიყო, ჩემთვის ვიყურტულო. გამომძიებელი საბრალდებლო სკამზე ვერ დამსვამს. გამახსენდა ჩემი პირველი უფროსი ბუღალტერის კითხვა: ჯდომა იციო. მაშინ ვუპასუხე, კიმეტქი, მაგრამ თურმე „ჯდომა“ არ მცოდნია. გული საქმეს ვერ დავუდე, და აი, შედეგი. ხელფეხშებოჭილი ვარ, ადგომაც არ შემიძლია. ვერ ვინძრევი, მეშინია, არ დადასტურდეს, რომ მე, მართლაც, დაპატიმრებული ვარ.

— ტექნიკოსი ჰანიშვილი წერს თავის განცხადებაში: მე აქ ვიტანჯები;

მთავარი დამნაშავე კი თავისუფლად დანავარდობსო.

— თქვენთვის სჯობს, გამორტყდეთ დანაშაულში. მე შევდივარ თქვენს მდგომარეობაში, ხელმოკლედ იყავით კარგად არ გეცვათ, არ გეხურათ, აქ კი სამი ათასი მანეთი გამოჩნდა... მეც ადამიანი ვარ, მესმის, გაკირვება რას ნიშნავს... — შემპარავად ლაპარაკობდა გამომძიებელი.

პეტრეს ტონმა აღმამფოთა.

— თქვენ უფლება არ გაქვთ, ჩემს პატიოსნებას შეეხოთ.

გამომძიებელმა წინადადება მომცა, ყველაფერი, რაც ამ საქმეს შეეხებოდა, დამეწერა. თვითონ ქაღალდების თვალიერება დაიწყო.

ძლივს მოვახერხე ჩვენების დაწერა. ყოველივე წინადადება მაშინებდა, მას ათასჯერ ვწონიდი, ოფლში გავიწურე. მე მეგონა, ერთი საუკუნე მოვუნდი ჩვენების დაწერას.

პეტრემ გადახედა ჩემს ჩვენებას, თავი გააქნია და თქვა:

— ისევ ჯიუტობთ, ვარლამ, არ გინდათ დანაშაულის აღიარება.

— ხარი დარეკა, შემოვიდა დაწესებულების მსახური. გამომძიებელმა თვალით რაღაც ანიშნა.

რამდენიმე წუთიც არ იყო გასული, რომ მილიციელი შემოვიდა.

— აი, საბუთები. წაიყვანეთ.

ასე „სახელოვნად“ დამთავრდა ჩემი კარიერა...

ზანტად ჩამოვდივარ სასამართლოს შენობის მაღალ კიბეებზე. მილიციელი უკან მომდევს. მაღლობა ღმერთს, ნაცუნობი არავინ შემხვედრია. ვინ იცის? ალბათ, იმიტომ, რომ აქეთ-იქით არ ვიხედებოდი.

— მინისტრთან მივიდეთ? — მომესმა ხმა. ვიღაც თავის თანამგზავს ეკითხებოდა.

უცებ გამახსენდა იუსტიციის მინისტრი. კიევის უნივერსიტეტში ერთად ვსწავლობდით. იქნებ მიშველოს... რჩევას მაინც მომცემს. ვიათუ გაიბღინძოს

და არც კი მიმიღოს. რამდენჯერ გავუპარსივარ სამართებლით, როცა მე ვერ ვებედავდი დამოუკიდებლად გაპარსვას. მისი შრომის ჯილდო ასეთი იყო: ჩემი ცხვირიც უნდა გავსაპნა. სანამ ჩემს გაპარსვას არ მორჩებოდა, საპნის ცხვირიდან მოშორების უფლება არ მქონდა. ახლა კი მინისტრის სავარძელში გამოშვებული, ვინ იცის, როგორ შემხედვება. რა ექნა? ყოყმანში კიბის ბაქანზე შევჩერდი. კეთილი მილიციელი გაკვირვებული მიცქერის. ეტყობა, არცთუ ისე დიდ ავაზაკად მივაჩნევს. შორიახლო მომყვება, ვარეშეს არ უნდა, აგრძნობინოს, რომ მე დატუსაღებული ვარ.

— რამ ჩაგაფიქრათ, ჩემო ბატონო? — მკითხა მილიციელმა.

ჩვეულებისამებრ სათვალე გავისწორე და პირდაპირ ვუთხარი:

— მინისტრთან მინდა მისვლა.

— მინისტრთან, რა გინდა, ბატონო, ჩვენ სულ სხვაგან ვართ გაგზავნილი! — შემომხედა გაკვირვებულმა მილიციელმა.

რა მადლობელი ვიყავი იმისი, რომ ხალხით სავსე დერეფანში საპატიმრო არ ახსენა.

ამის გამო ვავთამამდი და გავაცანი ჩემი განზრახვა. მილიციელი ჩაფიქრდა.

— მომწონხარ, ბიჭო, შენ... მაგრამ, თუ ძმა ხარ, არ უთხრა, რომ მილიციელი გადავას თავზე მცველად. მე გარეთ კართან დაგიციდი, თუ ძმა ხარ, არ დამაგვიანო.

— არა, გენაცვალე, შენი პატივისცემა ჩემს კისერზე იყოს.

იუსტიციის მინისტრი დღეს არავის იღებდა. პირადად მდივანმა, კობტა ქალიშვილმა, რომელმაც არც კი შემომხედა (ეტყობოდა, რაღაც საინტერესო წიგნს კითხულობდა), ცივად მითხრა:

— ამხანაგი მინისტრი ხვალ იღებს მსურველებს, 12 საათიდან.

— მე დღეს მივემგზავრები, ძალიან შორს. ჩემი მეგობარია, უნდა გამოვეთხოვო, — მოვატყუე მდივანი ქალი.

— ნაბრძანები მაქვს, არ შეეწუხო. ძალიან დაკავებულია. *ეროვნული* უცებ გული მომივბრძანა ჩემს მხმამამიბებელი გამახსენდა და ხმამალა ვთქვი:

— ალბათ გაზეთებს ათვალეოვებს. ესეც დიდი საქმეა, უუპველად.

ახლა კი იკადრა კოპწია მდივანმა ფეხზე წამოვდგა და გაანახლებულად მითხრა:

— ვინ მოგვითხება, ამხანაგი მინისტრი ასე აუგად მოიხსენიოთ. გთხოვთ ნუ ხმაურობთ. მიღების დღე ხვალ არის. — ბრძანება მტკიცედ იყო ნათქვამი, მაგრამ მე ვანა ისეთ მდგომარეობაში ვიყავი, რომ დამეთმო?! სკამს ხელი წამოვავლე, ჯახუნით დავდგი და დავჯექი:

— აქედან ფეხს არ მოვიცვლი, სანამ მინისტრს არ ვნახავ.

ჩემს ხმაურზე მილიციელმა კარი შემოაღო და შემოიხედა. დამჯდარი რომ დამინახა, მაშინვე კარი მიხურა. ხმამალა ლაპარაკმა მინისტრის კარიც გააღო.

— შენ ხარ, ვარლამ, ასე რომ ხმაურობ! — მინისტრმა თავის კაბინეტში შემეყვანა.

სამი-ოთხი წელი იქნებოდა, ერთმანეთი არ გვენახა. იგი კიევიდან ახალდბრუნებული იყო. ერთმანეთის ამბავი მოვიკითხეთ.

— ბიჭო, კიდე გიყვარს ქარსალი?

მე და ჩემი მეგობარი სტუდენტობის დროს ქარსალს ხშირად მივიერთმევედით. ეს იაფი და გემრიელი თევზი იყო, მაგრამ ახლა რა „მექარსლებოდა“!

— ჰო, კი... — ვუთხარი და უცბად მოვიწყინე...

ვასიკომაც დინჯი გამომეტყველება მიიღო.

— შენ რაღაც გაწუხებს?

ვერაფერი ვუბასუხე. ყელში რაღაც მომებჯინა. თავს ვიკავებდი, მაგრამ თვლები მაინც შემისველდა. წამოვდგე, ვასიკოც ამდგარიყო და პაპიროსს აბოლებდა.

— შენ წინაშე პატიმარია! — ხმა ძლივს ამოვიღე და ფანჯრისაკენ წავედი, რომ ცრემლები დამემალა.

ვასიკო მომიახლოვდა, სკამზე დამსვა და თვითონ პირდაპირ დამიჯდა.

— მიამბე, მიამბე, რა შეგემთხვა? — პაპიროსი მომაწოდა.

თავი დაეძლიე და სხაპასხუბით ეუამბე ყველაფერი.

— ხომ გჯერა, რომ მე ბოროტმოქმედების ჩამდენი არა ვარ?...

— დარწმუნებული ვარ.

— მაშ, ვთხოვ საპატიმროში ნუ გამაგზავნი... თავდების ქვეშ გამიშვი.

ვასიკოს დიდი თავსატეხი საქმე გავუჩინე. ბოლოს ცემდა, პაპიროს მალი-მალ აბოლებდა. ნამწვი საფერფლეზე დააგდო. მომიახლოვდა, მხარზე ხელი დამადო და მითხრა:

— რა ვიყო, ჩემო კარგო. დაპატიმრების ორდერის გაუქმება ჩემ მიერ უხერხულია. უფრო ადრე რომ მცოდნოდა, კარგი იყო. ახლა კი ფაქტის წინაშე ვარ... მაგრამ პირობას ვაძლევი, რომ უდანაშაულოდ შენს თავს არავის დავასჯევინებ.

პასუხმა გამაშეშა. ეს იმედიც გამიქრა. არ ვიცო, რამდენ ხანს ვიქნებოდი ასეთ მდგომარეობაში, რომ კაბინეტში მდივანი ქალი არ შემოსულიყო. ძალა მოვიკრიფე, წამოვდექი და კარისკენ წავედი.

— შენს საქმეს გავეცნობი და განხილვას დავაჩქარებინებ. — მითხრა გამოთხოვებისას.

მილიციელმა ეტლით მიმაცილა მეტეხის ციხემდე, როგორც სასტუმრომდე. ჩემი ლოგინით, წიგნებით, რკინის კარი რაჩხუნით გაიღო.

ფორმალობის შესრულების შემდეგ მე აღმოვიჩნდი მოზრდილ სკანში, პირველ სართულზე, ვისოსიანი, ორი ფანჯარა ეზოში გადიოდა. ეს ყოფილა საკარანტინო საკანი, სადაც ახალმოყვანილ პატიმრებს ათავსებდნენ. ჯერ ოთახში მარტო ვიყავი, ცოტა ხნის შედეგ ხანში

შესული კაცი, სანდრო, შემოიყვანეს, თავისი ბარგი-ბარხანით. მენფრედისთვის მყუდრო კუთხე ამოირჩიეს. მისი ხადა, რომ დაბინავდა, ღრმად ამოიხარა, შემომხედა. სანდო ადამიანად ჩამთვალა, დამელაპარაკა:

— ვაი, რა დღეში ვიყავი, თქვენ რომ იცოდეთ... აი, ნამდვილ ჯიბგირებში... გარედან საქმელს მომიტანდნენ, ისინი შემისანსლავდნენ... საცვლებიც კი არ შემარჩინეს... ვუჩივლო ადმინისტრაციასთან, ვაითუ უარესი დღე დამაყენონ. ვარ ჩემთვის დამუნჯებული. ჩემად ცრემლებს ვყლაპავ... ბოლოს თვითონ ციხის უფროსმა შენიშნა ჩემი გაჭირვება და აქ გადმომიყვანა. ნეტავ, ჯიბგირები აქ არ შემოიყვანონ...

ნელ-ნელა ჩემი საკანი გაივსო, თხუთმეტ კაცამდე მოვგროვდით. ჩემს ამხანაგებს სხვადასხვა დანაშაული ჰქონდათ ჩადენილი.

საპატიმროს ბინადარნი მეტსახელს შეირქმევდნენ ხოლმე. კედელზე იყო წარწერები: „აქ იყო კურკა 1918 წელს.“ „საწყალი ლიფსიტა“ და სხვა. მეც მეკუთვნის შესაფერი მეტსახელი — „იკრიბოკრო.“

იკრიბოკრო დროს არ კარგავდა. გაზაფხულის გამოცდებისათვის ემზადებოდა, წიგნებს ჩაჰკირკიტებდა, რომ რამდენიმე კვირაში ამ უსიამოვნებას თავს დააღწევდა. იკრიბოკოს საკანში ცალხელა სერიოჟაა, კარგი ვაჟაკი, გრუზა ქერათმიანი. ცალი ხელი დაუკარგავს ომში... ქალთან ომში! ექვიანობით გაშმაგებულ საყვარელს სერიოჟა მკლავში დანით დაუჭრია. სისხლის დანახვამე ორივეს გული წასვლია. სერიოჟას ბევრი სისხლი დაუკარგავს, ჰრილობა გამიზღვებია და მისთვის ხელი მოუკვეთიათ. სერიოჟას სამსახურში 150 მანეთი დაჰკლვია. ამის გამო დაუპატიმრებიათ. მისი საქმის გამოძიებას არავინ ჩქარობდა, და მან გადაწყვიტა ვითომდა თავის ჩამოხრჩობა. საიდუმლოება მე გამანდო. როცა იგი ყელზე შემოჭერილი თოკით ჩამოეკიდებოდა, ეს მე უნდა შემენიშნა და გადამერჩინა, განგამი

ამეტება. ამ ამბავს საპატიმროს აღმინისტრაცია ვაივებდა. ამ ხერხით სერიოზუს უნდოდა თავისი საქმის გამოძიება დაეჩქარებინა. დაწოლის წინ თოკით კისერს იხებდა, რომ ზედ წითელი ზოლი დასჩენოდა, სიმულაცია კარგად მოეწყუო. ჩვენი საკანი ძილს მიეცა, არ გვიძინავს მე და სანდროს, რომელიც სერიოზუს უცქერის გოცებულს.

— ეს ბიჭი რაღაცას აპირებს, აი, — ქართულად მეუბნება სანდრო, რომ სერიოზუს არ გაიგოს.

— დასაწოლად ემზადება, — ვუპასუხებ.

— დასაწოლადო!? ერთი უყურე, ხელში თოკი აქვს. აქ თავი არ ჩამოიხრჩოს, უბედურებაში არ გადავხვიოს.

სერიოზუს მიხვდა, რომ სანდრო მის შესახებ ლაპარაკობდა დაეკვებულს.

სიმულაცია ჩაიშალა.

საკანის ყოველი ბინადარი გვიამბობდა თავის გასაქირს. ბორჩალოელი აზერბაიჯანელი იუსუფი ვერ მიმხვდარიყო, თუ რატომ მოხვდა საპატიმროში. მას ფოსტის პატარა მოხელის თანამდებობა ეჭირა. თავის სოფელში მშობლებთან ახალმოყვანილი ცოლი ჰყავდა დატოვებული. უფროსისათვის უთხოვნია: ჩემს სოფელში გადამიყვანეთო. უფროსი თხოვნის შესრულებას აყოვნებდა. ამიტომ მის მეუღლეს ნახევარი შუშა სუნამო მიართვა და სთხოვა: ჩემი გადაყვანის საქმე დამიჩქარეთო.

ეს ჩვენს იუსუფუს ქრთამის მიცემად ჩაუთვალეს, და მან დაკარგა სამსახური, ცოლსაც უფრო დააშორეს, საპატიმროშიაც ამოყო თავი.

— ფეშქაში მივეცი, მეტი არაფერი... ჩემი ცოლის ნახვა მინდოდა... ფეშქაში, მეტი არაფერი... — ამბობდა იუსუფი და საკანში მოუსვენრად დაბტოდა, აღვილს ვერ კპოულობდა.

იუსუფს თავისი თავი უდანაშაულოდ მიაჩნდა და დაარწმუნებული იყო, რომ მალე გაათავისუფლებდნენ.

საპატიმროში ყველაზე მძიმე ასატანი უსაქმრობაა. სხვა გასართობთა შორის, რითაც პატიმარნი თავს ირთობენ, და-

ლიან გავრცელებული იყო პურისაგან კრილოსანისა და სხვა სამკაფუღების კეთება. მაშინ დიდი მრწონება მქონდა პურისგან გაკეთებულ ქალის ქამარს, რომელიც იუსუფმა შეიძინა. ამ საჩუქრით უნდოდა თავისი ახალგაზრდა ცოლის გული მოეგო. ამ ნივთს ძალიან სათუთად ინახავდა.

მალე გაათავისუფლეს იუსუფი... გახარებულმა ისე სწრაფად დატოვა ჩვენი საკანი, რომ ცოლისათვის მისართმევი ქამარის წაღებაც კი დაავიწყდა.

დრო რომ მოგვეკლა (ვანა მარტო დროს მოსაკლავად, ეს იყო თავდაცვის გზის ძიება, როგორ დაგვეღწია თავი იმ მდგომარეობიდან, რომელშიც ვიმყოფებოდით), ერთიმეორის გასამართლებას ვაწყობდით. ყველას უნდოდა, რომ მათი დამცველი მე ვყოფილიყავი. მეც ვცდილობდი ამხანაგების გამართლებას ან მათი სასჯელის შესუსტებებას.

ასე გადიოდა დღეები. გამომძიებელს არ დაუზბარებია. ჩემი უნივერსიტეტი, ჩემი ნუცა შორს იყვნენ. ნეტავ, ხშირად ვაგონდები? ვაითუ ბინაზე მომაკითხა, როგორც ავადმყოფს. ჩემი ამხანაგები გაავაფრთხილეს: ნუცასთვის ეთქვათ, რომ ვითომ ავად ვარ.

იმედს არ ვკარგავდი, რომ საპატიმროს თავს მეც მალე დავაღწევი და უნივერსიტეტს დავუბრუნდებოდი, ამიტომ ვმეცადინებოდი. მაგრამ წიგნს ვეღარ ვუძებდი გულს. აკვირებული ფიქრები არ მშორდებოდა. დავალაგებდი აზრებს, გამომძიებლისთვის როგორ მეპასუხა. დღევანდელი ნაფიქრი ხეალ უკვე აღარ მომწონდა. ასეთ გაწამაწამაში ვიყავი.

პატიმრობაში მთელი თვე გავატარე. გამომძიებელი ჩემს გამოძახებას აგვიანებდა. წვერები მოუშვი. ჩემი მხანკალებების თვალეზში ცრემლებს ვხედავდი, როდესაც მათ რკინის ბადურით დაშორებული ველაპარაკებოდი.

ვასიკოს იმედი მქონდა, მაგრამ გავიგე, რომ იგი მინისტრის თანამდებობიდან გაუთავისუფლებიათ. ვინლა დააჩქარებს ჩემი საქმის განხილვას?...

ივლისის დღეებია. თბილისური სიტყვები დაიჭირა. ჩვენი საკანის გისოსიანი ფანჯრიდან მოჩანს ქუჩის ნაწილი. თავისუფალი ადამიანები ლაღად დასეირნობენ ქუჩაში. თეთრბანტიანმა გოგონამ ნაყინის გამყიდველთან მიიბრინა. სახლის კუთხესთან ხურჯინაკიდებული სახედარი დინჯად დგას და თავის გრძელ ყურებს აბარტყუნებს. თავისუფალია. მშურს მისი ბედი. ამ დროს ჩემი გვარი დაიძახეს. გამოძიებელთან ვყოფილვარ გამოძახებული.

საბატიმროს უფროსთან მიმიყვანეს. ამხედ-დამხედა. ბრძანა, ჩემთვის წვერი გაეპარსათ.

— არ გეკადრებათ ახალგაზრდა კაცს ასე მოშვება.

საბადრაგო მილიციელის თანხლებით გამოძიებელთან გამგზავნა.

ჩემი გამოძიებელი სიტხისაგან შეწყუბებული ფანჯარასთან იდგა და ხელმანდილით ოფლს იწმენდა. ჩვენი შესვლისთანავე კარისაკენ მოიხედა.

— ვარლამ თევდორაშვილი?

დასტურის ნიშნად თავის დაქნევალა მოვახერხე. ისე ვღელავდი, ხმის ამოდება ვერ შევძელი, მილიციელს უთხრა, რომ გარეთ დაეცადა. ჩვენ ორივე ფეხზე ვიდექით.

— ხომ არა გაქვთ რაიმე დასამატებელი?

— მე უდანაშაულო ვარ. უნივერსიტეტში ვსწავლობ, ხელს ნუ შემიშლით. — ვთქვი და შემრცხვა, გავიფიქრე: ჩემი უნივერსიტეტი ძალიან კი ეპიტრავება-მეთქი.

— ჩვენ ფაქტების მიხედვით ემოქმედებთ. გაცნაით საბრალდებულო ოქმს. მე მხოლოდ ერთი რამ შემიძლია, რომ საქმის განხილვა დაეაჩქარო.

— წაიკითხეთ საბრალდებულო დასკვნა, — მითხრა განიძიებელმა და ქალღიღინა მომეწოდა.

მაგიდასთან დავეჯექი და საბრალდებულო დასკვნის კითხვას შევუდექი. კითხულობდი, თან ცივი ოფლი მასხამ-

და. ვგრძნობდი, რომ ფეხქვეშ ნიდავგ მტკიცდებოდა.

აი, რა ბრალი მედებოდა? — ^{მეცხველი} ~~მეცხველი~~ გორც წყალსადენის სამმართველოს მთავარ ბულატერს, ყურადღება არ მიმიქცევია (თუმცა ამის შესახებ ჩემს თანაშემწეს უთქვამს), რომ გასავლის ორდერზე (სამი ათასი მანეთის, თანხით ოქროთი) მიმღების ხელმოწერა არ ყოფილა. ამის გამო გაურკვეველი დარჩა, ეს სამი ათასი მანეთი ვინ მიითვისა. გამოძიებლის დასკვნით, ამ ფულის დაკარგვა გამოიწვია სამსახურებრივი მოვალეობისადმი ჩემმა გულგრილმა დამოკიდებულებამ.

დიდ უსამართლობად მიმაჩნდა, რომ პასუხისგებაში არ აღლევდნენ ჩემს თანაშემწეს, რომელსაც შეუნიშნავს ხელმოწერელი ორდერი, არც ჩვენს მოლარეს, რომელმაც ფული გასცა სალონიდან და თანხის მიღებს ხელი არ მოაწერინა, არც მონაგარიშეს, რომელიც სალონის დაეთარს აწარმოებდა და რომელსაც ევალებოდა მოლარისაგან მიღებული შემოსავლისა და გასავლის ორდერების სისწორის შემოწმება.

გაინდებული ვიჯექი.

გამომძიებელი ფანჯარას მოშორდა და მაგიდასთან მივიდა.

— მოაწერეთ ხელი? — მკითხა.

— თქვენს დასკვნას მე არ ვეთანხმები, — და აღვზნებულად გავუზიარე ჩემი მოსაზრება.

— აღნიშნეთ, რომ საბრალდებულო დასკვნას არ ეთანხმებით და ხელი მოაწერეთ. — მშვიდად მითხრა პეტრემ, თან კალამი მომეწოდა.

მე კვლავ თავდაცვას შევეცადე. გამოძიებელმა ლაპარაკი არ მაიკალა.

— შეიძლება, სხვებიც დამნაშავეა, მაგრამ მთავარი დამნაშავე მაინც თქვენა ხართ. უყურადღებობა რომ არ გამოგჩინათ, ამ საქმეს ჩასჯდომოდით, ეს არ მოხდებოდა.

„ჩასჯდომოდით“: ეს სიტყვა გულზე მომხვდა. ბრძოლის უნარი წამართვა, დიახ, „ჩაჯდომა“ ვერ შევძელი.

...და საბრალდებულო დასკვნას ხელი

მოეწერე: წაეკითხე, მაგრამ თავს დამნაშავედ არ ვცნობ-მეთქი.

ჩემი პროცესის პირველი დღეა. საქმის განხილვა დაიწყო. სხდომის დარბაზში შეგვიყვანეს და ბრალდებულთა სკამზე დაგვესვენა: მე და თბილისის თვითმართველობის მთავარი მოლარე, ორივეს ერთი და იგივე ბრალდება გვაქვს წაყენებული. ტექნიკოსს ლუკა ჭანიშვილს ბრალდება სრულიად მოეხსნა.

დარბაზისაკენ არ ვიციქრები. ვიცი, რომ აქ არიან ჩემი მეგობრები, ნათესავები, წყალსადენის თანამშრომლები...

სასამართლოს შემადგენლობა რომ შემოვიდა და მთელი დარბაზი ფეხზე წამოდგა, მე ხალხისაკენ მაშინ მივიხედე, შევხედე ნაცნობ თვალებს, რომლებიც სევდიანად და სიყვარულით მიღიმოდნენ. დარბაზში დასხდნენ. ფეხზე მხოლოდ ნუცა იდგა. უკანა რიგებში ახმაურდნენ, ნუცა მხოლოდ მაშინ მიხვდა, რომ უნდა დამჯდარიყო, თავჩაღუნულმა თვალებზე პატარა ხელმანდილი მიიფარა.

ჩემი დაკითხვაც დაიწყო. საჯაროდ გამოსვლას დაჩვეული არ ვიყავი, მაგრამ ახლა თვითონ მივიჩინე, თავი როგორ თავისუფლად მექირა და როგორ ლოგიკურად ვმსჯელობდი. ამაში დარბაზის გამობნაურება მარწმუნებდა და ნუცას გამამხნევებელი ღიმილი.

დამცველად მყავდა იმ დროისათვის ცნობილი ვეჭილი, ქალბატონი ვეჭილი. იგი პროცესის მიმდინარეობის დროს თვალდახუჭული იჯდა. მის მაგივრად მე ვიყავ შინით შეპყრობილი: აქ არ ჩაემჩინოს და ხერხინვა არ ამოუშვას-მეთქი. მაგრამ, როცა შეკითხვებს იძლეოდა ან კამათობდა, ცეცხლივით აინთებოდა და მისი თვალები ნაპერწკლებს ისროდნენ.

ბრალდებულ ამამუკელს ეკითხება ჩემი ვეჭილი:

— გახსოვთ, რომ წყალსადენის სამმართველოს სამი ათასი მანეთი ასესხეთ?

— ძალიან კარგად მახსოვს.

— რატომ დაგამახსოვრდათ ეს ოპე-

რაცია? ყველა საბუღალტრო ოპერაციას ასე იმახსოვრებთ? *ერეკნეშული*

..ყველა ოპერაციას ბრტყილად იმახსოვრებს კაცი! ეს ამბავი იმიტომ მახსოვს, რომ თვითონ წყალსადენის დირექტორი მოვიდა ჩემთან და მთხოვა სამი ათასი მანეთი მესესხებინა რამდენიმე დღით. ტექნიკოსს ჭანიშვილს წყალსადენის სახელოსნოსათვის საქირო მასალები უნდა შეეძინა.

— ასესხეთ?

— დიახ. ჩვენმა მთავარმა ბუღალტერმა ასესხა.

— ფული თქვენ გაეციეთ?

— მაშ!

— ვინ მიიღო?

— წყალსადენის სამმართველოს მოლარემ.

— წყალსადენის სალარო სად იყო მოთავსებული?

— ერთ ოთახში ვიყავით.

— იქნებ თქვენ არ გაგიციათ ფული?

— როგორ არა, ძალიან კარგად მახსოვს, სულ ახალი ქაღალდის ფულები იყო, ერთმანეთს ეკვროდა, რომ ეუთველიდი.

— ვადაუთვალეთ, მაგრამ იქნებ წყალსადენის მოლარეს ფული არ მიუღია, აღარ სჭირდებოდათ.

— მიიღო. ისიც მახსოვს, ჩემთან მაგდასთან მოვიდა და ხელი მომიწერა.

— ძალიან კარგი. — ამბობს ჩემი ვეჭილი. — იქნებ ისიც გახსოვთ, ფული რომ გადაგიხადათ.

ამამუკელმა პასუხი უტბად ვერ გასცა.

დარბაზი ახმაურდა.

ამამუკელს თავისი ვეჭილი დაესმარა:

— ფული რომ გადაეხადათ, გასავლის ორდერზე ხომ ხელს მოუწერდით?

— რასაკვირველია, — უპასუხა ამამუკელმა.

— ერთი სიტყვით, თქვენ ბრძანებთ, რომ არ გახსოვთ, ფული გადაგიხადათ თუ არა? — არ ეშვებოდა ჩემი ვეჭილი.

— ყველაფერს კაცი როგორ დაიხსომებს! ვალი რომ გადაეხადათ, გასავლის ორდერს ხელს ხომ მოუწერდით? — ვა-

იმეორა ამაშუკელმა თავისი ვეკილის ნათქვამი.

— გასაგებია. კარგი. ფული ორი-სამი დღით ისესხეს. ორი დღის შემდეგ, სამი დღის შემდეგ არ გადაგიხადეს ვალი, არც ერთი კვირის შემდეგ... თქვენ და წყალსადენის მოლარე ერთ ოთახში მუშაობდით. მთელი დღე ერთმანეთს ხედავდით, რატომ არ მოსთხოვეთ ვალის გადახდა.

— ალბათ გავახსენე...

ამაშუკელის ვეკილი ისევ მიეშველა თავის მარწმუნებელს და მოსამართლეს მიმართა:

— პატივემულო მოსამართლე! ამაშუკელმა ყველა კითხვაზე ამომწურავი პასუხი გასცა, მე ვფიქრობ, საკმარისია. ჩემს ვეკილს მასთან შეკამათება უნდოდა, მაგრამ სასამართლოს თავმჯდომარე სახალხო მსაჯულებს მოეთათბირა და ჩემს ვეკილს ნება დართო კითხვების მიცემა განეგრძო.

— გქონდათ თუ არა, ბრალდებულო ამაშუკელო, იმის შესაძლებლობა, რომ გცოდნოდათ, წყალსადენის სალაროში რა ფული შედიოდა?

— დიახ... — უკვე მოშვებულად უბასუხებდა ამაშუკელი.

— ერთი კითხვა: შეეძლო თუ არა, წყალსადენს იმ ხანებში ვალის — სამი ათასი მანეთის გადახდა.

— შეეძლო...

ყოფილა თუ არა შემთხვევა, რომ მოლარეებს ერთმანეთისათვის ფული ვისესხებიათ, ორდერი კი მერე გაფორმებიათ?

— ძალიან ხშირად. — უპასუხა ამაშუკელმა, თან ოფლი მოიწმინდა სახეზე. მის თითზე ბრილიანტიანი ბეჭედი აციმციმდა.

სასამართლოს დარბაზში მყოფთათვის ნათელი გახდა, რის დამტკიცება სურდა ჩემს დამცველს.

მეც იმედი მომეცა, იქნებ ამ უბედურებას თავი დაეღწიო-მეთქი და მალულად ნუცასკენ გავიხედე. ჩვეულებრივად ფერმკრთალი სახე ახლა აღაეღაე-

ბოდა. სევდიანი თვალები გამოცოცხლებულადა, ხელმანდილს ხელში კმუჭვნიდა.

ჩემს დამცველს მთელი პროცესის განმავლობაში მერე ხმა არ აწრულია. იჯდა თვალდახუჭული, ხანდახან თვალს გაახედა.

მას სიტყვის თქმა რომ მოუწია, მთელი დარბაზი შეიმუშნა, მოეზადა მის მოსასმენად. ოფიციალური პირებიც კი წელში გასწორდნენ. დამცველმა ჩემს საქმეს ყოველმხრივ ანალიზი გაუკეთა და ბოლოს განაცხადა:

— მე ვფიქრობ, ამ პროცესის მსვლელობამ ყველასათვის ნათელყო, რომ სამი ათასი მანეთი წყალსადენის ბუღალტერიამ გადაუხადა თბილისის თვითმართველობის სალაროს, მხოლოდ გასაღლის ორდერი მიმღების მიერ ხელმოწერილი დარჩა. — ამ დროს ბრალდებული ამაშუკელი და მისი დამცველი ადგილზე აწრიალდნენ. — დიახ, სამი ათასი მანეთი წყალსადენმა გადაიხადა. ფულის გადახდის შესახებ წყალსადენის ბუღალტერიამ გასაღლის ორდერი გამოწერა, ხოლო თბილისის თვითმართველობის ბუღალტერიამ არ გამოწერა შემოსავლის ორდერი ფულის მიღების შესახებ.

სახელმწიფო ფულის მითვისებისათვის პასუხი უნდა აგოს სამი ათასი მანეთის მიმღებმა.

— ფულის მიმღების ხელმოწერა წარმოგვიდგინეთ. — აღშფოთებული წამოხტა ამაშუკელის დამცველი და განაცხადა:

— პატივემულო კოლეგა, ხელწერილი რომ გვქონდეს, მაშინ არც ეს პროცესი დაგვჭირდებოდა. — უპასუხა ჩემმა დამცველმა. დარბაზში სიცილი გაისმა.

სასამართლოს თავმჯდომარემ დარბაზი გააფრთხილა წესრიგის დარღვევისათვის, და პროცესი გაგრძელდა.

საქმის განხილვა სამ დღეს გაგრძელდა.

სასამართლომ ხუთი წლის პატიმრობა მომისაჯა სასტიკი იზოლაციით, სა-

მსახურებრივი მოვალეობისადმი გულ-
გრილი დამოკიდებულებისათვის. ამა-
შუკელის საქმე გამოყვეს დამატებითი
კვლევა-ძიებისათვის.

ეს სასაჯელი თავს მებნად დამატყდა.
საბრალდებულო სკამზე უღონოდ და-
ვეწვი. გარინდებას თავი მხოლოდ მა-
შინ დავაღწიე, როცა დარბაზი დაიკა-
ლა. ორი-სამი ჩემი ნათესავ-შეგობარი-
ლა დარჩენილიყო. ნუცა არ ჩანდა. ვი-
დაცას გული წაუვიდა. ბუნდოვნად მახ-
სოვს, გარეთ ვაიყვანეს.

საპატიმროში ვარ და კალენდარულ
აღრიცხვას ვაწარმოებ. ყოველ განე-
ლილ დღეს ვშლი, მაგრამ წინ კიდევ
ბევრი დღეა. პირველ ხანებში ნუცა
ყურადღებას არ მაკლებდა, წერილებს,
მოსაკითხს მიგზავნიდა, კიდევ მნახუ-
ლობდა. მაგრამ თანდათან უფრო იშვი-
ათად მომიგონებდა ხოლმე. ვიფიქრე,
ნუცამ ჩემზე გული აიყარა-მეთქი და
წერილი გავუგზავნე, სადაც ვთხოვდი,
თავისი ბედი ისე წარემართა, როგორც
საქიროდ დაინახავდა.

მალე გამოირკვა რომ თურმე ნუცა
დარდისაგან ავადმყოფობდა.

ამაშუკელი მეორედ თავის გასამართ-
ლებას ველარ მოესწრო. ხნიერმა კაცმა
ველარ გაუძლო საპატიმროს რეჟიმს.
სიკვდილის წინ ჩემი ნახვა მოუსურვე-
ბია. საპატიმროს საავადმყოფოში გა-
მომიძახეს.

— მოდი, შვილო, ჩემთან ახლოს, —
მისუსტებულმა ოდნავ გასაგონი ხმით
მითხრა.

ვერ ვიციანი, ისე გამოცვლილიყო.
ჩვეულებრივად ყოველთვის წვერგაპარ-
სული იყო, შეკრეპილი უღვაშები ჰქონ-
და. კოხტად იცამდა. ახლა კი თეიერი
წვერ-უღვაშში მოეშვა.

სისხლდაწრეტილი ხელები საბანზე
დაეწყო. თვალები დაწერილებოდა.

ასეთ მდგომარეობაში რომ ვნახე, შე-
ძეკოდა.

— ძია თედო, როგორ ბრძანდე-
ბით? — ჩემდა უნებურად შეეკითხე.

სულ გადამავიწყდა, რომ ჩემი გაუბე-
ღურების ერთ-ერთი მიზეზი ის იყო.

— შენი მტერი და ჩრგული ხარ,
ისე, როგორც მე ვაგდვიარ... — შეისევ-
ნა და მერე განაგრძო, მის სასთუმალ-
თან ვიჯექი. — ვკვდები და ვერ ვისე-
ნებ, თუ სიმართლე არ გითხარი... —
წინადადებას იტყოდა და ძლივს სუნთ-
ქავდა. — ის წყველი სამი ათასი მანეთი
ნამდვილად მე მივიღე, კარგად მახ-
სოვს... სამსახურში ამის შესახებ რომ
მკითხეს, მე მაშინვე განეცხადე, რო-
გორ არა, მივიღე-მეთქი. თუ მიიღე, მა-
შინ ეს თანხა გაკლიაო... შემოვიტან-
მეთქი. — არც სალაროს დავთარში გა-
გიტარებიაო. მე ვუთხარი, ჩემი თავი
შენ გენაცვალოს, შემოვიტან და სა-
ლაროში გავატაროთ-მეთქი... მაგრამ ეს
ამბავი ჩემმა მეგობრებმა რომ გაიგეს,
მირჩიეს: თედო — თავი არ დაიღუპო,
არ იკისრო სამი ათასი მანეთი მიღებუ-
ლად, თორემ ეს გაფლანგვად ჩაგეთვ-
ლებო... მეც დაუუჯერე და აი, ზედაც,
შენც დაგლუბე და თავიც დავიღუბე...

დამკენარი თვალები ცრემლებმა დაუ-
სველა...

დასუსტებულმა თედომ აღელვება ვერ
აიტანა და ჩემს ხელში სული დალია...

თედოს აღსარება სასამართლოსთვის
უცნობი დარჩა. იმედის სხივი ანთე-
ბისთანავე ჩამიქრა. წლები ისევ საპა-
ტიმროში უნდა გამეტარებინა... მაგრამ
მალე საქართველოში საბჭოთა ხელი-
სუფლება დამყარდა...

ერთმა-ორმა თვემ გაიარა, და ახალდა-
ნიშნულმა გამომძიებელმა ჩემი საქმე
შეისწავლა და იგი მოსასობად წარად-
გინა...

პატიმრობიდან გამათავისუფლეს.

ოცდაჩვიდმეტი წელი მიიწურა ამ ამ-
ბის შემდეგ. ჩემი წარსულის ამ ფურ-
ცელს თვალს რომ გადავავლებ, ვფიქ-
რობ: მე რომ „დაჯდომა“ შემძლებო-
და. სამსახურისთვის გულისყური რომ
არ მომეკლო, ჩემი ცხოვრება სულ
სხვაგვარად წარიმართებოდა. „დაჯდო-
მა“ ვერ შევძელი და ეს ჩემი ბრალია...

ს ა ს ტ ვ ე ნ ი ა შ ი *

— რა მოსავალი უნდა მივიღოთ, ადამიანებო, გახედეთ გარეთ, როგორ იქცევა ქვეყანა! — წამოიძახა ბიკენტი ბოგველაძემ.

— სულ ხომ არ იწვიმებს? გვიან დათესილი მოშლამული ყანა ადრე დათესილ მოშლამავეს ყოველთვის აჯობებს, ამაში მენდეთ. მითხარით, რომელი სჯობია, გამოფიტულ მიწაში ადრე თესვა თუ მოშლამულში გვიან თესვა? ბიუროს წევრებმა ერთმანეთს გადახედეს.

— დიახ, ბოგველაძე გასაკიცხი როდია თესვის დროულად დამთავრებისათვის რომ იბრძვის, ლეშაშელიც მართალია მოსავლის გადიდებისათვის რომ იბრძვის, მაგრამ თესვის დამთავრების სახელმწიფო ვადები? ეს ვის მოვეითხოთ? განა მართო ქარჩხეთის კოლმეურნეობა ჩამოარჩინეთ, ამხანაგო ლეშაშელო თესვაში, არამედ მთელი რაიონი. მოშლამვა კარგი ღონისძიებაა, მაგრამ დღემდე გეძინათ? ახლა მოგაგონდათ?

— ამდენ ხანს, ამხანაგო მდივანო, ლანქერი არ იყო. ახლა მოვიდა და კიდევაც მივუსვით! — შეაწყვეტინა სიტყვა მდივანს ლევანმა.

— რატომ ნაკელი არ შეიტანეთ ფართობში? — ჰკითხა მტისის დირექტორმა.

— განა თქვენ არ იცით, რომ ამდენი ნაკელი კოლმეურნეობას არ აქვს.

— რატომ არ აქვს მერე? — უფრო მოიღუშა მდივანი. — თქვენ ორივე დამნაშავე ხართ? ჩემი წინადადება, სასტრუქო საყვედური გამოეცხადოს ორივეს! — დაასვენა ვალიკო ბულაძემ.

— მე რა შუაში ვარ, ამხანაგო ვალიკო?! — შემკრთალი ხმით წამოიძახა ბიკენტომ.

— ბოგველაძე არ არის დამნაშავე! — დამოწმა მას მტისის დირექტორი.

— მეც ასე ვფიქრობ! — დაუდასტურა რაისაბჭოს თავმჯდომარემ.

— მეც ასე ვფიქრობ! — გაისმა ლევანის მტკიცე ხმა. ამ ხმაზე ყველამ ლევანს მიანათა გაკვირებული თვალი.

— შენც?

— დიახ, მეც, ამხანაგო მდივანო! — მტკიცედ გაიმეორა ლეშაშელმა.

ვალიკო ბულაძე ყოყმანის შემდეგ დათმობაზე წავიდა. რადგან ბიუროს წევრთა უმრავლესობა ლევანის წინააღმდეგი იყო, ამიტომ საყვედური მხოლოდ ლეშაშელს გამოუცხადეს.

ბოგველაძე ფერზე მოვიდა.

— ამხანაგო მდივანო, ლეშაშელი არ მიჯერებს, წყალი ახლაც მიშვებულ იქვს ფართობში, არ მანებებს ჩაქეტვას.

— ეს კი მეტისმეტია! — გაჯავრდა ვალიკო ბულაძე. — ლეშაშელო, წყალი დღესვე უნდა ჩაქეტო!

— წყალს მე არ ჩაგვეტავ ამხანაგო ვალიკო! — პირდაპირ თვალეზში შეხედა ლევანმა მდივანს.

— ეს რა ჯიუტობაა! — აენთო მდივანი.

— კი არ ვჯიუტობ, არამედ ჩემს რწმენას ვიცავ, მჯერა კარგ საქმეს ვაკეთებ, ბოგველაძე კი ხელს მოშლის!

— ლეშაშელო, თქვენ ბერის ბედადით, იცით სადა ხართ?! — ახლა რაისაბჭოს თავმჯდომარემ მიმართა ლევანს.

ბიურომ ეს საკითხი ამოწურულად ცნო. ბიკენტომ და ლევანმა სხდომა

დატოვეს. ბიკენტი მალაზიებისკენ გაუყვა, ლევანმა კოლმეურნეობას მიაშურა.

არისტარხო უკმაჯურობე ძალიან დაუახლოვდა კირილე ბენდელიანს. სამსახურიდან მის მოსვლამდის პურის საკმელად არ ჯდებოდა. ცდილობდა, რომ კირილეს მთელი ყურადღება მარიკასადმი ყოფილიყო მიქცეული. ამას ადვილად მიაღწია, მაგრამ მარიკას ლევანისკენ ეჭირა თვალი და კირილეს არაფრად ავლებდა. ქალი იმ სურფრასაც არ ეკარებოდა, სადაც არისტარხო და კირილე ერთად ისხდნენ ხოლმე. ამის გამო არისტარხო ცოფდებოდა, მაგრამ იმედს არ კარგავდა. ხან რას სთხოვდა მიწუანს და ხან რას.

ერთხელ ფერმიდან ჯიშინი, მეწვეული ორი ძროხა გამოაყვანილა კირილეს და ბაგაზე დაიბა არისტარხომ. მეორედ სხვადასხვა პირის სახელზე რამდენიმე მიწის ნაკვეთი გააფორმებინა და მიითვისა. არისტარხო დამუშავებას რომ ვეღარ აუვიდა, კიკლია შეიამხანაგა. ამას ხედავდა მარიკა. პირველ ხანებში ყურადღებას არ აქცევდა, შემდეგ კი, როცა ყველაფერი აშკარა გახდა, წინააღმდეგობის გაწევა სცადა.

— იცოდე, შენ და შენს კირილეს კარგი ბოლო არა გაქვთ, — უთხრა ერთხელ არისტარხოს.

— შენც მივმატე ჩვენ მტრებს? — დაუღრიალა არისტარხომ და ქალი ორსამ დღეს შინ არ შეუშვა. დედობილი შემოაპარებდა ხოლმე დასაძინებლად. ერთხელ მარიკა მის უნებურად ასეთი საუბრის მოწმე გახდა:

— ჩემი ქალიშვილი ხომ მოგწონს? — ჰკითხა არისტარხომ კიკლიას.

— მომწონს ცოტაა. მარიკასათვის სულს დაეღვე. მაგრამ თუ ის ლევანს არ ჩამოაცილე, მე და ჩემმა ღმერთმა, მოვკლავ მაგ უბედურს!

— მისი ჯავრი მეც მაქვს გულში. არ დამეიწყებია, მოსვლისთანავე კოლმეურნეობის საწყობიდან, რომ მოახს-

ნევიან ჩემი თავი ბიკენტის. ასეთი ვინ არის ეგ გლახის შვილი! თმში რომ იყო, ამიტომ თავზე ხომ არ დავისვამთ! თავმჯდომარეს არაფრად ავდებ, ახლა ჩვენ მოგვდგა, რგოლიდან არ გაგანთავისუფლებ, სამსახურს თავი უნდა დაანებოო. უყურე ახლა შენ მაგ ლაწირაკს! ასე უთქვამს, კიკლია რომ სულ ქეიფობს, კარგად იცვამს და იმხელა სახლი წამოკიმა, საიდან აქვს ამდენი ფულებიო!

კიკლია გაბრაზებული წამოვარდა. — გამიშვი, არისტარხო, თუ ღმერთი გწამს, გამიშვი, — ყვიროდა იგი.

არისტარხომ კიკლიას მაცდურად გაუღიმა და დაამშვიდა.

— ეიცო, ჩემი მარიკა რომ გიყვარს, გაძლევ მაშის პატროსან სიტყვას, შენ გარდა არავის მივცემ!

კიკლიამ სასიამაოო გადაკოცნა. მაშინ არისტარხომ უთხრა:

— კირილემ რომ მიწის ნაკვეთი მომცა, დაამუშავებინე შენი ბრიგადის წევრებს და მოსავალი შუაზე გაიყო, ვინ გაგიგებს? — საოცრად დათთაფლა ენა არისტარხომ.

შეთანხმდნენ.

კიკლია გახარებული წავიდა.

თითქოს მძიმე ლოდი დაედოთ გულზე, მიწასთან გასწორებულებით გრძნობდა თავს ლევანი რაიკომის ბიუროს სხდომიდან დაბრუნების შემდეგ. ბრიგადირად დანიშვნის დღიდან ეს პირველად დამართა. ტახტზე გულამბა მიწოლილს ხელები თავქვე ამოედო და ერთ წერტილს მისჩერებოდა.

როგორ მოიქცეს ახლა ლევანი? ხომ უთხრეს, სასტვენიაში წყალი მოკეტო? ლევანმა კი ამაყად იუარა, არ მოვკეტავო! ეს ხომ აშკარა წინააღმდეგობის გაწევაა, ეს ხომ რაიკომის მდივნის აბუჩად ავდებია? მერე როგორი მდივნის! ვალოო ბუღაძე არ იყო. ომიდან დაბრუნებულ ლევანს რომ ურჩია, კოლმეურნეობაში იმუშავეო?

სწორედ ასეთი ფიქრები წამოშლო-
დნენ ლევან ლეშაშელს რაიკომიდან
დაბრუნების შემდეგ. ელისაბედი გაკ-
ვირებული თვალებით შესცქერდა
შვილს, ცდილობდა მიხვედრილიყო, რა
უსიამოვნება შეეყარაო. ომიდან დაბ-
რუნების შემდეგ ასეთი დადარდიანე-
ბული ერთხელაც არ ენახა. ამიტომაც
კრძალვით მუახლოვდა. თვალებში ჩა-
ხედა. ლევანმა გაიღიმა. დედას როდი
გამოეპარა, რომ ეს ღიმილი ლევანისა
არ იყო. ელისაბედმა კარგად იცოდა,
თუ როგორი გულისგამზარებელი ღიმი-
ლი იცოდა ლევანმა. ვინ დააღონა ლე-
ვანის გული? ამის მიხვედრა ეწადა
დედას.

— შეილო, ხომ არაეინ გაგაჯაერა? —
შეეკითხა ბოლოს.

— ვინ, დედა, გაჯაერება რას მიქ-
ვია!

— აბა, რა ვიცი, შეილო, შეიძლება
შარიაკამ გაწყენინა, ახალგაზრდა ქალებ-
მა ზოგჯერ ვაყების გაღიზიანება იცი-
ანს! — გაეციანა ელისაბედს.

— შარიაკა ორი დღეა, არც მინახავს.

— იქნება მოწყენის მიზეზიც ეგ
არის? — შეეკითხა ელისაბედი და
შვილს გამომძვლვად დააქცერდა სა-
ხეზე.

ლევანს შერცხვა.

ელისაბედი მეორე ოთახში შევიდა.
ლევანი ისევ სასტეენიაში წყლის გადა-
კეტვის ფიქრს გაედევნა. თითქოსდა
ორი ლევანი ებრძოდა ერთმანეთს. „ჩა-
კეტე“ — უხმობდა ერთი გული, „არ-
აო!“ — გაჯიქებულიყო მეორე.

ლევანს აივანზე ვეხის ხმა შემოეს-
მა. კარები გაიღო. აივანზე ბარნაბა
იდგა და ბრეზენტის მოსასხამს ბერტ-
ყავდა. წყალი იატაკზე ზოლებად მიიკ-
ლაყენებოდა. ლევანმა საწვიმარი ჩამო-
ართვა, იქვე კედელზე ჩამოკიდა და
მეგობარს ოთახში შეუძღვა.

— რაეა ხარ, ბიჭო! — შეეკითხა გაბ-
ზარული ხმით ბარნაბა.

— რა მიჭირს!

ბარნაბამ დაბნეულობა შეატყო მე-
გობარს. ლეშაშელმაც იგრძნო ეს და

უთხრა: — ამისთანა გინახავს! ბიჭე-
ტიმ გაიმარჯვა, საყვედურე მე მომარ-
ტყეს.

— მერე საყვედური რაა, დაიქცა
ქვეყანა მაგითი თუ? კარგად წაივდეს
საქმე და, ვინც საყვედური მოგარტყა,
შემოდგომაზე ისევ ის გეტყვის მად-
ლობას.

— ახლა მაგაზე აღარ ვდარდობ ჩე-
მო ბარნაბა, ოღონდ შენ ის მითხარი,
ეს წვიმა როდის გადაიღებს, მარცვალე
რომ შევიტანოთ სასტეენიაში.

— ნუ დარდობ, ეგეც იქნება! — და
ბარნაბამ ხმის დადაბლებით კითხა:
მართალია, ბიკენტის რომ უთქვამს?

— რა უთქვამს?

— რა და ლევანმა განაცხადა, წყალს
არ მოეკეტავო!

— მართალია!

— მერე ასე შეიძლება?

— ვითომ რატომ არა. სულ ერთი
არ არის, ამ წვიმაში წყალს მოკეც
თუ არა? სანამ წვიმა გადაიღებდეს,
ერთ მტკაველ შლამს კიდეც დაღებს
წყალი. მაგათ ეს არ უნდათ გაიგონ,
მეც ამიტომ არ მინდა დავემორჩილო,
რას მიზამენ, თუ იცი!

— წყალი მე უკვე ჩაკეტე! — თქვა
ბარნაბამ და ლევანს თვალი აარიდა.
დუმილი ჩამოვარდა.

— ვინ დაგავალა ჩაკეტეო, ჰა? —
გაბრაზდა ლეშაშელი.

— ვის უნდა დაევალებინა, მე შენ-
თვის გაეკეთე ეს. ვიცოდი შენი ხასია-
თი, შენი ზელით წყალს არ ჩაკეტავდი
სასტეენიაში, ახლა შენს ხელში ვარ,
რაც გინდა, ის მიყავი.

ლევანი გაჩუმდა. ამ დროს კარები
გაიღო. ოთახში ელისაბედი შემოვიდა.

— შეილო ბარნაბა, ამ თავსხმაში
რამ მოგიყვანა, ცუდი ხომ არაფერი!

— დედაჩემო, შენ დღეს სულ ცუდ-
ზე ფიქრობ, რა მოგივიდა?

— რა ვიცი, შეილო, შენმა დაღონე-
ბამ დღეს სულ გადამრია ქალი!

— ელისაბედ ბიკოლა, ნუ გეში-
ნია, ცუდი არაფერი. სანახავედ შემო-
ვიარეთ, ამ წვიმაში აბა რა გამეკეთე-

ბია შინ? შენი ხელებით გაკეთებული ხაჭაპურებიც მომენტარა — ჩაიცინა ბარნაბამ.

— შენ გაიხარე, შვილო, ასე უნდა კაი მეზობელი და შვილის კაი მეგობარი, მხოლოდ ჩემი ხელით დწურული ცოლიკატური რომ მოგართვათ ხაჭაპურებთან ერთად, უარს ხომ არ იტყვი? — ელისაბედს გადამდები სიცილი მოგვარა თავისივე სიტყვებმა.

— ბიცოლა, მაგას რალა აჯობებს, დღეს სწორედ ამის ამინდია! — გაეხარდა ბარნაბას.

ელისაბედმაც ბევრი არ დააყოვნა. სუფრა მალე გაუშალა შვილსა და სტუმარს.

• •
•

ერთი კვირა გადუღებლად წვიმდა. მერე ძლიერი ზენა ქარი ამოვარდა. ყანაში კი არა, სახლიდან ძლივს გამოდიოდნენ ქარჩხელები. ქარმა მოშლამულ სასტვენისა გული გამოუშრო და ნარწყული ნიადაგი ალაგ-ალაგ დახეთქა კიდევაც.

ამან სულ ააფორიაქა ლევანი. ჯერ იყო და ლანქერმა წაიტყუა, მერე ისე გაუთავებლად იწვიმა, რომ გადაღებას არაფერი ეშველა, ახლა არისდა ზენა ქარი ყველაფერს გლეჯდა. ამ აშარ ქარს წვიმა სჯობდა. რა ქნას ახლა ლევანმა, რა მოუხერხოს ქვისავით გამაგრებულ მიწას? ისევ მორწყას, გააღბოს და მერე დათესოს? აბა, სხვანაირად როგორ მოიქცეს?

ნუთუ არისტარხოს სიტყვები მართლდება, ლევანს კარგი დღე როგორ დაადგება, აღდგომა დღეს დახნა სასტვენით. მიწის ძვრა აღდგომას ვინ გაიგონაო. ღმერთი დასჯიდა, აბა რა იქნებოდაო.

საოცარია პირდაპირ, ნუთუ მართლა უნდა აღხდეს ლევანს უჯმაჯურიძის ქაღილი? ხელი წაველო ბარნაბას და პირდაპირ სასტვენისკენ გაეშურა.

— ნეტავ ეშველება რაიმე ამ მიწას? — ჰკითხა დაფიქრებით ლევანმა

ბარნაბას, როცა თვალი მოაველო ვრცელ ფართობს.

ერეკენული

— დათესვის მეტრიზაციისთვის — მიუგო ბარნაბამ.

— ჰმ, ეს მეც ვიცი, საქმეც ისაა როგორ დაეთესოთ. სათესი მანქანა პირს ვერ მოიკიდებს ამ მიწაზე. მარცვალი ზევით დარჩება. ყვავები დაესევინან. მამაპატური კაცი რომ გაეველოთ და სიმინდი კვალში ჩაეთესოთ, დაგეცინებენ. მაშ რა ვიღონოთ? — დაკითხა იგი ბარნაბას და ჯიხაიშლების დიდი არხის თავთან ფიცრების გროვაზე დაჯდა.

საამოდ ეფინებოდა მიდამოს ცხენისწყლიდან დაძრული სუსტი ნიავი. გზისპირებსა და ალაგ-ალაგ ფართობებში აკაციის ხეები თეთრი ყვავილებიდან საამურ სურნელებას აფრქვევდნენ. ცოტა მოშორებით ცხენისწყლის დაბურული ხეობა მწვანეში ხასხასებდა. მის იქით მთები და ქედები მოლურჯო ფერებში ღვიოდნენ. მზეზე გადაბლანდული ღრუბლის ნაგლეჯი, ქედებს მუქ ფერებში ხვევდა. როცა მზე გამოჩნდებოდა ის ქედები ისევ ღია მწვანის ფერის მოსასხამს მოიხურავდნენ.

ლევანი განაბული უყურებდა ბუნების სიმშვენიერეს.

ბარნაბაც გაეტაცა ბუნების მომზიბლაობას. ლევანივით თვალს ვერ წყვეტდა ამ სილამაზეს. ამ ფიქრებში მყოფებმა გასამარგლავ სიმინდს მოჰკრეს თვალი კიკილიას საბრიგადოში. მათ კი სასტვენია ჯერაც არ დაეთესათ.

სხვა გზა არ არის, ჩემო ბარნაბა! — მოულოდნელად წამოიძახა ლევანმა.

— რა გზაო?

— აი, რა: ტრაქტორს თეფშები უნდა მოუბათ, მარტო რკინის ფარცხი ვერაფერს გახდება. მოპირული თეფშები გავეალულ მიწას ჩასკრის, ანგარევს. მერე რკინის ფარცხი-სულ სახაზედ აქცევს. ნაფარცხს სათესი მანქანები მივადვენოთ და მივყუთ. შეიდი უღელი ხარ-კამეჩით, მე მეონია ერთ დღეს მოვრჩებით თესვას.

— ცუდი აზრი არაა, ლევან, მაგრამ ჯერ ერთი, მტის ტრაქტორები არ უვარგა, მეორეც, ჩვენი ხარებით ოცი პექტორი მიწა როდის დაითესება?

— მაშ, სამველი აღარ ყოფილა და ისაა!

— ასე რად ამბობ. ტრაქტორისტებს მოველაპარაკოთ. თვითონ იციან, რომელი ტრაქტორი მუშაობს შეუფერხებლად.

ლევანს ბარნაბას აზრი მოეწონა. მაგრამ ის აღიქვებდა, რომ მტის დირექტორთან ვერ იყო კარგად. დირექტორმა ბიუროს სხდომაზე ბევრ-ჯერ ესროლა მწარე სიტყვა. თუმცა არც ლევანი დარჩა ვალში. რამდენ-ჯერ შემოუტია დირექტორმა, იმდენ-ჯერ მოუჭრა ლევანმა. ახლა როგორ მოიგოს მისი გული? ამ ფიქრში იყო ლევანი, მარიკა რომ მოაგონდა. დირექტორი მარიკას ნათესავი იყო. ვადაწყვიტა დაუყოვნებლივ ენახა მარიკა.

— რა ქარმა მოგიყვანა, ლევან, ჩვენსა?! — გაიოცა მარიკამ, როცა ლევანი და ბარნაბა კიშკართან შენიშნა.

— ქარი კი ჩადგა, მაგრამ სამაგიეროდ ისეთმა ქარმა დაუბერა ჩვენს ყულში, რომ ახლა, მარიკა, შენს ვარჯა, მას ვერავინ დააყუჩებს! — უთხრა ლევანმა ქალს.

მარიკას შერცხვა. ასე აშკარად, ბარნაბას თანდასწრებით, როგორ მეუბნებოდა თავის გულისნადებსო. ვერ მიხვდა, რომ ახლა სიყვარული კი არა, სულ სხვა ცეცხლი წვავდა ლევანს. მარიკამ ისეთი გამომეტყველება მიიღო, თითქოს მის გულის საიდუმლოებას ფარდა ახადეს და სააშკარაზე გამოიტანესო. ლევანმა მაშინვე შეატყო მარიკას დაბნეულობა და უთხრა.

— მგონი, მტის დირექტორი შენი ნათესავია, მარიკა!

— დიახ!

— აბა, შენი სიმარჯვე და მოხერხებულობა ახლა გამოჩნდება. მიდი და შენი სახელით სთხოვე დირექტორს, ზეალ ორი ტრაქტორი მოგეცეს სასტუმროში. საქმეს ნუ გავვიჯანჯლებს...

— ამას როგორ დაგამადლი! — სულ მოითქვა მარიკამ.

ლევანის მოსვლამ ისე აღიქვა მარიკა, რომ მტის დირექტორთან კი არა, მისი გულისათვის თბილისში ფეხით წავიდოდა.

* * *

სოფლის ბოლოში მარიკას კიკილია დარსაველიძე შეეფეთა. ისე არაფერს შეუწუხებია მარიკა თავის სიცოცხლეში, როგორც ამ უსიამო, ახმახი ადამიანის შეხვედრას. დააღონა. არ იქნა და ვერ მოიშორა მარიკამ ეს აბეზარი კაცი. ახლა როგორც კი დაინახა გზად მარტო მიმავალი ქალი, თვალები დააქყიტა, ხელები გაშალა და გამოელაპარაკა:

— გვრიტო, საით, მინავარდობ?

— ყვავო, ეგ შენ არ გეცითება! — შეუწყრა მარიკა.

კიკილია ახლოს მივიდა მისთან. უნდოდა ხელი წაეტანებინა, მაგრამ მარიკა მაქოსავით გაუსხლტა.

— გოგოვ, გამიგონე, ნუ მაწვალებ, ხომ იცი, რომ მიყვარხარ! — და კიდევ ერთი ნაბიჯი გადადგა კიკილიამ.

— უკან, უკან დაიხიე, მხეცო! — განრისხდა მარიკა და ახლა გასაქცევად კი არა, პირდაპირ შესატაკებლად მოემზადა.

— რატომ, გოგო, მართლა გეუბნები! — დაირბილა ხმა დარსაველიძემ და საცოდავი სახე მიიღო.

— მე შენი არც გვრიტი ვარ და არც გოგო, გაიგე?

— აბა, ვისი ხარ?

— ეგ ჩემი საქმეა.

— ლევანის?

— არც ლევანის და არც შენი.

— მაშ, ვისი გოგო?

— ჩემი თავის.

— ოხ, შე ალქაჯო შენა, თქვი სად მიდიხარ, თორემ წიწილასავით წაგაწყვეტ თავს! — გაშლეგდა კიკილია.

— რეგვენო, რომ იცოდე, როგორ მძულხარ, ცხრა მთას იქით გადაიქარებოდი! — გაიფოფრა მარიკა.

— რეგენო! არისტარხო, არისტარხო, შე პირძალო, ეგაა შენი სიტყვა, მარიკას უყვარხარ, მაგრამ ვერ ვიმხელსო? შენც მატყუებდი? — იღრიალა კიკილიამ. ამ დროს ვილაცამ ჩაახველა ქუჩის მოსახვევში. კიკილიამ უკან დაიხია. მარიკამ ღონე მოიკრიბა, კაბის კალთა წამოიკაპიწა და სწრაფად გაიქცა.

კიკილია გაშტერებული დარჩა ერთ ადგილას.

ლევანი შარავნისკენ მალე მალ იყურებოდა, ვერ ისვენებდა. ცოტაც და აქოშინებული მარიკაც ლევანის სახლის კიშკარს მოადგა. პირველი, რომელმაც თვალი შეასწრო მას ელისაბედი იყო. მოხეტს სიხარულისაგან სახაქაპურე ცოში კინაღამ გაუვარდა ხელიდან. მარიკა ჩვეული სითამამით მიეჭრა მოხეტს და გადაეხვია. გაუცვირდა, ელისაბედის გარდა რომ არავინ ჩანდა სახლში. მაგრამ ამ ფიქრის დასრულებაც ვერ მოასწრო, რომ ერთბაშად გაიღო მეორე ოთახის კარები და იქედან ლევანი და ბარნაბა გამოვარდნენ.

მარიკამ თავისი მოლიმარე სახე მონუსხა, თვალები დამნაშავესავეთ ააბამხამა, თითქოს დიდი საწყენი რამ უნდოდა გაემხილა. ლევანი გაშრა.

— მარიკა თქვი, რა გითხრა დირექტორმა, რას გაჩუქებულხარ?

— რა ვთქვა, რა!

— არაო, თუ?

— ჰო.

— შენ რა უთხარი.

— რადა ის...

— რაო?

— რაო და ბაო...

— გოგო, გაგიყდი? რომელ ენაზე ლაპარაკობ!

— რა ვიცი ასეა და...

— თუ ასეა, აბა, დამიმაგრდეს ის შენი ნათესავი, თუ კაი კაცი! — ლევანმა ქულს წამოავლო ხელი და კარებისკენ გაქანდა. ბარნაბაც მიჰყვა. მარიკას სახე გაებადრა, თვალები გაუბრწყინდა და ლევანსა და ბარნაბას მიამახა:

— მოიცათ, გიყებო, მოიცათ...

— ჰაი!

— მოიცათ-მეთქი! — ორივენი გაოცებულნი შედგნენ. მარიკამ განაგრძო, — დირექტორმა უარი თქვა, მაგრამ როცა რაიკოში შევირბინე და ეს ამბავი ვუთხარი, მდივანს ეწყინა, ლეშკაშელმა მე რატომ არ შემატყობინაო, მაშინვე მტსში დარეკა და დაავალა — დღესვე ორი ტრაქტორი მიეცით ლეშკაშელსო.

— ასე თქვი, შე კაი ქალო. — შემობრუნდა გახარებული ლევანი. უეცრად ხელი წამოავლო მარიკას და ბავშვივით ზევით აიტაცა.

ელისაბედი ცომიანი ხელებით კედელთან მიმდგარიყო და შეილის ამგვარი საქციელით გაოცებულს სიცილი ვერ შეეკავებინა. ბარნაბა ცხენივით ჰიხინებდა. მარიკამ ლევანის ხელის წაბანებისთანავე ერთი ცივად შეპკიულა. კედელს მიყრდნობილი ელისაბედი ისევე თავის საქმეს მიუბრუნდა, მაგრამ სიცილს, თუ მოზღვავებულ იღვშალ სიხარულს მაინც ვერ იმაგრებდა. ლევანი კი თავის „ტყვეს“ ხელიდან არ უშვებდა, მისდა უნებურად მკლავები უფრო ღონივრად იცვრებოდა და მარიკას სხეულს უფრო მაგრად უჭერდა. მკლავებზე ატატავებული ოთახში შემოატარა. იქით-აქეთ იხედებოდა, თითქო რალაცას ეძებსო და მერე როგორც ბურთი მალა შეისროლა და მარიკაც ახლადგაწყობილ ჩაბუმბულებულ საწოლზე დაეშვა. წამით ფაფუკმა ლოგინმა შეება მოჰგვარა, და როცა წამოდგომა დააპირა, ის შევებით საესე წამი თითქო უფრო გახანგრძლივდა.

ეს საწოლი ლევანის იყო. ეს ვარდისფერი აბრეშუმის საბანი, ეს ცისფერი მუთაქა, ეს მიტკლის გაქათქათებული ბალიში, ხომ უთვალავჯერ არის ხელშენახები ლევანის მიერ! ამ ფიქრში მარიკამ თავისი რბილი და ნაზი თითები კიდევ შეახო სათუთად ბალიშს, ღრმად ჩაისუნთქა, მერე ეყნოსა კიდევ და თითქოს მამაკაცის სპეციფიკური სუნი იგრძნო თავის დანადგებ-

ზე, ვნებათა ღელვას ნება-ნება დაჰყვა. მარტო რომ ყოფილიყო, ალბათ აღარ წამოდგებოდა, მაგრამ შემოიხვევდა ამ სახანს ტანზე და ლევანს სასთუმალთან დაისვენა. მის ძარღვიან თითებს თავის რბილ ხელში მოიქცევდა. მთელის არსებით საყუთარ გულის ჩქროლვას მიეცემოდა. ამ გარძობებმა მარიკას ერთი კვირის წინ მომხდარი ამბავი გაახსენა.

ლევანმა გვიან ღამით სახლამდის მიაცილა, დამშვიდობებისას ხელი მაგრად მოჰხვია წელზე. მარიკამ ლევანის სახის სიახლოვე იგრძნო. სიბნელეში, თითქოს ნელ-ნელა ეპარებოდა მის მხურვალე ტუჩებს. მალე მოხშირებული სუნთქვა ჩაესმა. მერე ორივეს სულ შეეკრათ სუნთქვა. აღარაფერი ახსოვდათ. ლევანმა თმაში შეაპარა თითები, თავი გადაუწია და ტუჩებზე დაეწაფა. ეს მათი პირველი თავშეუყვავებელი კონა და აღერსი იყო. დიან, პირველი, მაგრამ დაუვიწყარი. რა ტკბილია ახლა ამის მოგონება.

კიდევ ბევრ რაიმეს გაიხსენებდა მარიკა, მაგრამ უხერხული იყო ამდენხანს წოლა ვაეის საწოლზე და სწრაფად წამოდგა, თმა შეისწორა, თითქოს ბურანიდან გამოერყვაო, ახლა დაინახა, რომ ელისაბედიც აქ იყო.

— დედა, ჩემი სიკვდილი, ელისაბედ დედა! — თვალეზე ხელი მიიფარა. ფანჯარასთან ზურგშეკცევით მიდგა. გაწითლდა, შერცხვა, ეს რა მომივიდაო. მერე უცებ ხალისიანად შემობრუნდა ელისაბედთან. მივარდა და უნებურად მოეხვია.

* * *

სასტუმრონიში დილაადრიაანად გაისმა ტრაქტორის გუგუნი. ლევან ლეშვაშელს ყველასათვის დაესწრო. მზის ამოსვლას მინდორში შეხვედროდა. სახე წითლად უღაჟღავნებდა. ტრაქტორისტებს გასძახოდა, და ისინიც გულდაგულ ამბრუნებდნენ გაგვალულ მიწას. მართლაც ისე გამაგრებულიყო ნიადაგი, რომ

თეფშებიან ფარცხს მისი ანგრევა ძალიან უჭირდა. რაჟი თეფშს ვერ მოეკიდა პირი, რკინის ფარცხიც ვერაფერს შეელოდა საქმეს. ლევანს ეს მდგომარეობა ძალიან აწუხებდა. არ უნდოდა ტრაქტორის შეჩერება. ვერც იმას შერიგებოდა, რომ ასე ზევით-ზევით ცოცავდა ფარცხი. ამიტომ მძლოლს ანიშნა, შეაჩერეო.

— ბიჭიო! — მიმართა მან ტრაქტორისტს.

— რა იყო ბიძია?

— ჩამოდი, ბიჭიო, ძირს!

ტრაქტორისტი მაშინვე ჩამოხტა მიწაზე.

— აი, ნახე, სულ უძრავი რჩება ნიადაგი.

ბიჭიო წვერამეს მთელს რაიონში ბეჯითი და კარგი მექანიზატორის სახელი ჰქონდა გავარდნილი. ასე გადაფხანძილი ნამუშევარი მას არ მოეწონებოდა. მართლაც გულზე შემოეყარა, როცა უხეიროდ ნაფარცხს შეხედა.

— ბიძია ლევან, სადმე რკინის ორი დიდი ბოძი უნდა მიშოვოთ. ერთს თეფშებს დავადებ, მეორეს—ფარცხს. თუ გინდათ ამ ფართობის კარგად დამუშავება, ასე უნდა მოვიქცეთ!

ლევანი საგონებელში ჩავარდა. ვისთან ეშოვა ამ დილით რკინის ბოძები!

— გამარჯობათ, მეზობლებო! — ჩაესმა მათ აღმასხანის ხმა.

— აღმასხან, შენა ხარ? — თქვა ლევანმა და მისკენ გაეშურა.

აღმასხანმა ლევანის გასაქირი რომ გაიგო, არც დაფიქრებულა. ერთი რამ მყისვე მოაგონდა: სწორედ გუშინ, არისტარხო უჯმაჯურძიძეს მისაბმელი მანქანით მოეტანა სახლში ოთხი უშველებელი რკინის ბოძი, მისი ორსართულიანი სახლის ქვედა აივნის ხის ბოძების შესაცვლელად, მაგრამ ვინ ეტყოდა, ვინ გაუბედავდა მას, რომ ბოძები ლევანისათვის ეთხოვებინა. მტკს კი ბიჭიო ვერ გაუმხელდა, თეფშებზე დასადებათ მინდა რკინიო, თორემ იწყინებოდა დირექტორთან მივარდებოდა და დირექტორი კი... ერთ ამ-

ბავს დააყენებდა, ქვეყანას შეტრავდა, ამხელა რკინის ბოძის თეფშებზე დადების უფლებას ღერძის გატყდომის შიშით არავის მისცემდა.

— ისევ მარცა თუ გვიშველის! — თქვა ლევანმა.

ლევანი სულმოუთქმელად გაიქცა მარიკასთან. მარიკამ დედობილს გაანდო საიდუმლოება. ოღონდ უსაშველოდ შეიცხადა, არისტარხოზ ორივეს გაგვაგდებს სახლიდანო.

— სახლიდან მე თუ გამაგდებს — გამავლავს, შენ მაგაზე ნუ იჯავრებ.

მარიკას დასტურით ლევანმა ორი ბოძი კოლმეურნეობის მანქანას დაუდო და სასტვენიაში მიიტანა.

ბიჭიკომ მოხერხებულად მოაწყო ბოძები — ერთი თეფშებზე ღერძის ზემოთ და მეორე რკინის ფარცხზე. ახლა არათუ სჭრიდა თებშები მიწას, არამედ სულ ფხვნიდა.

სალამომდის ლევანმა ხუთი ჰექტარი დაფარცხა. ბარნაბამ მზის ჩასვლისას მოიყვანა მეორე ტრაქტორი. ლევანმა სასტვენის მარჯვნივ, თხელეს ფშიარების იქით, არისტარხოზს მოჰკრა თვალი. უკმაჯურაძე ფართობისაკენ მოაჩქაროდა. მაგრამ როგორც კი დაინახა ლევანი და ბარნაბა, მაშინვე შედგა. ჰერე შებრუნდა და საღდაც თოფნაკრავივით გაეარდა. თურქე მისთვის ეთქვათ, ლევანი სასტვენიაში არ არისო, ორემ აქეთ არ იხამდა პირს. შინ რომ ძივიდა, მთელი ეზო შემოირბინა, მაგრამ ბოძები ვერსად ნახა. ქალიშვილი უკანა კარიდან გაპარულიყო, ხოლო ოლღას მეზობლისას შეეფარებინა თავი.

მეორე დღეს სალამომდის არ შეწყვეტილა სასტვენიაში ტრაქტორების გუგუნე. მაისის მშვენიერი დღე იწურებოდა. ჩაშავალი მზის სხივები ვარდისფრად ღებავდა ცის დასალიერს. ცხენისწყლის დაბურულ ზეობაში ნისლი იღვა. არზის თავზე მთესველები შეგროვილიყვნენ. სასტვენია სულ გაშავებული ჩანდა. ასე კარგად დამუშავებული არასოდეს არ ყოფილა ეს მი-

წა. ლევანი შინ წასვლას არ აპირებდა. ახლა იგი არაფერს არ ხედავდა. გარდა იმ ზღაპრული სალამომდის ტრაქტორის ასე ლამაზად ეშვებოდა ცხენისწყლის პირას. ბუნების ამ სილამაზეს ალბათ მარიკას აქ ყოფნა უფრო ამშვენებდა. ასე ეჩვენებოდა ლევანს.

ის კიდევ დიღბანს იქნებოდა ბუნების სილალით მოხიბლული, რომ საიდანდაც ბიკენტი ბოგველაძე არ გამოჩენილიყო. ბიკენტის დარცხვენილი სახე ჰქონდა. მომდურავენი რომ იყვნენ, ლევანმა ხალხში მაინც არ აგრძობინა.

— თავმჯდომარეს სალამო! — პირველი მიესალმა ლევანი ბიკენტის.

ბიკენტის გაუკვირდა. აღარ იცოდა, რა ექნა. აქეთ-იქით დაბნეულად იყურებოდა, ლევანს თვალს ვერ უსწორებდა. რაიკომის ბიუროს სხდომის შემდეგ პირველად ნახა ლევანი. კარგად იცოდა, სად იყო მისი ბრიგადირი, რას აკეთებდა, რა დაბრკოლება ელოებოდა, მაგრამ ერთხელაც არ ცდილა წახმარებას.

— როგორ მოგწონს, თავმჯდომარე, ჩვენი ნამუშევარი?

ძნელი იყო იმის მიხვედრა, ლევანი დასცინოდა, თუ მართლა გულით ეკითხებოდა.

— დამწიფება თუ მოასწრო სიმინდმა, მაშინ... — ამოიღვა ენა ბიკენტიმ.

— დამწიფდება და მერე როგორ!

— ჰო, როგორ?

— როგორ და, მზე რომ მალა იყოს, ისე.

— მაგას რაღა აჯობებს! — უღიმამოდ ჩაილაპარაკა ბიკენტი ბოგველაძემ...

*
*

ზაფხულის ცხელი დღია იყო. ვალიკო ბულაძე კაბინეტში იჯდა. უკრაინული ხალათის ღილები შეხსნილი ჰქონდა. გონების თვალთ თითებზე ითვლიდა რაიონის ყველა კოლმეურნეობას, სადაც თბილისიდან ჩამოსული ერთ-ერთი ხელმძღვანელი ამხანაგ

ირაკლი თაბაგარი უნდა წაეყვანა. თაბაგარს უნდოდა, ჯერ ისეთი კოლმეურნეობა ენახა, რომელიც გასულ წელს ჩამორჩენილი იყო. ბულაქემ ის კოლმეურნეობა აირჩია, რომელშიაც ლევანი მუშაობდა.

დილით მანქანა ქარჩხეთის კოლმეურნეობის კანტორის წინ გაჩერდა. ირაკლის ყურადღება იმთავითვე მიიპყრო კოლმეურნეობის გამგეობის ეზომ და კანტორამ. ახლადგაკეთებული კომპარტი მწვანედ შეეღებათ.

კანტორამდე მოსასვლელი გზის მარცხნივ და მარჯვნივ დეკორაციული ბაღი გაეშენებინათ. ბაღში მწვანედ შეღებილი გრძელი სკამები იდგა.

როცა აივანზე ავიდნენ, ლევანი შემოეგებათ. თავმჯდომარე სადღაც წასულიყო, არ ჩანდა. ლევანის გვერდით, თითქოს პატაკს იღებდნენო ჩამწყრივდნენ დანარჩენი ბრიგადირები და სწარმოთა ხელმძღვანელები.

კოლმეურნეობის კანტორის სახლის მშენებლობა კიწი ფლავას სულ ახლახან დაემთავრებინა. ჯერ კიდევ ბურბუშელების, წებოს და საგოზავის სუნი არ გამჭკრალიყო იმ ოთახებიდან.

ვალეკომ თაბაგარს სათითაოდ გააცნო ყველანი. ისაუბრეს, მოითათბირეს, გადაწყდა — ჯერ სიმინდის ყანები, ჩაის პლანტაციები, ვენახები, ციტრუსები და შემდეგ კოლმეურნეობის სწარმოები დაეთვალაიერებინათ.

მთელ რაიონში არავის ჰქონდა ისეთი სიმინდის ყანები, როგორც ლევანს. სიმინდი ისე წასულიყო ცისკენ, რომ ყველაზე მაღალი ტანის კაცი, მეველე ბაგრატ ცერცვაძეც კი არ გამოჩნდებოდა შიგ თავის ცხენზე შემჯდარი. ორ-ორი, სამ-სამი ტარო თითოეულ ძირს მარცხნივ და მარჯვნივ მხრებივით ჰქონდათ გადაწედილი. თუმცა ავჯისტრა იყო, ერთი ძირი ბალახიც კი არა ჩანდა სიმინდებში. ან რა გაახარებდა ბაღასს, როცა ყანები სამჯერ გაეთოხნათ.

— აფხაზეთში, სამეგრელოში, კახეთში და რა ვიცი, კიდევ სად — ერთი

სიტყვით, ყველგან ყოფილენო, მაგრამ ასეთი ყანების მსახველი არა ვარ! — ვერ დამალა თავისი აღტაცება ირაკლი თაბაგარმა.

— ჯერ დაიცათ, — სითამამე შეემატა ვალეკოს. რაც უფრო იქით, ყანების შუაგულისაკენ მიჰყავდა სტუმარი, უკეთესზე უკეთესი სიმინდი ხვდებოდათ.

როცა სასტვენის მიადგნენ, მართლაც საამო სანახობა გადაიშალა თვალწინ. ოც ჰექტარზე გაშლილი სიმინდის ყანა ზღვასავით ღელავდა და შრიალებდა.

ვალეკო ბულაქე გაკვირებული შედგა. სიმინდი ცამდე ავირდნილიყო. ამ სანახობით ბულაქე რომ უფრო დამტკბარიყო, ძირს დაიხარა, ირაკლიმაც მას მიჰბაძა. სიმინდის ყოველი ძირი მეორეს ძმად გაფიცოდა, ერთმანეთის ახლო იდგნენ, ერთმანეთს ზურგს უმაგრებდნენ და თითქოს იმედს ამღევდნენ, რომ ძირს არ დასცეს რომელიმე მათგანი ზენა ქარმაო.

ლემკაშელი დღეში რამდენჯერმე ჩაუვლიდა პირმშოსავით ნასათუთვე ყანას. ერთი თავიდან მეორეში გადადიოდა, ტაროებს ხელს ნახად შეავლებდა და თუმცა ახლომახლო არავინ ეგულებოდა, მაინც ალტაცებით შესძახებდა ხოლმე: მშებო, ტვერია ჩვენი ყანები, ტვერიო!

ახლაც უნდოდა ასე დაეყვირა, მაგრამ თაბაგარის მოერიდა. მერე აღმასხანს შეავლო თვალი, მოხუცი მშვიდი სიხარულით გასცქეროდა დატარებულ ყანებს, თან თითებზე რალაცას ითვლიდა, ალბათ თვითული ჰექტარის მოსავალს გონებაში ანგარიშობდა.

ვალეკო ბულაქეს ბევრჯერ მოახსენეს ინსტრუქტორებმა, სასტვენიაში ლევანს გასაოცარი სიმინდი აქვსო. მდივანს კი ამ ყანის ნახვა ერთხელაც ვერ მოეხერხებინა. იქნებ იმიტომ, რომ სწორედ ამ სასტვენის გამო დასაჯა ლემკაშელი, შეიძლება დროც არ ჰქონდა მდივანს, ან შეიძლება რცხვენოდა კიდევ. ახლა რომ ასე გატაცებით გაჰ-

ყურებდა მოლაღნე ყანას, უთუოდ სინდისი ჭენჯნიდა. მის ყურში ზარით რეკდა ლევან ლეშაშელის მტკიცე ხმა: „არა, არ დაეკეტავ ლანქერსო!“. მდივანს ბიკენტი ბოგველაძის გამოხვლაც მოაგონდა. ირგვლივ მიიხედ-მიიხედა. ბოგველაძე არ ჩანდა, მერე ლევან ლეშაშელს გადახედა. ლევანი თავჩაღუნული იდგა, ტაროს მარცვალს უსინჯავდა.

— ლევან, მართლა კი ყოფილხარ ქების ღირსი!

— ჯერ მოსავალი სასიმინდეში არ ჩავეყრია! — მიუგო ლევანმა.

ვალეკომ თაბაგარს გზადაგზა უამბო ზოგი რამ შლამის, ნაკელისა და სასუ-ქების გამოყენების შესახებ. ლევანი კი ისე უხმოდ და ჩუმად მიჰყევბოდა, თითქოს თვითონ აქ არაფერ შეაშიათ.

ჩათავდა სიმინდის ყანები. სხვა ფართობებში ჩაის გახურებული კრეფა იყო. აქ უკვე ქალების სიმღერები გაი-სმა. მდინარის ჩანჩქერები, მკრეფავე-ბის წკრიალა ხმებს მოძახილს ეღუნე-ზოდნენ და დასაველეთისაყენ მიჩხრია-ლებდნენ.

ყველანი მკრეფავებთან მივიდნენ. ქალები კრეფას ამთავრებდნენ. ბიკები და გოგოები ვერ უთავდებოდნენ ჩაის დუყებით სავსე გოდრების მიტანას საბარგო მანქანებამდე.

თაბაგარმა ვალეკოსაყენ მიიხედა. ვალეკომ რალაც უთხრა და ორივენი ლევან ლეშაშელთან მივიდნენ. ირაკ-ლიმ ლევანს მადლობა გამოუცხადა. ლევანმა მას პირველ რიგში აღმასხანი წარუდგინა, შემდეგ ეგნატე მეშველი-ანი, გერასიმე ბარაბაძე, მარია კეთი-ლაძე და სხვები, ბოლოს მიმართა:

— აი, პატრიკემოლო ამხანაგო, ესე-ნი გახლავთ დიდი მოსავლის ოსტატე-ბი.

სტუმარი სათითაოდ მიესალმა კოლ-მეურნეებს.

შემდეგ ცხენისწყლის პირას დიდ კოდმეზე ჩამოსხდნენ. სამხრეთის, აღ-მოსავლეთისა და ჩრდილოეთის მხრი-დან სიმინდის ყანები და ჩაის პლან-

ტაციები ერთყათ. დასაველეთიდან ცხე-ნისწყლის ქალები გრილზე გრილნი-ეს ძვირფასი საჩუქარევეთ უმჯობედა მკრეფავეებს. კოდმის ძირიდან ბიკებს წყაროს ცივი წყალი დოქებით ამო-ქონდათ. სვამდნენ, გულს იგრილებ-დნენ, თან სიამოვნებით გაჰყურებდნენ ცხენისწყლის ხეობას, მდინარეში ჩა-ჯოგრილ ტიფებს, თეთრი ქვებით მიმო-ფენილ რიყეს, წყალთაშუა საბალახო-ებს და თხმელის ფშიარებს, რომლებ-საც სოფლის ნახირი გაგანია სიცხეში მწყემსებთან ერთად თავს აფარებდა.

შალე ბიკებმა ღამის სათვე კარავში ჩაფერფლილი ცეცხლი გააჩაღეს. მა-რიკამ და ბარნაბამ ახლადმოტეხილი ჭყინტი სიმინდის ტაროები და კვახები მოუფიცხეს. ცხელ-ცხელი სიმინდები და შემწვარი კვახები მოლზე დააწყეს და თაბაგარი მიიპატოეს. ყველა სუფ-რას მიუხსდა. ამ დროს გერასიმე ბა-რაბაძემ მათ წინ გოგარის ფოთლებით მოფენილ ბალახზე არაყი, კაკალი, პუ-რი, ყველი, ქაღი, მშრალი ხორცი, მწვანილი და ღვინო ამოალაგა გორი-ციდან.

— ეს უთუოდ ლევანის ეშმაკობა იქნება, — ღომილით უთხრა ირაკლიმ რაიკომის მდივანს.

ლევანმა, მოჰკრა თუ არა ყური ამ ლაპარაკს, გაიციან:

— მე უფრო ბარაქიანი ეშმაკობა ვიცი... — ქარაგმულად წარმოთქვა ლევანმა.

— დამცინი, ბრიგადირო? — მიმარ-თა გერასიმემ ლეშაშელს.

— არა, არა, დიდებული სუფრაა. აქ ყველაფერს კარგი გემო აქვს! — ხმა-მალა წარმოთქვა სტუმარმა. მერე ჰქია აილო, მასპინძლები დალოცა და წასასვლელად გაემზადა.

• •
•

მთელ რაიონში ლევან ლეშაშელის სახელი დიდსა და პატარას, ქალსა და კაცს პირზე ეყრა. სადაც კი შეხედ-ბოდნენ, მშობელს ულოცავდნენ.

ლევანი თითოთ საჩვენებელი გახდა. ყველას თავის საყვარელ ადამიანად მიაჩნდა. ისეთი დღე არ გათენდებოდა, რაიონის სხვა კოლმეურნეობათა დელეგაციებს არ დაეთვალეირებინათ მისი ზღვასავით მომდგარი ყანები, არ გაცნობოდნენ მის მუშაობას.

ერთხელ, გვიან ღამით, ლევანმა მარიკა სახლამდის შეიცილა. მარიკამ სიკოცხლეში პირველად დაინახა სინათლე არისტარხოს სარდაფის ოთახში. შიგ ის და კიკილია იყვნენ. გარეთ ვიღაც უდღიდა. კიკილიამ სიმიწინდით სავსე ტომარა გამოიტანა. არისტარხომ კი თოკით გატენილი დიდი ყუთი.

ლევანი და მარიკა სიბნელეში გაიტრუნენ. კიკილიამ აქეთ-იქით მიიხედო მოიხედა. მერე არისტარხოს უთხრა:

— ჩვენს ნაკვეთზე სიმიწინდი მოსატეხია. ისე როგორ მოვტეხოთ, რომ არავინ გაგვიგოს?

— შე სულელო, ვინ გაგვიგებს, ღამით გადმოვიტანთ თავის ძირიანად. ამას გარდა, ვის რა ხელი აქვს. ნაკვეთი გაფორმებული გვაქვს მიწვანსა და კოლმეურნეობაში, — გაამხნევა არისტარხომ შემინებული კიკილია.

მარიკამ ფეხაკრეფით აირბინა აივანი. ოთახში შეიპარა. მისი შესვლა ფხიზელ ოღლასაც არ გაუგია. ძალიან შიოდა, მაგრამ უეხამოდ ჩაწვა ლოვინში. ცოტახნის შემდეგ წინა ოთახში კიკილია და არისტარხო ამოვიდნენ. სანამ კიკილია არ წაეიდა, მარიკას არ ჩასძინებია.

ლევანი იმ ღამეს ეკვებმა არ მოასვენა. მერე დღეს გამგებობას დაადგინა, რომ დაუყოვნებლივ აეზომა მიწები. აზომების შედეგად არისტარხოს ხუთი ჰექტარით მეტი ფართობი აღმოაჩნდა.

ლევანმა გამგებობის სხლომაზე დამნაშავე ამხილა და მითვისებული ხუთი ჰექტარი ბრიგადირს ფართობში შეატანინა.

— მიწების გაცემა ჩვენ არ გვუხდება. ამის შესახებ რაიონის სამიწათმომქმედლო განყოფილების გამგანს, ~~სამიწათმომქმედლო~~ ბენდელიანის ნებართვა არსებობს! — იმართლა თავი თავმჯდომარემ. — მერა მექნა, მიწვანის დადგენილებას ვერ აღვეუდგებოდი.

— ძალის თავიცი მანდ არის დამართული! — აუწია ხმას ლევანმა.

— ჰაიტ, შე გლახის შეილო, შენ, როგორ ბედავ მთავრობის კაცის დამუშაებას! — იღრიალა კიკილიამ და ლევანისკენ გაიწია.

ლევან ლეშაშელს წარბიცი არ შეუხრია. მერე დღეს ცხენს მოაჯდა და პლატონ გოფოქესთან ერთად სვანეთში წაეიდა. კოლმეურნეებს მთავრობისგან გამოყოფილი ტყე მოეჭრა. მორები ცხენისწყლამდის ჩამოეტანათ.

ლევანი მუშებს, მეტივეებს, დამცურებლებს და კეტითა და ხარ-კამეჩით მომუშაეებს ერთი წუთითაც არ მოშორებია.

მალე მორები, ცოტაოდენი დანაკლისის გარდა, რომელიც წყლის ჩქარმა მდინარებამ ღამით გაიტაცა დასავლეთისაკენ, მათი სოფლის პირდაპირ რიყეზე იყო მიმოფანტული.

ლევანმა კიწი ფილავს, როგორც ხელოსანთა ბრიგადირს, საბავშვო ბაგის, ბოსლის, საწყობის და კოლმეურნეთა სახლების ასაშენებელი მასალის ზომაზე დახერხისათვის თვალყურის დევნება მიანდო, ხოლო თვითონ კასპის ცემენტის ქარხანაში გაემგზავრა — მთავრობის მიერ გამოყოფილი ცემენტის მისაღებად.

— აბა, შენ იცი, ლუკა, ვაგონებს არ მოცილდე. ჩიხში არ შეაგდონ სადამდატრიალდი შენებურად. მე კი წაელო, ხომ იცი, ახლა ათასი საქმეა. საქონელი ჩამოსარეკია მთიდან და სიმიწინდი მოსატეხი! — უთხრა მასთან მყოფ ლუკას.

ლევანი სოფელში დაბრუნდა თუ

არა, ასხის მთაზე მათე ფარცვანიასკენ გაემურა ფერმებში, საქონლის ჩამოსარეკად.

ამასობაში მოსავლის აღების დროც დადგა. ლევანმა კოლმეურნეები, როგორც ომის დროს ქედზე კაცი, ყანებს შეუსია სიმინდის სატეხად.

ისეთი ძლიერი ზენა ქარი ამოვარდა იმ ღამით ქარჩხეთში, რომ ოღა სახლები საცოდავად აპრიილა, აკვანივით დაარწია, კაკლისა და ცაცხვის ვეება ხეთა ტოტებს ლაწანი გააღენინა. სახურავეებიდან აგლეჯილი ფიქვის ყავრები ფრთაგაშლილი ძერებევით აფარფატდნენ სივრცეში.

მთელი სოფელი ფეხზე დადგა. ზოგი ჩალის ზეინებზე კუნძებს სდებდა, ზოგიც სახლის სახურავეზე აცოცებულყო და ძელებით კრამიტსა თუ ყავარს ამავრებდა. ქარი არ ცხრებოდა, როგორც კი მძლავრად დაუბერავდა, კუნძები და ძელები ტრიალ-ტრიალით მიწაზე ცვიოდა.

ძილგამფრთხალ დედებს აკვნებიდან ბავშვები ამოეყვანათ, თბილად შეეფუთნათ, გულში ჩაეკრათ და ოთახებში აქეთ-იქით დაატარებდნენ. ქარის შემადრწუნებელ ზმუილს, ხმელი ტოტების მტრევეასა და სარეცხის საშრობად გაბმულ მავთულების ზეზუნს, ძაღლების ყმუილი, ყუფა და ლეკვების წყავეწკვი შეერთებოდა. ეს გამაყრუებელი ხმაური იქაერთობას იკლებდა.

როცა ქარჩხეთში ასეთი ქარი მძვინვარებდა, სწორედ მაშინ სოფლის თავში, აჯერ კვამლი ავარდა და შემდეგ ცეცხლის ენამ მთელი მიდამო გადაიანათა და ჩაუკუნებულ ზეცას თავი მიაბჯინა.

სადაც ცივმა კვილიმა სივრცე გააკეთა. სადაც თოფმაც იჭრხა და მერე ამ ღრიანცელს ადამიანების ძახილიც მოჰყვა.

— ხალხო, ცეცხლია, ცეცხლი!

— დაიწვიით!

— დაეღუპენით!

ამ შიშნარევე დაძახილსთანავე შარავნა ხალხით გაივსო და მერე იქითყენ დიძრა, სადაც ცეცხლი გიზგიზებდა.

— ხე-ტყის ქარხანა იწვის — გაისმა მა ბარნაბა კინწურაშვილის შეშფოთებული ხმა.

— რას ამბობ კაცო?! — თავში ხელი იტაცა ეგნატე მეშველიანმა.

— აბა, სოფლის ბოლოში სხვა რა უნდა იყოს! — იყვირა ბარნაბამ და სიბნელეში გაქრა. ეგნატე ფეხდაფეხ მიჰყვა.

— ბიკენტი, ბიკენტი! — დაიყვირა ვილაც ამმახმა.

ბიკენტი მთელი ტანით შემობრუნდა ამ კაცისაკენ.

— შენ ხარ კიკილია?

— მე ვარ, ბიკენტი, მე.

— ბიკო, რა ამბავია ნეტავი?

— რაღა რა ამბავია, ხომ ხედავ ქარხანა იწვის, ქარხანა. — კიკილია თითქო ერთ წამს, რაღაც უნდა გადაწყვიტოსო, შეჩერდა, სული მოითქვა და ხმასაც დაუწია.

— აბა, რა გეგონა სადავეები რომ მიუშვი. ლევან ლეშქაშელი განა კარგ რამეს იხამდა? რა იცის მან ქარხნის გაძლოლის, გამგეობის სხდომაზე ქარხნის მშენებლობას რომ მიამაგრე? ჩვენი ავლადიღება შიგ ჩაგვყარევიანა და ახლა დაჯექი და ითბე ხელეში შორიდან, უყურე, თუ როგორ ინატრება და იფერფლება ჩვენი ნაამაგარი და ნაოფლარი თვითონ კი... თვითონ ალბათ იმ გამბეწოსთან გდია ახლაც.

— ადამიანო, რა დროს მაგაზე ლაპარაკია, გამოიქეცი, ეუშველოთ, თორემ ქარხანა თუ დაიწვა, არც მე დამადგება კაი დღე!

— მე კი გამოვიქეცი, მაგრამ...

უცებ კიკილია შედგა. სული მოითქვა. სიბნელიდან გამოსულ ორ ლანდს მიამტრდა. მერე გიჟივით იღრიალა:

— ხომ გითხარი, იმ თხა ვოგოსთან იქნება-მეთქი. ეე, დაინახე, დაინახე, ლევანი და მარია როგორ წყვილად

გარბიან? — ამ სიტყვებზე კიკილიამ თვალები გადმოკარკლა.

არც მარიკასა და არც ლევანს ისინი არ დაუნახავთ. და არც იმათის ნათქვამისათვის მოუტრავთ ყური. ან როგორღა უნდა გაეგონათ, როცა ორივენი ქარზე უსწრავდესად გარბოდნენ ხანძრისკენ.

ცეცხლი ახლადამთავრებულ ხეტის სახერხი ქარხნის ავეჯეულობის საამქროს გასწვრივ.

რამდენადაც ქარი ძლიერდებოდა, ამდენად უფრო სახიფათო ხდებოდა ხანძარი.

ლევანმა დაინახა, თუ როგორ უწესრიგოდ მოქმედებდნენ საშველად მოსული კოლმეურნეები. არ იცოდა, რა ექნა, როგორ დაერაზმა ხალხი ისე, რომ წესრიგი დაემყარებინა და გონივრულად ემოქმედა ხანძრის წინააღმდეგ კაცსა და ქალს. ამ ფიქრში რომ იყო, სწორედ ამ დროს რაიონის სახანძრო რაზმი მოგრიალდა. ღელის გუბესთან სასწრაფოდ ტუმბო დადგეს. რეზინის უშველებელი მილები მეხანძრეებმა სირბილით მიიტანეს აღმოდებულ ქარხნამდე და წყლის მძლავრი ნაკადი ხანძარს მიუვდეს.

ცეცხლი მატულობდა, იზრდებოდა და დიდდებოდა. ამ სურათის შემყურე ლევანი ქარხნის კანტორის კარებს ეცა. შეამტვრია და ტელეფონით ქუთაისისა და სამტრედიის სახანძრო რაზმები გამოიწვია.

— ხალხო, მიშველეთ. ცეცხლი სხვა საამქროებში არ შეიჭრეს, თორემ დავიღუპებით! — გაყვიროდა ლევანი და ბრეზენტის მიღს ხელში უფრო მძლავრად ბღუჯადა. გუბიდან ამოქაჩული წყალი საამქროს კედლებს შადრევანით დასჩქეფდა.

პლატონ გოფოძემ ასამდე კაცი მიუსია ავეჯეულობის საამქროს. ანკრევდნენ იმ გამყოფ კედელს, საიდანაც სახერხი საამქრო და სამანქანო განყოფილება იწყებოდა.

ბარნაბა კინწურაშვილი რამდენიმე

დარჩეული ბიჭით დახერხილი მასალის საწყობს დასტრიალებდა.

ამ საერთო ორომტრიალში აღმასხანის მიღეული ხმაც გაიწმინდა: „არაქათ, მეზობლებო, კეთილებო, არ დავიწვათ, არ დავიწვათ, ყოჩაღად, სწრაფად!“.

კიწი ფაღავას ხშირი წარბები და წამწამები ისე შეტრუსოდა, რომ ველარავინ სცნობდა, ამიტომ იყო ალბათ, რომ აღმასხანს, რომლის ცხვირწინ კიწი ვეფხვივით ტრიალებდა, ველარ ეცნო იგი.

არც ბიკენტი იღვა უქმად. დამფრთხალი და დაწითლებული თვალებით ხან ერთ კედელს ასკდებოდა და ხან მეორეს.

— დავიღუპეთ, ნამღვილად დავიღუპეთ, ძმებო, — გაიძახოდა ბოგველაძე.

ლევანს კარგად ესმოდა ეს ხმა, მაგრამ ვერც სცნობდა ვისი იყო ის. გულში ცეცხლი უგვიზგივებდა, ბრაზი მოსდიოდა, რა დროს დაბნეულობა და შიშით. თან ერთი წუთითაც არ უშვებდა ხელიდან რეზინის მიღს. რადგან სამანქანო განყოფილება, სახერხი საამქრო და დახერხილი მასალის საწყობი ქარხნის აღმოსავლეთით მდებარეობდა, ზენა ქარი კი აღმოსავლეთიდან დასავლეთისაკენ აღვივებდა ხანძარს, ლევანს იმედი მიეცა, რომ ცეცხლი ამ საამქროებს არ გაუჩნდებოდა. სამაგიეროდ, დასავლეთით ყველაფერი ცეცხლის ალში იყო გახეული. ცეცხლი სოთლისთვისაც საშიში გახდა. ქარი ნაპერწკლებს აყრიდა პირველი მისახლის ეზოს დიკრულ ღობეს, რომელიც ქარხანასთან სულ ახლოს იყო.

ზენა ქარი თანდათან მძლავრობდა. გააფთრებულ სტიქიას ნაკვერჩხლები და მოგუზლები სულ მაღლა და მაღლა აპქონდა.

ქარმა კიდევ დაუბერა საშინლად. ახლა კი არა მარტო ნაკვერჩხლები, არამედ მოგრო, ანთებული თიკრები ჩაცვივდნენ მჭიდროდ დასახლებულ

ქარჩხეთში. ერთი აღმოდებული დიდი ნაქვერჩხალი ციდან მოწყვეტილი კუდიანი ვარსკვლავით ჩაეარდა მახლობელი მოსახლის ეზოში და გაფიცებულ ყავრის სახურავს დაეცა. დანაცემზე კვამლი გაჩნდა. ცეცხლმოდებული ხის მეორე ნაგლეჯი ჩალის ზეინზე დაგორდა და ზეინი ცეცხლის აღში გაეხვია.

— სოფელს ვეშველოთ, სოფელს! — იკივლა მარია კეთილამემ.

ამ შემზარავ დამახინზე ხალხი უფრო შეშფოთდა, აირია და სოფლის გადაწვის შიშით ახლა უმრავლესობამ სოფლისკენ იბრუნა პირი. ზოგიერთებმა თავთავიანთ სახლებს მიაშურეს. ზოგმა სახურავს დაუდარაჯა და წყლით სავსე ვედროები მოიშარჯვა. ზოგიც კიდევ ზეინის თავს მოექცა.

ავეჯუღოების საამქროსთან მიინც საქმოდ დარჩნენ. ახლა უფრო ნათლად მოჩანდა ლევან ლეშკაშელის ნახშირით შემურული სახე. იგი სულ დასველებულიყო, ხალათის მარჯვენა სახელური შეტრუსოდა. ჩექმაში ჩატანებული შარვალი ზედ მუხლთან გადახეთქოდა. წვივი რალაცას გაეკაწრა და სისხლი სდიოდა. ჩექმის ყელს ასველებდა. მაგრამ ცეცხლზე უფრო გამძინეარებული ამას ყურადღებას როდი აქცევდა.

— შეხედეთ, რავა თავგანწირვით ებრძვის ცეცხლს, — დასისინებდა ხალხში კიკილია. — მაგის გაჩენილია ცეცხლი და იმიტომ ძვრება ტყავიდან... ეგ და მარია იყვნენ წუხელ სკამების საამქროში, ქორწილისათვის სკამებს ირჩევდნენ. მაგ ვაებატონს პაპიროსი გამოუღებლად პირში აქვს გარკობილი, თუ გამოიღო, სად დადებს არასოდეს არ იცის. მაგან ააშენა ქარხანა და მაგანვე დაწვა.

მეზობელი რაიონების სახანძრო რაზმები იგვიანებდნენ. უცებ ლევანის გვერდით რალაცამ საშინლად იგრიალა. საამქროს მარცხენა კედელი ჩაიწვა, ჩაივარდა და ლევანიც შიგ მოიყოლა, მაგრამ ეს არავის შეუნიშნავს. იმ აღ-

გილას კვამლი ურჩხულივით შეად დაიგრაგნა და მერე ცაში აეაოდა. ნაპერწყლები ირგვლივ მიმოიფარებოდა; ქარმა ეს ნაპერწყლები სახურავი საამქროსაკენ გადაისროლა. ახლა კი ნამდვილად საბედისწერო წუთები დადგა. იმ იყო დიდი ზერხის ქვეშ, სარდაფში, მთასავით შეზინულ ნახერხს უნდა გასჩენოდა ცეცხლი, რომ ქუთათისიდან მოსული სახანძრო რაზმის მანქანა ყურისწამლები კვილით ქარხნის ეზოში შემოგრიალდა. სანამ მეხანძრეები ცეცხლს შეუტრევდნენ, რაიკომის მდივანიც აქ გაჩნდა.

ბიკენტი ბოგველაქემ ვალიკო ბულაძეს მოკრა თვალი. მაშინვე მასთან მივარდა, წაილულულა: მე უდანაშაულო ვარ, ამ ცეცხლის არაფერი ვიციო, ბულაძეს მისთვის სამაგიერო არა უთქვამს რა, რადგან ამ დროს მეზობელი რაიონის სახანძრო რაზმი მოვიდა და წყლის მძლავრი ნაკადი დაუშინა ხანძარს.

გათენებას არაფერი უკლდა, როცა ხანძარი თითქმის ჩაქრა. უკვე საშიში აღარ იყო. ჯერ ვერც ვალიკო ბულაძეს და ვერც ვერავის ეკითხა ცეცხლის გაჩენის მიზეზი. ყველანი ჭირისუფლად გარდაცვალებულივით თავჩაღუნულნი დასცქეროდნენ, თუ როგორ იფერფლებოდა საამქროს მოწყობილობა. დაზგები წითლად ვარცარებდნენ.

განთიადისას ცეცხლი საგრძნობლად შენელდა. დალილ - დაქანცულმა, დასველებულმა და აქა-იქ ტანისამოს დამწვარამა ვალიკო ბულაძემ ლევანს ლეშკაშელი მხოლოდ ახლა მოიკითხა.

ხალხი აქეთ ეცა, იქით ეცა, მაგრამ ლევანი არსად ჩანდა. კედელი რომ ჩაიქცა, მხოლოდ კიკილიამ შეასწრო თვალი, რომ ლევანი ცეცხლში მოჰყვა, მაგრამ ეს არავის უთხრა. სიხარული-საგან აღარ იყო კაცი, იქნებ დაიწვებ და დავისვენოთო.

ლევანი და მარია მართლაც იყვნენ გვიანობამდე სკამების საამქროში, მაგრამ იმიტომ კი არა, რომ ქორწილისათვის სკამები ამოვარჩიათ, ქარხანას ახა-

ლი სკამის მოდელი ჰქონდა დაკვეთილი მხატვრისათვის, ამ მოდელის გეგმა მიეღოთ და ლევანმა მარიკაც წაიყვანა, რათა მოდელის რამდენიმე ცალში ერთი საუკეთესო შეერჩიათ. ქალის გემოვნება მაინც სხვააო, ფიქრობდა ლევანი.

კიკილია კანტორიდან ბრუნდებოდა, რომ საამქროს საარქმელში ლამფის შუქით განათებული ლევანის და მარიკას სახე დაინახა, მათ თავები ერთმანეთისათვის ახლო მიეტანათ და, მაგიდაზე დახრილნი, მოდელს დასცქეროდნენ. ეჭვით გაბოროტებულ კიკილიას კი ისე მოეჩვენა, ერთმანეთს კოცნიანო. ეს ხალხში არა თქვა, იმიტომ რომ მარიკას სახელის გატეხა არ უნდოდა, მაინც იმედი ჰქონდა ბოროტი გზით მისი შერთვის და იმიტომ მოიგონა, სკამებს არჩევდნენო.

საამქროს უფროსი, მარიკა და ლევანი ქარხნიდან ერთად გამოვიდნენ და კარგა მანძილზე დაშორდნენ ქარხანას, კიკილიამ ერთი საარქმელი შეამტკრია და ანთებული პაპიროსი შეაგდო იმ ოთახში, სადაც მარიკა და ლევანი იყო. შემდეგ აქეთ-იქით მიმოიხედა და თავქუდმოგლეჯილი მოუსვა.

ახლა ლევანი რომ ვერ იპოვეს, რაიკომის მდივანთან მიიჭრა და უთხრა ის, რასაც წელან ხალხში სისინებდა: წუხელ ჩემი თვალით ვნახე ის და მარიკა, უკანასკნელი რომ გამოვიდნენ ქარხნიდანო, ამის შემდეგ ერთი საათი არ იქნებოდა გასული, რომ ცეცხლი შევნიშნეო.

— მისი დამწვარია, ბატონო, მთელმა სოფელმა იცის, რომ ლევანი დღე-ღამეში ორ კოლოფ პაპიროსს წევს, ერთი არ აქვს მოწეული, რომ მეორეს უყიდებს და პირში იღებს. ნამწვავი გაუქარდებოდა საამქროში, სწორედ იმ საამქროში გაჩნდა პირველად ცეცხლი.

— ვინ იყვნენ კიდევ ლევანთან და მარიკასთან? — ჰკითხა დაფიქრებულმა მდივანმა კიკილიას.

— საამქროს უფროსი, მაგრამ ის პაპიროსს არ ეწევა.

— ვერ ნახეთ ლევანი? — იკითხა ალექსებო მდივანმა და მის გარშემო შეყრილებს გადახედა.

— ვერც ნახავთ აწი ლევანს. ამოდენა ქარხანა დაწვა და აქ გაჩერდებოდა. სულელი ხომ არ არის. თქვენ რომ აპატიოთ, ხალხი არ აპატიებს ასეთ ზარალს.

ვალიკო ბულაძეს კიკილიას სიტყვებში საწამლაივით ეწვეთებოდა ყურში. „არა, ლევანი არ გაიქცეოდა. თუ მისი მიზეზით დაიწვა ქარხანა, იმდენი ვაეკაცობა აქვს, რომ პასუხისმგებლობას არ შეუშინდებოდა“.

ბიკენტი მდივანის წინ იღვა და ძალივით შეჰყურებდა შეშინებულს.

— გაიქცეოდა ვითომ, ლევანი? — ჰკითხა უცებ ვალიკომ და დააკვირდა კოლმეურნეობის თავჯდომარის ფერწასულ სახეს.

— რა მოგახსენოთ... არსად არაა და სხვა რა უნდა იფიქრო კაცმა, — ფარული სიხარულით მიუგო ბიკენტომ.

— თქვენ რას ფიქრობთ, ამხანაგებო? — მიმართა მის გარშემო შეყრილ კოლმეურნეებს მდივანმა. სხვებს კიკილიამ დაასწრო პასუხი.

— მაგას ფიქრი კი არ უნდა, ამხანაგო მდივანო... დაჭერა უნდა გაქცეულ კაცს. მღვეარი უნდა.

— დაჭერა შენ გინდა, შე ავაზაკო! იყვირა უცებ ვილაკამ ხალხში და წრე გაარღვია. იგი ბარანაბა კინწურა-შვილი იყო. ბარანაბა მდივანის წინ შედგა. სულს ძლივს იბრუნებდა მღვეარებისაგან.

— ამ კაცს არაფერი დაუჯეროთ, ამხანაგო ვალიკო. მაგას თავისი ანგარიშები აქვს, ლევანთან... მოპარული მიწა აღმოუჩინა ბრიგადაში.

— სახლში წავიღე მე ის მიწა, შე სალახანავ? — იტყუა კიკილიამ და განაგრძო — ბრიგადაში აღმომაჩნდა მეტი მიწა, ეზოში ხომ არა. იმ მიწის მოსავალს ბრიგადა დაიწერდა, კიკილია ხომ არა. ხელს აფარებ ლევანს, შენი ამხანაგი რომ არის, იმიტომ.

რაიკომის მდივანი გრძნობდა, რომ

კიკილია კარგი სული არ იყო. მიწის მოპარვის ამბავი მას შეტყობილი ჰქონდა, მაგრამ თუ ეს კაცი იყო კიკილია, არ იცოდა.

თავზარდაცემული მარია იქვე, მდივნის უკან იდგა ხალხში. მის გულში ორმაგი უბედურება ტრიალებდა: ერთი ის რომ ლევანის შესახებ არაფერი იცოდა, მართლა რა იქნა, სად უნდა წასულიყო. მეორე ის რომ ლევანთან ერთად მასაც ედებოდა ბრალი ქარხნის დაწვეაში.

— გასაქცევი ლევანს არაფერი ჰქონდა, — დაარღვია დემილი მკვდელმა ოქრუამ. — თუ რომ პაპიროსის ნამწვეთ გაუჩნდა ცეცხლი ქარხანას ეს ხომ ბოროტი განზრახვა არ არის...

— ხალხო, იქნებ ცეცხლში დაიწვა ის კაცი, — იყვირა უცებ აქამდე გაჩუმებულმა გერასიმემ. — ჩვენ კი აქ გულდამწვდებით ვლახარაკობთ. ლევანი რომ არ მოვარდნილიყო პირველი და იმას არ გამოეღო ხელი ახლა მთელი ქარხანა დამწვარი იქნებოდა...

გერასიმეს სიტყვა დამთავრებული არ ჰქონდა, რომ ხალხმა იხუვლა და ქარხანისკენ გაიქცა, მაგრამ იქიდან ოთხ ვაგს ნაბაღზე დაწვენილი, გულწასული ლეშაშელი მოყავდათ. თმა შეტრუსული ჰქონდა, ხალათი დამწვარი.

— ჩქარა საავადმყოფოში, — დაიძახა მდივანმა და მანქანისკენ გაუძღვა იმ ოთხ ვაგს, რომლებსაც ლევანი მოჰყავდათ...

მარია დაბნეული, თავზარდაცემული იდგა, სანამ მანქანა არ დაიძრა და ეზოდან არ გავიდა. მერე შემობრუნდა და კიკილიას დაუწყო ძებნა, რომ ყელში სცემოდა, მაგრამ კიკილია თვალსა და ხელს შუა გამქარალიყო.

ხალხში მისი გინება და ლანძღვა ისმოდა, რა მოუგონა იმ გათახსირებულმაო, იძახოდა ქალი და კაცი. კაცმა თავი დაღო ქარხნისათვის, თურმე ცეცხლში დებულა გულშემოყრილი და ის კი გაიქცაო, ცილს სწამებდა.

არ ახსოვს მარიკას, როგორ გავიდნენ ეზოდან. ჰქონდათ შეგროვილი ხალ-

ხის ლაპარაკი კანტი-კუნტად ესმოდა.

— მსუბუქადაა დაშველებული.

— მხარი უნდა ჰქონდეს ნალრძობი.

— რანაირად გადაურჩა იმ ცეცხლის მორევს!

— მოდი და თქვი ახლა, ბედი არ არისო.

მარიკამ რაღაც გაიგო, ლევანი მძიმედ არ იყო დაშვეებული, მაშინვე ელისაბედისკენ გაემურა. ეშინოდა ვინმეს გაზვიადებულად არ მიეტანა ლევანის ამბავი.

შეშინებული ელისაბედი აივანზე იჯდა, თავი მაგიდაზე ჩამოედო და დაბალი ხმით მოთქვამდა:

— ვაიმე, შვილო ლევან... ეს რა დღე გამოთენდა, მე უბედურს. მიწის საკმელი მუხლები არ მერჩის... წამოყვანეთ ჩემს შვილთან! სიმართლე მითხარით, რა მჭირს! რა დაემართა ჩემს ლევანს!

— ბიოლა ელისაბედ, ღმერთო მომკალი, სატირალი რა გჭირს, ღმერთმა დაგვიფაროს, — შესძახა მარიკამ და კიბე ამოიბრინა. — ლევანს რომ რაიმე უჭირდეს, როგორ მივატოვებდი! — მივიდა ელისაბედთან, გვერდით დაუჯდა, ხელი მოხვია. — მხარი აქვს ცოტა ნალრძობი. მე შენთან გამოგზავნა, დედას მიხედე, არ შეშინდესო.

— ენაცვალოს დედა, ხომ არაფერს მიმაღაე, გოგო, ხომ შენი თვალით ნახე ლევანი.

— როგორ არ ენახე... საავადმყოფოში წასაყვანი არაფერი ჰქონდა, მაგრამ ვალიყო ბულაქმ არ დაიჯერა. ხომ იცი მისი ამბავი, როგორ უყვარს ლევანი.

— ყველას უყვარს ჩემი ლევანი, ენაცვალოს დედამისი, — ელისაბედი დამწვიდდა, თავსაფრით ცრემლი მოიწმინდა. — რას ამბობენ, რამ გაუჩინაო ცეცხლი ქარხანას?

მარია გაფითრდა. დაბნეულობა დაეტყო. ელისაბედმა კიდევ გაუმეორა:

— ჰო, რას ამბობენ, არაფერი გავიგონია?

— ბიოლა, რა უნდა თქვან, დაიწვა და ისაა...

— დაიწვა! ეგ აგრეა. შენ ის მითხარი, ცეცხლი ვინ წაუქიდა?

— რა ვიცი, ბიოლა, ასე მალე მაგას ვინ გამოარკვევდა!

— რალა მაინდამინც იმ ქარში გაუჩნდა ცეცხლი! — დარდიანად ჩაილაპარაკა ელისაბედმა და ძვლივძლიობით შევიდა სახლში მარიკას დახმარებით.

— დაჯექი, შეილო, — უთხრა მარიკას. — ვახშამს გავიშლი. უკმელი იქნები. ელისაბედი მეორე ოთახში წაფათურდა. მარიკას არ გაუგონია, რა უთხრა ელისაბედმა. დარდათ და ფიქრით იყო გაბრუნებული.

„მეც უნდა გავყოლოდი საკადმყოფოში, როგორ მომითმინა გულმა და შევიკავე თავი. ასე რომ არ მექნა, ხალხის ყბად ასაღები გაეხდებოდი. საქორწილოდ სკამებს ირჩევდნენო, ლევანმა დაწვა ქარხანაო. როგორ გადაიტანს ლევანი ამ ბრალდებას. მას ხომ პაპიროსი არ ჰქონდა წუხელ და სულ იმას წუხდა, კანტორაში დამრჩა მაგიდაზეო. მაგრამ რანაირად დააჯერებ ხალხს!.. ახლა მარტო ხარ, ლევან! ვინ იცის, როგორ გტყევა მხარი, ვინ იცის, დამწვარი ხარ. მე კი აქ ვზოიარ!“ — ის იყო წამოდგა, რომ ოთახში ელისაბედი შემოვიდა. ხელში ხელსახოცი და ღოქი ეჭირა.

— ხელი წაიბანე, შეილო, და ერთი ლუკმა შეჭამე. აღამიანის ფერი არ გადევს.

მარიკას ლუკმას რა შეაქმევდა. დანა ბირს არ უხსნიდა. საჩქაროდ გამოემშვიდობა ელისაბედს და შინ გასწია.

ოღლა აივანზე გამოსულიყო, მარიკას ელოდებოდა. როცა მარიკა გამოჩნდა, გაბარებული ხმით უთხრა:

— გოგო, შიშით გული გამიხეთქე, სადა ხარ? რა ფერი გადევს. ქარხანა დაიწვა, ქვეყანა ხომ არ დამწვარა. რად იკლავ თავს.

ოღლამ მარიკა ოთახში შეიყვანა და მაშინვე გაუწყო სუფრა. მარიკას შიმშილის გრძნობა დაკარგოდა. უხალი-

სოდ, უმაღოდ ქამდა. თვალს ერთ წერტილს არ აშორებდა. ამ დროს მეორე ოთახიდან ჩურჩული მოესმა. ლუკმა ყელში გაუჩერდა.

— გოგო, რამ გაგიჩერა პირი, ვადაყლაპე ერთი ლუკმა, ესაა შენი ქამა? — უთხრა შემფოთებული ხმით ოღლამ.

მარიკას ყურადღება კედელს იქით ჩურჩულისკენ იყო მიპყრობილი.

— ვინ არის დედა, მამასთან? — ჰკითხა მარიკამ ოღლას.

ოღლამ პასუხი არ გასცა. მარიკას თვალს არიდებდა.

— ვინ არის-მეთქი?

არც ახლა გასცა პასუხი ოღლამ.

მარიკა წამოდგა, კართან მივიდა და ყური მიაღო. კიკილიას ხმა იცნო. სწრაფად შეაღო კარი. იქ არავინ იყო. მაშინ მეორე ოთახში შევარდა. არც იქ დაუხვდა არავინ. გატყვირდა, აბა, საიდან მოისმოდა ლაპარაკო. გაისუსა. მერე ისევ ჩაესმა ხმა. ახლა მესამე ოთახის კარები გააღო. არისტარხოსა და კიკილიას თავი თავთან მიეწიათ და ერთმანეთს ეჩურჩულებოდნენ.

— რა მიქენი ეს, შე წყეულო, — ეუბნებოდა არისტარხო კიკილიას. — უბედურებას გადამიკიდებ, მეც დამლუპავ და შენც დაილუპავ თავს. ცეცხლი როგორ წაუქიდე ქარხანას. რამ გაფიქრებია ეს?

— ლევანმა დიდი ხანია ცეცხლი წამოკლა და მე აბა თავზე ხელს გადაუსვამდი. მარიკას წართმევა არ მაქმარა, მიწის ქურდობაში მამხილა, ახლა ბრიგადირობიდან გადაყენების საკითხის დაყენებასაც აპირებდა. რა ვქნა, არ დამეწვა? ცეცხლს ცეცხლით ვუპასუხე.

— მაშ, შენ დაწვი ქარხანა, კიკილია! — შესძახა მისდაუნებურად მარიკამ.

ამის თქმა და კიკილიას ოთახიდან გაეარდნა ერთი იყო, ისკუპა აივნიდან და ეზოში გადაეშვა. მარიკა აღგილიდან მოწყდა, რათა დადევნებოდა კიკილიას, მაგრამ არისტარხო წინ გადაუღდა.

— ჩუმად, გოგო, არ დამლუპო. —

მაჯაში ჩასტაცა ხელი მარიკას. — შენი გულისათვის დაუწვავს ქარხანა იმ უბედურს. გაჩუმდი, არ გაამხილო.

— ხელს აფარებ, კიკილიას?

— რა ვქნა, აბა, ასე რომ არ მოვიქცე ახლა, მეც მის მონაწილედ ჩამთვლიან და დავიღუპები. წადი, დაიძინე. შენ არაფერი გავიგონია! — უთხრა ბრძანებით და ხელი ჰკრა მუქარით.

მარიკა თავისი საწოლი ოთახისაკენ გაემართა. მაგრამ აბა რა დააძინებდა..

არც არისტარხოს დაეძინა. შიშისაგან აღარ იყო კაცო, ვაითუ მარიკამ კიკილია გათქვასო. იცოდა, თვითონ მარიკასთან ვერც მოფერებით და ვერც მუქარით ვერაფერს გააწყობდა და ცოლი შეუჩინა.

— არ დაღუპო, შეილო, მამაშენი, — ეხვეწებოდა ოლა მარიკას, მის ლოგინზე იყო ჩამომჯდარი და შიშით დაპყურებდა ფერწასულ ქალიშვილს. გრძნობდა, რომ მისი თხოვნა უნაყოფო იყო. მარიკა უსათუოდ ამხელდა კიკილიას და მაინც ეხვეწებოდა ქმრისა და ოჯახის დაღუპვის შიშით რეტდასხმული ქალი. — რაც არ უნდა იყოს, არისტარხოს გაზრდილი ხარ, ის რომ არა შეილო, ობლობაში ამოვხდებოდა სულ... ქარხანას კიკილიას და არისტარხოს დასჯა ვერ აღადგენს... ლევანზე ვერაფერს იტყვის, იმან დაწვაო. მას არ დასჯიან. მარცხი მოუვიდაო, იტყვიან. მარცხისათვის აღამიანს არ სჯიან.

— ბოროტმოქმედს ხელი დავაფარო, დედაჩემო?!

— კიკილიას ბოროტმოქმედება ჩვენც დაგვლუპავს, შეილო.

— რა ვქნა, დედა, მე რომ ეს გავაკეთო, რა თვალთ შევხედო შერე ლევანს, ჩემს ამხანაგებს, ხალხს.

— ოღონდ მაგას ნუ იზამო გთხოვა, უბედურმა არისტარხომ და კიკილიას და კირილე ბენდელიანს შენი სახელის ხსენებასაც აუკრძალაო. ლევანს მიგათხოვე და ისეთ ქორწილს გადაგიხდო, ისეთ მზითვეს გავატან, ქარჩხეთს რომ არ მოსწრებიო.

— დამაცალე, დავფიქრდები, დედა,

— სულ ძლივს იბრუნებდა მარიკა. — მეც არ ვიცი, რა ვქნა, რუგორ მოვიქცე.

— იმას მაინც ნუ ჩტყვი! შეგილო, რომ კიკილიას ნათქვამი — მე დავწვი ქარხანაო ჩვენს სახლში გაიგონე, არისტარხოს რომ უთხრა.

— კარგი, დედა, შენ დამშვიდდი... განა მე ნაკლებად ვწუხვარ მამაზე, ჩვენს ოჯახზე.

მთელი ღღის ყოყმანისა და მღელვარების შემდეგ მარიკა სოფლის საბუკის თამბუჯდომარესთან მივიდა და კიკილიას ამბავი უამბო. იქიდან შინ აღარ დაბრუნებულა, იმ ღამეს ელისაბედთან დარჩა.

მეორე დღეს კიკილია დააპატიმრეს. ის მაშინვე გამოტყდა დანაშაულში და, მარიკაზე გაბოროტებულმა, არისტარხო არ დაინდო. იმან წამაქეზაო. ოღონდ ლევანი ჩამომამორე და მარიკას ჩემი ხელით მოგიყვან სახლშიო. მიწაც იმ სულძაღლმა მომპაპია, იმისგან ვარ დაღუპული, ჩემი საქმე ხომ წასულია და ისე ნუ გამშირავთ, იმის ჯავრი არ ამომაყრევიოთო. გახსენით მისი საიდუმლო ოთახი და ნახავთ, რა კარგი სული ბრძანდებო.

ეს ამბავი კირილე ბენდელიანმა მოუტანა არისტარხოს.

— ჰაიკ, შე გაათასირებულო, ყაძახო! — შეუძახა გაბოროტებულმა არისტარხოს. — ცალკე მე მამბრეყვები, ცალკე კიკილიას ატუტუცებდი. მეც მთავაზობდი შენს კახა მარიკიას, კიკილიასაც... ის კი წუხელ თავის ფეხით მიუვიდა ელისაბედს და ყველანი ყელგამოჭრილები დაგტოვათ. კიდევ კარგი, მეც არ გავისვარე ამ ოჯახში, — კირილე ამას რომ ამბობდა, თან თავის ბარჯს კრავდა აჩქარებით. — რა გაქვს, ბიჭო, იმ ოთახში? — ჰკითხა უცებ არისტარხოს. — საცაა მოვლენ შენს დასაქვრად. ყველათერს ავიწერენ, თუ რამე ძვირდასი გაქვს იმ ოთახში მომეცი, მე არაფერს გამიბედავს გაჩხრეკას.

სიკვდილგათაყებელი არისტარხო გაბოროტებით შეჰყურებდა კირილეს.

— შენ მოგცე, კირილე? — თქვა

მშვიდად, ყველაფერ უბედურებას შე-
რიგებული კაცის ხმით და განაგრძო —
რატომ? ისევ მთავრობამ წაიღოს ის
მირჩენია, ვინემ შენ გაატანო. მე
მართალი გულით მინდოდა, მარკია შენ-
თვის გამეტანებია, შენ კი ასე მიხდი
ხომ? გამაჰსარი ახლავე აქედან, თო-
რემ წიწილივით წაგაგდებინებ თავს!
შემინებულმა კირილემ ხურჯინს
ხელი წამოავლო და ბურთივით გაეარ-
და გარეთ...

ერთი კვირის შემდეგ ლევანი საავად-
მყოფოდან გამოეწერა. მან იცოდა,
რომ მარკია დედამისთან ათევეა ღამეს
და შინისაკენ ისე მიუჩქაროდა, რომ
კაცი იფიქრებდა, ამ კაცს ნაადვამყო-
ფარის არაფერი მიუგავსო. მაგრამ
მარკია სახლში არ დაუხვდა. არისტარ-
ხოს დაპატიმრების შემდეგ ოღლა მო-
ვიდა ჯა წაიყვანა.

— შენ რა შეაში ხარ, შვილო, კივი-
ლიას და არისტარხოს, დღეს თუ არა,
ხვალ მაინც გაუგებდნენ მათ ჩადენილ
დანაშაულს და ციხე მაინც არ ასცდ-
ბოდათ. — უთხრა ოღლამ მარციას. —
წამოდი შენს სახლში და მერე აქ ისე
მოდი, როგორც წესი და რიგია. მე სხვა
შვილი არა მყავს და, რაც არისტარხოს
დარჩა, მე იმას სამარეში არ წავეღებ,
ქ შენი ნაშრომიც ბევრია და შენ გე-
ძლიერნის.

მარკიამ დედის რჩევას დაუგერა და
გაყვა.

მართალია, ლევანს უცებ ეწყინა, მა-
რკია რომ შინ არ დაუხვდა, მაგრამ და-
ფიქრდა და ესაიამოვნა კიდევ: გვარს
მამაპაპური წესით დაეიწერო. თავისი
ფეხით მოსულ ქალზე სოფელს მაინც
თავისი აზრი ექნებოდაო.

როგორც კი ლევანი სამუშაოდ გავი-
და კოლმეურნეობაში, საერთო კრებამ
ბიკენტი თავმჯდომარეობიდან გაათა-
ვისუფლა და ლევანი აირჩია თავმჯდო-
მარედ.

ტყბილი შემოდგომა იყო. ნასიმიდ-
რებში ფოთლებშემხმარ ჩალის ღე-
რებს ბურჩხა, მწყერტეხა და ძერწა

ბალახები ტანზე შემოხვეოდნენ, მარც-
ვლით სავსე ბალახის თავთაქებს წაგდ-
ნაუკროთან გადაეხარათ. მწიფე-
ვებს თესლი ცვიოდა.

თავისუფლად გაშვებული საქონელი
მღიანად ახრამუნებდა თესლდარეკილ
ბურჩხას. ძროხები ფშიარებსა და ხის
ძირებში წვრილდერიან ბალახს ეტანე-
ბოდნენ.

თავისებური სილამაზე და სიმშვე-
ნიერე იხატებოდა მომკილ ყანებში.
შემოდგომის ნელთბილი მზე სასიამო-
ნო სხივებით ეფრქვეოდა ამ ველ-მინდ-
ვრებსა და ნასიმიდარებს. ზღვასავით
მოლივლივე ჩაის ბურჩქები კი ემხსა
და სილამაზეს მატებდნენ მიდამოს.

რამდენადაც დაეკლო ცხენისწყალს,
იმდენად უფრო ძლიერად ისმოდა მისი
ჩქერების ხმაური.

ლევან ლეშკაშელს სიამოვნებდა ცხე-
ნისწყლის გამამხნევებელი ხმაური, რო-
მელიც ყმაწვილკაცობიდანვე ნანიანსა-
ვით ჩაესმოდა ყურში. ლევანი ყოველ-
თვის სიხარულით წამომდგარა ამ ხმა-
ზე. დღესაც გერ კიდევ ბინდ-ბუნდში.
მღინარის ამ მაცოცხლებელ ხმაურზე
ლომივით წამოვარდა.

გარეთ ისევ მყუდროება და სიწყნა-
რე იყო. ამ სიწყნარეში უფრო მკვეთ-
რად მოისმოდა მღინარის შხუილი.

ლევანმა პირზე ცივი წყალი შეისხა,
ციხენს მოაბტა და ეზოდან გაქრა. გამ-
ლილ მინდორზე რომ გავიდა, უღვა-
შებზე მოისევა ხელი. ცვარდანაკურ მინ-
დორ-ქალებს თვალი მოავლო და ციხენს
მარჯვენა ფეხის ქუსლი ჰქრა. ჩერქე-
ზული უღაყი გაფრინდა. მიქროდა ბე-
დაური და თან მიაქროლებდა მხედარს
იმ კოლმეურნეებთან, რომლებსაც ამ
უთვისას მეორე წყება მორები ჩამოე-
ცურებინათ სეანეთიდან. ლევანმა ისინი
გორმადალთან დატოვა გუმინ.

— კარგი გამარჯობა თქვენს! — მია-
ძახა მათ ლევანმა.

— ჩვენს ლევანს გაუმარჯოს! —
გაისმა ხარკამჩებითა და კეტებით
მომუშავე ხე-ტყის დამცურებელ კოლ-
მეურნეთა ხალისიანი შეძახილები.

მდინარეს თითქოს რკინის ფაცური ჩაუდგესო, ერთმანეთს ხახუნით გათერთებული მორები წამოეტეტივებია და ბოლაზთან ერთბაშად შეეჩერებია. ქარჩხელები კატიბრქყალას დაასობდნენ, მოუბამდნენ კამჩიებს და ნაპირისაკენ ეზიდებოდნენ.

სიმღერებსა და შეძახილებში, სიხარულსა და სიცილში მორი მორზე გამოჰქონდათ ნაპირისაკენ.

არც აღმასხანი გაჩერებულიყო შინ. ისიც გამოჰყოლოდა მდინარეზე სამუშაოდ ახალგაზრდებს.

— აღმასხანს გაუმარჯოს! — შესძახეს დამცურებლებმა.

აღმასხანმა თვალები მოიჩრდილა, სათითაოდ შეათვალიერა ყველა. მალე ჩოხის კალთები ქამარში ჩაიკეცა, გრძელი სახელოები გადაიკაპიწა, ძარღვებით დაქსელილი ხელები ერთს მომკრო კეტს დაავლო და ხეს შეუგდო ოწინარივით.

— შენ როგორ გამუშავებთ, აღმასხან ბიძია. დაჯექი და გვეყურე! — მიმართა ლევანმა მას და ხელიდან კეტი გამოართვა.

— მეხალისება, შვილებო, მეხალისება! — გაიმეორა რამდენიმეჯერ აღმასხანმა, მაგრამ ლევანი მაინც არ დაეთანხმა და იგი მდინარეს არ მიჰყარა.

ეგნატე მუშველიანი ჯორჯს მოხერხებულად შლიდა. უცებ შედგა. დაფიქრდა, თითქოს თვალელებში ბინდი ჩაუდგაო, იქვე ახლოს, მორამდე ძლივს მიიღწია.

— ეგნატე ბიძია, ცუდად ხომ არ გახდი? — შეეკითხა მას ბარნაბა კინწურაშვილი. ამ ლაპარაკს ლევანმა მოჰკრა ყური. ლევანი ეგნატესთან მივირდა.

— ეგნატე, ხომ არადერი გვიძირს?

— არა, ქვე-შენი ჭირიშე, არა, რაღაც მომაგონდა და ისე დამკრა თავში, კინალამ წამაქცია კაცო.

— რა მოგაგონდა ასეთი? — ჰკითხა მას კიწიმ.

— ქვე-შენი ჭირიშე, ჩემო კიწი, რა ფასი აქვს ჩემს მოგონებას. ტყუილა

გაცდებით, იმუშავეთ, შვილებო, იმუშავეთ!

არცინეშლი

— თქვი, ეგნატე ბიძია, რატომ დავისვენებთ, — თხოვა ეგნატეს სახე გაოფლიანებულმა ლევანმა და მის წინ ჩამოჯდა მორზე. სხვებიც მოგროვდნენ.

— წინათ, ლეჩუმში, სოფელ ზუბში ვესახლე. ჩვენი სოფლის ზევით, ორ მთას შუა, უზარმაზარი ხევია გაწოლილი. ხევს ორივე თავი ამოკეტილი აქვს მალალი მთით. შიგ ჩამდგარი წყალი თავისით თუ ამოშრებოდა თორემ გასაველი არსად არა ჰქონდა. იმ წელს ათას ცხრაას თექვსმეტს, — ცოტა შესვენების შემდეგ განაგრძო ეგნატემ, — გაზაფხულზე წვიმები ატყდა. ღელეები მდინარეებად იქცა. მდინარეები ზღვებად. ის უძირო ხევი, ასე ეძახდნენ მას, წყლით აივსო. იმ უბედურ დამის წინ, რომელიც ჩემ ოჯახსა და სოფელში დატრიალდა, ცხენით ძლივს გამოვასწარი სოფლიდან. ამ ნიაღვარში, რომელი კაცი დატოვებდა ოჯახს, მაგრამ რა შექნა. პრისტავმა გადასახედებში სახლი და ცხენი ამიწერა. წამოვედი, რათა შეწყალება მეთხოვნა გუბერნატორისათვის. მთა იქცეოდა და ინგრეოდა, მაგრამ მე მაინც რაღაც იღბლად გადავრჩი. იმ უკუნთესა და ყიამეთ ღამეში, წყლით სავსე ხევს ძირი მოუღბა. წყალმა ზერელი იშოვა. ზერელი თანდათან გაფართოვდა, გადიდდა. მერე მთელი მთა მიირღვა და მოგლიჯა დაგუბებული ტბა. მთასთან, კლდესთან და ტყესთან ერთად დამინებულ სოფელს შუალამისას დაეცა თავს მეწყერი. საშინელ წვიმასა, ქარსა და ქექაქუხილში მთელი სოფელი სახლებიანად, ეზოებთანად და ხალხიანად ჩამოიტანა ცხენისწყალში. ეს მდინარე ასე აღიდებული არავის უნახავს. მდინარეს კი არა, აღელვებულ ზღვას ჰგავდა. იმერეთიდან სამეგრელომდე ნაპირი არ ჩანდა! — ეგნატე უცებ შეჩერდა. ყველამ დაინახა მის თვალელებში ცრემლები.

— მერე, მერე! — ამოიოხრა ლევანმა.

— მერე და, ქვე-შენი ჭირიშე, სანამ მე ჩავალწვედი ქუთაისში, ჩემი მშობლები და ცოლ-შვილი წყალმა აი ამ რიყეზე ჩამომიტანა. დამეკარგენ მოხუცები, მიწას ვერ მივაბარე მშობლები, შეილის ვალი ვერ მოვიხადე წინაპრის წინაშე. ალბათ ზღვაში თუ ჩაათრია ამ წყეულმა მდინარემ. ცოლ-შვილი კი, ამ ადგილას, სადაც ეს მორები შეჯორკილი, აქ გამოევდო წყალს და დაესილა. ნუ მომავონებთ, შვილებო, მეტს, ნუ მომავონებთ!

ყველას, ვინც მოსწრებია ამ ამბავს, მოაგონდა აღიდებული ცხენისწყალი, რომელსაც განუწყვეტლივ მოჰქონდა არამართო უზარმაზარი კაკლის ხეები, მორები, დადგმული სახლები, ხულები, ბელლები, საწნახლები და აკვნები, არამედ დამხრჩვალნი ქალები, კაცები და ბავშვები.

ლევანი მაშინ სულ პატარა იყო. ახლაც თვალწინ ედგა ერთი შემადრწუნებელი სურათი: სწორეთ აქ, ამ ადგილას, სადაც ისინი სხედან ახლა, ბოქაულისა და სტრაენიკის თანდასწრებით სილაში ჩაფლული ქალი ამოიღეს. ქალს სამი წლის ბიჭი ისე მაგრად ჩაეკრა მკერდში, რომ ვერც ნიაღვარსა და ვერც ქარიშხალს ხელიდან ვერ გამოეგლიჯა მისთვის. დედასაც და შვილსაც პირი სილით ჰქონდათ ამოვსებული. მორებს, ხეებს, და კლდეებს ქალისთვის ცალი ფეხი და გვერდი გაეგლიჯა. ურემზე ჯერ სიმინდის ჩალა დააფინეს. შემდეგ დამხრჩვალნი დაადგეს. ზედ ისევე ჩალა დააფარეს და სოფლის ეკლესიისკენ წაასვენეს.

ერთი ბრგე, მხარბეჰიანი, მაღალი ტანის კაცი თავში ხელის ცემით მისდევდა ურემს. ის კაცი კი არა სტიროდა, არამედ ზმუოდა, ბლაოდა, ხანდახან კი არაადამიანური ხმით ღრიალებდა და სახესა და წვერს იგლეჯდა.

აი, ახლა მიხვდა ლევანი, რომ ის კაცი ეგნატე მეშველიანი იყო, ის ეგნატე, რომელსაც ლევანი ახლა ასე ნათლად უყურებდა, როგორი სიციხადითაც

შესცქეროდა მაშინ მის შემოღობულ სახეს და გიჟივით აწეწილ თმას.

— მერე, მერე? — კიდევ შეეკითხა ლევანი.

— მერე, შვილებო, — განაგრძო ეგნატემ, — რატომ უნდა ავსულიყავ ლეჩხუმში? აქ, თქვენს სოფელში დაესახლდი, რათა ხშირად მენახა ჩემი ცოლ-შვილის საფლავი. არა, მაინც მინდა გითხოთ, რომ ავსულიყავი ვინ დამხედებოდა იქ? ცოლი, შვილი, მშობლები, სახლი, კარი, თუ მეზობლები? არათუ ადამიანი, კატა რომ კატაა და ძაღლი რომ ძაღლია, ისიც კი არ გადარჩენილა ცოცხალი. ყველაფერი ბოქაულის ბრალი იყო: სოფელმა ბევრჯერ მიმართა, ხევში წყალი ჟონავს და რაღაც ვუშველოთო. მაგრამ ყურიც არ გააპარტყუნა. ჩვენ შორის კი ისეთი კაცი არ გამოჩნდა, სათავეში ჩაგვდგომოდა და მთა გაგვეჭრა. მოგეცეთ ლენა, ეს მთაერობა გეყოლოდა, მთას კი არა, დედამიწას გავეკრიდით!

კიწი ფალავას თავისი სიტყვები მოაგონდა, ლეჩხუმიდან ჩამოთრეული ხარო, რომ უთხრა ეგნატეს ამასწინათ და შერცხვა.

ლევანის გულში ეგნატეს სახე ყოველთვის ღრმა თანაგრძნობას პოულობდა, მაგრამ ახლა ეგნატე უფრო სიმპათიური გახდა ლევანისათვის.

ალმანხანს კარგად ახსოვდა ის დღეები, რომელსაც იგონებდნენ. განსაკუთრებით იმისათვისაც ახსოვდა ალმანხანს, რომ მაშინ პირველი მსოფლიო ომის მეორე წელი იყო და თურქეთის ფრონტზე მისი უფრო შვილი დაიღუპა.

ლევანს კი ის დრო სხვა მხრითაც მოაგონდა: მოაგონდა ამ სოფლის თავადები, მათ შორის ერთი ყველაზე წუწკი და უნდო თავადი. ის თავადი გლეხებს უთვალთვალებდა, ხომ არაფერი ამოაქვთ ცხენისწყლიდან, რომ წავართვაო. იმ წყალდიდობისას, რომელმაც ეგნატეს ოჯახი იმსხვერპლა, წყალმა იმდენი ხე-ტყე და შეშა ჩამოიტანა, რომ თუ ადამიანი არ დაიხარებ-

და, სამი წლის საკმარის შეშას მოიმზადებდა. პატარა თავადი, ასე ეძახდნენ მას თავისი ჩია ტანის გამო, ცხენით და თოფით იღვა რიყის ამოსავალში. შემთ დატვირთული ყოველი სამი ურმიდან, ერთი ურემი შეშა გლეხებს მის სახლში მიჰქონდათ. ლევანს ათი ურემი შეშა მიატანა. ელისაბედი თხოვდა, ემუდარებოდა, სულს ნუ მხდი, ზამთარში უშეშოდ ნუ მტოვებო, მაგრამ თავადი ისე დაუბრიალებდა თვალებს, რომ შეშინებული ქალი დამდურულივით გარბოდა. ეს კიდევ არაფერი, პატარა თავადი გლეხებს ეუბნებოდა: ამ რიყეზე ქვეა ჩემია, მიწაც, ბალახიც, ქვაშაც, ჰაერიც და შეშაც. ამიტომ ვინც საშენ ქვას და ან სილას ამოიტანდა რიყიდან, მათაც მისი სახლისკენ აქნევინებდა პირს ურმიდან.

ლევანს ბევრჯერ ეწვია ეს ბედი. მაგრამ უფრო მაშინ გამწარდა, როცა მენახირე არ იყო და მას, პატარა მწყემსს ნახირი მოსტაცა. თავისი ქართიდან ერთი სულიც კი არავის გამოატანა, სანამ თითო ძროხაზე, თუ თხაზე ვერცხლის თითო მანეთიანი არ ჩაუხზრიალეს ხელში.

ლევანი თავისთვის ფიქრობდა ამის შესახებ და მოგონებებს მოგონებებზე ალაგებდა წარსული ცხოვრებიდან.

— აბა, გვეყოფა მოსვენება! — უთხრა ლევანმა კოლმეურნეებს და წამოდგა.

ეგნატეს ირგალივ თავმოყრილი კოლმეურნეები სასწრაფოდ წამოიშალნენ.

რაც ირაკლი თაბაგარს წაყვა ლევანს ლეშაშელი ფერმაში, მას შემდეგ ორმა დღემ განვლო და მარიკა კინაღამ გაგიჟდა, ასე რად დააკვირნა. აღმათ კარგი არაფერი ჰქონდა. ელისაბედს არ უმხელდა თავის შიშს. ყოველ საღამოს ელისაბედთან იყო. წუხტლისავე მასთან დარჩებოდა, მაგრამ სათნო გოლის ოღლა მართა ვერ სძლებდა და მარიკა შინ წავიდა.

ლევანიც სწორედ იმ დამეს დაბრუნდა. ძალზე დაღლილი იყო, მაგრამ სრულებით არ დაეძინა და შფოთავდა, რაღაც აწუხებდა. საწოლზე ვერ მოითმინა და ზეზე წამოვარდა. ტანს სწრაფად ჩაიკცა, უძინარი, დაღლილი, ქეჩაში გავიდა. იქ ცივი ჰაერი, ეამა. მაგრამ გულისცემამ მაინც არ უკლო. რამდენადაც უახლოვდებოდა სანატრელ სახლს, იმდენად უფრო უბშირდებოდა სუნთქვა. აი, ის სახლიც, ის ხევიანი ეზოც, მწვანეში ჩაფლული ეზოს კიშკარი თავაულებლივ შეაღო.

მარიკას ოთახის ფანჯარასთან მივიდა და ჩუმი ხმით დაუძახა:

— მარიკა!

— ლევანი — გაისმა უმაღვე მარიკას სიხარულით სავსე ხმა.

კარი გამოაღო და აივანზე გამოვიდა. ლევანმა კიბეზე ჩამოსვლა არ აცალა, ხელში აიტაცა.

— ორი დღე აღარ მინახებარ, — წასჩურჩულა ლევანმა თავშეუქავებლად, — და ასე მგონია, ორმა მწარე წელმა, განვლო.

— გამიშვი, ლევან, ვინმე დაგვინახავს. უხერხულია, — ჩურჩულითვე უთხრა ვაყის ღონიერ მკლავებზე გადაწვენილმა ქალმა. — ჩემი ნახვა რომ გდომებოდა, არ დაიგვიანებდი. სად იყავი აქამდე?

— ავად ვიყავი, მარიკა!

— რას ამბობ? მერე... მერე... რად არ შემატყობინე!

— შეგეშინდებოდა, მოვლა კი არ მაკლდა. მაგრამ არა უშავს, ახლა შენთან ვარ! — ლევანმა მარიკა ძირს ჩამოსვა. თვალბეში შეხედა, — შორს კე ვიყავი შენგან, მარიკა, მაგრამ შენ თითქოს ჩემთან იყავი, სასთუმალთან მიჯექი, მივლიდი. რა ტყბილი ხელი გქონია, მარიკა. გამიჭირდა, მაგრამ შენ ახლოს რომ მყავდი, ჰქონდა ადვილად გავუძელ. ეგ ჰქირი კი ომის საჩუქარია. რა კარგი ყოფილა, მარიკა, ფიქრი გაჭირვებისას! ფიქრებში ახლობელ ადამიანს ხედავ, თვალბეში უმხერ, უშველებელ დამეს დაუცვენესებლად ფიქ-

რებში გალევ. მარიკა, სიცხემ რომ მიკლო, კარგ ხასიათზე გამომეღვიძა, შენ რომ არ იჯექ ჩემ გვერდით, ძალიან შევწუხდი. როდის გამეპარე, მარიკა? აი, მეც ველარ მოვისვენე, ჩამოვედი თუ არა, მოვადექი შენ კარს, ხომ არ გეწყინა, ჩემი მოსვლა?

— არა, ჩემო ლევან, არა. თითქოს გამხდარხარ, — მარიკამ სახეზე მოუსვა ხელი.

ლევანს უფრო აუტოკდა გული.

— ირაკლი თაბაგარმა მკითხა, მარიკა რა არის შენო. მეც ყველაფერი ვუთხარი. გაეხარა. მაშინ გავთამამდი და ვთხოვე, ჩვენს ქორწილს უნდა დაესწრო-მეთქი.

— რას ამბობ, ლევან, ჩვენს ქორწილზე დარჩება? დედა, დედა, საყვარელო, რა კარგია! — წამოიძახა მარიკამ და აღერსიანი თვალები მოაპყრო ლევანს. ყურს არ დაუჯერა მარიკამ... კი მაგრამ ჩვენი ქორწილი... ქორწილი რომ არ დაგვინიშნია ჯერ...

— ახლა დაენიშნოთ ქორწილის დღე, მარიკა...

— ახლა?! ასე უცებ?!

— როგორ უცებ, მე მას რამდენი წელიწადია ველი, მარიკა.

— მეც, ლევან, მეც აღარ ვიცი რამ-

დენი წელიწადია ველი იმ დღეს და იგი დადგა...

— მოდი, ხვალ იყოს ეს დღე, მარიკა... რას იტყვი.

— რას ვიტყვი და სიხარულის მეტს არაფერს. — ხელი ხელს შემოკრამარიკამ და მერე ის ხელები ყელზე შემოხვია ლევანს და ლოყით ლოყაზე მიეკრა. — ლევან, ლევან, ჩემო სიხარულო... მაშ, ხვლიდან ჩვენ ერთ ქერქვეშ ვიცხოვრებთ! მოაშორა ლოყა ლევანის ლოყას, ხელი ჩააგლო ხელში. — წავიდეთ, გავიაროთ ლევან, თორემ გული ვერ აიტანს ასეთ სიხარულს...

დიდი ხანი სეირნობდნენ ისინი ცხენისწყლის ნაპირზე. მდინარიდან გრილი ნიავი ჰქროდა და ჩქერების მზიარული ჩქრიალი გარკვევით ისმოდა ღამის ანკარა ჰაერში.

მარიკა რომ დამშვიდდა, მერე დაიწყეს ქორწილზე მოსაწვევ სტუმართა ჩამოთვლა. გამოირკვა სახლი არ დაიტევდა ამდენ სტუმარს და სეფის გამართვა იყო საჭირო. ისიც გამოირკვა, რომ ყველაზე კარგი თამადა აღმასხანი იქნებოდა, ხოლო ყველაზე შესაფერი მეჯვარე ბარნაბა კინწურაშვილი.

თენდებოდა როცა მარიკა და ლევანი ერთმანეთს დაშორდნენ.

გ უ ლ მ ა რ თ ა დ ი *

როცა კამო ციხის საავადმყოფოს ფსიქიატრიულ განყოფილებაში მოათავსეს, ოთხი თვის განმავლობაში ლოგინზე არ დაწოლილა, დღე-ღამე ზეზე იდგა. ხოლო ერთხელ რომ მიეცუდებოდა, რიგრიგობით სწევდა შილა ხან ერთ, ხან მეორე ფეხს დასასვენებლად. როცა უარი თქვა საქმლის მიღებაზე, მას ხელოვნურად დაწვეეს კეცა ზონდით. ერთხელ კი, როცა ყბებს ძალად უღებდნენ, ორი კბილი ჩაუმტარიეს. რა სასტიკადა, ვერაგულად, ეპერობოდნენ კამოს და მაინც მოგიყიანებას თავს არ ანებებდა.

სიცივის დასამტკიცებლად ის ცდილობდა სხედასხვა ხერხი გამოეყენებინა. ზოგჯერ ისეთ შემზარავ ღონისძიებას მიმართავდა, რომ მოულოდნელობისაგან ექიმებს თავზარს დასცემდა. თავს არ ინდობდა. ბევრ სიმწარესა და ტკივილებს იტანდა, ოღონდ მიზნისათვის მიეღწეოდა. ერთხელ, განწამები, წვერულვაშგაბურძნეული, უცხად შედგა წვერები დაივიწყა, კონა-კონა დააწყო საბანზე. სიმწარისაგან ხითხითებდა, თითქოს აქ არაფერიყო. კონებად დაწყობილ წვერს ელოლაეებოდა, რიგში ამყარიებდა.

ერთხელ სარკეში ჩაახედეს; სარკიდან ვილაც გამოხდარი. ვახურძენული კაცი მოსწერებოდა ველური თვლებით. კამომ სწრაფად მოიპარა, — სარკეს შეაფრთხა, მაგრამ გულში კი გაპყრა: მართლა ხომ არ შევიშალეო...

ერთ დღეს კამო ფანჯრის რაფაზე ჩამოკიდებული ნახეს. მაშინვე მიცვიდნენ, მარხუდიდან ჩამოხსნეს. მოპარუნეს. ეს ხერხი მას ჯერ კიდევ 1905 წელს ჰქონდა ნაცადი. იკოდა, მოუსწრებდნენ. ჩამოხსნიდნენ.

რამდენიმე დღის შემდეგ მან წვნიანში პატარა ძვალ იპოვა. ძვალი წაიშავილა და მარცხენა ხელზე სისხლის მიღები გადაჭრა. მალე მოცივიდნენ სასწრაფოდ გამოძახებული ექიმები, სისხლის დენა შეუჩერეს, მოშაკედავი გონს მოიყვანეს. შემამრწუნებელი სანახავი იყო სისხლით მოსერილი ლოგინი, იატაკზე დანთხეული, გუბებზედ დამდგარი სისხლი და ფერ-

მიხდილი კამო, თითქოს ველურებთან ბრძოლის შემდეგ სისხლისაგან დაკლილი, მაგრამ გამარჯვებული ადამიანი ისვენებდა. თავის წამოქმედარს რომ ემზერდა, — გულში უხაროდა, კმაყოფილებით იღიმებოდა: — „შე თქვენ გიჩვენებთ სერის, — გავმწარდები და თქვენც ვაგამწარებთ. ჩემსას გაციტან — დაგამარტებთ! დაძაბუნებულს, იარაღაყილს კი ვერ მნახავთ!“ — ამბობდა გულში.

ბევრი დაკვირებისა და ცდების შემდეგ კამო ავადმყოფად ცნეს და გადაიყვანეს ბერლინის სულით ავადმყოფთა საქალაქო საავადმყოფოში, — „ბუხში“. მოათავსეს საკანში, სადაც ცხრა შემოილი ერთმანეთს ახრთობდა, სცემდა, კაწრავდა, კბენდა. ამ საკანში კამომ რამდენიმე დღე გაატარა. ისედაც დასსტებულს ღამეები არ სძინებია. მერე კი „მშვიდების“ განყოფილებაში გადაიყვანეს.

ფსიქიატრიულ საავადმყოფოში ის ავირდებოდა ავადმყოფებს, მათ სწევლებს გამოვლინებს, სწავლობდა, როდის, რა დროს, და როგორ გამოავლინდნენ ხოლმე ისინი თავიანთ ავადმყოფურ მდგომარეობას.

საავადმყოფოს ადმინისტრაციამ შილე აცნობა, სადაც ჯერ არს, რომ სულით ავადმყოფ ტერორისტ-ანარქისტი პეტროსიანი საყვებით განიკურნა, დამშვიდდა, სრულ გონებაზეა და სამუშაოს შესრულება შეუძლია. ამის შემდეგ კამო კვლავ ალტმოაბიტის საპრობილის საგამომძებლო განყოფილებაში გადაიყვანეს.

ყოველ წუთს და განსაკუთრებით საავადმყოფოდან ახალ ბინაზე გადაყვანის დროს კამოს არ შეუწყვეტია ფიქრი და ცდა, რომ მოეძებნა ხელსაყრელი პირობები გაქცევისათვის, მაგრამ მუდამ შეუძლებელი ხდებოდა თქმეს ამ განზრახვაში ოსკარ კონიცი მონღომებით ეხმარებოდა და ხელს უწყობდა.

ალტმოაბიტის საპრობილეში კამომ კვლავ სიმულანტობა დაიწყო, ხოლო ამჟამად უკვე არა თავისი ფანტაზიით შექმნილი ხერხებით, იგი ბაჩავდა საავადმყოფოში ნანახ სულით ავადმყოფებს.

კამოს ეგონა, რომ ევროპა უფრო ღმობიერი, ჰუმანური, გულკეთილი და მადლიანი იქნებოდა. ფიქრობდა ავადმყოფობის მიზეზით გაანთავისუფლებდნენ, რუსეთს არ გადასცემდნენ, იმ რუსეთს, თვითმპყრობელური ჯალ-

* დასასრული, იხ. „მნათობი“ № 7, 9, 10.

თების ზეღში რომ გმინავდა, სადაც მის აუცილებლად სიყვავილი მოელოდა. ცდილობდა ყოველნაირად, ყოველგვარი ღონისძიებით რუსეთს საზარელი რეჟიმისაგან თავი დაეღწია.

1903 წელს, თებერვალში შედგა სასამართლოს სხდომა, რომელმაც დაავალა სამკურნალო პრეპარატებს დოქტ. პოლმანსა და დოქ. ლამანს გამოერყვიათ ავადმყოფის სულიერი მდგომარეობა.

ორი თვის ხანგრძლივი დაკვირვების შედეგად ექსპერტები იმ დასკვნამდე მივიდნენ, რომ ბრალდებული სულთ ავადმყოფი იყო.

ამის შემდეგ კამო სამეფო საპოლიციო პრეზიდუმის დახმარებით 1906 წელს გადაიყვანეს პეტერბურგის სულით ავადმყოფთა სამკურნალოში.

კვლავ, სიმულაცია! ისევ თვალყურის დევნება, ისევ სულით ავადმყოფთა რეჟიმი. არ შეეცა კამოს მოსვენება. შეუჩერებელი, დაუღალავი ბრძოლა ფსიქიატრებთან, დღედაღამ ფიქრი იმაზე, თუ რა საშუალებით მოატყუოს ისინი. კამოც დადის, ღლინდება, — თუმცა რა ემღერება, მაგრამ ბერლინერ ჭეჩერ სიმღერებს მაინც შემოსამახებს თავისი სიცოცხლე, არა ბუნებრივი ზმით. მღერის, ვითომ აქ არაფერია...

პეტერბურგის სამკურნალოს საერეო ფერცელში სწერია:

6 ივნისი — ძალიან ხმაურობს, განაცხადა, რომ ის ექიმია, რომ მან დალია მთელი ათი ლიტრა არაყი.

8 ივნისი — მოსამსახურე ფოტოს განუცხადა, რომ ის, სოლომონ პეტროვსკია.

10 ივნისი — სახე დაეკარა და სისხლით ითხოვდება.

15 ივნისი — საჭმლის მიღებაზე უარს ამბობს. მარცხენა ხელს შეუჩერებლად ერთი მიმართულებით ამოძრავებს.

19 ივნისი — უჩივის თავის ტკივილს, ლაპარაკის დროს გულში მუშტის იცემს, — მინდა მოვყვედი, სიკოცხლე არ მინდაო.

23 ივნისი — დაფიქრდა უღეუმები, უნდა სახსოვრად გავუზავნოს თავის ამხანაგს. ღამით ძალიან ხმაურობდა, დადიოდა პალატაში, ელაპარაკებოდა თავის თავს. უჩივის თავის ტკივილს: „...“

დაასრული არა აქვს მის დაკითხვებს, თვალყურის დევნებას, ერთი საავადმყოფოდან მეორეში გადაყვანას.

პეტერბურგის სამკურნალოდან მალე ისევ ზუზში მიიყვანეს. ისევ სულთ ავადმყოფთა რეჟიმი.

მარტო კამო, არაფინა ჰყავს ფიქრის გამოხიარებული. ნათესავები, მეგობრები შორს იმყოფებიან, ძალიან შორს. იქნებ არც აციან, რა შიარე დღეებს განიცდის კამო ბერლინის სატუსილოში. ჭალაქის მჭრიდან გაურკვეველი გუ-

გენი, რაღაც გრიალი, ვრუ ძახილი, ზრიალი და წრიალი, ხვნემა და ხმაური ესმის კარგად. ცოცხლება, ყოფინა და ბრძოლა კარგად მოხერხდა. იქ გამარჯვებულთა ზეიმი.

მარტო კამო. მაგამ არა, მას ამ უცხო ქვეყანაში ერთი მეგობარი მაინც ჰყავს, კვირაში ერთხელ ერთი საათით რომ შევხვს აძლევს მის მარტობას. ეს ოსკარ კონია. ერთადერთი კაცი, რომელსაც ერთი საათით მისი ნახვის უფლება აქვს. კამოც ელის მას, როგორც ბავშვი აღდგომას. ოსკარ კონს შედამხედველი თანხლებით მიიყვანენ მოსაძლელ ოთახში, ორბევ მოლოზარი სახით შეხვდება ერთმანეთს.

- Guten Tag, Genosse Kamol!
- Guten Tag! — მიუგებს კამო დამტყრეულ გერმანულ ენაზე.
- Wie geht es Ihnen?
- Sehr gut, Genosse Oskar!
- Immer lustig! Kamol! Immer lustig!

ამხნეებს ოსკარ კონია. კამო ცდილობს მხიარული იყოს, რომ ასომოგნოს საყვარელ ადამიანს. ორივენი მოკლე დროში ისე შეეჩვივნენ და დამეგობრდნენ, რომ ადვილად უგებდნენ ერთმანეთს.

ოსკარ კონი მონღოებით მოვიდა კამოს განთავსებულ გარეგან საძირს, როგორც მგრძნობიარე გერმანელი, არ ზოგავდა შრომას და დროს, ოღონდ როგორმე შეეშუბუბუბინა ტანჯვა კამოსთვის. კამო ხედავდა მასში ერთადერთ მანუგეშებელს, ერთადერთ მფარველს ყველა ნათესავსა და მეგობარს მოშორებული სათვის ოსკარ კონი იყო ის ადამიანი, რომელიც მას შევას ანიჭებდა, ახარებდა, ახალისებდა, ამხნეებდა.

კამო თავისი დამტყრეული გერმანელი ენით მოუყვებოდა, თუ რა გაღაბდა ამ კვირაში. უღიმიოდა, შესცქეროდა, თითქოს მისგან მოელოდა რაღაც სასწაულს.

ოსკარ კონია, რომელსაც ტრეზზე მუდამ ღიმი უერთოდა, ხშირად საყუთარს საქმეებს თავს ანებებდა და კამოს მდგომარეობაზე ზრუნავდა. ე. ლიბენსტთან ერთად პრესაში თუ პარლამენტში, საზოგადოებაში თუ ვაენიან პირთა შორის, ლაპარაკობდა. წერდა, მოთხოვდა კამოს მდგომარეობის შემსუბუქებას. ყველას უმტყციებდა, რომ ის არ იყო ტერორისტი — ანარქისტი, არამედ ზვეულებრივი სოციალისტ-რევოლუციონერი.

საავადმყოფოში კამოს ბოლოს ძალიან გაუმხელდა ასეთი ცხოვრების ატანა.

— „ძალიან ბევრს ვფიქრობდი: გაეძქლებ

- გამარჯობა, ამხანაგო კამო!
- გაემარჯოს!
- როგორ ხარ?
- ძალიან კარგად, ამხანაგო ოსკარ!
- მუდამ მხიარული უნდა იყო, კამო! მუდამ!

თუ შევიშლები ჰქუაზე? აი, ეს იყო ცუდი. ჩემი თავის აღარ მტკნოდა. საკეთარ თავს ვარ ეცხოვდი. თითქოს ნაბრალის პირად გეკიდე და ხავსს ვეპოტინებოდი", — წერს მ. გორკი კამოს ნალაპარაკებს.

კამო ველარ იტანს თავის ირგვლივ თვე-მოვრილ გიგებს, რომლებიც მას აჯავრებენ, დასციინან, ხშირად სიკვდილითაც ემუქებიან. კამოს ნებისყოფა შეირყა. საქმელს არ იღებს. ერთხელ რომელიღაც ავადმყოფმა კამოს ხელი ჰჭრა, ვანერველებული კამო ლოგინზე დაეცა და ისტერიკულად აქუთინდა.

კამომ ველარ მოითმინა ამდენი შეურაცხყოფა. დაკარგა იმედი და სასოწარკვეთას მიეცა. რწმენა შეუსუსტდა, თავი მიანება სიცოცხლისათვის ბრძოლას. ამიტომ ზომ არ გაღაწევითა სიკვდილი? იქნებ ამიტომ გადაიჭრა კბილებით ხელის ძარღვი? მაგრამ, არა!

იგი მხად იყო, კვლავ მრავალნაირი წამება ატანა, ოღონდ თავიდან აკუნინა ცილისწარება, — რომ ის იყო ანარქისტ-ტერორისტი. დაბოლოს, თემკა გერმანელმა ექიმებმა სულითავადმყოფად ცნეს, მაგრამ რუსეთის მთავრობას მიანიც გადასცეს. იროდიით ხელი დაბანახს და მათთვის არასასურველი პიროვნება თავიდან მოიცილეს.

პრუსიის პოლიციამ ათასცხრაას ცხრა წელს, დატუსალებიდან თითქმის ორი წლის შემდეგ, კამო რუსეთის საზღვარზე მიიყვანა და კალიშის გუბერნიის უზნიშნელო „გადასასვლელ პუნქტზე“ ეანდარმებს ჩააბარა. მაშინ კი მიხვდა კამო გერმანიის მთავრობის ვერაგობისა და ერთხელ კიდევ მისცა ფიცო თავის თავს, წუთითაც არ ეფიქრა სხვა რაზეზე. ვარდა პარტიული მემოიბისა და თავგანწირვისა.

ამავე წლის ცხრამეტ ოქტომბერს კამო თბილისში ჩამოიყვანეს, მეტრხის ციხეში მოათავსეს და როდესაც მან ციხის ჩარკინული ფანჯრიდან თბილისს გადახედა, თითქოს შეეება იგრძნო, თითქოს გულში იმედი ჩაესაბა, კარგ გუნებაზე დადგა. იქნება აქედან უფრო იდვილად მოახერხოს გაქცევა? თორემ მარყუტი რომ არ ასცდებოდა, ამას ვგრძნობდა.

მაღე კამომ ჯავაიარასავან ცნობა მიიღო, რომ თბილისში ამყოფებოდნენ მისი მეგობრები — კოტე და ელისო, ბაქუა კუპჩაშვილი და სხვები, და რომ ბერლინელმა მეგობარმა ოსკარ კონმა არ დაიფიწა და მის დას გამოუვებახა ორასი მარკა დეპუშებისათვის.

პირველივე დებეშით ჯავაიარამ აცნობა კონს, რომ „კამო ჩამოიყვანეს, მაგრამ სულით ავადმყოფად არ თვლიან; ბოკილგაყრილი ზის ციხეში და სიკვდილით დასჯის მოლოდინშია“. ძალიან მალე მოვიდა კონის პასუხი: „გვებაენი ექსპერტიზის ყველა საჭირო დოკუმენტს. შეეითხვა იქნება რახისტავში“. მაგრამ ჯავაი-

არას დებეშები აღარ გაუშვეს გერმანიაში და მათ შორას კავშირი შეწყდა.

კამოს საქმე სასამართლო გამოძიებულმა ჩააბარა შაბრის სამხედრო წესებით იღებულ ველადეს ნაწილს.

კამო მიივდა, რააც ნიშნავდა ეს, და ისიც სტიკლინიისა და ალიხანოეების ფარფამის დროს. როგორც ბერლინში, აქაც დაიწყო ბრძოლა სიცოცხლის შენარჩუნებისათვის.

ნამდვილა საქმისათვის მებრძოლი ადამიანი მიზნის მიღწევაზე რომ ფიქრობს და ამისათვის ძალ-ღონეს არ ზოგავს, მაშინ მას ბედული სწეალობს და უსათუოდ კეთილად დაგვირგვინდება მასი საქმე, უსათუოდ გაიმარკებს ესეი.

ამ შემთხვევაში კამოს ბედმა ვაუღიმა და სასამართლომ შემდეგი რეზოლუცია გამოიტანა:

„საქმის ვარკევა არსებითად შეჩერდეს, ხოლო პეტროსიანის სულიერი მღვდომობა შემოწმდეს, რისთვისაც იგი მოათესდეს სპეციალურ საავადმყოფოში ხანგრძლივი დაკვირვების მოსახდენად“.

კამოსაც სწორედ ეს უნდოდა.

ამ დღედაღამებს მალე ისიც დაემატა, რომ გერმანიის დემოკრატიულმა პრესამ ხმა აიმაღლა კამოს უმართებლოდ გადაცემის შესახებ. ოსკარ კონის სტატიას „Vorworts“-ში გამოეხმაურა მთელი გერმანიის ოპოზიციური პრესა. პირველ „Humanite“-ში მოათავსა წერილი, სადაც გაილაშქრა გერმანიის მთავრობის წინააღმდეგ.

ამ გარემოებამ თავგზა აუბნია რუსეთის მთავრობას და მინისტრი სტოლოპინი კავკასიის მეფისნაცვალს ვორონკოვ-დაშკოვს ასეთ წერილს სწერს: „...პრესის თავდასხმა გერმანიის მთავრობაზე უსათუოდ გადიოვრდება ამ შემთხვევაში, თუ მისთვის გადაუწვევტი სიკვდილით დასჯას. ამიტომ შინაგან საქმეთა სამინისტრო შიშობს. ვაითუ ამ გარემოებამ ცუდად იმოქმედოს რუსეთის ინტერესებზე ანარქისტების გამოსახლების საკითხში. ესარგებლობ შემთხვევით, გამოუეცხადოს თქვენს ბრწყინვალეებს სრული ზემო პარტიისემა და პეშმარტივ ერთგულემა“.

ამნაირად, კამოს ბედი წილმა დატრიალდა. ის გადაიყვანეს მეტრხის სამურობლოს ფსიქიატრიულ განყოფილებაში. მართალია, საქმეს მინარ სამხედრო სასამართლო გაარჩედა, მაგრამ, თუ სიკვდილს მოუსჯიდა, მაშინ ვორონკოვ-დაშკოვი სამხედრო სასამართლოს განაჩენის საკონფირმაციოდ მისდამი წარმოდგენისას მხედვლილობაში მიიღებდა სტოლოპინის წერილს და განაჩენს შეეცლიდა.

ახლა კი შიარულ გუნებაზე დადგა კამო, — საავადმყოფოში მოათესება ციხიდან გაქცევის განზრახვის უადვილებდა. თბილისში ჰყავდა ერთგული, საყვარელი დები, დეიდა ლიზა,

მეგობრები და ამხანაგები. მხოლოდ საჭირო იყო ოსტატურად გამოყენებისა ბერლინში (ბუბნა) მიღებული გამოცდილებები.

როცა კამოს შემოწმება მოახდინეს, აღმოჩნდა: „კუხთების შექსიხურები აღგახედალიან მომატება, კანის შეხების გრძნობის შესუსტება: ტყვილის მგრძნობელობის სრული დაშრტოლობა, ქინძისთავით კანის დაზხველების დროს სრულიად არ გრძნობს ტყვილს, აგრეთვე, არ გრძნობს ტყვილს სხეულზე მარცხენა ბეჭის ქვეშ მოკიდებული პაპროსის მიღებინას. ხედები უყანალებს, ენა უყახებებს. მუხლის რეფლექსები დაუსტებელია. კუხთისა კი მომატებულია ზურგის კარზე საპერკუსიო ჩაქურის ტარის გავლება იწვევს დემოგრაფიზმს მოკლუნებს, საბის გამოშტეტველება განურჩეველია ინდივიდუალური დამოკიდებულება აქვს თავის მდგომარეობისა და გარემოცულ პირობებისადმი. მასსოგრობა დასუსტებულია. დროისა და ადგილის ორიენტაცია — დაეარდნილა. ილაპაში ატარებს ბელერას, რომელსაც დროკამოშეებით კვებას პურის გულით. ხანდახან თითქმის უმიზნოდ ბუტბუტებს, ლილენებს და იცინის. შევიანებზე უმეტეს ნაწილად შეესაბამო, არეულ-დაარეულ პასუხს იძლევა. „სად დაიბადეთ?“ — უპასუხებს: „არ ვიცი! უცხოეთში ემოგზაურობ! ახლა მინდა ბორკილები მოკელა...“, ავარგო ძველი, დააწყო ყველა ბორკილი და ზევილიან ავტო დავილო. სადაც კი ვყოფი, არსად ბორკილი არ მინახავს!“...

- „რატომ ზიხარ საპატიმროში?
- ჩუმი დიდებულებისთვის ბევრი ვიარე. ყველგან ვიყო! და, მათ დარჩენს პარტიები!
- ენა დვას თქვენს ახლოს?
- ვარისკაცი! ის მე მიცავს, რომ ჯიბიდან არაფერი მომპაროს!
- გინდათ თუ არა გახვიდეთ საპატიმროდან?
- ავტომობილით მინდა წავიდე საზღვარგარეთ. კარგი ოთახი მაქვს ციხეში. შევლებილია. მალე გამომაშვებენ! ეს მოთხრა უსოვმა, ერთმა პატიმარმა. ის ძველი ეშმაკის ძმაა, მე მას მივეცი ათი ეანა. მან დაოსტუნა და გაფრინდა. ქარს უნდა მოეტაცა ჩიტი...
- გეძახოდნენ თუ არა თქვენ კამოს?
- მეძახოდენი დიდი ხანია მას შემდეგ! საზღვარგარეთ კი მეძახოდნენ ბატონ პეტროსიანსაც. ციხეში უფროსის თანაშემწეც კი ბატონ პეტროსიანს მიწოდებდა. მოსამსახურე კარგი კაცი მაყავს. მინდა შევტოვდე წავიყვანო. მე ბევრი ცხენი მაყავს თემბში.
- გვინდ სადილად რა სჭამე?
- ზაო დავილე! ზორკი არ მიჭამია იმიტომ, რომ ამბობენ მკვდრებს ქრიან და სამზარეულოში ავზუნანათო.

რი გამოკვლევის მიხედვით, მე ვასკენი, რომ სიმონ პეტროსოვი ამკამად დაეადრებულ ისტერიკული ფაქიობთა, რომელიც ვადადოს კუეამოკლეობაში.

თილილის მიხილის საეადმყოფოს უფროსი ორდინატორი ლ. ორბელია“.

ბორკილგაფრილი კამო ფსიქიატრიულ საავადმყოფოში მოათესეს. პირველად რომ გაიარა და ბორკილებმა ჩხარუნი დაიწყო, კამოს მოეწონა. მთელი დღე დაჯიოდა, დაბრუნდა, განგებ აჩხარუნებდა, თამაშობდა. ზედამხედველები განცდიფრებით უმზერდნენ კამოს და „ნამდვილად გიცს“ ეძახდნენ.

მეტეხის ციხეში გაკილებით კარგად გრძნობდა თავს. დამწერდებული იყო და სიმულანტობასაც „წესიერად, მეცნიერულად“ ასრულებდა.

თავის საკანის ფანჯარასთან ჩიტები შეიწვია. საეენს უყროდა ჩიტებიც ფანჯრის რიკულზე დაფრინდებოდნენ და საეენს კენკავდნენ. კამომ ერთი ჩიტი დაიჭირა, ფანჯარა მიხურა, ალურსი დაუწყო, ჰკოცნიდა, გულში იხუტებდა, ბავშვივით ხარობდა. რომ დაღამდა, საეენს ვაუშვა. ჩიტი ლურსმანზე ჩამოკდა. დაიძინა. დილას ისე დაიჭირა იმ დღეს დასაიფთხავად წაიყვანეს, ჩიტი თან წაიყვანა.

კამო ისე შთაბრუნდა მიდიოდა, თითქმის წვეულებაზე მიყავათო.

როცა საგამომძიებლო დარბაზში წაიყვანეს და კედელზე შეფუ ნიკოლოზის სურათი დაინახა. შედგა და გინება დაუწყო. გამოძიებულმა შერერა რამდენიმე კითხვა მისცა, მაგრამ თითქმის კითხვები მას არ ვხებოდა. ჩიტს ემასლათებოდა. „პეტკას“ ეძახდა, ვალერსებოდა, ჰკოცნიდა. ჩიტი უცხად ხელიდან გაუსხლტა. დახურულ ფანჯარებს მივხეთქა. კამო სიცილისაგან მთელი სხეულია თრთოდა. „პეტკა! პეტკა!“ — გაყვიროდა კამო და ჩიტს დასაჭერად დასდევდა. სკამებზე და მავიდებზე ხტებოდა. გამოძიებულს ერთი-ორჯერ „შემთხვევით“ მუჯღუგენი და წიხლებიც კი უთავაზა. ბოლის ვილცამ მოისახზა: ფანჯარა გააღეს და ჩიტი გაფრინდა. კამო გაცხარდა, მაგრამ დააწყნარეს.

ცალკე საეენში მოთავსებული კამოს სპეციალური ზედამხედველი მიუჩინეს, თვალურს ადევნებდა და გასალებიც მას ებარა. პარკურორი მოთხოვდა კამოს ისეც ციხეში ან სამხედრო პოსტოლაში გადაყვანას, რაც გაქცევის საშუალებას მოუსპობდა მას, მაგრამ კამოს ბედი მუდამ სწავლობდა.

კამო თავის განზრახვის შესრულებას ჩქარობს. ციხიდან გაქცევის იმედს არ კარგავს. თავისი ღების და მეგობრებისაგან დახმარებას მოითხოვს.

დასკვენა: ზემოთქმულისა და ობიექტურ-

„ქნებ გგონიათ, მართლა გავფიქრდი? — სწორს ის უკეთესია — მე მხოლოდ თავს ვიკეთიანებ. ტანჯებს ვეღარ ვიტან. ხსნა გაქცევაშია. არ მინდა მოწყვეტილი საპატრონოში. მინდა კიდევ ერთხელ ვიხილო თავისუფლება, მზე, ეყადო, მოაწყობ გაქცევა. მინდა კიდევ ვემსახურო რევოლუციას...“

ფსიქიატრიულ საავადმყოფოში გადაყვანი კამოსთვის უფრო ხელსაყრელი გამოდგა. აქ მას გაქცევის შერიგება მოელოდა, თუმცა და ამიტომ ახლა დღენიადავ მხოლოდ ამხუე ფიქრობდა.

მისი საყანის ფანჯარა მტკვარს გადასცქეროდა. ამ ადგილს პოლიციელები მხოლოდ ღამით უზარებდნენ. დღისით კი ერთი უზარებელი იდგა შიგნით კარებთან. გაქცევის მოწყობა შეიძლებოდა მხოლოდ დღისით.

საავადმყოფოში კამომ დაიბლოვა ერთი მოსამსახურე, გვარად ბრავინი. მალე მას კამო გამოუტყდა თავის განზრახვაში; ვადაცო თავისი გეგმა და თავის დებთან გაგზავნა. ფანჯარის რკინებისა და ბოჩკოლების ვალსახებად საჭირო იყო ფოლადის ბეწვებებები, ტანსაცმლის და თოკი, რომლითაც კამო ჩაეშვებოდა კედელზე.

უკვლავური ეს მომზადდა ბრავინის მეშვეობით კამოს სიძემ — კოტე ცინცაძემ ბრავინს გადასცა საჭირო ნივთები, რომლებიც მას კამოსთვის საყანში უნდა შეეტანა.

ამ საყანს კამო ლეიბის ქვეშ ინახავდა. ბრავინის მორაგებობის დროს ზებეას შეუდგა, ფანჯარის რკინების ვანახებში რომ არ შეეშინათ, პურის ცოხით აწებებდა. შეშლევ ისევ ზერხავდა. ამნიარად ვახარა ბოჩკოლი და წერბილი შეუერთლი შერა.

როცა უკვლავური მომზადდა, გაქცევის დღეც დაიწინა — თხუთმეტი აგვისტო.

დღიდანვე სიციმე დაჰქარა, ხეების ტოტეში მოკამკამე შიხის სიხეები ფოთლებში ატანდა და ქუნას ეფინებოდა.

კამოს საუბრე შემოტანეს. დღე ჩვეულებრივი, საავადმყოფოში მიღებული, წესით დაიწყო, ხოლო მისი გული ცემდა გამალებით. რას უზნებდა ბედი?

იმ დღეს კამოს გარედან შემოუგზავნეს დასაძინებელი წამალი და მოწამლული ტბილი ნამცხვარი, რომლითაც ზედამხედველებს უნდა გამაჰინძრებოდა. ტბილი ნამცხვარმა სულ სხვა შედეგი გამოიღო. — დაძინების შავიერ, ისინი უფრო აღგზნებაში მოიყვანა. წინამარა საპირფარეოში გარბოდნენ. მაგრამ კამო თავის სულ ერთი იყო, ვინდა საპირფარეოში ყოფილიყვნენ ზედამხედველები და ვინდ დაძინებულნი. კამო გახედავდა მათ და სიცილს ვერ იკავებდა. აღარც ნერვულობდა, იცინოდა, ხარხარებდა, ნიშანს ელოდა.

დღის ამ საათზე კოტე უნდა მისულყო

ვერის ხილთან და მტკვარის მარჯვენა ნაპირიდან, საიდანაც კარვად ჩანდა კამოს საყანის ფანჯარა, ნიშანი მოეცა კამოსათვის ისიც ამ დროს გადატრუნდა ფანჯარის ვახეზილ რკინებს მოსამზადა თოკს, ვამქრებოდა ფანჯარაში და თოკზე დაკიდებული დამეშვებოდა კედელზე.

საყანის ჩარკინულ ფანჯრიდან კამო თეთრ ტანსაცმისში გამოწყობილ კოტეს ხედავს, ხელში თეთრი ქული ეჭირა. კამო უცდის, ნიშანი იგვიანებს „ქნებ დაემეას? აღარ დაუცადოს? ჩახტეს თა წავიდეს თავის გზით?“. მაგრამ, არა! კამომ კოტეს გვერდით თავისი დები შენიშნა. ისინი მეორე სანაპიროზე გადავიდნენ, რათა კამოს კედელზე დაშვებისთანავე მიშველებოდნენ.

აგერ კოტეს თეთრმა ქულიმა საშვხის გაყვითა სივრცე. უკეთესი და სანდუბტოა შირბიან. უკვე ხედავენ, როგორ მოსცილიდა ჩარკინულ ფანჯარას კამო, ძირს დაეშვა. თანდათან უახლოვდება მიწას. მაგრამ — ეს რა მოხდა? თოკი გაწყდა, კამო მიწაზე დაეწარცხა. გაწყვეტილი თოკის ნახევარი კედელზე ქანაობს. ერთ წუთს დები შედგნენ. გამტერებით უცქერიან კამოს, რომ ვეღარ დგებთ? მაგრამ, არა! ის თვითონ ადგა, წელში იდგენ მოხრილი, მდინარისაკენ შიდის. ხელში ცხვირსახოცში გახეველი ბოჩკოლი უჭირავს. მტკვარში ვადაყვებს, მობრუნდება. ამ დროს დებიც უახლოვდებიან. კამოს გადახევევიან, ჰკოცნიან. თრთიანთ კამო, მისალმების შავიერ, შეუტრებს:

— რატომ გამოგზავნეთ დამალი თოკი? რა დაგეგმარდათ? რა ღმერთი ვაგწყყრათ! ბერიანა თოკი ვეღარ იშოვეთ მთელ ქალაქში?

— არა, სინკო, თოკი ახალი იყო! — თავს იმართლებდა სანდუბტა.

— მაშ, რატომ გაწყდა?

— გადმოადაც ფეხის რა დროს ეგაა! — გაწყრა უკეთესი.

აქეთ-იქით მკლავებში ხელგაყრილი, ჩქარი ნაბიჯით ვაივანეს კამო მიხეილის ქუჩაზე. ტრამეიში ჩასხდნენ მერე — ეტლში. ისევ ტრამეიში. ფეხითაც ვაივლიან მკირე შანძილს, დაბოლოს ისევ ეტლით მიადგებიან კონსპირაციულ ბინას. დასდებიან. ამითუნ-თქვენს. კამო იღივება. წამოდგება. მტკვარს თეძოს ხელს მოავლებს, ვაივლიან. ამ დროს ოთახში კოტე შემოვა. გადახევევა. კამო კი ლანძღვით იკლებს. „რატომ იყო თოკი დამალი?“.

კოტე გოაცებულა. ვერ ვურყვევია, რატომ მოხდა ასე? რისთვის გაწყდა თოკი?

— ნიშანის მოცემა რატომ დააგვიანა?

— იმიტომ, რომ ხალხის სვლა არ შეწყდა. როცა შეწყდა, ვიდაც ოხერმა ძაღლი მოიყვანა სახანაოდ. ვიფიქრე, უკუშემა ხომ არ

არის-შეთქი, სანამ ის არ წვიდა — ვფრთხილობდი...

ორი კვირის შემდეგ კამო ბათუმში გაემგზავრა. თბილისიდან მსებთაში ევლონიბელი ჩავიდა, სადაც კოტე უცდიდა. ბილეთი აღუბელი ჰქონდა. ორჯე რბილი ვაგონით ჩავიდნენ ბათუმში. ორი დღის შემდეგ კი კამო გემას მივარდნილ კუბოში, ყუთებს შორის ჩასვეს და საზღვარგარეთ გაისტუმრეს... ნახვამდის, კამო ნახვამდის...

შვიდი დღის ზღვით მგზავრობის შემდეგ დაღვალ-დაქანული კამო მარსელში ჩავიდა. შამინევე შალხაბას მიაშერა, კოსტეში იყიდა, საცვლები გამოიყვალა. ვიამარსა, ახალი პალსტრეი გაიყიდა. ევროპულს დაემსგავსა. საღამოს პარიზის მატარებლის ბილეთი შეიძინა, მეორე დღეს კი პარიზში თბილისიდან წამოღებული მისამართით ლენინის ბინას დაექმბდა.

აგერ ის ჭეჩაიკი აი, ის ნომერიც! რატომ ასე განაპირა ჭეჩაზე ცხოვრობს ლენინი? რამდენი ხანია აღარ შეხვედრია მას. ნეტა იცის თუ არა ჩემი გამოქცევის ამბავი? ესეც მეოთხე საათულა. ზარი დარეკა გული გამაღებით უცემდა. პატარა ჩემოდანი იატაკზე დადო. კარი კრუჰსკიამ გაუღო. გაუღო და შედგამგრომევეს ელოდა. მის წინ კი შოლიმარი უცნობი იდგა. დააკვირდა.

— დივრთო ჩემო, ნუთუ ეს კამოა? — შესძახა ბოლოს.

— ნაღვედა კონსტანტინოვნა, ველარ მიცანო?

— საიდან? როგორ? ასე მოკლოდნელად! მოღით, მოღით ოთახში, ილიჩი შინ არის! როგორ გაუხარდება?

კამომ ჩემოდანს ხელი წაავლო, დერეფანში წვიდა. იქიდან კრუჰსკიამ შეიყვანა სამზარეულოში, რომელიც სასადილო ოთახის მავიერობასაც ასრულებდა. კარი გამოაღო და დაძახა:

— ვალოდია, აბა, გამოიდი! ნახე, ვინ გვეწვია?

ვ. ა. ლინინი საწერ მაგიდიდან წამოდგა. ალბათ ვინმე მახლობელი მეგობარია. ასეთი სინარულით რომ მახშობს? — გაითვჭრა და შოლიმარი კამოს დააკვირა.

— ნუთუ ეს თქვენა ხართ? მეტე — როგორ? ერთმანეთს მავრად ჩამოართუეს ხელი.

დიდბანს არ უშეებდა ილიჩი მის ხელს, მძღვარად ეუშეადა. ულიმოდა თავისი მოჭურტული შექიანი თვალუბით. აღარ იცოდა, საიდან დაეწყო გამოკითხვა.

— თქვენ ხომ ბერლინის პოლიციამ რუსეთს კადავათო? მეტე — როგორ... ჩამოუქეითო! — შესთავაზა კრუჰსკიამ. მის ფერმკრთალი სახე და საოცრად გამომეტყველი ჰყვინი თვალე-

ბი ჰქონდა. გრძელი თაღი კამო ეცვა. თმაც ისე ჰქონდა დახვეული, როგორც ხანში შესულ აღამიანს შეშვენის.

დასდნენ. კამო იშმუშნებოდა მტრმ მტრზე ზე დაედო.

— მაინც საიდან? — კვლავ შეეკითხა ლენინი.

— თბილისიდან! სულ ორი კვირა არ იქნება, რაც ციხიდან გამოიქეცე.

— ციხიდან გამოიქეცი? — კიდევ? — დიად!

აგი ბორკილები გეღოთ ფეხებზე, — მამ, როგორ მოახერხეთ? — ლენინი ადგა, მარჯვენა ხელის დიდი თითი ეილეტრს სახელურს გამოლო, მარცხენა ჯიბეში ჩაიღო, ოთახში გაიარ-გამოიარა.

— დიად შებორკილი ვიყავი. სულით ავად-მყოფებთან ერთად, ციხის საავადმყოფოში ცალკე საკანში ვიჯექე.

— მეტე, გაქცევა როგორა მოახერხე? თქეითი — მამართა ნაღვედა კონსტანტინოვნამ.

კამო თითქოს მორცხებოდა, ორი სიტყვით უნდოდა მთელი ამბავი გადმოეცა, მავრამ ისინი არ ეშვებოდნენ, კითხვებს აძლევდნენ.

ვ. ა. ლენინს მასზე უამრავი და საკამოდ უცნაური ამბები ჰქონდა გაგონილი.

კამო ჰკვებოდა, როგორ შეიყვანა შედღომში ბერლანელი ფსიქიატრები, როგორ გაავრძელა სიმულაცია თბილისში, როგორ ატუუებდა მათ და, ამევე დროს, როგორ ამზადებდა ციხიდან გაქცევას.

ბევრი იციენს, როცა კამომ ჩაიტის — „პეტკას“ ამბავი მოუთხრო მათ.

ლენინი იცნოდა. მთელი სხეულით თრთოდა. თვალეზე ცრემლი ადგებოდა, ცხვირსახოცი თქვენდა ოთახში ჩჭარი ნაბიჯით დადიოდა.

— მეტე? მეტე? როგორ მოეწყო ციხიდან გაქცევა? — შეეკითხა კრუჰსკია, როცა სიცილი შეკავეს.

გამსწევებული და გათამამებული კამო ზუსტად ჰყებოდა თავის ამბავს. ილიჩი გულისყურით უსმენდა.

— ეს რა დამემართა! — უბად წამოძახა ნაღვედა კონსტანტინოვნამ, — როგორ დამავიწყდა, რომ ნამზავარი ხართ და გეშეიბათ. ახლავე, კამო, ახლავე! — წამოდგა და ვახაჭურაზე ჩაიდანა შედგა.

მალე პატარა მავიდას შემოუსდნენ. კამო მადიანად იღუმებოდა.

— სხვა, კამო! როგორი განწყობილებაა თბილისში, ბევრმა უღალატა პარტიას და ლაკვიდატორების გზას დაადგო? — კეთხა ლენინმა კამოს.

— ვინდა არის ახლა თბილისში, — ზოგი გაქცეულია, თავს აფარებს, ბევრი ციხეშია, ან

გადასახლებაში, მხოლოდ მცირე ჯგუფი განაგრძობს პარტიულ მუშაობას.

ილინმა უკვე დაამთავრა, წამოადგა, ისევ საბარტული დაიწყო.

— ესათორდ უნდა მოეწვიოთ წმინდა ბოლშევიკური კონფერენცია. მესმევითებს უნდა ჩამოეცოდეთ, — თქვა ლენინმა.

ეს ის დრო იყო, როცა ლიკვიდატორები მრავლდებოდნენ, თვით ბოლშევიკებში კი განიხდნენ „ოტზოვისტები“ რომლებიც ბრძოლის ლეგალურ საშუალებებზე უარს ამბობდნენ და სახელმწიფო მათათბროში გაგზავნილი დეპუტატების გამოწვევას ქადაგებდნენ. არსებობდა როგორც ლიკვიდატორები, ისე „ოტზოვისტები“ ხელს იღებდნენ რევოლუციურ ბრძოლაზე.

როცა კამომ შეიტყო, რომ ლენინი ბოვდა-ნოეს და კრასინს გაეთიშა, უცერად შევეცირა: — როგორ! ჩააბ!

— არა! ისინი აღარ არიან მარქსისტები, ისინი რევოზიონისტები გახდნენ და მათთან მუშაობა აღარ შეიძლება! — ამბობდა ილიჩი.

შემდეგ კამომ გაიგო, რომ პარტიაში გამარჯვდნენ პროვოკატორები, რომ ცენტრშიც კი როგორც საზღვარგარეთ, ისე რუსეთში, ჩამდენიშე გამემლობა მოხდა. კამომ, მეორე დღეს, ლენინთან რომ მივიდა, აღფრთოვანებით დაიწყო ლაპარაკი, თუ რანაირად შეიძლებოდა პროვოკატორების გამოაშქარავება, პარტიის რიგების გაქმნადა.

— დავბრუნდები თუ არა რუსეთში, — ამბობდა კამო, — მე შევადგენ მტკაცვე, ბოლშევიკურ ჯგუფს, ხუთი-ექვსი ძალიან სანდო ამხანაგსაგან. გამოვეწყობით ეანდარმის ტანი-სამოსში, დაეწვევებ ცენტრში მომუშავე თვალ-საჩინო პარტიული მუშაეების დაპატიმრებას, — მივალთ ღამე მასთან ბინაზე. გავჩხრკეთ, დეატრსალებო, წავიყვანთ ჩვენს კონსპირაციულ ოთახში, ეაწამებო. დეატრანჯაეთ, ყველაფერს ეათქმევიანებო. მაშინ გამოირკვევა და ცხადი გახდება, რა იდამიანთან გვაქვს საქმე. გამო-აშქარადდება, ვინ არის პროვოკატორი და ვინ ნამდვილი პარტიული პარტიისანი მუშაკი. პრო-ვოკატორების გვარსა და სახელს პარტიულ ორგანოში გამოვაცხადებო.

ამაზე ილიჩი ილიმებოდა.

შემდეგ მოჭუტული თვალებით ლენინი კამოს გვერდით მოუჯდა და დაარწმუნა ამ პროექტის უნდადაგომასა და განუხორციელებასაში.

— ვანა მაგას არ სჯობს, პარტიული ტრანსპორტი მოეაწყოთ? მეშებს ნამდვილი ბოლშევიკური რევოლუციონერი წიგნები მივაწო-დოთ?

— რასაკვირველია, მაგრამ, თუკი პროვოკატორები არ მოგვეცემენ მაგის საშუალებას?

— უნდა მოეაწყოთ ძალაში წყრთნილად, შერჩებულო, უკვე გამოცდილი ამხანაგების სა-შუალებით! — ამბობდა ლენინი.

კამო ეთანხმებოდა, მაგრამ გულში მაინც თავის აზრს მტკიცედ ადგა.

ე. ი. ლენინის ოჯახში ხშირად დადიოდა კამო. უყვარდა ლენინი და მათან ზასი. კრუპსკაიაც ბავშვებით უვლიდა მას და ყველა სურვილს უსრულებდა.

— მალე დავბრუნდები საქართველოში, მოე-ძებნი ჩემს ძველ ამხანაგებს და ისევ პარტიულ მუშაობას შევედგები, — ეუბანებოდა კამო კრუპსკაიას.

დაბოლოს, გადარწმუნა კამოს გამგზავრება. ის უნდა წასულიყო ჯერ ბელგიაში. აქ გაეკეთებდა თვალის ოპერაციას. ეს საჭირო იყო იმი-სათვის, რომ თავედან მოეცილებინა ნიშანი, რომლითაც გაშუშები და ეანდარმები ადგი-ლად იცნობდნენ. ბელგიიდან ის ზღვით გაე-გზავრებოდა პარიველად ჩრდილოეთ რუსეთში, შერე — საქართველოში.

— მამ, აღარ აცდი, მიდიხარ, კამო? — ეცი-თხებოდა კრუპსკაია.

— ილიჩიუ დავთანხმე!

ამ დროს თავისი ოთახიდან ლენინიც გამო-ვიდა. ვასამგზავრებლად მომზადებული კამო დანახა, შეამჩნია, რომ მას პალტო არ ეცვა.

— თბილი პალტო არა გაქვს? — შევეითხა ლენინი, — გემის ბაქანზე ხომ ვაიცოდებო?

როცა გაიგო, რომ კამოს თბილი პალტო არ ჰქონდა, ილიჩი შევარდა თავის ოთახში, ტანი-სამოსის კარადღებლად ჩამოხსნა თვისი თბილი, ნაქრისფერი პალტო და კამოს ჩააცვა. კამო ეწინააღმდეგებოდა, მაგრამ ლენინმა მაინც თავისი გაატანა.

კრუპსკაია განზე იდგა და უყერდა — რო-გორ ვაიმეტა ილიჩმა დედის მიერ სტოკჰოლ-მში ნაიუქარი პალტო, რომელიც ლენინს ძა-ლიან უყვარდა.

პალტო კამოს ტანზე კარგად მოადგა, თით-ქოს მისთვის ყოფილიყო შეკერილი. ლენინი უშხერდა, უხაროდა, კამო ლილებს იჯრადდა. პალტოს დასცქეროდა. სარკეში იხედებოდა. გამოეშვიდობნენ. გზა დაულოცეს.

— წერსილები ხშირად მოგვეყერა, ნუ დაიზა-რებ, — ეუბნებოდა კრუპსკაია და კარამდის მიაცილა.

გვრობიდან კამო თურქეთს ჩავიდა. აქ სტამ-ბოლის გარეუბანში ფერკესში მცხოვრებ ქარ-თველ კათოლიკე ბერებს დაუახლოვდა. აქ თავს იურადნენ საქართველოდან გამოქცეული ნაციონალისტები, რომელნიც მონასტრის მფარ-

ველობის ქვეშ იარაღს იძენდნენ, შეთქმულებას აწყობდნენ, რუსეთის წინააღმდეგ ომისათვის ემზადებოდნენ.

კამო თავი ქართველ ფედერალისტად გაასაზღვრა. მათს ორგანიზაციას დაუახლოვდა. პასპორტიც იშოვა ვინმე ახნაურ ზოიძის გვარზე. იარაღს შესაძენად კამო ბუღგარეთში გაემგზავრა. მაგრამ შალე დატყუალეს და პარალელურად წაუყენეს, რომ ოსმალეთიდან ბუღგარეთში საჯაროდ იყო ჩამოსული.

კამოს საქმე ცუდად მიდიოდა, მაგრამ ვადაწყვეტი მომენტში მოაგონდა, რომ მის იცნობდა ბუღგარეთის ეს დეკების ბელადი ბლაგოვიც, რომელსაც კამო სკოლებსაგვის საერთაშორისო კონგრესზე შეხვედროდა. კამო მასთან წაიყვანეს. იმანაც დაადანტერა მისი პიროვნება და გაათავისუფლეს.

ამის შემდეგ კამომ ბუღგარელი რევოლუციონერებს დახმარებით იარაღი შეიძინა და თურქეთში დაბრუნდა. მაგრამ ახლა აქ სტამბულის საბავარო მოხელეებმა დააკავეს. აქაც კვლავ თავი იხსნა, — მოითხოვა, რათა მისი ნივთები არ გაესინჯათ, არ გაეხსნათ ჩემოდნები და პირდაპირ საპოლიციო სამმართველოში გადაეგზავნათ, იმათაც დაუჯერეს.

პოლიციის პრეზიდენტს მან განუცხადა: „იგივე ზოიძე ვარ, ქართველი ფედერალისტი. რამდენიმე კვირის წინ ჩამოვედი აქ, რათა პარტიის ბელადები გაეცნო“...

კამო ლაპარაკობდა, როგორც პარტიის ბელადი: პრეზიდენტს უმტიყებდა, რომ საჭიროა მოგველიო იარაღი, მოგვეთ თავისუფალი მოძრაობისა და მოქმედების საშუალება და ეს საჭიროა მოხდეს ახლაც, ვიდრე გვიან არაო.

კამო საქმის ნამდვილი ცოდნით არწმუნებდა და განუმარტავდა პრეზიდენტს საქმის უკუშარტი ვითარებას და ისიც ვიამბობდა: „მეც, პეკო, ე. ი. კარგი, კარგია“.

დაბოლოს, კამო გაათავისუფლეს, პასპორტიც და ნივთები დაუბრუნეს და სთხოვეს — თუ უკანვე დაბრუნდებით, შეგიძლიათ, რაც გინდათ, ვატიანთ, მხოლოდ ფრთხილად იყავით.

ცხრასთორმეტი წლის ზაფხულში კამო უკვე ბათუმში ჩაეიდა, ამხანაგები მოინახულა და ახალი ამბები გამოიკითხა.

— ახლა რას ამიკებ?

კამო ბათუმში აღარ იცდიდა, თბილისში წასვლას ეშურებოდა. ამხანაგებმავე გაუშვადეს პასპორტი, გლეხის ტანისამოსში გამოაწყვეს, ბილეთი უყიდეს და გამოისტუმრეს.

ვინა შეიძლებოდა კამოს თბილისში ჩამოსვლა?

— პოდა, ნათქვამია, აქოცა წყალზე გატყდებოდა“.

დიდი ხანი არ გავიდა, რომ თბილისში გუბერნიის სამმართველომ მისი ჩამოსვლა გაიგო, თუმცა კამო, ძველებურ კონსპირაციულ ცხოვრებას შეჩვეული, შენიღბული კრადილოცქმულად ტარილდნენ უაშეშები და პროვოკატორები; დაუწყეს ფარული დენა, შეერიბეს ცნობები და მაიწოდეს, სადაც უკარ არს მათი ცნობების თანახმად, ენდარმოა სამმართველოს უფროსის მოადგილე თავის მხრივ შემდეგს იტყობინებოდა: „თბილისის დამკველი განყოფილების უფროსის მიერ მიღებული სააგენტურო ცნობების თანახმად, თბილისში იმყოფება სიმონ არშაკის ძე პეტროსიანი, რომელიც თბილისის მიხეილის საავადმყოფოს ფსიქიატრიული განყოფილებიდან გაქცა. მან თბილისში ჩამოიტანა დინამიტი და მუხურები, რომ ბათუმში, ან ბათუმის ახლო ამიერკავკასიის საკინიგზო ხაზზე, შეასრულოს განზრახული გამარცხვა. პეტროსიანი შენიღბულა შეგვერდმანად, იცავს მუხურებს, თეთრ შარავს, იხურავს ჩაღის ქელს, ატარებს შავ სათუთლებებს; ამას წინათ იყო სილხაში, იქ მოძებნა ოთხი კაცი, რომლებიც დაპირდნენ განზრახულ გამარცხვაში მონაწილეობის მიღებას“.

თბილისში, სანაპიროს ქუჩაზე, ვ. მაისურაძის ბინაზე, იკრიბებოდნენ კამოს ჯგუფში შემაჯალი ამხანაგები. აქ ამხანაგებდნენ მისი ხელმძღვანელობით უფშარებს, აწყობდნენ გეგმებს პარტიის დახმარებისათვის. „ექსის“ მოწყობას და სხვა. მაგრამ კოჯრის ვხაზე სახაზინო ტრანსპორტის მკველ ქაჯათა შეიარაღებულ რაზმზე თვადანამ უშეღვეოდ ჩიზა.

შთავრობამ მიაგნო ეკალს და პროვოკატორის მეშვეობით გამოიკცა, „კამოს განზრახული ჰქონდა ეშოვა ფული, რომელიც მას პარტიისათვის ესაჭიროებოდა“.

ათასცხრას ცამეტ წელს, თი იანვარს კამო სისახლის ქუჩაზე დაატყდა, მოულოდნელმა თავდასხმამ კამო დაატყდა ევლარ შეძლო, ხელიდან გასტტობოდა ენდარმერის... მის სიცოცხლესაც დიდი საფრთხე მოელოდა... ეს კარგად იცოდა კამომ...

ისევ ცოხენ ისევ ბორკილები, ახლა კი ფეხებზეც, ხელზეც! ცალკე საკანო გაძლიერებული თვალუარის დენება ფიქრიც კი აღარ შეიძლებოდა გაქცევაზე. შურისძიებით აღსავსე შეფის ჯალათობა ზემოზდნენ. კამოს სიკვდილი არ ასცდებოდა. სასჯელის სიძიმეს ველარაფური შეუშუბტქებდა. მაგრამ კამო იმედს არ კარგავდა. იქნებ ერთხელ კვლავ გამოარჯვოს სიკვდილზე, მრავალგზის რომ სტუმრებია სიცოცხლის მანძილზე.

კამოს საქმე გადაეცა სამხედრო-საველე სა-

სამართლოს. მის გამოძიებულად დაინიშნა ის რუსინოვი, რომელიც ადრიალანე იცნობდა ბრალდებულს და ზუსტად იცოდა კამოს მიერ გადადგმული თეთრული ნაბიჯი.

ოთხ თებერვალს კამო მეტეხის ციხის სიყვდილისიჯილ ტუსათა საყენს ჩასვეს.

ცხრა თებერვალს საქიზო შემოწმებაში იგი ჯანმრთელ და სავსებით ნორმალურ ადამიანად სცნო. აბოღდებოდა სასამართლოს სხდომა, სხდომა 1913 წლის პირველსა და ორ მარტს შედგა. კამოს სიყვდილით დასჯა მიუსაჯეს. მას ბედი წყალობდა. სწორედ იმ წელს შეუსრულდა რომანოვების გვარს რუსეთში მეფობის 300 წლისთვლი. ამის გამო გამოცხადებულმა ამინსტიამ კამოსაც სასიყვდილო განაწენი ოცი წლის საკატორლო სამეშაოთი შეუტყვალა. სამსჯავროდან ციხეში დაბრუნებულმა კამომ ერთ შეგობარს, რომელიც ძალიან დამწუხრებული შეხვდა, შესძახა: „ნუ გეშინია! სიყვდილს გადაერჩა. ოცი წლის კატორლა მომისაჯეს. თუმცა როდი მინდოდა მეფის წყალობით გადაერჩენილიყავი. მაგრამ სულ ერთია, მე დიღბანს ციხეში არ ვიქნები, სამსჯავროს გადაეუხლი ჩემი გადაჩენისათვის“. — ხუმრობდა გაბარებულო კამო.

გაბარებულო, მხნე და ოპტიმიზმით სავსე კამო თავის დას სწერდა: „სიცოცხლე შიგინარჩუნე! ჯანმრთელი ვარ და უკეთეს მომავალს ვულო. რკინის აგებულება მაქვს. აღარაფრიც არ მეშინია!“...

კამოს ღებო მუდამ მასი კეთილდღეობისათვის და მისი ჯანმრთელობისათვის ზრუნავდნენ. გაქირვების დროს მუდამ მხარში უდგნენ მას ისინი მუდამ მზად იყვნენ, კამოსთვის დახმარება გაეწიათ, როცა საამისო შესაძლებლობა მიეცემოდათ. „რაც შეეძლება მე, — წერს კამო ერთ თავის მეგობარს, — ჯანმრთედ და და მხნედ ვარ, ისე რომ, არაფერი მაკლდა, რადგან ზღმეტად ზრუნავენ ჩემთვის დეიდა ჩემი და ჩემი ღებო...“

• •

1914 წელს აგვისტოს პირველი შაფლიო ომი დაიწყო და მხოლოდ დეკემბერში დაამტკიცეს კამოს განაწენი. ერთი თვის შიშლიგ იგი გავზავნეს ხარკოვის დროებითს საკატორლო ციხეში. კამომ წინააწინვე შეიტყო, რომ მას ბაქოში გაატარებდნენ, ამიტომ მან შეადგინა ციხიდან გაქცევის გეგმა ბაქოში მყოფი ამხანაგების დახმარებით. ეს გადაწყვეტილება მისწერა თავის დას ჯავიარას, რომელიც ამ საქმისთვის ბაქოში ჩავიდა. განზახული გაქცევის გეგმა ძალიან ფანტასტიკური გამოდგა და არ მოხერხდა.

ომი გრძელდებოდა. კამო ხარკოვის საკა-

ტორლო ციხეში იჯდა: მუდამლუ გაქცევაზე ფიქრობდა. სხვადასხვა საშუალებებს ეშვებოდა. ხარკოვი არაიენ ჰყავდა — ვარც მუცქრის, ვარც ნაცნობი, მხოლოდ თბილისიდან ჯავიარას დახმარების იმედი ჰქონდა წერილებსაც თავის გვეგებზე იმით სწერდა, რასაკვირველია, ჰგაგმვლად. ვიდა „ანდრიაზე“, რომელსაც უნდოდა უნერვირტიტში შესვლა“...

წერილებში ხშირად მოაგონებს — „ეილდე გთხოვ. ეცადე, რაც შეიძლება, მალე მოაგვიარო „ანდრიას“ საქმე, რადგან მას უყვარს, ყველაფერი კარგად გაეთუდეს, თორემ ძალიან დარდობს. რაც უფრო მალე ჩაახარებს სახელმწიფო გამოცდებს, მით უფრო მალე იშოვის ფულს“... განზახული საქმე კი ძალიან ძნელად ეწყობოდა. მოუსვენარი კამო არც თვითონ ისვენებდა, არც ღებოს ასვენებდა.

ციხეში მყოფი ადამიანი ეგოიტი ბეგმა ასე დაეშართა კამოსად, ის მხოლოდ ციხიდან თავის დაღწევაზე ფიქრობს და ყველა მოვალე და გაღდებული ჰგონია რომ მასზე იზრუნოს, მას დაეხმაროს. კამომ გადაწყვიტა, თავი შეეღრად მოეჩვენებინა და საცხედრე ოთახიდან გაქცეულიყო. შედგინა ფერი რომ დასდებოდა, წყოს (მახრკის) ხსნარის სმა დაიწყო. დღაით დღე ხდებოდა, ყვეთილდებოდა, მომაყვდავს ემსგავსებოდა. როცა ჯავიარა ხარკოვი მისი სანახავად ჩავიდა, კამოს ერთმა მეგობარმა ჯავიარა დაარწმუნა, რომ საცხედრიდან გაქცევა შეუძლებელია, რადგან, სანამ იქიდან მკვდარს გაიტრენს, მას ჩაქნის დაარკავენ ხოლმე კეფაშიო. ეს დარტყმა უკვეულად იმსხვრებებდა კამოს... ასეთ გაქცევაზე კამოს ხელი არაიენ შეუწყო და განუხორკიელებელი დარჩა.

პირველი იმპერიალისტური ომი გრძელდებოდა. კამო პარტიამი დაქაქსულობის ამბებს გეებულობდა. თუმცა იგი სისხლის სამართლის ტუსალებთან იყო დამწყვედეული, მაგრამ პოლიტიკურებთანაც კავშირი ჰქონდა და მათგან ახალ ამბებს გეებულობდა. შეიტყო, ბევრი ამხანაგი რევოლუციურ გზას ჩამოსცლოდა. და ერთ დღეს, როცა იცნობეს, თვითმპრობელობა დაეცა, მეფე გადააყენეს და დროებითი მთავრობამ სახელმწიფო მმართველობა ხელში აიღო, კამოს სიხარულს საზღვარი არ ჰქონდა. „ახლა ხომ იმნისტია გამოცხადდება! ახლა ხომ ღენინოე დაბრუნდება ემგვარაიოდან, დროებითს რევოლუციურ მთავრობაში ხომ ღენინოე შევა! ის ხომ ომის წინააღმდეგ იბრძოლებს, საოქიალქო ბრძოლას დაიწყებს, პოლიტიკურ ტუსალებს გაათავისუფლებს. მაშ, ისევ თავისუფლება, ისევ ღენინთან, ისევ ბრძოლებში ვახიარე, ჩემო გულო! იმხარულე, ჩემო სულო!“.

მთელი დღეები ბორკილებს ქლარონით საკანში დაღიოდა და ამხანაგებს ამხნეებდა

„ისევ სიცოცხლე! ისევ ცხოვრება!“... ფიქრობდა კამო და მომავალი ცხოვრების გეგმებს აწყობდა, ახლა კი მოეშადა და გამოიდგებს ჩააბარებს, პოლიტექნიკურ ინსტიტუტში. ახლა კი სწავლისათვის დრო ბევრი ექნება ისიც სწავლული გახდება ექს... რა კარგია ცხოვრება! ისევ ამხანაგები, ისევ მათთან! რამდენ რამეს მოყვება თავისი ცხოვრებიდან. ლაღობდა, იღიმებოდა, მზიარებლობდა კამო. მალე! მალე გინახვლებო, ჩემო საყვარელო დებო! ჩემო თბილისო!...

მეგრამ გადიოდა დღეები, კამოს კი არ ათავისუფლებდნენ... „შე გერ არ მათავისუფლებენ და რა ვიცი, ვამათავისუფლებენ თუ არა?“ — სწერდა ის თავს დებს. — „თუმცა ვუვლამ იცი, რომ ჩემი საქმეები რევოლუციური მიზნებისათვის იყო ჩადენილი. მოხებოდად ამისა, თუ არ ვამათავისუფლებს, თქვენ არ იდავიდარაბოთ, ნერაგოს სთხოვო ჩემს განთავისუფლებას. თუ დამივიწყებენ. მით უარესი მათთვის! მხოლოდ ვთხოვ. ძვირფასო გაიეთრა. მოხვიდე ჩემთან, რაც შეიძლება მალე. თუ მომბრუნებ და არ შემისრულე დაბრუნებები, იცოდე, ჩემგან მტ წყარას ვეღარ მიიღებ და ყოველივე კემირს გავწყვეტ თქვენთან“...

1917 წლის სამ აპრილს ფინეთის სადგურზე პეტროგრადში შეგრიალდა მატარებელი, რომელშიც მოიყვანა ემიგრაციიდან დაბრუნებული ვ. ა. ლენინი და მისი თანამოაზრენა. ამ დღიდან რევოლუციის მსვლელობის გზა შეიკვალა.

კამოს მხოლოდნი აღსრულდა ის გაათავისუფლეს. ხარკოვის საკატორღო ცხიდან შესივე თბილისში წავიდა.

ისევ თბილისი, საყვარელი დები, ამხანაგები! მეგობრები! ალერსი, სიყვარული, სიხარული... საკატორღო ცხიში გდოპით დაეადებული კამო, ნათესავებისა და პარტიის მხრუნელობით, უწყერაში მიღის დასასვენებლად.

მენჭეეკრ საქართველოში დიღხანს ვერ ძლებს კამო და მაეშერება რუსეთში. აქ მას გველება ლენინი და მისი მეუღლე. როგორი გელისტგერთო მოელოდა მათს ნახვას, მეგრამ სწორედ ამ დროს ლენინი ემალეობდა დროებითი მოავრობის აგენტებს, რადგან გაცემული იყო ბრძანება მისი დაპატიმრების შესახებ. კამომ ინახულა ნადევდა კონსტანტინოვინა და მალე ისევ თბილისში დაბრუნდა, ხოლო რამდენიმე თვის შემდეგ ისევ პეტროგრადში გავმგავრა. ახლა კი ინახულა იგი.

მისი კამანეროს წინ უპარაგი ხალხი იღგაკამო შეკრთავა ვითოე ვერ მოიკალოს და არ მიმიღოსო. მეკრეს ძანც უთხრა, ლენინისათ-

ვის გადაეცა, რომ კამოს მისი ნახვა უნდოდა. ცოტა ხნის შემდეგ შეეარე ლენინთან შევიდა, როცა გამოვიდა, კამო მოძებნა, კამინეტში შესვლა სთხოვა.

დღე მავადსთან მჯღარი ვ. ა. ლენინი წამოღდა და კამოს ხელი ჩამოართვა.

— გამარჯობათ! გამარჯობათ, ამხანაგო კამო! სხვა, როგორა ხართ? სადა ხართ? ღიმილით შეეკოთხა ლენინი. იქვე გვერდით მოისვა მხარზე ხელი დაადო. მეორე მხარეს მჯღარი, ტყვიის ქურქში გახვეული ამხანაგი განკვირებით უმზერდა კამოს და ვერ მიმხვდარიყო, ვინ უნდა ყოფილიყო ის.

კამო იჯდა ქედით ხელში და იშემშნებოდა. უნდოდა დაეწყო ლაპარაკი თავისი გეგმის — საზღვარგარეთ წასვლისა და იარაღის ჩამოტანის შესახებ, მეგრამ ამ დროს ლენინმა მასთან ბოლოში მოხიბა, მეორე მხარეს მჯღარ ამხანაგს მუბრუნდა, რაღაცას დაპირდა, უთხრა ეს საქმე უთოოდ უნდა გაცეთესო, პატარა ბარათიც დაეწერა და გაისტემა. კამო ლაპარაკს დაწყებას ამორებდა, რომ ლენინმა შეაჩერა.

— რა კარგ დროს მოხვედი, კამო, რა კარგ დროს! დიდი ხანია, რაც საქართველოდან ჩამოხვედი? —

- არა, ორი დღეა!
- სხვა, რა ამავინა იქი როგორ არიან ჩვენი ამხანაგები! შეუმინი ხომ არ ვინახავს?
- როგორ არა!
- ხომ თბილისშია?
- დია! იქ არის!
- ჰოდა ერთი სამახური უნდა გავეწიო სწორედ თქვენისთანა კაცს ვეძებდით!

ლენინმა მავიდაზე გაფანტულ ქალღლებში რაღაცის ძებნა დაიწყო.

პარტიის შემდეგ კამოს ლენინი არ უნახავს, არკოთ დიდი ხანი იყო ვასული მას შემდეგ, მეგრამ სულ სხვანაირი, გამბდარიყო. სხვა იერსა და მის გამომეტყველებას, სოკრატისებურ დიდ შეზღს რომ აკერდებოდა და მოკურტდა. სიღრმეში წასულ, მოციმციმე თვალებს რომ ვერტედა, რწმუნდებოდა, რომ ის იყო რუსეთის რევოლუციის ერთადერთი ხელმძღვანელი, მისი მოამავე და ბელადი, რომ მხოლოდ მას შეეძლო ნამდვილი რევოლუციური გზით წაყვანა რუსეთის პარლტარიატი სოციალიზმისაკენ, კოშენიზმისაკენ.

ლენინმა ერთი ქალღლი ამორჩინა. ამ დროს კამინეტში სტალინი შემოვიდა.

კამო რომ დაინახა, შესძახა: — კამო, სღუში კამო! — და ხელი მეგრად ჩამოართვა.

ასეთი შეძახილი კამოს თითქოს იწყინა. — რას იტყვიო, ამხანაგო სტალინ. — მიმართა ლენინმა მას. — შე წინადადებას ვაძლევ ამხანაგ კამოს, საქართველოში დაბრუნდეს,

თან წაიღოს ჩვენი დადგენილება შეუმინანს შესახებ. კარგი არ არის?

კავკასიაში შექმნილ მდგომარეობას მედამ დიდი ინტერესით აღევნებდნენ თეატრის გ. ი. ლენინი და ი. ბ. სტალინი. მათი ინიციატივით 1917 წლის 18 დეკემბერს სახალხო კომისართა საბჭომ კავკასიის საქმეთა საგანგებო კომისიად დანიშნა ს. შაუშინი და სპეციალური თანხა გამოუყო მას. მანდატზე ხელს აწერდნენ გ. ი. ლენინი და ი. ბ. სტალინი. ეს დადგენილება უნდა წაეღო კამოს თბილისში.

— ძალიან კარგი — უპასუხა სტალინმა, — ამისთვის სწორედ კამოა შედეგამოტვირთი. რას იტყვი, კამო?... — შეეკითხა სტალინი.

— წაეღ! რა თქმა უნდა!

— მაგრამ ხომ იცი, რა ძნელი გზა გვექნება გასავლელი — უთხრა სტალინმა.

— როგორ არ ვიცი! იქედან არ მოვედი? კორნილოვისა და კრასნოვის ბანდები თარეშობენ მთელ მხარეში. მაგრამ მათი მოტყუება შე შეიძლება.

კამოს უხაროდა, რომ ლენინი ასეთ საქმეს ანდობდა მას. ეს ნდობა უნდა გაემართლებინა. ამიტომ თავისი გვეგების გაცნობა შემდეგისთვის გადადო.

ფული და საგანგებო კომისიის მანდატი, კამოს გადასცეს, გზა დაულოცეს და გამოისტუმრეს.

კამომ ჩვეული ოსტატობით, მშვიდობიანად განელო გრძელი და სახიფათო გზა, კიდევ ერთხელ შესართლა პარტიასა და ლენინის დაჯალბა და ნდობაც დაიმსახურა.

ახლა კი თამამად ინახულებდა ლენინს და მოსახოვდა, სახლმარგარეთ გაეშვათ იარაღის ჩამოსატანად.

საქართველოში ყოფნის დროს კამო კონსპირაციულად ცხოვრობდა. იმხანად ჩრდილოეთ კავკასიიდან თბილისში ჩამოვიდა სერგო ორჯონიკიძე, რომელიც თითქმის ერთი თვე კამოს კომპარატიულ ბინაზე ცხოვრობდა. მალე ორჯონიკიძემ მოსკოვში წასვლა გადაწყვიტა. მისი გამგზავრების ორგანიზაცია ბოლშევიკური საოლქო კომიტეტის გადაწყვეტილებით კამოს დაევალა.

ორჯონიკიძის გრძელი უღელსებები, არწივისებური თვალები, ცხვირი და ქოჩორა ომა კამოს ხიბლავდა. არავისთან ისე გულთათბარ არ გრძნობდა თავს, როგორც მასთან. განიერი ქამრით მაგრად შემოკრული შოქნალი ვიწრო წელი, ნაოჭებიანი ხალათი და მღალაყვლიანი ჩექმები. ისე კობტად ადგა სერგოს, თითქმის ამ სამოსელში დაბადებულყოფის, კამოს ხიბლავდა ის. რომ ასე თავისოდღად იქცეოდა სერგოსთან, რომ ასე გულისხმირად გულმართლად, უბრალოდ ესაუბრებოდა მას.

— მაშ, ასე, კამო, — ეუბნებოდა სერგო, — მე, ჩემი მეუღლე, შენ და კიდევ რამდენიმე ამხანაგი ბაქოზე გავივლით, ექიდან კავკასიის ზღვით ჩავალთ ასტრახანში. იქ ვინახულებთ სერგეი კოროვს და... მერე მან იცის...

— ჩვენი მგზავრობა ასტრახანამდე ჩემზე იყოს, მე ვიცი! მოვაწყობ ამ საქმეს...

— მხოლოდ ფრთხილად, ხომ იცი! ბაქოში ცოტა ხნით მოუხდათ შეჩერება, ვიდრე ასტრახანში მიამავალ გემს შეხედებოდნენ. ასტრახანში კოროვი ინახულებს და იქიდან სპეციალური ვაგონით მოსკოვს გაემგზავრნენ.

კამომ მალე ინახულა ლენინი, მაგრამ ვერც ამქამად გახედა ეთქვა მისთვის თავისი განზრახვა, რადგან იმ დროს გაცხარებული ბრძოლა წარმოდგენა კონტრრევოლუციის წინააღმდეგ და სხვა რამეზე ფიქრი არ შეიძლებოდა. კამო აქტიურ მონაწილეობას იღებდა შინა და გარეშე კონტრრევოლუციის წინააღმდეგ გამართულ სამოქალაქო ომში.

გ. ი. ლენინს ამ დროს სურდა შეექმნა რაზმი, რომელიც მტრის ზურგში მოექცეოდა და იწყებდა პარტიზანულ ბრძოლას, მოაწყობდა განადიოებულ დებორჯანისხაციას და ააფეთქებდა დენიკინის საბჭოს.

გ. ი. ლენინმა ასეთი საქმის მოწყობა და მეთაურობა კამოს მიანდო. კამო ისე აღაფრთოვანა ლენინის წინადადება, რომ მის აღტყებას საზღვარი არ ჰქონდა.

— მაგრამ, კამო, ხომ იცი, ამისთვის ზოგიერთი რამის შესწავლა იქნება საჭირო, მეთაური ხუმრობა საქმე რადია.

— შევისწავლი მალე! ძალიან მალე! სულ ცოტა ხანში — სიხარულით წამოიძახა კამომ. — რაზმის მონაწილეებსაც შე მოგძებნი. შე შეეკრება.

— აბა, შენ იცი! — უთხრა ლენინმა.

მას მოეწონა კამოს მიერ გულწრფელად ნათქვამი სიტყვები.

მართლაც, კამომ შეისწავლა სამხედრო საქმე და 1919 წელს კოლცე შექმნა გულადი და აქტიური ამხანაგებისაგან შემდგარი ჯგუფი. ისინი ვარჯიშობდნენ ყუბჩარების ტყორცნაში, სწავლობდნენ აფეთქების საქმეს და რაღაც ოპერაციების ჩასატარებლად ემზადებოდნენ. კამომ მალე მიიღო ლენინისაგან მოწოდება ამ მონაწილეს ლენინი იცნობდა ამხანაგებს: აამხ. კ. პეტროვს... ვიწროდ პირადად. ვიზუე ყველა საბჭოთა დაწესებულებას, სამხედროსა და სხვა ხელისუფალთ, აღმოუჩინონ ამხ. კ. პეტროვს სრული ნდობა და უფლებმზრვი დაზარება..."

ჯგუფი, რომელიც კამომ შექმნა გ. ი. ლენინის თანხმობით, შედგებოდა უმთავრესად კავკასიელებისაგან. ეს ჯგუფი ზურგში უნდა მოქცეოდა დენიკინის ძალებს, დაეშალა და გაე-

ნადგურებენ ისინი.

დიდი სიფრთხილე, წინდახედულება და გაბედულება უნდა გამოეჩინათ რაზმის წევრებს ყოველი დაკარებული მოვალეობის პირსადაც შესრულებისათვის.

ამ ჯგუფის ხელმძღვანელებმა გადაწყვიტეს, ვიდრე მტრის ზურგში მოიქცეოდნენ, ჯგუფის წევრები გამოეყადათ, მზად იყვნენ თუ არა, გზორულად დაღუპულიყვნენ მტრებთან ბრძოლაში. აქნებ იყვნენ მათ შორის სულმოკლენი და მოღალატენი?

ამ მიზნით მოსკოვის გარეთ, ტყის პირად, ვარჯიში დაიწმინდა. ყველა ცდილობდა თავი გამოეჩინა. იმდენი ისროლეს, რომ ვახანები გამოედიოთ. ამ დროს მათ შენიშნეს მათევენ მონერო სამეფო არმიის ფორშაში გამოწყობილი ოფიცერი და რამდენიმე ჯარისკაცი.

— ადვალტიდან არ დაიბრათ, წითელ რაზმელებში ხელები მალდა! — შესძახეს მათ.

სავარჯიშო სროლის დროს ტყეები უკვე გამოლეოდათ, ასე რომ იარაღი ვერ იხმარეს. კამო ასწია ხელები, საღდათებმა მას ტყეში უარეს თავი. იქიდან სროლის ხმა მოესმა. ცხად იყო, კამო მოკლეს.

მაიყვანეს შემდეგი რაზმელი. მან ტირილითა და შედარით მიმართა ოფიცერს:

— ბატონო ოფიცერი! — ზღუქნით ეხვეწებოდა — ნუ დაშვრებთ, მე თქვენი ვარ... — მე დაგომტკიცებთ ამას, მხოლოდ ხელები გამიხსენით.

ხელები რომ გაუხსნეს, გაფაცოებთ ვიარაღვია ჩემქმას ყელი. იქიდან რალაც საბუთი ამოიღო.

როცა საბუთი წაიკოხეს, ოფიცერმა ბრძანა: — შეკარითი შემდეგ გამოვარკვევთ! — ის კი აძახდა: „როგორ ბუდავთ! მე პოლითენის შტაბიდან ვარ გამოგზავნილი“.

შემდეგი რაზმელი მთლად ლაზარი აღმოჩნდა. თრთოდა და პატრიებს თხოულობდა.

— მაპტიოდ, ბატონო ოფიცერი! დაწოქილი იმუღარებოდა, შემებრალეთ! მე ფელსთვის ვმუღარებო მათთან. აბა, რა ექნა! შე კომენსიტრ არა ვარ! სიცოცხლე მინდა! ყველაფერს შეგხსრულებთ. ოღონდ ცოცხალი დამტოვეთ!...

— შენს ამხანავს დახერტე?

— კი, ბატონო, როგორ არა!

მას ხელში მისცეს უფაზო შაშხანი. იმანაც ესროლა. მაგრამ უშედეგად.

ბევრი რაზმელთავენი გვირგვალ შეხვდა ამ გამოცდას. ერთმა განსაკუთრებით ისახელა თავი — არც ერთ კოხეაზე პასუხი არ გაუცია. როცა ჩამოღრჩობა გადააწყვიტეს, ამასაც გვირგვალად დახვდა, კამო წამოხტა. გადაუხვია რაზმელს. კოცნა დაეწყო. ყველაფერი გამოირჩევა.

თრამეტი კაციდან ნახეგამა ბრწყინვალედ დაიჭირა გამოცდა. ერთი მოღალატე, რომელ-

მაც პოლენეთის შტაბის საბუთი უჩვენა, დახერტეს, ერთი ჩეკაში წაიყვანეს, უღებულები რაზმიდან ვარიცხუა.

გულმართალი

როცა ენისმა ეს შემთხვევა გაიგო, განრისხდა, ყოვლად მიუღებლად თვლიდა ასეთ საქციელს. საუველდრი შეუთავალა ამანავებს. დაავალა, ასეთი რამ ილარ გაეცემოებოთ.

შემდეგ ამ რაზმს კიდევ შეკრატა რვა ამხანავი. განახლებული რაზმი მონაწილეობას იღებდა ეურაკთან ბრძოლებში და მრავალ სხვა შეტევებში. მალე ისინი ისევ მოსკოვში დაიბრუნდნენ.

ცოტა ხნის შემდეგ კამო ისევ თბილისში ჩავიდა. აქ იგი მენშევიკებმა დააპატიმრეს. მტკიცის ციხეში უკრეს თავი. ორი თვის შემდეგ გათავისუფლებული იავე რუსეთში წავიდა. ცხოვრობდა მოსკოვში, მთავრობის სასამართლოში...

კამოს ლეგენდარულ ცხოვრებას, მის თავდადებად ბრძოლას სამჭოთა ხელისუფლების განტყციებისათვის რუსი ამხანავები განციფრებით ისმენდნენ. მას ჰქონდა თავისი განცდებისა და ფანტასტიკური გეგმების გადაცემის ისეთი უნარი, რომ აღამიანს მოხიბლავდა. იმ სახლში, სადაც კამო ცხოვრობდა, იმყოფებოდა ცნობილი რეველუციონერი ქალი, ბოლშევიკი ელენე სტასოვა. მისი შეწყობით კამომ გაიკნო სოციალისტური რეალიზმის ფუძემდებელი და უდიდესი პრილტარული მწერალი მაქსიმ გორკი.

გორკიმ შეიყვარა კამო. მათი გულთბილი შეხვედრები დიდი ვრანობით აქვს აღწერილი გორკოს. იგი, სხვათაშორის, წერს: „ხანდახან მგონია, რომ კამო განებოებრებულია თავისი არარეველუებრაჟი სიმარჯვით, შესრულებული აქტებით და ამიტომ, ცოტა არ იყოს, ანცობს, მაგრამ ეს მოსდის არა ახალგაზრდულ თაქარანანობის ტრამახით და თავის გამოჩენის სურველით, არ ომანტიზმით, ამის დასაბამი რალაც სხვაა. ანცობს ძალიან სერაიზულად, მაგრამ, ამავე დროს, თითქოს სიზმარშიაო, ანგარიშს არ უწევს სინამდვილეს“...

მაქსიმ გორკი შენიშნავს: „ის იყო ბავშვური, უბრალო მოსაზრების პატრონი. ამას მინდა დეპუტატიო, რომ ქალის სიყვარულში ის იყო უმანკო აღამიანი“.

ნამდვილად ვერაინ იტყვის, უყვარდა თუ არა კამოს ოდენსე ქალი. იქნებ ეს გრძნობა საღმე ღრმად ჰქონდა გულში ჩამალული და თავის თავსაც არ უმეღებდა. ხოლო მაშინ ჩვენს წრეს ამხანავებს ხომ არ შევევძლო შეგვეყვარებოდა მუშანერი საზოგადოების ქალი? ჩვენთან მომუშავე ქალები კი დებად მიგვიჩნ-

და, — მათზე ხომ ვერაფერს გავივლებდით გულში...

ხოლო, როცა ურმობის ხანას გაცდა და ცოლიც შეირთო, — ეს უკვე საბჭოთა სახელმწიფოს დამყარებისას, — ამაზე გორკი შეინშნავს: „ის თითქოს ჯერ კიდევ არ გამოირებოდა სიპაბუჯის ასაკს და რომანტიკულად უყვარდა ერთი კარგი ქალი, არც მიანდამიანე ლამაზი და, მგონია, მასზე ხნიერაც. თავის რომანზე კამო ლამარაკობდა ისეთი ვენებიანი ლირიზმით, რომელიც მისაწვდომია მხოლოდ ძალიან ჯანსაღი, ძლიერი და უბორო ქაბუჯისათვის“...

მაქსიმ გორკი ალტაკებული იყო კამოს ბოვრანებით და სურდა, საბჭოთა ხელოვნებას აესაზნა კამოს მღიღარა თავგადასაჯალი, რადგან მისი გაცნობა უარესად სასარგებლო გაეღონას მოახდენდა ახალგაზრდობაზე. 1931 წელს საქართველოს კინო-ტეატრზე გამოუშვეს მხატვრული ფილმი „კამო“. გორკი გულთბილად შეხვდა და უდიდესი სიხარულით მიესალმა ამ ნაბაჯს. იგი ამის თაობაზე შემდეგს წერდა: „სიამოვნებით გავიგე, რომ საქართველოს კინო-მრეწველობამ გამოუშვა სურათი „კამო“. ძალიან მოხარული ვარ. ასეთი ფილმები აუცილებლად მათი აღმზრდელიობით გავლენა ახალგაზრდობაზე დიდი და ღრმა უნდა იყოს... საჭაროა ვერხვანოთ კამო ასეთი უბრალო და დამაჯერებელი, ასეთი უსაზღვროდ გაბედული, მშვიდი და ნათელი, როგორც იგი იყო. ეს იყო აღამიანი ყოველი ეფექტიანობის გარეშე. იგი რეგულუროს მხატვარი იყო. გულწრფელად მთელი სულითა და გულით ვუსურვებ საქართველოს კინო-მრეწველობას წარმატებებს მის მუშაობაში“...

• • •

როგორც პროფესიონალი, არალეგალური მუშაზე, რეგულაციონერი, კამო, უბადლო იყო. ხოლო, როცა გამარჯვებული პროლეტარიატი მშვიდობიან მშენებლობაზე გადავიდა, კამო მოუსვენრებდა, წუწუნებდა. რომ სამეუშაო ვაშოვლი, რომ ახლა ამ მშვიდობიანი შემოქმედებით მუშაობის დროს არ ყოფნიდა თეორიული ცოდნა ამისათვის, რომ საბატიო ილაგი დაეკავებინა აშანავთა შორის. „რალა უნდა ვაეყო! რითილა დაეხმარო პარტაის? რალა დამარჩა? — ამ კითხვებზე თეითონვე უპასუხებდა: „სწავლა უნდა გავაგრძელო, უნდა ვიმეცადინო“...

მან მართლაც გადაწყვიტა სწავლის გაგრძელება. ამ ხანებში მან კიდევ ინახულა ვ. ი. ლენინი. მას შესრილა თავისი მდგომარეობა, გააცნო თავისი გადაწყვეტილება. ვ. ი. ლენინი კამოს ზრახვებს დიდი კმაყოფილებით შეხვდა:

— სწორი გადაწყვეტილებაა, კამო! კარგი აზრი მოგსვლია! ახლა კი შეგიძლია დამწიფილებით იმეცადინო. არ გინდა სწავლა? — შეეკობხა ლენინი.

— მაგას რა სჯობს! ეს მედამ ჩემი ოცნება იყო!

— მაშ, ასე! კამო გამანევებელი და აღფრთოვანებული წამოვიდა, თავისი მეუღლის, სოფიო ვასილის ასულ მედედევეას, დასაზრებით ენერგიულად შეუდგა სწავლას.

მაგრამ, პრაქტიკულ მუშაობას შეჩვეული, მთელი გულისყურით ვერ შეუცადინებოდა, და ისევე პრაქტიკულ მუშაობას მიეტანა.

1921 წელს კამო პარტიის მეათე კონფერენციას დასწრო. კონფერენციის შესვენებების დროს ცდილობდა, ლენინს შეხვედროდა, მაგრამ იგი ისე იყო დაკავებული, რომ კამომ სხვა დრო იერე შეუძრია, რომ მასთან ესაუბრა. ლენინს არ ასვენებდნენ, ხშირად მიდიოდნენ მასთან, — ზოგი წერილს ვადასცემდა, ზოგი რალც შეკითხვას აძლევდა, რახედაც იგი მუსიკე უმასუხებდა, ნაცნობებს ხელს ართმევდა, მოიყთხებდა. ვერა და ვერ იქნა, რომ კამოსთვის დრო და ალაგი დაენიშნა...

ერთი თავის შემდეგ, კომინტერნის მესამე კონგრესის წინ, კამომ წერილი მისწერა ლენინს: დიდად პარტიკულელი და ძვირფასო ელადიმერ ილიასძვე! რ. კ. პარტიის კონფერენციის დროს მე ვაკლბოზეთ ჩემი სურვილი, მესაუბრა თქვენთან ჩემი ახალი გეგმების შესახებ. ეს გასაუბრება შეიძლება შედგეს თქვენი სეირნობის ან დასვენების დროს და ოდნავდაც არ დაგალათ. იქნებ თქვენ სცნოთ, რომ ჩემი მოსაზრება მეტად ძვირფასია, ხოლო მისი განხორცილება ახლანდელი მომენტისათვის დიდად მნიშვნელოვანი. თუ არადა, მიიღებთ მას თავშესაქცეე რამედ და, როგორც გზევეით, გულთანად ვაკცნებთ.

მე მინდოდა მოგესპინათ ჩემთვის კომინტერნის კონგრესის დაწყებამდე, ან მისი გასსნის წინ, თქვენი ერთგული „კამო“.

კამოს მეუღლე ივონებს: „კამოს წინადადება, რასაკვირველია, ძლიერ გააცინა ვ. ი. ლენინი, მაგრამ ილინი, მისთვის დაზა ხასიათებელი აღამიანრობით, მშვიდად აუხსნა კამოს შეცდომა, რომელიც კამომ დაუშვა მშინდელ მომენტში ჩვენი ქვეყნის საერთაშორისო მდგომარეობის შეფასებაში...“

ვ. ი. ლენინის განკარგულებით, კამო შამაგარეს სახალხო კომისარო საბჭოზე განსავუთრებულ დავალებათა შემსრულებლად.

მაღე კამო ისევე თბილისს ვწვია. მუშაობდა დაიწყო ამიერკავკასიის საზაქოს საოლქო სამმართველოს უფროსის თანამდებობაზე.

ამ დროს დიდი ხნის უნახავ კამოს ლორის-

მელიქოვის (ახლა კეცხოველის) ქუჩაზე შეეხვდა. ველოსიპედიდან ჩამოხტა, მოშესალმა.

— სხვა, კამო? — პირველმა დაეარღვიე სიჩუმე.

— ხომ ხედავ, ცოცხალი ვარ, მხნე და ისევ ბრძოლებსაცენ გასწრატუბული.

— ვილას უნდა ებრძოლო ახლა?

— ჰო! საქმეც მაგაშია! ვერ მომისვენია! შთელი რუსეთი შენოელილი მაქვს და ვერსად ვერ გაგხერხდი! ილინს ვთხოვე, სახლვარგარეთ გამაშვი-მეთქი, სასარგებლო კაცი ვიქნები, მაგრამ არაო, შითხრა. აქ დარჩი, ისწაულო, პოლიტიკურ ინსტიტუტში მოეწყვე, მაგრამ სწავლას გული ვერ დავუღღა... მიძნელდება!

— ცოტა ხნის შემიდგე ვეითხე, ცოლი ხომ არ შეგიერთავს-მეთქი!

— როგორ არა! — დარცხენილად თქვა, თითქოს ვერიდება ვინმესიო. ის არის ჩემი რეპეტიტორი, მაგრამ მე შაინც ვერ გამოვიყუენე მდგომარეობა!

— ვინ არის ის ქალი?

— რუსია, ექიშია! — ამავად თქვა, — ყველაფერი იცის! როცა რამეს მასწავლის, მეუბნება: „ვერ გააგე? ეს ხომ შარტიეა რამ არის!“ და მიხსნის, შართლაც შარტიეა! მაგრამ, ე! თითქო რალაც შოაონდაო, უცბად ხელი ჩამომართვა გამოსამშვიდობებლად. ისევ მობარუნდა. შითხრა:

— დათა! შენ ხომ ლენინთან ერთად დაბარუნდი სახლვარგარეთიდან რა კაცია, ჰა? შეგიძნენვია შისთვის ბავშვური გულუბრყვილობა?

— როგორ არა!

— მასთან ხშირად ვყოფილვარ და უნდა გითხრა, ის სულ სხვა ადამიანია! აბა ვინ არ შინახავს, ვისთან არ შქონია შეხვედრა — ლიკბნებხტან, კონთან, პლენანოვთან, კაცუკისთან, გრკვისთან ხომ ხშირად ვყოფილვარ, მაგრამ ლენინი სულ სხვაა. უბრალოდ შეგებება, შეგობრტდება, არაშვეულებრივი ადამიანია! ისე შეგხელება, ისეთ უბრალდებს მოგაქცევს, რომ შოგზიბლავს, ველარ მოსცილდება.

გავიხსენეთ კიდევ სხვა ადამიანები, 1905 წელი. შან შოხოვა, უსათუოდ შიუსელიყაეი მასთან, ცოლი გამეცნო, დიდი ხნის ნაცნობი დიდაო ღიზა და დები შენახა. შეეპარდი. ერთ-შანთს დავშორდით სიყვარულითა და პატივისცემით. ხოლო, როგორ წარმოვიგვედდი, რომ ეს ჩვენი უკანასკნელი შეხვედრა იქნებოდა, რომ ორიოდე დღის შემდეგ კამოს საშედამიოდ გამოვთხოვებოდი..

მედამ გამარჯვებულს, საცდლის კლანჭებიდან შრავალგზის თავდაღწეულს, ციხიდან შრავალგერ გამოჭეუულს აეი ერთხელიც

ბედში უმეხთლა და შკაცრად, სასტიკად დასცინა. რამდენიმე დღის შემდეგ 1922 წლის 14 ივლისის ვაზეთ „კომუნისტში“ წაგიკითხე: „სხუთმეტ ივლისს ლამით, ტრაგიკულად გარდაიცვალა ცნობილი პარტიული მუშაკი ამხ. კამო (სიბონ პეტროსიანი)“.

ლამის თორმეტ საათზე, 15 ივლისს კამო მიდიოდა შინ ველოსიპედით ვერის დაღმართზე, ცირკის ზევით მოსახვევია, შისი ველოსიპედი დაეტყა ქვეშოდან მოშავალ ავტომობაილს, რომელმაც ველოსიპედიდან ტროტუარზე გადაისროლა. დაეცმა ისეთი ძლიერი იყო, რომ ამხ. კამომ მაშინვე ცნობა დაეარგა.

იმავე ავტომობილით იგი წაიყვანეს შიხვილის საავადმყოფოში და ორი საათის შემდეგ კიდევ გარდაიცვალა.

ამხ. კამო გარდაიცვალა ლამის 1 1/2 საათზე...

ასე შოულოდნულად, ასე ტრაგიკულად დაამთავრა თავისი სიცოცხლე მგზნებარე, შარად დაუეწყარმა კამომ.

ერთ გეორგიენს ეწერა: „დაუეწყარ კამოს — ლენინსა და კრუპსკიასთან“, შეორებუ: „პროლეტარული რევოლუციის მუდმივ დარაჯს — რ. კ. შ. (ბ) კომიტეტისათგან“...

ძვირფასო კამო! დაეამთავრე შენი განვლილი ცხოვრების აღწერა. მაგრამ, არა! როდი შინდა მოგიკიდდე! შწაღია მედამ ჩემთან იყო. შენ ხომ არ გზიზდავდა რაიმე ანგარება, არც სახელი, არც წარჩინება. იყავი უბრალო, რიგითი მუშაკი, უჩინარი და ძლიერი ნებისყოფის პატრონი.

რევოლუციურ მუშაობას გულით ელტვოდი, და სადაც გულია, იქ ხომ გამარჯვებაც აუცილებელია. იმარჯვებდი კიდევ! თავგანწირვით ეშახებრებოდი პარტიას, რომელიც შენი აღშრატდლა, შენი გამამხნეველები, ძალის მომცემი, წინამძღოლი იყო.

ახლა, როცა ჩვენს წარსულს ვახედე, ჩვენი ნამღვილი ცხოვრების ძლიერებას დავავიჩრდი — განეციფრდი. რა დიადი ხანა ვავივლია! რა წარშტაცი და ბედნიერი ვახლც ცხოვრება.

და, შენმა აჩრდილმა, შენმა დაუეწყარმა ხსოვნამ აამაღლოს ახალგაზრდობის სული, შენმა უშწიკლო რევოლუციურმა მუშაობამ აღფრთოვანოს და განამტკიცოს ჩვენი ორი მომძე ერის მეგობრული კავშირი და სიყვარული. ისევე როგორც იყო იგაჩვენეს ერთობა ლე შტერთან შეტატების დროს

ხელოვნების შორეულ ძებნებთან *

მთელი გზა ნებაყოლიდან რომამდე მატარებელმა 2 საათსა და 50 წუთში დაფარა.

გამოედევით სადგურის ბაქანზე, რომელიც ხალხით არის სავსე. სადგური ძალიან დიდი ჩანს, მაგრამ ჩვენ არ ვიცოდით: ეს თერძე რომის ცენტრალური რკინიგზის სადგური ყოფილა. გვეგონა, სრულიად ახალი შეკეთებული იყო. მოვუხუციდით: იგი მხოლოდ ამ ორი წლის წინათ აუცილებლად და ისე ორიგინალურია, რომ ასეთი ტიპის ვაგზალს პირველად ვხვდებით.

რომის ახალი ვაგზლის შენობა ქალაქიდან შემოსასვლელში, რამდენიმე კაფე-რესტორანია, მაგიდებით და სკამებითაა სავსე. ხალხი ზის და სუფრებს მიირთმევს. კოსიკებისა და სავაჭროების მთელი რიგია. ვარდნიან თაყისებურია, სრულიად უბრალო. მაგრამ ყურადღებას სწორედ ამ უბრალოებით იქცევს.

როცა ქუჩაში გამოვედით, ხელმარცხნივ ისევ რომის ძველი კედლის ნანგრევები დავინახეთ, ვაგზლის შენობას რომ ესაზღვრებოდა. ამ კედლისათვის ხელი არ უხლიათ, თუმცა აშკარად ვტყობა, რომ შეუდგენლობა თვით ვაგზლის მარცხენა მხარე.

საათს დაეხედე: 9 საათი და 20 წუთია, ადრეა, მაგრამ ქალაქში უკვე ცხელა. რომი მშვენიერი შიშინი დილით შეგვხვდა. ვიყავით ადგილზე, ავტომანქანებში და ქალაქის დასათვალიერებლად მივემართებით.

ვაგზლიდან გამოსვლენმა პირველსავე ქუჩაზე ასეთი სურათი ვიხილეთ, როგორც პარიზში: გზის ორივე მხარეს ზედმიჯობებული კაფე-რესტორანები წინ გამოჩნდილია ერთი ფერის მაგიდებით და სუფრის სავსებით. რომში, ისევე როგორც პარიზში, ვეგონება თითქოს, ყველაფერი ქუჩაშია გამოტანილი.

როცა რესტორლის მოედანზე გავედით, დავინახეთ ქანდაკებებით მორთული დიდი შადრევანი, მარჯვნივ კი ისევ ძველი კედლის ნანგრევები. მარცხნივ მიჰყვება ნაციონალური ქუჩა, და აქაც ერთსებრიანი, მრისხველებიანი ეტლების მთელი ქაზარანი დგას მუშტრის მოლოდინში; აქაც კოკა-კოლას რეკლამებს ადლიათ ქალაქის ქუჩები და მარჯვნივ მდებარე რომის დიდი სასტუმრო „გრანდ პორტალი“. დაინახეთ შადრევანი „მორისი“, რომელიც უფროდ ლამაზია, და გვითხარეს: ჩვენ ეხლა რომის ერთ-

ერთ დიდ თანამედროვე ქუჩაზე ვართ, სადაც, სხვა დაწესებულებებთან ერთად, იტალიის ტრანსპორტი ფარგლებშია მოთავსებული. მარჯვნივ გვიჩვენებს სამეფო სასახლე, დიდი შენობა, რომელშიაც ახლა ამერიკის საელჩოა მოთავსებული.

...ისევე რომის ერთერთი მთავარი ქუჩა, ისევე კაფე-რესტორანები, წინ ლურჯი მაგიდები და სკამები, უძველესი კედლის ნანგრევები და გილის პირველი განმარტება: ეს კედელი ჩვენს ვრამდე მე-3 საუკუნეშია აშენებული. ქაჯობ, ეს გილიც იმავე მასალისაგანაა გაკეთებული, როგორც სხვა გილები: მათ ჰგონიათ, კლოენტებმა არაფერი იციან, რაკ პირველად არიან ჩამოსულნი, და იწუებენ ანბანური ცოდნის „ფილოსოფიურ“ გაღმობებს. ზოგჯერ კი, როცა სპეციფიკურ საკითხს მიაღებოიან, ტყუილსა და მართალს ისე ატრევენ ერთმანეთში, როგორც მეშაქარამდე ნამცხერის ცომსა და ტუბილელს; მათი ნდობა არ შეიძლება. ერთი კი მართალი თქვა: ეს კედლები 18 კილომეტრის სიგრძის არიან, ყოველი კილომეტრის შემდეგ კარებია, რომლითაც ქალაქში შედიოდნენ.

საერთოდ, გილებს ავიწყლებათ, რომ მათი მოვლენობა საგანი ზუსტად დაასახელონ და სიმართლე თქვან. ხოლო თუ არ იციან, დუმილის ლეოთებას მიმართონ ან იხელმძღვანელონ იმ განთქმული სენტენციით, რომ აპკოდნა — არკოდნაა. ამიტომ მე ეჭვით ვუყურებ გილებს ნათქვამს და მხოლოდ ის მინტერესებს, რომს ვავიგო, თუ რა საგანია ჩვენ წინ, ვინაიდან რეპროდუქციით მათი მიგნება ბევრ შემთხვევაში სრულიად შეუძლებელია. გილი სწორედ აქ არის საპირო და რა კარგი იქნებოდა, რომ მათ ეს ელემენტარული შემშარტება ბოლომდე შევნებული ჰქონდეთ.

ავია თუ კარგი, გილის განმარტებათა კორინტელში გრძელდება ქალაქის დათვალიერება. ცენტრალურ ქუჩებშიც ტრამვაი და ტროლეიბუსი მოძრაობს. ქუჩები სავსეა ამერიკული სითავადსასალო ფილმების რეკლამებით, კიბოებისა და ცენების სურათებით, რეკლამებითა და ქალის დაბრძოლის სცენებით, მოტაცებით და გატაცებით, ზღვაში ჩაბრძოლა და ზღვიდან ამოხტობით, ახლა ამ ფილმებს ვერტმფრენებთან დაკავშირებული თავდადსასვლელი მიემატა და პოლოვდის კინო-ხელოვნებას ფანტაზია: ვუძლიერა: ამჟამად ვერტმფრენებში ხდება ყოვე-

* გაგრძელება. იხ. „მნათობი“ № 4, 5, 6, 7, 9, 10.

ლივე ეს, რაც წინათ ამერიკულ ფილმებში მატარებლებსა, თვითმფრინავებსა და ველებზე ხდებოდა, ცხენებსა და ოთახებზე რომ არაფერი ვსთქვათ.

და რომი საესეა ამერიკული ფილმების რეკლამებით, იტალიური ფილმების რეკლამებს კი მხოლოდ აქა-იქ, კანტი-კუნტად თუ დანიანათ. ნეთუ ეს არ აწუხებს დღევანდელი იტალიელების ელემენტარულ თავმოყვარობას, ნაციონალურ გრძნობაზე რომ არაფერი ვთქვათ?

ჩვენ ვიყოფით, რომ ქალაქის დიდი პარკი, საუდანიც რომის მთელი პანორამა კარგადა ჩანს, არის „ვილა ბორგეზი“. ამიტომ სიხარული განვიცადეთ, როცა გვიხატეს — ყოფილ სამეფო პარკისავე მთლიანად, ახლა ეს პარკი მეფეს იღარ ეკუთვნის, საზოგადოებრივი დანიშნულებით არის გამოყენებული და იქიდან რომს კარგად დაინახავთ.

რამდენიმე წუთის შემდეგ მართლაც შეუყუევით პარკის მადლობს, მის ხეივნებს, და მავნოლების სურნელზე ერთბაშად ვიგრძენით. ამ ხეივანში მხოლოდ მავნოლებია, ამიტომ პარკი გაუღმთლია მათი სურნელებით. ირავლე კი უმარავე ქანდაკებაა, საწვადოებრივი, ცხოვრების ყველა დარგში გამოჩენილი ადამიანების დიდი და პატარა ქანდაკებები. იმდენი ქანდაკებაა, რომ სკულპტურის მრავალ შეხვედრს თავისუფლად ეყოფოდა.

ეს პარკი ნაპოლეონის ბრძანებით გაუშენებიათ იტალიის ცნობილი კამპანის შემდეგ.

მართლაც კარგი პარკია, ადგილი მეტად ხელსაყრელი, ვინაიდან ამ გორაკიდან რომი ხელისგულეით იშლება თქვენს თვალწინ და კარგად არჩევთ არა მარტო მოედნებსა თუ დიდ ტაძრებს, არამედ მთელ ქუჩებსა და პატარა სახლებსაც.

ამ გორაკიდან სულ ახლოს ჩანს რომის დიდი მოედანი — პიაცა დელ პოპოლო, რომლის შუაში აღმართულია ვეება ეგვიპტური ობელისკი, იმპერატორ აგუსტუსის მიერ ეგვიპტიდან მოტრეული მის შემდეგ, რაც აბრინიოსისა და კლეოპატრას ლაშქარი დაამარცხა და ეგვიპტე ისევ რომს დაუმორჩილა. მოედანზე ოთხი დიდი შადრევანია, იქაურობას რომ მეტ სიღამაზეს აძლევს.

განსაკუთრებით კარგად ჩანს პინჩოიდან პარადის მდებარე ვატიკანის სასახლე, ვატიკანის მთელი „სახელმწიფო“, რომელიც იტალიის მთავრობას არ ემორჩილება და თავისი „დამოუკიდებელი“ პოლიტიკის გამტარებელია. ვატიკანის სახელმწიფო რომშია მოთავსებული და რომთან არაფერი სავარი არა აქვს. ირავლე შემოერთებას დიდი ედელი, განდეგილივით ჩაატრია თავის სენაყში და სახელმწიფოს ფუნქციები შემოიღო: ჰყავს თავისი პოლიცია, თავისი არმია, სამინისტროები და ჰყავს „მოსახლეობა“, რომელიც ათას კაცს აღემატება.

ვატიკანის სახელმწიფოს თავისი პასპორტები აქვს და რომის მცხოვრებს, თუ რა გუნდებშიცაა, ამ შემთხვევაში ვატიკანის სახელმწიფოს, პასაპორტს არ მიიღებს. ვატიკანში შესვლა არ შეუძლია. ამ სახელმწიფოზე იმდენი რამ არის დაწერილი და მისი რეაქციული როლი ისე ცნობილია საყოველთაოდ, რომ ჩვენ აქ მეტს არაფერი ვიტყვი. სამაგიეროდ, ბევრი რამ შეიძლება ითქვას მის ახლოს მდებარე ნაგებობაზე, ხელმარკვიე ბუმბერაზული სახით რომ ღვას. ეს არის წმინდა პეტრეს ეკლესია, არქიტექტურული გენიის უბრაყინავალესი დიდი ძეგლი, რომელიც მიქელანჯელოს სახელთანაა დაკავშირებული.

ასევე კარგად ჩანს პინჩოიდან სანტა მარია დელ პოპოლო, სანტა მარია და მონტესანო-მირაკოლო, მთელი რომი თავისი დაგეგმილი, მწყობრი კვარტალებით, მოედნებით, სასახლეებით, წარსულის უნიკალური ძეგლებითა და ქანდაკებებით.

მაგრამ არსად იმდენი ქანდაკება არ არის, როგორც ამ პარკში. აქ ავრთვე ბევრი მოედანია, ათასგვარი მიზნით გამოყენებული. ერთ მთვანს, ეტუბაა. იმდროინდელი იყენებენ, რაყი ტენზე მოვარჯიშენი დაინახებ, რომლებიც ერთმანეთს ეჯიბრებოდნენ. არის ნიშებიანი ნაგებობა სასე დიდი ტბაც.

ჩვენ მიემართებით ვაინტრონის ქუჩით და ხელმარკვიე ვხედავთ ვილა ბორგეზის დიდ კარებს, შემდეგ კედელს, უნდა გავიღოთ რესპუბლიკის მოედანზე და გადავიაროთ მდინარე ტიბრის რამდენი რამ არის დაკავშირებული ტიბრთან ძველი რომის ისტორიიდან. ეს მდინარე მთელ რომს შუაზე ყოფს. ტიბრი დიდი მევრანა, მაგრამ შედარებით ვიწროკალაშობიანი, წყალმყირე მდინარე ყოფილა. ყოველშემთხვევაში ახლა, როცა მის ხიდებზე გავდივართ და გვესმის, რომ, თურმე, წვიმების ნაყლებობის გამო მდინარე ძალიან დაყოლო ხიდებს, რაც შეუძლებია, უბრალო და ზოგან იმდენად პრიმიტიულია, რომ რომის სახელს არ შეშფერის. ამ წყალნაყლებობის მიუხედავად, რომის ერთერთ ცენტრალურ ადგილას ტიბრზე მოეწყვიათ საცურაო სადგური, რომელიც საყოღვად გამოიყუებოდა თავისი დამამარე ნაგებობითა და უმოქმედო ნაგებობით.

ჩვენ უვეე ვატიკანისაკენ მიემართებით, მაგრამ არა სახელმწიფოსაკენ, რომელსაც მხოლოდ 44 ჰექტარი ტერიტორია უჭირავს, არამედ ვატიკანის მეზუმის დასათავილიერებლად. ეს მეზუმი ყველაზე მდიდარია მსოფლიოში და მისი ექსპონატების ნახვა ყველა ჩვენგანს იმტრებს, განურჩევლად პროფესიისა. როცა გამოვიცხადეს, ფიტო-აპარატებით შესვლა ვატიკანის მეზუმში აკმალოლიათ, ჩვენ ეს იღარ გავკვირებდით, ვინაიდან თუ მეტი გულუბნობა ეტროპის მეზუმებს არ გამოუჩენიათ, ვატიკანის მეზუმის შესვერთანავე უფრო დიდი მო-

სალოდნელიც არ იყო. ამიტომ ფირო-აპარატებს ისევ ავტომუსების ლოდინი მოუხდათ, ჩვენ კი ვატყავინს მუზეუმის დიდსა და შალაღ შესასვლელს შივადეკით. ვეებერთელა ლიფტში შევედით, ლიფტში, რომელსაც ერთდროულად 20 კაცი აპყავს და თავისი მოცულობით, მორთულობას თავი რომ დაეანებოთ, მუზეუმის განაღობულრობას ნამდურლად შეუვარება.

ვატყავინს მუზეუმში შესვლა 30 ლირა ღირს და, ეკვი არ არის, შემოსავალი მას კორტა არ ექნება, ვინაიდან აქ დიდძალი ტურისტები მოდიან. ეტყობა, ჩვენს გარდა დღესაც იმდენი მსურველია, რომ დღეში, აღბათ, რამდენიმე თასი კაცი შედის ამ საუნჯის სანახავად, რაც რომის პაპებმა საუკუნეების მანძილზე ხელში ჩაიკაფეს და აბლა ამ მუზეუმის საკურთხეას შე, ადგენს.

როგორც კი ლიფტიდან გამოხვალთ, ისევ მოხედებით უზარმაზარ ვესტიბულში. მას შუა ადგილი ცარიელი აქვს, მიუხაღოდებით მარ-მაროლოს რიკელებს და დაინახავთ უსაფეხურო დახვედრ კბებს, უფრო სწორად — ორმარტივ პანდუქებს, რომლებიც ერთმანეთს არ ხედებიან: რაცა ზევიდან ჩაღიხარო, ქვევიდან ამოშს-ველეს ვერ შეხედებთ. ამ ვესტიბულიდან მოჩანს წმინდა პეტრეს ტაძრის გუმბათი, რომელ-ზედაც ტურისტები ასულან ტაძრის კედლის შიგნით დატანებული კბითა თუ პანდუსით.

ვიწევებ ვატყავინს ცნობილი ბიბლიოთეკის დათვადიერებას, გრძელი კორიდორის ორივე მხარეზე ჩამწკრივებული მდიდრული კარადები, რომლებიც დიდრონი წიგნებითაა სავსე და ამ კარადებს ბოლო არ უჩანთ. მაშინ თავმოყრილია ვატყავინისა და პაპების ცხოვრების აშა-ხველი ისტორიული მასალები. ისინი ცალკე წიგნებად არის აკონქული.

მდიდრული კორიდორი, მოხატული შალაღი ქვით, კედლებზე ფრესკები, რომლებიც პაპების სახეებსა და მათი ცხოვრებიდან რაღაც და-მასხასათებულ მომენტებს გამოხატავენ. აქურ-რობას ისეთ შთაბეჭდილებას აძლევს, რომ გუ-გონებთ, მთელი ქონება, რაც რომს გააჩნდა, აქ მოურტანიათ და შხოლოდ ვატყავინს მუზეუმის-სათვის მიეციათ.

ვის და რას არ ნახავთ მუზეუმის აპარტამენტებში. ჩვენ ბიბლიოთეკის მარტო ერთი ნაწი-ლი, ერთი კორიდორი გავიარეთ. მაგრამ რამდენ-ია აქ ასეთი კორიდორი თუ აპარტამენტი, რომლებიც უძველეს ნივთთა და ძეგლთა თავ-შესაფრად უქცევიან.

გვიჩვენებენ კოლექციას უძველესი ნივთები-სა. ისინი მუ-მ საუკუნეს განკუთვნიან და ნა-პოვნია რომის ნანგრევებში. გვიჩვენებენ აგრეთ-ვე პარსინოდ და მარჯვნივ ფრესკებზე გამოხა-ტულ პაპებს, რომლებიც უძვირფასეს საჩუქ-რებს კმყოფილი სახით ღებულობენ ან უკმა-ყოფილო, ცივი სახით სხვას აძლევენ. ეტყობა პაპებმა დამკვიდრებულ ტრადიციად აქციეს სა-

ჩუქრების მიღება ან სხვისთვის შირთმევა, რაც მარტოდენ რომელიმე ვეამის პატრისციემით კი არ იყო გამოწვეული. არამედ ენმნახტრებო-და იმ შხაყრულ პოლიტიკანების შხაქები მთელ საქრისტიანოში რომ ახორციელებდნენ.

თუ რა ღირებულებისა და რა სიმდიდრის შემეცელი იყო ეს ნივთები, შეგიძლიათ ნა-ხით ფრანც იოსების მიერ პაპა ლეო XIII მირათული საჩუქრით, ვის საჩუქარი იესოს გამოხატავს ცხებრებთან ერთად და მთლიანად ოქროსაგან გამოკვეთილი სველბურთული გამო-სახელებაა.

ჩვენ ვერ ვიცისრებდით ყველა საჩუქრის ჩა-მოთვლას: ისინი იმდენია, რომ მარტო ჩამოთ-ვლას ცალკე წიგნები დასკირდებოდა.

ერთი რამ კი ცხადია: პაპები უხვად ღებუ-ლობდნენ ამ უმდიდრეს საჩუქრებს, თვითონაც გასკეძდნენ ხოლმე. მაგრამ ბალანსი მიღებუ-ლის აომავად და ოცმიავად ანახლადრებას გუ-ლისხმობდა, რომ საბოლოო მოკუქულთ, ვატყავ-ნისათვის საჯაროში რაც შეიძლება მეტი ქონე-ბა და მეტი სიმდიდრე შეეძინათ.

მაგრამ დავანებოთ თავი პაპებისა და ვატყავ-ნის საჩუქრებს. მათ გარდა აქ ბეერია, შეიძლე-ბა უთვალავიკაი, ისეთი ნივთი, საჩუქარს რომ არ წარმოადგენს, ხალხის ისტორიულ წარხულს კი გვიხატავს.

გვიჩვენებენ წმინდა პეტრეს კარების გასა-ლებს — ჩაქქის, რომლითაც ეს კარები იღებო-და და დღესაც იღება. ეს არის ვეებერთელა გა-საღები, და კიდევ ვარჯი, რომ არა თუ ყოველ-ღვე, ყოველწლიურადაც კი არ ხდება ამ გასა-ღებით კარების გაღება. ეს გასაღები მსკიც-რულ ძვირფას ყუთშია მოთავსებული და ცალ-კე ინახავენ, როგორც წმიდათა-წმიდას.

ასევე ცალკე ყუთშია მოთავსებული ვატყავ-ნის კოლექციის დიდი, უზარმაზარი, ვეებერთე-ლი წიგნი. მისი აწვევა ერთ კაცს, აღბათ, გუ-ქირდება, გადაფურცლავს კი როგორმე შეიძ-ლება. ვატყავინს კანონების ამ უმაგალითო ფო-ლიანტიდან, რაც პრაქტიკული გამოყენება არ ექნებოდა, გუყუთებით პატარა, ჩვეულებრივ-ზე უფრო მკირე მოცულობის წიგნი, რომელიც მთლიანად იმავეს შეიცავს, რასაც ეს მასტრონ-ტი. ვეულებნიან, რომ ამ პრაქტიკულ წიგნში ყველაფერი ის წერია, რაც ამ ვეებერთელა წიგნშიო, თუმცა მნახველს გუქირდება ამის და-ჯერება.

როგორც აქ, ამ ორი წიგნის მივალითზე შე-იძლება დაინახოთ, ისე ყველაფერიდან ჩანს, რომ ვატყავინ და რომის პაპები ყოველთვის ცდილობდნენ ისეთი რამ გუყუთებნათ, რაც სხვას არ ჰქონდა; ისეთი გრანდიოზულობისა-თვის მიეღწიათ, რასაც სხვა ვერ შეიძლებდა; ისეთი რამ მიეთვისებინათ, რომლის წაღებასაც სხვა ვერ გაბედავდა, ერთი სიტყვით, ყველაფე-რი, რასაც ამქვეყნად მეტი ფასი და ღირებუ-

ლება ჰქონდა, ვატიკანისა და რომის პაპების საკუთრება უნდა ყოფილიყო.

და ამ წრეშეწერებშია ლტოლვამ უდიდესი ჭონება ხელში ჩაუგდო რომის პაპებს, ხოლო რაც უფრო მდიდრდებოდნენ, მით უფრო მეტი საშუალება ეძლეოდათ მათ ახალი ძალით ეხვეწათ, ეძარცვათ და მიეთვისებინათ.

ეს უამრავი სიმდიდრე აქ თითოეულს კუნძულიდან გიცემოდა, ვინაიდან ყველანაირ და ყველაფერში სიმდიდრეა ჩაქსოვილი, ოქროს ზოდებშია დატანებული, ისეთი რამ არის ვაყეთებული, რაც თავისთავად ვეებერთელა ჭონების წარმოადგენს.

აღლეთ იხვეების გამოსახულება, სულ ძვირფასი მოზაიკით შესრულებული. თავისთავად იგი უკვე ხელოვნების ძეგლია, მე-16 — მე-17 საუკუნეების ოსტატთა მიერ შესრულებული, მაგრამ არა მარტო ოსტატობითაა ძვირფასი, არამედ, მატერიალური ღირებულებითაც. კედელია თუ კერი, ფრესკაა თუ პლატონი, პაპის სურათია თუ უბრალო მინიატურა, ყველაფერს ოქროს, სიმდიდრის, ჭონების სუნი დაქრავს. ამავე დროს არის ხელოვნების უდიდეს ოსტატთა გენიის მითვისებაც, მათი ნიჟის აწყობა მიტაცებული.

მანც რატომ?

ინიტომ, რომ პაპები ამას აკეთებდნენ არა ხელოვნების ინტერესებისათვის, არამედ მხოლოდ და მხოლოდ კათოლიკური ეკლესიისა და საკუთარი ბატონობის გასამდიდრებლად. ამ მიზნით რომის პაპებმა მსოფლიოს ყველაზე დიდი ფერმკრებელი, მოქანდაკეები და არქიტექტორები წააგეს როგორც ვატიკანის, ისე წმინდა პეტრეს ტაძრის მშენებლობასა და მოწყობაში. ისინი ამ დარგში ორი მიმართულებით მოქმედებდნენ: სხვისი ოქროთი და სხვისი გენიით. ვატიკანის მნახველები ორ რამეს უნდა გაეკვირვებინათ: ოქროს, სიმდიდრის, როგორც უთვალავ ჭონების, საკუთრების ოკეანეს, და ამავე ოქროთი, სიმდიდრით დაქირავებული გენიის სასწაულებრივ ნამოქმედარს. ორივე მიმართულებით რომის პაპებმა იმას მიაღწიეს, რომ ოქროს ოკეანე შექმნეს, ხოლო გენიოსები ისე აუშვავს, დღე და ღამე გასწორებული ჰქონდათ. ხარამოვებზე გახსული გენიოსები დასიებული ფეხებით ჩამოდიდრდნენ ძირს, არაადამიანური შრომის შემდეგ, ხოლო ზოგჯერ ისინი გარდასასაც კარგადდნენ. ყველაფერი, რაც კარგი და დიდი აღმოჩნდებოდა, რომის პაპს უნდა ჩაუგდო ხელში. და კიდევაც ჩაივადეს ღვთაებისა და იესოს სახელოთ, როცა მთელ მსოფლიოში გაიმეორეს დამკნარი, ჩონხათქცული ხელები, რომელთა სივრცე ათეულ ათასობით კილომეტრს გადასწვდა. მეტად ხარბი და გაუშმადარი აღმოჩნდა მათი მხარხრელი ხელები: ორივე ერთად გრამების აწევას ვერ ახერხებდნენ, ოქროს ტონებს კი სალოკი თითითაც სარეკორდოდ აქრავდნენ ხოლმე. მათ მიისაკუთრეს ვებერთელა სიმდიდრე,

რომლის მსგავსი არც მანამდე და არც მის შემდეგ არავის ჰქონია მათ შექმნეს ოქროს ზღვები და ოკეანეები, მილიარდობით ადამიანთა სისხლისა და ცრემლის ფასად, და მე უფროსი, რომ ვატიკანის ისტორია, მსოფლიოში ყველაზე უფრო შემადარწუნებელი ისტორიაა, დაკვეშირებული უმთავალითოდ დიდ მსხვერპლთან, ტანჯვასთან და უბედურებასთან, სისხლთან და მწყვერობასთან.

და ამ ფონზე, აქ, ამ კედლებში ელვარებენ კაცობრიობის უდიდეს გენიოსთა შემოქმედებით მარგალიტები, რომლებიც დღეს ვატიკანის მუზეუმს ამშვენებენ. თავმოყრილია იშვიათ რელიკიათა ნიმუშები, უნიკალური ხელნაწერები, ძეგლები და ქანდაკებანი, ნივთები და საგნები, ყველაფერი ის, რისი ვაყეთებაც ადამიანმა შეიძლო საუკუნეების მანძილზე ტიტანური შრომისა და ნიჟის წყალობით.

რალაც უცნაური გრწონაა გიპკობით, როცა უჩველეს ხელნაწერთა კოლექციას უტკირით, მინით დაფარულ ვრცელ კარადებში მოთავსებულია გენიალურ ადამიანთა რელიკვიები. ჯერ გვიჩვენებენ პალიმფსესტებს, იპონურ წერილებს, იშვიათი მხატვრული ვაზების კოლექციას, გეტუნბერგის მიერ დაბეჭდილ პირველ ბიბლიას. პრედატელისა თუ პაპების მეკადნიერობით ხელში ჩაგდებული ძვირფას ნივთებს, რომლებსაც ვატიკანი, მე-14 საუკუნეში აგებული, წლიდან წლამდე, უოველდღიურად ავროვებდა.

ასე შეაგროვეს და ახლა ჩვენი საკუთარი თვალით ვხედავთ გენიალური იტალიელი ასტრონომის გალილეის, გლესის მიერ დასჯილი ადამიანის, აეტოგრაფის, ადამიანისა, რომელმაც უგუანო განაჩინის მოსმენის შემდეგ, როცა ინკვიზიციის სასამართლოდან გამოდიოდა, მობუეხულობის მიუხედავად, ახალგაზრდული გაბედულებით წარმოსთქვა: „მინი ხომ ბრუნავსო“.

აქვია უკედავ რაფეელ სანიკოს პირადი წერილი, რომლის ბოლოში, ისევე როგორც გალილეო გალილეის წერილს, ფაქსიმილზე აქვს დასმული.

აი მიქელანჯელო ბუონარტის აეტოგრაფი, ისიც საკუთარი ფაქსიმილითა დაშვენებული. რამდენი წელი და საუკუნე გეამორებს ამ გახვითლებულ რელიკვიებს და მანც რა ახლოა ისინი ჩვენთან, ვინაიდან მათი აეტოგრაფი თავიანთი სულითა და შემოქმედებით მუდამ კაცობრიობის გვერდით. ადამიანური მოდგმის გვერდით დგანან, ანათებენ რა გზას ცხოვრების გუუვალ ტვერში.

გალილეი, რაფეელი, მიქელანჯელო, გურენბერგი, — რა საგნთა აქვთ მათ ვატიკანთან? დე მანც ვატიკანშია თავისი სახელი დაუკავშირება ამ უკედავ სახელებს, თითქოს ფიზიკურად მიისაკუთრა ისინი. მაგრამ ეს უდიდესი ადამიანები კაცობრიობას ეკუთვნიან, თუმცა მათი ტლანტის ბევრი მარგალიტი ვატიკანს აუკრავდა. სხვა

საქმეა, რომ ვატკანმა წაიღოს ინგლისის მეფის პერსი IV წერილი, მიისაყუროს და შეინახოს, როგორც წაიღო კიდევ და აქ გამოუყენია, მაგრამ გენიოსებთან მას ხელი არ უნდა აქონდეს! არის კიდევ საქსონის მეფის საინტერსო პაპისადმი — ჯვარცმა, რომლის ღირებულებას პრელატები ფასით არ გამოხატავენ. ეს მათი საქმეა, მაგრამ ამას ვერ ვიტყვით ლაოკონზე, რომელიც ვატკანს საყუთრებს შეადგენს. ლაოკონის «ფასდადება» ეს უკვე არა პრელატების ან პაპების, არამედ ხელოვანთა და მხოლოდ სწავლულთა კომპეტენციას ეჭვმდებარება...

როცა მეორე აპარტამენტში ვიწრო კორიდორით გავიდიოდით, ასევე ვიწრო ფანჯრიდან დიდი ბაღი დაინახეთ. იგი საუკეთესოდ იყო მოწყობილი და მრავალფეროვნებით გამოირჩეოდა. ეს იყო ჰუტერტანიდან დანახული მიწეური შორთულბა, რასაც ეკლესიის მსახურნი ეტყობა, თავიანთი სიყვარულით, მოუხედავად მიწის ცოდვილად გამოცხადებისა და ამ ქვეყნად ნეტარების უპაოფის ქადაგებისა.

მაინც ავგეს ვეებერთელა ტაძრები, სასახლეები, გააშენეს ბაღები და «კოდელ მიწაზე» თავიანთი სასუფუველის დამკვიდრებისათვის არაფერი დაიშურეს—ვერაგობის, შაყვარობის, სისხლის, მკვლელობისა და ექსპლოატაციის ჩათვლით.

და თი ჩვენ იმ დარბაზში ვართ, სადაც გვიჩვენებენ წმინდა მატრეს მონუმენტური ტაძრის პირველ პროექტებს.

ამ პროექტებს იმდროინდელი უველაზე საუკეთესო, უველაზე გამოჩენილი არქიტექტორები ადგენდნენ და პაპები მაინც იყენებდნენ. მათ სურდათ ისეთი პროექტი მიეღოთ, რომლის მსგავსი არსად არ არსებობდა, რომლის მსგავსს სხვა ვერავინ შეადგენდა, რათა ეს ტაძარი მსოფლიოში ერთადერთი ყოფილიყო და თავისი შთაბეჭდილების ძალით აღამაინი განიცდიდებამი მოეყვანა.

ამიტომ ათეული წლების მანძილზე გრძელდებოდა სულ ახალ-ახალი პროექტების შედგენა და დაწერება, ვადაცეთება და გადმოცეთება, მიმართება და გამოკლება, გამარჯვება და გაყოფა, ოთხივე მათემატიკური მოქმედება, ვიდრე ბოლოს და ბოლოს, პაპების იღუმენი განზრახვას არ მიუხედა გენიალური აღამაინი მიქლანჯელო. მან პროექტებს ადრე მოწონებული ნაწილები ცალკე გამოყო, შეაჯერა ერთმანეთს, თავისი გენიის ძალით გაერთიანა, დაწეებული შენობის შემდგომბა ვააჭყადა და საბოლოოდ გააფორმა იმ სახით, როგორც დღესაც დავს ჩვენს წინაშე მანამდე არქიტექტურული გენიის ეს ტოლუპოვარი გვიჩვენის.

წმინდა პეტრეს ტაძრის პირველი პროექტების შედგენა ცალკე კარადებში მოთავსებული მიქლანჯელოს პროექტი, მისი გენიალური ფანტაზიისა და შემოქმედებითი გმირობის საოცარი ქმნილება, რომელმაც ამ უკუდავი აღამაინის უკუდავ სახელს კიდევ ერთი გვიჩვენის — ისევე

უკუდავება მიუმატა. თვით ამ რელიგიას კი, საუკუნეების სიღრმეიდან მუნჯად რომ გვიცქერის, ტრატნური შრომის დაღთან ერთად გვიგანტრერი შემოქმედებით აზრის უკუდავი დასთამაშებს, ფრთხილად შიშის, რომლისთვისაც სიერცისა და დროის სახელები არ არსებობს და მხოლოდ უსახურებებში მინავარდობს. ეს უკვე მთელი მიქლანჯელოა!

უველაფერი ის, რაც აქ, ამ კარადებშია მოთავსებული, ვატკანის ბიბლიოთეკის შეადგენს, მათთან ერთად განჯინებში შენახული, პეტრეს ტაძრის აშენებასთან დაკავშირებული დოკუმენტებიც. აქვეა რომის კატაკომბებში ნახული უამრავი ნივთი და საგანი.

ცალკე გვიჩვენებს კონსტანტინეს მიერ აგებული წმინდა პეტრეს პირველი ტაძრის დიდი ხარი, როგორც წარსულის რელიკია, გვიჩვენებს აგრეთვე III საუკუნის ბრწყინვალე მინიატურებიც.

ჩვენი ყურადღება მიიპყრო ოქროს ყვავილმა ლამაზი გამოსახულებით. მას განსაკუთრებული დანიშნულება აქონდა, როცა პაპი რომელიმე დიდ გვამს ამ ყვავილს აჩუქებდა. ეს თურმე სიკეთის მომასწავლებელი იყო და პაპის კეთილგანწყობას მოწმობდა.

მაგრამ უველაფერი ეს არარაობად მოგვიჩვენებს, როცა ლუმიოვდან ჩამოტანილი ეპლისი უმდიდრეს კოლექციას ნახავთ. ეს არის ხელოვნების ნიმუშები და უხეანესის სახელით პაპებს ასეთი საჩუქრებს ძალიან ეტანებოდნენ.

ორმა საგანმა მიიქცია ჩვენი ყურადღება, როგორც რელიკიამ, და ორივე საფრანგეთს ეკუთვნის: ერთი იყო ნაპოლიონის ოქროს სათეთონე, იშვიათი ოსტატობით შესრულებული, და მეორე — იესოს ჯვარცმა, ხის უბრალო ჯვარცმა, ლუდოვიკო მე-16 ხელში რომ გვიარა და ამ ჯვარცმით ავიდა გილიოტინაზე თავიანთი საყუთრად. ბრმა რელივიურმა ფანტაზიამ და ჯვარცმამ როდი იხსნა განწერილი მშვეჯვარცმა მხოლოდ გილიოტინირებამ შესცვალა.

გაედიოდით სხვა დარბაზში და ფანჯრიდან ისევე დაინახეთ პაპის დაევა აჭრელებულ ჯამბაზურ ტანსაცმელში. არ ვიცო, სხვა რას ფიქრობდა მაშინ, მაგრამ მე მივიჩქაროდი მალე მენახა ჩვენსანისს ეპოქის უველაზე დიდი ძეგლი — სიქსტის კაპელა, რომელიც სიქსტ IV ააშენა და პაპის ყურძო საყუთრებად ითვლება, თუმცა იგი ხელოვნების საყუთრებია, მიქლანჯელოს გენიის საყუთრება. მისი მხატვრული გაფორმებისათვის რომის პაპებს ფლორენციიდან მოუწევიათ იმდროინდელი საუკეთესო ოსტატები, მაგრამ მაინც მიქლანჯელოს გენიისათვის მიუმატათ. თუმცა ამ უკანასკნელს ყოყმანი დაუწყია: მე ფერმწერალი არა ვარ, მოწინადავ და არქიტექტორი ვარ და ფერმწერას ვერ ვეცისრებო.

მაგრამ პაპი იულიუს II ხელოვნებით ისევე გატაცებული იყო, როგორც კათოლიკური გულ-

სიის განდიდებით, და მან თავის მიზანს კიდევაც მიაღწია: პაპმა იულიუს II 1508 წელს, ჯერ კიდევ ახალგაზრდა, 33 წლის მიქელანჯელოს მიანე აისრებინა ეს დიდი საქმე და სწორედ ამ დროიდან მოყოლებული, ჯერ კიდევ უკანასკნელი ვნერგითი სახეე მიქელანჯელო, ოთხი წლის განმავლობაში თავდაუზოგავად მუშაობდა მალღ ხარაჩოებზე პირაღმა დაწოლილი, ჯვარცმულივით ხარაჩოებზე დაკრული, რომ სიქსტის კაპელა მოეხატა მართალია, სიქსტიწ კაპელის პლაფონი, როგორც ითქვა, მიქელანჯელოს 4 წელიწადში მოეხატა, მაგრამ არაინ დამხმარე არა ჰყოლია, თმცა ერთხელ კიდევაც განუზახავს მოწაფე-გეგმ რაება ამ დიდ საქმეში. აქედანაც არაფერი გამოსულა და გენიის ხელოვნის ფლორენციიდან მოწვეულები მალე ისევ უკან გაუბრუნებია. მარტოდ მარტოს, მთელი არსებით მომუშავეს, 1512 წლის მიწურულში დაემთავრებია სიქსტის კაპელის განთქმული პლაფონი. ეს არის მისი ყველაზე დიდი ნაშრომი ფერწერაში და რენესანსის დროის ერთ-ერთი უბრწყინვალესი, უგენიალურესი ქმნილება, რომელმაც მთელი ეპოქა შექმნა.

სიქსტის კაპელის გვერდით უნდა მოიხსენიოთ ასევე გენიალური „სამშინელი სამსჯავრო“. ამ ტიანასკნელს შექმნას დიდმა ხელოვნმა მიქელანჯელომ 7 წელიწადი მოანდომა, მუშაობდა 1534 წლიდან 1541 წლამდე. თვით ფრესკაზე — „სამშინელი სამსჯავრო“ 300 ფიგურაა გამოხატული. ცენტრში დგას ნაზარეველი, მარჯვენა ხელის აწვეით იესო სჯის დამნაშავეებს, მის გვერდით წმინდაცება, ქრისტეს ერთგული მარია მგადაღნიელიც, ქვევით კი დასჯილთა წამება.

სიქსტი, კაპელის მარცხენა კედელი გამოხატავს ძველ ათქმას, ხოლო მარჯვენა — ახალს. კაპელის მთელი ჰერი კოლოსალური პლაფონია, რომელიც სამყაროს წარმოშობის ქრისტიანულ აბსნასა და კაცობრიობის ისტორიის რელიგიურ თხრობას ფერწერით გადმოგვეცმს. „სამშინელი სამსჯავროს“ ქვევით, ცოტა წინ, კათედრაა მოწყობილი, თვით დარბაზში დგას დასკოებით 300-მდე სკამი. და აქ, ამ დარბაზში, სიქსტის კაპელა რომ ეწოდება, რენესანსის ხელოვნების ტაძარში, ხდება ახალი პაპის არჩევა, გარდაცვლილის ნაცელად, ირჩევენ კარდინალები, რომლებიც ვატკანში ხსენებული სპეციალური მიზნით ჩამოდიან.

ასე შეაწავნენ და შეეგუენ რენესანსის ხელოვნებას, რომელიც მიწიერი სიღამაზით არის სახეე, ზეციურის მქადაგებელი პაპები და კარდინალები, პრელატები და იღუმენები. მათ არაფერი დაიშურეს, რათა ვატკანისათვის ემუშავა მიქელანჯელოს და რაფაელ სანციოს, ბოტიჩელსა და სინიორელს, პინტურჩიოსა და რენესანსის, ეპოქის ბევრ სხვა გამოჩენილ ოსტატს. მაგრამ ამ დიდმა ადამიანებმაც არაფერი

დაიშურეს შეექმნათ გენიალური მხატვრული ქმნილებები კაცობრიობის განსაღმდებლად. და არა ვატკანის ან მისი პაპების საამდებლად. იმაშიც გათვალვდა ქვემარტი ხელოვნების სისხლხორცული კავშირი ხალხის მასეებთან. სამწუხაროა, რომ მათი შემოქმედების ზოგიერთი ნიმუში ჩვენამდე არ მოღწეულა, ზიანდება ან უკვე დაზიანებულია. მაგალითად, სამწუხაროვე სამწუხაროა, რომ სიქსტის კაპელა თანდათან ემოჩინლება დროის დინების და შეუჩერებლად ზიანდება. მხოლოდ რაღაც განსაკუთრებული ზომების მიღება გადარჩენს კაცობრიობას მიქელანჯელო ბუონაროტის გენიალურ ქმნილებას.

უღვევართ აქ და ვეფიქრობთ, როგორ იქმნებოდა ვატკანის მუზეუმის ფერწერა. ვიცით, რომ იმ დროს, როცა მიქელანჯელო სიქსტის კაპელას აფორმებდა, როცა იგი მალღ ხარაჩოებზე პირაღმა დაწოლილი ანტიკური ღმერთების შთავგონებით ქრისტიანულ ღმერთებს ხატავდა, ამავე მდგომარეობაში იყო რენესანსის გენია რაფაელ სანციო, რომელიც იქვე ვატკანის სხვა დარბაზებს აღამაზებდა. იმავე პაპის იულიუს II დევალებით. პაპისათვის იგი წარუდგენია გენიალურ არქიტექტორ ბრამანტეს, რაფაელის თანამემამულეს და მისი ნიჭის დიდ პატივისმცემელს. თვით ბრამანტეს პაპის დიდი ნდობა ჰქონდა მოპოვებული და მისთვის წმინდა პეტრეს ტაძრის აშენება მიუხდევიათ. შემდეგ, 1514 წელს, რომის პაპს ლეე X, რომელმაც შეცვალა 1513 წელს გარდაცვლილი იულიუს II, რაფაელისათვის გადვაცლია წმინდა პეტრეს ტაძრის მშენებლობა, ვინაღდან ბრამანტე სწორედ იმ წელს გარდაცვლილა. ერთი სიტყვით, იულიუს II ერთსა და იმავე წელს — 1508 წელს — მიუწვევია რაფაელი და მიქელანჯელო, ერთსა და იმავე დროს მუშაობდა ვატკანის სასახლეში მხატვრული აზროვნების ეს ორი გოლიათი ფერწერისა და ქანდაკების ეს ორი ლეგიათანი, და ორივე თავისი ქვეყნის დიდებულთან ერთად მსოფლიო ხელოვნების მშვენებასაც ქმნიდა. რაფაელი ამ დროს სრულიად ახალგაზრდა, მხოლოდ 25 წლის უკან იყო.

თი ჩვენ უკვე გავედით სწორედ იმ დარბაზში, სადაც ყველაფერი რაფაელის გაკეთებულია, სხვის დაუხმარებლად და მიუშველებლად, დარბაზში, სადაც იგი, ჯერ კიდევ სრულიად ახალგაზრდა, ვანიეტი მყერლად სუნთქავდა, როგორც ჩვეულებრივი ადამიანი, მაგრამ უკვდავი ხელოვანი. მისი საუფობარ ხელოთ არის მოხატული აქ ყველაფერი. კედლებიცა და ჰერიც, ეს უბრწყინვალესი პლაფონი, რომელიც თავისი სიღამაზით მთელ დარბაზს ანათება.

როცა რაფაელ სანციოს პირველ დარბაზში შეღიბათ, რომელსაც „სტანცია დელა სეგნატორა“ (Stanza della segnatura) ეწოდება, პირდაპირი კედელი წარმოადგენს მის გენიალურ შეღვერს — „თეთის სკოლის“. შესვლისთანავე

პირველად სწორედ ამ სურათს შევხვდეთ, ცენტრში პლატონისა და არისტოტელეს გამოსახულებით. მაგრამ რა გულისტკივილი განვიცადეთ, როცა დავინახეთ, რომ თითქმის მთელ სურათს, ზედა ნაწილის გამოკლებით, ევებერთელა ხარაო კქონდა მიდგმული: ჩანდა მხოლოდ პლატონისა და არისტოტელეს სახე. მათ გვერდით მდგარი ჩამდგნივ ფილოსოფოსის თავი, ხოლო სურათის მეორე, ქვედა ნაწილი დაფარული იყო. დროს თავისი მიაკვს, რაფელ სანციოს ჯადოქრული უაღმის შარავანდედაც არ იწიობს, და ახლა ჭესტაქრატორების გუნდის ძალამ უნდა შეაჩეროს მისი შეუჩერებელი დინება განუმეორებელი, ხელთქმნილი ფრესკების წინაშე.

მაგრამ შეაჩერებს?

გულისტკივილთან ერთად ამ ხარაოებში სიხარულიც განმაცდევინა. სიხარული, რომელიც გამოწვეულია ფანტაზიაში წარსულის უშუალო გასაგებებით. ახრები და სურათები მიჯრით წაიწყო ერთმანეთს. ვაიფიქრეთ: რაფელი სანციოს დროსაც ხომ აქ, ამ დარბაზში, ასეთივე ხარაოები იქნებოდა, ასეთივე ხარაოებზე იყო დაწოლილი ბუნების ეს საკვირველება, ასეთივე ხარაოებზე აღიარება და ჩამოდიოდა ხელმოკლების ეს განუმეორებელი ფენომენი. მართალია, ყველაფერი შეიცვალა ამ ოთხასორმოცი წლის განმავლობაში, რაც ჩვენ რაფელს გვაშორებს, მაგრამ არ შეცვლილა ხე და მისგან გაყვებულნი ხარაოების სახე თუ ფორმა.

და ოცნებით ჩვენ მთლიანად გადავდივართ რაფელის ეპოქაში. გვეგონია, რომ სადაცაა იგი შემოვა აქ, ხმას ამოიღებს, მოგვესალმება მის უანგარო თავყანისმცემლებს, ისევე ავა ხარაოებზე და გვიჩვენებს, თავისი ჯადოქრული ყალბის გენიალურ ნაეარტს. გვეგონია, რომ იგი აქ არის, ყველა უნებურადან გვიქვირის, გვხედავს, გვათვალერებს, და ჩვენი ვრძნობა არ გვატყუებს, ვინაიდან რაფელის თვალისა და ხელის უზადო ქმნილებანი ედლებიდანაც გვიყურებენ, პერიდანაც, მთელი ოთახიდან.

აქვე, ამ დარბაზში, „ათენის სკოლის“ გვერდით, რაფელის განთქმული ფრესკა „დისკუტი“. იგი თავისი მრავალფეროვნებით, პეინჯითა და სახეებით, რაფელისებური მიმზიდველობით გამოირჩევა. აქვეა მისივე სახელგანთქმული „პოეზია“, რომელიც ზევიდან აპოლონის სილამაზით დაგვიქვირის. აპოლონი ზის საკრავით ხელში 9 მუხითა და პოეტებით ვარშემორტყმულნი.

რაფელ სანციოს მეორე დარბაზში, რომელიც ელვაზარის სახელს ატარებს, ყველაზე მეტად თქვენს ყურადღებას მიიპყრობს დიდი ფრესკა — „ელიოდორის განდევნა ტაძრიდან“. წაქცეული ელიოდორი, ტაძარი რომ ვაძარცვა. შენდობას ითხოვს, მაგრამ არაეინ იძარცვს. ძირს დაყრილია ნაძარცვი ოქროები. და მთელი სურათი, რომელსაც მარცხენა კედელი დაუკა-

ვებია, შესანიშნავად გადმოსცემს ამ რელიგიურ თქმულებას.

ვინ იტყვის, რომ ყარგი არ იყოს „ელიოდორი“, მაგრამ მხატვრული შთაფრენის მხატვრული უფრო ძლიერია „წმინდა პეტრეს გათავისუფლება ჯერლმულიდან ანგელუსების მიერ“. თეთი რკინის რიყელებიანი ჯერლმული მნახელებზე რაღაც საოკრად მოქმედებს, ერთმანად იპყრობს მის ყურადღებას. საერთოდ, შთაბეჭდილების ძალის მხრივ, ეს სურათი ძლიერია, რაფელის პალიტრის ღირსია, და მაგნი იგი მხოლოდ მისი ნამუშევარი უნდა იყოს.

ამავე დარბაზშია მოთავსებული განთქმული ფრესკა „ატლანა პაპა ლევ I წინ“, რომელსაც კვეთს დაქარავს რაფელის გენია, თუმცა, შესაძლოა, მთელ ნაწარმოებს საყვარელ ძლიერად შეეხო მისი მოწაფეების ხელიც.

საერთოდ, ეს დარბაზი ექვირფასესია, მაგრამ, ცხადია, იგი პირველს ვერ შეედრება, ვინაიდან აქ რაფელი მარტო არ შემოაბდა, მას მოწაფეები — კუელი რომანო, პერინო დელ ვაჯა, პელეგრინო, ორივე პენნი ესმარებოდნენ. თეთონ მხოლოდ დაეალებას იძლეოდა, ნამუშევარს ასწორებდა, თავისი გეგმონების მიხედვით წარმართავდა ფერმწერების შემოაბას. ამიტომაც, რომ ამ დარბაზშიაც ყველაფერს რაფელის გენიის იერი დაქარავს. ამიტომ უფროთხილდებანი მას და ასე მზრუნველობით უვლიან რესტავრატორები. ისინი ხომ აქ დღესაც დაუდღადავდ შემოაბენ.

მესამე დარბაზში, რომელიც იულიუს II გარდაცვალებულ შემდეგ იწყებს თავის ისტორიას და მოაქრდება 1517 წელს, ჩვენი ყურადღება მიიპყრო ამ გარემოებამ, რომ სწორედ აქ იყო რაფელის მასწავლებლის პეტრო პერუჯინოს ფრესკები, ისევე როგორც სხვა ფერმწერლები. რაფელსაც ყველა ისინი გადააშალა და მხოლოდ თავისი მასწავლებლის — პერუჯინოს ფრესკა შეინარჩუნა შესწორებებით. ამ დარბაზის უველაზე მნიშვნელოვანი ფრესკაა „ხანძარი ბორგოში“. თავისი მასშტაბით იგი ევებერთელა და გამოსახავს ჩვენი წელთაღრიცხვით 347 წელს მომხდარ ფაქტს. მართლაც ძნელია დაჯერება, რომ აქაც ყველაფერი რაფელს ეყუთენოდეს, თუმცა, ბევრი რამ მის სახელთან რომ არის დაკავშირებული, ეს უდაოა.

შემდეგი დარბაზი, მეოთხე და უანსასწენლი, რომის პირველი ქრისტიანი იმპერატორის კონსტანტინეს პატივსაცემად შეუქმნიათ. მაგრამ ჩვენთვის იგი პირველყოვლისა ძვირფასია, როგორც რაფელის ფერმწერი გენიის გამოხატულება. ამ დარბაზში რაფელის მოწაფეები შემოაბდნენ, მათ შობატეს ყველა კედელი და კერი, მოხატეს თავიანთი დიდი მასწავლებლის მითითებების თანხმად, მისივე მონაწილეობით, და თუმცა იგი პირველ დარბაზს, საყუთივ რაფელის მიერ შესრულებულს, ვერ შეედრება, მაგრამ მაინც მისი სტილია, მისი პოეტური ყალ-

მით გასწორებული, და ამდენად მაინც რაფაელისებურია. თვით დარბაზის სახელწოდებას უფროდ ამართლებს კონსტანტინეს ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ამახველი ფრესკები, რომლებსაც ამ მთელი კედლები დაუკავებიათ. ერთერთი მათგანი კონსტანტინეს გვიჩვენებს ჯგერკმის ხილვის დროს, ჯერს რომ მოუწოდებს. სურათის მთელი აზრი ის არის, რომ ხაზი გაუსვას ქრისტიანობის ძალას, კონსტანტინეს მავალითვეც ცხადყოს ამა ქვეყნის ძლიერება მოქცევა ქრისტიანობის ვაჟენის ქვეშ. მთელი ნაწარმოები ისე ფართო ტილოა, ისეთი ფერებით შესრულებული, სახეები ისე განუმტკევი, მშვიდი და ვაციკროვნებული, რომ ამ ფრესკამ შეუძლებელია მნახველზე ძლიერი შთაბეჭდილება არ მოახდინოს. თვით კონსტანტინეს სახე შთავონებული. მართალი. პირდაპირია. თითქოს ბავშვურად წმინდა, ამავე დროს მარტილივით დარწმუნებული, რაც საესებით შეესაბამებოდა პაპის მოთხოვნას ფერწერებისადაში, ეკრძოდ ეს ქრისტიანული ესთეტიკის ძირითად პრინციპებს აღორძინების ხანშიც. არავითარი ეჭვი არ არის, რომ ამ სურათსაც რაფაელის ძლიერი ხელი ატყვია, ხელი, რომელმაც იგი გასწორა.

კონსტანტინეს ცხოვრებისადაში მიძღვნილი მეორე ფრესკა — „მილიოს ხიდთან“ გვიხატავს ქრისტიანთა შეუპოვარ ბრძოლას წარმართების წინააღმდეგ. ეს იყო რომის ისტორიაში პერიოდი, როცა მარკუს ავრელიუს მაქსენციუსი, რომელმაც 308 წელს იმპერატორობა მიიღო, ცდილობდა განემტკიცებინა თავის ბატონობა და ბოლო მოეღო ქვეყნის შიგინი არეულობისა და განხეთქილებისათვის. მაშინ მაქსენციუსი ახალგაზრდა იყო — იგი დაბადებულია 280 წელს ჩვენი წელთაღრიცხვით. მისი იმპერატორობის უკანასკნელი წელი — 312 წელი იმით აღინიშნა, რომ 32 წლის ასაკის იმპერატორი უკან დახვევის დროს კონსტანტინესთან ბრძოლაში დაიღუბა. მხატვარს თემად აქვია მილიოს ხიდთან კონსტანტინეს სამკვდრო-სასიოციებლო შებრძოლება რომის ამ წარმართი მმართველის წინააღმდეგ. მისი სასტიკი განადგურება და კონსტანტინეს ბრწყინვალე გამარჯვება. დამარცხებული წარმართი სარდალს კოპში ავადია, ბევრ თავის განგმირულ მეომართან ერთად. გამარჯვებული კონსტანტინე კი ამაყად ზის ფიდარაული ტენზე.

ეს ბრძოლა, როგორც აღვნიშნეთ, მოხდა 312 წელს ჩვენი წელთაღრიცხვით. რის შემდეგაც ქრისტიანობამ საბოლოოდ გაიმარჯვა რომში და საფუძველი დაედო რომის ქრისტიანი იმპერატორების ისტორიასაც.

და ამ, შესამე ფრესკა გამოხატავს კონსტანტინეს ნათლისცემას, რითაც არსებითად მთავრდება ქრისტიანულ სარწმუნოებაზე კონსტანტინეს მოქცევა და მისი საბოლოოდ დამკვიდრება ამ ქვეყნად, როგორც ქრისტიანი იმპერატორისა.

მეოთხე ფრესკა კი გვიჩვენებს ამ მომენტს, როცა პაპი ლებულობს რომს, თუმცა, პაპები დღემდე ვერ ეღიხნენ თავიანთი შეხვის მიღწევას — რომის დასაქოთრებას.

რაფაელის უკანასკნელ დარბაზს ვათვალიერებთ უკმაყოფილების იმ გრძნობით, რომელიც ადამიანს მაშინ იპურობს, როცა სასურველ ნივის კარავს ან უსაყვარლეს რომანს ამთავრებს. ვხედავთ, რომ მთავრდება რაფაელის ფერწერული გენიის დიდი რომანი და არ ვინდა მას ასე მალე განშორდე.

უკანასკნელად ვათვალიერებთ ფრასკინის სურათს, უკანასკნელად ვაელებთ თვალს დარბაზებს, სადაც რაფაელ საწყიო ისევე უბრალოდ, ჩვეულებრივი მომკადავის სახით დადიოდა, როგორც დღეს აქ მოდებან მნახველები მსოფლიოს ყველა კუთხიდან. მაგრამ რომელსაც ისეთი თვალი, ხელი, გული და გონება ჰქონდა, რომ საუკუნეებმა ვერ შეძლეს მისი განშორება. ბუნების ამ მართლაც იშვიათ წმინდებს, საყვირებლებს თუ ფენომენს იმავე დროს ისეთი ფართი გრძნობა აღმოაჩნდა, რომ უსახლეოდ შეიყვარა ადამიანი, უმღერა მის ძალასა და სილამაზეს, მთელი თავისი ჭბუტური გენიის ყველაზე საუკეთესო ყვავილები მას მიუძღვნა და დაფინს გვირგვინით მისგან დაიწნა. რაფაელის გენიია ნაციონალურიდან ინტერნაციონალურ მოვლენად იქცა, ყველა ერისა და ყველა ხალხის შვილთა გულში მან სიყვარულის უქრობი ღამპარი ააწოო, ამით კაცობრიობის შვილად თვითონვე იქცა და კაცობრიობამაც მას უკუდავი ძველი ატუო, რომელსაც ერთი სახელი აქვს — სიყვარული!

ამ სახელით ვადადის თაობიდან თაობაზე, საუკუნიდან საუკუნეებზე რაფაელის გენია, და ვიდრე კაცობრიობა არსებობს, ვიდრე ადამიანს ექნება ადამიანობის, სილამაზის, ჭეშმარიტებისა და სიყვარულის გააგების უნარი, რაფაელ საწყიოს სახელიც უკუდავი იქნება.

ეს გრძნობა მიგვიძლოდა წინ, როცა რაფაელის ოთახებში შევდიოდით, და იგივე გრძნობა მოგვაიკლებდა უკანაც, როცა მათ უკანასკნელად ვემშვიდობებოდით.

დიხანს მოგვეუბოდა იგი, ძალიან დიხანს, და თან გვახლდა გეოგრაფიული რუკების გაღერებშიც. ამ ორიგინალური ფრესკების დათვალიერების დროს.

მაინც რას წარმოადგენს ეს დარბაზი? ფერწერაა, გეოგრაფიული მიმოხილვა, თუ გამოფენა? არც ერთია, არც მეორე და არც შესამე, სამაგიეროდ სამივეა ერთად, თუმცა უფრო მეტად ორიგინალობაა.

მთელი კორიდორის ვაყოლებით, ორივე მხარეს გეოგრაფიული რუკები გაყოფებულია ფრესკებით და საინტერესოა, როგორც დედამიწის ეალეული ადვილების სრულიად ორიგინალური გამოსახულებანი.

აქედან ჩვენ ვავდივართ მეორე, უფრო დიდ-

სა და ვრძელ კორიდორში, სადაც ორივე მხარეს გამოყენილია ვეებერთული გობელუნები, რომლებიც ბელგიაშია დამზადებული. მიღიბარით და დისასრული არ უნანს გობელუნების ვრძელ რიგს, ისინი ბევრ შემთხვევაში ცნობილ სურათებს, განთქმული ფერწერების ტილოებს გამოსახავენ, მაგრამ დიდი ნაწილისათვის სურათები დაუმზადებიათ თვით რაფაელ სანციოს და მის მოწაფეებს. ყველა ეს გობელენი მე-16 საუკუნეშია შექმნილი და დღეს ისე გამოიყურება, რომ პირდაპირ გუბუნებათ: დრომ თავისი წაილო, ჩვენც ფერი გადაგვივიდა. მაგრამ საზე მონაც არ დაგვიკარგავსო. როცა ამ გობელუნებს ათვალეგრებთ, გზიბლავთ არამარტო გამოსახულენანი, არამედ თვით გობელუნების ოსტატის შრომის მასშტაბი, გემოვნება, სინატიფე და შემოქმედებითი ვაქანება ვინ იცის. რამდენი დღე და ღამე, რამდენი შრომა, რამდენი ძალა და ენერჯია, ნიჭი თუ შთაგონება შეიწირეს ამ ქსოვლებში, რომლებიც საუკუნეების მანძილზე ანციფერებენ მნახველებს, უნერჯავენ რა მათ ადამიანის შემოქმედებითი თავადებვისადმი პატივისცემის გრძნობას სიყვარულთან ერთად.

გობელუნების ამ მეტად თავისებურმა ავენიუმ ქანდაკების დარბაზში შეგვიყვანა, სადაც ჩვენს თვალწინ გადაიშალა ბერძნული და რომაული სკულპტურის ვალერა. ერთბაშად ეხედავთ ანტიკური ქანდაკების ნაცნობსა თუ უცნობ ძეგლებს, ასლებსა თუ ორიგინალებს. მართალია, აქ უშთაგრესად ასლებია წარმოდგენილი, ორიგინალები ძალიან ცოტაა, მაგრამ ეს ასლები ვაკეთებულია უძველეს დროში, გამოჩენილი ოსტატების ხელით, ვარა ამათა, ვამოხატენი იმ ძეგლებსაც, რომელთა ორიგინალი აღარ არსებობს, და ამდენად, ბევრ შემთხვევაში, თვით ასლები ჩვენთვის ორიგინალებად იქნენ. ასლია მაგალითად, ცნობილი „რომის ორთვალა“, მაგრამ მისი მნიშვნელობა შეუდარებლად მეტია, ვიდრე ჩვეულებრივი ასლისა. იგი აქ ორიგინალის როლს ასრულებს, და თუმცა ასლების მიმართ ჩვენი აზრი მეთხველისთვის ცნობილია, მაგრამ ცალკეულ კონკრეტულ შემთხვევაში ასლებს მაინც დიდი პატივი უნდა ესცეთ.

ეს გრძნობა აუცილებლად დავუფუნებათ აქ ბერძნულ-რომაული სკულპტურის ამ დარბაზში, სადაც ხედავთ ლეგენდარული მიჩინის ქანდაკების ასლს და მრავალჯნის მადლობას უძღვნით იმ ოსტატს, რომელმაც მიჩინის „ბადროს მტყორცნელი“ ასლი გადაიკო, ჩოთაც საშუალება მოგვცა ჩვენ, მეოცე საუკუნის მეორე ნახევრის ხელოვნების ადამიანებს, წარმოდგენა გვექონოდა, თუ რა არის საერთოდ ჩვენს ენამდე მებზოთე საუკუნეში მტყორცები ვენილიური მიჩინის შემოქმედება, კერძოდ, მისი ერთ-ერთი საუკეთესო ძეგლი — ბადროს მტყორცნელი.

რა გვიზიდავს ხელოვნების ამ ერთერთ ბრწყინვალე ძეგლში?

ლუბელია. ეს პასუხი იქნებ თვით „ბადროს მტყორცნელის“ ზოგადი დახასიათებლიდან გამოვიტანოთ?

ზოგადი დახასიათება კი ასეთი სახით წარმოგვიდგება: საოცარი პარმონია მთელს მოძრაობაში, მოძრაობა კი საოცრად პარმონიული, მდგომარეობის გამო სრულიად დაქიშული სხეული, მაგრამ იმავე მდგომარეობით ლაქიშელობის სრული თვისუფლება, ყოველ ნაწილში ბუნებრივი სილადე, რაც ცად ბუნებრივობაში გადასულა, — ეს არის მიჩინის „ბადროს მტყორცნელი“, რომელიც ჩვენს თვალწინ დგას კუნთებმაგარი, მშვენიერი ღამაში ჰაბუეთის სახით. ეტყობა ბადროს ტყორცნა მისთვის რაღაც სტიქია, სულის და გულის შინაგანი მოთხოვნისგან, და, აღბათ, ამიტომ იხატება მის სახეზე საერთოდ ბერძნული ქანდაკებებისათვის დამახასიათებელი ეპიკური სიმშვიდე. მორბილი ტანიო, ხეშტუვა თავითა და საოცრად სწორი, ღამაში სხეულით ეს ჰაბუეი თქვენს გონებაში ისეთ კეკას ავლებს, რომ მისი დავიწყება შეუძლებელია. ვერ დაიფიქვს საუკუნეებშიც, და თუმცა ორიგინალი ვაქრა, თვალს მიუფარა, სამაგვიროდ ოსტატს, მიერ ვაკეთებულმა ასლმა იგი შემოშინახა ამის შემდეგ, რაგორ არ უნდა ესცეთ პატივი ჩვენგან უპატივეებელი ასლებსა და მათ მიუიწყებულ ავტორებს?

დარბაზის ცენტრში მოხაიკით შესრულებული ორი დიდი საკოფავია, ერთი კონსტანტინეს დედისა, ხოლო მეორე კონსტანტინეს ქალიშვილისა. ორივე საკოფავია დიდია, მაღალია, რაღაც გრანდიოზულ შთაბეჭდილებას ტოვებს, ვაკეთებულა ჩვენი წელთაღიკვებით IV საუკუნეში.

ამვე დარბაზში II საუკუნის რომაული მოხაიკის ნიმუშები იქცევენ მნახველის ყურადღებას და ანციფერებენ მას იშვიითი ოსტატობით.

ყველა დარბაზში იმდენი ექსპონატია, ისეთი სიუხვე და სიმდიდრეა, რომ ადამიანმა აღარ იცის, რაზე შეაბეროს ყურადღება, რას დააკვირდეს, რა დაიხსომოს ან რა ჩაიწეროს.

რამდენი რამ შეუქმნია ადამიანის უსაზღვრო გონებას, მარჯვე ხელს, შრომისმოყვარეობას, ნიჭსა და უნარს; რას არ შეიძლება ბუნების ეს უმშვენიერესი ქმნილება, თუ მას საშუალება მიეცა ვადმოშალოს თავისი შინაგანი არსების ყველა ფარული ძალა, მთელმარე შემოქმედებითი ნიჭი, გამოგონებლობა, გემოვნება დამიხვედრებლობა.

არ შეიძლება ეს აზრი არ დავგებადოთ, როცა უყურებთ ეინონას და ჰერკულესის ქანდაკებათა ორიგინალებს, ასოლონსა და ცხრა მუზას, იმპერატორ ადრიანის სასახლეში ნახული ანტიკური ხელოვნების ამ უმშვენიერეს ძეგლებს. თავისებურად ვაკოებთ იმპერატორ ტიტუსის რომის სასახლეში ნახვინი მარმარილოს დიდ-თერძა, რომელიც ადამიანზე მაღალია, ფორმიოთხილის ვეებერთულა ვახას მოგავიკნებთ, და რა-

პასუხის ერთბაშად ან მოკლედ ვაკემა შეუძ-

შელიც გაფიქრებინებთ, თუ როგორ შეიძლება მისი გაყვება. ამ განცხადებებს ავირგვიანებს ლაოკონი — ანტიკური ქანდაკების ეს მარად-უპყნობი გენია.

ლაოკონი.. როგორც იქნა გველირსა მისი ნახვა, ისევე როგორც ვენერა მილოსელისა და ნიკეასი, გველირსა-მეთქი, — ეამბობთ, ვინაიდან, რამდენი რამ არის დაკავშირებული მის სახელთან, რამდენი აზრი, რამდენი განცდა, რა კამათი და შეხლა-შემახლა. აქ კი, ვატყვანის მუზეუმში, მისთვის დაუთმიათ არა ცალკე დარბაზი, არამედ, ეზოში გამოსული დერეფნის უმნიშვნელო ადგილი, წინ კიდევ რომელიღაც ქანდაკების ასლი დედგამო, და პირადად შე, როგორც ხელოვნების მსახურმა, თავი შეურაცხყოფილად ვიგრძენი, რომ ხელოვნების ამ გენიალური ძეგლი, სადღი ასეთი გულგრილობა გამოუჩენიათ. ნუთუ პაპსა და ვატყანის მუზეუმის დღევანდელ მესვეურთ მეტი გემოვნება არა აქვთ, ან ხელოვნების დიდ ძეგლებში გარკვევის მეტი უნარი, რომ ზოგიერთ ნაყლებად ღირებულ ასლებს საუკეთესო დარბაზების შუაგულს უთმობენ, ხოლო ხელოვნების საუკეთესო ძეგლთა შორის საუკეთესოს — დერეფნის კუნძულს არ აცილებენ? კიდევ ყარგი, რომ ლაოკონის ასლი, ბანო, ბანდონელის მიერ გადაღებული, ფლორენციის გალერეაში საუკეთესო დარბაზის საუკეთესო ადგილი უკავია.

გაგლას!.. რამდენ უცნაურობას არ ნახავს ადამიანი ნამდვილიად უცნაურ ადამიანთა წყალობით! გვერდს ვეული ლაოკონის წინ თუ გვერდით დადგმულ რაღაც ქანდაკებებს, მივიღიარ მასთან ახლოს, ვუყურებ, გული არ ითმუნს და ხელითაც ვეხები ამ საყვირველ რელიეფს, ვაყვირებდი მის თითველ დეტალს, მაგონდება ვინკელმანი და ლესინგი, გაუთუ და შილერი, რომლებმაც სულ სხვადასხვა კუთხით, მაგრამ მეტად თავისებურად გახსნეს მისი მხატვრული გენიის არსება, და თვალწინ მიდგება ლაოკონის მთელი ისტორია: როდოსელმა მოქანდაკებმა აგესანდრამ, აფინედორამა და პოლიდორამ ჩვენს ერამდე პირველ საუკუნეში შექმნეს ხელოვნების ეს უმნიშვნელოვანესი ძეგლი მითოლოგიური გადმოცემის თემაზე, ეს თემა ლეჰსად ყველაზე საუკეთესოდ გამოლა პოემამო — „ენეიდა“ რომაელმა პოეტმა ვირგილიუსმა, რომელიც ჩვენს ერამდე პირველ საუკუნეში ცხოვრობდა. მახსენდება მთელი სურათი, ვირგილიუსის მძლავრი კალმით ამტყუველებული, და ზოგიერთი სტიქონი. გამოიღვა აზრმა, რომ თუ შევიძელი ვეროპაში ნახელის ქალაქებზე გადაიტანა, ლაოკონის დეხასიათების დროს აუცილებლად მოვიტანო „ენეიდის“ მთელი ადგილი, ქართულად თარგმნილი, ან, უკიდურეს შემთხვევაში, მშვენიერი რუსული თარგმანი, რომელიც ზუსტად გადმოსცემს ლაოკონის შინა-

არსს. ვირგილიუსს ასე აქვს გადმოცემული აპოლონის ქურუმის ლაოკონის ტრაგედია მის შემდეგ, რაც იგი შერისხულ იქნა თავის ორ ვაჟიშვილთან ერთად ზღვათა ღმერთის პოსეიდონისათვის მსხვერპლს შეწირვის დროს:

„მამინ ახალმა, უდიდესმა საშინელებამ ანახლებულად ჩვენი გული სრულად შეხარაწილის მიხედვით ლაოკონის ნებტენისათვის ვაება ხარი სამსხვერპლოზე უნდა დაეკლეს. უცებ ტენელოს კენჭელიდან უძრავ ზღვის პირზე (მზარავს ხსენება) წყვილად გველნი დადრონი როგლებად მოუდენენ სიერცეს, ნაპირისკენ გამოუშრენენ; მათი მკერდები ზღვის ზედაპირს ალმართულიყვენენ; თანაც ჩასისხლულ ფაფარს წითლად აყაფებდნენ, სხვა დანარჩენი ზორბა ბორბლად იკლანებოდდა დედდა ზღვა სრულად მათ გარშემო, ჰა, მისწედნენ ნაპირს, სისხლის და ცეცხლის მგზნებარებას აფრქვევენ თვალით, შხამიან ენით მსტიენავ ხახას ბრაზით ილოკვენ, სახეშეშლილი ვიხვეთ უქან ჩვენკენ მოდიან, ჰა, მიატანეს ლაოკონს: ორ მტოკრწლოვანს ეძგერნენ ჯერედ იმის შვილებს, ვარს შემოკრტყენ, მოგუდეს უმაღ საცოდაენი, მავლოჯ-მოვლოჯეს. შემდეგ თვითონ მას, შველად მისულს ხელში ლახვართ, თავს დაესხმიან, დიდ რკალბით შეკერენ, გააფგრენ, ორმაგად სალტენ ჯერედ მკერდსა და შემდეგ კისერს. ბოლოს მის თავზე აღიმართვის გველთა ბიბილო, ამოაღცილილბს, რომ რკალბი ხელით მოიხსნას, გარს მოენთხევა. შავი შხამი, ლორწო ამზრზენი, ციხებით შეპყვირებს და მისი ხმა ზეცას შეხარავს, ღმუილი იგი ჰგავდა ხარის საშინელ ბღავილს ცულოთ დაქარილი მსხვერპლის მწირველს რომ დასხლტებია. ხოლო ურჩხულნი გაემართნენ სერზე დგმულ ტაძარს და იქ, იმ სასტიკ ტრიტონიდეს ციხეს მისულთა

ქალმერთის ფერხთით ფარს მდებარეს

თავი აფარეს¹!

ლაოკონი იმიტომ დაისაჯა, რომ იგი ტრიაღლებს აფრთხილებდა ბერძნების მიერ დეტრეპული ხის ცხენი ტრიაღადმი არ შეეტანათ, თორემ დაიღუპებოდნენ, როგორც დაღუპვას წინასწარმეტყველებდა პრამოსის ქალიშვილი კასანდრა, რომელსაც, ისევე როგორც ლაოკონს, არაფერ არ დაუჯერა. განკისხებულმა ამოლონმა არ დაინდო თავისი ქმრები და ორი დიდი გველი გამოავანა ტენედოსიდან. ამ გველებმა სამიწელი წამებით დაასრულეს ლაოკონი და მისი ორივე ვაჟი, როცა ისინი გართულნი იყვნენ ზღვის პირას პოსეიდონისათვის მსხვერპლის შეწირვის ცერემონიით.

ასეთია ბერძნული მითი ლაოკონის შესახებ, რაც გამოიყენეს სახელოვნომა როდოსულმა მოქანდაკეებმა. მათი გენიალური ქმნილება ტეტოსი იმპერატორ ტრეტუსის საკუთრებად იქცა, ვინაიდან თებომეტი საუკუნის შემდეგ, 1506 წელს იგი უპოვიათ სხენებული იმპერატორის რომის სასადლოში, უკეთ, ამ სასახლის სარდაფში, შესაძლოა სარდაფში იმიტომ, რომ საფრთხის დროს გადაამალეს, რათა დაღუპვისაგან გადაურჩინათ.

გადარჩა კიდევ, შეღარებით კარგად, ვინაიდან ჭველი სულ ოდნავ იყო დაზიანებული, იღბით, სარდაფში სწრაფად ჩატანის გამო ეს დაზიანება იმაში გამოიხატებოდა, რომ თვით ლაოკონს და მის უმცროს ვაჟს მარჯვენა ხელის ბოლოები მოტეხილი ჰქონიათ, თუმცა განსაგები იყო მათი მიპართელება, რაც საშუალებას იძლეოდა რესტავრაცია უშეცდომოდ ჩატარებულიყო. უფროს ვაჟს ასევე მოტეხილი ჰქონია ხელის მტევანი, მაგრამ აქაც იგივე მდგომარეობა იყო: უშეცდომო რესტავრაციისათვის არსებობდა გზა და საშუალება. იმიტომ რომის პაპის იულიუს II მიერ შექმნილი ხელოვნების ეს უდიდესი ძეგლი, რომელმაც ვატიკანში შოვა ადვოლი, საუკეთესო ოსტატთა ვატაკების საგნად იქცა: ბევრი ცდილობდა მონაწილეობა მიეღო დაზიან-

ნებული ნაწილების აღდგენაში, მაგრამ ეს პატრიწილად ხელა ელმენტო VII დროს. მონტრისს, რომელმაც ლაოკონისა და უმცროსი შვილის ხელები აღადგინა, ხოლო XVII საუკუნეში კონსტანტინე, რომელმაც უფროსი ვაჟის ხელის მტევანი გააკეთა.

ლაოკონის ამ რესტავრაციამ დიდი კმათით გამოიწვია, ისევე როგორც გაურკვეველი იყო საკითხი, თუ როდის შეიქმნა ბერძნული ქანდაკების ეს უმშვენიერესი ძეგლი.

ანტიკური ხელოვნების პირველი დიდი მკვლევარი ახალ დროში ვინკელმანი ფიქრობდა, რომ „ლაოკონი“ თითქმის შეიქმნა ალექსანდრე დიდის დროს, მაგრამ მისი შეხედულება არ გაიზიარეს. ორმა მკვლევარმა — ევლერიამ და ბრენამ სრულიად სხვა აზრი წამოაყენეს. მათ სცადეს დაემტკიცებინათ, რომ „ლაოკონი“ დიადოქების ხანას ეკუთვნისო. არც ეს აზრი იქნა გაიზიარებული. რაც შეეხება ისეთ მკვლევარებს, როგორც იყენენ ლახმანი, სტუდანი, მათი თანამოაზრენი და კიდევ მრავალი სხვა, ისინი ფიქრობდნენ, რომ ჭველი შექმნილია იმპერატორ ტრეტუსის დროს და შემთხვევით არ აბის მისი სასახლის სარდაფში „ლაოკონის“ პოვნაო.

დღეს მეცნიერება იზიარებს უკანასკნელ შეხედულებას და ამ ძეგლს ჩვენს ერამდე პირველ საუკუნეში შექმნილად მიიჩნევს. მაგრამ დავა და კმათით მაინც არ მთავრდება.

საუბრუნებ შეტ ხანს ვაგრძობდა დისკუსია, თუ მარმარილოს რამდენი ლოდისაგან იყო გაკეთებული „ლაოკონი“, რომელიც ვარკვეულ სიმალესთან ერთად საკმაოდ ფართოა — სამი ადამიანი ერთმანეთის გვერდით დგას უაღრესად დაკომულ, მოძრავ მდგომარეობაში. პლინიუსმა სცადა დაემტკიცებინა, რომ მთელი ქანდაკება ერთი ლოდისაგან არის გაკეთებულიო. მას ჰქონდა სრული საფუძველი ასეთი თეალსაზრისი წამოყენებინა, ვინაიდან „ლაოკონის“ მასალა ისე მთლიანი, შეკრული და ერთიანი, რომ აუცილებლად გაფორმებინებთ პლინიუსის შეხედულების სისწორეს.

მაგრამ არც პლინიუსის აზრი გაიზიარა დრომ და მეცნიერებამ. წამოყენებულ იქნა სრულიად ახალი შეხედულება, რომ „ლაოკონი“ გაკეთებულია მარმარილოს ხუთი ლოდისაგან. ეს აზრი საბოლოოდ განმტკიცდა მეცნიერებებში, რაც ჩვენს არაერთიანი საფუძველი არ ექონიდა იგი არ ვაგვეზიარებინა, ვნახულობდით რა მხოლოდ ასლებს და რეპროდუქციებს. მაგრამ დაუფარავად რომ ითქვას, ეკვივს საკითხი ჩვენთვის არასოდეს არ მოხსნილა, ვინაიდან პლინიუსის აზრი უფრო მისაღებია ნანდა: მთელი „ლაოკონი“ ისე მარმარიულია, აბსოლუტურად მთლიანი, ერთიანი, რომ მისი მასალაც ერთიანი გვეჩვენება, გინდა ასეთი იყოს, და

¹ ვარგილიუსი, „ენეიდა“, II სიმღერა, 109-226.

ეს თარგმანი ეკუთვნის ბერძნულ-რომანო ელტრის ერთერთ საუკეთესო მკოდნეს პიროფესორ პანტელეიონ ბერაძეს, რომელმაც ჩვენი თხოვნით ქართულად ამბერჯველა ლაოკონის ტრაგედია, ვარგილიუსის მიერ ასე ოსტატურად გადმოცემული. ამ თარგმანში დაცულია ვარგილიუსის ლექსის ზომა, მისი მხარგრული სახეები, ყველაფერი, რაც ლათინურ ტექსტშია გვიწვდა ვისარგებლოთ შემთხვევით და მადლობა გამოუცხადოთ დოქტორ პანტელეონ ბერაძეს მისი კეთილი შრომისათვის.

როგორღაც ვერ ეწეობი მასში ნაყერების წართვის ან მარმარილოს სხედასხვა ლოდებს. რაც გიყვარს, სხვას ზიარად ვერ გაუხდი.

ეს გრძნობა არ შეიძლება აქმაინს არ დაეზადოს, როცა ლაოკონის შეიყვარებს, შეთვისებს და ჰუნჯარტ ხელოვნებად მიიჩნევს.

მაგრამ როცა ორიგინალი ენახეთ, ჩვენი გვეები საბოლოოდ გაიფანტა, პლინიუსის შეხედულებებს ადგილი საბოლოოდ დაკავია ხეთმა ლოდმა, და ჩვენ აღარ გვიყვარდა, თუ რატომ წამოიჭრა ეს საკითხი, რატომ მიიწია და მიიწივს ერთი ან ხუთი ლოდის და არა მერტის ან ნაყლების პრობლემა დისხვა.

მიუვახლოდით „ლაოკონის“ და შეენიშნეთ, რომ მარცხნივ მას საკმაოდ გარკვევით შესამჩნევით თეთრი მარმარილოსაგან განსხვავებული მომთაბო ლაქები აქვს, ხოლო ჩვენ ახლოს ტეხილი ხაზი ჩამოკეცება. დროს და ატმოსფერულ წნევებს ვტყობა თავისი გაუღენა მიიწივ მოუხდენია, და მარმარილოს ხეთი ქვა, თუნდაც ერთი ადგილიდან აიღებო, ოდნავად შეუცვლია, ხოლო ერთგან, როგორც აღენიშნეთ. ხაზიც გამოეჩენია და ლაქებიც. გული გვეტყინა, თუნდა ორიგინალის ნახვით გამოშვევდება სიხარტლმა თავისი გაიტანა.

ჩვენ აქ არ შევედგებით „ლაოკონის“, როგორც ხელოვნების ძეგლის არც აღწერას და არც დახასიათებას. იგი თითქმის ყველას უნახავს ასაღებთა და რეპროდუქციებით. მისი აღწერა ან დახასიათება მთელი მონოგრაფიის საქმეა, და გვეუბნება, სერიოზულად ახლა ვინმე იყისაროს ეს დიდი საქმე, ვინაიდან ვინაგმანის, ლესინგის, გოეთეს, შილერისა და ჰაინეს გენიალური აღწერებისა და დახასიათებების შემდეგ განმეორების ცდაც კი უნაყოფოდ მიგვანჩნია. სხვა საკითხია ცალკეულ მოსხრებებათა რგვლეც კამათი, მაგრამ მთლიან აღწერას, მითითებული მიხეზების გამო, ჩვენ ვერ ვიცისრებთ.

ამ აზრებით ეშორდებით სახელოვანი როდოსელი მოქანდაკეების გენიალურ ქმნილებას, თვალწინ კი განეშორებლად დგას ლაოკონის ტანჯული სახე, შემოხვეულ ორ გველს რომ ებრძვის, მისა ვაყები, შიშისა და მუტხარებისაგან გაოგნებული, უშკროსი — უკვე თითქმის ცნობამიხდილი, ხოლო უფროსი — მამის შემყურე, მაგრამ ტრაგიკულად დარწმუნებული, რომ მამას აღარ შეუძლია არც შეიღებისა და არც თავისი თავის ჭადარაჩენა. ლაოკონი სულის სიღრმემდე ტანჯავთა ოცენებში დგას, მისი სახე ენით გამოეთქმულ ტკივლს გამოხატავს, ტრაგიზმი უმაღლეს წერტილზეა ასული, და, მოუხედავად იმისა, რომ ქანდაკება უკვე თვალს მიეფარა, მესხიერებაში ვეღაფერა უცვლელად დარჩა, ის ათასი წყაროშანიც, რომელთა შესახებ ასე დაბეჯითებით ლაპარაკობდნენ ვინკელმანი და ლესინგი, გოეთე და

მაინე. ამ ქანდაკებაში ვერც ტანჯავთ, ვერც ტკივილმა, ვერც ტრაგიზმის მძლავრმა ტრელამ ლაოკონს ვერ დააწყებინა წამიწილი კივილი, როგორც ეს ევრიგორუსის მოქმეზმან როდოსელი მოქანდაკეების ხელში ლაოკონი ბერძნული ხელოვნების ამ მეთოდით გამოიხატა, რომელიც ვინკელმანმა შეადარა ზღვის ლეღვის ქარიშხლიან ამინდში: რაც არ უნდა ბორგავდეს ქარიშხალში ზღვის ზედაპირი, მისი სიღრმე აბსოლუტურად მშვიდი და ვულგარილია მღელვარე ზედაპირისაღმძი. ასეთია ლაოკონიც თავის უნაპარო ტანჯავსა და უბედურებაში.

ჯერ კიდეც არ ვივთავით გამოკრეველი ლაოკონის შთაბეჭდილებებისაგან, როცა პირდაპირ მივადექით ლიზიპის „აპოლონს“, ჩვენი ერთმდე მეთოხე საუენის ამ გენიალურ ქმნილებას, რომლის დიდებული ორიგინალიდან დროთა სელას მხოლოდ შუა ადგილი გადაურჩა. მაგრამ ის, რაც აქ ენახეთ, ნამსხრევეის სხით დადებული, რალც ზედაშიანერია, არავითარი სპეციალური ცოდნა არ ახის საჭირო, რომ ერთბაშად შეიყნო მისი გრანდიოზულობა. ლიზიპის გენიის ამ ნამსხრევემა წარმოშვა მთელი მიქელანჯელო, ბენების ეს სოცარი ფრონენი, რომელიც სიამაყით აცხადებდა, რომ მთელი მისი შემოქმედების ხასიათი ლიზიპის „აპოლონის“ ან ნამსხრევემა განსაზღვრა. კუნთმაგარი, ძარღვიანი, პარშიონილი, ანატომიურად ზუსტი სხეული, მთლიანად მოძრაობაში მყოფი, მოძრაობა კი ასევე მთლიანად დინამიური, როცა ტანის უმეტეხეი ნაწილიც კი მოქმედებს, — ასეთია ლიზიპის აპოლონის ნამსხრევეი, მისი მხოლოდ შეტანა, რომელსაც ჩვენამდე მოუღწევია.

და თვალს არ უჯერი, რომ ამ ქვას ყველგან შეეხო ლეგენდარული ბერძენი მოქანდაკის — ლიზიპის ჯადოქრული ხელი, შეეხო და მერე რამდენჯერ? რატომ ათიათასჯერ არა, როცა მარმარილო საქრუთელით იგი დღე და ღამე თლდა აპოლონის სახეს ოცდაათხეი საუენის წინათ.

მიქელანჯელოს გენია საბოლოოდ დაიტყვევა ლიზიპის ქანდაკებას ამ ნამსხრევემა, და როცა მას პაპმა დაავალა — აღადგენო, გენიალურ მოქანდაკეს განეცხადებია: ეს შემოქმედებელია, აღდგენა კი არა, უბრალო შეხებაც არ შემამძლიაო. ადგილი წარმოასადგენია, თუ რა უნდა ყოფილიყო ლიზიპის აპოლონი მთლიანად, როცა მისი მხოლოდ ერთი ნაწილი ასე ოცებდა გენიალურ მიქელანჯელოს, რომ აღარაფერი ეთქვათ ლიზიპის მთელ შემოქმედებაზე, რომელიც ანტიკურ სახეარძნუთიო არსებობდა, დღეს კი მხოლოდ გადმოცემებითა და ნამსხრევეებით ვიცით. მართლაც რა თვალუწყედენ სიმადღეზე აუყვანიათ ძველ ბერძნებს თავიანთი გენიალური შეიღების ჯადოქრული ხელით

ანტიური ქანდაკება და ხელოვნების რა მონუმენტური ძეგლები შეუქმნიათ კაცობრიობის მიმავალ თაობათა გასაცემლად.

ამ გაოცებას ემატება ბერძნული ანტიკის წინამორბედის — ეგვიპტის წარსულიდან მოღწეული მატერიალური კულტურის ძეგლები. ჩვენს თვალწინაა ეგვიპტური მემკვიდრის მთელი წყება, პირდაპირ სარკოფაგებში წვანან ეგვიპტელი ქურუმები, რომლებიც ჩვენს ერთდერთი-ოთხი ათას წლის წინათ ცხოვრობდნენ. მემკვიდრის ოსტატ გამოეტყულებს ისე კარგად სყოფნიათ თავისი საქმე, რომ ამ უსუსვარ ადამიანებს დღესაც ხედავთ, მთელი ტანით წვანან თქვეს წინაშე, სახე გახევეებული და გაშვებული აქვთ, მაგრამ სახის მთელი მოხატულობა, თვალები, ცხვირი, ყურები მიცვალებულებსა ჩვენს დროშივე შეცვლილდაა მოღწეული და ასევე გადაცემია სიუყუარებს, როცა არც ჩვენ და ჩვენი მოდგმის არც მგერი სხვა თაობა აღარ იქნება.

როგორ ახერხებდნენ ძველი ეგვიპტელები მემკვიდრის ასე გაეთქვას?

როცა ყოველივე ამას უყურებთ, როცა ხედავთ უძველესი და უშორესი წარსულის ძეგლებს ასე თვალნათლივ, ასე ხელშეახლებად, გეჩვენებთ, რომ თითქოს კაცობრიობის ისტორია: ზანგრძლივი კი არ არის, ძალიან ხანმოკლეა, თითქოს ყველაფერი ეს გუშინ ხდებოდა, გუშინ დამთავრდა, დღეს კი მისი ვაგრძელება, რითაც შენ თვითონ ორგანიზირებდა იქნება უძველეს დროსა და საუკუნეებს, ჩაძირული ეპოქების ისტორიას, რომელიც ღია ფანჯრებიდან გახედილი თვალებით შემოგვცქერის. ალბათ, ამან თქმეფინა ლუარსაბის „De rerum natura“-ში აღფრთოვანებული სიტყვები იმის შესახებ, რომ სამყარო მზარდ ახალია, კაცობრიობის ისტორიაც ახალია, ახალია ხელოვნება და ამიტომაც, რომ ყველაფერი სრულყოფილებისაკენ მიისწრაფვის.

ამ თქვენ ხედავთ ბრინჯაოს მონუმენტს, რომელიც ჩვენს ერთდერთ V საუკუნეში ეგვიპტის დაპყრობას გამოხატავს. ეს მონუმენტი იქვე დგას თაღლია სარკოფაგების ფონზე, და ყველაფერი ისეთ შთაბეჭდილებას ახდენს, თითქოს მთელი ძველი ეგვიპტე აქ შემოიტანონ და ჩვენც ძველ ეგვიპტეში ვიყოთ უბრალოდ. იმდენი რამ არის ამ ვრცელ დაზღვევაში ეგვიპტური კულტურის მანიშნებელი, ვარდა სარკოფაგებისა, იეროგლიფებისა, საოჯახო ნივთებისა, ქანდაკებებისა, პაპირუსე-

ბისა, ქსოვილებისა და ტანსაცმელის ნარჩენებისა, რომ ჩვენთვის შეუძლებელია მათა გადმოცემა ან ზოგადი აღწერა; ძველი ეგვიპტის მთელი მთელი სპეციალისტი, ალბათ, ვერც გამოვიდოდა ამ დარბაზიდან, მაგრამ ჩვენ წინ მოგვედინა წმინდა პეტრეს ტაძარი და იძულებული კდებით დავტოვოთ ეგვიპტური კულტურის ძეგლთა ეს უნაკალური აპარტამენტები.

თითქმის ყველანი უარს ეამბობთ ლფტზე და უსაფუხურო კიბით ჩაედვიართ.

ამით მთავრდება ვატიკანის მეზღუდში ყოფნა და იწყება რენესანსის ეპოქის ისეთი მონუმენტური ძეგლის დათვალიერება, როგორიც წმინდა პეტრეს ტაძარია. იგი ვატიკანის საეკლესიო საკუთრებაა, თუმცა მის გარეთ არის მოთავსებული, მიუხედავად იმისა, რომ ვატიკანის საეკლესიო მუშაობებს ისევე ეჭვს მიყრული, როგორც მეზღუდში, რომელიც ეს-ეს არის დავათვალიერებთ.

მართალია, რომში 4000 ეკლესიაა, მაგრამ წმინდა პეტრეს ტაძარი თავისი სიდიდითა და არქიტექტურული ღირებულებით არა მარტო იტალიაში, არამედ მთელ მსოფლიოში ერთადერთია. იგი აშენებულია, როგორც ზევით მოვიხსენიეთ, მიქელანჯელოს გენიით, და შეიძლება პირდაპირ ითქვას: მიქელანჯელოს მერტ რომ არაფერი შეექმნა, მისი სახელი, როგორც გენაოსი ადამიანისა, მინც უკვდავი იქნებოდა.

და ამ უკვდავი ქმნილების ავტორს იტალიაში ისე გრძნობ, თითქოს ისიც შენთან ერთად იყოს; მისი აჩრდილი თითქოს მოგვეცემა და გზას გინათებს ყველგან, სადაც კი ფეხს აბეჯბ. ასეა ახლაც, როცა ჩვენ ვდგავართ წმინდა პეტრეს მოედანზე, ვიღებთ სურათს, უარს წმინდა პეტრეს ტაძარი, მაგრამ გვგონია, რომ მასი სახათ დგას თვით მიქელანჯელო და არა წმინდა პეტრეს ტაძარი.

ხელმძარჯვნივ, მოედანზე გამოდის ვატიკანის სასახლის მთავარი შესასვლელი. რომელსაც ჩვენ ნახევარი მეტრის სიახლოვით ჩავუარეთ და თვალები გავუწოროთ ავტორულად ტანსაცმელში გამოწყობილ შევიყარის გვარდიელებს, რომლებიც შესაბუნუნების მორთულობით იცავენ პაპსა თუ ვატიკანის სახელმწიფოს. უკვე აღარ ვუსწენთ ვიდის ახსნა-განმარტებას ვატიკანის სახელმწიფოს, პაპის ცხოვრების, შევიყარის გვარდიის ტრადიციული მოვალეობის შესახებ ვატიკანის დეკრემი და აჩქარებული ნაბიჯით შევდივართ წმინდა პეტრეს ტაძარში.

პაპკი ბელიაშვილის რომანი „უღმერთები“.

ჯერ კიდევ არ შეწყვეტილიყო დიდ სამამულო ომში საბჭოთა ხალხის ძღვეთადად გამარჯვების აღსანიშნავი ნაირფერი სიღრმეების გრიალი, რომ ერთნაირ „მნათობში“ დაიწყო აკაცი ბელიაშვილის რომანის „ქარიშხლის“ ბეჭდვა. რომანის გამოქვეყნება სამი ნომრის გამოცემის შემდეგ შეეძენა თავზე შეწყდა.

თი, თუ წელზე მეტმა ხანმა ვანვლო და აკ. ბელიაშვილმა მრავალი ახალი ნაწარმოების გამოქვეყნების შემდეგ ცალკე წიგნად გამოცემა რომანი „უღმერთები“. „ქარიშხლის“ და „უღმერთების“ პირველი თავები, გარდა უმნიშვნელო ცვლილებებისა, თითქმის ზუსტად ემთხვევა ერთიმეორეს. აქედან აშკარაა, რომ „უღმერთები“ ის ნაწარმოებია, რომლის წერაც ავტორს სამამულო ომის დროს დაუწვია. ჩვენ არ მავყარნია არაბუნებრივად ასეთი დიდი ინტერვალი ისეთი ნაყოფების და შრომისმოყვარე მწერლისათვისაც კი, როგორც აკაცი ბელიაშვილი. კეთილშინაობა ნაწარმოებში ამ თუ იმ ეპოქალურ მოვლენაზე უმრავლეს შემთხვევაში ამ მოვლენიდან დროის გარკვეული მონაკვეთის გავლის შემდეგ იწერება, როდესაც მომხდარ ფაქტებსა და წარმოშობილ შედეგებს უფრო ნათელი და გაზრებული მნიშვნელობა ეძლევათ.

რა დასამაღია ის ამბავი, რომ ომის პერიოდის ასახვის ლიტერატურაში, გარდა ამისა, ემატება ერთი აუცილებელი ფაქტორიც. ესაა თეთი ომის პერიოდში შექმნილ ნაწარმოებებში წინა პლანზე წამოწევა უფრო საღვთისო, მასების აღმადრთოვანებელი მასალისა, ე. ი. ყველა იმ სიძნელისა და სომხანჯისადმი თვალის არიდება, რაც აუცილებლად მოხდებოდა თან ყოველგვარ ომს. ეს ერთადერთი შეგალითი ე. წ. „ცხოვრების შეღამაზებისა“ დაუშვა სოციალისტური რეალიზმის მეთოდით შეიარაღებულმა საბჭოთა ლიტერატურამაც.

სამამულო ომში არსებული გამარჯვების შემდეგ და მერმინდელ ნაწარმოებებში უფრო ცხოვრებისეული სიზარტლით ასახა ომის ნამდვილი სურათები ყველა თავისი საშინელებითაც და არა მარტო გამარჯვებების სიტყვებით. და მოქმე ხალხთა ლიტერატურული უამრავი ნიმუშის დასახელება შეიძლება

ამ აზრის დასამტკიცებლად, თუ რა კონკრეტული განსხვავებაა 1941—1945 წლებში დაწერილ ნაწარმოებებსა და მას შემდეგ დაწმდე გამოქვეყნებულ ლიტერატურას, შორის ომის თემაზე.

აკაცი ბელიაშვილის რომანი „უღმერთები“, როგორც ერთადერთი ქართული რომანი, სამამულო ომის თემაზე ახლახან გამოქვეყნებულ, იწვევს დიდ ინტერესს და იგი თავიდანვე გახდა საზოგადოებრივი აზრის სხვადასხვაობისა და ცხარე კამათის საგანი.

ორიოდ სიტყვა ჯერ თეთი აკაცი ბელიაშვილის, როგორც პროზაიკოსის, შესახებ და მის შემოქმედებით თავისებურებათა გამო.

აკ. ბელიაშვილმა შედარებით გვიან დაიწყო რომანების წერა. ცნობილი ნოველისტი იყო, რაცა „ბესიკის თავგადასავალი“ გამოქვეყნა და უდავო გამარჯვებასაც მიიღწია. ამ რომანის შემდეგ უფრო პოპულარული გახდა მისი სახელი მეთხველებში და ერთბაშად წაღდა იგი ქართული საბჭოთა პროზაიკოსების ავანგარდში. აკ. ბელიაშვილი უფრადღებით ავტორდება თანამედროვე საქართველოს ცხოვრებას. მის რომანებსა და მოთხრობებში შეხვედებით ჩვენი საზოგადოების სხვადასხვა ფენის წარმომადგენლებს. მწერალი ყარგად ამხნევს იმ ახალსა, რაც ახასიათებს საბჭოთა საქართველოს, და დამაჯერებლად ასახავს ამ სახალეს თავის ნაწარმოებებში. გარდა ამისა, აკ. ბელიაშვილი არის ნამდვილი ეროვნული მწერალი, — ამ სიტყვის საუკეთესო გაგებით, სულ ერთია, იქნება ეს ისტორიული ხასიათისა თუ თანამედროვეობისაში მიძღვნილი ნაწარმოები. ერთნაირი სიძლიერითა და ოსტატობით აღწერს აკ. ბელიაშვილი დიდი სოციალურ-ისტორიული მნიშვნელობის მოვლენებსაც და პატარა ყოფით დეტალებსაც. თავის რომანებსა და ნოველებში იგი გვევლინება სიუჟეტის აგებასა და მისი ლოკატორი განვითარების შესანიშნავი ოსტატად. მწერალს ყარგად შეუძლია იმ საინტერესო და ამაღლებელი სიტუაციების შექმნა, რომლებიც ამიგრებენ, ავითარებენ და ამდიდრებენ თხრობის ძირითად სიუჟეტურ ხაზს. აკ. ბელიაშვილი დიდი ოსტატია ინფივიდუალური სახეების გამოკვეთისა, სახეებისა, რომლებიც, ამავდროს, ტიპური არიან თავიანთი დროისა.

თვის. შწერლის მხატვრული სტილი სადაა და მეტად მიმზიდველი მისი ლექსური ფონდი მდიდარია და შრავალფეროვანი. ფრაზაში, რომელიც დაწერა ილია წმინდა ლიტერატურული ერთი, ხანდახან შევხვდებით ერთ დღაღმკებრ სიტყვას, რომელიც ქმნის სპეციფიკურ ადგილობრივ კოლორიტს, ანდა ამა თუ იმ პერსონაჟის დამახასიათებელ ენობრივ თავისებურებას.

რასაკვირველია, ყველა საბჭოთა მწერლის მსოფლმხედველობა ერთნაირია. მაგრამ არსებობს აგრეთვე მსოფლმეგობრება, რომელიც იმდენჯერია ამქვეყნად, რამდენი ადამიანიც არის. ყოველ მწერალსაც აქვს თავისებური მსოფლმეგობრება, თავისებური იდეა მოვლენებისა, თავისებური განწყობა. ვამეტყვება ამ მოკლენებისა. ზოგი მხოლოდ ყარვს, ღამაზს, ხაჩვებებს ამჩნევს და იწერს, ზოგს კი, პარკით, ცუდი, შახინჯა, შეუმჩნეველი აინტერესებს, მაგრამ აინტერესებს არა იმიტომ, რომ უყვარს, არამედ იმიტომ, რომ შეუბრძოლოს და ამბილოს. მწერლური ტენდენცია კი ორივე მწერლის ერთია — ადამიანების გაყოფილმობილება.

ამ მთელი სივრცის-სივრცით ისმება საკითხი დადებით გმირში უარყოფითი თვისებების შესახებ, რაც დიდი ხანია ცხარე კამათის საგანად, საერთოდ, კლუდი და რახუნად მრავალგვარი აზრი არსებობს. ამ საკითხზე სიტყვას აღარ გაეგვრებულდით, მაგრამ, ვინაიდან ა. ბელიაშვილის რომანის „უღუდრეხილის“ ირველიც ატეხილ კამათში სწორედ დადებითი და უარყოფითი გმირის პრობლემა იყო მთავარი და, ამავე დროს, თვით ავტორის აზრით ამ საკითხზე ცნობილია მისი გამოკვლევითა და წერალებით, ამიტომ საჭიროდ მიგვაჩნია გამოეთქვათ რამდენიმე მოსახარება, რომლებიც მხოლოდამხოლოდ პირადი შეხედულება და შეიძლება ბევრს სადავოდ მოეჩვენოს.

ჯერ უნდა გაირკვეს, თუ რა შეიძლება ჩავთვალოს ადამიანს უარყოფით თვისებად. არა, უფრო სწორად, ჯერ განვსხვავოთ ტერმინები: უარყოფითი თვისება და ხაჯლი. ეს ხომ ერთი და იგივე არაა! პირველი შეიძლება იშვიათ შემთხვევაში მართლაც ჰქონდეს კაცს, მაგრამ რაიმე ხაჯლი ყველა ადამიანს აქვს. აქვე წამოაჭრება შესაძლო საკითხი უარყოფითობისა — ესაა ერთ მომენტში ჩადენილი ცუდი საქციელი. ამ რიგად, როცა ჩვენ ვლაპარაკობთ დადებითი გმირის უარყოფითი მხარეებზე, ეთოვალისწინებთ ამ სამ ელემენტს. ჩვენი აზრით, პირველი ელემენტის გამოშვებება ნაწარმოებში იშვიათად ხდება, თუ გმირი წამყვანი ფიგურაა. მეორე საფეხებით შესაძლებელია და შესაძვე რადგან უამისოდ გმირიც მეტად უფერული და ღამაჯერებლობას შიკ

ლებული გამოვი, როგორც იტყვიან, „ფერებში-ლა ეკლება ანგელოზობას“. ავიღოთ უბრალო მაგალითი: პაეკა კორჩაკინი ბნეწილიაში სსოურად ცელქია, შემდეგ გინებას ძლიუს ვახანატი-ეს და თავის მოკვლაც კი განიზრახა, ვინ იტყვიან, რომ კორჩაკინი დაუბითი გმირი და მისაბაძი ადამიანი არაა! ის რომ ისევე მოაბული-ვნო დაჩენილიყო, გინებას არ გაუაჩვევოდა, აუადმოყოფობას დამორჩილებოდა და თავი შოეკა, მაშინ? მაშინ ის არ დადებითი გმირი იქნებოდა და არც ნაწარმოებში ივარგებდა. სწორედ ამ შინაგანი ბრძოლით შიადწია მან უყვარებებს, თორეუ თავიდანეუ რომ კობტად ქოიორ-დეარტხნელი „დედას ბივი“ და მდღამ მომლიმარე-მოხემაე ყოფილიყო, არც რეალური იქნებოდა და ვერც ამ სოყარულს დაიშახებრებდა. კიდევ ერთი მაგალითი — ავიღოთ ოღეეკომევიო და სერიოეკა ტიუენინი ალ. ფადეევის „ახალგაზრდა გეარულიდან“. პირველი ნამდვილად იდეალური გმირია; მას არ ახასიათებს ხაჯლი (თუ არ ჩავთვლით ოდნეე ეხბლეობას). ოღევის შესანიშნავი სახე დეას როგორც მთელი ორგანიზაციის, ისე რომანის ცენტრში. მაგრამ დამარწმუნეთ, რომ შკითხეელთა სოყარულს უფრო იმსახებრებს სერიოეკა, და განა ცხადი არაა, რომ თვითონ ავტორიც განსაკებრებული სიმშათითაა განწყვილილი ამ გმირი ქაბუქისადში? რატომ? სპქეესაა, რომ სერიოეკა ნეუელებარევი ბიპია; თავისი სიკელქით, ეშმაკობით, ოღევის შსგაფსი ბიპეში კი ერთეულება ცხოვრებაში.

რასაკვირველია, ჩვენ სრულებითაც არ ვამბობთ, რომ ლიტერატურაში არ არსებობენ იდეალური გმირები, მაგამც ცხოვრებაში კი ძალიან მცირე რაოდენობით არსებობენ ასეთი ადამიანება, ისევე როგორც მთლიანად უარყოფითი ადამიანები. კაცობრიობის უმრავლესობას შეაღვეწენ ადამიანები, რომელთაც აქვთ დადებით-უარყოფითი თვისებები მეტ-ნაყლებობით, ჩვენ ქვევით კიდევ დაუბერუნდებით ამ საკითხს, ახლა კი კონკრეტულად ავიღოთ დავით ბეჭიაი, „უღუდრეხილის“ მთავარი დადებითი გმირი, და, ასე ვთქვათ, „გავიშვროთ“ მისი პიროვნება.

„ახალგაზრდა ინიერეს, დავით ბეჭიას ქორწინების სწორედ ერთი თვის შემდეგ ცოლმა განუცხადა, რომ სხვა უყარდა და ისინი უნდა განშორებულენ ერთმანეთს. ეს სწორედ იმ დროს, როდესაც დავითს თავისი თავი უბედნიერეს ადამიანად მიანიდა და ვგონა, ცა და შიწა მისი იყო“, — გვამცნობს ავტორი რომანის დასაწყისშივე და ნათლად გრძნობს მკითხველი, თუ რა სულიერ ტრამეას შიიღება და ახალგაზრდა კაცი ამ მღვთმარეობით, ამიტომაც არ უყვირს მას, რომ დავით ბეჭიამ „განდეგილივით განმარტოება გადაწყვიტა“ და

„მეზარდნი მთებში, ყველაზე მიყრებულნი კუთხე აირჩია სამეშაოდ“.

ბექაია განათლებული და კულტურული ადამიანი, მეტად გულისხმიერა და უნარიანი ხელმძღვანელი. გადჯარგელ ადგილას, ყოველგვარ კომფორტს მოკლებული ახალგაზრდა დღედაღამ მუშაობს მღარაობაში. იგი ძალიან უყვართ მეშებს და განსაკუთრებული პატივისცემით ეპურობიან. ომი დაიწყო, მაგრამ ბექაია არმიაში არ გაიწვიეს. 1942 წელში მღარაულთა ცხოვრებაში ორი მნიშვნელოვანი მოვლენა მოხდა: გერმანელთა ქვეშევრდების გრადი აბლანს გაიგონეს და, მეორეც, ის, რომ მათთან სამეშაოდ ევაკუირებული ქალები გამოგზავნეს.

დავითოც კი, რომელიც, ავტორის სიტყვით, „ქალებისმოძულე“ ადამიანად იქცა იმ პირველი უბედურების შემდეგ, უჩვეულოდ ააღელვა ერთ-ერთმა მთავანამა სათბო და კეთილშობილეს ტრესა ქალმა ნადიამ. საოცრად უმწიველო და სპეტაკია მთიი სიყვარული ერთმანეთისაღმებ, თუმცა ამჟამად ამაზე არც ერთი არ ლაპარაკობს. რასაკვირველია, დავითს ძალაუნებურად აგონდება თავისი უღირსი ნაცოლარი, რომელიც ასე თვადიწივებით უყვარდა მას, აგონდება და იგი განიცდის ისეთ ჩვეულებრივ, ადამიანურ ტკივლებს, რაგვარიც მოსალოდნელია.

შემდეგ დავითი თბილისში ჩამოდის და, როგორც გამოცდილი ალბინისტი, კავკასიის ფრონტის შტაბის საგანგებო დავალებით იგზავნება მოწინავე ხაზზე. დავითი ფრონტზე აღუშენს მისი მთავანამის ასრულებს საბრძოლო ოპერაციებს, პირადი მშაპობითა და უნარიანი მეთაურობით მიუძღვის წინ სპეციალურ საბოლოო ნაწილებს და საბჭოთა კავშირის გმირის მაღალ წოდებასაც დაიმსახურებს.

ფრონტიდან დაბრუნებულ დავითი ხვდება ცოლყოფილი ლილის, რომელიც მხადაა შეუტრიადეს. მაგრამ ბექაიამ კარგად იცის. მისი სამარცხვინო თავგადასავალი განშორების შემდეგ და ისევე მშობლიურ მღარაობებს უბრუნდება. იქ ვეღვლება ნადია, რომელსაც წრფელი და მაღალი სიყვარული შეუძლია. გზად მიმავალი გონებაში წარმოადგენს კიდევ სასურველ ქალთან შეხვედრის სურვილს, მაგრამ იმედი გაუტრუდება. დავითის დაღუპვის ყალბ ცნობას სასოწარკვეთილებაში ჩაუვდია ნადია და გადაკარგული იქიდან.

ასე გადალახა დავითი ბექაიამ ორი უღელტეხილი, ერთი — მძიმე და სასტიკი ბრძოლებით კავკასიონის მთებში და მეორე — არა ნაკლებ მძიმე პირად ცხოვრებაში. მკითხველს სჯერა, რომ მან დაიწყო ახალი, დიდი ცხოვრების გზა, სწორედ ამაზე მიუთითებს ავტორის ფინალური სიტყვები: „დავითი იდნავ ხმაწიველი ლაპარაკობდა. მის არსებაში დღე-

და და მღელვარებადი სიხარული გრძნობთა ბობოქარი ზღაპ“.

ქართულში

დავით ბექაია არის რომანის მთავარი და დებიოტი გმირი, ქართველი საბჭოთა ახალგაზრდა კაცი, რომელიც ფრონტზედაც და ზურგშიაც პირნაოლად ასრულებს დედამამშობლის დავალებებს. ამავე კეთილშობილური ბუნებისა და წრფელი გულის ადამიანი. დავითი შეგობილია საუკეთესო ადამიანური თვისებებით. რა ნაყოფანებები შეიძლება მივაწეროთ მის ხასიათს? ჩვენი აზრით, არავითარაა განა ნაყოფი ის, რომ ბექაიამ ცოლთან გაყრის შემდეგ განმარტობა ისურვა? მით უმეტეს, რომ ლილისთან მისი განშორება უფრო სახლიდან გაგდებებს ჰგავდა შეურაცხყოფილი ევაკუაციონათვის. რასაკვირველია, ძნელი იყო ასეთი დამცირების ატანა განა ნაყოფი ის, რომ თითქმის ორი წლის შემდეგ ასაკურად ცხოვრებაში მყოფმა დავითმა ნახა ნადია და შეუყვარდა იგი?!

აკაცი ბელიაშვილი დავითის სახეს ხატავს დიდი სიყვარულითა და მონდომებით. რომანის მთავარი დღეებითი გმირი დავით ბექაიად და, ამდენად, იგი წარმოადგენს კეთილ ძალას ბოროტების წინააღმდეგ. მაგრამ იგი რომანში უბრძოლეს მთავარ ბოროტებას — ფაშისმს, გერმანელებთან ბრძოლაში ელინდება მისი ხასიათის ბევრი დღეებითი მხაპე — პატრიოტიზმი, მშაპობა, თავდადება, მოხერხებულობა. ამიტომაც, რა თქმა უნდა, იგი კონკრეტულად ვერ დაუბრძოლავს ბოროტებას ზურგში ფესვებზედაც მუორე ბოროტებას. გადაჯვარებულ ადამიანებს, რომლებზედაც ქვეით გვექნება ლაპარაკი.

„უღელტეხილის“ ზოგიერთი კრიტიკოსი დავით ბექაიას სახეს სქემატიზმის სწამებდა. ჩვენი აზრით, ალბათ ზემოაღნიშნული გარემოება ქმნის ასეთ შთაბეჭდილებას და, ამავე დროს, ის აშაპავს, რომ რომანში უაყოფიო პერსონაჟები ვიცოლებით მრავალრიცხოვანი საერთოდ, ვიდრე დადებითი პერსონაჟები. შეიძლება ითქვას, რომ დავითის გარდა, სხვა დადებითი პერსონაჟები მხოლოდ ეპიზოდურ ხასიათს ატარებენ.

კეთილი და მეოცნებე ნადია, ყველას მიმართ დუობრივად შურეველი პედაგოგია, მოწინავე მწვრეტელი დემიოსოვა, მხიარული მხარეული თამა, — ყველა ეს ნამდვილი საბჭოთა ადამიანები, მხოლოდ რომანის პირველ თავებში ჩანან და შემდეგ უკვე აღარ ხვდებიან მკითხველს.

ფრონტზე დავით ბექაიას მხარდამხარ იბრძვიან შესანიშნავი ევაკუიები — შთამსვლელი გუჯა, უსახელო ლეიტენანტი, მათორი ივანოვი და სხვები.

„უღელტეხილის“ სხვა დადებითი პერსონა-

ეებიდან გამოირჩევიან: ასპირანტი ქალი მაცვალა, მფრინავი გოგონა, მეტრანაწი სტუდენტი, ავთანდილ მჭულაძე, ვალერი მანავაძე და სხვები. მაგრამ, როგორც ვთქვით, ისინი ეპიზოდური ხასიათისანი არიან და, ამდენად, მათს სახეებს არ ეძლევა რომანში მთავარი მნიშვნელობა.

სამაგიეროდ, რომანში სისხლსავსეთა და კოლორიტელადაა დახატული მთავარი უარყოფითი გმირები და მეორეხარისხოვანი უარყოფითი პერსონაჟებიც. როგორც აღვნიშნეთ, მიზეზი ამისა ის არის, რომ მწერალმა შევსებულად განიზრახა ეხვეწებინა ოპიზოდოიდული ცხოვრების მძიმე სურათები. მან ყურადღება მიაკცია და გამოამუხურა სწორედ ის მახინჯი მხარეები, რომლებიც მოსდევს ომს. აქსიომაა, რომ ომი, ვით უმეტეს ხანგრძლივი ომი იწვევს უნებისყოფი და შემანტრია აღამიანის სუბლერ გულატკეპას. ისევე როგორც — გაჯირვება, შიმშილი და სიკვდილი. სწორედ ამ უარყოფითი მოვლენების დაძვევით ჩვენს გამარჯვებას გერმანიის ფაშისმზე უღიდესი მნიშვნელობა მიეცა, თორემ ყველაფერი რაზე რომ ყოფილიყო, ყველა როგორც ერთი, ისე რომ ჩამბედილი შრომისა და ბრძოლისი, მაშინ გამარჯვებაც უფრო იოლი იქნებოდა. ჩვენშიაც იყვნენ შილატკეპა და დეზერტირები, ქურდბაიკეები და სპეცულანტები, მაგრამ მშრომელთა მთავარმა მასამ ზურგში და ფრონტზე ისეთივე ბრძოლა გამოუტყდა მათ, როგორც გერმანელ ოკუპანტებს და ისევე სამარცხვინოდ დაამარცხა ისინიც.

თუ მწერალმა შრომისადაც და ბრძოლისადაც ყველა თავდადებული დახატა და არავითარი წინააღმდეგობები არ ასახა, მაშინ ეს იქნება სწორედ ის ე. წ. „შეღამაზება“. რომელსაც სასტიკი ბრძოლა გამოუტყდა ჩვენმა პარტიამ. მაგრამ, რა თქმა უნდა, არც წინააღმდეგობაში გადავარდნა ვარგა, ისე როგორც ეს მოუვიდა ვ. დუდინცევის თავის ყბადღებულ რომანში.

ნუ დაეწიებთ აკაცი ბელიაშვილს იმას, რომ აგი ვერ ამჩნევს კარგს, დადებითს, სამაგალითოს. ამჩნევს, ძალიან კარგადაც ამჩნევს. ეს გამოჟღერდა მის მეორე, თანამედროვეობის ანსაზველ, რომანში — „რუსთავი“ და განსაკუთრებით ამ ბოლი წლებში დაწერილ შესანიშნავ მოთხრობებში ახალგაზრდობაში.

ამ რომანში კი, ავტორის სურვილია, მომავალ თაობას დაწახოს, თუ რა საშინებლბანი მოსდევს ომს, გარდა ნგრევისა და სიკვდილისა, რომ ომის ღმერთის მრისხანე მახვილი სუსტნებისყოფიანი აღამიანის შორალსაც ათახსირებს. ასეთ აღამიანებს კი შევიდობიანობის დროს შეუძლიათ იცხოვრონ ტკბილად, უშიშრად, ჩუქნად. ამდენად, გადაჭარბებული არ იქნება, ჩვენი აზრით, თუ ვიტყვით, რომ აკაცი ბელია-

შვილი ამ რომანში ებრძვის ომს სწორედ ამ უარყოფითი, მახინჯი მოვლენების ჩვენებით. ასეთი ხასიათის ნაწარმოებები უცულოებელია და იწერება კიდევ (ვახსენეთ, თენდაც, რემარკის „ეპი სიციცელისა და ეპი სიკვდილისა“). აწყვილიან დახატეთ მშის სიყვარული“ შეიძლება დავარქვათ ამ მხატვრულ ხერხს.

როგორ გამოიყურებიან „უღელტეხილის“ უარყოფითი გმირები? ლილი და რუზო მშობლებსაგან უსაზღვრო განებოვრებული, სუსტნებისყოფიანი და ქაბაღმეცა აღამიანებია. უღარღელი და უზრუნველი ცხოვრებისაგან გაზულეჭებულთ, საკეთარი სიამოვნებისა და კაწწაობის გარდა, არფერი აინტერესებთ. ომმა საბოლოოდ გააჩწილდების ქაობნი გადასროლა ისინი. შეიძლება შემოგვედგავინ, რატი ომში? განა ისედაც არ მოუკიდონდენ ისინი გადაგვარების ვზაზე? ჩასაკვირველია, მწელია პარდაპირ დამტკიცება, მაგრამ, ჩვენი აზრით, ომმა დააჩქარა და გააღრმავა მათ ხასიათში სწორედ ის უარყოფითი თვისებები, მახინჯი მხარეები, რომლებიც მანამდე ნაწილობრივ მიჩქმლული იყო. შექმნილმა მძიმე ატმოსფერომ ომის პირველ წლებში უნებისყოფო ახალგაზრდები სელიერად დასცა და ზნეობრივად დააქვეითა. ფაქტია, რომ ამ სკითხში უღიდესი ბრალი მიუძღვით მათს მშობლებს, რომელთაც თავიდანვე წესიერი აღზრდა ვერ მისცეს შეიძებს.

ლილი, რომელმაც სერიოზული და კეთილშობილი ვაკეცის დაეით ბექიის მუღღლიობას ფექსავატი და არაფრისმანისი რუზო ვავაშელი ამჯობინა, მაგრამ მისგანაც მოტყუებული დარჩა, მორალურად მოსდ დაეცა და ლამის ირგევიში ატარებს დროს.

რუზო კი, ინტელიგენტი ოჯახის შვილი, ყოპარბაზობს, ქურდებთან და ზანქოს მოთამაშებთან ლოთობს. მისთვის არავითარი წმინდა აღარ არსებობს ამ ქვეყნად, წაგებული ვაობის გადამახდელად სატრფოს ბინისაც ვაობარყენებს და უკანასკნელად, ვითომდაც სულიერ აპატრამი ჩავარდნილი რევილერს დაიხლას გულში.

რუზოს ტირილის ეპიზოდში ცხადად ჩანს, თუ სანამდე მძულა ეს ორი აღამიანი—ტრთმა თეოქველდობით დაამთავრა სამარცხვინო სიციცელი, მეორე კი, რომელსაც ვაგევიუთ უყვარდა რუზო, მხოლოდ იმაზე ფიქრობს, თუ რა ლამაზი გამოჩნდება შავი ხაერდის კაბაში, თმებამული და თვალცრემლიანი სინამდვილეში ლილის სიციცელეც ამ მთავრდება, ამის შემდეგ ის უკვე არარაობაა, სიყარბული.

ლილია და რუზოს მავალითზე ავტორმა დაგვიანა, თუ რა სავალალო შედეგი მოსდევს ზედმეტ ფუფუნებას, განებოვრებას, სუსტ ნე-

ბისყოფასა და წამიერ გარბობებს. ავტორის პოზიცია მათ მიმართ საესებით ნათელია — იგი საბრძოლველ ვიშნის მათს საქციულს, სამარცხენო ბოძზე აკრავს ამ ვადგეარებულ ელემენტებს და აფრთხილებს ახალგაზრდობას მსგავსი შემთხვევებისაგან თავდასაღწევად.

ლილისა და რეზოს „ღირსეულ“ პარტიზონებს წარმოადგენენ სპეკულანტი და აფერისტი ქორა ოვანოვი, ყომარაზი გურგენა, უსაქმური ვრიშა, მუშაი მუსკა, ქერდი სანა ყოსოი და სხვები, რომელთა ბნელი საქმეები მთელი სოცრძე-სოცანიოთა შიღუბული რომანში. ესენი არიან საზოგადოების ნაძირალენი, ვაკუიზიზმისა და ბოროტმოქმედების წმინკეში წაღწელი ადამიანები, რომლებიც სარგებლობენ შექმნილი ვითარებით და ხელს ითბობენ, მაშინ როდესაც დავით ბექაია, გუჯა, დუღუნისფილი და სხვები სამეფრო-სასისოც-ზლო ომის ქარცეხლში არიან ვახვეული. რა თქმა უნდა, ამ აღმანიანებს აღდგომი დროებით აღმოჩნდა საბჭოთა საზოგადოებაში, ისინი შემდეგ ელარ გაოქმდებენ გამარჯვების საღუტების თვალისმოშვრელ კაშკაშს, მათი საყადრასი ადგილიც არსებობს და ისევე აღიკვეთებიან, როგორც ოქუანტის ფეხი აღიკვეთა ჩენი მიწიდან.

რომანში არის აგრეთვე მეშინაური, ობიექტული სულისკვეთების ადამიანები, რომელთა ინერტულ დამოკიდებულებას საზოგადოებრიობის საკირბორტო საკითხებისადმი არა ნაკლები ზიანი მოაქვთ. და ესენი, პირველ რიგში, სწორედ ლილისა და რეზოს შშობლები არიან — ოლა და ალექსანდრე, ტასო და დანილო.

რომანში აგრეთვე გამოყვანილია ომისდროინდელი თბილისის საზოგადოების სხვადასხვა ფენებისათვის დამახასიათებელი მთელი რიგი მეორე — მესამეხარისხოვანი პერსონაჟები.

საბჭოთა სახელმწიფო თავისი არსებობის ოთხ ათეულ წელზე შარტს ითვლის. კანონზომიერია ჩენი მწერლების მიწრაფება — პოეტურად და ეპოეიურად ასახონ ამ ხნის მანძილზე დაგროვებული უმდიდრის მასალა შოელი თავისი პოლიტიკური სიორშით. საბჭოთა ადამიანს ბევრი ღირსე-სიანიშნავი რამ აქვს მოსაგონებელი, საამაყო. მისთვის ძვირფასია დედამამშობლოს ბიოგრაფიის ყოველი დურცელი, წარსული შეელის მას უყუთესო, მართლად შეიგნოს აწყო, ნათლად განვირიტოს შოაჟალი. ამდენად აუცილებელია ამ სიმწელებიასა და სიმახიარებების ჩენებაც, რომელთაც მოუხდა ჩენს ქვეყანას თავისი არსებობის მანძილზე. ა. ბელიაშვილი სწორედ ამ ტენდენციით მიუღვა საკითხს, როცა თავის რომანში ზედმეტად მეტი საღებარები იხატა. ჩენი აზრით, არაა სწორი მწერლისა-

თვის საყუედური იმისა, თუ რატომ არ ასახა ესა თუ ის დაღებითი მოვლენა, რად რატომ მეტი არ გამოიყვანა დაღებულები. მწიტი, თუ რატომ აარიდა თვალი კარგს არა, მთავარი მწერლის პოზიცია იყოს სწორი და რის ასახვაც მან დაიხსა მიზნად, როგორ ასახა ის — უაღბოდ თუ მართლად, სუსტად თუ ძლიერად.

„უღელტეხილს“ შემთხვევაში აშკარა ავტორის დამოკიდებულება მოვლენებისა და გმირებისადმი, იგი ინფუფრენტულად არ არის განწყობილი ფაქტების მიმართ. ცილისწამება იქნებოდა საბჭოთა მწერლისათვის გვეთქვა, რომ მისი სიმართლა უარყოფითი გმირებისაგან არის გვეტყვიან, რომ ამ რომანში უარყოფითი გმირების ხასიათები უფრო გამოკვეთილია და რეაღფერირი. სწორია, მაგრამ ნუ დაგვიწყუდება ის საგულისხმო ფაქტო, რაც საერთოდ, შსოფლიო ლიტერატურას ისტორიამე აღიარებულა — უარყოფითი გმირების დახატვა უფრო ეხერხებათ, ვიდრე დაღებითისა. ეს საერთო ცოდვია, და რაღა ა. ბელიაშვილს შეეღდავთ, მით უმეტეს, რომ მან სწორედ უარყოფითი გმირების მაგალითზე გვიჩვენა თავისი მწერლური პოზიცია და იღუერი მიწანსწრაფვა.

რომანში, როგორც აღენიშნეთ ფრიონტისა და ზურგს სხვადასხვა სურათებიც ასახულია აქაც და იქაც არის ძლიერად დახატული პასაჟები, რომლებიც ღღხანს გაჟვევა მკითხველს. ა. ბელიაშვილის მხევილი თვალი ამჩნევს ბერის დამახასიათებელ დეტალს, რომელთაც წარმატებით იყენებს რომანში. და, რაც მთავარია, ეს დეტალები ცხოვრებიდანა აღებული, ამტომ დამაჯერებელ შთაბეჭდილებას ახდენენ. შესანიშნავია დავითისა და ნაღას სენა ყუაილოვან შოლზე, როცა ისინი ღრუბლის ჩრდილს მისღევენ, მოტუნელო გრამი ჯგუნაჩს სტუმრობა ღილის ოჯახში, ახალწივრელთა მსეღელობა ქენაში და სხვ.

მატერულად ძლიერ შთაბეჭდილებას ახდენს დავითის საუბარი თავის თათან მატარებელში, უღელტეხილის გადაღახვა ქარსოტისა და უამინდობაში. მაგრამ რომანი უძლიერესად ადგეღებად მიგვანჩნია ის ეპიზოდები, რომლებიც დაეკშირებულია გერმანელთა საკონცენტრაციო ბანაკში განაწამები ვარდენ დუღუნისშვილის სახელთან.

მწერალი ამ რომანშიაც გვეღინება ქართული პეიზაჟების ხატვის ისტატად. განსაკუთრებით ხელშესახებაღაა ვაკოცლებული მღალმთიანი ბუნება და კავკასიონის ქედის მრისხანე ლანდშაფტი.

„უღელტეხილს“, რა თქმა უნდა, მოეპოევა ცალკეული ნაკლოვანებებიც, როგორც სერიოზული ხასიათისა. ისე წერბლმანიც. მაგრამ ეს ნაკლოვანებანი ადგილი გასასწორებელია.

ზემოთაც ვთქვით, რომ რომანში ზურგში დარჩენილ ადამიანთა უმრავლესობა უარყოფითია, მაგრამ მაინც ჩვენი აზრით, უცუთესი იქნებოდა, რომ შათ დაპირისპირებოდა პატიოსანი ადამიანები. ასეთი ადამიანები არიან კიდევ რომანში გამოყვანილი (მაყვალა, სტეფანე და სხვები), საკმარისი იყო მხოლოდ მათი სახეებზე უფრო გაყოფილება და წინა ბლანზე წამოწვევა, მაშინ არ შეიქმნებოდა ისეთი შთაბეჭდილება, როგორიც ახლა, თითქოს ზურგში უმრავლესობას ზნედაცემული ადამიანები შეადგენდნენ. ვიმეორებ, ავტორმაც შესანიშნავად იცის ეს გარემოება, ის საგანგებოდ შეტ საფუძვლებს ანდომებს უარყოფითს გმირებს, მაგრამ დიდი ვნებების ხატვის დროს მწერალი ხანდახან გაზვიადებულად შიშობთავს, ზედმეტად ამტკებს ფერებს.

ორიოდე სიტყვა „უღელტეხილის“ კომპოზიციამზე.

აქ ბელიაშვილი კომპოზიტორს [კარგი] ესტრია, მისი ნოველები და რომანები კომპოზიტორად შეტად მიზიდულად და საინტერესოდ არიან აგებულნი. „უღელტეხილში“ კი შეღატაკებით მის სხვა ნაწარმოებთან, ამ მხრივ აველაფერი რაღზე ვერ არის. მართლაც იგრძნობა რაღაც ერთგვარი გაფანტულობა, შეუყვრელობა. შეიძლება ეს იმის ბრალიც იყოს, რომ „უღელტეხილში“ ერთმანეთს ენაცვლება ფრონტისა და ზურგის ამბებისადმი მიძღვნილი თავები. ყოველ შემთხვევაში, ფაქტი ფაქტად რჩება — ეს რომანი კომპოზიციური აღნაგობით გვერდში ვერ ამოუდგება აქ ბელიაშვილის სხვა რომანებს.

ასეთია ჩვენი აზრი აქ ბელიაშვილის რომან „უღელტეხილზე“.

თანამედროვე ქართული პოეზია

პოეტურმა ეპოსმა ქართულ ლიტერატურაშიც განვლო განვითარების დიდი გზა ძველი პოეზიიდან ახალ პოეზიამდე. ძველი ქართული პოეზის შედევრია „ვეფხისტყაოსანი“. რუსთაველის გენიალური პოემა იმდენად სრულყოფილი და დიდი მხატვრული მოვლენა იყო თავის დროზე, რომ შემდგომი ხანის პოეტები კმაყდნენ „ვეფხისტყაოსნის“ ლექსს, პოეტურ ენას და მეტაფორულობას. მას უკანობი მშვენიერება და ვლყარება დღემდე შერჩა. შემდეგ ქართული პოეზიის თემატიკა შეიცვალა. საქართველოს ზედა თავისი დიდი დასავა პოეზის. აღორძინების ხანის პოეტურ ეპოსში შეიჭრა ნაციონალურ-ისტორიული თემატიკა. თვით რომანტიზმიც კი საქართველოს ზედა თავისებურ, სპეციფიკურ, ქართულ რომანტიზმად აქცია. ჩვენს ლიტერატურაში წმინდა რომანტიკული, ბატონისებური პოემა არ განვითარებულა, რადგანაც ჩვენს მწერლობაში მთავარი საქირბორიტო საკითხი იყო მთელი ერის თავისუფლება და ამ საკითხისადმი დიდი ყურადღება ჩრდილავდა ბარონების თაღისუფლებისათვის ბრძოლის თემატიკას. ქართულ მწერლობაში არ შექმნილა „ჩაი პაროდის“ ან „მანფრედის“ მსგავსი პოემები.

ევროპაში პოემამ გზა დაუთმო რომანს და დასავლეთში პოემა ვინავევარდა. ქართულ ლიტერატურაში არ მომხდარა მკვეთრი გადასვლა პოემიდან რომანზე. ქართული პოემა ქართული რომანის გვერდითაც განავრძობდა თანასწორ-უფლებიან არსებობას და თანდათან იფრქვნებოდა. ილიას, აყაის და ვეფხისტყაოსნის ჩვენი კლასიკური პოეტური ეპოსის მარგალიტებია. ისეთი მწვევე სოკოვლური საკითხის ვასაშეკება. ლაღ, როგორც იყო ბატონყობა, ი. კვეკევაძე, მხატვრულ პროზასთან ერთად, იყენებდა პოემის („ყაი ყაზლი“, „მარდილი“) და იყენებდა ან ნაკლებ ძლიერად, ვიდრე მოითხოვას.

6. ბარათაშვილის, ი. კვეკევაძის, აყაყრეთლის, ვეფ-ფშაველის პოემების ღირსებაა ის, რომ ეს პოემები მათ ავტორთა თანამედროვე ცხოვრების აქტუალურ პრობლემებს აყენებდნენ და ამუქებდნენ; ისტორიულ მასალზე დაწერილი პოემები თანამედროვეობის საკითხებს ეხებოდა. ხოლო „თანადროულობა მხატვრის უფლდეს ღირსებად“ მიიზნდა ბესარიონ ბელინსკის.

ქართული კლასიკური პოემა ვიტაცებს აზრის სიღრმით, სანტიგრესო ამბით და ლაზაში სიუვეტით, იდეურ-მხატვრული სიდიადით. მას ასულ-

დგმულდა მაღალი პეშანისტური იდეები. ქართულ კლასიკურ პოეტურ ეპოსში ყველაფერი ემორჩილება ხელოვნების უმაღლეს კანონებს, არაფერია ზედმეტი და არასაკირა.

მეტყარმეტე საუკუნეში ქართულ ლიტერატურაში ახალი პოემა დიდად განვითარდა და შედევრებიც მოგვცა. მაგრამ ამ საუკუნის ბოლოს და მეოცე საუკუნის დასაწყისში ქართული პოემის განვითარება შეჩერდა. მეოცე საუკუნის 20-იან წლებში დეკადენტურმა ლიტერატურულმა მიმდინარეობებმა მთლად შეწვეიტეს პოეტური ეპოსის განვითარება.

ოცდაათიანი წლებიდან ქართულ პოემაში კვლავ დაიწყო პოემის აღორძინება. ძნელი, წინააღმდეგობებით სავე გზით მიდიოდა პოეტური ეპოსის აღორძინების საქმე. დიდხანს იგრძნობოდა ზვენი პოეზიის ყანრობრივი შეზღუდულობა: ღირიყა დიდი სისწრაფით ვითარდებოდა და მალეღებოდა, ხოლო პოეტური ეპოსი ბორძიკობდა, ფეხს ძნელად იყიდებდა. ბოლოს მიიწე დაიძრა ყინული.

პოემის განვითარებაში, თანამედროვე ქართულ პოეტური ეპოსის შექმნაში დიდი ღვაწლი მიუძღვით გრიგოლ აბაშიძეს, ა. შირსხულიავს, გ. ლეონიძეს, კ. კალაძეს. ვინსაყურებით განვითარდა პოემა, როგორც ყანრი, გრ. აბაშიძის შემოქმედებაში.

ბევრი პოემა დაიწერა ქართულ ენაზე ჩვენს დროში, მაგრამ, საშვეხაროდ, ცოტა მათგანმა პოემა გამჩხპურება ხალხის გულში, ცოტა მათგანმა გაუძლო ყამთა სულს. ბევრი პოეტური ნაწარმოებისათვის „პოემა“ უწოდებია ავტორს, მაგრამ სინამდვილეში ეს მხოლოდ გრძელი ლექსი ან ლექსთა ცოკო აღმოჩენილა. მთავარია ისა, რომ ეს ნაწარმოებები სუსტი იყო მხატვრულად, და ისინი ხალხმა დაივიწყა. მარამ თავის ამ გრძელმა ლექსმა თუ ცკულემა პოემია განვითარებას შეუქმნეს ფონი, რაძელზედაც აღიოყენდა თანამედროვე ქართული პოეტური ეპოსის უფრო ყარგი და სრულყოფილი ნიმუშები.

პოეტური ეპოსის მოვსავლიანობისა და სიმწიკის ფონზე მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო. კ. კვიციანიძის „ჩიონის აპოლოგის“ (1923 წ.), გ. ტაბიძის „ეპოქის“ (1928 წ.), „პაციფიზმის“ (1928 წ.), „რევოლუციური საქართველოს“ (1930 წ.) და ალიო შირსხულიავს „ურბელის“ შექმნა. მიუხედავად იმისა, რომ ამ პოემებს

აქლად გამოვეთილი ამბავი და სიუჟეტური სიმაღლე, შინც მათ შექმნეს ნიადაგი ქართული პოემის განვითარებისათვის. ხოლო გ. ტაბიძის პოემები ორი კუთხით უნდა იქნეს განიხილული. პირველი: ეპოქაში მოთხოვია ახალი ცხოვრების ფართოდ ასახვა, ხოლო იგი არ ეტყოდა ცალკეულ ლექსში და ლირიკოსი პოეტად ეპიკური განრისკენ გადაიხარა. მეორე: მიუხედავად იმისა, რომ ამ ნაწევრებს არ აერთებდა გამოვეთილი ამბავი და არ ემსწრაფა სიუჟეტური მთლიანობა, სწორედ ამიტომ ავტორმა იგი დაყო ცალკეულ ლექსებად. ავტორმა ცალკეულ ლექსებად დაშალა პირველად პოემად მიჩნეული ნაწარმოები.

ამას მოჰყვა ე. კალაძის „უჩარდიონი“ (1932 წ.). ეს იყო საყოლმურნეო თემაზე ეპიკური ნაწარმოების შექმნის პირველი ცდა. აქ საკმაოდ საინტერესოდ აისახა კულაკებთან ბრძოლა.

პოემის განვითარების ისტორია მკაფიოდ და უცლოლად ამტკიცებს, რომ ყველა მნიშვნელოვანი პოემა, უძირველეს ყოვლისა, იმიტომ იყო მნიშვნელოვანი, რომ მას საფუძვლად ედო გამოვეთილი, ღრმა აზრის შემოცნელი, საზოგადოებრივი მნიშვნელობის მქონე ამბავი, ტიპური ლირიკული ხასიათი ან ცხოვრებაში მომხდარი ტიპური შემთხვევა. მხოლოდ მხატვრულ-ეპიკური განზოგადებებით იქმნება ნამდვილი პოემა. თანამედროვე პოემებს ხშირად საფუძვლად ედება უმნიშვნელო ამბავი, რომელიც გონებასა და გულს საზრდოს ვერ აძლევს. მხატვრული ნაწარმოების ფასი კინდდება და ამგვარი პოემის ავტორი დავიწყებას ეძლევა. ამ თვალსაზრისით რომ გადახედოთ ქართული პოემის განვითარების გზას საბჭოთა პერიოდში, ასეთი სურათი წარმოგვიდგება: სინამდვილის დანახვა-გააზრების, მხატვრული ჩანაფიქრის სიღრმე ავლად იღია ხომარაობის „დათა ლანდიის“ (1940 წ.), კ. ბობოხიძის ნაწარმოებს „კავკასიონი ქარიშხალში“, ა. თევზაძის „სისხლიან ბილაკებს“ (1944 წ.), ნ. მაღაზონიას „შევიწარს“ და სხვ. ყველა ეს პოემა რევოლუციური ბრძოლის თემაზეა დაწერილი, ისინი ძლიერ ჰგანან ერთმანეთს, მოედენება ამ პოემებში დანახულია ერთ სიბრტყეზე, ერთი კუთხიდან.

სხენებულ პოემებს ახასიათებთ ერთი და იმავე თემის ერთნაირი გადაწყვეტა — ზოგადი და ტენდენციური. წინასწარ აღებული აზრი, ტენდენცია ხელს უშლის ამ ნაწარმოებებს სინამდვილის ღრმად ასახვაში, მწერლის მთელი ყურადღება გამახვილებულია მხოლოდ აღმნიშვნების რევოლუციური ბრძოლის ვარგნულ მხარეებზე. აღმნიშნის რთული სულოერი და ფიზიკური ცხოვრებიდან სხვა აღმნიშნებთან ურთიერთობიდან ამჟამა ტენდენციურობით გამოყოფა მხოლოდ მისი რევოლუციური აზრებისა და მოქმედების მხარე და ამ ნაწარმოებში დავიწყებულია

ბულია აღმნიშნის სხვა ინტერესები, დავიწყებულია აღმნიშნის, როგორც ინდივიდუალური სულოერი თვისებები მრავალწახნაგოვანი და არცა ცალმხრივი. ასე ღარიბდება მხატვრული სახე. ამ პოემებისათვის დამახასიათებელია ჩვენება შედევსა — რევოლუციური ამბოხისა და არჩევნება ამ შედეგის გამოაწვევი მიზეზებისა. საქმეს ვერ შევლის ასეთ ნაწარმოებებში მცირე დოზით და ტრადიციული გააზრებით სიუჟეტულის პარალელური თემის შეტანა.

შეველი ტენდენცია და ვერც პანიგირიკა ვერ ქმნის მაღალ პოეზიას, ვერმარტ მწერლობაში ნახატიდან გამოიმდინარეობს აზრი. ბევრი თანამედროვე მწერალი კი თვითონ აჩეჩებს მკითხველს ტენდენციურ აზრს, დღევანდელი სული და კლასთა ბრძოლის დღევანდელი თეორია შეაჩეხს რომელიმე რევოლუციური მდელი გლახის შეკენებაში. ამის გამო სახე ტენდენციური ხდება მაგ. ან. თევზაძის პოემაში სოფლელი თერძი ამბობს:

შე შეფის ჯარში არ წავალ,
შევი რომ ვაღიქცეს შავად,
მომძე ხალხს სტეკის არ ვესვრი,
ხელმწიფის დასაყვად!

ამ გმირის ხასიათის განვითარება არ იძლევა საშუალებას — ვერაწმუნით, რომ ეს მისი სიტყვებია. ნაწარმოებში კონკრეტულად არაა ჩანეები, რომ გმირს შეგნებული ჰქონდეს მონარქიის დრომოქმედობა. მწერალი გმირს გამოაქვეყნებს დღეს იმ საყოველთაოდ გავრცელებულ აზრს, რომელიც მაშინ სოფლელი თერძისათვის ასე ნათელი, ასე გაანალიზებულ-განზოგადებულად ჩამოყალიბებული არ იყო.

ასეთივე ზოგადი გზით მიდის ე. ბობოხიძე. მის პოემაში ზოგადი, სტემპატური გმირები ებრძვიან ზოგადსავე მტრებს:

მი იმედი მაქვს, გაუშკლავდებით
თქვენ შენუეოთა გაიძევრობას,
მათი დანგრეობის დროა თავდები, —
ასეთი არის საქმის მსვლელობა..

ისტორიის ილუსტრირება, და ისიც ცუდი ილუსტრირება, ჩვენს მწერლობას სახელს ვერ მოუხვევს. შეველი ტენდენცია აჩენებს აზრს, სინამდვილის სრულყოფილ ასახვას.

ფრიდონ ხალვაში თავის პოემაში „სინათლე“ ხატავს კომუნისტის სახეს. მეტონიმური ტენდენციურობა, მწერალმა ამ კომუნისტს მიაწერა ისეთი თვისება, რომელმაც მას, სარგებლობის ნაცვლად, ზიანი მოუტანა:

ხალხში ტრიალებს პარტორგა,
ელვად გაუქცია სალაქე,
სიკეთის სათქმელად დრო არ აქვს,
ვერც ვიპასუხებს სალაქეზე.

ვინდ პარტორგა იყოს და ვინდ მინისტრი, სალაქე პასუხის გაუცემლობას ქართველი კაცი ყველას იუვად ჩათულის. ფ. ხალვაშის პოემაში მეტი უფრადდება ექვევა მოვლენათა გარეგნულ მხარეებს, აღმნიშნის ფსიქიკა კი მკრთალა-

დაა ასახული, მწერლობის საგანია არა თვით მოვლენა, არამედ მოვლენის არსი. სახელდობრ, რომელმე ელსადგურის, ან არხის მშენებლობის შესახებ დაწერა მხატვრული ნაწარმოებისა მხოლოდ იმ მოსახრებით, რომ ეს წონას აუწევს ნაწარმოებს, დიდად ვნებს ტექნიკურ მწერლობას: „ხასიათები პოეტისათვის ფაქტებზე გაცილებით ძვირფასი უნდა იყოს“ (ლესინგი).

პოეტური ჩანაფიქრის სიღრმითა და სიღამაზით გამოირჩევა გრ. აბაშიძის პოემები.

გრ. აბაშიძე თავის პოემებში ასახავს ისეთ მოვლენებს, რომლებიც მეთხველის ღრმა ინტერესს იწვევენ, მის გონებასა და გრძნობას საკვებს მისცემს, როცა გრ. აბაშიძე „ზარზმის ზანებას“ (1945) წერდა, მას აწუხებდა მრავალი შეიღდაკრული დედის ცრემლი და ნაღველი. ამოღის დედის ტრაგიკული სახე შექმნა მან ამ პოემაში, როდესაც შეიღზე მგლოვიარე დედას შეიღი ცოცხალი დაუბრუნდება, როცა მიხედვება, რომ სხვისი შეიღის ძელები შეუწუხებია (ბრძოლის ველიდან გადმოასვენა) და სხვა დედისათვის მკედარი შეიღი წურთმევეია, მამინ მას, რომელსაც შეიღის დაბრუნების გამო სიხარული მშარტებს, შეაწუხებს სხვისი მკედრისა და სხვა მგლოვიარე დედის ბედი და კვლავ განგრძობს გლოვას.

სამამელი ომის დროინდელ ცხოვრებაზე, აღამიანთა ფსიქოლოგიაზე დაკვირვებამ ასეთი ღრმა, ფილოსოფიური აზრის შემკული ამბის შექმნამდე მიიყვანა პოეტი. ამ ამბავმა ააღლუჯ მეთხველი იმიტომ, რომ მასში იცნეს თავიანთი აზრები და გრძნობები, თავიანთი თავი და ახლოლები საბჭოთა აღამიანებმა.

სხვისი ჭირ-ზარამის გზახირების გრძნობა ქართული აღამიანისათვის დასაბამიდან უცხო არ იყო, ამაზე მეტყველებს მრავალი საუკუნის წინათ შექმნილი შესანიშნავი „ბალადა ვეფხისა და მოყმისა“, რომელსაც ეზმურება გრ. აბაშიძის პოემა და ამიტომ იგი ქართული პოეტური, ვპონის ერთ-ერთი კარგი ნიმუშია.

„ზარზმის ზანების“ ფტორმა სიუჟეტში მოაქცია ღრმა აღამიანური განცდები, ომით გამოწვეული უბედურება, სხვისი ჭირის გაზარების ჭეშმარიტი გრძნობა და საქართველოს საციონარული ტყვიობა. ყველაფერი ეს სიუჟეტში ერთმანეთთან ორგანულად და ლოგიკურადაა დაკავშირებული. პოეტს თითქმის შეეძლო, მოქმედება საქართველოს სხვა კუთხეში გადაეტანა, მაგრამ მან მიიწყაღამიანე მესხეთი აირჩია, ამით მას საშუალება მიეცა ეჩვენებინა, თუ როგორ ხდება ორგანული გადაყვანა მოსახლეობისა მკაცრი მთიანეთიდან მესხეთში, დასახლება საუკუნეთა განმავლობაში მტრის თარეშით გაანაგებულ მესხეთში. პოემის მთავარი გმირის გოლეთიანის გამოჩენითა და მესხეთში დასახლებით პოეტს უნდა თქვას: როგორც არ მოქმედარა გოლეთიანი, ასევე არ მოქმედარა საქართველოს ეს კუთხე, თუკი მან გოლეთიანი-

ვით ბევრი ჭირი გამოიარა და გოლეთიანივით გამოგლოვილი იყო.

შინაარსითა და პოეტური ჩანაფიქრის სიძლიერით გამოირჩევა, აგრეთვე, გრ. აბაშიძის „გიორგი მე-4“ (1949 წ.). ამ რეალისტური სიმბოლოითა ასახული საქართველოს ბედის გადაწყვეტაში პირადი და სახელმწიფოებრივი ინტერესების ჭიდილი.

გრ. ლეონიძის ლირიკულ პოემაში — „ფორთოხალა“ მაღალპოეტური გააზრებითა ასახული უბრალო ხალხის მნიშვნელობა ჩვენი ერის მრავალსაუკუნოვან ისტორიაში. შინაარსის ასეთვე სიღრმითა და აზრის სიმწიფით იქცევის ყურადღებას „სამგორი“, თუმცა, აქვე უნდა აღინიშნოს, „ფორთოხალა“ უფრო გრძელი ლექსია, ვიდრე პოემა.

შინაარსის სიღრმით გამოირჩევა ა. მირცხულავას პოემა „ენგური“ (1937 წ.). პოემაში ნაჩვენებია ახალი ცხოვრების შენებისათვის ბრძოლაში მსხვერპლადღებული აღამიანის სულიერი განცდები. ა. მირცხულავას ეს პოემა რომ შევადარო მისსავე უფრო გვიანულ „რუსთავს“ (1951 წ.), ვნახავთ, რომ ამ უკანასკნელს შინაარსში საკმაო სიღრმით ვერაა ასახული სინამდვილე.

ხუტა ბერულავას „რუსულმა ველამ“ მეთხველი საზოგადოების ყურადღება მიიყრო, უბრაველეს ყოვლისა, შინაარსის სიმბოლოით, რუსი და ქართველი ხალხების მეგობრობის დამაინტერესებლად ასახეთ.

არჩ. სულაქაურმა „ძმებში“ დახატა სახეები ცხოვრებაში სხედასხვა გზით წასული ძმებისა, გვიჩვენა აღამიანურ და მოქალაქეობრივ თვისება-მოვალეობაზე ხელნაწიველი კაცის დრამა, ხოლო მეორე პოემაში („ქვეში ნაწინობი გოგონას დედა“) ოჯახური განხეთქილებაა გადმოცემული. ორივე პოემაში საყოფაცხოვრებო შინაარსი აყვანილია მრავალთათვის დამახასიათებელ განზოგადებამდე.

მაგრამ ისეთი ნაწარმოებები, რომლებშიც აღამიანთა ურთიერთობანი, ხასიათები, ფსიქოლოგია ასახულია არასაკმაო სიღრმით, საკმაო ზოტივიციოსისა და ლოგიკურობის გარეშე, მეთხველის ყურადღებას ნაკლებად იმსახურებს. ზოტივირება აქცია კ. კაიძის პოემის — „მზე ცეცხლის კვამლში იმოდოდა“ (1956 წ.) ენზოდებს. საერთოდ, ამ პოემის ახასიათებს მსწრაფება სიუჟეტური უცნაურობისა და ეფექტურობისაკენ, რითაც ხასიათების განეთარების ლოგიკურობა ირღვევა. აი ერთი მაგალითი: ბრძოლის ველიდან ქართველი მებრძოლის არჩილის მიერ დედისადმი მიწერილი ზოგი პირითი გაუგზავნელი დარჩა — ამით ისარგებლა რუსმა ქალღმთვლამ (რომელსაც არჩილი უყვარს) და არჩილის სიკვდილის შემდეგ ამ პირათებს უგზავნის არჩილის დედას. დედას ჰგონია შეიღი ცოცხალია და დონთან იბრძვის („ეგ იყო თურგის პირად კავკასთან, შემდეგ კი დონზე გასუ-

ლი ბარაღ“). მერამ ავტორს დააეწყა, რომ არჩილი თერგთან მოკლეს — წინასწარ ხომ არ დაწერა, დონთან ვიბრძვიო, ასეთი ეპიზოდები კიდევია იმ პოემაში. ბუნებრივია, ამის გამო პოემის ბევრი ადგილი კარგავს დამაჯერებლობას.

ახლა ყურადღება გავამახვილოთ პოემის სიუჟეტურ-კომპოზიციურ მხარეზე, სახეების გამოკვეთაზე.

არ არსებობს პოემა გამოკვეთილი ამბისა და სიუჟეტური მთლიანობის გარეშე. სწორედ სიუჟეტური მთლიანობის უქონლობა იყო მიზეზი, რომ გ. ტაბიძემ თავისი საში „პოემა“ ცალკე ლექსებად დაყო. ზოგჯერ ამბის გამოკვეთილობა და სიუჟეტური მთლიანობა შორეულნიშნითა და მამინ ლექსების ცალკე პოემად გველინება.

პოემისათვის აუცილებელია კარგი თხრობა, ლამაზი ლექსი, ხასიათების გამოკვეთა. „ზარზმის ზნაზნის“ სიუჟეტი თითქმის უნაყოფია. არა იაფი სიუჟეტური დამაინტერესებლობისთვისაა მასში გადმოცემული მეფედრად ჩათვლილი გოლეთანის შინ მისვლა და სხვისი მეფედრის გლოვის ამბავი, არამედ იმისათვის, რომ ქართულ დედს გამოამტკიცებინოს სხვა დედის ტყუილისა და გლოვის გაგება — ვახაბრების შალაქმანური გრძობა.

გრ. აბაშიძე სიუჟეტის განვითარებას მებრად დიდ ყურადღებას აქცევს, ზოგჯერ უფრო მეტს, ვინემ სახეების გამოკვეთას („ძლივის ქელა“). ამ გადაჭარბებას ზოგჯერ ზიანიც მოაქვს: პოემაში „გიორგი მე-6“, რომელშიც ღრმად შინაარსის მქონე სტრაქონებშია გადმოცემული, ერთგვარი გათიშვა ისტორიულ ვარემსა და გმირის პირად ბედს შორის, მკვლევად იმისა, რომ ამბავი მებრად საინტერესოდ და ღამატილადაა გადმოცემული. სიუჟეტმა ორგანულად ვერ გააერთიანა ისტორიული ვითარება და გმირის პირადი ცხოვრება. ამბის განვითარების ექსპანსიამ დაზარალდა ცალკეული სახეები და ხასიათები. „გიორგი მე-6“ ამ თვალსაზრისით რომ შევადაროთ ავ. წერეთლის „თორნიკე ერისთავს“ და ი. ჭავჭავაძის „ღმობრი თაყდადებულს“, ენაზეთ, რომ ამ უკანასკნელთა სიუჟეტში ორგანულადაა შერწყმული ისტორიული ვარემი და გმირის პირადი ცხოვრება, ჩვენი კლასიკოსების პოემებში გამოხატული პიროვნება ჩამოვარდა ისტორიისა.

ო. ჭელიძის პოემაშიც („ამერიკიდან გამოკვეთა“) მთავარი ყურადღება ამბავს აქვს მიქცეული, ხოლო გმირები ეპიზოდურად დახატულნი. პოემის ამბავი, სიუჟეტი ვერ არის მაქსიმალურად გამოყენებული სახეების გამოსავლელად, ეს კი პოემის ნაკლია.

ა. შირცხელავას პოემებთანავე ყველაზე ძლიერია „ენგური“. მანამდე დაწერილ პოემებში („მე და ბარათაშვილი“, „ურმული“, „აი აღამიანი“) ავტორს შეხედულებების უბრალო პრაქტიკა-

დას უფრო მეტი ადგილი ეთმობა, ვინემ სიუჟეტურ-კომპოზიციური მხარის სრულყოფას. ამ პოემებში შიშველი ტენდენციურობა, იგარბობა, გარდაშავალი ეპოქის ამ სენს ვერ ასულია ბერი სხვა შემოქმედები. „ენგურში“ კი ნაწილობრივ მაინც ემოციური სიღრმეა, რეალისტურ სიმამართლად დახატული სახეები (განსაკუთრებით ბესა ბუკია). აქ სიუჟეტში ორგანულადაა დაკავშირებული ერთმანეთთან გმირების პირადი ბედი და ენგურის ქალაქის კომუნისტის შენება. აღწერილია ქალაქდღაღადის ხეტუის დამზადება ბუნებრივია, სიტყვა ჩამოვარდება ტუის უწინდელ მფლობელთა და მათი დამქვების შესახებ ასე შემოღის მოქმედებაში ბესა ბუკია. პოემაში შევლამახებულადაა აღწერილი ხეტუის დამამზადებელთა შრომის სამძიმე. პოემის ბოლოში ერთგვარი აქტარება იგრანობა. ბესა ბუკია სულ ნაკლებად ნაკლებ ჩნდება პოემის მეორე ნახევარში და ნაწარმოები მთავრდება ისე, რომ ეს სახე თითქმის დღემთავრებული რჩება.

ბესა ბუკია, მაქაყარია და, მეორე მხრივ, ბურღულ შლია განსხვავებული ხასიათებისა, კარგადე ხატავს შერაღი მათ, მაგრამ მაინც ამ ხასიათების სიუჟეტური შეტაკება — შეხვედრები ზოგჯერ არაბუნებრივია.

ბესა ბუკიას წინასწარ განზრახვით არ მომხდარა მარტი (ბორღულ შლიას დამთავება). აქედან ორი შენიშვნა. პირველი: თუ ბესა ბუკია ჩაფიქრებული იყო, როგორც მტერი და ხელისშემშლელი (ასეც არის), მაშინ ლოგიკური და დამახასიათებელი იქნებოდა, მწერალს ეჩვენებინა, რომ ბუკიამ წინასწარ განზრახვით მოახდინა მარცხი. მეორე: რადგანაც წინასწარ განზრახვით არ ჩაუღწია, ბესა ბუკია ატეხდა ყვირილს: თავს იმართლებდა. ამის კი ავტორი არ აცუთებს, ე. ი. მოქმედების, ხასიათის განვითარებას ზოგჯერ აკლია ლოგიკურობა.

ა. შირცხელავას ბოლოდროინდელ პოემაში („გურთავში“) ისეუ გამოხატულია ტენდენცია: „ენგურიდან“ გმირების გადმოყვანამაც ვერ უშველა საქმეს. რადგან ამ პოემაში არ ჩანან გამოკვეთილი ხასიათები, ის პოეტურობა, ხატუის ის რეალისტური სიმამტრე, რითაც ძლიერია „ენგური“.

ამბის გამოკვეთილობისა და სიუჟეტური მთლიანობის თვალსაზრისით ვარკვეული ნაკლებიქს შ. ამისულაშვილის პოემას — „გაფანტული ბერუსი“. აქ მთავარია ომიდან დაბრუნებული თამაზის ცხოვრება და ოჯახური განხეთქილება. მთავე დროს, ავტორი დიდ ადგილს ეთმობს მეორე გმირს ნიკას. სიუჟეტრად ამ ორი გმირის ისტორია სუსტ ეკავშირება ერთმანეთთან. ჩვენ მხედვლობაში გვაქვს სიუჟეტური აუცილებლობით გამოწვეული ურთიერთობა და არა ის, რომ ორი გმირი ერთ სიუჟეტში ცხოვრობს, ანდა ისინი ნათესავებია და ამ საფუძველზე ურთიერთობა აქეთ ერთმანეთთან. თამაზი და

ნია სწორედ იმიტომ ხედებიან ერთმანეთს, რომ ერთ სიუჟეტში ცხოვრობენ. სიუჟეტურ აქტიულობას არ მიჰყავს ისინი ერთმანეთთან. პოემისათვის არ იყო აუცილებელი ნიკას ამბავი. ნია შეიძლებადა ეპიზოდური გმირი ყოფილიყო (მაგალითად, თავში „ნამუსის ქუდი“ სწორედ ეპიზოდურ გმირადაა იგი და ამით არაფერს ფეხებს პოემის აქბავი). მისი ნაცვლად შწერალი იმდენ ადგილს უთმობს ნიკას, რომ იგი პოემის დასაწყისში ჩრდილავს შთაქარ გმირს. ავტორს პოემის შთაქარ ამხად ნიკას ისტორია მიაჩნდა. ამას მოწმობს ის, რომ სათაურად პოემას პირველად ჰქონდა „ბაკურიცხელი ნალბანდო“ (ნია სწორედ ნალბანდი), კომპოზიციურადაც, სიუჟეტის კონკრეტულ სხეულში გამლახორცხესხმას ავტორი იწყებს ნიკას ისტორიით და ასე დიდ ადგილს უთმობს მას. ამით შკოთხველს ორიენტაცია ექარგება, ჯერ პოეზია, ნიკაა ამ პოემის საგანიო, შემდეგ კი პოემამი სხვა მხარე ვითარდება. კომპოზიცია ყოველთვის უშეალოდ უნდა გამოიღოს ნაწარმოების იდეისა და თემისაგან.

რაც შეეხება შ. ამისილაშვილის მეორე პოემას — „გომეწრის სეობაში“ (1950-51 წ. წ.), მის სიუჟეტს აკლია გამოკვეთილობა. ეს გარკვეულ ზოანს აყენებს სახეების გამოკვეთას, ხელს უწყობს პოემამი არასაკირო ეპიზოდების შემოპარებას. ასე, მაგ., თავში „შამაცო მეგზური“ აღწერილია საბალნინი ცხენების ბარში წასვლა. ამ ამბავს და მოხსენებულ შამაც მეგზურს ელდა ხაჩიძეს პოემის ამბავთან ორგანული, აუცილებელი კავშირი არა აქვთ. დასკვნა ასეთია: როცა თანმიმდევრულად, ორგანულად არ არის გამოკვეთილი ამბავი, სიუჟეტში ამბის კონკრეტული გაშლისა და ზორცხესხმის დროს მოსალოდნელია არა აუცილებელი ეპიზოდების შემოჭრა. ეს „გარედან“ შემოჭრილი ეპიზოდები არ ეხმარება ავტორს სახეების გამოკვეთაში. ხოლო, რაც სახეების გამოკვეთას არ ეხმარება, ის ეპიკური ნაწარმოებისათვის ზედმეტია.

განვიხილოთ სიუჟეტის მთლიანობის, სიუჟეტისა და სახეების ურთიერთობის თვალსაზრისით ო. ქელოძის პოემები. გვიარკვეით, თუ როგორ იყენებს შწერალი სიუჟეტს სახეების გამოსაკვეთად. ჩვენ პოეტის გამარჯვებულ მიგვაჩნია პოემა „ქიტესა“ (1955 წ.). ამ პოემის ფაბულა შარტივია. პოეტს ამ შარტივი ამბავისათვის სიუჟეტში ხორცი რომ არ შეესხა, კონკრეტულობა არ მიენიჭებინა და, ნაცვლად ამისა, ემტიციებინა, ქიტესა ასეთია და ასეთიო, ვერ დააჯერებდა შკოთხველს. როცა პოეტმა გადაწყვიტა, შკოთხველისათვის დაენახებინა ქიტესას — ამ შარტიული გლეხის — შრომისმოყვარეობა, მან შეარჩია ისეთი დეტალები, რომლებმაც ცოცხლად გვიჩვენა ქიტესას შრომისმოყვარეობა (ვაიხსენეთ, როგორ ჰკადებს ქიტესა ზელს ოჯახის აღორძინებას); როცა ავტორს უნდა გვიჩვენოს ქიტესას, ისევე როგორც ყო-

ველი მშრომელი ქართული გლეხის, სატი დამოკიდებულება მშრომელისადმი, ამისათვის იგი არჩევს ისეთ ეპიზოდებს, დეტალებს (ვაიხსენებთ ქიტესას დამოკიდებულებას ყოფილ ძმობილთან-კოლშეურნეობის თავმჯდომარესთან), რომლებიც ნათელყოფენ მის ნამდვილ ბუნებას, როცა პოეტს უნდა გვიჩვენოს ქიტესას ხასიათის კიდევ ერთი შესანიშნავი მხარე-თავმჯდომარეობა, გვიხატავს ისევე ეპიზოდს, რომელიც ცოცხლად დაგვანახებებს ქიტესას ხასიათის იმ მხარეს (ვაიხსენებთ შარტივლის გადარჩენა) და ასე იმ გზით ცოცხლდება ქიტესა. ასეა გამოყენებული ამ პოემამი სიუჟეტი სახის დასახატავად.

რაც ო. ქელოძის მეორე პოემამი — „ზღვის დაბადებამი“ (1954 წ.) ასე არაა ზორცხესხმული და დამოკიდებული ამბავი, ასე თანმიმდევრულად არ არის შერჩეული ცხოვრების სურათები, იმიტომ ამ ნაწარმოების გმირები ფერმკრთალია.

„ზღვის დაბადებამი“ ავტორმა ვერ მონახა კონკრეტული გამოვლინება ზოგადისა, რაც ზოგადზე უფრო მეტს გეტყვოდა და უფრო ცოცხლად ასახავდა ზოგადს. ავტორს უნდოდა შეექმნა კომუნისტის სახე, მაგრამ მან ვერ მონახა ის კონკრეტული ამბავი, რომელშიც გამოვლადენდობა ხელშეწყველი კომუნისტების ხასიათი და მისი დამოკიდებულება მშრომელთანადმი, ავტორმა ვერ შექმნა კონკრეტული სახე გმირისა, რომელშიც თავმოყრილი იქნებოდა კომუნისტი აღმამანების თვისებები. ეს გმირი ვერ ჩააყენა ისეთ სიტუაციაში, სადაც იგი საქმით გამოჩნდებოდა, როგორც კომუნისტორგანიზატორი. ამ პოემამი გარემო და გმირის ბირადი ცხოვრება გაითშეღა. მეტი ყურადღება ექცევა თვითონ შოელებს — ზღვის შექმნას, გმირთა სახეები კი შკრთალადაა დახატული. სამწუხაროდ, ეს ნაკლი ახასიათებს ბევრ თანამედროვე მხატვრულ ნაწარმოებს.

„ქიტესამი“ შემოქმედებითადაა გამოყენებული ა. ტვარდოვსკის „ვისლ ტიორკინის“ პოეტური ტრადიციები.

ო. ქელოძის ბოლოდროინდელი პოემის („ორი შარბადელის“) გამოკვეთილ ამბავში ნ. ბარათაშვილის ცხოვრების აღწერა იმ დროის სოციალური და ყოფითი გარემოს ღრმად ასახვით აყვანილია საზოგადოებრივი მნიშვნელობის ხარისხში. „ორ შარბადელში“ შემოქმედებითადაა გამოყენებული ფოლკლორი („არსენის ლექსი“). აქვე უნდა შევიხსნათ, რომ „ორი შარბადელი“ ბალადისებურადაა დაწერილი.

ი. ნონეშვილის პირველ პოემამი — „ამბავი ერთი ქალიშვილისა“ მოთხრობილია საბჭოთა ახალგაზრდობის ბრძოლა სამამულო ომში, ყვარობა, ნაჩვენებია ქართული ქალიშვილის ზოიარუნხაის გმირობა. პოემა ობტიმისტური რწმენითაა სავსე, მძალოდღერია. მასში არის მთავარი პოეტური, ამაღლებული ადგილები, მაგრამ ამეამად ეს ნაწარმოები ჩვენ გვიანტერესებს, როგორც პოეტური ეპოსი. ამ მხრივ მას შარ-

ვალი ნაკლი აქვს: მთავარი გმირის სახეს ზოგადობისა და სქემატურობის დიდი აწნა, იგი ვერ არის საკმაოდ გამოყოფილი სხვა გმირებისაგან. ავტორი პოემის ყველა გმირზე თითქმის თანაბრად, ერთნაირად მოგვითხრობს.

პოემის სიუჟეტში ის წინააღმდეგობები, რომელთა გადალახვა მთავარ გმირს უხდება, გაიდვილებულია. ამ წინააღმდეგობებს რეალური, კონკრეტული სახე არა აქვს მოცემული. მთავარი გმირის სახის გამოკვეთას უფროდ აესვენს ასეთი სქემატური სტრუქტურები:

პარტიულ ცენტრსაც უამბებს შემდეგ
კომპაგვირული ფიქრი ნათქვამი...

უხბარეს: ჩვენ სტამბით ნამდვილად

შევძლებთ

მსებს ვაცნობოთ სიტყვა მართალი...

როგორც ყოველთვის, პარტიამ ახლაც

ზრუნვით შემოსა ახალგაზრდები... და ა. შ.

ცოცხალი სახეების ნაცვლად, აქ საქმე გვაქვს ცნებებთან, სქემებთან, ერთი მხრივია „პარტიული ცენტრი“, „პარტია“, მეორე მხრივ — „ახალგაზრდები“. პარტიის კავშირი მასებთან პარტიის ხელმძღვანელი როლი პოეტს უნდა ეჩვენებინა კონკრეტული, ცოცხალი სახეების შექმნით.

რ. მაშფორიას პოემა „ლაჯანური“ ქართული ახალგაზრდობის ცხოვრებას ასახავს. მასში არის ძლიერი ადგილები, მაგრამ სიუჟეტის გამართულობისა და სახეების სრულყოფის თვალსაზრისით ნაწარმოები სუსტია: მთავარი გმირების მზახა და დაშინების კონფლიქტი პოემაში დამსახურებულია მნიშვნელოვან მამოძრავებელ ძალად, მაგრამ რა ძალაა ეს, თუ ნათელი არაა, რატომაა გამწყვრალი მზა დაშინაზე, თუ ავტორი მორტიერების გარეშე ათმობინებს დაშინის მზიას და ხელად მოუნახავს სხვა სატრფოს. პოემის სიუჟეტი ორგანულად ვერ აერთიანებს რამდენიმე გმირის ბედს: რატომაა ერთ პოემაში თავმოყრილი მზია, ვახტანგი და მეორე მხრივ, დაშინანი? არის თუ არა მათი ბედი იმდენად გადახალართული, რომ ერთ პოემაში მათი თავმოყრა აუცილებელია რა მოტივია ლაჯანურში მზიასა და დაშინანის შეხვედრამ სიუჟეტის განვითარების თვალსაზრისით? თითქმის არაფერი. მას რითაა გამართლებული დაშინანის წასვლა ლაჯანურში? გმირებს ლაჯანურისთვის შენებებთან გარეგნული კავშირი აქვთ. ლაჯანურს მათს ბედში, მათს ურთიერთობაში ახალი არაფერი შეუტანია (გაეხისენოთ „ენგური“, სადაც ენგურის ქალაქის კომბინატის მშენებლობა მკიდროდა დაკავშირებული გმირთა ბედთან). რაც უხედავ ვახტანგს, იგი პოემის სიუჟეტიდან ამოკარგნილია. სიუჟეტთან სუსტი კავშირი აქვს მის წასვლას უამირ მიწვებზე. ავტორმა დასახა ეს პარალელური თემა, მაგრამ იმარ გა-

დაწყვიტა და სიუჟეტის მიღმა დატოვა. სიუჟეტურად გაუმართლებელია და არაა დიდებელი. აგრეთვე, ეპიზოდი, სადაც აღწერილია ვახტანგის მამის წასვლა სოფელში.

გასმინდად ლირიკული პოემების წერა. ამ მოვლენამ ერთ დროს იმდენად ცალმხრივი ხასიათი მიიღო, რომ ქართული პოემის განვითარება თითქმის უსიუჟეტო პოემის გზაზე იდგა.

თუ ლირიკულ პოემაში ძნელია გამოკვეთილი სიუჟეტისა და მტკიცედ შეყრული კომპოზიციის შექმნა, მისთვის აუცილებელია პოეტური ამბავი, ძლიერი ლირიკული ძალა, აღფრთოვანება, ფაქიზი და მდიდარი მხატვრული სამოსელი, რომ ყოველივე ამის ხარჯზე ანაზღაურდეს სიუჟეტურ-კომპოზიციური ნაკლი.

შვესს მწერლობაში არის ისეთი ნაწარმოებიც რომელსაც პოემას უწოდებენ, ნამდვილად კი იგი ლექსების ცეკლია. ასეთია, მაგ., კ. ჭიჭინაძის „შუა აზია“ (1935 წ.). აქ პოეტი-მოგზაურის შთაბეჭდილებებია გადმოცემული ლექსებად. მაგრამ ამ ლექსებს სიუჟეტური კავშირი (შუა აზია) ერთიანობა კრავს რეალად, მაგრამ ეს არაა საკმარისი, რომ შეიქმნეს სიუჟეტური ლექსი.

ზოგი პოემა გრძელი ლექსი უფროა, ვიდრე პოემა. პოეტი სათქმელს ვერ ატევს ჩვეულებრივს ლექსში და ქმნის გრძელ სიუჟეტურ ლექსს. მაგრამ ეს მიაღწია არაა პოემა, მისი ამბავი არაა საკმარისი პოემისათვის. მას არა აქვს გამოკვეთილი სიუჟეტი. მაგალითად, ჩვენი პოეზიის ერთ-ერთი ძლიერი ნაწარმოები — კ. ჭიჭინაძის „როიის აპოლოგია“ — გრძელი ლექსი უფროა, ვიდრე პოემა.

რა თქმა უნდა, მთავარია ის, რომ ნაწარმოები მაღალმხატვრული და ღრმა აზრის შემცველი იყოს, მაგრამ ეანაზრებო გამოკვეთილობასაც თავისი მნიშვნელობა აქვს.

ზოგი პოემა გალექსილი პროზაა. პროზის ელემენტის შეტანა პოემაში შეიძლება, თუ იგი გამოეტრებულნი იქნება ზუსტი რეალისტური დეტალებით, ყოფითი გარემოს ასახვა პოემასაც ესაძირდება. მაგრამ პოემაში ეს დეტალები უფრო ლაყნობ და პოეტურ ფორმში უნდა იყოს ჩამოსმული. დეტალები პოემის დეფორმირებას არ უნდა ახდენდეს. ზშირად იბეჭდება (განსაკუთრებით პერიფერიასში) ისეთი პოემაც, რომელშიც ბევრი მაგალითია ცუდი ლექსისა, პროზაიზმებისა. მაგალითების მოტანა შორს წავეყვანდა.

მაღალი პოეტური კულტურის მქონე ქართული სიტყვაკამბული მწერლობა შემოქმედისაგან მოითხოვს შინაარსითა და ფორმით უფრო სრულყოფილი ნაწარმოებების შექმნას. ქართული პოეტური კულტურის გამდიდრების ამ გზაზე უკვდავი ქმნილება „ვეფხისტყაოსანი“ იყო, არის და დიდხანს იქნება გზისმარკირებული შექმნა.

სიტყვა ქართული საბჭოთა პროზის შესახებ

ამჟამად, ამჟამად ქართული პროზა იმყოფება ისეთ მდგომარეობაში, რომ მისი მიმოხილვა ორი დღის დაძაბული მუშაობითაც კი ყოველად შეუძლებელია. ვთქვათ, ამ განხილვისათვის ორი კი არა, სამი და ოთხი დღე გვეკონია, მაინც შეიძლებოდა დავესახელებინა რიგი ისეთი ნაწარმოებები, რომლებმაც რატომღაც ვერ მოასწრეს ჩვენი გონების არეში შემოჭრა, ეს ამიტომ, რომ აქ ნამდვილად დიდძალი განძია დაგროვილი და ეს განძი ყოველდღიურად იზარდება.

ამასთან ერთად, უნდა გამოვტყდეთ, რომ ჩვენ ვერ მოვასწარიტ, ვერ შევძელიტ, ცოტა რამ მაინც ვაგვეცუთებინა, ვერ შევძელიტ განგვეხილა ქართული პროზის მთელი საგანძურის, მე არა მგონია იყოს იმის საფუძველი, რომ დავეთანხმეთ ვიქტორ ბორისის-ძე შკლოვსკის გონებასახილურ სიტყვას. მან თქვა: ჩვენ შევვიძლია ეს მიმოხილვა შევადაროთ ერთ პეშე ამოხაზულ წყალს, ან ზღვაში წვეთსო.

ჩემი აზრით, მთარგმნელების წყალობით და გამოცემლობის ბუკეთით მუშაობით ბევრი რამ არის გაკეთებული. ვფიქრობ, საქირთა აღინშნოს თვდადებული მუშაობა ახ. დ. შენგელიანის, რომელმაც არ დაიშურა ენერჯია, ნაწარმოებები რუსულ ენაზე დროულად წარმოედგინა, საკუთარი წიგნი კი ისე მოგვიანებით გამოსცა, რომ იგი თავის დროზე ვერ მივიღეთ. საერთო ლიტერატურის სასარგებლოდ მწერლის ასეთი თვდადებული მუშაობის წყალობითა და გამოცემლობის მეცადინეობით, ვფიქრობ, ჩვენ, რუსმა მკითხველებმა, არცთუ ასე ცოტა ვიცით ქართული ლიტერატურის შესახებ, როგორც ეს ჰგონია ვიქტორ შკლოვსკის. მის გაუქნელდებოდა ვმსჯელა ლიტერატურაზე, გამოვტანა რაიმე დასკვნები, აეგო რაიმე თეორიები, თუკის აღმოჩნდებოდა ისეთი აღმანიანის მდგომარეობაში, რომელმაც ზღვიდან ამოხაზა მხოლოდ ერთი პეშვი წყალი. მე ვფიქრობ, რომ ჩვენ, ერთ პეშეზე და ზღვაში ერთ წვეთზე მეტი ვიცით. თუმცა, სამწუხაროდ, ჯერ კიდევ სრულიად არ ვიცნობთ მთელ ამ საგანძურს. მე მაინც მგონია, რომ ქართული პროზისათვის ვველაზე უფრო დამახასიათებელი, უფრო ტიპური, ვველაზე მნიშვნელოვანი ჩვენთვის უკვე ცნობილია, რუსული მთარგმნელების მიხედვით. მაშასადამე, ჩვენ, რუსმა მკითხველებმა, რომლებმაც არ ვიცით ქართული ენა, შევიძინებ

ლია შეუძლომლად ვიმსჯელოთ ქართული პროზის შესახებ. საამისოდ ნამდვილად დიდი მუშაობა არის ჩატარებული, ამიტომ მე ამთავითვე შეეჩერდები იმაზე, რაზედაც ბოლოს იყო აქ ლაპარაკი, კერძოდ — მთარგმნელებზე.

„მთარგმნელი — განათლების ფოსტის ცხენიაო“, ამბობდა პეშკინი. და მართლაც, მადლმისაზღაურა ეს მეტრისმეტად მძიმე და, თან, საპატიო შრომა. მე მგონია, რომ საესებით მართალია ამხ. ჩხეიძე, რომელიც დღეს აქ ლაპარაკობდა — მთარგმნელების სახელით — იმის თაობაზე, რომ მთარგმნელებს უფლება აქვთ მთელი შეგნებით მოითხოვონ საპარტიანი, საქმიანი კრიტიკა, რომ ხშირად ადვილი არ ჰქონდეს ამ მეტად სერიოზული და დიდი შრომის ხელალებით ქებას ან განქიქებას. ცხადია, დიდი რომინის მთარგმნა ერთი ენიდან მეორე ენაზე ძალიან რთული და მძიმე შრომაა; მე ვიტყვოდი, რომ პროზის რიგითი მთარგმნელს ახასიათებს თავისებურებანი, რომლებიც ამ შრომას ასხევავენს პოეზიის მთარგმნელის შრომისაგან. ამიტომ საჭიროა ამაზე სერიოზულად ვილაპარაკოთ.

და მართლაც, ქართული პოეზია ჯერ კიდევ მარტული წარსულიდან ორგანულად იყო დაკავშირებული რუსული პოეზიის განვითარებასთან. ჩვენთვის ცნობილია მე-19 საუკუნის რუს და ქართველ პოეტთა მუგობრობის მავალითები. ეს კარგი ტრადიცია ახლაც ვრძელდება ჩვენი პოეზიის იმ ქმშიარტად დიდი ისტრების მონდომებითა და მეცადინეობით, რომლებიც აქ იყვნენ დასახელებულნი.

ხშირად ჰქონია წარმატება ისეთ შრომას, როცა რუსმა პოეტებმა არ იცოდნენ ქართული ენა და ალოთი აღთქვამდნენ ლექსის ვლერობას, სმენათ ეცნობოდნენ რიტმს, ქართული ლექსის რითმს და ლექსის ვველა ვლემენტს. ხოლო თავიანთი პოეტური ნიჭით (მწკარედის) მთარგმნელებით ქმნიდნენ შესანიშნავ ლექსებს ასეთი მავალითები ჩვენ მრავალი ვიცით. თუ პოეზიაში ეს მოსახერხებელია, პროზაში, ვფიქრობ, საქირთა ენის ზედმიწევეით ცოდნა.

ლექსის, თუნდაც მოზრდილი პოემის მთარგმნა უფრო ნაკლებ დროს მოითხოვს, ვიდრე რომინისა. ლექსში შეიძლება მწკარედის გამოყენება საქმე ისაა, რომ მოთხოვნილება მთარგმნელებზე უფრო მეტია, ვიდრე ეს შესაძლებელია. მკითხველი საზოგადოების მოთხოვნილება ახა-

ლი ნაწარმოებების თარგმანებზე ისეთი დიდი, რომ მოულოდნელად მოველით მათ სწრაფად გამოცემას.

მე დიდად ვწუხვარ, რომ ღორთქიფანისი-ს ახალი ნაწარმოები „ნატერის თვლი“, რომელიც თანამედროვეობისაღმა მიძღვნილი, აქამდე ვერ წაიკითხე, სასურველია მსგავსი ნაწარმოებების რაც შეიძლება დაჩქარებით გამოცემა, ეს მოხდება ბეჭადის დახმარებით, თუ ვაძლიერებული მუშაობის ტემპების ხარჯზე.

ვაღიარებ იმ თარგმანების კანონზომიერებას, რომლებიც შეასრულეს მთარგმნელებმა, რომლებმაც არ იციან ქართული ენა. მაგრამ ჩვენ უნდა ვისწრაფოდეთ, რომ შემოვიტოვოთ ქართულის მთლიანად მთარგმნელები. ამის მთავარ-თავი ვეაქვს, შრავალი წვლია ნაყოფიერად მუშაობს ცნობილი მთარგმნელი ლოლობერიძე, რომელიც ახლაც სათავეში უდგას მთარგმნელების დიდ ჯგუფს. ვიცნობთ, აგრეთვე, ახალგაზრდა ნიკიერი მთარგმნელებს ნამუშევრებს, მათ შორის ქელოვიძისას.

რალა თქმა უნდა, თვითელმა მთარგმნელმა კარგად უნდა იცოდეს ეს ენა, რომელიც ენიდანაც იგი თარგმნის, სხვანაირად მას მთარგმნელს ვერ ვუწოდებთ. ეს ელემენტარული ქეშირებაა. ვთქვით, გამოცემლობაში მოვიდა მთარგმნელი და მოიტანა ინგლისური, გერმანული, ფრანგული, ესპანური ენებიდან ბეჭადი, ჩვენ მას ახლოს არ გავიყარებთ. გვიქვია არ არის, დადგება დრო ქართულ, სომხურ და ტაჯიკური ენებიდან თარგმანსაც ასეთსავე მოთხოვნებს წაუყენებთ.

როდესაც კარგი პოეტები, ჩვენი სიტყვის ოსტატები ქართულიდან აკეთებდნენ თარგმანებს, ძალიან კარგად გამოუდიოდნენ იმ გავებით, რომ ბეჭადს თან ახლდა მათი პოეტური ნიჭი, რაც ბევრ კარგსა სძენდა ლექსს. დოკუმენტალურად, ზედმიწევნით დამტკიცებულია, რომ არაოსტატის მიერ შესრულებული თარგმანი ვერ იძლევა ფორმის მხატვრული თვალსაზრისით. ეს დამტკიცებულია თარგმანების თეორიით. მე მგონია, სწორია რუსი პროზაიკოსებისადმი მოწოდება, რომ მათ მხარი დაუჭირონ იმ ტრადიციებს, რომლებიც შეიქმნა პოეტთა შორის, მაგრამ ამას დასტურდება დრო და ძალა.

ჩვენ ვიცით, რომ ქართველი პროზაიკოსები გამოჩენილი ოსტატები არიან, თარგმნის რუს პროზაიკოსებს — როგორც კლასიკოსებს, ისე თანამედროვე მწერლებს. თუკი სურვილიც იქნება, ცუდი არ არის, ამგვარი მუშაობა დაინერგოს პრაქტიკაში.

აი, რამდენიმე მოსაზრება ჩვენი მთარგმნელობითი საქმისა და მდგომარეობის შესახებ, რაზედაც უკმაყოფილონი ვართ ლაპარაკი, მხოლოდ იმ დღის სხდომის დასასრულს.

ისეთი მკითხველიც კი, რომელიც ქართული ენის არცოდნის გამო არ იცნობს ქართული პროზის საუნაქეთა წყაროებს, მაგრამ უკმაყოფილოა იმ ენაზე, რომელიც მდგომარეობაში, როგორცაა ჩავარდა ეს ადამიანი, რომელმაც თვალწინდელი ზღვიდან ამოხადა ერთი პეშვი წყალი. ადამიანს, რომელმაც ამოხადა მხოლოდ ერთი პეშვი წყალი, არა აქვს არავითარი უფლება მსჯელობისა.

ქართული პროზა დიდი ხნის განმავლობაში ნამდვილად გამოირჩეოდა ისტორიული თემების გატაცებით, როგორც ამას ლაპარაკობენ თვით ლიტერატურის ისტორიის მცოდნენი. ზოგიერთს კიდევ ემაკებოდა: დიდხანს ხომ არ გასტანსა იმ თემებით გატაცება, შიშობდა, თანამედროვეობის თემა ვერ შეძლებს ისტორიული თემის გარღვევას. მე მინდა შევჩერდეს სწორედ ამ ისტორიულ თემაზე.

ჩვენში დღემდის არ არის შემოშვებული ევროპული ისტორიული თემების ახსნა-განმარტებითი ტერმინოლოგია. ხშირად ლაპარაკობენ ისტორიულ თარგმნელებში ლიტერატურაში. ავიწყლებათ, რომ არსებობს კიდევ მეორე სიტყვა, სხვა ტერმინი, ამ ტერმინის სხვა მნიშვნელობა — თემების თანრი, რომანის თანრი, მოთხრობის თანრი, ლექსის თანრი და ა. შ. გამოდის, რომ ისტორიული თემებით გატაცებულ მწერალს შეუძლია წეროს პოემის, მოთხრობის, რომანის და სხვა თანრი, რომ ისტორიულმა თანრმა გამოდგინა სხვა თანრი, და ა. შ. ტერმინოლოგიურადაც ახდავდა, არც-დაარევა გამოდის. ეს თეორია იმდენად არ არის შემუშავებული, რომ სიტყვა თანრი, რომელიც ასე ადვილად იხმარება ჩვენს ლიტერატურაში, თურმე ისტორიულ ლიტერატურაში ვერ უძლებს კრიტიკას, არა აქვს შესაფერისი არგუმენტაცია.

ისტორიული თემა, ისტორიული მისალი ვრცლად და მდიდრადაა წარმოდგენილი ქართულ პროზაში. მე ვფიქრობ, ეს შესანიშნავი ღირსებაა ქართული პროზისა, და უფრო ვრცლად რომ ვთქვათ, ქართული ლიტერატურისა.

ჩვენ ვიცით ქართველი ხალხის გმირული ისტორია, შრავალი საუკუნის მანძილზე ის გმირულად იცავდა თავის დამოუკიდებლობას. მეტად მძიმე მდგომარეობაში ჩავარდნილმა, შეუპოვრად შებრძოლმა ხალხმა, საკუთარი ეროვნული თავისებურება მთლიანად შემოინახა. ქართველი ხალხი თავის დამოუკიდებლობასათვის ბრძოლაში მძიმე წამებას იტანდა, ამ წამებაში იზრდებოდნენ და იფერმანებოდნენ ბუმბერაზი ადამიანები, გმირები, მოაზროვნეები, პოეტები, ფილოსოფოსები, საზოგადო მოღვაწეები. ეს ისტორია ძალაუნებურად იწვევს ინტერესს, დასტურდება ინტერესს. ასე რომ, იქ საგანგაშო არაფერია.

შემოქმედებითი მეთოდი, მსოფლმხედველო-

შეს განვითარება, ჩემი აზრით, აჩვენებს მწერ-
ლებს, იაზროვნონ ისტორიულ-კულტურის
მხრივ. ისტორიულ-კულტურული ჩვენები, ფარ-
თის ისტორიული კატეგორიებით აზროვნების
უნარი, ისტორიულ საკითხებში ღრმად ჩაწვდო-
მა, ისტორიულ-კულტურულ ძეგლებზე წარმოდ-
გენა, საზოგადოებრივ-ეკონომიური ფორმაცი-
ების ცვლებზე წარმოდგენა, წარმოდგენა ბრძო-
ლებზე, — აი, ის, რაც ნათლად ასახა ქართულ
მწერლებს ისტორიულ თემებზე დაწერილ
საუკეთესო ნაწარმოებებში. ეს კი მეტად სა-
ყურადღებოა. ისტორიულ გარდატეხის მომენ-
ტად ჩაითვლება მე-18 საუკუნის დასასრული,
როდესაც წუდებოდა საქართველოს ბედი. კიდევ
უფრო ადრე, უფრო შორეულ წარსულში, შოთა
რუსთაველის დროს, — შეიძლება უფრო შორ-
საც წავიდეთ. სწორედ იქცევა ქართული პრო-
ზის ისტატი, იქითვე რომ მიმართავს თავის
ინტერესს. ეს კი ქმნის განსაზღვრულ სყო-
ლას, რათა თანამედროვე პროზა, ისტორიულ-
რეკლუთიური მოძრაობა, შემოთა მოძრაობა
არცვე აეწყოს. ეს ძეგრა, ვეებერთელა საზოგა-
დოებრივი ძეგრა: 1917 წლის რევოლუცია,
20-იანი წლების დასაწყისი, საქართველოში
საბჭოთა წყობილების დამყარება — ეს უყუ-
ლაფერი დიდ საშეაღწევის იძულება ისტორიულ-
კონკრეტული აზროვნებისათვის, რაც დიდად
გმხარება ქართულ მწერლებს აღრინდელი პე-
რიოდის გაშექებისათვის.

აი, რატომ არის განხორციელებული შ. და-
დიანის ახალ რომანში პროზის საუკეთესო
ტრადიციები. ეს ხომ ისტორიული რომანია. და-
დიანმა შეძლო ახლის მისთვის ეპოქა ეპო-
ქასთან, 1904 — 1905 წლებთან. მას ჩვენ არც-
თუ ასე დიდი ხანია, მაგრამ ეს სულ სხვა ეპო-
ქა იყო. ეს იყო რევოლუციამდელი, ოქტომ-
ბრის რევოლუციამდელი ეპოქა, ელასებისა და,
საერთოდ, პოლიტიკურ ძეგრამდელი ეპოქა,
საქმე ნებობდა სხვა ფორმაციის, მის მომწიფე-
ბას ასაფეთქებლად. სწორედ ამის შესახებ ლა-
პარაკობს ის თავის რომანში — „ვიკრივილი-
ნების ოჯახი“. ამ წიგნში იგაჰნობა ნამდვილი
პათოსი, ისტორიკოსის კონკრეტულად აზროვნე-
ბის უნარი, ისტორიულ-კულტურის განზოგადე-
ბის ფართოდ გამოთქმა. ეს უყურადღებო ასახე-
ლია ამ რომანში.

„ვიკრივილიანების ოჯახში“ გვხვდებით ცალ-
კმულ წარმატებებს, არის ჩვენარდნებიც იქნებ
უშეკრებელი სასახლეების ჩვენება უყუთსად,
ვიდრე გლუბობის საცხოვრებლებისა. რომანში
გლუბების სახეები უფრო სუსტადაა მოცემუ-
ლი, ვიდრე თავადის ქალებისა, რომლებიც სი-
ბერის ხანში იცვლიან საყვარლებს. მაგრამ ძი-
რითადად რომანის შინაარსში ეპოქა ძალზე
კარგადაა ასახული. სწორედ ამაში გამოიხატება
ეგორის დიდი წარმატება. აი, რატომ იქცევენ
ეს რომანი დიდ ყურადღებას.

გვფიქრობ, დღეს ქართულ პროზის ნამდვილად

მოგზოვება სიტყვის ოსტატების დიდი პლენდა
მე მხედველობაში მუავს შალვა დადიანი, ე. გა-
სახტრია, ა. ქუთათელი და სხვები. ეს მწერ-
ლები აყუთებენ დიდს და საჭირო ხაჭქებს; და
აღბათ არავითარ შემთხვევაში არ მოატყუებენ
თანამედროვე, აქტუალურ თემებზე მუშაობას.
საუურადღებოა, რომ თანამედროვე პატრიო-
ტიზმის სულისკვეთებით ახალგაზრდების აღ-
ზრდა შეიძლება მხოლოდ ასეთი წიგნების დაბ-
მარებით.

შინდა ორიოდ სიტყვა ვთქვა თანამედროვე
თემების შესახებ, რადგან თანამედროვე თემაზე
დაწერილი ნაწარმოებებიც ვეაქვს, საჭიროა მათ
მოქცევის განწარმოებელი ყურადღება. აქ
დროულად იყო ლაპარაკი პროზისა და პოეზიის
თანაფარდობაზე. ახ. გულამ თქვა: ფართოდაა
ცნობილი ქართული პოეზია. იგი დიდი ხანია,
რაც პირველ ადგილზე ვამოვიდა, რუსი მკითხ-
ველი მას ქართული ლიტერატურის უმთავრეს
დაწვად თვლის, ქართული ხალხი პოეტ ხალ-
ხად წარმოედგინა, მაგრამ მათ ხომ პროზა-
კონებიც უყავთ!

ვფიქრობ, რომ ქართული ხალხი — პოეტები
და თავისებური პროზაიკოსებია. მე ასე წარ-
მომიდგინა, რომ ამჟამად, ქართული პროზა
წერის მხედვით, ინდივიდუალებით, რომანტი-
კულობით, ამ სიტყვის ფართო ვაგებით. ავრთი-
ანებს საესებით სხვადასხვა სახის მწერლებს.
ეს პროზა ლირიკულია, პოეტურია და მეტაფი-
კური. იგი შეიკავს მთელ რიგ სხვა ლირსე-
ბებსაც, რომლებიც ჩვეულებრივად მიეწერება
მხოლოდ პოეზიას. რომელი ძველად ცნობილი
წიგნიც არ უნდა ავიღოთ ზეღში, ლორთქიფ-
ნიძისა იქნება ეს თუ ჭეიშვილის „ლელო“, ანდა
რომელიმე თანამედროვე ნაწარმოები, იქნება
ეს რომანი თუ მოთხრობა, რომლებიც დაბეჭდი-
ლია ქართული მოთხრობების კრებულში. —
მათში შევხვდებით რაღაც თავისებურ მემკვი-
რებას. ლიტერატურაში არის ასეთი მუდმივი
მიმდევრობა რომანტიკული აღმაფრენისავე,
რომანტიკოსებისათვის დამახასიათებელი ძეგრა,
როგორც მე-19 საუკუნეში ამბობდნენ, „წარსუ-
ლის ვაგების დაპირისპირება“.

ქემოინის და ტრავიზმის სწორი შეფარდება,
ეროვნული თვისებების თავისებურებათა დიდი
სიყვარული, პუნებისა და ხასიათების ან ყოფი-
სა თუ ყოფაცხოვრების დეტალების სწორი შე-
საზება — ეს ვგვხვდება სხვადასხვა მწერლების
ნაწარმოებებში, რომლებსაც შეიძლება ჰქონ-
დეთ სულ სხვადასხვა ინტერესები თემისადმი.
ისინი ერთმანეთს კი არ ჰგვიანან, მაგრამ რა-
ღაც კი აყუთებენ, ამიტომ იბადება სურათი
ქართული პროზის საკითხის ფართოდ დაყენე-
ბისა და მისთვის ადგილის მიჩნევისა მრავალ-
ეროვნ საბჭოთა ლიტერატურაში. მე მგონია,
რომ აქ ქართული პროზა მეტად საპატიო ად-
ვილს დაიკავეს. ის ღონისძიებანი, რასაც ამჟა-
ხად ზორცს ასახვენ ქართული მწერლები, პრო-

ზიკონები, რათა დაამუშაონ თანამედროვე თემა, იზოლირებული არ არიან, მათ ბევრი რამ აკავშირებთ იმასთან, რაც არის სხვადასხვა რუსულელითა და რუსულ ლიტერატურაში.

გამოირკვა, რომ ახალი მიმართულება დადგა ჩვენი ბეჭდვის, კრიტიკის ყურადღების ცენტრში, ორი წიგნი იმ მწერლებიდან, რომლებიც სულ ახლანდელ ახალგაზრდებზე იწოდებოდნენ, თუმცა ისინი ამჟამად აღარ არიან ახალგაზრდები, და შეიძლება მათ უკვე მოწიფულები ვეწოდოთ, რადგან ეს უფრო საპატიო იქნება. რა თქმა უნდა, შემოქმედებაზე ითქვა ეს და ახა მათ პირად მოწიფულობაზე. ჩვენში ერთობ საინტერესოა ხნოვანებათა სხვაობა თვით ტერმინოლოგიაში, გეხსოვებათ 20-იანი წლები, როდესაც ჩვენს ლიტერატურას ქმნიდნენ ძირითადად 30 წლამდე ასაკის ადამიანები, მე მხედველობაში მუყავს: შოლოხოვი, ფადეევი, ვაზილი, ბეზმენსკი, ტიხონოვი, სევერდიაკოვი მათ სწყინდათ, ახალგაზრდებს რომ უწოდებდნენ, ჩქარა უნდოდათ მიეღოთ მოწიფული მწერლის წოდება. ახლა კი ჩვენში სხვადასხვა ორგანიზაციებისა და დაწესებულებების გაერთიანებული ძალით ხანშიშესული ჩვენი ლიტერატორები როდიაღარა და ახალგაზრდადღეობენ. როდიაღარა ახალგაზრდა მწერლის წოდებით მოწიფულნი ფიზიკურად უკვე მოწიფულნი არიან და წიგნებიც საკმაოდ აქვთ გამოცემული. უკვე არის იმის შესაძლებლობა, თუკი 60 წლის კაცი მიინდომებს დაწეროს მისთვის ახალი ვაზირის ნაწარმოები, ან თუ კრიტიკოსმა დაწერა მოთხრობა, მას მექანიკურად შეუძლია მოხედეს ახალგაზრდა მწერლების საზოგადოებაში.

მე მინდა ეთქვა, რომ ღორთქიფანობის და ბელაშვილის ნაწარმოებები მოწიფულნი კარგ, კულტურულ შემოქმედებითს მოწიფულობას. ეს კიდევ იმას არ ნიშნავს, რომ მათ ზიადწიფის ისტატიობის მწვერვალზე, რომ მერის მიღწევა აღარაა საჭირო, და მოპოვებულთ შეიძლებაოდეს მიეცან სრულ განცხრობას. დღევანდელმა მსჯელობამ დავანახა, რომ კიდევ ბევრი რამ არის გასაკეთებელი. ნაწარმოებებში ვგვხვდება დაუშუშავებელი და ბუნდოვანი იდეალებიც. შემდგომ წიგნებზე მუშაობის დროს ისინი უთუოდ დაუვიკრდებიან შრომის ხასიათს, და უფრო მეტად დაოსტატდებიან. ეს შემოქმედებითა ნიჭიერების მარწყვებლია, რაც მათ ამ წიგნებში გააკეთეს. ეს მეტად საინტერესო და საყურადღებოა თანამედროვეობისათვის.

ვიმეორებ, მომიხდება გამოვთქვა სინანული, რომ ქართული ენის არკოდნის გამო, ჩვენ არ შეგვიძლია ვიმაჯელოთ უფროსი თაობის ნაწარმოებებზე, ღორთქიფანობის და ბელაშვილის ეს ახალი წიგნები კი დღეს მეტად საჭიროა, უიშისოდ მართლაც თითქოს ზღვიდან ამოგვხამოს ერთი ჰემევი წყალი, მაშინ როდესაც ორი ჰემევის ამოხავე შეიძლება. თანაც, საინ-

ტერესო იქნებოდა უფროსი თაობის მწერლებისა და შედარებით უფრო ახალგაზრდა მწერლების ძალთა დაპირისპირებაზე. უნდა დავთქვათ რომ ორივე რომანი, იმიტომ რომ მწერლებს უყრადღებას, რომ ისინი დგანან მოველი ჩვენი საბჭოთა პროზის განვითარების მეტად საპატიო საფეხურზე.

მე მოვისმინე დ. დ. ნავიშინის აღუვებულნი გამოსელა რომანის „ალაზანზე“ გამო. ჩემთვის გასაგებია, თუ რატომ წაიკითხა მან დასაწყისში, ფურცელნახევარზე დაწერილი თეორიულ-პოლიტიკური შესავალი, სადაც წინასწარ გამოკვეთილი იყო ფორმულები, გამოცხრონი ფორმულები. შემდეგ მან დაიწყო ლაპარაკი იმის შესახებ, თუ რას ფიქრობს ამ რომანის ირგვლივ.

არსებითად, ეს პოლიტიკური ლაპარაკი უნდა ჩატარდეს. მაგრამ ალბათ ვახსოვთ, არცთუ ის დიდი ხანს წინათ მწერალთა კავშირის გამგეობის მე-3 (მაისის) პლენუმზე მიმდინარეობდა ბრძოლა რევიზიონიზმის წინააღმდეგ და შეღავნებოდა ამ რევიზიონიზმის კონკრეტული გამოვლინებები, ასხუნებდნენ ზოგიერთის გვიარებს და ამკარად ასახელებდნენ განსაზღვრულ ნაწარმოებებს. მაშინ ზოგიერთი ლიტერატორი რომელთაც არავითარი დამოკიდებულება ქონდათ, რევიზიონიზმთან და, საერთოდ, არავითარი ცოდვა არ ქვინათ, მოდიოდა ეტრნალ გაზუთების რედაქციებში და ამბობდა: ხომ არ ვებრუნდებით უკონფლიქტობას და შელამაზებას, ხომ არ იკრძალება რევიზიონიზმთან ბრძოლის დროს ჩვენი ცხოვრების უარყოფითი და ჩრდილოვანი მხარეების ასახელო.

მაშინ ეს შიარულ სენად გადაიქცა. მეორე მხრივ, ამხანაგებს, რომლებიც მიანცადამიან არ იყვნენ დუდნიცევის თაყვანისმცემლები, ხანდახან ეჩვენებოდათ, თითქოს დუდნიცევი სწორად და წესიერად ასახელო ცხოვრებას. განა რა შეიძლება იყოს იმაზე უფრო მარტივი, უმსუბუქესი და უუნებელი, ვიდრე ქმნიდე შელამაზებულ ნაწარმოებს. ამისთანა ექვეებს ქვინად ადგილი და, აი, ახალგაზრდა მწერლები — დონაშვილისა და ჯავახიძის ორი ნაწარმოები გვიფიანტავს ამის საშიშროებას. ამ ორ წიგნში გაბედულად და შეუპოვრად არის ნაჩვენები ბრძოლა ჩრდილოვან და უარყოფითს მხარეებთან, რომლებიც ასე უბრძოლად და ადვილად არ ამოიფხვრებიან ხოლმე. საჭიროა მითთან ბრძოლა, ამის შესახებ ამ ნაწარმოებებში ითქვა სწორი პარტიული პოზიციებიდან, ოპტიმისტური მსოფლმხედველობის პოზიციებიდან.

როდესაც კითხულობთ დონაშვილის რომანს — „ალაზანზე“, მაშინვე წარმოგიდგებათ ეფორის აღუვებული სული, მისი ავი და კარგი, დუნაშვილის სტატიაში სწერია (მან სიტყვით გამოხსელაზე უარი განაცხადა, რადგან მისი სტატია უკვე დაბეჭდილია „ლიტერატურულ გაზეთში“). ამ სტატიამ მოვეანილია, რომ-

გორც კარგი, ისე სუსტი ადგილები, აი, ეს არის საქმიანი ლაპარაკი. მაგრამ ყველაზე მნიშვნელოვანი ის არის, რომ ეს რომანი დაწერილია ამდვილად ადგილებელი ადამიანის მიერ, რომელსაც სურვილი აქვს, გამოასწოროს ის ცუდი, რაც თან სდევს ცხოვრებას. ეს ნაწარმოებები დაწერა ისეთმა ადამიანმა, რომელიც არ ვარდება პანიკაში, ანდა, კი არ აჯახებებს, არამედ სინამდვილით ხატავს იმას, რაც მას მოსწონს და არ მოსწონს.

ჯაფარიძის რომანი აგებულია მეტად თავისებურად. დასაწყისში იქმნება შთაბეჭდილება, თითქოს იგი ძალზე ჩამკეპბული ყოფილიყოს. აქ უკვე იყო ამაზე ლაპარაკი, მაგრამ ვანა ეს არის რომანის მთავარი ძარღვი? ეს ხომ ის არ არის, რაზედაც აგებულია ქალის ბედი? ვანა ეს თავისთავად არ არის ოპტიმიზმი? ეს ის ქალია, რომელიც საზოგადოებრივ ცხოვრებას იყო მოწყვეტილი, გერ — მამის ოჯახში, შემდეგ კი — ქმართან, შრავალი წლის განმავლობაში შეზღუდული იყო ოჯახური წერილობით, კარჩაეტილი ცხოვრებით. ქმრის დაკარგვის შემდეგ მან აღარ ისურვა მამის ოჯახში დაბრუნება, ძველი ზნე-ჩვეულებების გავლენის ქვეშ ყოფნა მას სურს დაადგეს ახალი, თავის საკუთარ გზას. და აი, ის მიდის ამ გზით, თუმცა თავდაპირველად ეს გზა მოთენილია ნარეკლოთ; რაღაც მძიმეც არ უნდა იყოს ეს გზა, ის მაინც მიჰყვება მას.

ეს ნაწარმოები ნაბჭოთა წყობის, საბჭოთა ფსიქოლოგის გამოხატულებაა. სწორედ ამაში მდგომარეობს ღრმა ოპტიმიზმი. მოთხრობის დასაწყისში ფიქრად არის მოცემული წარსულის გადმოხსენიება. ხათუნას მამა და პეტრე წერილობაში სიკვდილად, დიდ ბოროტებას იყენებს მისი ვაჟიშვილი კარგ ბიჭს. ეს იწვევს გულსწყრომას, მაგრამ მთლიანობაში შეითხვეული მაინც გრძნობს, რომ ეს წარსულის გადმოხსენიება, და რომ ქალის ბედი აეწყობა ისე, როგორც მას სწავია. ესე იგი, ის დაადგება თავის დამოუკიდებელ გზას.

სწორია ისიც, რომ რომანის დასასრულს გამოხსენილია მეორე მნიშვნელოვანი კონფლიქტი, რომელიც ბოლოსდაბოლოს უნდა გაიშალოს. ეს კონფლიქტი საზოგადოებრივი ხასიათისაა. ქალი ერთი ფაქტიდან — (მამისეული ფაქტიდან) გადმოდის მეორე ფაქტში. ამის შემდეგ კი მის წინ მდებარე ვერცედი პერსპექტივა, ერთდროულად კოლმურწნობაში შესვლით ის გადადის მეორე სისტემაში. ეს კი უფრო რთულია, ბევრი წინააღმდეგობაა გადასალახავი. აქ გაიშლება მოწინააღმდეგე ადამიანის ბრძოლა ჩამორჩენილობასთან. ბევრი რამ რიგზე არ არის, კოლმურწნობის თავმჯდომარე ვერ არის შესაფერისი, უნდა შეიცვალოს ყველაფერი. ბევრი რამ ახალი და

საინტერესო იქმნება ამ ბრძოლასთან დაკავშირებით.

ასეთი საერთო დედაბრძოლა საინტერესო რომანისა, რომელიც უფრადლებას იბერობს ნიჭიერად დახატული გმირების დახვეწილი ფსიქოლოგიური ანალიზით, ეროვნული თავისებურებისა და ხალხის ყოფაცხოვრების ასახვით.

აი, ნაწარმოებები, რომლებიც შექმნეს ამ პროზაიკოსებმა, ამ მწერალთა მნიშვნელობა იმაში მდგომარეობს, რომ ისინი იმავე გზას დაადგნენ, რომელზედაც უკვე მიდიან სხვა პროზაიკოსები, რომელი ნაციონალიზმისა ცნებაზე მწერალი?

შესაძლებელია საქართველოში გამოჩნდნენ სრულიად ახალი, ნორჩი ხმები. საშუნებაროდ, ჩვენ ცოტა რამ ვიცით ამის შესახებ. ვიმედოვნებ, რომ მომავალში უფრო ჭარბად მივიღებთ თარგმანებს.

ეს კი, რაც დღეისათვის არის წარმოდგენილი, ახალი ძალების, ნიჭიერი ახალგაზრდობის გამოვლინებაზე მეტყველებს. ინანიშვილის მოთხრობა, რომლის შესახებაც ლაპარაკობდა შ. შავინიანი, ან ბრურეს მოთხრობების კრებული, უთოოდ ნიჭიერი და მეტად თავისებური ახალგაზრდა ლიტერატორული თაობის გამოვლინებაზე ლაპარაკობს.

მე ვიცნობ მთელ რიგ ქართველ ახალგაზრდა პოეტებს, ასე, თხოთმეტ-ოცს მინიც, ჩემი აზრით, შეიძლება დაეასახელოთ არა ორი-სამი პროზაიკოსი, არამედ შედარებით უფრო მეტიც. ეს გვაიძულებს და გვაფიქრებინებს მათს ნაყოფიერ შემოაბას და ჩვენი თანამედროვე ლიტერატორის გაქანებას.

ფიქრით, ლიტერატორის თეორეტიკოსებს დაუდგათ დრო, ვანაზოგადონ ის ნაყოფიერი პროცესები, რომლებიც წარმოშობილია თანამედროვე ქართულ პროზაში. დროა დაიწყოს ისეთი შრომა, სადაც ჩამოთვლილი იქნება მწერლების სახელები არა სასწავლო სახელმძღვანელოების სახით, როგორცია. მაგალითად დაიბადა ამა და ამ წელს, დაწერა ესა და ეს, — არამედ უნდა შეიქმნეს განზოგადებული შრომა, სადაც შეიძლება ითქვას იმის თაობაზე, თუ როგორ ვითარდებოდა პროზა საერთოდ, როგორია ძირითადად მისი ტენდენცია, როგორია ამ განვითარების გენერალური ხაზი, რა თავისებურებანი შეაქვს პროზას ქართულ ეროვნულ ლიტერატურაში.

ამჟამად ქართულმა პროზამ შექმნა უმდიდრესი საგანძირი. აქ ხდება მეტად საინტერესო პროცესები. იწერება ახალი საინტერესო წიგნები. მთავარი ის არის, რომ ამ ახალ ნაწარმოებებს იძლევიან სხვადასხვა ასაკის მწერლები, დაწყებული შ. დადიანით, კ. გამსახურდიანით და დამთავრებული ახალგაზრდა მწერალ ბერბეაძით.

თ. ბაქრაშვილი

ღენინური კომპაპშირის 40 წლისთავი

ამ დღეებში საბჭოთა კავშირის ახალგაზრდობამ სახალხო დემოკრატიის ქვეყნებსა და მთელი მსოფლიოს პროგრესულ ახალგაზრდობასთან ერთად აღნიშნა ღენინური კომპაპშირის 40 წლისთავი.

ღენინური კომპაპშირი — საბჭოთა ახალგაზრდობის ყველაზე მოწინავე მებრძოლი რაზმი — იშვა სოციალისტური რევოლუციის ბოიკარ დღეებში. მისი აღმოცენება და განვითარება, მისი წარმატებები და მიღწევები სისხლბორცულად არის დაკავშირებული კომუნისტური პარტიისა და მისი გენიალური ბელარს ვ. ი. ღენინის მოღვაწეობასთან.

ღენინური კომპაპშირის მიერ განვლილი სასახელო გზა — ეს არის მსოფლიოს კომუნისტური რევოლუციის დიდი საქმისათვის გამარჯვებული ბრძოლების გზა. პარტიის ყოველდღიური ხელმძღვანელობით და მამობრივი მზრუნველობით იზრდებოდა და იწრთობოდა კომუნისტების მშენებელი მრავალმილიონიანი საბჭოთა ახალგაზრდობის მოწინავე რაზმი — კომპაპშირი — ზენი სოციალისტური სამშობლოს ახალგაზრდა პარტიოტების ყველაზე სიყვეთესო თვისებების მატარებელი.

პარტიის დროშის ქვეშ ახალგაზრდობის დარაზმის საკითხი თავიდანვე დიდ ყურადღებას იქცევდა კომუნისტური პარტიის ბელადი ვ. ი. ღენინი. ჯერ კიდევ 1903 წელს რსდმპ 11 ყრილობაზე ვ. ი. ღენინი მითითებას იძლეოდა, შეეკავშირებინათ და აღეზარდათ ახალგაზრდობა რევოლუციური მარქსიზმის მსოფლმხედველობით, ჩაებათ ისინი პრაქტიკულ რევოლუციურ საქმიანობაში.

ვ. ი. ღენინის მითითებათა საფუძველზე ღენინურ-ისკრული მიმართულების „მესამე დასის“ რევოლუციური უმცირესობა საქართველოში გრეზრგულად შეუდგა ახალგაზრდობის პოლიტიკურ აღზრდას და მის დარაზმვას პარტიის გარშემო.

გაზეთი „ისკრა“, ამუშავდა რა რუსეთის ახალგაზრდობის ორგანიზაციების მოღვაწეობას, ერთ-ერთ ნომერში აღნიშნავდა თბილისის მოწინავე ახალგაზრდობის რევოლუციურ საქმიანობას და მის დადებით შედეგებს აღწევდა.

1905 წლის რუსეთის რევოლუციის დღეებში ვ. ი. ღენინმა გადაჭრით დააყენა საკითხი ახალგაზრდობის ფართო მასების მოზიდვის შესახებ „საქართველო ახალგაზრდა ძალები, საქართველო ფართოდ და გაბედულად... მოეზიდოთ ახალგაზრდობა, არ გვეშინოდეს მისი, ომიანობის დროა, ახალგაზრდობა გადაწყვეტს მთელი ბრძოლის ბედს“.

მთელი რუსეთის, მათ შორის საქართველოს, ახალგაზრდობამ ქვეშაირიტად გააშართლა პარტიის გენიალური ბელადის იმედი. რევოლუციის პერიოდში მუშერ-გლეხური და მოსწავლე ახალგაზრდობა მთელ მშრომელ მასებთან ერთად დაიარაბა მეფის თვითმპყრობელური რეჟიმის წინააღმდეგ საბრძოლველად. ისინი აქტიურად მონაწილეობდნენ საგაფიცო ბრძოლებში, მანიფესტაციებში და დემონსტრაციებში, გლეხთა აჯანყებებში და მუშათა კლასის შეიარაღებულ გამოსვლებში!

თებერვლის ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლუციის გამარჯვების შემდეგ ახალგაზრდობის მოძრაობის ისტორიაში ახალი ეტაპი დაიწყო. დროებითი მთავრობის გამცემლურმა პოლიტიკამ მშრომელ მასებში იმედის გაკრეება გამოიწვია. კვლავინდებურად მძიმე და აუტანელი იყო პროლეტარული ახალგაზრდობის მდგომარეობა. მთელ მშრომელ მასებთან ერთად პროლეტარული ახალგაზრდობა რწმუნდებოდა, რომ ნამდვილი თავისუფლების მოპოვება მხოლოდ ძველამოსილი სოციალისტური რევოლუციის გზით შეიძლებოდა, რომ მხოლოდ ბოლშევიკური პარტია იყო ერთადერთი პარტია, რომელსაც შეეძლო მიეყვანა ისინი კაპიტალისტური უღლისაგან განთავისუფლებამდე.

თებერვლის რევოლუციის გამარჯვების შემდეგ ბოლშევიკური პარტია, ამხილებდა რა ყველა ჯარის შემთანხმებლური პარტიების გამცემლურ პოლიტიკას, მოუწოდებდა მშრომელ მასებს საბჭოების ხელისუფლების შექმნისათვის, სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვების ინტერესები მოითხოვდნენ რევოლუციურ მოძრაობაში ზამთერი უფართოესი მასების მათ შორის მშრომელი ახალგაზრდობის დარაზმვას და ორგანიზებას. ამიტომ იყო, რომ ბოლშევიკურ

პარტიის VI ყრილობამ სხვა უმნიშვნელოდგენს საკითხებთან ერთად უდიდესი ყურადღება მი-
აქცია ახალგაზრდობის ორგანიზაციების შექმნის
საკითხს.

პარტიის VI ყრილობის შემდეგ ჩვენში ქვეყ-
ნის ყველა სამრეწველო რაიონში პარტიული
ორგანიზაციების ხელმძღვანელობით იქმნება
პროლეტარული ახალგაზრდობის სოციალისტუ-
რი კავშირები. ასეთი კავშირები შეიქმნა პეტ-
როგრადში, მოსკოვში, ურალის ქალაქებში, ხარ-
კოვში, ბაქოში, თბილისში, ქუთაისში და ა. შ.

1917 წლის ოქტომბრის რევოლუციის წინა-
დღეებში ვ. ი. ლენინმა კვლავ დიდი შურადღება
მიაქცია ახალგაზრდობის დარაზმვას და მიუთი-
თა: „გამოიყოს ყველაზე გაბედული ელემენტე-
ბი (ჩვენი „დამკრულ“ და მუშა ახალგაზრდო-
ბა, აგრეთვე საუცუესო მატროსები) პატარ-
პატარა რაზმებად მათ მიერ ყველა უმნიშვნე-
ლოვანესი პუნქტის დასაკავშირებლად და მათი
ყველგან, ყველა უმნიშვნელოვან ოპერაციაში
შონაწილეობის მისაღებად“.

პარტიის ბელადის ღირებულებამ ახალგაზრდო-
ბის საბრძოლო აღტიკება გამოიწვია. ისინი
ერთსლოვნად ჩაებნენ საერთო-სახალხო შეი-
არაღებულ აჯანყებაში და თავისი ღირსეული
წვლილი შეიტანეს ოქტომბრის სოციალისტური
რევოლუციის გამარჯვების საქმეში.

პარტიის ხელმძღვანელობით შექმნილი მუშა
და გლეხი ახალგაზრდობის კავშირებიდან წარ-
მოიშვენიერნ პირველი კომკავშირები ორგანიზა-
ციები, რომელთაც თავიანთი არსებობის პირ-
ველი დღეებიდანვე გამოაცხადეს შხადუოფნა,
არ დაეზოგათ ძალა და ენერჯია კომუნისტური
პარტიის მიერ დასახული დიდი ამოცანების
წარმატებით შესრულებისათვის.

კომუნისტური პარტიისადმი მიცემული სიტუ-
ვა ლენინურმა კომკავშირმა პირდაპირად შესა-
რულა. კომკავშირის მთელი საქმიანობა მისი არ-
სებობის პირველ წლებში მიმართული იყო ოქ-
ტომბრის რევოლუციის მონაპოვართა დასაყა-
ვად შინაგანი კონტრრევოლუციისა და უცხოე-
თის ინტერვენციის წინააღმდეგ საბრძოლვე-
ლად. არდასულ 1919 წელს კომკავშირმა ლენი-
კინის წინააღმდეგ საბრძოლველად ახალგაზრ-
დობის მობილიზაცია გამოაცხადა, მთელი რე-
სურსების მოწინავე ახალგაზრდობასთან ერთად
მტრის წინააღმდეგ საბრძოლველად დაირაზმა
საქართველოს ახალგაზრდობაც.

ლენინის შემოტყუასთან დაკავშირებით ამო-
ცრავასის კომუნისტური ახალგაზრდობის ორ-
განიზაცია „სპარტაკის“ დროებითმა ცენტრა-
ლურმა და თბილისის კომიტეტებმა გამოაქვეყ-
ნეს რეზოლუცია, რომელიც პროლეტარულ
ახალგაზრდობას მოუწოდებდა გაერთიანებუ-
ლად ებრძოდა და შინაგანი კონტრრევოლუ-

ციის წინააღმდეგ საბრძოლველად. საქართვე-
ლოს კომკავშირები ანერგებდნენ ორთქლმავ-
ლის და აფერხებდნენ ლენინის (სსსრ-ში) მარ-
ტულად საპროლეტო, საწვავიანობა და სხვა
ძალით დატვირთული ეშელოვნების მოძრაობას.
საქართველოს კომკავშირის ათეულობით წა-
შრომადგენელი იღებდა მონაწილეობას ჩრდი-
ლოეთ კავკასიაში კონტრრევოლუციის წინა-
აღმდეგ ბრძოლაში.

უცხოეთის სამხედრო ინტერვენციის პერი-
ოდში საქართველოს კომკავშირი გმირულად
იბრძოდა მენშევიკების დიქტატურის წინააღ-
მდეგ კომკავშირული მალახარისხობენდ სარუ-
ლებზე პარტიის უფელგვარ დეკლემას, რაგინდ
ძნელი და საპასუხისმგებლო არ უნდა ყოფი-
ლიყო იგი.

ამ გმირულ ბრძოლაში დაეცნენ კომკავშირ-
ლები ილია აბაიძე, ვასილ რიზანცევი, ილია
წონიევი, ბლერიანი და სხვები.

სამშობლოს წინაშე თელსაინო დამახტრე-
ბისათვის სამოქალაქო ომის ფრონტებზე გმი-
რობის გამოჩენისათვის ლენინური კომკავში-
რი დაჯილდოებული იქნა წითელი დროშის
ორდენით.

საბჭოთა ხალისუფლების ხანგრძლივი და მძი-
მე ბრძოლების გამარჯვების დაგვირგვინების
შემდეგ მთელი საბჭოთა ხალხი მშვიდობიან სა-
მეურნეო მშენებლობას შეუდგა.

სახალხო მეურნეობის აღდგენის შვეილყო
ბიან მუშაობაზე გადასვლა კომკავშირის წინა-
შე ახალი ამოცანები დააყენა. ეს ამოცანები
ამოწურავი სისრულით განსაზღვრეს ვ. ი. ლე-
ნინმა თავის ისტორიულ სიტუაციაში კომკავშირის
მე-3 ყრილობაზე და პარტიის X ყრილობაზე.

პარტიის ბელადის სიტუვა, მე-10 ყრილობის
გადაწყვეტილებანი მთელი კომკავშირისათვის
მათ შორის საქართველოს კომკავშირული
ორგანიზაციისათვის, ბრძოლისა და მოქმედების
დიდი პროგრამა იყო. საქართველოს კომკავ-
შირი გამოვიდა რა იატაკქვეშდან რესურსის
მთელი ახალგაზრდობასთან ერთად პარტიის
ხელმძღვანელობით, ცხოველმყოფელ მუშაო-
ბას შეუდგა. იგი „გახტრებული შანით წყაქ-
და“ (ი. ბ. სტალინი) ამიერკავკასიის ნაციონალ-
ლისტური პარტიების მიერ დათესილ შოვინიზ-
მის წინაშე, თავგამოდებით შრომობდა და-
ნგრებული და განიანგებული სახალხო მეურ-
ნეობის აღდგენისათვის, აქტიურად მუშაობდა
სოფლად უღარიბესი გლეხების დასარაზმავად,
საშეილო ვლუხების მისაზრთობად.

საბჭოთა ქვეყნის მშრომელების 4 წლის გმი-
რული, შეუპოვარი ბრძოლა სახალხო მეურნეო-
ბის აღდგენისათვის—თელსაინო მიღწეებით
დაგვირგვინდა. მაგრამ იგი მხოლოდ პირველი
ნაბიჯი იყო სოციალიზმის მშენებლობის გზაზე.
ჩვენი ქვეყანა ჩამორჩენილ აგრარულ ქვეყნად
ჩრებოდა. ამასთან დაკავშირებით პარტიის წი-
ნაშე მთელი სიგრძე-სიგანით წამოიჭრა ამო-

ცანა: ვარდაგვექმნა სახალხო მებრუნება სოციალისტურ საწყისებზე.

გურდნობოდა რა ქვეყნის ინდუსტრიალიზაციის ლენინურ გეგმის, პარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა ნ. ბ. სტალინის ხელმძღვანელობით საბჭოთა ხალხის წინაშე დააყენა ამოცანა — ბრძოლა ქვეყნის სოციალისტური ინდუსტრიო-ლიზაციისათვის, სოციალიზმის გამარჯვებისათვის.

ლენინურმა კომპარტიამ მთელი თავისი ახალგაზრდული ძალევი პარტიის მიერ დასახელებული ამოცანების შესასრულებლად წარმოადგინა საჭიროების ახალგაზრდობა საკავშირო კომპარტიის მიერ ერთად მხურვალედ გამოგზავნილი პარტიის მოწოდებებს და მასობრივად ჩაება წარმოების რაციონალიზაციის ტექნიკის ათვისების, შრომის მაღალი ნაყოფიერების, წარმოების მოპირინების მკაცრი რეჟიმისათვის ლაშქრობებში. წარმოიშენენ და განვითარდნენ კომპარტიულთა „დამკურნელი ბრძოლები“.

ლენინურ კომპარტიამ პარტიისადმი, საბჭოთა ხალხისადმი ერთგულება და თავდადება დამტკიცა სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაციის ლენინური გეგმის გატარებისათვის ბრძოლაში. „არც ერთი კომპარტიული კოლექტივიზაციის გარეშე“ — ასეთი ლოზუნგით ბრძოლა კომპარტიულთა მასობრივი ლაშქრობა სოფლის მებრუნების კოლექტივიზაციისათვის.

საბჭოთა მთავრობამ ღირსეულად დააფასა კომპარტიის საქმიანობა საბურთეო მშენებლობებზე, 1931 წლის 21 იანვარს საბჭოთა კავშირის ცაკის პრეზიდიუმის ბრძანებით ლენინური კომპარტიის დაჯილდოებული იქნა შრომის წითელი დროშის ორდენით.

ქვეყნის სოციალისტური რეკონსტრუქციის წლებში შრომითი თავდადების შესანიშნავი მაგალითები გვიჩვენა საქართველოს კომპარტიამ. მისი გმირული ბრძოლისა და შრომის ილანინიზაციად 1932 წლის 25 ოქტომბერს ცაკის თავმჯდომარემ ფილაიმ მახარაძემ საქართველოს კომპარტიის სახეიმა ვითარებაში გადაცა საქართველოს სსრ შრომის წითელი დროშის ორდენი.

საბჭოთა ქვეყნის სოციალისტური რეკონსტრუქციის წლებში ლენინურმა კომპარტიამ ათასობით წარმოების ნოვატორები, რაციონალიზატორები წარმოშვა.

საქართველოს კომპარტიის ისტორიის ფურცლებს ამჟღავნებს კითხვარის მაღაროს მწერველის ვასილ სამხარაძის, ჩაის უხვი მოსავლის ოსტატის აიშე გურგენიძის, აბრეშუმსაქსოვი ფაბრიკის მქსოველის ნონო ავაშენაშვილისა და მრავალ სხვათა სახელები.

ლენინური კომპარტიის სახელოვან ისტორიაში ოქროს ასოებით ჩაიწერა სამამულო ომის წლებში საბჭოთა ახალგაზრდობის უმა-

გალითო ერთგულება და გმირული თავდადება სოციალისტური სამშობლოსადმი.

სამამულო ომის ფრონტებზე კომპარტიის მიერ ერთგულად დასრულებული საქმიანობისათვის კომპარტიის წევრების შარავანდედით შვიმოსა შოთა გაიქცევილბის, გეორგი ინსარაძის, ისრაელი ჯიქნარაძის, ვლადიმერ ხარაზიას, თენგიზ ჯაფარიძის, ვახტანგ ლეყავას, ალექსანდრე წერწყვილის, ვლადიმერ ლუარსაბიშვილის, ნოე ადამიას, შაქრო ხიტაშვილის, დავით ჯაბიძის და სხვათა სახელები. საქართველოს კომპარტიის ილბრდილმა 65-მა ახალგაზრდამ საბჭოთა კავშირის გმირის საპატიო წოდება მოიპოვა. ათასობით ქართველი კომპარტიული დაჯილდოვებულია საბჭოთა მთავრობის ორდენებითა და მედლებით.

ქართველი ხალხის მებსიერებაში არასოდეს წაიშლება კომპარტიული გეგონების ზოთა რუხათისა და თინა ოსუბიძის სახელები.

კომუნისტურმა პარტიამ ლენინური კომპარტიის დამსახურება ღირსეულად დააფასა. ლენინური კომპარტიის საბჭოთა მთავრობის უმაღლესი ჯილდოთი — ლენინის ორდენით დააჯილდოვა.

სოციალისტური სახალხო მებრუნების, მენიერებისა და კულტურის შემდგომი მძლავრი განვითარებისათვის უდიდესი პერსპექტივებია დასახა საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ისტორიულმა მე-20 ყრილობამ. ლენინური კომპარტიის მთელი საბჭოთა ხალხთან ერთად გაათყუებული ენერგიით შეუდგა ისტორიული ყრილობის მიერ დასახული ამოცანების განხორციელებას.

როდესაც საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა მარცვლელის წარმოების დიდმნიშვნელოვანი ამოცანა წამოაყენა, საბჭოთა ახალგაზრდობამ ყამირი და ნასვენი მიწყების ასათვისებლად მასობრივი შრომითი ლაშქრობის მოწყობით უნასუხა. საბჭოთა რესპუბლიკების ახალგაზრდებთან ერთად ყამირი და ნასვენი მიწყების ასათვისებლად გამგზავნა საქართველოს ათასობით ჭამუი და ქალიშვილი, რომლებმაც თავიანთი ღირსეული წვლილი შეიტანეს უხვი მოსავლისათვის ბრძოლაში.

ცნობილია, რომ კესტანაის ოლქი ყახხეთის ჩრდილო-დასავლეთითა, და რომ ზაფხულში ყახხეთში დღისით საშინლად ცხელა და ღამე კი საკმაოდ ცოვა. იფილად მისსახვედრისა, რომ ასეთ სავაში კარავში ცხოვრება და, თანაც ყოველივე უხვეულო შექამადის ჭამა არცთუ იოლი საქმეა და არც მაინცდამაინც სასიამოვნო. ასე იყოღენ ჩვენმა ბიჭებმა — შუშებმა, კოლმებრებებმა და სტუდენტებმა, როდესაც კომპარტიული საგზურით ყამირზე მოსავლის ასათვისებლად შეგზავნარებოდნენ. ისიც იყოღენ, რომ იქ სიზარმაცე არაფრად გვარავებს და თბილი პურის საქმელად კი არ მიდიოდნენ, არამედ მო-

საელის ასაღებად ასობით კომპერტზე გად-
ქმულ სტეპიდან. მთავარი კი შანი ის იყო,
რომ თვითელი მთავანის მესხურებაში დღისით
და ღამით, კომპანის საქსთან თუ თვალწე-
დუნელ კალოზე, ყოველთვის ერთი აზრი ხა-
რობდა და ცოცხლობდა — არ, შევარცხვინოთ,
დედა სამშობლო, პარტია, კომკავშირი, და სად-
გურსე გამცილებელნი ხომ ამას მოგვეძახოდ-
ნენ, როდესაც ჩვენი ემულანები საქართველო-
დან ყაშირისაკენ მიემგზავრებოდნენ. საქართ-
ველოს წარგზავნილები ვერაფერითაა სიმძულემ
ვერ შეაშინა, ვერ შეაერთო და თვითელი მთ-
განი დღეს მთელ სამკოთა ახალგაზრდობასთან
ერთად ამავალბ იმით, რომ შესარლდა პარ-
ტიას დავალება და ყაშირის პური უხვ ნაკადად
შიედიწება ჩვენი ქვეყნის ბედლებში. უკვე შე-
სამედ იყვნენ ქართული ახალგაზრდები ყაშირ
მიწებზე და მესამედ გამარჯვებულნი დაუბ-
რუნდნენ საკუთარ დახვას თუ შშობლიური
ანსტრუტის ნათელ აუდიტორიებს.

სიმძულენი იყო კიდევაც, აგვისტოს ბოლო-
დან წეობებში დასცხო, ოქტომბრის შუა გულს
თოვლი მოვიდა და რამდენჯერმე ქარბორბალი-
მაც გადაარა. მაგრამ არც ერთი მთგანი არ
შეიქრთადა, გულსხელი არ დაუქრთა. პირი-
ქით, სწორად შეხედულობით ასეთ სურათს რო-
დესაც ბიჭები შეერწეობის დირექტორს ან
კოლმეურნეობის თავმჯდომარეს ვახუშებიოდ-
ნენ, „საქმე მოგვეცით! ნუ გველოლაგებთო,
სამხრეთელეს ჩრდილოეთშიაც სამხრეთელი
გული აქეთო!“ და ახალგაზრდობა მუშაობდა
ათვადებით, მონდომებით, ენერგიულად, ძაღ-
ლონის დაუზოგავად. მათ მხარდამხარ იბრძოდ-
ნენ მოსავლის გადასარჩენად ყაზახები და რუ-
სები, უქრანელები და ლატვიელები. ამ ურ-
თიერთ შეჯიბრებასა და მეგობრობაში იბადე-
ბოდნენ ყარგი საქმეები — ჩვენი ქვეყნის სა-
კეთილდღეოდ, ჩვენი ხალხის გულის ვასახარებ-
ლად. ამ ერთობლივ შრომაში მტკიცდებოდა
ჩვენი ხალხების ახალგაზრდობის ძიობა და მე-
გობრობა და სიყვარული იბადებოდა. 3 კომ-
კავშირული ქორწილი გადავიხადეთ ყაშირზე,
სამი ჩრდილოელი საქართველოს პატარბად
მოვიტაცეთ და სამი ქართული ქორწილი ვა-
ჩვენეთ ჩვენს მოამე ერების წარგზავნილებს.
შიეილება ვინმემ თქვას კიდევ, ეს დალოცვი-
ლი სიმძულეებზე ყუება, სამუშაოდ იყვნენ წა-
სულნი, რა დროს ქორწილი იყო. დიამ, ჩვენ-
მა ბიჭებმა მუშაობაც ყარგი იყოდნენ და დასე-
ნებაც. ვაჟკაცური შრომაც და ჩვენებური
მოდუნეც.

უფროსმა თობამ თავის მხრებზე ისტორიის
დიდი ტვირთი გადაიტანა და ეხლა სიტყვა ჩვენ-
ზე, ახლა საქმე ჩვეუნება. და ჩვენი მომავალი
ბრძოლებისა არ გვეშინია, რადგან ილიჩისაგან
ესწავლობდით შრომასა და ცხოვრებას, რად-
გან მისი გენია გენიათებს დღეს გზას. ამ გზის-
ათვის ჩვენ არასოდეს არ გადავიბნევიო, და მო-

მავალშიაც კიდევ უფრო ყარგად გავაღებოთ შანს,
მუხლგამართული გავყვებით პარტიას ყველგან
და ყოველთვის, პარტიას, რომელშიც მოქმედებ
ადამიანების ბედნიერებაზე სინამდვირულად განდ-
აქცია. ამიტომაც თამამად ვამბობთ: ყაშირი რაა,
როცა დღეს თუ ხვალ მთავარზე ვაფრენას
ვფიქრობთ და ვოცნებობთ. ამიტომაც, რომ
ახალგაზრდობა მედამ მზადა სამშობლოს და
პარტიის ერთ დაძაბულზე იყოს იქ, დაღვეს იქ
სადაც ხალხის ინტერესები მოითხოვენ, სადაც
სამუშაოს დასკირდება, სადაც პარტია გვეტყვის
და გავგზავნის.

საბჭოთა კავშირის ერთიან ძმურ კავშირში
ურდვეი სამართლის მეგობრობით შედლა-
ბებელი ქართველი ხალხი, საქართველოს ახალ-
გაზრდობა აღნიშნავენ ლენინური კომკავშირის
40 წლისთავს, გაათეკეებული ენერგიით იბრ-
ძვიან პარტიის რეგვარეშე 21-ე ყრილობის სა-
სახელოდ შეხვედრისათვის.

საბჭოთა ახალგაზრდობის საყოველთაო ზე-
იმს, ლენინური კომკავშირის სახელოვან 40
წლისთავს სახალო მაჩვენებლებით შესვლა სა-
ქართველოს კომკავშირული ორგანიზაციაც,
რესპუბლიკის მთელი ახალგაზრდობა. შემოქმე-
დებით ფერხულში ჩამბულმა საქართველოს კა-
ბუტეებმა და ქალიშვილებმა პირნათლად გაანა-
დეს საქ. ალკ XXII ყრილობაზე აღებული
ვალდებულებანი და თვალსაჩინო წვლილი შეი-
ტანეს ლენინური კომკავშირის 40 წლისთავის
ღირსეულად შეხვედრის საქმეში.

რესპუბლიკის საწარმოთა 57,482 ახალგაზრ-
და მუშიდან 30,016 ახალგაზრდას წლიური სა-
წარმოთა გვემა შესრულებული აქვს 1 ოქტომბ-
რისათვის, ხოლო 4,819 ახალგაზრდა 1960 — 65
წლების ანგარიშზე მუშაობს.

ლენინური კომკავშირის 40 წლისთავის აღსა-
ნიშნავ სოც-შეჯიბრებაში ჩამბული იყო
1,295 კომკავშირული ბრიგადა, ცვლა და უბანი.
წარმოებასა და სწავლისაგან მოუწყვეტლივ
რესპუბლიკის კაბუტებმა და ქალიშვილებმა მშე-
ნებლობებზე საზოგადოებრივი წესით 4,086.339
კაც-სათაო გამოიმუშავეს, ნაცვლად ვალდებუ-
ლებით გათვალისწინებული 4 მილიონისა. რეს-
პუბლიკის სმშენებლო ობიექტებიდან 60 კომ-
კავშირულ მშენებლობად არის გამოცხადე-
ბული, ხოლო 18 მშენებლობის კომკავშირული
ორგანიზაციები შეფთვას უწევენ.

საქართველოს ახალგაზრდობამ ვალდებულე-
ბა იღო, კომკავშირის 40 წლისთავისათვის „კომ-
კავშირულ ყულაბაში“ 150 მილიონი მანეთი
შეიტანოს შრომის უკეთ ორგანიზებით, რაკით-
ნალიზატორული-მოდრობის ფართოდ ვაშლით,
წარმოებაში მომჭირნებისა და ეკონომიის ვა-
მოჩენით. საზოგადოებრივი წესით მრავალსახო-
ვან სამუშაოთა შესრულების გზით, ჩვენმა
ახალგაზრდობამ დიდი გადაჯიბრებით შესარუ-
ლა ეს ვალდებულება და 1958 წ. იანვრიდან

ოქტომბრამდე „კომკავშირულ ყულაბაში“ 200 მილიონზე მეტი მანეთი შეიტანა.

რესპუბლიკის საწარმოთა ახალგაზრდობას შორის დიდი აქტიუობა გამოიწვია საქ. ალკ. ცენტრალური კომიტეტისა და საქ. სახალხო მეურნეობის საბჭოს სამმართველოების მიერ საქ. ალკ. 40 წლისთავის აღსანიშნავად გამოცხადებულმა ახალგაზრდა რაკიონალიზატორთა და გამომგონებელთა ერთობლივმა კონკურსმა რესპუბლიკის 1.516 ახალგაზრდა რაკიონალიზატორთა მიერ შემოტანილი იქნა 3.511 წინადადება, რომელთაგან წარმოებამში დინერჯი 2.006; დანერგვლ წინადადებათა ეკონომიურ ეფექტი 22 მილიონ მანეთს აღემატება (საქ. ალკ. XXI ყრილობის დადგენილება 15 მილიონს თვალისწინებდა). მარტო ტყვარჩელის ქვანახშირის სამშრთველოს საწარმოთა ახალგაზრდობის მიერ შემოტანილი და წარმოებამში დანერგვლი იქნა 135 წინადადება, რომელთა ეკონომიური ეფექტი 2.000.000 მანეთს უდრის. კონკურსის ნატარებაში თავი გამოიჩინეს ქუთაისის მანქანათმშენებელი, რუსთავის ახორციანი სასუქების და სხვა საწარმოთა ახალგაზრდებმა. მარტო „გუმთაბქისი“ მშენებლობის ახალგაზრდა ინჟინრას — ე. მაჭუაბიაანის წინადადების დანერგვა წარმოებას 4,5 მილიონ მანეთ ეკონომიას აძლევს.

საქართველოს კომკავშირული ორგანიზაციების მიერ შეტარვდა და სახელმწიფოს ჩაბარდა 27.640 ტ. შავი და ფერადი ლითონების ჯართი, ნაცვლად ვალდებულებით გათვალისწინებული 25.000 ტონისა. განსაკუთრებით კარგად იმუშავეს ქ. თბილისის, რუსთავის, ქიათურის, ტყიბულის, და ხაშურის რაიონების ახალგაზრდებმა.

ლენინური კომკავშირის სახელოვანი 40 წლისთავისათვის რესპუბლიკის კომკავშირლებსა და ახალგაზრდების მიერ გამოშვებული იქნა 158. 518.100 მანეთის ზეგვეგვითი პროდუქცია. სასახელო მაჩვენებლებით შეეგებნენ კომკავშირის იუბილეს ქ. თბილისის ორთქმავალ-ვაგონმშენებელი, კიროვის სახელობის ჩარბმშენებელი, ქიათურის მალაროთა სამშრთველოს, ქუთაისის მანქანათმშენებელი და ლიტონის ქარხნების, ხაშურის რკინიგზის კვანძის, სობუმის სტალინის სახელობის თამბაქოს ფაბრიკის და სხვა. საწარმოთა ახალგაზრდები, კიროვის სახ. ჩარბმშენებელი ქარხნის № 2 საბჭოს მოწინავე მუშა, კომკავშირელი ზ. ი. გველუკაშვილი ყოველთვიურ დაჯალვას 300% -ით ასრულებს. ქიათურის მალაროთა სამშრთველოს მუშები — ცაიციძე, ხარშილაძე, ტაბატაძე და სხვები ყოველთვიურ დაჯალვას, 140—150% -ით ასრულებენ.

რესპუბლიკის საწარმოებში მომუშავე ახალ-

გაზრდებიდან 2 და მეტი პროცენსია ათვისა 14.628 ახალგაზრდამ.

ლენინური კომკავშირის სახელოვანი 40 წლისთავის აღსანიშნავ შრომის საქმანაშნაში მტკიცებობა და თბილისელი და რიგელი, ქიათურელი და ნიკოპოლელი, გორელი და ხერსონელი, რუსთაველი და სემგიათელი, ფოთელი და ლეშაიელი ახალგაზრდების მეგობრობა.

კომკავშირის 40 წლისთავს სასახელო საქმეებით შეხება ზვენი სოფლის ახალგაზრდობაც. თუ ამ რამდენიმე წლის წინათ ჩვენს რესპუბლიკაში მეცხოველეობა ჩამორჩენილ დარჯად ითვლებოდა, ამჟამად პარტიის ცენტრალური კომიტეტის მიერ გატარებული ღონისძიებების მეშვეობით სოფლის მეურნეობის ეს დარჯიც აღმავლობის გზით მიდის. ამ საქმეში თავისი ღირსეული წვლილი შეიტანეს ზვენი კომკავშირლებმა და ახალგაზრდობამ. უკანასკნელი წლების მანძილზე მეცხოველეობის ფერამებში სამუშაოდ 7.000-ზე მეტი ახალგაზრდა გაიგზავნა; რესპუბლიკაში შექმნილია 450 ახალგაზრდული ფერმა, ბრიგადა და ჯგუფი. ჩაებნენ რა კომკავშირის 40 წლისთავისადმი მიძღვნილ სოციალისტურ შეჯიბრებაში, ახალგაზრდა მეცხოველეებმა ვალდებულება იკისრეს მიმდინარე წელს 1 საფერავე ძროხიდან მიიღონ 1600 ლიტრი რძე. ამ ვალდებულების შესრულებაც კარგად მიმდინარეობს. ამაზე მეტყველებენ შემდეგი ციფრები: ახალქალაქის რაიონის კომკავშირლებსა და ახალგაზრდების მიერ 1 ოქტომბრისათვის უკვე მიღებულია 1602 ლიტრი რძე, ქობულეთის რაიონის ახალგაზრდობის მიერ 1488 ლიტრი, ხოლო ბოგდანიოვის რაიონის ახალგაზრდობის მიერ 1700 ლიტრი და ა. შ. მეცხოველეობის პროდუქტულობის ასეთ ზრდა გამოწვეულია იმით, რომ უკანასკნელ დროს ახალგაზრდობამ ხელი მოკლავს მტკიცე საკვები ბაზის შექმნის საქმეს. მიმდინარე წელს სოფლის ახალგაზრდობამ ივალდებულა თავისი ძალეებით მოემზადებინა 1 მილიონი ტონა სილოსი, 1 ოქტომბრისათვის ეს ვალდებულებაც პირნათლადაა განაღდებული. მარტო საგარეჯოს რაიონის ახალგაზრდობის ძალეებით ჩადებულია 60 ათასი ტონა სილოსი, ეს იმ დროს, როდესაც რაიონის შთლიანად 30 ათასი ტონა ჰქონდა გვეგვით გათვალისწინებული. სიმინდის უხვი მოსავლის მოყვანის მიზნით რესპუბლიკის კოლმეურნეობებში შექმნილია 2 ახალგაზრდული ბრიგადა და რგოლა გურჯაანის, ყვარელის, თელავისა და ახმეტის რაიონების ახალგაზრდობა საშელოდ თვითიერი ჰექტარიდან 60-70 ცენტნერ სიმინდს იღებს, ხოლო ცალკეული კომკავშირლება და ახალგაზრდები 120-130 ცენტნერს.

მისსაღმებელია, რომ ახალგაზრდობა შრრენველობით უღვევბა ზვენი სოფლის მეურნეობის ერთ-ერთი წამყვანი დარჯი — მებაღეობა-შვეენახეობის განვითარებას. მარტო ახალგაზრდობა

ბის ძალებით წელს გაწეწებულია 500 ჰექტარი ვენახი და 100 ჰექტარი ხეხილის ბაღი.

ამ საქმეში გამოირჩევიან თელავის, ყვარლის, გორის, ქარელის, ლენინგორის და სხვა რაიონების ახალგაზრდები.

საქართველოს სოფლის ახალგაზრდობა გამოვიდა სოფლად „კომკავშირული ყუღაბის“ შექმნის ინიციატორად. მანქანა-იარაღების რაიონალური გამოყენებით, საწყვავის ეკონომიით, სოფლო-სამეურნეო მანქანა-იარაღების გამოყენების დროის გაზრდით, პროდუქციის ხარისხის გაუმჯობესებითა და თვითღირებულების შემცირებით სოფლის „კომკავშირულ ყუღაბაში“ საქართველოს სოფლის ახალგაზრდობამ 45 მილიონი მანეთი შეიტანა.

საქართველოს კომკავშირულმა ორგანიზაციებმა სერიოზული მუშაობა გასწიეს ახალგაზრდობის კომუნისტური სულისკვეთებით აღზრდის საქმეში. კომკავშირის ყურადღების ცენტრში დგას ახალგაზრდობის სულიერი და ფიზიკური განვითარების, მისი ესთეტიკური გემოვნების სრულყოფისა და განვითარების საქმე. კომკავშირულთა და ახალგაზრდობის ძალებით ეთილიზმის წინააღმდეგ და აგებულ იქნა ასობით კლუბი, ბიბლიოთეკა, კულტურის სახლი და ა. შ.

ფესტივალების, კულტურის და სპორტის ესტაფეტების, სხვადასხვა კულტურულ — მასობრივი ღონისძიებების ჩატარებამ კიდევ უფრო ამაღლა ჩვენი ახალგაზრდობის კულტურული და მორალური დონე. წიგნი ჩვენი ახალგაზრდობის ყოველდღიური სულიერი საზრდო და მოთხოვნილება გახდა. ჩვენს ახალგაზრდობას აქვამად ყოველგვარი საშუალება მოეპოვება, შეიძინოს ცოდნა, გახდეს კომუნისმის შეგნებული მშენებელი. მას მუდამ კარგად ახსოვს დიდი ლენინის სიტყვები, რომ სოციალიზმი ეს არის მილიონობით ადამიანების შეგნებული შრომის შედეგი. აქვამად მათს განკარგულებაშია ათასობით სკოლები, უმაღლესი სასწავლებლები და ტექნიკუმები.

ჩვენს სახელოვან მუშა და კოლმეურნე ახალგაზრდობას ყოველგვარი შესაძლებლობა აქვს

წარმოების მოუწყვეტლივ ამაღლოს კავშირით, დაეუფლოს მეცნიერების მწვერულებს.

ნ. ს. ხრუშჩოვის სამარგამის მიტყუამ სსკ ალყ XIII ყრილობაზე, მისმა წერილმა პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პრეზიდიუმი-სადმი ნათელი პერსპექტივები გადაშალა ჩვენი სახელოვანი ახალგაზრდობის სწავლა-აღზრდასა და მისი სულიერი და ფიზიკური შესაძლებლობების ცხოვრებაში სწორად გამოყენების საქმეში.

საქართველოს ახალგაზრდობა მთელი სამუქოთა ახალგაზრდობასთან ერთად შეუპოვრად ეუფლება მარქსიზმ-ლენინიზმის ყოვლისმძლე მოძღვრებას, იზრდება და კავდება ხალხთა ლენინური შეგობრობის და პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის სულისკვეთებით.

მთელი სამუქოთა ახალგაზრდობის, ჩვენი რესპუბლიკის ჰაბუცებისა და ქალიშვილების წინაშე გრანდიოზული სამუქედო გეგმებია დასახული. როგორც ყოველთვის, მომავალშიც ლენინურმა კომკავშირმა თავისი სიტყვა უნდა თქვას სამუქოთა ხალხის ეკონომიური და კულტურული დონის შემდგომი ამაღლება საქმეში. აქვამად საქართველოს სამუქოთა სოციალისტური რესპუბლიკის წინაშე დიდი ამოცანებია დასახული. პარტიის მიერ დასახული ამ დიდი ამოცანების განხორციელება უშუალოდ ჩვენი მომავლისა და იმედის, სახელოვანი ახალგაზრდობის თვადადებული შრომითა და ბრძოლით უნდა მოხდეს. ჩვენ მომსწრენი ვართ უდიდესი ძეგლებისა და გარდაქმნებისა.

ძველმა თაობამ გამოაწრთო და გამოქვდა ჩვენი ბედნიერი ცხოვრება. მან თავის მხრებზე გადაიტანა ისტორიის მძიმე ტვირთი. ლენინი იდგა ამ ცხოვრების სათავესთან. მისი გენია გენიათებდა და გენიათებდა ახლაც ბრძოლისა და ცხოვრების დიდ გზაზე პარტია იყო და არის ჩვენი სულისჩამდგმელი, წარმმართველი და ორგანიზატორი. სამუქოთა ხალხი დღეს შრობიური კომუნისტური პარტიის მეთაურობით სისახელო და საგმირო საქმეებით ხვდება პარტიის XXI ყრილობას. წინ დიდი ამოცანები გვაქვს. ჩვენი საქმე და სიტყვა იყოს ამ ამოცანების წარმატებით გადაკრის საწინდარი.

რ უ ღ ა ქ ი

(დაბადებიდან 1100 წლისთავის გამო)

...სამანიანთა ემირი ნასრ ბენ აჰმადი ჰერათის (ზოგი ვადმოცემით — მარავის) სანახებში განისვენებდა. კარგა ხანია გრძელდებოდა მისი სტუმრობა, კარგა ხანია მიატოვა შშობლიური ბუხარა. ან კი რა ეჩქარებოდა. საღ ეშურებოდა, ძლივს დაიხელთა მშვიდობის ფაში. ნახევარ საუკუნეზე მეტი გავიდა მას შემდეგ, რაც 874 წლის 25 ივნისს, პარსივე დღეს ბუხარაში ხეტბა წარმოიქმნა არა საფარულ იაყუბ ბენ ლეისის, არამედ სამანელ ნასრ I სახელზე, ხოლო მისი ძმის ისმაილის მარჯვენამ საფუძველი ჩაუყარა სამანიანთა სახელმწიფოებრივ დინასტიას. ან ნახევარი საუკუნის მანძილზე შათი სამთავრო იქცა მძლავრ სახელმწიფოდ, რომლის სახელგანთქანი ებჯინებოდნენ, ბრძოლა მხრით, სპარსეთის ყურეს, მეორე მხრით კი, ინდოეთს. მესულმანური სამყაროს კულტურულ ცენტრებად იქნენ ამ სახელმწიფოს სატახტო ქალაქები ბუხარა და სამარკანდი. უსასრულო ქარავნებს გაქონდათ ფერგანელი იარაღი, ტამეკტერი კურჭელი და ქოივილი, სამარკანდელი ქალიღერ.

ხანდახან მაინც ახსენდებოდა ბუხარა ვიწრო დაკლავილი ქუჩა-ბინდებითა და ყველმობატელი მინარეთებით. რამდენი ხანია აღარ შესულა პაის ისმაილის საძვალეში, რომლის ფერადი აგურები ისე საოცრად ელვარებენ მზეზე. პურათოცა და მარაბიუ კარგია, მაგრამ ბუხარა, ბუხარა მაინც სჯავა. ვიღურ ქალაქის გაღავანს მიადგება, ბაღებად ქვეული სოფლები უნდა განელო — „ჯუიე მელიანი“, „ნარშაბი“. მგონი მართალია ეს მისი რიცხვ-მრავალი ამაღა, ასე რომ ისწრაფვის დედაქალაქში, ყრუდ რომ დარბიანავს ვაჭიანურებულ მოგზაურობის გამო.

„და მაინც მიადგენს სპასალარნი, და დიდებულნი უსთად აბუ აბულაბ რუდაქის, რადგან არაინ იყო მეფესთან მასზე უფრო დაბლოებული თანამეინახეთაგან, და უთბრეს: ხუთიათას ღინარს მოგყვამთ, თუ მეფის აქედან დასძრავ, ჩვენი გული შეილთა ნდომამ წარიტაცა და სული ბუხარის ნატერამ ამოგვართვა. დათანხმდა რუდაქი, მას ხომ ხელთ ეპყრა ემარის მაჯა და უწყოდა მისი ბუნება. იყო-და, რომ თუ სიტყვით ვერას გახდებოდა, ლეჰით გაიტანდა. და შეითხვა ერთი ყასიდა.

ოდეს ემირი ნამთვრალევი ძლივს ფხიზლდებოდა, შევიდა იგი და თავის აღვილზე ჩამოჯდა და როდესაც მიწყდა მურტიბთა ხმანი, მან ჩანკი აიღო და სამიჯნურო პანჯზე ეს ყასიდა წამოიწყო:

ბუიე ჯუიე მელიან თიად ჰამი,
იადე იარე მეკრებან თიად ჰამი...
მელიანის ნაკადულის სურნელება მოდის,
საყვარელი სატრფოს სსოვნა მასთან ერთად მოდის...“

სრულიად უბრალოდ, გულშიამწვდომი სისადავით უმღერდა პოეტის მშობლიურ ქალაქს, რომლის ქვა-ღორღი ამრეშემად ეგება ფეხქვეშ. რომელიც მოელის ემირს ისე, ვით ზეცა მთვარეს და წალკობი საროს. ემირმა ნასრმა არ აცალა მას დამთავრება (არსებობს სარწმუნო მოსახრება, რომ ეს ყასიდა დამთავრებული არ არის. დოვლეთშაბის ცნობით, იგი უფრო ვრცელი უნდა ყოფილიყო). ფერათ-მეფემოსავე გადმოეშვა იგი ტახტიდან, მოახტაცხენს და ბუხარისაკენ გააქნა. მხოლოდ იორი ფარსანგის გადასავალზე წამოეწივნენ მას მხლებელნი და შოართვეს ქოშები I.

ასე გადმოგვიყვანს ლეგანდა, რომელიც შემოგვიანაბა მე-12 საუკუნის მწერალმა ნუნამი არღნი სამარკანდელმა თავის „ჩაპარ მაყალეში“ („ოთხი ვანსჯა“). სამეცნიერო ლიტერატურაში სამართლიანად ფიქრობენ, რომ იგი სინამდვილეს მოყვებულნი ჩანს. უფრო სავარაუდებელია, ლეჰის დეტალების გათვალისწინების შედეგად, რომ ეს ყასიდა წარმოითქვა ემირის ბუხარაში ერთ-ერთ შემოქმედსთან დაეყვინებოთ. მაგრამ ეს არ არის მოთავარი. საგულისხმოა იმ დიდი გავლენის წარმოჩინება, რომელიც რუდაქის პოეზიას ქონდა ყველზე, მეფიდან ვიდრე მწირამდე.

I ნუნამი არღნი სამარკანდი, „ჩაპარ მაყალე“: ტექსტი გამოცემულია ზ. საფსასა და ფ. ხანლარის მიერ სერიაში „შაქარაშიე ადამიანთე დარსი“ („სპარსული ლიტერატურის შემდგომი“).

საერთოდ, რუდაქის გარდაცვალებისთანავე მის სახელს დაუეკავშირდა არა ერთი ლეგენდარული ამბავი, რომლის იქით ზშირად ძნელად გასარჩევია პოეტის სახე. საუკუნეთა წყვლიანმა შთაინთქმა მისი შემოქმედების უმეტესი ნაწილი. აქა-იქ გაბნეული ძენწი ცნობებისა და ცალკეული სტრიქონების შეყოწიწებით ძლივს ხერხდება იმ ადამიანის ცხოვრებისა და პოეტური შემოქმედების ბუნდოვანი, მონახაზის აღდგენა, რომელსაც ისტორიამ სპარსულ-ტარსიური ლიტერატურის აკვანი დაარწვინა. არსებობს რამდენიმე მოსაზრება პოეტის სახელის მნიშვნელობის შესახებ. უკანასკნელი დროის კვლევებით, მას შემდეგ, რაც ტარსიკმა მწერალმა და მეცნიერმა სადრადინ აინიმ აღმოაჩინა რუდაქის შიშობიური სოფელი და საფლავი, დადგინდა, რომ პოეტის სახელი უაღრესადემა სამარჯანდის მახლობლად მდებარე სოფელ ფანჯ-რუდაქს. უძველეს წყაროებში მას ეწოდება „ბანჯი რუდაქ“, ხოლო რუდაქის ერთ-ერთი უძიროსი თანამედროვე აღსაქმის: „გეითბრომს აბუსაიდ აღიდროსი და-ქაღუბი, რომ დღის წარმადება აქვს იქ აბუ-აბდულამ არ-რუდაქის საფლავს, რომელიც მდებარეობს ბანჯი რუდაქის ზალის გადამა. ხალხი დაღის მის სანახავად, მეც აგრეთვე ვინახულე იგი“¹.

დღესაც უჩვენებენ ამ სოფელში ბელბულთა მთას, სადაც უყვარდა ხეტალი რუდაქის. მისი საყარავლებელი საფლავის გათბობისას აღმოჩნდა ჩონჩხი, რომლის მიხედვით აღადგინეს პოეტის ვარეგნობა. თუ ეს სიპართლეს შეეფერება, რუდაქი ყოფილა ახოვანი ვაჟაკი, რომლის შხხილი ნაკეთები მოწმობენ უღრავ ნებისყოფას, ამტკიცებენ, აგრეთვე, რომ თავის ქალასა და ხერხემალს ატყუა მისი სიბრძავეის ნიშნები (ვერასიმოვი). მართლაც, გადმოცემის მიხედვით იგი დაბადებიდან ბრმა ყოფილა. ამ მოსაზრების წინააღმდეგ თითქოს თვით პოეტი მეტყველებს: იგი ზშირად ახვენებს თავის თვალს, არსად უჩივის უსინათლობას, მაშინ როცა სავანგებოდ ესტრირის კბილების დაცვენას და ა. შ. მაგრამ, მეორე მხრივ, რიგი მისი თანამედროვე პოეტი უთითებს ამ სიბრძავეს (აბუ-ზარა ჯორჯანელი, დაუიფი და სხვ.). ამ ორ მოსაზრებას აწავებს შესაფი, რომლის მიხედვით რუდაქი საბერძნული დაუბრძავეებით. ამას არა აქვს ვარაუდმწვეტი მნიშვნელობა პოეტის შემოქმედების შესწავლისათვის. მე-13 საუკუნის „თეზქერეს“ (ან-

თოლოგია) აეტრობი მოხამად ოფთი გრენბო მახვილურად შენიშნავს, თემც რუდაქის თვალები ჰქონდა დაბნელებული მისი შინაგანი მზერა იყო გამჭრიახი. კიდევ უფრო გონებამახვილური ირონიით უღვება ამ ფაქტს დარბსტეტერი: „მოულოდნელად დიდ როლს ასრულებენ საღებავები მის გადარჩენილ ლექსებში და ჩვენ გვეგონია, რომ რუდაქის ზოგჯერ ზედმეტად ავიწყდება თავისი სიბრძავე“¹.

ზემოსხუნებული ოფთის ცნობით, რვა წლის რუდაქიმ ზებირად იცოდა ყურანი. მან აღრევე დაიწყო თხზვა ლექსებისა, რომელთა სინატრფეს ალტაცებაში მოჰყავდა მსმენელი. ამას თან ერთვოდა შესანიშნავი ხმა. სიმღერა და ბარბათზე დაკრა მას შესწავლა სახელგანთქმულმა შესიოსმა ბახთიარმა. სოფელსოფელ მოხეტიალე მომღერალი პოეტის სახელი მალე მოედო მთელ შავერანანარს. ბუნებრივია, რომ მან მიიპყრო ყურადღება სიმინიათა განსწავლული ვეზირის ბაღამისა.

პირველი სამანიანთა მთელი პოლიტიკა მიზნად ისახავდა იდეოლოგიურ მოსახლეობასთან დაახლოებას. იმით იყო გამოწვეული ნაციონალური ტენდენციების გაღვივება, სალიპარაკო და სამწერლობო ენდ ფარსი, (დარი) გაბატონება. დამახასიათებელია, რომ სწორედ სამანიანთა ეპოქაში ჩამოყალიბდა ირანულ ტომთა ვაერთიანების იდეა, ასე შეათოოდ რომ ისახა ფირდოუსის „შამანამეში“². აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ პარალელურად მწერლობაში, კერძოდ, პოეზიაში იხმარებოდა არაბული ენა და ფალრიკ ეი, მაგრამ მათ უკვე აღარ ჰქონდა ის მნიშვნელობა, რაც წინა (მე-7-8) საუკუნეებში. ორენოვანი პოეტების რიგები თანდათან კლებულობდა.

ამ ვითარებაში გასაგებია რუდაქის ელვისდარი აღზვევა სამანიანთა კარზე. სახოტბო და ლირიული ლექსების სანაცვლოდ იგი უხვად იღებდა ოქრო-ვერცხლს. აეტობიოგრაფიული ხასიათის ერთ ელევიაში პოეტი სინანულით იგონებს ამ დროს:

იმენდა ყოველს და აფრჭვედა უთვალავ დირგში,
ქალაქის ყველა მკერდყოფა იმისი იყო...

ამავე ლექსიდან ცხადი ხდება, რომ რუდაქის ეს უბრუნელო ცხოვრება დიდხანს არ გაგრძელებულა გაურკვეველი მიზეზების გამო ის გაძევებულ იქნა სამეფო კარიდან. ფაქტობრივად, რომ ეს ურთფეგარად უეაფორდება უარმატული მოძრაობის ჩაბოების, რადგან ზოგიერთ ლექსში ვხვდებით ამ მომღერების

¹ С. Айни, Место рождения, смерти и погребения устада Рудаки, «Дружба народов», 1958, № 10.

² Б. Г. Бафуров, О причинах возвышения и падения Саманидов, «Советское востоковедение», 1958, № 1.

¹ Дж. Дармстедер, Происхождение персидской поэзии, Москва, 1925, 18.

ანარეკლს. ამითვე ხსნიან რუდაქის წამებასა და თვალთა ამოხდას. კონკრეტული ცნობა ამის შესახებ არ ჩანს. ყოველ შემთხვევაში, რუდაქი არსად არ გამოთქვამს საყვედურს სამანინათა მიმართ. მაგრამ მისმა თავისუფლებისმოყვარე სულმა ვერ შეიგუა ოქროს გლით. „ჯოხი მოიტა, ჩანთისა და ჯოხის დრო დაღა“ ასეცნის იგი თავის „სიბერის ელეგიაში“ და ამ ჯოხის კაცუნით კელავ ამწანებულ ფანჯ-რუდაქის გზას დაადგება. საშინელია მარტობა და სიბერე:

მე იმიტომ კი არ ვიღებავ დალალებს შავად,
რომ ახალგაზრდა გარღვიქვე და შევეცოდო
კვალად,
როგორც რომ სამოსს გლოვის ნიშნად
შავად ლებავენ —
მეც თმებს სიბერის გლოვის ნიშნად ვიღებავ
შავად 1.

ვაგაბ, საოცრად ტკბილია ახალგაზრდული შეცოდებანა და ხშირად ლექსის უდიდესი ნაწილი უკავიათ მოგონებებს იმ დღეებისა, როდესაც მისთვის ყოველივე ადვილი იყო, როდესაც მისათ ახიზებოდნენ უღამაშესი ასულნი, ხოლო თვით იგი ხორასნის ბეღბუღად იწოდებოდა. ახლა კი ყველაფერი შეიცვალა. მაგრამ პოეტის თითქმის შეუროვდა ზღეს, რადგან ასეთია წუთისოფლის კანონი: ბრუნავს და ფერს იცვლის იგი, შრავალ უდაბნოს ბაღად აქცევს, ზღეს კი გააპარტახებს. რა გასაკვირია, თუ მასაც დასცვივდა ჩირაღდანით მოელვარე კბილები, „შე მთიანეთში თოვლი ჩამოწვა (თმა გაუთფორდა) და მწვენი სარო მწველად დაეშვა (წელში მოიხარა)“.

რუდაქი ერთგან ამაყად აცხადებს, რომ თავისი ლექსით მან „შრავალი გული აბრეშუმად აქცია, გული, რომელიც ქვა და გრდემლზე მეგარი იყო“. იგი ოდნავადაც არ აპარტახებს.

ზოგი ცნობით, რუდაქის ასამდე კრებულნი პქონია, ზოგიც ფიქრობს, შილიონზე მეტი ბეითი დაწერაო, ჩვენამდე შილოდ ათსიოდე სტრიქონმა მოაღწია, რამდენიმე ფრაგმენტი სულ ახლახან აღმოჩნდა. მათი ზოგადი მიმოხილვა ცხადყოფს რუდაქის პოეტურ დიდოსტატობას. რუდაქის შემოქმედების შესწავლა გვარწმუნებს იმაში, რომ მხოლოდ საუკუნის სპარსულ-ტაჯიკურმა პოეზიამ სხვა ასეთი ღრმა და დიდი ლირიკოსი არ იცის. რუდაქი თავისი შიღალი ხელოვნებით. პოეტური აზროვნებითა და ოსტატობით მხარს უსწორებს სპარსულ-ტაჯიკური პოეზიის დიდ წარმომად-

გენლებს — ფირდოუსის, საადის, ჯეღალ-ედლინ რუმისა და სხვებს. ამიტომ შედის მისი შემოქმედება მსოფლიო პოეზიის საგანგებოში¹.

არ უნდა ვიფიქროთ, თითქმის რუდაქიმდე არაფერი ყოფილიყო გაკეთებული ამ შირიკ-მართალია, მის წინაპართა და უფროს თანამედროეთთა პანაღალი ბაღისეღლის, ფირტუ მამრაციული, აბუ საღექ გორგანელის, აბუ ჰაფს სოღდელის და სხვათა შემოქმედებით და თითო-ორილა სტრიქონია ვადაჩენილი, მაგრამ მათი მბატერული სრულყოფა გელისმოკმეველ სინანელს აღძრავს ჩვენში დანარჩენის დაკარგვის გამო. პანაღალს გმირულ შემართებას — „დიდება თუნდაც ლომის ხახაში იყოს მოთავსებული, მონდი, გამოსტაცე, ან სახელი და ბრწყინვალეობა, ან ვაგაკუტრი სიკვდილი პირისპირა“ ენაცვლება აბუ ჰაფსის სვედიანი მოთქმა: „მთის ირემმა ბარში ვით გაძლოს, მას არ ჰყავს ტოლი, უმეგობროდ ვით ინავარდოს“. შშიზღიერი (ფალაური) და არაბული ლიტერატურული ტრადიციები ხელს უწყობდნენ ახალი ფორმების, პოეტური ტექნიკის ჩამოყალიბებასა და დახვეწას. მაგრამ ყველაზე სრულად ეს პროცესი აისახა რუდაქის შემოქმედებაში. ამიტომ ითვლება ის სპარსულ-ტაჯიკური პოეზიის შამად, „ადაამად“.

რუდაქის ცნობილი ლექსებისა და ბეითების (ოსტრიქონები) განხილვა მოწმობს, რომ მის შემოქმედებაში წარმოდგენილი იყო თითქმის ყველა ძირითადი სალექსო ფორმა: ყასიდა (ხობტა), ღაზელი (ღირიკული ლექსი), რომაი (ოთხსტრიქონედი), მესნევე (პოემა), მარსია (სამგლოვანი ოსტრიქონი), ყითა (ნაწყვეტი). შევხებით ზოგ მათგანს.

რუდაქიმ სახელი მოიხვეჭა, როგორც საკირო პოეტმა, ამდენად, მას გეტყვინოდა აღბათ არა ერთი ყასიდა. სრული სახით ჩვენამდე მოაღწია ორმა, მაგრამ ესეც კმარა მათ თაუვა სებურების გასათვალისწინებლად. პირველი წარმოდგენს ტიპურ სახობტო ლექსს — „შიღარე შა“ („ღვინის დედა“). დასაწყისში იგი პოეტურად აღწერს ღვინის დაყენების პროცესს. ეს მის ესპეციროება ორიგინალური გადასვლისათვის, რადგან ეს მომენტია გადაწყვეტი ყასიდის ღირსების შეფასებისას. ღვინისა და ღვინის აღწერას ბუნებრივად მოსდევს ემირის ქება-დიდება, სხვა ფრაგმენტებიდანაც ჩანს, რომ რუდაქი ოსტატურად ფლობდა ამ გადასვლის ხერხს. შავალითად, ის აღწერს გაზაფხულს, როგორ ხარობს ყვავილი, როგორ ათრთოლებს ნაჟი რტოს ისე, ვით ემირის მახვილი მტრის წამწამებს, ანდა შემოდგომის

¹ რუდაქის ტექსტი ყველაგან ციტირებულია სიად ნაფისის გამოცემის მიხედვით (ტ. III, თიბრანი, 1940).

¹ დ. კობიძე, რუდაქი (ცხოვრება და შემოქმედება), კრებული „რუდაქი“, 1957, 43.

ჭარი როგორ აფრქვევს ყვითელ ფოთლებს ისე, ვით ემირის ხელი ოქროებს და ა. შ. ცხადია, პოეტურ ხელოვნებას იგი ამ შესავალ ნაწილში ავლენდა, მათ ხშირად დამოუკიდებელი მნიშვნელობა ეძლევათ.

ყასიდას უკავშირდება ფორმით მისი პოეტური სახესხვაობა-მარსია. სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ ეს ფორმა სპარსულ-ტაჯიკურ პოეზიაში სწორედ რუდაქიმ დაამკვიდრა. მან დაიტირა და მით უკუდავყო სახელები მორადისა, შაჰიდ ბაღელისა და სხვა თანამოყალმე მგვობრებისა.

მოკვდა მორადი, ნამღვლიად მოკვდა ისეთი ბრძენის სიკვდილი არ არის პატარა საქმე.

იწყება უბრალოდ, ტონი სევდიანია, მაგრამ დაშვლოვიარო განწყობის გასაძლიერებლად პოეტი იყენებს ერთ პოეტურ ხერხს — უარყოფით პარალელში, რაც იწყებს მძლავრ გამოცხადებას:

ბზე ხომ არ იყო, ჭარს რომ წყელი იგი, წყალი ხომ არ იყო, სიცივისგან გაყინულიყო. საეარცხელი ხომ არ იყო, თემებში გადამსხვრულიყო,

მარცვლი ხომ არ იყო, მიწას ჩაებტა იგი. მგორე ყასიდა, რომელმაც სრული სახით შოაღწია ჩვენამდე, ე. წ. ფილოსოფიური ყასიდების ტრას, განეუფუნებდა „სობერის ელეგიაში“ პოეტი არავის არ აქებს. ავტობიოგრაფიულ მოხენტებთან ერთად აქ გადმოცემულია მისი შეხედულებანი ზოგად საკითხებზე.

რუდაქი განსჯის უფრო ღირიკოსი პოეტია, ამდენად მანსაუტრებელი ადგილი მის შემოქმედებაში უკეთა დაზღული. დღეს უკვე დამტკიცებულად ითვლება ის მოსაზრება, რომ რუდაქის ეპოქაში დაზღული საესეებით ზამოყალიბებული და დასრულებული სახით გვევლინება კიდევ უფრო მკაფიოდ ისმის რუდაქის დაზღულებში წარმავლობისა და სოფლის ამოაბობს-მოტრევი. უველაფრის მართო სიკვდილია, ამდენად ნუ შეიყვარებ ამ სამი დღის წუთისოფელს: შენი არსებობა სიზმარია წუთიერი. თან ეს სიზმარია აღარასდროს განმეორდება. ამდენად, ერთადერთ რეალობას წარმოადგენს ლეინით საესე ფილა და თმაზეტუქა მიჯნერი:

ზად ო აბრ ასთ ინ ჯეჰან, აფსუს, ზადა ფიშ არ, ჰარ ჩე ზადა ზად... ჭარი და ღრუბელია ეს ქვეყანა. აფსუს, ლეინო მოიტა, რაც მოხდება-მოხდეს!

ჭარის მიერ მიმოტრანილი ღრუბლების ჩრდილ-ნათელი დაქრავს მისი ღეშის ყოველ ბეიოს, თაე-წყვეტილი დროსტარების პანგს უეცრად

სევდა და უიმედობა ენაცლებდა რუდაქის დაზღულებში იცინის ველად ანთებულ ტრულიბი და ზღვრეე ცრემლზადა იღვრება ღრუბელი, შემდეგში ეს ტრულიბი აეღვარდება ჰაფეზის ღეშესებში, მოთქმის პანგს კი ომარ ხაიაში განამეორებს.

თავისი მაღალმხატვრობით გამოირჩევა რუდაქის მიერ გამოყენებული პოეტური ხერი ხები. მისი შედარებები უბირატესად ოპტიკური, მხედველობითი:

ღროღადრო მზე ღრუბლებიდან პირს გამოჩენს, ვით ილუქამეორტყმული გაღავნის ზღუდიდან.

ზოგი შედარება სახელდახლოდ ჩინიშნულს წაავებს. შრავალი მათვანი პოეტის ფანტაზიით გართულებულია, რაც ხშირად გარყვეული ტრადიციითაა ნაკარნახევი:

თვითველს თავზე ტეიას გვირგვინი შემოუწნავს, მათა სახეა წითელი ღვინო, ზღუფები — რეჰანი. ანდა:

ცრემლი წაშწამზე მარგალიტევით დაგორდა, როგორც მტრეანი ეახს, ისე გადმოყვიადა.

რუდაქისთან ხშირია მეტაფორული შედარებები, რომელთაგან მომდევნო საუკუნეში მეტაფორათა მთელი სერია მივიღეთ (ტანი-სარო, თვალი-ნარგისი, ბაგე-ღალი, ცრემლი-მარგალიტი, ჯეონი და სხვ.). რუდაქის მეტაფორები მარტოვია და ნათელი. მათ არა აქვთ ზოგადამსტრატევი, თვითმიზნერი ხასიათი.

რუდაქის ღეშის გამოირჩევა იშვიათი მუსიკალობით. თვით მომღერალი და დამკერელი, ღეშესდაც სამღერლად მართავდა:

გოლე ზაჰარი ბოთე თათარი ნაბიდ დარი ჩერა ნეიარი ნაბიდე როუშან ჩე აბრე ზაჰან ბენაზღე გოლშან ჩერა ნეიარი.

შინავანი რითმის გარდა იგი ისტატურად იყენებს ოლტერაკიას, რომლის ნიმუშად მისი ყოველი სტრიქონი გამოდგებოდა.

რუდაქის გაულექსავს ცნობილი დიდაქტიკური კრებული „ქილილა და დამანა“, მასვე ეკუთვნოდა ჩამღეინეშე პოემა, რომელთაც ჩვენამდე არ მოუღწევია. ვამაყეთრებით სრულად აისახა პოეტის ჰუმანისტური და პროგრესული იდეები რობაებსა და ყოთაში, სადაც ის არ იყო შეზღუდული თემატური არტაზებით:

თუ შენს გრძნობებზე იბატონებ — კაცი
 ხარ,
 ზეიბარებს თუ არ ამცირებ — კაცი ყოფილ-
 ხარ,
 რა კაცობაა, წაქცეულს რომ წიბლი
 ჩაართვა,
 შენ თუ წაქცეულს ხელს გაუწვდი, კაცი
 ყოფილხარ.

პოეტი გულისტკივილით აღნიშნავს, რომ
 ზოგს ტაბლა სავსე აქვს ნამცხერებით, ზოგს
 კი ქერის პური ენატრება. იგი საუვედურით
 მიმართავს შაქლარს, რომელსაც არ ესმის
 მომეპარისა:

საწუთრო ზღვაა, გსურს გადალახო?
 იგე ნავი კეთილ საქმეთა.
 მსი აზრით, ბედნიერია ის, ვინც შიილი და

გასცა, თავდაც შეირგო და სხევედ ახარავს
 იგი წინააღმდეგია ყოველგვარ ცალკეობებსა,
 რადგან მან იცის, დღეს თუ ვინმეს კარს თითო
 დაურაკუნე, ზვალ შენს კარს მუშტს მიიბრა-
 ხენებენ:

ზავი და მშვიდობა იზიდავს ბრძენს.

შლეგი ეჭივებს ომსა და შფოთს.

ეს სიტყვები, დღევანდელ დღეს რომ ებმარ-
 რება, ერთ-ერთი ნიშანია რუდაქის პოეზიის
 უკვდავებისა. მან არა მარტო საფუძველი ჩაუ-
 ყარა მთელ კლასიკურ ტაჯიკურ-სპარსულ
 პოეზიას. დღესაც ცოცხალია მისი ლექსები,
 მის სიმღერებს ახლაც გააგონებთ ტაჯიკეთ-
 ში. ამიტომ აღნიშნა ტაჯიკმა ხალხმა, მთელ
 საბჭოთა ხალხთან ერთად, დიდი ზეიმით რუ-
 დაქის დაბადების 1100 წლისთავი.

საქართველოში მწერების

„მე თვითონ არ ვიცი, სოლომონ ბრძენი რომელი ვერსიის მიმჩველები ვართ ამიერკავკასიაში: დავიბადე და ყრობა ვაჯიბარე ანერბაჯანში, მთელი შეგნებული ცხოვრება და მწერლობა — საქართველოში, სიბერეში ვცხოვრობ სომხეთში ალბათ აქვე მოვცდები და დაიშორებო, მაგრამ გული ვერც ერთს ვერ დათმობსო“, ასე შეაჯამა ა. შირვანზადემ სიცოცხლის უკანასკნელ დღეებში მთელი თავისი განვლილი ცხოვრება.

ა. შირვანზადეს დიდი ღვაწლი მიუძღვის სომხური რეალისტური ლიტერატურის განვითარების საქმეში. ლ. ტოლსტოის, მაქსიმ გორკის და მოწინავე რუსი დემოკრატების საუკეთესო ტრადიციებზე აღზრდილმა მწერალმა თავისი შემოქმედებით მომავლდინებული ლაზარია ჩასცა რომანტიკულ მიმართულებას და სამუდამოდ განამტკიცა რეალიზმის პოზიციები სომხურ ლიტერატურაში. მისი რომანები „ნაშისი“, „ასენ დამაქსიანი“, „ქაოსი“, მოთხრობები „არტისტი“, „მელანია“, „ცეცხლი“, პიესები „პატოსნებისათვის“, „მორგანის მძახალი“ და სხვა მრავალი კრიტიკული რეალიზმის შედეგებია. ამ ნაწარმოებებში დიდი სამრეწველო ქალაქის ზრდისა და ცხოვრების ზრდა-განვითარების ფონზე მწერალი აჩვენებს ბურჟუაზიის ჩასახვას, განატონებას და კლასთა ბრძოლის გამწვავებას.

მისა შემოქმედებიდან განსაკუთრებით ყურადღებას აქვართს სოციალურ-ფსიქოლოგიურა რომანი „ქაოსი“. ამ ნაწარმოებში განსაკუთრებული ოსტატობით მხატვრულ განზოგადებას პოულობენ შირვანზადეს სხვა ნაწარმოებებში გატარებული ტენდენციები.

„ქაოსი“ ა. შირვანზადეს ყველაზე დიდი მხატვრული ტოლად, სომხური კრიტიკული რეალიზმის მწვერვალი, ბურჟუაზიული საზოგადოებრივი ურთიერთობის ამსახველი დიდი მატარებელი.

მართალია, რომანი დაიწერა ექვსი თვის მანძილზე და გამოქვეყნდა 1896 წელს, მაგრამ ნაწარმოების ეპიზოდებისა და დეტალების დამუშავება შირვანზადეს დაუწყია ჯერ ისევ 80-იანი წლებიდან. მთელი 15 წელიწადი შირ-

ვანზადე ფიქრობდა რომანის ძირითად იდეაზე, კონფლიქტებზე, ტიპებზე.

ა. შირვანზადე თავის სულიერ მასწავლებლად აღიარებდა ფრანგ მწერალს ო. ბალზაკს. „ქაოსში“ ყველაზე ნათლად გამოჩნდა შირვანზადეს სულიერი ნათესაობა ბალზაკთან, მის მხატვრულ შემოქმედებასთან, რომელიც მსოფლიო ლიტერატურაში კრიტიკული რეალიზმის უმშვენიერეს ძეგლადაა აღიარებული.

რომანში ფართო პლანშია დახატული საჯარო კამიბალის პირველი გზის გაყვება, ბურჟუაზიის ამ თაობის უმსგავსო საქციელი, ცხოვრება, გაუტანობა, მკვლერი ბუნება. აქვეა აღწერილი ბურჟუაზიის მომდევნო თაობა, რომელიც მემკვიდრეობით მიღებული კამიბალის ხარჯზე ვეწვა გარყვნილ, აღვირახებულ განცხრობას. რომანის ფურცლებზე ერთმომორაგე ცოცხლებიან გაზავებული ბურჟუაზიის ტიპები რომლებიც ფეხქვეშ თელავენ და ტალახში სვრიან აღამიანობის, ჰუმანიზმის, სამართლიანობის ყველა პრინციპს.

შირვანზადემ აღვირახსნილ ექსპლოატატორთა გვერდით, ღრმა სიყვარულით დახატა უბრალო მშრომელი აღამიანთა სახეები, მათი უფერული ცხოვრება, მაგრამ ვერ შეძლო ეჩვენებინა პროლეტარიატი როგორც ძალა, რომელსაც შესწევდა არსებული წყობილების დაშლისა და ახალი საზოგადოებრივი წყობის შექმნის უნარი. საზოგადოებრივი განვითარების ბევრი საკითხი ავტორს ბუნდოვანად ჰქონდა წარმოდგენილი.

თუ „ქაოსში“ მწერალმა სულთანა უმდერა ბურჟუაზიულ საზოგადოებას, მზის სინათლეზე გამოიყვანა გაზავებული ბურჟუაზიის ტიპური წარმომადგენლები, თავს დაესხა მთი ზნეობას და მორალს, სამაგიეროდ, „არტისტი“ მთელი თავისი პოეტური პათოსით მგზნებარე ლირიკული სიმღერა უთხრა მშრომელი ხალხს შვილებს.

შირვანზადეს ჰუმანიზმმა, მშრომელი ხალხისადმი უღრმესი სიყვარულს გრძნობამ, ყველაზე ძლიერი გამოხატულება პოემა „არტისტი“ში, რომელიც სომხური ლიტერატურის მარგალიტად ითვლება. ამ ნაწარმოებში შირვანზადემ მალალი მხატვრული ოსტატობით დახატა მთელი თაობა იმ ახალგაზრდა აღამიანების, რომლებიც კამიბალისტურ სამყაროში,

ქარბზლისაგან ფესვებიანად მოგლეჯილ ხე-
ბივით იღუპებიან.

მოთხრობის მთავარი გმირის ლევონს სახე
შირვანზადეს კალმის ნამდვილი მადლია. იმ-
დენი ლირიკული სითბო გროვდება მკითხვე-
ლის გულში ამ გმირის თავგადასავალის გაუ-
ნობისას, რომ „არტისტი“. მწერლის დიდი
შემოქმედებითი გამარჯვებად იქნა მიჩნეული
ჭირველად გამოქვეყნებისთანავე.

ერთი შეხედვით, მსუბუქად, ღალად იწყება
ქაბუკი ლევონის ცხოვრება. მომხიბვლელი
სამხარები სიციცხლისადმი სიყვარულით უჩქ-
როლებენ გულს ამ ახალგაზრდას, რომელიც
ოცნებობს არტისტის კარიერაზე, შინაგანი მი-
წოდება ხელგუნებისაგან უბიძგებს მას, ამ
პროფესიისთვის არის დაბადებული და შოელი
გატაცებით შხად არის მას ენსაბუროს, შვარამ
მკაცრი სინამდვილე ძირითად შეაზრის ფრთებს
მის ოცნებებს. იწყება ტრაგიკული კონფლიქ-
ტი „ახლად დაბადებულ ბავშვივით უმანკო და
ქნარის ლარივით მგრძობიანად“ ღამაში სულის
აღმართისა და ცივა გულში ბურჯეზურ
პროზად სინამდვილეს შორის. ლევონი შეიძ-
ლება გამხდარიყო სახელგანთი არტისტი, სა-
ზოგადოებისათვის სარგებლობის მომტან მო-
ქალაქედ, დროის დამამწვენებლად თავისი ნი-
ქითა და საქმით, რომ სინამდვილეს ხელის-
შემწყობი ბირობები შეეკმნა, მისი შემოქმე-
დებითი ნიქისთვის საჭირო ნივთები მოეზადე-
ბინა, — ასეთია ის მთავარი აზრი, რომელიც
გაატარა მწერალმა ამ მოთხრობაში. ეს ბევრი
განაში მოქმედია. განა ათასები და ათასობები
ახალგაზრდობის წრიდან ლევონის ბედს არ
ზნაირებენ დღესაც ბურჯეზიულ ქვეყანაში?
განა მთავი ლევონისათვის არ უტრუვდებათ
საუკეთესო ოცნებები, რომლებიც ენაღვბათ
თავიანთი ცხოვრების განთილად? განა ისინიც
ლევონისათვის არ არიან ბედისაგან განწირულ-
ნი დასაღუპავად?

„არტისტი“ სომხური ჩეალისტური ლიტერა-
ტურის ბრწყინვალე ფერტლებია. მაღალი პოე-
ტური სულით, მთავარი გმირისადმი მწერლის
უღრმესი სიყვარულით შირვანზადე შობილი-
რად ენაბურება თავისი დიდი თანამშრომის ოვანეს
თქმინაის ნიშნუნიერეს „ვიქორს“. თუ ვიქო-
რის სომხურ ლიტერატურაში ვეღაზე კარგი
ბავშვის მხატვრული სახეა, ღევანი სომხურ
მწერლობაში სულიერად ვეღაზე ღამაში ქა-
ბუკია.

ა. შირვანზადე ცნობილია, აგრეთვე, როგორც
დიდი დრამატურგი. სულუკიანთან ერთად მას
უდიდესი ღეარტი მიუძღვის სომხური რეა-
ლისტური თეატრის განვითარების საქმეში.
წლების მანძილზე სომხური თეატრი საზრდობ-
და შირვანზადეს დრამატული თხზულებებით,
რომელთაც დღესაც არ დაუკარგავთ თავისი

დიდი აღმზრდელითი მნიშვნელობა და ეს-
თეტიკური ღირებულება.

მის კალამს ეკუთვნის რომან-დრამა „პატროს-
ნებისთვის“. პიესა დიდი სიმართლმით ასახავს
ბურჯეზიულ საზოგადოებას, რომელსაც კერ-
ბად ფული გუხდია. ცნობილ „ნამუსსა“ და
„ივ სულში“ აეტორმა მიყრებუელი პროვინ-
ციური ქალაქის სინაველ და ჩამორჩენილობა
დავუხადა.

შირვანზადეს ერთ-ერთი ძლიერი დრამა
„მორგანის მშახალი“, რომელიც აეტორმა პა-
რიზში ცხოვრების დროს დაწერა, ამ პიესით
შირვანზადემ სიმარტხენო ბოშე ვაჟა
სახლარგარემ მცხოვრებ სომეხ ემიგრან-
ტები. იგი იმპერიალიზმის ღაქიბად ვადაქ-
ციულ სომეხ ემიგრანტების წინააღმდეგ მი-
მართული მშაფრი სატირია.

შირვანზადე აეტორია აგრეთვე პიესებისა:
„ვერგინე“, „ნანგრევებზე“, „ამწენუნი“,
„შარლანე“. და სხვა, რომელთაც საპატრი-
ოლი შეასრულეს სომხური ჩეალისტური
თეატრის განვითარების ისტორიაში.

ა. შირვანზადემ თავისი შეგნებული ცხოვ-
რების დიდი ნაწილი თბილისში გაატარა. იქ
ახლო ურთიერთობაში იყო ქართული ინტე-
ლიგენციის წარმომადგენლებთან. ქართული
კულტურის გამორჩენილი მოღაწეები მისი ვა-
ნუერული და ეპოლითი მეგობრები იყვნენ.

განსაკუთრებით მკიდრო მეგობრული ურთი-
ერთობა ქკონათ ალ. შირვანზადესა და ქარ-
თული თეატრალური კულტურის ისეთ დიდ
წარმომადგენელს, როგორც იყო ვასო აბაში-
ძე. ა. შირვანზადე აბაშეძეში მოღვაწე აბა-
შიძის არტისტული ნიქით და მეღამ ხალისით
ესწრებოდა მის სპექტაკლებს. ამ უქნობ
მეგობრობაზე შეტყველებს თუნდაც ის ღებე-
შა, რომელიც ვასო აბაშიძეს ვაუჯავნია ა. შირ-
ვანზადესათვის მისი საწერლო მოღაწეობის
30 წლისათვე: „კინაიდან აკადმუოფობის ვა-
ში მოკლებული ვარ საშეალებას პირადად
მოგილოცო შენ, ჭვარფასო ალექსანდრე, მიი-
ლე ჩემი მხრეალე საღამი. საღამი შენ, რო-
მელიც ხარ სომხური ღიტერატურის გვარგვი-
ნის ერთ-ერთი საუკეთესო საშეაული. გიხვევი
და მხრეალედ გეოცნი. კეცეა მრავალვა-
მიგია“

ა. შირვანზადეს უანგაროდ ახარებდა ქარ-
თული კულტურის წინსვლა, მის მოღაწეთა
წარმატებანი. ერთხელ ცნობილ სომეხ ტრაგი-
კის პეტროს ადამიანთან ერთად იგი დასწრე-
ბია „პამღობის“ სპექტაკლს, რომელშიც ახალ-
გაზრდა ქართული არტისტი ლ. მესხიშვილი
დაწიის პარნიკის როლს ასრულებდა. სპექტა-
ლის დამთავრების შემდეგ ა. შირვანზადე
პეტროს ადამიანთან ერთად სენაზე ასულა,
გადახვევია ლ. მესხიშვილს, დაუკონია და
ასეთი რჩევა მიუცია: „არასოდეს არ მიიტო-

ერთ სენა, რადგან თქვენში დიდ სენურ ნიქს ვხედავო“, ხოლო 1913 წელს ამავე არტისტის იუბილეზე ა. შირვანზადეს უთქვამს: „არა ერთხელ დამტბარვარ თქვენი დიდად ნიჭიერი თამაშით არა მარტო ქართულ თეატრში, რუსულ სენაზე და ჩემს საერთო პიესებში. მე მხატვრებს ასე წინასწარმეტყველებრად ვანჭვრეტელი ტალანტის გაფრჩქვნა და ვუსრრვებ იუბილარს კიდევ დიდხანს ყოფილიყოს მშობლიური სენის მშვენებად. და, ნუ შეგამოფოთებთ ვალარა თმა, რომელიც თქვენთვის მხოლოდ ვერცხლის გვირგვინია“.

ა. შირვანზადე თავისი მადლიანი კალმით, მთელი თავისი შვეგნებული ცხოვრებით გაბრეულ სუნდუკიანთან და ოვანეს თუმანიანთან ერთად ნამდვილად იყო ამიერკავკასიის ხალხთა გულწრფელი, დაუნრდილავი ძმობა-შეგობრობის ცოცხალი განსახიერება და ასეთივეთ დარჩა მისი ხსოვნა შთამომავლობის გულში. მისი გული ერთნაირად ესწრაფოდა ამ ხალხებისაკენ და როგორც თვითონ ამბობდა: მისი გული ვერც ერთს ვერ სთმობდა.

ა. შირვანზადე იყო ძველი, ბურჟუაზიული სამყაროს დაუნდობელი მამხილებელი, მისი შკატი კრიტიკოსა. ამ სიძულელს ძვილი ცხოვრებისადმი მწერალს კარნახობდა მისი ჰუმანისტური სული, რომელიც შებოკილი იყო ძველ საზოგადოებრივი პირობების არტახებით. 1908 წელს რეაქციის მრისხანე

წლებში მას დაუწერია პატარა მკვლევარულ ცხოცხლის ღიმილი“, რომელიც ბევრი რამეს ამბობს შირვანზადეს მრწამსის შესახებ.

ამ მოთხრობაში დახატულია მომავალი ცხოვრების დიდებული სურათი, სადაც აღამიანი ნამდვილად ტყებია ამ ქვეყნიური სიამოვნების ნექტარიით.

გარეთ სიბნელეა, ზოცვა-ქლევა, რეაქციის შავი ძალები სდევნიან აღამიანებს, ამ ღროს შემინებულ შეილს დედა წარბიაც ზღაპარს უამბობს.

ზღაპარში დახატულია მომავალი ცხოვრების სურათი: აღამიანები ბედნიერად ცხოვრობენ, მათთვის უცხოა მწუხარება და სევდა, მათთვის ანათებს მზე, მცენარეები მათი სიამოვნებისათვის ხარობენ, ყვავილებიც სურნელბას მხოლოდ მათთვის აფრქვევენ, მდინარეები აღამიანებს სიხარულს უმღერიან ყველა და ყველაფერი ჩაყენებულია აღამიანისათვის სიხარულის მინიჭების სამსახურში, ხოლო ცეცხლი და ყინვა კი სათამაშოებად არიან ქვეულნი...

ყველაფერი აღამიანისათვისა. ამაზედ წერდა და ოცნებობდა შირვანზადე. ერთადერთი ფიქრი, რომელიც მოსვენებას არ აძლევდა ალ. შირვანზადეს, იმ ქვეყანაზე ოცნება იყო, სადაც ცხოვრება აღამიანს ნამდვილ ღიმილს აღიოსებდა. ქვეყნიზმის ამ ღრმა რწმენით არის გამთბარი ამ დიდი შემოქმედის მთელი ლიტერატურული შემყვიდრობა.

იაკინთე ლისაშვილი

იაკინთე ლისაშვილი დაიბადა ღარიბი გლეხის ბარნაბა ხომერტიყის ოჯახში 1897 წ. ს. ზედოზანში (მახარაძის რაიონში). უკიდურესი სიღარიბე აიძულებდა ბარნაბას ხუთი-ექვსი ყმაწვილი ვანაში წაყვანა ხოლმე ხელის შესაშველებლად.

1905 წელს იაკინთეს მამაც ჩაება მოძრაობაში. მისი სახლი წითელი რაზმის სიძიმდო თავშესაფარად გადაიქცა. პატარა იაკინთეც ეხმარებოდა უფროსებს. რაზმელებმა საგვეგოზე აყენებდნენ და ასეთ დარბილებს აღუვადნენ: „თუ ვინმე ქუდიანი გამოჩნდეს, მაშინვე შეგვატყობინეო“. რა თქმა უნდა, წითელრაზმელებში „ქუდიანში“ ვულისხმობდნენ ჩაგრებს, სტრავნიკებს, კაზაკებს, ყმაწვილი ხალისიანდ ასრულებდა ამ დავალებას და ამაყად გაჰყურებდა თემარას. ერთხელ ვუგაგობით ისე ვაერთო, რომ საღამოს ბინდში საკუთარი დავერ იცნო და განვაში ასტება — „არჩქათ, ქუდიანი მოდისო!“

რევოლუცია სისხლში ჩაახშევს. „ქუდიანების“ თარეშს სახლვარი არ ჰქონდა. ყველგან მითრახი, ტყვია, ცეცხლი და საბრძოლველ ბატონობდა. დარბეულთა და აწიოკებულთა შორის ბარნაბა ხომერტიყის ოჯახიც იყო. ყველა ამას საკუთარი თვალთ ხედავდა ბავშვი. მომავალში იგი ამ ამბავს გაიხსენებს ერთ-ერთ თავის ავტობიოგრაფიულ ხასიათის ლექსში „რისთვის დაუწევს მამანებს ქოხი“. საინტერესოა აქ დახატული მამის სახე. იგი დაბეჯენილია თოხის ტარზე და უღონოდ შებყურებს სახლ-კარის გადაბუგვას. ტანისამოსშეფლეთილი ბავშვები ტირიან. ცოლი ქეიოთინებს. მაგრამ პოეტის თქმისა არ იყოს —

აქ ბევრი სიტყვა არ შეიძლება,
დედა ატირდა როგორც ჩანგური,
ძველ კარმიდამოს ემშვიდობებდა,
რომ მოიოხოს მის ტერფით გულს.

პოეტმა იცის, რომ დიდ შუუხარებაში ბევრის თქმა შეუძლებელია. ამიტომ ძუნწობს იგი და ასე აზოგადებს შემხარავი დარბევის სურათს:

ყველგან ვბა ცეცხლით გაღარუჯული
ხალხის ცხოვრება — ეშაფოტია...

შავ გრიგალად გადაიარა რეაქციამ. აფორიაქებული ცხოვრება ნელი-ნელ ცხრება და ძველ

კალაპოტში დგება. ყმაწვილი დაჭაბუჯდა. მაგრამ მის მესხიერებაში წარუბოცელად აღიბეჭდა აწიოკების სურათები. მასში სწავლის წყურვილი იზაბდება. ძნელია ამ ოცნების განხორციელება, მაგრამ მით უფრო ძლიერია სწრაფვა ერთხელ დასახული მიზნისაკენ. ყმაწვილმა ჯერ სოფლის ორკლასიან სასწავლებელში შეიღო კარა. სწავლობს ვატაელებით. მუყაითობს. მაგრამ ოჯახი მძიმე მდგომარეობაშია და ეს აიძულებს საშუალო საძიებლად ბათუმს წაივადეს. სწავლას თავი დაანებოს. ეს მოხდა 1913 წელს. ბათუმში მრავალი ძიება-ხეტიალის შემდეგ იგი სტამბაში იწყებს მუშაობას, აყვებებს უველაფერს, ოღონდ ლექმა პურის საფასური აიღოს. მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ მან სწავლაზე ხელი აიღო. ჯერ ეუფლება ასოთაშეყობის ხელობას, ხარბად ეწაფება სტამბაში შემოსულ წიგნებს, ბევრს კითხულობს არა მარტო სიტყვა-კაზმულ ლიტერატურას, არამედ პროკლამაციებსაც... პარტიულ უთანხმოებათა საკითხებში ღრმად იხედება, მისი სიმპათიები ბოლშევიკების მხარეზეა. 1916 წელს იგი მიჰყავთ სამხედრო ბეგარის მოსახდელად. ჯერ ხიშტის ხმარება არ იცოდა, რომ პირველი იმპერიალისტური ომის ქარცეცხლში მოხვდა.

1917 წელს მეფის ტახტი დაეშო. საქართველო გამოეყო რუსეთს. დამყარდა მენშევიკური ხელისუფლება. ლისაშვილი მობილიზაციაში მოხვდა როგორც ასოთაშეყობი ახლა ის უკვე სამხედრო სტამბაშია.

სამხედრო სამინისტროს სტამბა ი. ლისაშვილისათვის თვითგანვითარების უნივერსიტეტი გამოდგა. კითხულობს ბევრს. მსურველ მონაწილეობას იღებს პროფკავშირულ მოძრაობაში, არჩევნებში. აშკარად უჭერს მხარს კომუნისტებს. ვახუთ „კომუნისტში“ თანამშრომლობს. დენა რომ თავიდან აეცილებინა, ფსევდონიმს ამოეფარა. „ლისაშვილი“ — ასე აწერდა ხელს ყოველ თავის წერილს და ეს სახელი შერჩა მწერლობაში დღემდის.

გამორკვეული იქნა ლისაშვილის ვინაობაც. მენშევიკებმა დენა დაიწყეს. მას აბატიმრებენ, ჯერ მეტეხში, მერამე ქუთაისის ციხეში ათავსებენ. მისი მოვარე მინისტრი კაცს კაცზე უგზავნის — შვიცვალ პარტიული მიმართულება, მოისურვე. დაგვიხმარებ და გავანთავისუფლებო. წინააღმდეგ შემთხვევაში მინისტრი ციხეში დალობით ემუქრებოდა.

მაგრამ ლისაშვილი ვერ „დააღებს“ მენშევიკების სატრუსალიზმს. 1921 წელს საქართველოში მენშევიკური მთავრობა დაემშო, თბილისის ციხე-ბურჯის „მცველი“ არმია ბათუმისაკენ გაიქცა. ახლა ლისაშვილს წითელ არმიის რიგებში ვხვდებით.

1948 წელს „საბჭოთა მწერალმა“ გამოსცა იაკონთე ლისაშვილის თხზულებათა პირველი ტომი. ამ ტომებში მოთავსებულია ექვსი მოთხრობა და ორი რომანი — „ეარდნილი“ და „ახილი მთაში“.

ტომეული იხსნება პატარა მოთხრობით — „ბტაცებლის თვალი“. ეარდნილიდან ეს ისტორიული გადმოცემის ფორმაში დაწერილი ნოველა.

ა. ლისაშვილის პატარა მოთხრობებიდან ღირსშესანიშნავია აგრეთვე მოთხრობა „შერმადინი“. შერმადინი სოფლის საყვარელი კაცია, აზოვანი ვაჭაკი, გოლიათური ძალღონით დაჯილდოებული. მუხობლები მას ამირანს უწოდებენ. ჩვენს მწერალს მკვეთარი შტრიხებით აქვს აწერილი წყალდიდობით აღორაჭებული სოფელი და ვახლებულ სტიქიასთან შერმადინის შებრძოლება, როდესაც ოთხ-ოთხ, ხშირად ხუთ-ხუთ ბიჭსაც წამოიკიდებდა ხოლმე და საშვილობოვ გაჰყავდა. და ყველა ეს არა ამიტომ, რომ ჭება დაიშხაბურის და სახელი გაითქვას, არამედ იმიტომ, რომ გმირობა მის მოვალეობას და შინაგან მოთხოვნებს შვადუნს.

შერმადინი ახალ ცხოვრებაშიც შემოახედა ჩვენმა მწერალმა და ბოლოს სამამულო ომშიც გვიჩვენა იგი. ბრძოლის და ვაჭაკობის სურათები კინოფილმის სისწრაფით ვითარდება. შერმადინის ბევრი რამ გადახდება თავს, მაგრამ იგი ჩემდა, არ უყოყნებს თავისი გმირობით. და აი ეს დეკაცო სასიკეთლოდ დაიჭრება. მის ცოლის წერილი მოსდის, შენმა ქვრმა გაიხარა, ვაჟიანობას ვილოცავ. შერმადინი გასარბულია, პასუხში აფრთხილებს მეუღლეს, ჩემს ბიჭს „ამირანი“ დაარქვით. აქვე პატარა ფსოლოფიური მსჯელობით გვიმსახინძღვება: „ეკო კვდება, შვილი რჩება, მამასადაც, ადამიანი მთლიანად არ კვდება, შვილი ხომ ჩვენი სიცოცხლის ვაგრძელებათაო“ — სიტყვა ეს და თვლები დატუქა. მის სახეზე ერთგვარი საამაყე აღბეჭდება — ის ხომ ქვეყნის წინაშე ვალმოხდილია. შემოდის უფროსი, ყოველგვარი ოფიციალობის გარეშე მოკრძალებით დაიხრება და შებღბუ აკოცებს საუკეთესო მეგრძაოლს.

მკითხე მოცულობის მოთხრობების გარდა ა. ლისაშვილმა თავისი ძალღონე სცადა დიდ რომანებშიც. არც აქ მოხვლია მარცხი. პირველი რომანი „ეარდნილი“ მეტად თამამადაა დაწერილი და გამოლია მშენებლობის ფორმაში. „ეარდნილის“ პირველ სტრიქონებშივე ჩვენ ვხვდებით ელემენტარული მშენებელ მუშებსა და ინჟინრებს. ჩვენს თვალწინ გაივლ-

ვებენ რომანის მთავარი პერსონაჟები, აი, პროფესორი შვალაძე, რომლის მიერ წარმოდგენილი მშენებლობის პროექტი დაუწყნათ. მისი პროექტი დაიკანებს ინჟინერი პეტრე კაქანაძე, რომელიც დიდი მომხრე ყოფილა შვალაძის პროექტისა, ხოლო შვალაძის დამარცხება პირად დამარცხებად შეიხნია. აქვე იჩენს თავს შვალაძე, ფარული მტრობა, დაჯგუფება გამარჯვებულ ინჟინერ ნამორაძის წინააღმდეგ, რომლის პროექტსაც ვაჭარავდნენ და რომელსაც მხარი დაუჭირა მშენებლობის მთავარმა ხელმძღვანელმა, ლევან ჭავჭავაძემ.

რომანის ექსპოზიციაში გვენობით ლევან ჭავჭავაძის მეუღლესაც — ქეთოს, რომელიც ნებისმიერსა და ფუფუნებას არ იკლებს. მხოლოდ ამ საკითხშია ლევან ჭავჭავაძის სუსტი ნებისყოფისა. ბუღეარების „დედოფალ“ გაჩენილ ქეთოს პატიოსანი ქმარი დესპოტურად ჰუავს დაჯანბნის.

რომანის ექსპოზიციაშივე გვენობით ინჟინერ კაქანაძის მეუღლეს — ელენეს. ესეც თვითრხელა ქალბატონია, რომელიც სულ ვართობაზე ფიქრობს. ნაირ-ნაირ აგარაკებისაკენ მიჰქრის მისი ოცნება. მაგრამ აქვე ამ დიდქალთა და ქალბატონთა გვერდით რომანში ადგილი აქვს დამოუკიდებელი კაქანაძის შინა მოსამსახურეს — პოლია უგაროვას, რომელიც მშენებლობის გადარჩენაში დიდ როლს თამაშობს.

კაქანაძე თავისი ბნელი ზრახვების განსახორციელებლად ხელმძღვანელობს ნაკადი პრინციპით — მიხნის მისაღწევად ყველაზე უტყუარ საშუალებად მას მიანია ქალის „ამოქმედება“. მშენებლობის მთავარი ხელმძღვანელი ლევანა და აუცილებელია სწორედ მისი დელუზა კაქანაძე გამსჭვრატა, რომ შვიი საქმის გასამარჯვებლად ლევანას მეუღლე ქეთო ყველაზე ვამოსაღვივი ქალი იქნებოდა. ერთ-ერთ აგარაკზე კაქანაძე უახლოვდება ქეთოს, თავს შეაფარებს და ბოლოს მასთან ფარულად ცხოვრებას იწყებს. ამ ქალის მეოცნებო ღვენს შეუჩვენებლად დროს და სასტიკად დასჯიან. რაკილა დროებით თავიდან ჩამოიცილიან ღვენს, ახლა ჯერი მიღება თვითონ „ეარდნილის“ აფეთქებაზე. აფეთქება საჭიროა იმიტომ, რომ საზოგადოებრივობა დაარწმუნდეს, რაოდენ უეარგის პროექტი იქნა მიღებული. ამ შემთხვევაში მთელი პასუხისმგებლობა დაიწვება ლევანსა და ნამორაძეს.

დადებით პერსონაჟთა რიცხვს ეკუთვნის რომანში ნინო, რომელიც პოლია უგაროვასთან ერთად გადაარჩენს „ეარდნილს“ კატასტროფისაგან. ერთხელ პოლია უგაროვა თათბის დაღიგების დროს დაინტერესდება იტაკზე მოფანტული ქალღვლებით. მან ცოტაოდენი ქართული წერა-კითხვა იცის. თვალს გადაავლებს ფურცლებს. თქმეა არ იცის, რა არის „ეარდნილი“.

ხალი, მაგრამ მაინც მიხვდებოდა, რომ რაღაც შიშვე ამბები ხდება შვედნებლობაზე. იგი თავის იქნეს შემანქანე ნინოს უზიარებს. დიდი ვესპრუსითთაა გაღმორცმული რომანში ბუ როგორ იბრძვიან ეს უბრალო ქალები, რამდენ დამბროკულემას გადალახავენ, რათა მიღსწრონ ბოროტმოქმედების ადვალზე და გადარჩინონ კაშხალი. წვიმის ღვართაფი ევლარ აკავებს ნინოს, ლევანთან მადის და აესხნის მას თუ რა საზარელი ამბები უნდა დაატრიალონ მკენებლებმა. გადარჩა კაშხალი, ზემომბენ მეუბნება. ბოროტმოქმედი წარსდგებთან საბჭოთა მართლმსაჯულების წინაშე.

6. ლისაშვილის რომანებში განსაკუთრებული ადგილი უკავია რომანს „ძახილი მთაში“. როგორც სათაურიც მიგვანიშნებს, ავტორს რომანის თემატ ქალაქიდან მოწყვეტილი სოფლის ცხოვრება აღედა. გვეცნოთ რომანს უფრო ახლოს.

მთხეი სოლომონ ხერციეფ ოდესდაც, ყაჩაღად ყოფილა გაყარდნილი. თერამეტი წლის მანძილზე დაუღალაეად ებრძოლება იგი მეფის წესწყობილებას. მაგრამ აი იმარჯვებს საბჭოთა ხელისუფლება და წელში გატეხილი სოლომონი გამოიღის ტყიანი, ჩაებნის ახალი ცხოვრების ღერხელში. და უნდა მზარ და მზარ მიჰყვეს მას, არაფერში ჩამორჩეს. შალე ის კოლმეურნეობის წყერი ხდება. იგი მტკიცე, ურყვეი ნებისყოფის, რაინდელი თვისებებით შემკობილი აღამაინა. ავტო სოლომონმა ძირს დასუკა უბარმზარის ხე და ციპამოზან ძირს გადელუშა მთის მდინარეში. სოლომონი თვალს გადადევნებს დანანებით როგორც ძველ მეგობარს და მფარველს. „ვინ იცის, — ამბობს სოლომონი, — რამდენი ტყვია მოხვედრია შენს მფარვ ფერდებს, რომ დავკავებინა ჩემსკენ გამოგზავნილი სიკვდილი“. ახლა?

— „მო, რა განსხვავებაა — ამბობს იგი, — ეს ქვეყანა ახლად დაიბადა.“ ისე ეჩვენება, თითქოს ჩანჭქერებიც ახლად იშვა, თითქოს მასთან ერთად ყველანი ახლებურად ჩაებნენ ახალ ცხოვრებაში. ის თითქოს ბედნიერად გრძნობს თავს, მას ერთი გათმევილი ჰყავს ისეთი, რომ ავ თვალს არ ენახებია. შეილი, ნოდარი იზრდება, დაწინაურდება, ის უკვე კომკავშირელია, ბრიგადირი, მოწინაეე კაბეტე. მაგრამ ნოდარს საბედისწეროდ შეუფარდება ნაკელაყარ პაეღია შარაძის ქალიშვილი ეთერი. შართალია, პაეღია დამარცხებულია, მაგრამ ადელია როდ სურსი ფარხმალს გაიკავებს თუ არა, კომკავშირედ ნოდარს ჩემი ქალიშვილი ჰყვარებიაო, ბოროტი ზრახვები იფეთქებს მის არსებაში და ქალიშვილს იაჩაღად გამოიყენებს, რომ წაბილწოს, სახელი გაუტეხოს ყოელად პატიოსან კომკავშირელს.

თეთით სოლომონს გულში უგრძნო, რომ ხეირი არ გამოიღებოდა ნოდარისა და ეთერის

სიყვარულიდან. „ხე ნაყოფისაგან იცნობებოდეს!“ რა იშოვა საერთო, უკუყვრეს სოლომონს თავისი შვილის საქციელზე. უკუყვრეს შორაძის ქალიშვილი და ჩემი ნოდარი? მას გაიხსენდება შაებნილი წარსული, როდესაც პაეღია შართის დექანთან მდგარან მშობერ ლეტევიებით ბაეყვები, რომ პაეღიას რამებე დეუსაქმა და ლეტმა პერი შეეგლო გასამრჯელოდ, მაგრამ ჯერ ნოდარს არ ელოებება წინ, სიყვარულის საყთხში კაბეტეს არ გაამწარებს.

სამაგვიროდ „სისხლ ჩაქეეული სიბრაზით“ თავს დაატყდება პაეღია თავის ეთარი. მამის დაკრუნხხულ თათები ქორის კლანჭებივით იმართა ეთერის თვალბთან. ამ დღიდან იწყებს ეთერის წრთენას, ასწავლის რა უნდა აეთოს ნოდართან შეხვედრისას და რა უნდა მოსთხოვოს დაეინებით.

მაგრამ სოლომონისა და პაეღიას კონფლიქტი როდ იმოიწერება რომანი. ავტორმე ვრცელი ტალო გამოვიფინა პირველ კოლმეურნეთა ცხოვრებიდან. აქ თქვეს ნახათ ტიპების მთელ გაღერას, პატიოსან მშრომელებსაც და ეუღლბტებსაც. ესენი თავთავისებურად მისდგამან მწას, ბურღაენ, ამრუნებენ. ვინ იცის, რამდენი საუკუნე უნიათოდ ებრძოდა ამ მოწის ცღებობა, რას არ ჩასახობდა, მაგრამ პასუხი არ შეუღია.“ გვეუბნება ავტორი.

აქვე ვეცნობით კოლექტივის თავმჯდომარეს — გიორგის. ისიც ღარბი წრიდანაა გაპოსული, წიგნისა არა იცის რა, სამაგვიროდ რეალური ცხოვრების წიგნს არც ერთს არ დაჩინვა წაყოთხივი. რამდენ დავიკრეებს იჩენს რამდენ უნარს, გამპრიაბობას სამოც წელს გადაცილებული, სახე ჩამომწნარი კოლმეურნევაქრა მისი სიპაუტის წლები, მისი შემორჩენილი სიციცების ფოთლები „უქანასკელად კანკალებდნენ შობალოებულ ზამთრის წინაშე. სიღრმეში ჩამძვარი წვრილი თვალბი თითქოს ელოდნენ ახლად გამოიცილებას. აელვარებას“. „ეს სულ სხვა ციმციმი იყო, — გვეუბნება ავტორი, — სულ სხვა ვანათებო, რომელიც მოდიოდა ამ აღამაინა შეინდან, რალე ურღვეული მსაღომ ჩამკვრივებულ ბუნების წიადიდან. ამიტომ იყო, რომ იგი კოლექტივს ნატერის თვალად მიჩნდა. გიორგი თითქოს უჩინმაჩინის ქედით დადიოდა, იხყველგან იყო, ამომწებდა ვინ რას აეთებდა, როგორ ირჯებოდა. ებერებოდა არა მარტო ურესტატეების გატეხვა, არამედ ზარმაე გენოსთანა ევაბტონების მორჯულბაე. გიორგის თვალს არ გამოჩინება სოლომონის ბიკი ნოდარიც. მას უკერის, რატომ შეიეღია ნოდარი, ეს სიამებლო კომკავშირელი? რადემაართა? გიორგი მასში შესტრფოდა კომკავშირელს, რომელიც საბოლოოდ ამოკლეჯდა სოფელში ევლაეობას ფესვებს. ნოდარი ე სულ უფრო და უფრო ებეეა პაეღიას მიერ

დახლართულ ქსელში. ეთერი ყოველ ღონეს ხმარობს მთელ თავის ქალურ ეშს მოიზარჯეებს იარაღად, რომ საბოლოოდ გასტეხოს ნოდარი, ნებისყოფა მოუდენოს, გონება დაებნელოს.

ეთერი ჯერ წინადადებას აძლევს, გაექცეოთ, როცა დაითანხმებს ნოდარს, მაშინ უარეს წინადადებაზე გადაჯის. რაკილა გაექცევიო, ერთი წლის საჩხო შაინე უნდა წაეღოო, აი დღეს, ღამის თორმეტზე, იარაღით მიხვალ დიდშენასთან, იქ კი „ორი ამხანაგი დავიხვე-ღება, იმათ ყუღღფერი იციან. ერთ კულაკს დიდძალი ოქრო პქონია გადაშალეთ. წაართმევთ და მთავრობისაგანაც დიდ საჩუქარს მიიღებთ“. ნოდარის უკანასკნელ გაძალიანებას ქალი ერთი სიტყვით უღებს ბოლოს — „ღაჩარო!“ მაგრამ უკანასკნელ, საზედისწერი წუთში ნოდარი შიან ვოწხე მოდის და დიდშენასკენ უკვე იმ მიზნით მიემართება, რათა გაივოს რა ვაებატონებია ჩაბმული ამ საქმეში.

იქ მას ყაბალახაბეული ბანდიტები დახვედებიან, რომლებიც თავს ესხმიან შატარებლიდან გადმოსულ მგზავრებს... ატყდება სროლა... ბანდიტები გარბიან. მღვერტის ხელში შერჩებათ თოფიანი ნოდარი... ჰმა დაირხევა ნოდარის ბანდიტობაზე. გამწარებული შიის დედა ირანე ლოგინად ჩაეარდება. სოლომონი შეძრწუნებულია და გადაწყვეტს თვითონვე დასაჯოს შვილი. და როდესაც ციხიდან გამოუყვანილ ტუსალებს ვხაზე დახვედრალი ბანდიტები გაანთავსულდებენ და ნოდარსაც ჩაივადებენ ხელში, სოლომონი მიაგნებს ტყეში მათ ბუნავს და შებრძოლებიას სწორედ ნოდარს დაქარის. ნოდარი საავადმყოფოში ოპერაციას ვადაიტანს. გათორიყვება მისი „დანაშაულიც“. მას აღადგენენ კომკაეშინი, იგი მიდის თბილისში. იქ შეხვდება ეთერს. ირყვევა, რომ ეთერი ძალათ გაათხოვა მამამ; და ისიც, რომ მიხი შვილი ნოდარისაა და არა ახალ ქმრისა. ნოდარი და ეთერი შერიგდებიან. ეთერიც ხომ მსხვერპლი იყო პავლიას მზაქრობისა...

ასეთია ამ საინტერესო რომანის სიუჟეტი და იდეურის პრობლემატიკა.

უკანასკნელი წლების მანძილზე ი. ლისაშვილი განსაკუთრებით ნაყოფიერად მუშაობს. ამ ბოლო დროს მკითხველი საზოგადოება ვაეცნო რამდენიმე მის ახალ რომანს — „ღადო ეეცხოველს“, „სიციოცლისათვის“ და „ერთგულებას“.

„ერთგულება“ მრავალმნიშინი რომანია. აქ არა მარტო სიყვარულში და მეგობრობაში ერთგულებაზე ლაპარაკი, არამედ სამშობლოსადმი, სიყვარული საქმისადმი ერთგულ სამსახურზე, ხალხთა მეგობრობაზე, საერთოდ სამშობო აღმაშენის კეთილშობილ ბუნებაზე. ამ ერთგულების ატმოსფეროში არის ვაეღენითლი მთელი ნაწარმოები. მაგრამ სიუჟეტრალ მასში

შაინე წინა პლანზე ოჯახის პრობლემა არის წამოწველი, რომელიც ქალაქში და კოლო მეურნეობის ცხოვრების დეტალებზე დაწვრილებულ ფონზე არის განსახიერებული. აეტროს ამ რომანში ფსიქოლოგიური დრამა აქვს დაბატული. რომანის გმირი თამაზ ვაშაყამაძე — დიდი სითბოთი და პოეტური ლირიზმით შესრულებული სახეა ყოფილი ფრონტელი, დღეს მოწინავე მუშაკი ჩვენი მშენებლობის ერთერთ უბანზე, იგი ბირად ცხოვრებაში, სიყვარულში მძიმე დრამატულ კონფლიქტში მოხვედება. თამაზი, რომელიც მას ასე ვაეტაცებით უყვარდა — სულ სხეა ადამიანი აღმოჩნდება, უწმინდურ გენრიტას ვაეღენის ქვეშ მოყოლილი და მასთან მეგობრობის ბეკედდისმული. ი. ლისაშვილი ნამდვილად ახალი, კეთილშობილი და სპეტაკი ქალების სახეებსაც ვეიხატავს. ასეთია არიანი გმირი, ნატო, ცილა.

„ერთგულებაში“ ი. ლისაშვილი პორტრეტისტი და პეიზაჟისტი უნარსაც აშეღაენებს. რომანში მთავონებით არის აღწერილი საქართველის წარმატეი ბუნება და მასში მკაფიოდ არის მოხატული ნაირ-ნაირი ტიპების მთელი გაღურეა.

დიდად მნიშვნელოვანი ნაწარმოებია ი. ლისაშვილის რომანი „ეეცხოველი“. როგორც სათაურიდან ჩანს, ჩვენ საქმე ვაექვს ისტორიულ-რევოლუციური ეანრის ბიოგრაფიულ რომანთან.

ჩვენი რომანისტი წინაშე ასეთი პრობლემა იყო წამოყენებული: დაეწრა ლადო ეეცხოველზე ბიოგრაფიული რომანი ზუსტი ფაქტოლოგიის ვათვალისწინებით თუ ფანტაზიისათვის მიეცა ვასაქანი? მწერალში საშუალო ვხა იარჩია, მაგრამ ისტორიულ სინამდვილესაც არსად უღალატა.

რომანის კთხვის დროს თვალწინ გეხატებთ ლადო ეეცხოველის ცხოვრება — ბავშვობიდან უკანასკნელ წუთებამდე. მკითხველი ფეხდაფეხ მისდევს მას და მისთვის ნათელი ხდება, თუ როგორ იწრობოდა ეს ფოლადის ნებისყოფის რევოლუციონერი. საინტერესოა ამ წრობის პროცესი. კინოკადრებით მისდევნე ერთმანეთს ლადო ეეცხოველის მებრ ვანელილი სასწავლო წლები. მისი ამხანაგები, მასწავლებლები, რომელთა შორის განსაკუთრებული ადგილი უკვა ვაისოფრომ მვალბლიშვილს. შემდეგ აღწერილია თბილისის სასულიერო სემინარიამი ვადასკლა და ლადოს ხელმძღვანელობით სემინარიამი ჩატარებული „ბუნტის“ ამბავი, ამგლის ბილეთით დათხოვნა სემინარიიდან, ქართლის სოფლებში ხეტიალი, ჯავაში ასკლა, შემდეგ კიევიში წასკლა, შემდეგ დაბრუნება, აქსამდე დასში“ შესკლა და რევოლუციურ მოძრაობაში ჩაბმა, დაახლოება ისეთ დიდ რევოლუციონერთებთან, როგორიც იყენენ სტალინი, ა. წულუკიძე, კალინინი, ფრანსესკი, ეურნატოესკი და

სტეები. მშენებელია აწერილი პირველი მი-
სობის ჩატარება ღრმადღეში. პირველად წი-
თელი დროშის აფრიალება, რომელიც „ამო-
მავალ მზესავით ბრწყინავდა“. ლაღოს გამოს-
ვლა ამ კრებაზე.

ასევე საინტერესოა აწერილი რომანში
ლაღოს რევოლუციური მუშაობა ბაქოში, სადაც
იგი „იმედის შტაბს ჩადგა... მუშებში“. კარგად
არის აწერილი ვაზეთ „ბრძოლის“ გამოსვლა და
„ისკრასთან“ კავშირის დამყარება.

ლაღოს სახე რომანში ყველაზე მიმზიდველ-
დაა დახატული. იგი ნამდვილი, მგზნებარე რე-
ვოლუციონერია, რომელიც გააფთრებით ებრ-
ძოდა თანამედროვეობის სიბინძურეს.

„ეცხოველი“ დიდი პოპულარობით სარგებ-
ლობს ქართველ მკითხველთა შორის და არა
მარტო ქართველ მკითხველთა შორის. რომანი
თარგმნილია რუსულ, აზერბაიჯანულ, უნგ-
რულ, პოლონურ და ჩეხურ ენებზე.

ასეთია ნიჭიერი ქართველი ბელეტრისტის
იაკინთე ლისაშვილის შემოქმედებითი გზა და
მისი ნაწარმოებების იდეურ-მხატვრული თავი-
სებურება. მწერალმა დაიმსახურა მკითხველის
ყურადღება და სიყვარული, მან განსაკუთრებით
დიდი პოპულარობა მოიპოვა ჩვენს ახალ-
გაზრდობაში, რომლის სულიერ წრთობაში და
ადამიანურ დავაუკაცებაში ჩვენს მწერალს
ღვაწლი მიუძღვის.

პროფ. იასა სინსაძე

ქართველი მეფის წერილი პოლონეთის პრეზიდენტს

შეცხრამდე საუკუნის ოციან წლებში, ვარშა-
ვის მთავარ არქივში, ქართველი მეფის კონსტან-
ტინე დიმიტრის ძის ესპანეთის ცნობილ დედო-
ფლის, იზაბელა კასტილიელისადმი გაგზავნილი
წერილის ძველ რუსულ ენაზე შესრულებული
თარგმანი იყო დაცული. კონსტანტინე ქართლის
მეფის მიერ ხელმოწერილი საბუთი კი გერჯე-
რობით აღმოჩენილი არ არის. შესაძლებელია,
იგი დღეს ესპანეთის რომელიმე არქივში დაცუ-
ლი იყოს, მაგრამ გარკვეულ პოლიტიკურ
ამინდის გამო დედნის ძიება გერჯეორობით შე-
უძლებელია.

ამიტომ, სანამ დედანი არ აღმოჩენილია, ვარ-
შავაში დაცულ კონსტანტინე მეფის წერილის
თარგმანს დღეს დედნის მნიშვნელობა ენიჭება.
ძველი რუსული თარგმანი ისტორიკოსმა ბუსემ
„ლმოაჩინა ვარშავის არქივში და მანვე წერილის
ტექსტი, მცირე განმარტებით, „რუსეთის ლიტე-
რატურის თავისუფალ საზოგადოებას“ აწვდინა
ლანდესა და ანსტასიევის მემუარობით და
1823 წელს ეურნა „Соревнователи Просве-
щения и Благотворения“-ს მეხუთე ნომერში
დაბეჭდა, სათაურით: „Посольство от царя
Костентина до Королевы Гишпанской Еле-
сеты“. ამის შემდეგ საბუთის ტექსტი 1850 წელს
ეურნა „Закавказский Вестник“-შიაც გად-
მოიბეჭდა. აკადემიკოსმა მ. ბროსემ კი ამ წერი-
ლის ფრანგული თარგმანი, სათანადო განმარტე-
ბებით, თავის Histoire moderne de la Géorgie.
addition première“-ში დაბეჭდა (გვ. 407-411).

თავისთავად ცხადია, ისოცლათუომეტი წლის
წინათ გამოცემული საბუთი საისტორიო მეცნი-
ერებას დღევანდელ მოთხოვნილებებს ვერ და-
კმაყოფილებდა და ჩვენ ამ რამდენიმე წლის
წინათ ამ საბუთის ძველი რუსული ტექსტის
კვლევა გამოიყენა განვიზრახეთ, მითუმეტეს, რო-
ცა დღეს ძველი გამოცემები ბიბლიოგრაფიულ
იშვითობაა. ტექსტის გამოცემა განვიზრახეთ,
მაგრამ არა განსვენებულ მეცნიერის ბუსეს მი-
ერ ამოკითხული და დაბეჭდილი ტექსტის მი-
ხედვით, არამედ თვით ვარშავაში დაცული
ხელნაწერის მიხედვით. ასეთი უნდაობა,
ბუსეს მიერ გამოცემულ ტექსტის მიმართ, ჩვენ
მიერ შეინიშნულმა ზოგიერთმა შეცდომაზე აღგ-
ვიძრა. ჩვენთვის დღემდე გარკვეული არ არის,

ეს შეცდომები თვით ხელნაწერის დედანშია
დაშვებული, თუ თვით გამოცემულს გაეპარა
ამოკითხვის დროს. ვარშავაში დაცულ საბუთს
თარიღიც შეცდომით უზის — 1465 წელი. ამ
წელს არც კონსტანტინე მეფობდა საქართველო-
ში და არც იზაბელა იყო სრულიად ესპანეთის
დედოფალი, მაგრამ ამის შესახებ ქვემოთ.

1953 წელს, თბილისის უნივერსიტეტის რექ-
ტორის ნ. კეცხოველის შეამდგომლობით, ჩვენ
საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტროს
დაუყოყმანოდ და ვახოვეთ, მიეწერათ პოლო-
ნეთის სათანადო უწყებაში, რათა კონსტანტინეს
წერილის ან ფოტოსურათი მოგვეუბოვებინა, ან
თვით საბუთის დროებით თბილისში გადმოგზა-
ვანა მოეგვარებინა.

იმ შემთხვევაში, თუკი პოლონეთის სახელ-
მწიფო არქივი ხელნაწერს გადმოგვიგზავნიდა
დროებითი სარგებლობისათვის, განზრახული
მქონდა ამ საბუთის საქართველოში სამუდამოდ
დანარჩუნება თვით პოლონეთის არქივისათვის
ხელსაყრელი პირობების შეთავაზებით. 1925
წლიდან 1935 წლამდე მე საქართველოს ცენტრა-
ლური არქივის ძველ საბუთთა განყოფილების
თანამშრომელი ჭყავი. ამ განყოფილების თანი-
მშრომლებს, სხვა სამუშაოების გარდა, საქარ-
თველოს მე-19-20 საუკუნეთა საზოგადო მოღვა-
წეებისა და მალაქო თანამდებობის პირთა არქი-
ვების მიღება და გარჩევა გვევალებოდა. ჩემი
იქ მუშაობის დროს ცენტრალურ არქივს გადმო-
ეცა საქართველოს მეოცე საუკუნის პატრიარ-
ქების პირადი ბიბლიოთეკა და არქივები.

მეტსმეტად საინტერესო აღმოჩნდა პატრიარქ
კირიონის არქივი. აქ ჩემი ყურადღება საბუთე-
ბის ერთმა კონამ მიიქცია. არავითარი წარწერა
ჩვენთვის გასაგებ ენებზე საბუთების ამ შეყე-
რას არ აღმოაჩნდა. ერთხანს ვერც იმას გაავართ-
ვით თავი, თუ რა ენაზე იყო საბუთები დაწე-
ნილი. მიუხედავად ამ მდგომარეობისა, მე მაინც
თვითთული ფურცლის გასინჯვა დაიწყე. ერთ-
ერთ რვეულში იდო პერგამენტზე ნაწერი რა-
მდენიმე საბუთი. ყველა მათგანი ლათინურ
ენაზე იყო ნაწერი. ამის შემდეგ საესეებით გაირ-
კვა, რომ საბუთები მოლიანად ლიტვა-პოლონე-
თის ცხოვრებას ეხებოდა მე-15 საუკუნიდან მო-
ყოლებული მე-17 საუკუნემდე.

ამ საბუთებს შესახებ ვაცნობე ჩემს მასწავლებელს, აქ განსვენებულ პროფ. შ. ა. პოლივექტოვს, რომელიც პოლონურ ხელნაწერებში ერეკვოდა. მისი დასკვნით, არქივი პოლონეთის სამონასტრო მამულების შესახებ საინტერესო ცნობებს შეიცავდა. ეს მასალა დღემდე საქართველოს ცენტრალურ არქივში ინახება.

პროფესორმა პოლივექტოვმა, იმავე დროს, ისიც მოხატა, რომ ამ პოლონურ საბუთებზე მუშაობას აქ, თბილისში, პოლონური ენა რომ კარგად იცოდეს ვინმე, ახლა გამართლება არ ექნებაო, ასეთ ფრავმენტარულ მასალაზე მუშაობის დაწვება, როცა პოლონეთის სხვა საისტორიო ძეგლებს არ იცნობს აღმნიანი, სასურველ შედეგს არ მოგვეცემაო.

ამასთანავე, განსვენებულმა მეცნიერმა დამავალა — სანამ კიბონ პატრიარქის ახლო ნაცნობები არ გარდაცვლიან, წადი, ინახე და გაიკვ, იქნებ ვინმე იცოდეს, საიდან უნდა ჩავიაროდა ხელთ კიბონის პოლონური საბუთებიო.

მამინევე წყვედი და კალისტრატე ცინცაქე (შემდეგში საქართველოს პატრიარქი) ვინახულე ჩემს შეთხოვებზე მისი პასუხი შინაარსობრვად შემოიძლია მოვლეთ აღედგინო.

კიბონის საძვალეში 1901 წლიდან ეპისკოპოსად ყოფილა განწესებული ჯერ კამენეც-პოდოლსკის ეპარქიაში, შემდეგ კონენოს (კუნენოსის) ეპარქიაში, ერთხანს ხარკოვის ეპარქიაშიც, ხოლო 1905-7 წლების რევოლუციის დროს საქართველოს ეკლესიის ავტორიტეტობის (დამოუკიდებლობის) აღსადგენად დაწყებულ მოძრაობას სათავეში ედგა და ამის გამო ტამბოვის გუბერნიაში გადაასახლეს და სანაქსარის უღამო მიუჩინეს სასახურებლადო კამენეც-პოდოლსკი და კუნენოსი ძველად ლიტვის დიდი სამთავროს კუთვნილი ქალაქები იყო, შემდეგ, ლიტვა-პოლონეთი რომ გაერთიანდა, ამ გაერთიანებულ სახელმწიფოს ეკუთვნოდა და პოლონური და ლიტვის საბუთები, მწიგნობარსა და სიძველეების მოყვარულ კიბონის კუნენოსში მოკვებინა და მას შემდეგ საკუთარ წიგნთსაცემში ინახავდა თურმე და, როცა რევოლუციის შედეგად სამშობლოში დაბრუნდა, ხელნაწერებიც საქართველოში გადმოიტანა.

1938 თუ 1939 წელს ვანსა. აკად. ივ. ჯავახიშვილს ეუბნებე პოლონური საბუთების ჩვენს არქივში არსებობა და, თანაც, შევეცოხებე: მიზანშეწონილი იქნებოდა თუ არა ამ ხელნაწერების პოლონეთში დაცულ ჩვენთვის საინტერესო საბუთებზე გადასაცემლად ზემდგომ ორგანოებში საკითხის აღძვრა.

1953 წელს ვანზრახული მქონდა კონსტანტინე მეფის წერილის საბადლოდ თბილისში დაცული პოლონური საბუთებიდან ერთ-ერთის გადასაცემად სათანადო ორგანოებში საკითხის დასმა.

მაგრამ, ჩვენ თხოვნაზე, ქართველ მეფის წერილის ფოტოსურათის ან. თვით ხელთაწერის

დროებით თბილისში ვაღმოგზავნის შესახებ, პოლონეთიდან კატეგორიული უარით გვიპასუხეს: ასეთი საბუთი ჩვენ არ მოგვეუფლებიაო, არ ვიცით, რა შეიძლებაო და ამასთანავე, ამ საბუთს შესაძლებელია, იგი სხვა ხელნაწერებში იყო გახვეული... მაგრამ, ვაითე მეორე მსოფლიო ომის პროცესში პოლონეთის დედაქალაქის არაერთგზის ხელდან ხელში გადაცლისას ცეცხლში არქივები ისე დააზიანა, რომ ჩვენთვის ამჟამად საინტერესო საბუთი მოისპო კიდევ, ასეა თუ ისე, დღესდღეობით კონსტანტინე მეფის წერილის ძველი რუსული თარგმანი, ოდესღაც ვარაშეის არქივში დაცული, ისევე საძიებელი და აღმოსაჩენი შეგვექმნა.

მაგრამ რას წარმოადგენს კონსტანტინე მეფის წერილი თავისი შინაარსით და როგორ მოხდა, რომ ესპანეთში გაგზავნილმა საბუთმა პოლონეთში დაირუა კვალი? ამ ძველის შესახებ არა ერთი საუბრადღებო მოსახრება ვანსა. აკადემიკოსმა ივ. ჯავახიშვილმა გამოთქვა თავის ქართული ერის ისტორიის მეოთხე წიგნში.¹

პირველ რიგში, უნდა აღინიშნოს, რომ ვანსა. მეცნიერმა სასუბით დამაჯერებლად გადაწყვიტა კონსტანტინე მეფის წერილის თარიღის საკითხი. ისე რომ, ახლა არავითარი იჭვი არ არსებობს იმაში, რომ საბუთი 1495 წელს არის დაწერილი და გაგზავნილი. ამისი აშკარა დამამტკიცებელი როგორც წერილის შინაარსი, ისე ვატიკანის არქივში დაცული სხვა საბუთიც, ქართველი მეფის ელჩი, რომელსაც ესპანეთში მიჰქონდა წერილი, რომის პაპსთანაც ყოფილა გარკვეულ დავალებებით და 1496 წელს სამშობლოში დაბრუნებულა. მაგრამ ამის შესახებ დაწერილებით ქვემოთ.

როგორც კონსტანტინე მეფის წერილიდან ჩანს, საქართველოდან ესპანეთში ელჩის გაგზავნის საკითხი შემდეგ პირობებში გადაწყვიტოდა კონსტანტინე ქართლის მეფეს, დაახლოებით 1493-94 წლებში, ევგვიტის სულთანთან თავის მოძღვარი მღვდელ-მონაზონი კორნელი გაუგზავნია. კონსტანტინე მეფის წერილის რუსულ თარგმანში აღნიშნულია: „...И для которого дела послали есмы священно-ниока а духовника Корнила ху солтану Египетскому до Кария, а он принял его с радостию великою“. მაშასადამე, კორნელი მღვდელ-მონაზონი ქართლში მიუვლენიათ საქართველოდან. წერილში აღნიშნულია არ არის, კონკრეტულად რა დავალება მქონდა ქართველ ელჩს ევგვიტეში, მაგრამ რომ თურქეთის საწინააღმდეგო გეგმებზე უნდა მქონოდა ქართველ ელჩს ევგვიტის სულტანთან საუბარი, ეს წერილიდან ნათელია ეტობა, ევგვიტის მამინდელი მთავრობა თურქეთის საწინააღმდეგო მოკავშირეს თვით ეჭმე-

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წიგნი მეოთხე, 1948 წ., გვ. 153-162.

და და, როგორც ეს ზემოთ მოტანილი ტექსტიდან ჩანს, კორნელი მღვდელ-მონაზონის მისეღა მეტისმეტად სსიამოვნოდ დაჩვენია.

დევპტილან სამშობლოში მოჰყავდა ქართველ ღვსპანს იერუსალიმში, ესპანეთის ცნობილი დედოფლის, იზაბელას ელჩები გაუცვინა. კორნელი მღვდელ-მონაზონს ესპანეთის ელჩებისაგან გაუგია, რომ პირენეის ნახევარ კუნძულზე არსებული გრანადას არაბული საამირო ესპანელებს მოუსპიათ და ესპანეთი გაერთიანებულ ძლიერ ქრისტიანულ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბებულა: А как возвратился он от Египта к Иеросалиму и нашол в Иеросалиме послов царствия твоего и с тыми послы царствия твоего до нас придет, а от послов тых слышали есьмо победы царствия твоего и велими радовалися есьмо.

ქართველ დესპანს იერუსალიმში მყოფი ესპანეთის ელჩები საქართველოში წამოუყვანია.

როგორც ჩანს, კორნელი მღვდელ-მონაზონი კონსტანტინე მეფის უახლოესი მრჩეველი ყოფილა, ისე რომ მეფე მას დიდ ანგარიშს უწყევდა და იგი, როგორც დესპანი, დიდი უფლებებით ყოფილა აღჭურვილი. ესპანელი ელჩების იერუსალიმიდან საკუთარი ინიციატივით ქართლში მოპატივება ადვილად გადასაწყვეტი საქმე არ იყო. ბეყობა, როცა ქართველი ელჩი ესპანელ მოციქულს საქართველოში ეპატივებოდა, მას ესპანეთთან დიპლომატიური ურთიერთობის იდეა იერუსალიმშივე აღეძრა. რა უამბეს შაინც ესპანელმა ელჩებმა კორნელი მღვდელ-მონაზონს იერუსალიმში ისეთი, რამაც ქართველ დესპანს განაწიფოთან დიპლომატიური ურთიერთობის მიზანშეწონილად გადააწყვეტიდა და ესპანელი ელჩები ქართლში ჩამოაყვანინა?

პირენეის ნახევარ კუნძულზე 1238 წლიდან შავრების სახელმწიფო ე. წ. გრანადას ეპიარტი დაარსდა. ტერიტორია სიერა-ნევადიდან პიბ-არტარამდე, ანდალუზის სახანაოის ნაწილის ნავსადგურებით, ამ საამიროს ეკუთვნოდა. ერთხანად გრანადას სახელმწიფო ესპანელებს უტევდა, განსაკუთრებით კასტილიას, მაგრამ მე-14 საუკუნიდან შინაგანი წინააღმდეგობების გამო სუსტდება და თავდაცვაზე გადადის მხოლოდ. გრანადის მოსახლეობაში მნიშვნელოვან როლს ის არაბული მოსახლეობა თამაშობდა, რომელიც მე-13 საუკუნეში გადმოსახლდა აქ უმოაგრესად; არაბებს გარდა, ბერბერები და ტყვე ქრისტიანები ცხოვრობდნენ. ამ უკანასკნელებს შონის მდგომარეობა პქონდათ აქ შექმნილი. მე-15 საუკუნისათვის ბერბერები მმართველ არაბებს დაუპირისპირდნენ, ტყვე ქრისტიანები კოორივეს, და ამ შინაწინააღმდეგობამ ესპანელ მფლობელებს გრანადის სრული დამარცხების საშუალება მისცა. 1430 წლიდან გრანადა კასტილიელ მფლობელებს უკვე ხარკს უხდიდა, მაგრამ გრანადას დაქვეითება ამაზე არ დამთავრებულა. მე-15 საუკუნის უკანასკნელ

მეოთხედში კასტილიისა და არაგონის გაერთიანება მოხდა, იზაბელა კასტილიელის მეუღლე ფერნანდო არაგონის ტახტის მემკვიდრე შეიქმნა 1479 წლიდან. ძალთა ასეთი გაერთიანების შემდეგ გრანადას საემიროს არსებობაც ისტორიის ჩაბარდა. 1491 წლიდან გრანადა გარემოცვის ესპანელებმა. ლაშქარს თან ახლდა, როგორც მეფე ფერნანდო, ისე დედოფალი იზაბელა, 1492 წელს გრანადა დაცვა და ესპანელების ხელში გადავიდა. ესპანეთის ძლიერების შესახებ სმები სწრაფად გაერთილდა. მაგრამ აქ უნდა აღინიშნოს, რომ კასტილიელ დედოფალს სახელმწიფოს მართვა-გამგებლობაში პირველობა თავის ქმრისთვის არ დაუთმოია. როგორც ჩანს, კასტილიის მოწინავე წრეებს არაგონთან გაერთიანებისას პრიორიტეტი შეუნარჩუნებია და იზაბელა დედოფალი ისტორიის არენაზე რჩება, როგორც პოლიტიკური მოღვაწე. 1492 წელი ესპანეთის ისტორიაში ცნობილია არა მარტო როგორც შავრებზე გამარჯვების წელი, არამედ — როგორც ქრისტიანთა კოლენების კასტილიის სახელმწიფოს სამსახურში შესვლის წელი.¹

გრანადის სრული კაპატულაცია 1942 წლის იანვარში დასრულდა, მაგრამ საინტერესოა, როდის შეხედნენ ერთმანეთს იერუსალიმში ქართველი და ესპანელი ელჩები. ჩვენ ზემოთ აღნიშნული გვექონდა, რომ კონსტანტინე მეფის იზაბელასადმი გაგზავნილი წერილის თარიღი აქამდე დადგენილად მიგვაჩნია, იგი 1495 წლის 10 მარტს არის დაწერილი. წერილში, სხვათა შორის, აღნიშნულია, რომ კონსტანტინე ამ თავის ელჩი, კორნელი მღვდელ-მონაზონი, ესპანელი სტუმრების თანხლებით ესპანეთში, იერუსალიმიდან საქართველოში დაბრუნებისთანავე, მალე გაგზავნა.

შემცდარი არ ვიქნებით, თუ დავასკვნით, რომ კორნელი მღვდელ-მონაზონი კონსტანტინე მეფეს 1493 წელში უნდა გაეგზავნა ევგვიტოში იგი ხმელეთით მოგზაურობდა ალბათ, რადგანაც ზღვის გზები მაშინ თურქებს ეპურათ. 1494 წლის პირველ ნახევარში უნდა შეხვედროდა კორნელი მღვდელ-მონაზონი იერუსალიმში ესპანელ ელჩებს და ამავე წლის შემოდგომაზე უნდა მისულენენ საქართველოში. 1494 წელს საქართველოში ესპანეთში მომხდარი ამბები უდავოდ იციან. მაგრამ აქ ორიოდ სიტყვი უნდა ითქვას იმის შესახებაც, თუ რატომ დამგზავნენ იერუსალიმიდან კორნელი მღვდელ-მონაზონი ესპანელი ელჩები. კონსტანტინეს წერილში არანაირია ნათქვამი, რატომ გაივარჯელეს გზა ესპანელმა ელჩებმა სახვებით ვისა-

1. ესპანეთის შესახებ აქ მოტანილი ცნობები ამოღებულია გვაქვს Рафаель Альтемира-н-Крепеа-н История Испании-დან I, 1951 г., ესპანურიდან რუსულ ენაზე გადმოთარგმნილი. ს. გვ. 269-418-428.

ვები არ არის, რამ აიძულა ესპანელები საქართველოში მოსულიყვნენ. განსვ აკად. ივ. ჯავახიშვილის ისე აქვს წარმოდგენილი, რომ ესპანელი დესპანები კორნელი მღვდელ-მონაზონმა დაპატარა, მაგრამ საქმე ის არის, რომ ესპანელ დედოფალს ისინი საქართველოში არ გამოუვხავნია და, რაც მთავარია, იერუსალიმიდან საქართველოშივე ჰატარა ვაზა არ არის, ამ დროის ტრანსპორტის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ მაინც. ამავე დროს, ელჩებმა აღბათ ესპანეთში გამგზავრების სხვა მარშრუტიც გაითვალისწინეს იერუსალიმშივე. როგორც ქვემოთ დავინახავთ, საქართველოდან ელჩმა ისევე იერუსალიმით დახმელთაშუა ზღვით ესპანეთში არ გამგზავრებულან. ამიტომ საფიქრებელია, რომ ესპანეთის ელჩებს ან იერუსალიმიდან ესპანეთში დაბრუნება, თურქეთის მიერ შექმნილ რაიმე დაბრკოლებების გამო, აღარ ეხერხებოდათ, ანდა, რაიც ქართველმა ელჩმა მათ თურქეთის საწინააღმდეგო კოალიციის მოწყობის პერსპექტივა გადუშალა, ისინი საქართველოში გამოგზავრების წინადადებაზე ადვილად დათანხმებულან. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ესპანელი ელჩები უფრო თურქეთის საწინააღმდეგო კოალიციის მოწყობის პერსპექტივად დაინატრეს. თურქეთი მაშინ ახლად ფეხზე წამოდგარ ესპანეთს მნიშვნელოვან გზებს უკეტავდა და ამ ძლიერი სახელმწიფოს დაუქმის პერსპექტივა ხმელთაშუა ზღვის და შავი ზღვის სახელმწიფოებს განსაკუთრებით აინტერესებდათ. ამიტომ ესპანეთის ელჩებს სამშობლოში დაგვიანებით დაბრუნება არ აფიქრებდათ, ესპანეთის მაშინდელი მთავრობა ასეთი შორეული მოგზაურობის გამო მათ არ უსაყვედურებდა.

საქართველოში კი თურქეთის საწინააღმდეგო კოალიციის მოწყობის იდეა მე-15 საუკუნის მიწურულსათვის ახალი არ ყოფილა, როგორც გამოჩვენებულია, თურქების მიერ კონსტანტინეპოლისა და შავი ზღვის სრუტეების ხელში ჩაგდებაზე შემდეგ, რომის პაპების ინიციატივით, თურქეთის წინააღმდეგ ჯვაროსნული ლაშქრობის მოწყობის ცდა აპარათი იყო. 1458-60 წლებში ქართველი მეფე-მთავრებიც გამოეხმურნენ პაპ ბიუს II-ს მოწოდებას და დიდი სამზადისიც ჩაატარეს, მაგრამ ევროპის სახელმწიფოებმა შინა წინააღმდეგობებს თავი ვერ გაართვეს და საქმე ჩაიშალა.

1495 წელს, როგორც ჩანს, საქართველოში ესპანეთის გაძლიერების ცნობამ ძველი გეგმა — თურქეთის წინააღმდეგ ვაერთიანებული ძალეობით გალაშქრება, კვლავ გამოაცოცხლა და ამ საქმეში კორნელი მღვდელ-მონაზონს ვარკველი დამსახურება მიუძღვის. კორნელი მღვდელ-მონაზონი კონსტანტინე მეფის კარზე, როგორც აღვნიშნეთ, დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა და იგი ევგენტიდან ახლად დაბრუნებული ქართველმა მეფემ ესპანეთსა და რომში გაისტუმრა. კორნელი მღვდელ-მონაზონი შეზღუდული

ავტორიტეტის ადამიანი არ ჩანს, იგი ისეთივე თავისუფალი მოაზროვნე სასულიერო პირი ყოფილა, როგორც საბა ორბელიანი და ანტონ კათალიკოსი შემდგომ საუკუნეებში. მაგრამ ამის შესახებ ცოტა ქვემოთ. კონსტანტინე მეფის კარზე, იერუსალიმიდან ჩამოსულ სტუმრებთან თათბირის შემდეგ, აღბათ დარბაზის სდლომაზე მიღებული გადაწყვეტილების შედეგად, თურქეთის წინააღმდეგ ლაშქრობაში მონაწილეობის მიღება შესაძლებლად დაუნახავთ. წერილში ერთგან აღნიშნულია:

«Я с сыном своим и с войском своим сколько могу как пришлет твое царство посла злого до нас, ино мы готовы не ленивы есьмо ехать за твоею милостию.»

მაშასადამე, კონსტანტინე ქართლის მეფე თავისი შეილით თურქეთის წინააღმდეგ ესპანელებთან ერთად გასალაშქრებლად ემზადება. თავისთავად ცხადია, ქართველი მეფე საქართველოს სამხრეთის სახელგებლიდან დაესხმებოდა თურქეთს.

სავსებით სამართლიანია ივ. ჯავახიშვილის შენიშვნა, რომ ამჯერად საქართველოს სხვა მფლობელების თურქეთის წინააღმდეგ კოალიციაში მონაწილეობაზე არავითარი ცნობა არ მოიხილება და კონსტანტინე თავის წერილში მხოლოდ საყუთარ თავზე და მის შვილებ ლაპარაკობს. მართლაც საოცარია კონსტანტინე მეფის წერილის ეს ადგილი რა დავმართა იმერეთის, კახეთის მეფეებს, ასევე, სამცხე-საათაბაგოს, გურთის და სამეგრელოს სამთავროებს, ნუთუ მათ უარი განაცხადეს კოალიციაში მონაწილეობაზე? არ არის საფიქრებელი, რომ კონსტანტინე ქართლის მეფემ კახეთისა და იმერეთის მეფეებს თურქეთის საწინააღმდეგო კოალიციის მოწყობის ეს ახალი გეგმა არ გაცინო. კახეთის მეფე ალექსანდრე ვიოტავს-ძე სწორედ ამავე წლებში რუსეთთან ამუარებს დიპლომატიურ ურთიერთობას და, როგორც ჩანს, ამიერკავკასიაში შექმნილ მძიმე პოლიტიკური მდგომარეობიდან გამოსავალს ეძიებს. იმერეთის მეფის ალექსანდრე ბგარატი-ძის საგარეო პოლიტიკის ძირითადი გეზი არ ჩანს წყაროებში, მაგრამ უდავოა, რომ თურქეთის გაძლიერების გამო არც მისი მდგომარეობა უნდა ყოფილიყო სხვაზე უკეთესი. ასეთ ვითარებაში მხოლოდ ქართლის მეფის გამოსვლა თურქეთის საწინააღმდეგო კოალიციის შესაქმნელად გუგუვბარია.

შესაძლებელია, კახეთისა და იმერეთის მეფეებმა პრინციპულად თანხმობა განაცხადეს თურქეთის წინააღმდეგ ბრძოლებში მონაწილეობის მიღებაზე, მაგრამ წერილში სავანებოდ ამის შესახებ საუბარი არ ისურვეს მტრის შიშით. კონსტანტინეს წერილში ერთგან აღნიშნულია კიდევ, რომ წერილში ყველაფერი ვერ დაწერეთ მტრების შიშით, ესპანეთისაგან მომავალ გზებზე მრავალი მტერია და ამიტომ ელჩი ზემოთ მოხსენებით გაუწყებთ სხვა წინადადებათ: «А oprичь листов (წერილებს გარდა.

ა. ც.) и иные речи духовные услышите и от него, того ради что суть на пути врази мнози, как ведомо царствию твоему, что всегда мучими есмы от безбожных перс..."

მაგრამ ერთი გაგრძობაა ვასათაღისწინებელი გერჩება ზემოდასმული საკითხის საგარედოთ გადასაწყვეტად.

კონსტანტინე ქართლის, მეფე როცა ესპანეთში ელჩს გზავნიდა და შექმნილა მძიმე პოლიტიკური ვითარების დროს ორიენტაციის საკითხს წყვეტდა, როგორც ჩანს, დაბრკოლებებს უნდა წასწყდომოდა და არც ისე მარტივად უნდა გადაჭრილიყო პოლიტიკური ორიენტაციის საკითხი.

როგორც რომის პაპის არქივში დაცული საბუთებიდან ჩანს, კონსტანტინე მეფეს დარბაზის თათბირის დროს კათოლიკური ეკლესიის ცენტრისადმი, რომის პაპისადმი, ქართლის სახელმწიფოს დამოკიდებულების საკითხიც დაუყენებია და გადაჭრითი კიდევ ამის შესახებ კონსტანტინეს რაზმელსადმი გაგზავნილი წერილში არაღვრია ანთქეაში, მაგრამ, როგორც ვატიკანის არქივში დაცული საბუთებიდან ჩანს, იმავე კონსტანტინე მეფეს იმავე კორნელი მღვდელმონაზონის ხელით იმავე წელს, რომის პაპისადმი ალექსანდრე VI-დმი წერილი და საჩუქრები გაუგზავნია. კონსტანტინეს წერილი რომის პაპისადმი აღმოჩენილი და გამოქვეყნებული არ არის, მაგრამ რომის პაპის ალექსანდრე VI პასუხი კონსტანტინე ქართლის მეფისადმი უკვე გამოცემულია ქართული თარგმანით. მეტად საყურადღებო საბუთია ეს საპასუხო წერილი. იგი 1496 წლის 10 აგვისტოთ არის დათარიღებული.

პაპი ალექსანდრე VI კონსტანტინეს წერს: „...ჩვენს საყვარელ შეიღს კონსტანტინეს, ქართველთა ბრწყინვალე მეფეს, მშვიდობა და მოციქულებრივი კურთხევა. თქვენი ელჩის, საყვარელი შეიღის ნილო მონაზონისაგან მივიღეთ თქვენი წიგნი, რომელთაც სამოციქულო საუდრისა და ჩვენდამი აცხადებთ უდიდეს ერთგულებას და პატივისცემას და აგრეთვე გვილოცავთ და... ღმერთს მადლობას სწირავთ იმ გამარჯვებისათვის, რომელიც ღარჩა ჩვენთა სახელოვან შეიღთან წინაშეის მეფეს და დედოფალს ურწმუნოთა წინააღმდეგ. ეგრეთვე დიდის სიამოვნებით ვსცანით თქვენი აჭრი და გარდაწყვეტილება ქრისტეს სარწმუნოების მტერთა წინააღმდეგ გალაშქრებისათვის, რის გამოც მზად ხართ წასასვლელად თქვენის შეიღით და თქვენის მხედრობითურთ...“¹ როგორც ამ ტექსტიდან ჩანს, კონსტანტინე მეფე რომის პაპს ესპანელების გრანადას საამიროზე გამარჯვებას ულოცავს და, იმავე დროს, თავის გადაწყვეტილებას, თურქეთის წინააღმდეგ სალაშქროდ მზადებას აუწყებს. კონსტანტინე, ამავე დროს, რომის პაპს სთხოვს თურქეთის წინააღმდეგ ააზნადროს დასავლეთის მფლობელების მხარეში აღნიშნულია: „...რადგან საუკუნო ცხოვრებისათვის საჭიროა, ყველა ქრისტიანი სარწმუნოების საქმეში შეუერთდეს და დაემორჩილოს რომის ეკლესიას... უდაღესად მოხარული ვართ რომ თქვენმა დიდებულებამ მართლმადიდებელ

დებას აუწყებს. კონსტანტინე, ამავე დროს, რომის პაპს სთხოვს თურქეთის წინააღმდეგ ააზნადროს დასავლეთის მფლობელების მხარეში აღნიშნულია: „...რადგან საუკუნო ცხოვრებისათვის საჭიროა, ყველა ქრისტიანი სარწმუნოების საქმეში შეუერთდეს და დაემორჩილოს რომის ეკლესიას...“¹ როგორც ამავე პაპის საპასუხო წერილიდან ჩანს, ქართლის სამეფოს მმართველ წრეებში რომის პაპის მნიშვნელობა გაზვიადებულად აქვთ მე-15 საუკუნეში წარმოდგენილი. პაპის გავლენა, ეთარცა კათოლიკური ეკლესიის მეთაურისა, კათოლიკურ სახელმწიფოებში ისეთივე მნიშვნელოვანი პაპისა, როგორც მე-12-13 საუკუნეებში იყო. და რომ კათოლიკური სახელმწიფოების თურქთა წინააღმდეგ ამობრძელებს მეტი იმპულსით მოეკიდოს რომის პაპი, კონსტანტინე მეფე და მისი მახლობელი მრჩეველები და, მათ შორის, პირველ რიგში, ალბათ, ისეთივე მნიშვნელოვანი ეკლესიის მეთაური — ქართლის კათოლიკოსი, კათოლიკურ ეკლესიისადმი მიმხრობას თავაზობენ რომის პაპს.

ქართლის მეფის დარბაზს საქართველოს ეკლესიის რომის პაპისადმი დაქვემდებარება გადუწყვეტა, 1439 წლის ფლორენციის საეკლესიო ყრილობის დადგენილებათა საფუძველზე, როგორც ცნობილია, მე-15 საუკუნის ოცდაათიან წლებში მძიმე პოლიტიკურ ვითარებაში ჩავარდნილი ბიზანტიის სახელმწიფო კათოლიკური ეკლესიის ცენტრში, თურქთა ძალმომრეობის წინააღმდეგ დახმარების აღმოჩენის შეპირებთ, ერთგვარ დამოზაზე წაიყვანა და 1439 წელს, ხანგრძლივი კამათის შემდეგ, ჭაღატ ფლორენციის საეკლესიო ყრილობაზე კათოლიკური და მართლმადიდებლური ეკლესიების გაერთიანებაზე დათანხმდა და რომის პაპის ურწმუნოთა აღიარებდა.

ქართლის მეფეს კონსტანტინეს, ალბათ მღვდელმონაზონ კორნელის რჩევით, რომის პაპისათვის, ალექსანდრე VI-თვის, ფლორენციის საეკლესიო ყრილობის დადგენილების ტექსტის გამოგზავნა უთხოვია. კონსტანტინეს ეს თხოვნა გარკვევით მოხანს პაპი ალექსანდრე VI კონსტანტინესადმი გაგზავნილი წერილიდან. ამ ერთგან აღნიშნულია: „რადგან საუკუნო ცხოვრებისათვის საჭიროა, ყველა ქრისტიანი სარწმუნოების საქმეში შეუერთდეს და დაემორჩილოს რომის ეკლესიას... უდაღესად მოხარული ვართ რომ თქვენმა დიდებულებამ მართლმადიდებელ

¹ მიქელ თამარაშვილი. ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის. 1902 წ. გვ. 64-65 ლათინური დედნის ტექსტი, იქვე, გვ. 598-599.

¹ მ. თამარაშვილი დასახელებ. ნაშრ, გვ. 66.

სარწმუნოებას (იქ იგულისხმება კათოლიკური სარწმუნოება, ი. ე.) ყურადღება მიაქცია და რაც ამ სარწმუნოების წრეულ დაეკის შეეხება, თხოულობთ ჩვენგან... რადგან თქვენის ორატორის (ი. ე. ელჩის, ი. ე.) ნილოსის პირით შევედრებით, თქვენს დიდებულებას გამოუვგზავნო სარწმუნოების შესახებ გარდაწყვეტილება, რომელიც ჩვენის წინამოსაყდრის, ნეტარსენეზელის პაპის ევეგნიო მეოთხის დროს იქნა დადგენილი ფლორენციის კრებაზე და რომელსაც მსოფლიო ეკლესია თუ ლათინისა და თუ ბერძნისა ეთანხმება, რათა თქვენ და თქვენი სამეფო მისი რწმუნებით ღირსი ვახდეთ საეკლესიო ცხოვრების და აქაც გაიმარჯვოთ სარწმუნოების მტრებზე. აწ სხენებულის კრების გარდაწყვეტილებას ჩვენს ტყვეით დაბეჭდილ წერილთან ერთად ვიგზავნით. ამასთანავე ვთხოვთ გამოაცხადოთ იგი ყველა თქვენს პრაოვიციასში და ბრძანოთ მისი დეკრეტი.“¹

ქართლის მეფის ასეთი ნაბიჯი დასავლეთ ევროპაზე ორიენტირების აშკარა მანიფესტელია. როგორც ზემოთ აღნიშნული იყო, დასავლეთ ევროპიდან ქართული პოლიტიკოსები დახმარებას მოლოდინე 1459-1461 წლებშიც, მაგრამ იმდღე არ ვაღმართლდათ. ახლა, მე-15 საუკუნის ოთხმოცდაათიან წლებში, როცა ისმალა თურქთა საშიშროება წინააღმდეგობით შედარებით კიდევ უფრო გაიზარდა, მოსალოდინელი იყო ევროპაზე ორიენტირება და ამ მიმართულებით ნაბიჯების გადადგმა უფრო უნდა ვაცხოველებულყო ქართველ მეფე მთავრებს შორის იმ ინფორმაციის შემდეგ, რომელიც ესპანელ ელჩებს უნდა მიეწოდებინა, როგორც ქართლისათვის, ისე კახეთისა და იმერეთისათვის. მაგრამ, როგორც ზემოთ შენიშნული იყო, კონსტანტინე მეფის წერილში თურქების საწინააღმდეგო კოალიციამ მონაწილედ მხოლოდ კონსტანტინე მეფე და მისი შვილია მოხსენებული.

შესაძლებელია, რომ ევროპის იმედი კახეთის სამეფოსა და იმერეთში აღარ ჰქონდათ იმის შემდეგ, რაც 1459-61 წლების გეგმები ჩაიშალა. დამახასიათებელი შეიძლება იყოს ამ მხრივ კახეთის მეფის მიერ 1491-92 წლებში გადადგმული ნაბიჯი. როგორც ვიცით, კახთა მეფემ ალექსანდრე ვიორგისძემ, 1491 წელს ელჩები მიაგლინა მოსკოვის დიდ სამთავროში და მოსკოვის მთავარ იოანე III-ს დიპლომატიური ურთიერთობა შესთავაზა. კახეთის ელჩები რომ მოსკოვში მშვიდობით ჩავიდნენ, ამის შესახებ რუსი მემკვიდრის ცნობა გვაქვს: რა პასუხით წა-

მოვიდნენ მოსკოვიდან კახელი დიპლომატები, ჩვენ არ ვიცით, მაგრამ, რომ იმ დროს თვით რომის პაპი მოსკოვის სამთავროზე ამყარებდა იმედებს, ამის შესახებ უტყუარბა ცნობებმა გვაქვს ახლა. რომში კარდინალ ბესარიონის მონაწილეობით მოსკოვის სამთავროს თურქეთის საწინააღმდეგო ლიგაში ჩათრევის გეგმა შემუშავდა. რადგანაც დასავლეთ ევროპას შინაგანი წინააღმდეგობა ღრღობდა და ძალთა გაერთიანებას ვერ ახერხებდა. ამ დროს ძლიერი მოსკოვის სამთავრო ევროპის ყურადღებას იპყრობდა. ალექსანდრე კახთა მეფის წერილში კარგად ჩანს ის ფაქტი, რომ საქართველოშიაც რუსეთის დიდი სამთავრო ცნობილია, როგორც ძლიერი სახელმწიფო. ალექსანდრე კახთა მეფე ასე მიმართავს მას წერილში: „ბრძანათვის სინათლე, ლაქვარდოვან ცის ვარსკვლავო, ქრისტიანების იმედო, ჩვენი სარწმუნოების ბურჯო, ყველა ხელმწიფეთა თავმუსაფარო...“ და სხვ.

ასე იცნობდა კახეთი მოსკოვს მისი ელჩების იქ მისვლამდე, ხოლო, როცა მოსკოვიდან დაბრუნდნენ კახეთის ელჩები, მათ არა ნაკლებ საიმედო ცნობები უნდა ჩამოეტანათ კახეთში. მოსკოვის დიპლომატია ხომ საგანგებოდ აწვდიდა მოსკოვში ჩასულ უცხო ქვეყნის ელჩებს ცნობებს რუსეთის დამოკიდებულების შესახებ შეზობელ სახელმწიფოებთან და ცდილობდა მათთვის ჩაენერგა რუსეთის საერთაშორისო მასშტაბით დიდი პოლიტიკური წონა.²

ასეთი ფაქტების შემდეგ მართებული იქნება, თუ ვიტყვი, რომ დასავლეთ ევროპაზე და რომის კათოლიკურ ეკლესიაზე ორიენტირება 1495 წელს თვით კონსტანტინე ქართლის მეფის და მისი მრჩეველების ინიციატივა არის და სხვა ქართველი მეფე მთავრები ლოდინის გზას უნდა ადგენენ. კახეთის სამეფო კი უფრო მოსკოვის სამთავროზე უნდა აფუარებდეს იმედებს.

როგორც ზემოთ მოტანილი მასალებიდან ჩანს, ქართლის მეფე არ კმაყოფილდება მარტო ესპანეთის დედოფალთან დიპლომატიური ურთიერთობით, მის საკმარისად არ მიაჩნია იმ საუკუნის პრობლემების გადასაჭრელად და იმავ ელჩს კორნელი მღვდელ-მონაზონს დავალებული აქვს. რომის პაპი ინახულოს და თურქეთის საწინააღმდეგო კოალიციის შესაქმნელად ზრუნვა სთხოვოს, ამავე დროს, ქართლის სამეფოს ხელმძღვანელთა რომის ეკლესიისადმი დაქვემდებარების გადამწყვეტილება აუწყოს.

საუფრადღებოა, რომ ქართველი ელჩი მღვდელ-მონაზონი კორნელი რომიდან უკვე კა-

¹ მიქელ თამარაშვილი. ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის. 1902 წ. გვ. 66. ლათინური ტექსტი, იქვე, გვ. 599.

² კახეთის მეფის მოსკოვთან ურთიერთობის შესახებ მე-15 საუკუნეში იხ. ა. ცინცაძე. ძიებანი რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან X-XVI სს. 1956 წ. , გვ. 227-267.

¹ ამის შესახებ იხ. К. Вазилевич Внешняя политика русского централизованного государства. Вторая половина XV века, 1952 г.,

² ამის შესახებ იხ. რუსეთის საგარეო საქმეთა სავანციის ვ. წ. „НАКАЗ“-ები. ბელგურთოვისა და მ. პოლივეტოვის გამოცემებში.

თლიკედ ბრუნდება. რომის პაპის ალექსანდრე VI-ის სარეკომენდაციო ბარათში ვითხოვლობთ: „პაპი ალექსანდრე VI. ყველას და თვითელს... მშვიდობა და სამოციქულო კურთხევა. ქრისტეს მიერ საყვარელმა შვილმა ჩვენმა კონსტანტინე, ქართველთა საბელოვანმა მეფემ, ვითარცა კათოლიკემ და ყოვლად მორწმუნე ქრისტიანემ, გამოგვანა თავის რატარად (მოციქულად, ა. ც.) წმიდა ბასილის წესის მონაზონი საყვარელი შვილი ნილო, რათა მოეძღვნა ჩვენთვის და სამოციქულო სახდრისათვის თავისი თავჯანსიყმა და ერთგულება. ამ სხენებული რატარის ბრუნვება რა უნა თავის მეფეთთან, ვნატრობთ ყოველგან თავისუფალი გზა მიეცეს. ამიტომ გთხოვთ თქვენ და საგანგებოთ ეუბრაძანებთ ყველა ჩვენს ქვეშევრდომ კაბიტანთ, ჩვენი ჯარის უფროსთ... აგრეთვე ეპისკოპოსთ... და ყველა წესის მონაზონთა, რათა ნება მისცეთ, ზემოხსენებულმა მამა ნილომ ყველა თავისი ბარგით და თანმხლებით, შეიძლოს უშიშრად და თავისუფლად წასვლა... როგორც ჩვენ სამფლობელოში, ისე თქვენსაში და ხარჯი არაფერი გადაამდევინოთ... ამ წერბლს ერთი წლის ვადა აქვს. რომელი, 5 ივნისი 1496 წ.“ 1 როგორც ჩვენ, ქართველი ელჩი წმ. ბასილს საბელობის კათოლიკურ ეკლესიის კორპორაციის წევრი ვამხდარა? ჩვენ არ ვი-

კით ჰქონდა თუ არა კორნელი მღვდელ-მონაზონს ქართველი მეფის ან პატრიარქის სარწმუნო კათოლიკურ კორპორაციის წევრად გამსაძირებელი შესაძლებელი ასეთი ნაბიჯი თვით კორნელის ინიციატივა უფილიყო, რაკი იგი იმთავითვე კათოლიკურ ტიპიკონს იზიარებდა და ქართველ მეფესაც ამ ეკლესიისადმი მიზნობის მიზანშეწონილებას ურჩევდა. ასევე მოიქცა, როგორც ვიცით, ორი საუკუნის შემდეგ საბელოვანი საბა ორბელიანიც.

მღვდელ-მონაზონი კორნელი, საფიქრებელია, პირველ რიგში ესპანეთში მიდის იზაბელა დედოფალთან, ხოლო ესპანეთიდან რომში უნდა გამოვიდოდ პაპთან. რომის პაპის კონსტანტინესადმი გამოგზავნილი საპასუხო წერილიდან აშკარა არის, რომ კორნელი ჯერ ესპანეთში ყოფილა. როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, პაპი ალექსანდრე VI სარეკომენდაციო ბარათში წერს 1496 წლის 5 ივნისს, რომ ქართველი მეფის ელჩი ნილოსი სამშობლოში მიემგზავრება და ხელი შეუწყვეთო. ცხადია, კორნელი ესპანეი ჯერ ესპანეთში იყო, მას, იზაბელასთან წერილის გარდა საბუქრები მიჰქონდა: „... двенадцать колотник Яздинских, а полчетвертнацать золотых жемчугу великого, а две девяти русей (ცხრაშტ ივზდის ოქროქსოვილს, 35 მისხალს დიდ მარგალიტებს და ორ ცხრა (ე. ი. 18) ფოცხვერის ტყავს). სხიუჭრები ელჩს პირადად უნდა ჩაებარებინა დედოფლისათვის.

1. თამარაშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 67.
 2. ვანსე. აკად. ივ. ჯავახიშვილი, სრულიად მართვლიად დაუფიქრებია იმ ვარაუდებს, რომ კონსტანტინე მეფის იზაბელასადმი ვაგზავნილ წერილში კონსტანტინეს ელჩი „კორნელის“ სახელწოდებით იხსენიება, ხოლო რომის პაპის საპასუხო წერილში და სარეკომენდაციო ბარათში კონსტანტინეს ელჩს „ნილოსი“ ეწოდება. ვანსე. მეცნიერი სახელების ამ სხვაობის ახსნას ვთავაზობთ: „იზაბელას სახელობაზე დაწერილ სიგელში დესპანის თემცვა კორნელოსად არის წოდებული. მაგრამ რომის პაპის ალექსანდრე VI-ის კონსტანტინე მეფისადმი 1496 წ. საპასუხო ეპისტოლეში დესპანად ნილოსია. უეჭველია ამ ორსავე საბუთში ერთი და იმავე პირის სახელი უნდა იყოს. „კორნელოს“ რუსული თარგმნის დამახინჯება უნდა იყოს და წარმომდგარა იქნება „კვირ-ნილოსი“ თვან. როგორც რუსული საბუთების ენაში იყო მიღებული“ (ქართ. ერის ისტორია, წ. IV, გვ. 155). მაგრამ საქმე ის არის, რომ კონსტანტინე მეფის წერილის დედანი ლათინურ ენაზე იყო ხომ დაწერილი. ქართველი ელჩის თანამდებობა და სახელი დედანში სრულებით ამ სწორადება „კვირ“-ის დამატებას. თვით ბერძნულ ენაზედაც რომ უფილიყო ეპისტოლე დაწერილი. „კვირ“ ზომ ბერძნული სიტყვაა. რუსული თარგმანის სიტყვები „священно-ник и духовник наш Корнили“ „კვირ“-ის დამატებას არ საჭიროებთ. სახელების სხვაობა უნდა აიხსნას მღვდელ-მო-

კონსტანტინე მეფეს ძღვენი რომის პაპისათვისაც ვაგზავნიდა, პაპის საპასუხო წერილში აღნიშნულია: „ეგრეთვე დიდ მადლობას უძღვენით თქვენს ბრწყინვალეობას ძღვენითათვის, რომელიც გამოგვიგზავნეთ და დიდს სიამოვნებით მივიღეთ. მათ ვინმართ, როდესაც შემთხვევა მოგვეცემა, ვითარცა ვრცელად მოვახსენეთ ჩვენს საყვარელ შვილს ნილოსა“ 1.

რა პასუხით წამოვიდა ესპანეთიდან ქართველი ელჩი ჩვენ ჯერ-ჯერობით არ ვიცით. შესაძლებელია ესპანეთის ხელნაწერებში ამის შესახებ ცნობა შენახული იყო კიდეც, მაგრამ იგი არაფის უძებნია დღემდე, მომავალში ასეთი შესაძობა აღბათ ჩატარდება ერთი რამ ცხადია, ქართველ ელჩს პასუხი ესპანეთიდან წერილობითაც უპოქონდა და ზუპირად დანაბარბიცი. იზაბელას საპასუხო წერილში უშთაბრის ამბებში არ იქნებოდა აღნიშნული. საიდუმლო და მნიშვნელოვანი ცნობები ვაზუპირბუბელი მოპქონდა ელჩს სახიფათო ვაზუბის გამო. რადგანაც წერილი მტერს შეაძლებოდა ხელთ ჩაეარდნოდა ელჩის დაქვრის შემთხვევაში. რომის პაპის

ნაზონ კორნელის მიერ კათოლიკური სარწმუნეობის მიღების ნიდავზე.

1. მ. თამარაშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 66.

წერილიდანაც ჩანს, რომ ქართველ ელმს, პაპის წერილს გარდა, ზემოთი დანაბარებიც მოქმონდა მეფესთან მოსახსენებლად. პაპის საპსუხო წერილში აღნიშნულია: „ავრცივე სხვა რაც მოგვასხსნა (ელმსა), ყველაფრის სიტყვით პასუხი მივეციეთ“.¹

სხვა წყაროებიდან დღეს ჩვენ ვიცით, რომ თურქეთის საწინააღმდეგო კოალიციის მოწყობა ვერც ესპანეთის სახელმწიფომ მოახერხა და ვერც რომის პაპმა. ასე რომ, კონსტანტინეს გეგმებს განზოგადებება არ ეღირსა. თურქეთის ახლად წარმოქმნილი სახელმწიფო შერჩა მსოფლიოს და ამიერკავკასიისა და ბალკანეთის ხალხების დაქვემდებარება და დაქვეითების პროცესი შეუჩერებელი მიმდინარეობდა, სანამ რუსეთის სახელმწიფო არ დაეჯახა მას და მე-18 საუკუნის მეორე ნახევრიდან მისი სწრაფი დაქვეითება დაიწყო, მაგრამ ამის შესახებ სხვა დროს და სხვა ადგილას.

რატომ აღმოჩნდა კონსტანტინე მეფის წერილი (იზაბელასადმი გაგზავნილი) რუსულ ენაზე გადათარგმნილი ვარშაის არქივში?

საითხს იმის შესახებ, თუ რატომ არის რუსულ ენაზე კონსტანტინეს წერილი, შეგებო აკადემიკოსი ბროსე. მისი აზრით, ვარშავაში აღმოჩენილი კონსტანტინეს წერილი დედანია, ე. ი. თბილისში 1495 წლის 10 მარტს კონსტანტინე მეფემ რუსულ ენაზე დააწერინა წერილი თავის მდივანს და იზაბელას გაუგზავნა. შოლოდ ეს საბუთი შემდეგ ანტვასტს არ მიუღია, ე. ი. ქართველი ელმს ესპანეთში არ უოფილა და გარკვეული მიზეზის გამო წერილი ვარშავაში დატოვებული იქნა.²

ყოვლად მიუღებელი მოსაზრებაა: ვის შეეძლო მე-15 საუკუნეში ქართლის სამეფოში საბუთი რუსულ ენაზე დაეწერა და, რაც მთავარია, ვინ წაიკითხავდა იმ დროის ესპანეთში რუსულ ენაზე დაწერილ ეპისტოლეს. იმ დროს თვით რუსები ევროპასთან ლათინურ ან ბერძნულ ენაზე აწარმოებდნენ მიმოწერას. რუსული ენა მე-15 საუკუნეში საერთაშორისო ურთიერთობისათვის არავის არ გამოუყენებია. მაშინ შოლოდ ლათინური და ბერძნული იყო კრიტიკულ სახელმწიფოებში საერთაშორისო ენად მიღებული. წყევლების კანცლარიები ზოგჯერ ორ ენაზე წერდნენ საბუთებს — ადგილობრივსა და ლათინურ ან ბერძნულზე. საქართველოდან რუსეთშია კი რუსულ ენაზე წერილი არ გაუგზავნიათ, და ესპანეთში ვინდა გაგზავნიდა.

ვარშავაში დაცული საბუთი რომ დედანი უოფილიყო, მას კონსტანტინე მეფის ხელრთვა ექნებოდა, მას კი ასეთი არა აქვს, დედანს კი იგი აუცილებლად უნდა ჰქონოდა.

კონსტანტინე მეფის იზაბელასადმი გაგზავნილი წერილის დედანი ლათინურ ენაზე ვერ დაწერილი. საქართველოდან ევროპაში სახელმწიფოებში მე-15 საუკუნეში ლათინურ ენაზე გაუგზავნიათ ამავე ადრე წერილები. ასე რომ, ვარშავაში დაცული საბუთი თარგმანია და არა დედანი. და რომ ეს რუსული ტექსტი ლიტვა-პოლონეთის სახელმწიფოში შესრულებული თარგმანია უნდა იყოს ლათინურიდან, ამის დამაბტკიცებელია რუსული ტექსტის ის ადგილი. სადაც ქართველი მეფის ტიტულაცია მოკლებულია. აქ ქართველი მეფე მოხსენიებულია ახეთის მეფედ „Царь Кафетский“. ღველ რუსულში მხოლოდ ლათინურ ტექსტს შეეძლო მოეცა „X“-ს ნაცვლად „Ф“.

მაგრამ ახლა ჩვენთვის უფრო საინტერესოა, რატომ აღმოჩნდა რუსულ ენაზე თარგმნილი ქართველი მეფის საბუთი ვარშავაში?

მას შემდეგ, რაც ოსმალი თურქებმა ევლტურული ბიზანტიის ნანგრევებზე თავიანთი სახელმწიფო შექმნეს, ქართველებს შავი ზღვის სურტეებიც ევროპაში გასასვლელი გზა ჩაეკეტათ. ამიტომ ერთხანად, იმავე მე-15 საუკუნეში, ევროპაში მიმავალი ქართველი საქართველოს კეთვინილი შავი ზღვის სანაპიროებიდან ზღვით მდინარე დუნაიმდე მიდიოდა, ხოლო იქედან, ვლახეთზე გავლით, უნგრეთამდე. აქედან კი — საითაც მოსიერებდა. 1458-59 წლებში, როცა ქართველი მეფე-მთავრები რომის პაპის მოწოდებას (თურქეთის წინააღმდეგ ევროპის სახელმწიფოებთან ერთად კოალიციაში მონაწილეობის მოვლას შესახებ) სიხარულით გამოეხმარნენ და ევროპაში ელნები გაგზავნეს, ამ ელნებს ფაზისიდან შავი ზღვით მდინარე დუნაიმდე მიულწივით, აქედან ამ მდინარის სათავეებისაკენ აყოლებით ჰუნგრეთში მისულან, უნგრეთიდან კი გერმანიის იმპერატორს ეახლნენ, გერმანიიდან კი იტალიისაკენ აღდეს გეზი.³

მშასადაამე, საქართველოდან, შავი ზღვის სურტეების ჩაეტვის შემდეგ, ევროპაში მდინარე დუნაის საშუალებით გადიოდნენ. მაგრამ 1476 წლისთვის თურქეთს ვლახეთი დაუქვემდებარდა, ხოლო 1484 წლის მარტის თურქეთ-მცხეთე-სამეგრე კილია დაიკავა ისე, რომ შავი ზღვიდან მდ. დუნაში შესვლის ამიერადან თურქეთი კონტროლობდა. კილიიდან თურქეთის სულტანი ბაიაზეთი ძირითადი ძალებით მდინარე დნესტრის შავი ზღვის შესართავთან არსებულ ბელგროდს დაესხა თავს და დაიკავა. თუ რამდენად მნიშვნელოვანი იყო თურქეთისათვის შავი ზღვის სანაპიროზე ამ ორი ციხე სომეგრის დაპყრობა, კარვად მოჩანს თვით სულტანის წერილიდან „სულტანი კილიას უწოდებს მოლდავეთის მთელი მიწაყლის, უნგრეთის და ჩრდილოეთ დუნაის მხარის ალყაფის კარებში

¹ შ. თამარაშვილი. დასახელებული ნაშრომი გვ. 66.

² ი. ბროსეს „Histoire moderne de la Géorgie addition I გვ. 409

1. შ. თამარაშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 60-61.

ხოლო ბელგოროდს ალაყაფის კარებს და გასაღებს პოლონეთის, რუსეთის, თათრების და შავი ზღვის მთელი ჩრდილო სანაპიროების ტერიტორიების* 1.

ამრთველ, მე-15 საუკუნეში ოსმოსიან წლებში ქართულს ევროპისაკენ ღუნაის გზა ისევე ჩაეკრთა, როგორც ბოსფორი და დარდანელი.

სპარსეთიდან და, საერთოდ, აღმოსავლეთიდან ევროპისაკენ მიმავალ მგზავრს საქართველოს ტერიტორიით და შავი ზღვით — ღუნაის გზით რომ ერჩია წასვლა, ეს ვენეციის რესპუბლიკის ერჩის ამბროსი კონტარინის დღეურიდანაც კარგად მოჩანს. კონტარინი წერს, რომ, როცა ირანიდან 1475 წელს სამშობლოში ებრუნდებოდით, ჩემთან ერთად სპარსეთიდან სხვა ევროპელი ელჩებიც წამოვიდნენო, მათ შორის მოსკოვის მთავრის ელჩიცო; ჩვენ გადაწყვიტეთო, საქართველოზე გავლით და შავი ზღვით რესპუბლიკაში დაბრუნებაო. მათ მართლაც საქართველო გადასერეს თბილისზე გავლით და ფაზისში ანუ ფოთში მივიდნენ. მაგრამ აქ თავზარდამცემი ამბავი გაეფეთო, თურქებმა ყირიმის ნახევარკუნძულზე კაფა ანუ თოლოსი დაიკავესო. ელჩებს შეშინებულად და ამიტომ ერთმა ნაწილმა უკან დაბრუნება და შემახა-ბაქო-დარუბანდით ასტრახანისა და ვოლგის გზით მოსკოვზე გავლით ამკობინა დასავლეთ ევროპაში გასვლა, ხოლო ნაწილმა კი ჩერქეზეთის გზით ისტრეა ვამგზავრება. 2

მაგრამ მდინარე ღუნაის გარდა, შორე გზაც არსებობდა, დასავლეთ ევროპაში გასასვლელი. საქართველოს კუთვნილი შავი ზღვის სანაპიროებიდან ზღვით მდინარე დნებრის შესართავამდე, დნეპრით კიევეზ გავლით დნეპრის დასავლეთის შენაკადებით პოლონეთზე და აქედან ევროპის ყველა მიმართულებით. მე-12 საუკუნეში საქართველოდან შავი ზღვით და დნეპრით კიევეზდე მგზავრობა დადასტურებულია რუსული მითიანის ცნობითაც. 3

სანამ ევრაზია და ბელორუსია ლიტვა-პოლონეთის გაერთიანებულ სახელმწიფოს საზღვრებში იყო მოქცეული, შავი ზღვის და დნეპრის გზა საქართველოს ლიტვა-პოლონეთის სამეფოსთან ან ცალკეულად ლიტვის ღუნა სამთავროსთან აკავშირებდა. ამის შესახებ ჩვენ უტყუარი ცნობები გვაქვს, მაგრამ მე-15 საუკუნის უკანასკნელი ათი წლის მანძილზე საქართველოდან დასავლეთ ევროპაში გასვლა გართულდა 1492

წლის დასაწყისში ყირიმის ხანი მენლიკ გირეი მოსკოვს დიდ მთავარს, ცნობილ იოანე III, ვითომც როგორც მეგობარს, ატყობანებდა, რომ ლიტვა-პოლონეთის მეფის კუთვნილ ტერიტორიაზე, მდინარე დნებრის შავი ზღვის შესართავის რაიონში დნებრის მარჯვენა ნაპირის დასავლეთით ციხე-სიმაგრის აგება გადაეწყვიტეთო და განზრახულის სისრულეში მოსაყვანად მუშაობა უყვე მიმდინარეობსო. და როცა ამ საქმეს მოერჩები, ჩემი და ჩემი ძმის (ე. ი. იოანე III) დეშმანს მტრობის არ მოეკლებ შესაძლებლობის ფაქტებშიო.

ყირიმის ხანმა მართლა ააგო ციხე-სიმაგრე დნებრის შავი ზღვის შესართავთან დასავლეთ უბანზე, რომელიც შემდეგ ოჩაკოვის ციხე-სიმაგრედ იყო ცნობილი. თავზარდამცემი ამბავი იყო პოლონეთის მთავრობისათვის ოჩაკოვის აგება. პოლონეთი შავი ზღვის ნაპირებს სამუქამოდ ჰყარგავდა. თურქეთისა და ყირიმის რკალი შავ ზღვას თითქმის ყოველი მხრიდან გარს ედებოდა. პოლონეთის მეფე ჯერ კაზიმირი, ხოლო მისი გარდაცვლის თანახმა (1492 წ.) ოლექსანდრე კაზიმირის-ძე, სავანგელო ელჩობას გზავნის ყირიმში. პოლონეთის ელჩს ივანე გლინსკის დავალებული ჰქონდა ყირიმის ხანი დაეჯერებინა და დნებრის ქვემო დინების მიდამოებში ციხე-სიმაგრის მშენებლობა მიეტოვეებინა. პოლონეთის მთავრობა იღუქვამდა ხანს, ციხის მშენებლობაზე გაწეული ხარჯების ანაზღაურებას. 1

ფუჭი გამოდგა ყირიმის ხანთან დამეგობრების ცდები, ყირიმის ხანი ამხელად მოსკოვის მთავრისგან ღებულბოდ უფრო მეტი ღირებულების „მოსაკითხს“, მოხერხებულად სარგებლობდა ლიტვა-პოლონეთისა და მოსკოვის სამთავროს შორის არსებული წინააღმდეგობებით და ახლა, რაკი ყირიმელ თათრებს დაყრობების თავი არ ჰქონდათ, ძველ მონგოლებთან ეს მეშვეიდრები მუშაობლებზე მძარცველობითი თარეშების მოწყობის ხელობას დასდგომოდნენ და პარაზიტებით არსებობას განაგრძობდნენ.

პოლონეთის ელჩი ახლად აგებულ ოჩაკოვის ციხეში ჩამაწყვედა ყირიმის ხანმა. მდინარე ღუნაის, დნეპრისა და დნებრის შორის პოლიტიკური წინააღმდეგობის რთული კვანძი გაინაცვლა თურქეთის წინააღმდეგ მოკავშირეების ძებნა ლიტვა-პოლონეთის სახელმწიფოს საგარეო-პოლიტიკის ერთი მნიშვნელოვან საკითხთაგანია, მე-15 საუკუნის ოსმოსიანი წლებიდან დაწყებული. 2

დნებრის გზა ევროპისაკენ მე-15 საუკუნის

1 К. В. Базилиевич, Внешняя политика русского централизованного государства, вторая половина XV века, 1952 г. гл. 239.

2 Библиотека иностранных писателей о России. 1836 г., гл. 63, об. კონტარინის დღეური:

3. ამ გზის შესახებ იხ. ა. ცინცაძე, ძიებანი რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან. X-XVI სს, 1956 წ., გვ. 171-189.

1. პოლონეთის, თურქეთის და ყირიმის დამოკიდებულების შესახებ ცნობები იხ. К В Базилиевич, Внешняя политика русского централизованного государства... 1952 г., гл. 239—246.

2. იქვე.

მიწერულში საფრთხეშია. ამ გზით მიმოსვლა ქართველებისათვის იმაზეა დამოკიდებული, ანა თუ იმ წელს რა განწყობილება აქვს ყირიმის ხანს ლიტვა-პოლონეთის სახელმწიფოსთან და თვით ქართველ ზელსუფლებთან. საგანგებო სანუქრები, რა თქმა უნდა, გზას უნსდნად ქართველ დესანტებს ყირიმის სამფლობელოში. მაგრამ, ამჟამ დროს, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ უკრაინელი კაზაკობა ადვილად როდი ეთმობდა დნებარს გზას ყირიმედებს. ამრიგად, მე-15 საუკუნის უკანასკნელ წლებში საქართველოსათვის ვეროპაში გასასვლელი გზები არსებითად დაიხშო, მაგრამ მდინარე დნეპრი, ლიტვა-პოლონეთის სახელმწიფოს ფარგლებში მოქცეული, მაინც ერთადერთი უმოკლესი გზა რჩებოდა, დასავლეთით გასასვლელი, შემთხვევით არ არის კონსტანტინე მეფის წერილში აღნიშნული, რომ ყველაფერს ვერ ვწერ, რადგანაც ესპანელისაყენ მომავალ გზაზე მრავალი მტერიაო: „того ради что суть на пути врази мнози, как ведомо царствию твоему, что всегда мучимы есмь от безбожных“.

შეველო თუ არა ქართველ ელჩს 1495 წელს დნებარს გზის გარეშე ესპანეთში მისულიყო? 1492 წლის ფაქტი ნათეს ხდის, რომ შემხაბაქო-დარბანდი ოქრის, ურდო ასტრახანი-კოვლით მოსკოვამდე ქართველ ელჩს (კახეთის მეფის ელჩს) გაუვლია, ხოლო მოსკოვიდან ლიტვა-პოლონეთით დასავლეთ ვეროპაში გამგზავრება ძნელი აღარ იყო. მაგრამ კორნელი მღვდელ-მონაზონი და ესპანელი სტუმრები ამ გზით არ უნდა წასულიყვნენ ვეროპაში. იყენ ვიცით, რომ ამ გზას უკეთეს შემთხვევაში ოთხი თვე სჭირდებოდა მოსკოვამდე. აქ უნდა გამოვხატოთ და მხოლოდ მეორე წლის განახლებზე განვიკითხოთ გზა. ვატყანის არქივში დაცული საბუთებიდან ახლა ჩვენ ვიცით, რომ კონსტანტინე მეფის ელჩი, კორნელი მღვდელ-მონაზონი, 1496 წლის ივნისში, ესპანეთში ყოფნის შემდეგ, რომიდან ბრუნდება სამშობლოში, მას პაპი სარეკომენდაციო ბარათს 1496 წლის 5 ივნისის თარიღით აძლევს. ეს იმის დამამტკიცებელია, რომ კორნელი დესანტი 1495 წელს საქართველოდან განახლებულზე გამგზავრებულ ესპანეთში ამავე წელს მივიდა, იქნადა კი რომში გადგოიდა და 1496 წელს ივლისში სამშობლოში ბრუნდება. ცხადია, ელჩები რუსეთის გზით არ წასულან ესპანეთში.

იყო შესაძებ გზა, რომლითაც ქართველ ელჩს და ესპანელ სტუმრებს საქართველოდან ესპანეთში შეიძლებოდა ემგზავრათ. ეს უნდა იყოს ის გზა, საიდანაც კორნელი მღვდელ-მონაზონი და ესპანელი დესანტი მოვიდნენ საქართველოში, საქართველოდან იერუსალიმამდე. ხოლო იერუსალიმიდან ხმელთაშუა ზღვით ესპანეთამდე. ჩვენ, რომ კონსტანტინე მეფის იზაბელასადმი გავზავნილ წერილს რუსული თარგმანი პოლონეთში არ გვეპოვნა და მხოლოდ ესპანე-

თის არქივში დაცული კონსტანტინე წერილის დედანი აღმოგვეჩინა. შეიძლება არც ეს დედანიც-ყო საქართველოდან დასავლეთ ვეროპაში გასასვლელი გზების ძიება. კონსტანტინე მეფის წერილის შინაარსის მიხედვით, ყოველგვარი ყოყმანის გარეშე, ელჩების მარშრუტს იერუსალიმის მიმართულებით და ხმელთაშუა ზღვით ევზარედებდით ვ. ი. რა გზითაც მოვიდნენ საქართველოში, იმავე გზით დაბრუნებულად ჩავთვლიდით. მაგრამ, როგორც ხანს, საქართველოდან ქართველი და უცხოელი დესანტები შავი ზღვით დნებარით პოლონეთზე გაეცილ წასულან ვეროპაში.

მაინც რატომ უნდა ამოერიოთ საქართველოში დნებარს და პოლონეთის გზა? კონსტანტინე მეფის წერილიდან აშკარა არის, რომ ქართველი და ესპანელი ელჩები როცა იერუსალიმიდან თბილისში მოდიოდნენ, თურქეთის საწინააღმდეგო კოალიციის შექმნის მიზანშეწონილანაზე შეთანხმებული იყვნენ. ევგვიპტის სულტანთან საქმე უნდა გამოჩვენებული იყო. ლიტვა-პოლონეთის სახელმწიფო, როგორც ზემოთ აღნიშნული იყო, მე-15 საუკუნის ოთხმოციანი წლებიდან თვით იყო ინიციატორი თურქეთის მოწინააღმდეგეების ერთ კავშირში გაერთიანებისა. ეტობა, საქართველოში თვალყურს ადევნებდნენ თურქეთის დაპყრობებს. ამ მხარე სარტერესა, როგორც არაფერ ყოფილა ინფორმირებული ქართველი მეფე კონსტანტინე თუ რა ხდებოდა იმ დროს მსოფლიოში: „...где тая слава, честь, что имаша хрестiane... где светлый и славный великий Костянтин град... где Трапезонское царство и Амореиское Якийское и Егрипское? и где Сербская земля? и где суть иные земли?“... სხვა რიგად არც შეიძლებოდა ყოფილიყო, სახელმწიფო რაღაც ჰქონდათ ქართველებს საქართველოს გარეშეში მაინდარე პრიციპალიტატის თვალყური უნდა ედევნებინათ და ქვეყნის გადასარჩენად საჭირო ღონისძიებები უნდა გამოეჩინათ. სახელმწიფო, რომელიც ამ საქმეებს თავს ვერ ართმევდა, იღუპებოდა, რასაც ზოგჯერ თვით ხალხის გადაგვარება და გადაშენება მოჰყვებოდა.

ლიტვა-პოლონეთის ტერიტორიაზე ქართველ დესანტს გაეცა გამოწვეული უნდა იყოს არა მარტო ვეროპაში გასასვლელი უმოკლესი გზის ძიებით, არამედ პოლონეთის სახელმწიფოსთან, როგორც თურქეთის მოწინააღმდეგე პოლიტიკურ ერთეულად, დაახლოების ცდილ. საფუძრებელია, რომ ქართველ ელჩს, ლიტვა-პოლონეთის მაშინდელ მეფისათვის, აღუქანდარე კაზიმირის-ძისათვის თურქეთის საწინააღმდეგე გეგმა გაუცენია და ესპანეთის დედოფლისათვის ვანკოთენილი წერილი უჩვენებია. ამის შედეგი უნდა იყოს ვარშავის არქივში კონსტანტინე მეფის წერილის რუსული თარგმანის არსებობა. ცნობილია, რომ პოლონეთში ლიტვის დიდ მთავ-

არბს ირჩედნენ მეფეებად. მე-15 საუკუნიდან მოკლებული პოლონეთი ამ გზით ლიტვის დიდი სამთავროს ტერიტორიების შემოერთებას ფიქრობდა. ლიტვაში კი დიდი მთავრის კარზე რუსული ენა იყო ვაბატონებული. ლიტვა თითქმის რუსული სამთავრო იყო. აქ შემოდდიოდა ძველი რუსული სამთავროები პოლონის, სმოლენსკის მინსკის ვალინ-ვოლინის ზეპირიკვის კიევის და სხვ. წერილი სამთავროები. ერთხანად საკითხი ასე იდგა, რომ რუსეთი ლიტვის დიდი სამთავროს ვარშემო შეიძლებოდა ვაერთიანებულყოფი. ამ ნიდავზე ლიტვის დიდი სამთავროსა და მოსკოვის სამთავროს შორის ხანგრძლივი ბრძოლა მიმდინარეობდა.

ლიტვის არქივები ნაწილობრივ რუსულ ენაზე დაწერილ დოკუმენტებს შეიცავს, რა თქმა უნდა, აქედრ რუსულ დოკუმენტებს თავისი სპეციფიკა აქვს, მაგრამ არსებითად იგი რუსულია.

ქრისტიანული სახელმწიფოები სავრთო მტრის წინააღმდეგ მოქმედებისას საიდუმლოებას ერთმანეთს უყოყმანოდ უზიარებდნენ. ლიტვა-პოლონეთის მეფესთან თუ საგანგებო წერილი არ წყლითა ქართულ დესპანს, მამის უნდა ვიგულისხმობ, რომ მტრის შიშით არ დაუწერიათ, თორემ ზეპირად მოსახსენებელი საიდუმლო გეგმები უდავოდ მოქონდა ქართველ ელჩს ალექსანდრე კაზიმირის-ძესთან.

იზაბელასადმი განუთქვილ წერილის პოლონეთში რუსულ ენაზე თარგმნა იმის მანქენებელია, რომ მაშინდელი პოლონეთის მეფის ალექსანდრე კაზიმირის-ძის კარზე ლიტვის დიდი სამთავროს რუსი ბოიარები იყვნენ პოლონელ პანებთან ერთად სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკის ხელმძღვანელებად და შთაღუქმენტი რუსულ თარგმანში გააცვენს. სამწუხაროდ, ჩვენ პოლონეთის არქივებში არ გვიმუშავია, თორემ შესაძლებელია, კონსტანტინე მეფის წერილის ლათინურ ენაზე ვადაწერილი პირიცი იხაზებოდეს. ლიტვა-პოლონეთი, როგორც აღნიშნული იყო, მე-15-16 საუკუნეში თურქეთის ბრობლუმით დიდად დაინტერესებული იყო. მაგრამ თურქეთის ბრობლუმის ვარდა, ლიტვის დიდი სამთავროსა და შემდეგ ვაერთიანებულ ლიტვა-პოლონეთის სახელმწიფოსა და საქართველოს შორის ურთიერთობა შავი ზღვით სავადად ვაგაოვებებული უნდა ყოფილიყო. შემთხვევითი არ უნდა იყოს, რომ მე-13 საუკუნის ვოლინელმა შემართანემ თავის თხულებებაში შესანიშნავი ცნობა შემოკვირნა და ვით აღმაშენებლის დროს საქართველოში ვაღმოსახლებულ ყოვალების შესახებ.¹

ვალინ-ვოლინის სამთავროს შავი ზღვით ურთიერთობა ქონდა საქართველოსთან, იმის

შემდეგაც, როცა ეს სამთავრო ლიტვის და პოლონეთის სახელმწიფოს ფარგლებში შემოქმედდა. დნარისა და მისი შენაკადების გზით საქართველო რომ ურთიერთობაში იყო მე-17 საუკუნის პირველ ნახევარში ლიტვა-პოლონეთის სახელმწიფოსთან და ეს ურთიერთობა სავადად მტკიცე რომ ყოფილა, ამის შესახებ ჩვენ უტუვარ ცნობის ვაწყვის ცნობილი მოგზაური პიეტრო დელა-ვალე. იგი რომის პაპისადმი ვანუთქვილ მოხსენებით ბარათში 1627 წელს ერთგან წერს: „თითონ პოლონეთის ხელმწიფეს, როგორც ამბობენ, ამ მთავრებთან (გურბილთან და დანიანთან) მივიწერა და მეგობრობა აქვს ხშირად ერთი გვიწინიდან მეორეში სავადად ხომალდები დადიანა“.² უდავოდ სავარადადებო ცნობა არის! იმავე მოხსენებითს ბარათში იგივე იეტროი სავანგებოდ შენიშნავს, რომ: „ქართველი მთავრები, ესე იგი იმერეთისა, ოდიშისა და გურიათის, ყოველთვის აყვავებული იყვნენ და ახლა კიდევ უფრო აყვავებულან... იმათ დიდი ვაჭრობა აქვთ კონსტანტინეპოლთან და შთელ სახურმწიფოთან აბრეშუმითა და სხვა რამეებითა... პოლონეთის კახაყებს რომელნიც დნეპრის შავ ზღვასთან შესართაზე ცხოვრობენ, დიდის სიყუარულით იღებენ თავიანთ ქვეყნებში, როგორც ქრისტიანებს, რადგანაც ისინი თურქების დიდი მტრები არიან და დიდ ზარალს აყენებდნენ წინათ და ახლაც იმათ... რადგანაც კახაყები დღეს შავი ზღვის ბატონები არიან... პოლონეთის ხელმწიფეს ამ გზით, რომელიც ძლიერ მოყვება, შეუძლია დიდად დაეხმაროს ქართველებს ვაჭირებებაში...“³

პიეტრო დელა-ვალე თავის მოგზაურობის აღწერილობაში ერთგან წერს, რომ სპარსეთის მეფის კარის-კაცს ვუმტკიცებდი, რომ კახაყებში (პოლონეთის კახაყები ინუ უკრაინელები „ზაპოროყე“, ი. ე.) კავშირის მეშვეებით სპარსეთს შეუძლია აბრეშუმი ევროპაში ვაყიდოს ისე, რომ თურქეთის ტერიტორიაზე ვაგულა არ დასჭირდეს... სპარსეთის აბრეშუმი სულ მოკლე გზით შეიძლება მიტანილ იქნეს ევროპაში. იმ ვრძელი და სანაშარი გზების ნაცყლად, რომელნიც ალაზე (ალეპოზე) და ორმუზე ვადიან... ევპარი ამ გზით (ე. ი. შავი ზღვით) აბრეშუმს 10-20 დღეში ვადაიტანს... იმ დროს, როცა ოყეანის ვზას რვა-ათი თვე სჭირდებოდა თუ შიტი არა, ხოლო ხმელთაშუა ზღვის ვზას სულ ოცა 2-3 თვე... თანაც ეს შორი გზები მეკობრეებით არის სავსე, ქარიშხლებიც ხშირია...“³

და რომ უკრაინის გზით ლიტვა-პოლონეთის სახელმწიფოსთან და სხვა ევროპის ქვეყნებთან სავადად ურთიერთობაში ყოფილა ჩაბმული და-სავლეთი და აღმოსავლეთი საქართველო, ამის

¹ ამის შესახებ იხ. ი. ცინცაძე, ძიებანი რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან X-XVI სს, გვ. 189-202.

¹ ი. ცინცაძე, უკრაინისა და საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან, 1954 წ. გვ. 44.

² იქვე.

³ იქვე, გვ. 41-42.

შესახებ ახლა, მოტიანილი წერილობითი ძეგლების გარდა, ნათლად შეტყუვდებენ სხვა ფაქტობივ.

ამ ათიოდე წლის წინათ, ერთმა სტუდენტმა რამდენიმე ცალი ვერცხლის მონეტა გადმოშვა და მოთხრა, რომ ქობულეთის რაიონში არის ნაპოვნო. ისე მახსოვს რომ ორი მათგანი 1627 თუ მახლობელი წლის იყო. წარწერა ცხადყოფდა, რომ მონეტა პოლონური იყო, თვით შათი მეფის გამოსახულებით. მაშინ ამ გარემოებას მე ყურადღება არ მივაქციე და კითხვაც არ დამიყენებია, რატომ უნდა აღმოჩენილიყო პოლონური ფული საქართველოში. მაგრამ, როდესაც ძველ უკრაინასა და საქართველოს ურთიერთობის ისტორიის მასალებზე მუშაობას შევეუდეთ 1954 წელს, მხოლოდ მაშინ მომავლობა პოლონური მონეტების ჩვენი ქვეყნის ტერიტორიაზე აღმოჩენის მნიშვნელობა.

ბათუმის მუზეუმის თანამშრომელთა თავაზიანი დახმარებით იქაური ნემიზმატიკური კოლექციების გადასინჯვამ დამარწმუნა, რომ პოლონური მონეტები იქაც საკმაოდ არის წარმოდგენილი. ჩვენი ნემიზმატიკური დ. კაპანაძესთან საუბარში გამოირკვა, რომ პოლონური და ევროპის სხვა სახელმწიფოების მონეტების საგანძურები დიდი რაოდენობით აღმოჩნდა ქ. მახარაძის მხა-

რეში და თბილისშიაც ტრამაის ხაზის სამუშაოების დროს. ეს ფაქტები მკვიდრ დასაყრდენს უქმნიან პიეტრო დელა-ვალეს ცნობებს.

მასალების ასეთ მონაცემებთან დაკავშირებით საჭირო იქნება პოლონეთის არქივებსა და სხვა წერილობითი ძეგლებში ქართველი მეცნიერის საგანგებო მუშაობა. დარწმუნებული ვართ, რომ ასეთი მუშაობის შედეგად არა ერთი საყურადღებო ცნობა აღმოჩნდება. სამწუხაროდ, დღემდე არც უკრაინის მუზეუმში გვიწარმოებია დაკვირვება და არც ლიტვა-პოლონეთის მასალებზე.

აქ წარმოდგენილ ყველა მასალის გათვალისწინების შემდეგ, ვფიქრობთ დაახლოებით მაინც საეარადებული ხდება რატომ აღმოჩნდა ქართველი მეფის კონსტანტინეს ესპანეთის დედოფლსადმი, იზაბელასადმი, გაგზავნილი წერილის რუსული თარგმანი ვარშავაში. ამ წერილს დღეს სანამ ესპანეთის სიძველეთსაცავებში კონსტანტინე მეფის ზელმოწერილი დედანი არ აღმოჩენილა, დედნის მნიშვნელობა ენიჭება. ეს ძეგლი მედამ მჭევრმეტყველი ფაქტი იქნება ჩვენი წინაპრების დაუცხრომელი მუშაობის ქართველობის შესანარჩუნებლად. წარმოდგენელ მძიმე პირობებში მოწინავე ქართველობას იარაღი არ დაუყარია, გამოსავალი უძებნია და უპოვია.

აუსიღებელი განმარტება*

ფერნალ „მნათობის“ 1958 წ. № 7-ში დაბეჭდილია განხილვის წესით კ. აქმარდიას წერილი „ფილოსოფიის ზოგიერთი სადავო საკითხის შესახებ“. ავტორი ეხება დიალექტიკური მატერიალიზმის პროგრამებსა (რომლებიც დამტკიცებულია უმაღლესი განათლების სამინისტროს მიერ) და ზოგიერთ სახელმძღვანელოს, გამოქვეყნებულს 1954 წლ. შემდეგ, და ცდილობს დამტკიცოს, რომ ამ პროგრამებში და სახელმძღვანელოებში მოიპოვება უხეში შეუდომები რევოლუციონისტული ხასიათისა. ავტორი წერს, რომ ამ პროგრამებსა და სახელმძღვანელოებში წამოყენებული დებულებები „რევოლუციონიზმის გამართლება“ (გვ. 125).

ჩვენ არ შეგვიძლია ეს ბრალდებები უფერადღებოდ დავტოვოთ, ჯერ-ერთი, იმიტომ, რომ საკითხებია, რომელთაც წერტილის ავტორი ეხება, მარქსისტულ-ლენინური ფილოსოფიის პრინციპული საკითხებია, და, მეორეც, ავტორის კრიტიკა ეხება დიალექტიკური მატერიალიზმის სახელმძღვანელოს, რომელიც გამოქვეყნებულია სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობის მიერ და რომლის ავტორები არიან ამავე უნივერსიტეტის დიალექტიკური მატერიალიზმის კათედრის წევრები. წერტილის ავტორი არ ასახელებს ამ სახელმძღვანელოს, მაგრამ ნათელია, რომ მის მხედველობაში სწორედ ეს სახელმძღვანელო აქვს: ის აკრიტიკებს იმ ზოგიერთ სახელმძღვანელოს, რომლებიც გამოქვეყნდა 1954 წლ. შემდეგ, ხოლო ასეთი სახელმძღვანელო ჩვენს კავშირში მხოლოდ ერთია — ეს არის ჩვენი სახელმძღვანელო, 1955 წ. გამოქვეყნებული. გარდა ამისა ავტორი აკრიტიკებს სწორედ იმ დებულებებს, რომლებიც ამ სახელმძღვანელოშია წამოყენებული, და რადგან კ. აქმარდიას წერილი დაიბეჭდა განხილვის წესით, ჩვენი გვინდა განვიხილოთ, თუ რამდენად მართებულია მისი საყვედურები სახელმძღვანელოს მიმართ, მისი ბრალდება, რომ ჩვენი დებულებები რევოლუციონისტული ხასიათისა არიან.

წერტილის ავტორი აღნიშნავს, რომ საბჭოთა ფილოსოფოსების შრომებში დოკტრინიზმის წარმოშობა დაკავშირებული იყო პიროვნების კულტთან, და პარტიამ მართებულად დავაშოროვტორი პიროვნების კულტი, ისე მასთან დაკავ-

შირებული დოკტრინიზმი. მაგრამ დოკტრინიზმის წინააღმდეგ ბრძოლის ნიშნით ზოგიერთ ადგილს აქვს მარქსიზმ-ლენინიზმის ძირითადი, საყოველთაოდ ცნობილი პრინციპების რევეზიანა და უარყოფას (გვ. 118); ფილოსოფიურ ნაშრომებში პიროვნების კულტის კრიტიკის საბაზით დაშვებულია ძალზე უხეში შეცდომები, რომლებიც ამახინჯებენ მარქსისტულ-ლენინური ფილოსოფიის ბუნებას (გვ. 118).

მეთხველისათვის გასაგები რომ იყოს, რაში ხედავს წერტილის ავტორი რევოზიანს, მარქსიზმის დამახინჯებას პროგრამებსა და სახელმძღვანელოებში, უნდა აღვნიშნოთ შემდეგი. მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსებმა აღმოაჩინეს სამყაროს — ბუნების, საზოგადოებისა და აზროვნების — მოძრაობის, განვითარების უზოგადესი კანონები; ეს კანონები ცნობილია როგორც დიალექტიკის ძირითადი კანონები და მათ ვარკვეული სახელწოდებაც აქვს: 1) რაოდენობისა და თვისობრიობის ერთმანეთში გადასვლის კანონი, 2) უარყოფის კანონი და 3) დამირიბირებულია (წინააღმდეგობათა) ბრძოლისა და ერთიანობის კანონი. მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსები სამყაროს, მისი საგნების, მოვლენების მოძრაობას, განვითარებას ახსნიან ამ სამი კანონით.

მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსები უპირისპირებენ მათ მიერ შემუშავებულსა დასაბუთებულ დიალექტიკურ მეთოდს მეტაფიზიკურ მეთოდს და აღნიშნავენ იმ ძირითად ნიშნებს, რომლებითაც პირველი მეთოდი განსხვავდება მეორე მეთოდისაგან.

ახლა საკითხი ეხება დამოყიდებულებას დიალექტიკის ძირითად კანონებსა და იმ ნიშნებს შორის, რომლებითაც დასახელებული მეთოდები ერთმანეთისაგან განსხვავდება. რით, რა ნიშნით (ნიშნებით) შეიძლება ეს ორი მეთოდი განსხვავდეთ ერთმანეთისაგან? ეს საკითხი მარტვად უნდა იყოს: საკმარისია დავისახელოთ ისეთი ნიშნები, რომლებიც ერთ მეთოდს არსებითად განასხვავებს მეორე მეთოდისაგან. როგორია ეს ნიშნები? სულ ერთია, თუცა ისინი ზემოწამოყენებულ პირობას აკმაყოფილებენ. განსხვავების ნიშნებად შეიძლება იქნეს მინერული დასახელებული სამი კანონი: დიალექტიკა აღიარებს წინააღმდეგობათა ერთიანობასა და ბრძოლას სინამდვილეში, რაოდენობისა და თვისობრიობის ურთიერთში გადასვლას და სხვ. მეტა-

* განხილვის წესით. რ ე დ.

ფიზიკა უარყოფს ამ კანონებს. შესაძლებელია განსხვავების ნიშნებად დაეახებოთ ის, რომ დიალექტიკური მეთოდი განიხილავს სინამდვილეს განვითარების პროცესში, აღიარებს მოვლენების ურთიერთკავშირს, ხოლო მეტაფიზიკური მეთოდი სინამდვილეს ასე არ განიხილავს, მათ პრიციპულად უარყოფს.

გ. ი. ლენინი, 16 ელემენტს (ნიშანს); ზამოყრელით ზოგიერთს: 1) განხილვის ობიექტურობა, 2) ერთი საგნის მრავალ განსხვავებულ მემართებათა ერთობლიობა მეორისადმი, 3) ამ საგნის განვითარება, 4) ამ საგნის შინაგანი წინააღმდეგობა, 7) ანალიზისა და სინთეზის შერთება..., 10) საგნის ახალი მხარეების აღმოჩენის (раскрытие) უსასრულო პროცესი, 11) შემეტყვნების პროცესის უსასრულო გაღრმავება... მოვლენიდან არსებისაკენ და სხვ., 12) თანაარსობიდან ერთობლიობისაკენ..., 15) შინაარსისა და ფორმის ბრძოლა, 16) რაოდენობის გადასვლა თვისობრიობაში და პირიქით I.

ა. სტალინმა აღნიშნა ოთხი ძირითადი ნიშანი, რომლებითაც შესაძლებელია დიალექტიკური მეთოდის განსხვავება მეტაფიზიკური მეთოდისაგან: 1) მოვლენათა ურთიერთკავშირი, 2) მოვლენათა განვითარება, 3) რაოდენობის თვისობრიობაში გადასვლა და პირიქით და 4) წინააღმდეგობათა ბრძოლა, როგორც ძირითადი აზნული საყაროს მოძრაობისა და განვითარების. უნდა აქვე აღვნიშნოთ, რომ ა. სტალინის მიერ აღნიშნული ნიშნები, საეგზობით საყაროსია იმისათვის, რომ დიალექტიკური მეთოდი განესხვავებოთ მეტაფიზიკურისაგან.

რამი ხელდას კ. აქბარდია 1954 წ. შემდეგ გამოქვეყნებული პროგრამებისა და სახელმძღვანელოების „უხემ შეცდომებს“, „რევოლუციონიზმის გამართლებას“ კ. აქბარდია ეხება რამდენიმე საკითხს და, როგორც დავინახავთ, თვითონაც ვერ ერკვევა ვერც იმაში, თუ რა ბრალდებებს წაბოუყენებს სახელმძღვანელოს ავტორებს და ვერც იმაში, თუ რისი დამტკიცება უნდა და ნამდვილად რას ამტკიცებს იგი.

ძირითადი „უხეში შეცდომები“, მისი აზრით, მდგომარეობს შემდეგში: 1) სახელმძღვანელოს ავტორები ამოავდებენ დიალექტიკის ისეთ ნიშნებს, როგორცაა „მოვლენათა საუოველთაო კავშირი“ და „მოვლენათა მოძრაობა და ცვლილება“, ისინი ამ ნიშნებს „აუქმებენ“ (გვ. 118); 2) ისინი ამ ნიშნებს დიალექტიკის კანონებად არ თვლიან.

გავარჩიოთ, რამდენად მართებულია წერტილის ავტორის ეს ბრალდებები და რამდენად მართებულია ავტორის მსჯელობა ამ საკითხებზე.

1. კ. აქბარდია წერტილის დასაწყისშივე ურევს ვრთმანეთში ორ განსხვავებულ საკითხს: ის ხან

იმის დამტკიცებას ცდილობს, რომ პროგრამებისა და სახელმძღვანელოების რეკონსტრუქციისა და კავშირის ნიშნებს უნდა შევხედეთ იმას, რომ ისინი ამ ნიშნებს კანონებად არ თვლიან. რომ ეს ასეა, წერტილის დასაწყისშივე ჩანს. კ. აქბარდია აღნიშნავს, რომ ხსენებულ პროგრამებსა და სახელმძღვანელოებში მოძრაობისა და კავშირის ნიშნები „გაუქმებულია“, „არსად არ არის აღნიშნული, რომ „კავშირი“ და მოძრაობა“ მარქსისტული დიალექტიკური მეთოდის ნიშნებია, როგორც ამას აღვნიშნავთ 1954 წლამდე“ (გვ. 118). ამ დებულებას მაინცვე მოსდევს შემდეგი: „მაგრამ რატომ არ ცნობენ დიალექტიკური მატერიალიზმის ახალი პროგრამებისა და სახელმძღვანელოების ავტორები, „კავშირის“ და მოძრაობის“ დიალექტიკური მეთოდის კანონებად?“ (გვ. 118). საკითხებია, რა შეცდომის ზედღვართ ზევი? ამ ნიშნებს კანონებად არ ვთვლით, თუ მათ საერთოდ ვაუქმებთ? თუ ამ ნიშნებს საერთოდ ვაუქმებთ, ზედმეტი ხდება იმის მტკიცება, რომ მათ კანონებად არ ვთვლით! თუ ისინი ნიშნებიც აღარ არიან, მით უმეტეს, კანონებიც აღარ იქნებიან.

პირველვე საბუთი, რომელიც მოჰყავს ამს. აქბარდიას ხსენებული ავტორების წინააღმდეგურავეს დიალექტიკის არსებით პრობლემას მისი გადაცემის, დაღაგების პედაგოგიურ (მეთოდურ) საქებითან. ავტორი აღნიშნავს, რომ სახელმძღვანელოს შეფასებისას უნდა გამოვიყოფოთ იქიდან, თუ რამდენად მისაწვდომია მისი შინაარსი „იმ აღმართის გონებისათვის, რომელიც იზიარებს მარქსიზმის იდეოლოგიას, მაგრამ არ იცის მარქსისტული ფილოსოფია და ამიტომ პირველად უხდება მისი შესწავლა და გაგება“ (გვ. 119). გამოიღოს რა ამ პრინციპიდან, კ. აქბარდია აყენებს შემდეგ დებულებას: „განვითარების“ (დიალექტიკის) თეორიის გადმოცემა და მისი შესწავლა აბსოლუტურად შეუძლებელია „მომართობისა“ და „კავშირის“, როგორც დიალექტიკის ნიშნების, განხილვის გარეშე“ (იქვე. ზახი იქმია კ. ბ.).

გავარჩიოთ ეს საბუთი. როგორი უნდა იყოს გადმოცემა განვითარების თეორიისა სახელმძღვანელოში, რომ ის გასაგები იყოს (გვ. 119) შესწავლულისათვის, ენება იმას, თუ რამდენად პედაგოგიური თვალსაზრისით არის გამართული სახელმძღვანელო და არა იმას, წარმოადგენს ეს ნიშნები კანონებს თუ არა.

ავტორი ვერ ამჩნევს, რომ ის არაფრთმთქმელ დებულებას „წამოაყენებს“: განვითარების თეორიის გადმოცემა აბსოლუტურად შეუძლებელია „მომართობის“ ნიშნის გარეშე. მოძრაობის ცნება მარქსისტულ დიალექტიკაში იხმარება როგორც ცვალებადობა, განვითარება საერთოდ, როგორც ამას აღნიშნავენ მარქსიზმლენინიზმის კლასიკოსები (იხ. ვნვლსი, ბუნე-

1 В. И. Ленин. философские тетради. 1947, гв. 192 — 193.

ბის დიალექტიკა, გვ. 255). რა გამოდის კ. აქ-
 ბარდას წამოყენებული დებულებიდან? თურმე
 განვითარება თეორიულ თუ ელემენტარულ,
 უნდა ელემენტარულ განვითარებაზე (მომართო-
 ბაზე). და ეს ტაქტოლოგიური გამოთქმა ფორ-
 მულურებულია როგორც რაღაც ახალი პრინცი-
 პი, ახალი დებულება: „გამოვლიერათ რა ამ
 პრინციპიდან, ჩვენ ვაყენებთ შემდეგ დებულე-
 ბას!“ არავითარი პრინციპი და არავითარი აზ-
 რიანი დებულება ეს არ არის: განვითარების
 თეორიის ვადმოცემისას შეუძლებელია „განვი-
 თარება“ გამოვტოვოთ (ამაზე კიდევ ქვემოთ).

გამოტოვებულია, გაუქმებულია მართლაც
 მოძრაობისა და კავშირის ნიშნები იმ სახელმძღ-
 ვანელოში, რომელიც გამოქვეყნებულია 1954
 წლის შემდეგ? ენახათ, როგორ არის ეს საკით-
 ხი განხილული ამ სახელმძღვანელოში?

საკითხი კავშირისა და მოძრაობის ნიშნების
 შესახებ ორჯერ არის განხილული ამ სახელ-
 მძღვანელოში, ერთხელ — თავში „მატერიალის-
 ტური დიალექტიკის ძირითადი კანონები“
 (თავი V) და მეორედ — მეექვსე თავში: „მატე-
 რიალისტური დიალექტიკის კატეგორიები“.

მეხუთე თავში მთელი პარაგრაფია სათაუ-
 რით: „დიალექტიკის ნიშნები და დიალექტიკის
 ძირითადი ნიშნები კავშირი“ (გვ. 244 — 249). ამ
 პარაგრაფში განხილულია დიალექტიკის ის

ელემენტები, რომლებიც დახასიათა
 ვ. ი. ლენინმა; შემდეგ ამას მოსდევს:
 „ი. სტალინმა, ვ. ი. ლენინის ზემოთ ჩამოთუ-
 ლილ დებულებათა საფუძველზე ჩამოაყალიბა
 დიალექტიკის ცნების განსაზღვრება, რომელიც
 დიალექტიკის ოთხი ძირითადი ნიშნის ერთი-
 ნობით არის წარმოდგენილი“. დახასიათებულია
 ოთხივე ნიშანი (პირველი — ურთიერთკავშირის,
 მეორე — მოძრაობა-განვითარების ნიშნები);
 შემდეგ ავტორი ამ ოთხი ნიშნის დიალექტიკურ
 ერთიანობას არკვევს. თუ დასაბუღებულია და
 დახასიათებულია ი. სტალინის მიერ აღნიშნული
 ოთხივე ნიშანი, როგორ შეიძლება ამის შემდეგ
 იმის თქმა, რომ კავშირისა და მოძრაობის ნიშ-
 ნები სახელმძღვანელოში გაუქმებულია, რომ არ
 არის არსად აღნიშნული, რომ მოძრაობა და კავ-
 შირი მარქსისტული დიალექტიკური მეთოდის
 ნიშნებია, როგორც ამის მტკიცების ცდილობს
 კ. აქბარდია. პარაგრაფის სათაურში შიანი წყე-
 პითხა კრიტიკოსს, თუ ტექსტს არ მაქცია ყუ-
 რადღება. იქნებ სათაურშია მხოლოდ აღნიშნუ-
 ლი ეს ნიშნები, და შინაარსში მათ შესახებ
 არაფერია ნათქვამი? სახელმძღვანელოში, რო-
 გორც აღნიშნეთ, დახასიათებულია არა მხო-
 ლოდ ეს ნიშნები ცალ-ცალკე, არამედ მოცემუ-
 ლია ცდა მათი ურთიერთთან დიალექტიკური
 კავშირის გარკვევისა, ვ. ი. მოცემულია ცდა
 იმის ზეენებისა, რომ „კავშირის“ ნიშანი დია-
 ლექტიკურად დაკავშირებულია „მოძრაობის“
 ნიშანთან, ეს უკანასკნელი — მესამე ნიშანთან,
 ხოლო მესამე — მეოთხესთან. შესაძლებელია ამ

ცდას მკითხველი არ დაეთანხმოს, მაგრამ შეუძ-
 ლებელია იმის უარყოფა, რომ ამ ნიშნებზე
 სპეციალურად არის მსჯელობა (და არც ერთი
 მათგანი არ არის გაუქმებული).

რად დასტურდა ავტორს იმის მტკიცება, რომ
 არსად არ არის აღნიშნული, რომ კავშირი და
 მოძრაობა მარქსისტული დიალექტიკის ნიშნე-
 ბია?

იქნებ ავტორს მხედველობაში მეექვსე თავი
 აქვს და არა მეხუთე. დავუშვათ, რომ მეექვსე
 თავში ამ ნიშნებზე არაფერია ნათქვამი. ამარ-
 თლებს ეს გარემოება წერილის ავტორს? რასა-
 კტრეველია, არა. მეხუთე თავში ხომ არის გარ-
 კვეული ეს საკითხი; განა მეექვსე თავში ისევ
 ამ ნიშნებზე უნდა ყოფილიყო საუბარი?
 კ. აქბარდია, არ ასაბუღებს რა სახელმძღვანე-
 ლოს, არც მის მეექვსე თავს — სწორედ ამ
 თავის შინაარსზე მსჯელობს.

შამ ასე: მეექვსე თავში სრულიად რომ არ
 ყოფილიყო მსჯელობა ამ ნიშნებზე, კ. აქბარ-
 დიას კრიტიკა მაინც საყენებლად უსაფუძვლო იქ-
 ნებოდა, რადგან ამ ნიშნებზე დაწერილებით მე-
 ხუთე თავშია საუბარი. ენახათ ახლა, რა ხდე-
 ბა მეექვსე თავში.

მეექვსე თავის პირველ ოთხ გვერდზე
 (გვ. 256 — 260) მსჯელობა წარმოებს სწორედ
 პირველ ორ ნიშანზე, კავშირისა და მოძრაობა-
 განვითარების ნიშნებზე. სპეციალურად განხი-
 ლულია განვითარების ცნება (§ 4). აღნიშნულია
 ისიც (ზელახლა), რომ ი. სტალინმა ჩამოაყა-
 ლბა მატერიალისტური დიალექტიკის ოთხი
 ძირითადი ნიშანი დიალექტიკური მეთოდის მე-
 ტაფიზიკური მეთოდისაგან განსხვავებისათვის.
 აქაც, მაშ, ეს ნიშნები არ არის „გაუქმებელი“.
 რასაკვირველია, ამ ნიშნებზე აღარ იქნებოდა ამ
 თავში დაწერილებით მსჯელობა, რადგან ეს
 საკითხი გარკვეულია წინა თავში და გარდა ამის-
 სა, აქ სპეციალური საკითხი არის დასმული. ეს
 საკითხი ეტება მოძრაობისა და კავშირის ნიშნე-
 ბის დამოკიდებულებას დიალექტიკის ძირითად
 კანონებსა და კატეგორიებთან.

დებულება, რომელიც აქ გამოთქმულია, შემ-
 დევში მდგომარეობს: მოძრაობა საერთოდ
 (ცვლილება, განვითარება) არ წარმოადგენს
 კანონს; როგორც მექანიკური მოძრაობა არ
 არის კანონი, არამედ არსებობენ კანონები, რომ-
 ლებსაც მექანიკური მოძრაობა ემორჩილება,
 როგორც ფიზიკური პროცესები (მოძრაობა) არ
 წარმოადგენს კანონს, არამედ არსებობენ კანო-
 ნები (ფიზიკის მიერ აღმოჩენილი), რომლებსაც
 ეს პროცესები ემორჩილებიან, როგორც სოცია-
 ლური პროცესები (სოციალიზმის განვითარების
 ისტორია) არ არის კანონი, არამედ არსებობენ
 კანონები, რომლებსაც ეს ისტორიული პროცე-
 სი ემორჩილება და სხე., ისე მატერიალური მოძრა-
 ობა საერთოდ არ არის კანონი, არამედ არსე-
 ბობენ უზოვადესი კანონები — დიალექტიკური
 მატერიალიზმის ფუძემდებლებს მიერ აღმოჩე-

ნლი — რომლებსაც ემორჩილება მატერიის მოძრაობა-განვითარება. მარქსიზმ-ლენინიზმის თეორიაში ეს იმდენად ელემენტარული დებულებაა, რომ მის შესახებ დავა შეუძლებელია. ფ. ენგელსი, წერდა რა სამყაროს მოძრაობა-განვითარებაზე, აღნიშნავდა: „ესაა წრებრუნვა, რომელშიაც მატერიის სასრულოვანი არსებობის ფორმა — იქნება ეს მზე თუ ნისლოვანება, ცალკეული ცხოველი თუ ცხოველთა გვარობა, ქიმიური დაშლა თუ შეერთება — ერთნაირად წინადავლია, და რომელშიაც მარადი არაფერია, გარდა მარად ცვალებადი, მარად მოძრავი მატერიისა და იმ კანონებისა, რომელთა თანხმად ის მოძრაობს და ცვალებადობს“ (ბუნების დიალექტიკა, გვ. 28. ხაზი ჩეზია. კ. ბ.). გარკვეულად არის ნათქვამი: მატერიის მოძრაობა-ცვალებადობა და ის კანონები, რომელთა თანხმად ხდება მოძრაობა-ცვალებადობა. ნუთუ იმის გაგება ძნელია, რომ მოძრაობა და მოძრაობის კანონი განსხვავებული ცნებებია. ასევე: ნუთუ იმის გაგება ძნელია, რომ კავშირი და კავშირის კანონი განსხვავებული ცნებებია? მოძრაობა-განვითარება კანონს ემორჩილება, კანონი ამ მოძრაობა-განვითარების კანონია, მაგრამ აქედან როდი გამოიშინარეობს, რომ მოძრაობა თავითონ კანონი იყოს. კ. აქბარდია ამ მარტოდ დებულებას, მარქსიზმ-ლენინიზმისათვის პრინციპულ დებულებას, დებულებას, რომელიც ასე გარკვეულად აქვს გამოთქმული ენგელსს — მარად მოძრავი მატერია და ამ მოძრაობის კანონები — უხეშ შეცდომად და რვეზიონიზმად თვლის.

კ. აქბარდია ასე გადმოცემს სახელმძღვანელოში მოცემულ დებულებებს: „ზოგიერთი საბჭოთა ფილოსოფოსი ამტკიცებს, რომ „მოძრაობა“ და „კავშირი“ დიალექტიკის კანონები არ არიან იმიტომ, რომ ისინი უშუალო, ემპირიული ფაქტებია. ისინი მოვლენებს წარმოადგენენ და არა კანონებს. „მოძრაობა“ და „კავშირი“ დიალექტიკის ნიშნებია და არა კანონები. „მოძრაობისა“ და „კავშირის“ შემწვევა ყველას შეუძლია, მათ ყველა ხედავს, ხოლო დიალექტიკური განვითარების შინაგანი კანონების აღმოჩენა მეცნიერული აზროვნების გარეშე შეუძლებელია. ამიტომ არსებობს განვითარების (დიალექტიკის) მხოლოდ ზემოთ აღნიშნული სამი კანონი“ (გვ. 118. ხაზი ჩეზია. კ. ბ.). უცუროდლებოდ ვტოვებთ ამ თავისებურ გამოთქმებს და იმ საოცარ დასკვნას („ამიტომ“), რომელიც კ. აქბარდიას ლოკის მაჩვენებელია და არა სახელმძღვანელოს ავტორებისა: სად ან როდის ვინმეს დაუწერია, რომ რადფან მოძრაობას და განვითარებას ყველა ხედავს, ხოლო კანონების აღმოჩენა მხოლოდ აზროვნების საშუალებით შეიძლება, ამიტომ არსებობს სამი კანონი?

მეიბეველი წაიკითხავს და იფიქრებს, რომ, მართლაც, ყოფილა ისეთი საბჭოთა ფილოსოფოსი, რომელიც ამგვარ აზსურდულ დასკვნებს აკეთებს. ამისთანა დასკვნების გავრცელება, მარტო-გორც ჩანს, მხოლოდ კ. აქბარდიას შეუძლია.

საერთოდ, უნდა ითქვას, რომ დებულება — „მოძრაობისა და კავშირის შემწვევა ყველას შეუძლია, მათ ყველა ხედავს, ხოლო დიალექტიკური განვითარების შინაგანი კანონების აღმოჩენა მეცნიერული აზროვნების გარეშე შეუძლებელია, ამიტომ არსებობს განვითარების (დიალექტიკის) მხოლოდ სამი კანონი“ — შეთხზულია კ. აქბარდიას მიერ და არსად ამგვარი დებულება 1954 წლ. შემდეგ გამოქვეყნებულ სახელმძღვანელოში არ მოიპოვება.

ახლა არსებითად: 1) სახელმძღვანელოში გამოთქმულია აზრი, რომ დასახელებული ოთხი ნიშნიდან ყველა არ წარმოადგენს კანონს. მეორე ნიშნის მიხედვით, მაგალითად, სინამდვილეს ახსიათებს მოძრაობა, ცვალებადობა, განვითარება, მაგრამ, ცხადია, რომ მოძრაობა, ცვალებადობა არის ფაქტი, რომელიც გარკვეულ კანონს ემორჩილება. შექანიერები მოძრაობა თავითონ კანონს კი არ წარმოადგენს, არამედ მოვლენას, ფაქტს, რომელიც მექანიკური მოძრაობის კანონს ემორჩილება. განვითარება ახსიათებს სინამდვილეს, მის მოვლენებს; მას ახსნა სჭირდება: რა არის მიზეზი განვითარებისა, როგორი ხასიათი აქვს განვითარებას, რა დამოკიდებულება არსებობს განვითარების პროცესში ახალსა და ძველს შორის. დიალექტიკის ძირითადი კანონები გვაძლევენ საშუალებას ავსნათ განვითარების პროცესი; 2) სახელმძღვანელოში არ არის საუბარი იმის შესახებ, შეუძლია თუ არა ყველას შემწვევა მოძრაობისა და კავშირებისა, იმის შესახებ, რომ მათ ყველა ხედავს; მაგრამ ასეთი რამ რომ იყოს კიდევ სახელმძღვანელოში, იქნებოდა ეს „უხეშო შეცდომა“ ანდა „რვეზიონიზმი“? ამ აზრს ხომ ენგელსი გამოთქვამს „ანტი-დღერინგში“ (გვ. 26).

სახელმძღვანელოში არ არის ამაზე საუბარი — მით უმეტეს ისეთ უხეზარო ფორმულირებაში, როგორც „მათ ყველა ხედავს“, „მათი შემწვევა ყველას შეუძლია“ — მაგრამ ვიმეორებ, ასეთი აზრი რომ ყოფილიყო, ეს ენგელსის აზრის გადმოცემა იქნებოდა და არა „უხეშო შეცდომა“ და „რვეზიონიზმი“. კ. აქბარდიის ბრალდება რვეზიონიზმიში, უხეშ შეცდომაში ენგელსის მიმართ არის წამოყენებული და არა სახელმძღვანელოს მიმართ, რომელიც გამოცემულია 1954 წლ. შემდეგ.

საინტერესოა ის არის, რომ ზანიხილავს რა მოძრაობასა და კავშირს, ენგელსი დასძენს, რომ ეს საერთო სურათი ახსნას მოითხოვს: „სინამდვილეს ამ ახსნას ვერ შევძლებთ, საერთო სურათსაც (ე. ი. რომ ყველაფერი მოძრაობს, ყველაფერი დაკავშირებულია. კ. ბ.) ნათლად ვერ

1 კანონი ყოველთვის კავშირს გამოხატავს, მაგრამ კავშირი ყოველთვის კანონი როდია.

წარმოვადგენთ" (იქვე). რით უნდა ავსნათ ეს მოძრაობა და კავშირი? ენგელსი ამახუდაც ვეძალევეს პასუხს: უნდა აღმოვაჩინოთ მათი შინაგანი კანონზომიერება (გვ. 30). ჩვენ ვფიქრობთ, რომ საკითხი ამით გარკვეულია: არსებობს მოძრაობა-განვითარება, არსებობენ კავშირები — თუ რა დამოკიდებულებაა მათ შორის, ეს გარკვეულია სახელმწიფოებრივად — და დიალექტიკა აღმოაჩენს მათს ძირითად კანონებს.

კ. აქმარდია მანც ცდილობს იმის დამტკიცებას, რომ მოძრაობა და კავშირი დიალექტიკის კანონებს წარმოადგენენ. ცდილობს ის ამის დამტკიცებას ციტატების მოყვანილ მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსების შრომებიდან. განვიხილოთ ეს მის მიერ მოყვანილი ციტატები.

ა) ენგელსი, აღნიშნავს აქმარდიას, „ანტი-დიუჩინგის“ შესავალში განასხვავებს დიალექტიკის მეტაფიზიკისაგან იმით, რომ პირველი (დიალექტიკა) განიხილავს საგნებს მათს კავშირში და მოძრაობაში, მეორე (მეტაფიზიკა) უარყოფს კავშირსა და მოძრაობას. რა ვაიმომდინარეობს აქედან? — სვამს საკითხს აქმარდია. ვაიმომდინარეობს აქედან, განავლობს ავტორი, ის, რომ მოძრაობა, კავშირი დიალექტიკური შეთქმის ნიშნებია („ნიშნობი“, გვ. 119). შემდეგ: „ის, რითაც დიალექტიკა განსხვავდება მეტაფიზიკისაგან, არის დიალექტიკის ნიშანი, არის დიალექტიკის კანონი. ეს თავისთავად ცხადია“ (იქვე). კ. აქმარდიას ჰგონია, რომ მან დამტკიცა თავისი დებულება რა უნდა დამტკიცებული იყოს მისი? ის, რომ დასახელებული ნიშანი კანონია; როგორ დასაბუთა მან ეს დებულება? რადგან ნიშანია, ამიტომ კანონია, ეს თავისთავად ცხადია.

კ. აქმარდიას არ ესმის ის, რომ სწორედ ეს დებულება უნდა დასაბუთოს; მან უნდა დასაბუთოს — და ამას ვგვირდებოდა „დასაბუთების“ დასაწყისში (გვ. 119) — რომ ნიშანი კანონია და „დასაბუთება“ კი იმაში მდგომარეობს, რომ ის აქცედებს: ეს ხომ თავისთავად ცხადია, რომ ნიშანი და კანონი ერთი და იგივეა. თუ თავისთავად ცხადი იყო, რაღა დასაბუთება სჭირდებოდა მას! საქმე ისაა, დასაბუთდეს ნიშნის და კანონის იგივეობა!

ბ) უფრო კერძოვითაა მეორე საბუთი, რომელითაც კ. აქმარდია ცდილობს დასაბუთოს, რომ „კავშირი“ კანონია. ენგელსი, წერს კ. აქმარდიას, სტატიის — „დიალექტიკა“ განიხილაქს დიალექტიკის, როგორც მეცნიერებას კავშირების შესახებ. „მართალია, ფ. ენგელსს ამ სტატიის იმისადა არა აქვს ნათქვამი, რომ კავშირი დიალექტიკური განვითარების კანონია, მაგრამ დიალექტიკის განმარტავს, როგორც მეცნიერებას კავშირის შესახებ“ („ნიშნობი“, გვ. 125). მოჰყავს რა ენგელსის დებულება — „განვიხილოთ დიალექტიკის — როგორც კავშირთა შესახებ მეცნიერების ზოგადი ბუნება“, აქმარდია დასძენს: „ფ. ენგელსის მარტო ეს გამოთქმა აღსტერებს იმ დებულებას, რომ „კავშირი“

დიალექტიკური განვითარების კანონია“ (იქვე). ეს იქიდან ჩანს თურმე, რომ „მეცნიერება“ როგორც ცნობილია, კანონებს სწავლობს; ეს დებულება ფილოსოფიაში ურყვევია. თუ მეცნიერება კანონებს სწავლობს, ხოლო დიალექტიკა, ენგელსის განმარტებით, არის მეცნიერება კავშირის შესახებ, მაშინ „კავშირი“ დიალექტიკის კანონი უოფილა“ (იქვე). არა მგონია სადმე სერიოზულ წერილში ამგვარი მსჯელობა შეგვხდეს. ასე რომ ემსჯელოთ, უნდა დაეასკებინათ რომ ფიზიკური მოვლენები კანონებს წარმოადგენენ, რადგან ფიზიკა სწავლობს ფიზიკურ მოვლენებს, ხოლო, „როგორც ცნობილია, მეცნიერება კანონებს სწავლობს“; ისტორია სწავლობს ისტორიულ მოვლენებს, მაშასადამე, ისტორიული მოვლენები კანონებია; ბუნებათმეცნიერება ბუნებას სწავლობს, მას, ბუნებაც კანონია. მეცნიერების საგნის ვაიგივება ამ საგნის კანონთან შეუძლებელია. მეცნიერებანი სწავლობენ მოძრაობის განსხვავებულ ფორმებს და მათს კანონებს ეძებენ და აღმოაჩენენ. იქიდან, რომ დიალექტიკა კავშირებს სწავლობს, არ ვაიმომდინარეობს ის, რომ შესაწავლ საგანი და მისი კანონი ერთი და იგივეა, რომ კავშირი და ამ კავშირის კანონი ერთი და იგივეა.

დ) კიდევ ერთი ციტატი, რომელიც მოჰყავს ამა. აქმარდიას იმის დასამტკიცებლად, რომ „კავშირის“ ნიშანი კანონია: ლენინი წერს: „რათა-ნამდვილად გააცნოთ საგანი, საჭიროა მოიყვათ, შეისწავლოთ ყველა მისი კავშირი...“. აქმარდიას მოჰყავს ლენინის ეს დებულება და აღნიშნავს: „მართალია, აქ ე. ი. ლენინი არ ხმაობს სიტყვა — „კანონს“, მაგრამ ციტატის შინაარსი მეუბნობს იმაზე, რომ „კავშირი“ დიალექტიკის კანონია“ (გვ. 126). რას ამბობს ლენინი ამ იდეილას, რომელიც ასე უწოდდ არის შეკვეცილი კ. აქმარდიის მიერ? ლენინი აქ ახასიათებს დიალექტიკურ მეთოდს, იმის, თუ როგორ უნდა მიუდგეს დიალექტიკოსი საგნის, მოვლენის შემცნებას: მან უნდა შეისწავლოს საგნის ყველა მხარე, მისი ყველა კავშირი, გაშუალდანი (опосредствования), შეისწავლოს იგი განვითარებაში, პრაქტიკისთან დაკავშირებით და სხვ. ლენინი იმას კი არ ამბობს, რომ კავშირის ან განვითარების ნიშანი კანონია, არამედ იმას, რომ, თუ ასე განვიხილავთ საგანს, მაშინ შევიცნობთ ნამდვილად საგანს, ე. ი. შევიცნობთ მის არსებას, კანონს.

ერთ გარემოებას გვინდა მივაქციოთ კიდევ ყურადღება. კ. აქმარდია ცდილობს დაამტკიცოს, რომ კავშირი და მოძრაობა „დიალექტიკური განვითარების კანონებია“. განვიხილოთ ერთი მათგანი, სახელდობრ, მოძრაობის ცნება. მოძრაობის ცნება მარქსისტულ ფილოსოფიაში გულისხმობს არა მხოლოდ შექანაქურ, ფიზიკურსა და სხვ. მოძრაობას, არამედ ცვალებადობას და განვითარებას საერთოდ. თუ ეს ასეა,—

ეს კი ნამდვილად ასეა, — რა დასკვნას მივიღებთ, თუ ამ ნიშანს „დიალექტიკის განვითარების კანონად“ მივიჩნევთ? მივიღებთ: განვითარება არის დიალექტიკური განვითარების კანონი, ვ. ი. განვითარება არის განვითარების კანონი, მოძრაობა არის მოძრაობის კანონი, ცვალებადობა არის ცვალებადობის კანონი. ასეთი დიალექტიკა კ. აქმარდიასა და არა მარქსისტულა.

ასეთი აზრი წერილის თითქმის ყოველ გვერდზეა გამოთქმული. კ. აქმარდიას არ მოსწონს აზრი, რომელიც გამოთქმულია სახელმძღვანელოში იმის შესახებ, რომ დიალექტიკის ცნობილი სამი კანონი სრულიად საქმარისია განვითარების პროცესის ასახველად (კ. აქმარდია ასე ვაძღვოს ცეცხლს ჩვენს აზრს: „სრულიად საქმარისია საგნებისა და მოვლენების შინაგანი ბუნების ასახველად“; ჩვენ წიგნიმ მსჯელობა წარმოებს განვითარებაზე). „ზოგიერთი ფილოსოფოსის მტკიცებით განვითარების (დიალექტიკის) თეორიის ასახველად და დასახსნებულად საჭირო არ არის „მოძრაობის“ და „კავშირის“, როგორც დიალექტიკის კანონების, გამოყენება. დიალექტიკური პროცესი თურმე მათ გარეშეც შეიძლება ახსნილი იქნეს“, წერს ავტორი (გვ. 119. ხაზი ჩემია. კ. ბ.). დიდი დაცვირება არ არის საჭირო, რომ დაეინახოთ ის აბსურდული აზრი, რომელზედაც ზემოთ მივუთითეთ. რას ნიშნავს გამოთქმა „დიალექტიკური პროცესი“, რომელსაც ხმარობს კ. აქმარდია? ესაა, დიდი დაცვირება მოძრაობას, განვითარებას: ამა რა არის მარქსიზმის თეალაზრისათვის დიალექტიკური პროცესი, თუ არა მოძრაობა-განვითარება. რას უსაყვედურებთ ამხ. აქმარდია ზოგიერთი ფილოსოფოსს? იმას, რომ ისინი მოძრაობას, როგორც კანონს, არ გამოიყენებენ მოძრაობის ასახველად. როგორ ფიქრობს აქმარდია, ასსანს მოძრაობას პროცესს მოძრაობის გამოყენების საშუალებით, სულ ერთია, მიიხსენებს ის მოძრაობას კანონად თუ არა ასეთი „დიალექტიკა“, რომელიც მოძრაობის ასსანს ცდილობს მოძრაობით, როგორც აღვნიშნეთ, კ. აქმარდიას დიალექტიკა და არა მარქსისტული. მოძრაობა („დიალექტიკური პროცესი“) უნდა იყოს ნათე გაარკვეული კანონებით — ეს კანონები აღმოჩინეს მარქსიზმს ფუძემდებლებმა — და არა თვითონ მოძრაობით.

კ. აქმარდია არ კმაყოფილდება „უხეში შეცდომებისა“ და „რევიზიონიზმის“ მხილებით; ის ცდილობს გაარკვიოს მარქსისტულ-ლენინური დიალექტიკის ზოგიერთი ძირითადი პრობლემა. ძნელია კ. აქმარდიას ამ ახალი აზრების შეფასება. ერთი საქითხიდან ვადაბტება მეორეზე, ეს მეორე არ არის დამთავრებული და ახალი საკითხის ეხება, ცდილობს გაარკვიოს რთული პრობლემა და მის ნაცვლად ეღმეგენტარულ დე-

ბულებზე ლაპარაკობს და შიგადაშიგ წამოაყენებს „პრინციპულ“ დებულებებს და კ. ბ.

კ. აქმარდია ცდილობს გაარკვიოს დიალექტიკური წინააღმდეგობის ცნება. ყოველგვარი წინააღმდეგობა, წერს ის, არ არის დიალექტიკური. ამ მართებული დებულების საილუსტრაციოდ მას მოჰყავს შემდეგი მაგალითი. ავიღოთ რკინა და შაქრის თავი, წერს ის; მათ განსხვავებული, სრულიად საწინააღმდეგო ნიშნები და თვისებები აქვთ. რკინა იყენება, შაქრის თავი არ იყენება; ამავე დროს მათ საერთო ნიშნებიც აქვთ, მაგალითად, სიმძიმე. შაქრის თავი და რკინა ურთიერთობაში შედიან მათი სიმძიმის საფუძველზე. მიუხედავად მათი დაპირისპირებისა და ივიეობისა, მათ შორის არა აქვს ადგილი ბრძოლას და ისინი ერთმანეთში არ ვადაღიან „თუ მათ შორის (ვ. ი. რკინასა და შაქრის თავს შორის) კ. ბ.) ბრძოლას ადგილი აქვს, ყოველ შემთხვევაში, ეს ბრძოლა არ არის მარადიული, აბსოლუტური. მათ შორის ბრძოლას აქვს ადგილი მხოლოდ კატასტროფებისა და ეფუკანების (17 კ. ბ.) დროს (ხაზი ჩემია კ. ბ.).

ნათუ ესაღმე შეიძლება ამგვარი რამის ამოკითხვა! შაქრის თავი ებრძვის რკინას, მაგრამ ეს ბრძოლა არ არის აბსოლუტური, ის მხოლოდ ეფუკანების დროს ხდება. ამისთანა მაგალითებით და მსჯელობით არის სასესე ეს წერილი. აღარ ვლაპარაკობთ ისეთ აზრებზე, როგორცაა: „უძრავობა ზერეფა და უაღბოა“ (გვ. 122) და სხვ., ერთიმეორისადმი გამოპრიცხავ დებულებებზე: „წინააღმდეგობის არსებობა მოძრაობითაა გაპირობებული“ (გვ. 124) და „მოძრაობა-ორგანულად განსაზღვრულია წინააღმდეგობის კანონით (გვ. 127). გაუგებარია, მოძრაობა წინააღმდეგობის მიზეზი თუ წინააღმდეგობაა მოძრაობის მიზეზი თუ იქნებ ხან ერთია და ხან მეორე!

კიდევ ერთი შენიშვნა. კ. აქმარდია ხშირად იმეორებს თავის წერილში იმ დებულებას, რომ უხეში შეცდომები და „რევიზიონიზმი“ პროკრამებს, და სახელმძღვანელოებში დაიწყო 1954 წლ. შემდეგ. რაც შეეხება სახელმძღვანელოებს, ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, რომ 1954 წლ. შემდეგ გამოქვეყნებულია ჩვენი სახელმძღვანელო, სახ. უნივერსიტეტის დიალექტიკური კათედრის მიერ შედგენილი. 1954 წლამდე ეს კათედრა თითქმის არავფერს აყუთებდა, არავითარ შეცნიერულ პროდუქციას არ იძლეოდა. ამის მიზეზი კარგად იცის ამხ. კ. აქმარდიამ. 1954 წლიდან კათედრამ დაიწყო ნამდვილი, ნაყოფიერი მუშაობა, გამოქვეყნა სახელმძღვანელოები, გამოცვლილნი, პროგრები და სხვ. იმ სახელმძღვანელომ, რომელიც 1954 წლ. შემდეგ გამოქვეყნდა, ვ. ი. ჩვენმა სახელმძღვანელომ, მაღალი შეფასება მიიღო ჟურნალში — „Вопросы философии“.

გიორგი შავგავაშვილი

წარმართული ხარება

ორი-სამი წლის წინათ ერთ-ერთ ხალხურ ლექსში ასეთი რამ ამოვიკითხე:

„მოალთ და ცოლსაც ვახარებთ სიყვდილსა
თავის ქმრისასა“ *

ეს ლექსი აღბათ მანამდეც მქონდა წაკითხული, მაგრამ, როგორც ჩანს, თვალს უყურადღებოდ გადავრბინა ამ სტრიქონზე...

გამოთქმა „ვახარებთ“ მეუცნაურა.

რატომ უნდა ახარონ ცოლს ქმრის სიყვდილი? იქნებ უვარგისი, უღიასი, ცოლისგან მოძულებული ქმრის სიყვდილზეა ამ ლექსში ლამაზაი? სხვა ხალხურ ლექსში ავი სამაზარობლოსაც აძლევს ცოლი ქმრის სიყვდილის მაცნეს:

„სამაზარობლო მივეცი სამოცი სული
ცხვარია“...

კიდევ სხვა ლექსში „ჭირვა ზოშაძეთ ქალი“ სულ იმას ნატრობს: „ღმერთო, მომიკალ ქმარი“.. ასეთ ქალებს, ცხადია, ქმრის სიყვდილი გაახარებდათ, მაგრამ ჩვენს ხალხურ ლექსში სხვა ამბავია მოთხრობილი: თათრებთან მებრძოლი ფშაველი მწყემსი გვირგვინად იღებება, რაც ფშაველთა საერთო გლოვას იწვევს. თვით მოკლული მწყემსი პაპია თათარიშვილი ასეა ლექსში დახასიათებული:

„პაპია თათარიშვილი შევარდენსა მგავს
მთისასა,

შევარდა შუა ჯარშია, ვადან მოსწია

ქმლისასა.

არ დაეცაღეს თათრებმა ქმარებას

ფრანგულისასა,

დაღრიჯეს თოფი, დავეიკრეს გულსა შობის
არწივისასა.

იდე და წადი, ყორანო, სივალსა ერთი

თვისასა,

ფშავს მიიტანე ამავეი, იარე არავეისასა.

* „ხალხური სიტყვიერება“, III. მიხ. ჩიქოვანის რედაქციით. ლექსი „მწყემსის სიყვდილი“, გვ. 96.

მიხედავ, უამბობ ფშაველსა სიყვდილსა
კარგის ყმისასა:

პაპი გვეყვ სახელთანო, სამარხს ეცადნენ
მკვდრისასა.

ტირლით მოვკვამ, ცრემლის სმა ჩქერასა
მგავის წულისასა“...

გმირი მწყემსის ცხვარი ამგვარი გლოვით
მოაქვთ და უცხებ:

„მოალთ და ცოლსაც ვახარებთ სიყვდილსა
თავის ქმრისასა“...

ამ თითქოს უცნაური სტრიქონის შემდეგ
ლექსი იმავე ტრაგიკული სამგლოვიარო კო-
ლოთი გრძელდება:

„გვაგვიჩინებთ ხაშდა თითოს ნაქანსა
თმისასა!

კარგის ვაჟაკის სიყვდილი გულსაც
დაადნობს ყმისასა

ღღეს სძინავ ბნელსა საფლავსა, კუბოს
ასვენავ ხისასა.

გულზე მტრის ნატყვიავარი იქ აღნობინებს
მიწასა.

დავტირით მოკეთებთ ნაპირსა სამარისასა.

ჩემი არ იყო, მაგრამ ამავეს ვამბობთ
სხვისასა.

ნაცნობს ძმად ეშველებოდა, დაზარულს
მძლავრის მტრისასა.

მაშ, მებო, ღმერთმა აცხონოს წიალსა
აბრამისასა,

მას დააყენოს ნათელი, ძალს შეავედრებ
ღვთისასა“.

როგორც ვხედავთ, თათრის ტყვიით განგმი-
რული ფშაველი მწყემსი შესაფერისად არის
დახასიათებული და დატრეხულიც. იგი სო-
ხელოვანი ვაჟაკი, მთის შევარდენისა და არ-
წივის დარი კარგი ყმა ყოფილა და ასეთი კო-
ცის სიყვდილს „სახარებლად“ არ გაიხილდნენ
შეწრებელი ფშაველები.

იქნებ მთქმელის ან ჩამწერის შეცდომასთან
გვაქვს საქმე და სხვა სიტყვა უნდა იყოს?

საქმე ის არის, რომ ეს ლექსი ჩაწერილია
ენობილი მწერლისა და ფოლკლორისტის
თედო რაზიკაშვილის მიერ, მას კი შეცდომა
აგრე ადვილად არ გაუპარებოდა. აქვე უნდა
თქვას, რომ თედო რაზიკაშვილის ხელით
ჩაწერილ თითქმის ვეღა ლექსს თან ერთვის

ვაუგებარ სიტყვათა და ზოგჯერ ბუნდოვან გამოთქმას—აზრთა ახსნაც კი ამ ლექსიდანაც სამი სიტყვა განმარტებული (კრაველისასა, შემოუღებელი, დაბრუნეს), ჩვენ მიერ შენიშნულ გამოთქმას („ვახარებთ სიყვარულსა“) კი განმარტება არ ახლავს. რა შეიძლება ვთქვათ იმის გამო, რომ თელო რაზიყაშვილი ამ გამოთქმას უყურადღებოდ ტოვებს? უფრო ის, რომ მისთვის ამ გამოთქმაში ვაუგებარი არავფერო იყო... „ვახარებთ“ აქ თავის ადგილზეა, მაგრამ სხვას ნიშნავს. მაგრამ — რას? ამბის თქმას, თხრობას, ცნობის მიტანას ხომ არ ნიშნავს ეს „ვახარებთ“?

ქვეშ „ხარებას“, გარდა ჩვეულებრივი გავებისა, სხვა მნიშვნელობაც ჰქონდა (ან სრულიად სხვასაც ნიშნავდა) ძველ ქართულში და ამ შემთხვევაში მის გადმონიშნოთან ვუაქვს საქმე.

საბას განმარტებით, ხარება სასიხარულოს თქმას ნიშნავს.

ასეთივე გავება და მნიშვნელობა აქვს ამ სიტყვას დღესაც: ხარება — სასიხარულოს, ერთიანი, კარგის თქმას ნიშნავს.

საბას ლექსიკონში „ხარ“ ძირიდან წარმოებული სიტყვები ამგვარი განმარტებებით გვხვდება:

ხარება — სასიხარულოს თქმა, ახარა — ხარება მიართვა, ახარებდა — ხარებას მიართმიდა, ვახარა — სიხარული მისცა, ვახაროდენ — სიტყვა სახარული, დაახარე — ხარება მიეცე, ეგვიხაროდენა — ხარება მიიღო, ვხარებინა — ხარება მიერთმია, ვხარებ — სიხარულს ვარ, იხარა — ხარება ქნა, მახარა — ხარება მოხარა, მახარებელი — ხარების აღმწერი (სახარების აღმწერი), მახარობელი — კეთილ მოაზრე, ნახარები — ხარება მიღებული, სახარო — სახარულეანი, სიხარული — ესე არს ყოვლის ჰუმუნეისაგან თავისუფლება, სახარება — სახარებელი („სახარება არს სიხარმენ, სიხართლერ და ძლიერება. სამივე სწორე და ერთი“).

როგორც ამ განმარტებებებდან ჩანს, „ხარებას“ ქართულში სხვა მნიშვნელობა, გარდა სასიხარულოს თქმისა, არ ჰქონია განა შეიძლება, თუკი ქართულში ამ სიტყვას სხვა მნიშვნელობითაც ხმარობდნენ, საბას გამჭრიახ თვალს არ შეენიშნა?

ასე ვფიქრობდი, მაგრამ ეჭვი თუ გუმანი, ჯერჯერობით დაუსაბუთებელი ვარაუდი თავს მაინც არ მანებებდა... ყველიფერს ამ ეჭვიანი თვალით ვკითხულობდი, ვეძებდი... ვეკითხებოდი ერის მკოდნეებს, ენათმეცნიერებს, ისტორიკოსებს, მწერლებს, მაგრამ მხოლოდ ამ ერთი უცნაური გამოთქმის საფუძვლზე რაიმე ვარკვეულის დასაცნა არ ზერზბებოდა. სამახსოვრო ფურცელზე ჩაწერილი ვარაუდი თითქმის მივივიწყე, მაგრამ, აი, მასწავლილ გამომჩნდა. მასწავლად ერგალე მეფე მოშველინა, უკეთ

რომ ვთქვათ, ერგალე მეორის ოქმი, რომელიც წაწერილი აქვს პაატა ციციშვილის საჩივრის I დღემა მეფემ და მხედართმთავრისა ყველა ლინგვისტზე უკეთესი სამსახურე“ განიწიხა.

არხაში, რომელიც პაატა ციციშვილს ერგალე მეორასთვის მიურთმევია, არხის დამწერია უჩივის თავის ბიძაშვილს — ივანე ციციშვილს, იმის გამო, რომ ბიძაშვილი უსამართლოდ ედავება ერთ-ერთი ყმაგლეხის მფლობელობაში, მოწმედ დავით შოთარავს და სეიმონ მავაშვილს ასახელებს და თავის საჩივრის ასე ამთავრებს: „გვედრები, თქვენ წინაშე სამართალშია გვილაპარაკოთ, რომ ჩემი სიხართლე და სიტყუენე გამოცხადდეს და ამგვარი შფოთისაგან დამიხსნათ, ღმერთი გაგიმარჯვებს. მართის კვ. ქს უოა“.

აი, რა მიუწერია ამ საჩივრის ზემო ამოხზე ერგალე მეორეს:

„ქ. ჩვენი ბანებმა არის, პაატა ციციშვილო და ივანე ციციშვილო, თქვენ ჩვენს სამართალში დადგეთ და ილაპარაკოთ. წინათვე გვახარებია, რომელიც გამტყუნებით, ვარდავახდევინებთ, იღოდეთ. მართის კვ. ქს უოა, ერგალე“.

ამ ოქმშიც, ისევე როგორც ზემოთ ვარჩეულ ხალხურ ლექსში, სიტყვა „გვიხარებია“, ერთი შეხედვით, უცნაურად და უღვალოდ უტრის: საქმიან დოკუმენტით ერგალე მეფე აფრთხილებს მოდავე ციციშვილებს: რომელიც სამართალში გამტყუნდებით, ჯარამისა, სასამართლოს მიერ ვაწეულ ხარჯებს ვარდავახდევინებთო, თან ეუბნება, ეს ამბავი წინასწარ გვიხარებიაო“.

კარგი სახარებელია, მე და ჩემმა ღმერთმა, ეს ხომ შექარას უფრო ჰგავს, ეიდრე ხარებას! ამ ოქმსა, რომელსაც ერგალე მეორის უტყუარი ზემოწერა ამჟღავნებს და წერილობით დოკუმენტს წარმოადგენს, ხალხურ ლექსში შემთხვევით აღმოჩენილი სიტყვა, — აღწერილი მფლობელობისთვის შეუსაბამო სიტყვა, — „ვახარებთ“ — საოცრად გააშუქა, დადასტურა ჩემი ეჭვი ამ სიტყვის სხვა, მეორე (ან პირველი) მნიშვნელობის არსებობის შესახებ ქართულ ენაში. ახლა კი დავრწმუნდი, რომ ეს სიტყვა ორივე შემთხვევაში („ვახარებთ“, „გვიხარებია“) მართლაც ნიშნავს თქმას, თხრობას, შეტყობინებას, გამოცხადებას.

ღრთა განმავლობაში სიტყვათა შინაარსის ამგვარი ცვლა უცხო და იშვიათი არ არის. ცნობილია, თუ როგორ დაამატარალურად შეიცვალა შინაარსი სიტყვა „პატრიისა“, „ცხედრისა“, „კადრებისა“ და სხვათა.

1 იხ. „დოკუმენტები საქართველოს ისტორიიდან“. II ტ., ნ. ბერძენიშვილის რედ., გვ. 123.

იმ სიტყვათა რიგს, რომელთაც დროთა განმავლობაში მნიშვნელობა იცვალეს, როგორც ზემოთ დავინახეთ, ემატება „ხარება“.

•••

საგულისხმოა, რომ სწორედ ხალხურ ლექსსა და სამეფო ოქმშია დატული „ხარებას“ სხვა მნიშვნელობა. ამ ორი ძვირფასი არქეოლოგიური განძის გადაჩენა და ჩვენამდე მოტანა ალბათ მთის ლეჟის ტრადიციულობაში და ოქმის ენის კონსერვატიულობაში განაპირობა.

როგორც ცნობილია, მთის კოლოებში, მთის ფოლკლორში მრავლად არის შემონახული წარმართული ყოფის გამოშხატეული ელემენტები და ენობრივი არქაიზმები... ხომ ფაქტია, რომ ნაწილობრივ ამგვარი ვადმონათების საფუძველზე მოახდინა ივანე ჯავახიშვილმა ჭარბული წარმართული პანთეონის აღდგენა.

ასევე, ვინც ქართულ ისტორიულ სიგელგუჯარებსა და განჩინება-ოქმების ენობრივ სამყაროს დააკვირდება, დარწმუნდება, რომ ამ დოკუმენტებში სტანდარტული გამოთქმების ტრადიციას დიდი ძალა ჰქონდა. სამაგიერო და საოქმო ტერმინოლოგია ძალზე კონსერვატიულია, საუკუნეების მანძილზე უცვლელად შეორდება დაკანონებული გამოთქმები თუ ფრაზები და თაობიდან თაობაზე გადმოიღის.

აი, ერთი მაგალითი:

მოგვყავს მე-13 საუკუნის დოკუმენტი — სიგელი მეფისა დავით მე-4, რუსუდანის ძისა, ნარინად წოუებულსა...

„...აწ ვინცა პნახთ ბრძანებთ და სიგელი ესე ჩუენი ერთსთვთ ერისთავთა, დიდებულთა, აზნაურთა... ტყის მცველთ უხუცესთა... საქმის მოქმედთა ჩუენთა, დიდთა და მცირეთა, დაუმტკიცეთ და ნუ ვინ უშალათ ბრძანებასა და სიგელსა ამას ჩუენსა, და ნურცარას ვინ დააკლებთ ნუ დიდსა და ნუ მცირესა, თუნიერო შეწვენისა და თანადგომისა“...

შევაღარათ ეს მე-13 საუკუნის სიგელი მე-17 საუკუნის დოკუმენტს — სიგელი მეფის სვიმონ მეორისა:

„...აწ უხუშთავსთა მოგახსენებთ და უქუდესთა ვიბძინებთ, კარისა ჩუენისა გვიქოღაზირრო და სხუანო მოსაქმენო, ვინ ვინდა ვინ იყუნეთ და ანუ ვინ ვინდა ვინ იქნებოდეთ, თქუენით ასრუ გაუთავეთ... და ნურაოდეს ნუ შეუღლით და შეუვიღებთ თანადგომისა და შეწვენისაგან კიდე“...

ოთხი საუკუნე ამორებს ამ ორ სიგელს ერთმანეთისაგან, მაგრამ მათი ენობრივი ფაქტურა თითქმის ერთნაირია. უფრო მეტსაც ეტყვიეთ: მეორე, შეზღვედრარიონდელი დოკუმენტი ამ მხრივ უფრო ირქაულად გამოიყურება. („აწ უხუშთავსთა... უქუდესთა... თანადგომისა და შეწვენისაგან კიდე“...)

თითქმის ოთხასი წლის განმავლობაში ქარ-

თულ ენას ცვლილება არ განეცადოს... არი, ცხადია, ენა იცვლებოდა, მაგრამ ეს ცვლილება, როგორც ჩანს, ოფიციალურად დოკუმენტების ენაზე დიდ გავლენას არ ახდენდა. კანცელარიის ენა ძირითადად უცვლელი რჩებოდა, ძველი ფორმები თუ გამოთქმები მდივან-შწიგნობართა პირით თუ კალმით შეურყვევლად ინახებოდა.

ეს კანცელარიული ფორმულა-განკარგულებები სულ რამდენიმე სხარტი გამოთქმისაგან შედგებოდა ამ სიმოცეს ოქვედა სანიერების სიძრავლე. დაქსაქსულ, მოძალადე ფეოდალების ხელში ჩაგარდნილი ხალხისათვის ერთადერთი მსაჯული, რომელსაც „უთუო და უთუმეო“ განაჩენის მიცემა შეეძლო, მეფე იყო... სანიერთი ყველა მეფეს მიმართავდა და ამ ზღვა არზემს პასუხად გრძელი განაჩენების წერილთვის ვის ეცაღა. მეფე თითქმის ცხენზე მკდომი წერდა განჩინება-ოქმებს. ამ მხრივ, — თავისი მოუცვლელობის დინამიკის გადმოცემით — საინტერესოა ერეკლე მეორის ოქმი რევაზ ამილახოვისადმი:

„ქ. ბატონო რევაზ ამილახორო, წიგნი მოგეიწერია და მორიგეში ჩამოდა. მღვერულად წამოდი, ნულარ აყოენებ, წამოდი, დადეგ, განწესებულ ადგილს დადეგ, საიქაროდ, ხელზე მოგწერეთ ეს წიგნი“.

ამ ოქმებისა და განკარგულებების ტიპობრივი გამოთქმებია:

„ჩუენი ბძანება არის“, „ჩუენს სამართალში დადგეთ და ილაპარაკეთ“, „თუ ტყუილად ილაპარაკებს ვინმე, იცოდეს, დიდად ვარდახდება“, „უამბეთ“, „მოგვიხსენებია“, „გვითქვამს“. და სხ.

•••

ორი, მეტად მნიშვნელოვანი, ფაქტის მიგნებაში ბუნებრივად წარმოიშვა ასეთი კითხვა: ხალხური ლექსის „ეპიგრამები“ და ერეკლეს ოქმის „ეპიგრამები“ გვიანდელი ენობრივი წარმონაქმნია თუ აქამდე შეუნიშნავი კვალი, გადმონაქმნი წარმართული ხარებისა?

ამის გამოჩვენება შესაძლებელი იყო მხოლოდ ძველი ენობრივი ძეგლების შესწავლით. თუ ამ ძეგლებშიც აღმოჩნდებოდა მაგალითები ხარების სხვა გაგებისა (მხოლოდ და მხოლოდ თქმის, თხრობის მნიშვნელობით), მაშინ, ცხადია, საფუძველი გვეძინებოდა იმის მტკიცებისათვის, რომ ძველ ქართულში ხარებას სხვა მნიშვნელობა ჰქონდა და მიგნებული ფაქტების მერმინდევლობის ვარაუდი თავისთავად მოიხსენებოდა.

•••

ტება რა ძველი ქართული ლიტერატურის მთარგმნელობითს მეთოდს, კ. კეკელიძე მრ-

ვალ სავლესხმო დაკვირვებას და მოსაზრებას გეოზარებს¹.

მისი აზრით: „ქართულებმა ახალი რელიგიური სისტემა ძველ წარმართულ სარწმუნოებაზე დაამყარეს... ბიბლიური წიგნების მთარგმნელი იველები ბუნებრივად შეგვედებოდათ თავიანთი თარგმანი წარმართული აზროვნებისათვის, რამდენადაც ეს მოსახერხებელი იყო, და გამოეყენებოდათ მარაგი წარმართული საკრალურა ენისა“.

ამის გამო:

„ახალი იუდეები, ახალი აზრები, ახალი ფილოსოფიურ-რელიგიური და მორალური შეხედულებანი ხშირად გაღმობიებოდათ ამ თარგმანის ისეთი სიტყვებითა და ტერმინებით, რომელნიც უშუალოდ წარმართული წყაროდან მოდიოდა“...

შემდგომად დროის რედაქციების შექმნის მიზანად იყო ძველი თარგმანები განეტვირთათ წარმართული აზროვნებისა და გამოთქმების გადმონათესიანად:

„პროცესი ბიბლიური წიგნების სწორებისა, რომელსაც ადგილი აქვს საუკუნეთა განმავლობაში, მიზნად ისახავდა ქართული ტექსტის ბერძნულ დედანთან დაახლოებას, პირველყოფლისა იმ მიზნით, რადა ქართული თარგმანიდან განდევნილი უოფილაყო წარმართული ელემენტები“...

მაგრამ ეს გიორგი მთაწმინდელსა და ეფრემ მცირესაც კი ვერ მოუხერხებიათ... ეფრემ მცირეს უთქვამს: ზეპირად ვიცოდი ძველი თარგმანები და ძალუხუბრად მეპარებოდა ჩემს თარგმანში ძველი სიტყვები და წინადადებებიო.

სავლესხმო ფაქტს ამგვარი შემთხვევებისას ააშკარავებს ივანე ჯავახიშვილი თავის ერთ-ერთ ნაშრომში², სადაც იგი ამტკიცებს, რომ აღნიშნულ სახარებაში გადმოსულია ხანშეტობის კვალი. მისი დაკვირვებით, გადაწყვეტს ხანშეტ სახარებაში ამოკითხული „ვანხეცადა“ გულშეიწყობის გამო უცვლელად გადმოუტანია, დავიწყებია, რომ ხ-ანი უნდა გამოეყოფებინა და ისევე დაუწერია, როგორც მესხიერებაში ჩარჩენილი ქონია. მაგრამ შემდეგ, ალბათ გადაწყვეტის ვადაკითხვის დროს, თავისი გულშეიწყობის შეცდომა შეუმჩნევია და ხ-ანი წაუშლია, რის კვალიც (ამონაფხეცი) აღიშნულ სახარებაში დღემდე დარჩენილია.

სად, ქართული ენის რა ძველებში უნდა დარჩენილიყო კვალი წარმართული ხარებისა, თუკი ის მართლაც არსებობდა?

(ახალია, ქართული სახარების უძველეს ნუსხებში).

¹ კ. კეკელიძე. ვტრულები I, 1936, გვ. 186 — 187.

² ივ. ჯავახიშვილი: ქართული პალეოგრაფია, გვ. 302 — 303.

ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში ამგვარ ძველებად მიჩნეულია სახარების შატბერადული რედაქციები.

ა. შანიძე აღნიშნავს, რომ „შატბერადული ოთხთავის ტექსტები, მართალია, გადაწერილია მეცბრესა და მეათე საუკუნეებში, მაგრამ „ძირეულად ისინი მიიწევენ მე-4-5 საუკუნეთა ენას ასახევენ. სტილისტური რედაქცია უმოთხრესად ხანშეტობისა და პავეტობის შეხეობა“.

თუ „ხარების“ პირველი ვაგება და შინაშენლობა მართლაც თხრობა, თქმა იყო (ყარგის, კეთილის, სასიხარულოს გამორიცხვით), ხომ შესაძლოა ამის კვალი უძველეს ტექსტებში დარჩენილიყო.

ჩვენი ჩვენი შემოაბო და დაკვირვება შატბერადული სახარების ტექსტების შესწავლის გზით წარმართულ ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია, სამი შატბერადული ხელნაწერის მახედვით. გამოცემა აყავი შინძისა, თბ. 1945).

„ხარების“ ფენები ძველ ქართულში

დაკვირვებამ გვაფიქრებინა, რომ სახარების უძველეს ენობრივ საყაროში არსებობს „ხარების“ სამი ფენა.

ეს დებულება ასე უნდა ვაფიქროთ:

ტერმინ „ხარებას“ ქართული ოთხთავის ენაში აქვს სამი სხვადასხვა შინაშენლობა, ე. ი. ერთი და იმავე ტერმინით გამოხატულია სამი სხვადასხვა შდგომარეობა.

ეს დებულება შეიძლება გაერკვლეს ძველი ქართული ენის სხვა ძველებზეც: ავიოგრაფული, სავრო და სხვაორადული ლიტერატურის ენაზეც.

პირველი ფენა: „ხარება“ — ბერძნული

„Εὐαγγελιον“-ს ან „Εὐαγγελιον“-ს ან

რუსული „дѣловествование“-ს შინაშენლობითა კარგის, კეთილის, სასიხარულოს თქმა — რამაც კარგის, კეთილის, სასიხარულოს თქმა გულისხმობს შლოდელ და შლოდელ ქრისტეს მომღვწერებს ქადაგებას, ღვთაებრივი სულით აღტყნებას, სულიერ ნეტარებას და ამაღლებას თქმით, თხრობით, ქადაგებით. ამგვარ მაგალითს სახარების მკითხველი უთუოდ ვანასხეავენს ჩვეულებრივი ხარების, ჩვეულებრივი სასიხარულო შდგომარეობისგან I.

I უღრმეს შდლობას მოვახსენებ დოც. ალ. გამყრელიძეს, რომელმაც დაუზარებელი შვეობრული დახმარება გამოწიო ბერძნულ-ინგლისური და გერმანულ სახარებათა სავირო ადგილობის წაკითხვა-ანსნითა და შთით შეღარებით ქართული ტექსტთან... შდლობას მოვახსენებ ავრეთვე ე. კობლაძეს ქართული სახარებიდან საუერადლებო ადგილების ამოწერასათვის.

ამგვარი „ხარების“ მაგალითია:

„...სხვათაჲ ქალაქთაჲ ჯერ არს ჩემდა ხარებად სასუფეველი ღმრთისაჲ, რამეთუ ამისთვის მოველინე“.

მეორე ფენა: „ხარება“ — ჩვეულებრივი მნიშვნელობით. ჩვეულებრივი სასიხარულო მღვდომარეობის, გახარების ან ჩვეულებრივი სასიხარულო ამბის გაგებით გამოწვეული განცდილი მნიშვნელობით.

მაგალითი:

„განისუენე, კამე, სუ და ხარებდ“.

მესამე ფენა: „ხარება“ — თქმის, თხოვბის, ამბობის მნიშვნელობით. სასიხარულოს გამოირიცხებით. ეს ფენა უძველესი, წარუწართული მნიშვნელობის გადმოწამით უნდა იყოს.

მაგალითი:

„მოვალს მარიამ მეგდაღენელი და ახარებს მოწოდეთა მათ... რომ აწკარა ვახდეს ამ სანი ფენის შემოცელი ენობრივი მასალის შენარსობლივი განსხვავება, განეხილოთ მათი მაგალითები თანამიმდევრულად.“

შირველი ფენის მაგალითები

„და იყო მათ ღღეთა ოდენ ასწავებდა ერსა მას და ახარებდა ტაძარსა მას შინა“ (ლუკა, 20, 1DE).

ეს „ახარება“ მე წავიკითხე, როგორც: ეტყოდა, ქადაგებდა, ეუბნებოდა.

არსებობდა ეს ასეც არის. აქ „ხარება“ — თქმის, ქადაგებას ნიშნავს, მაგრამ როგორც შემდეგ სხვა ენებზე თარგმნილ სახარებათა შესატყვის ადგილებთან შედარებით გამოირჩევა ამ „ოქმის“ თუ „ქადაგებას“ სახარების დღიან-ში პქონაჲ კარგის, კეთილის, სასიხარულოს თქმის აზრი, რაც აღბეჭდილია თარგმანებში.

ბერძნულ სახარებაში ზემომოყვანილი „ახარებდა“ გამოთქმულია სიტყვით: „ἐπαγγέλλωμαι“ რაც ნიშნავს: ვახარებ, სასიხარულო, კარგ ამბავს ეუბნებივი ვინმეს.

ბერძნულ ახალ აღთქმაში ეგვებდა აგრეთვე ფორმა „ἐπαγγέλλω“, ამავე ძირიდანაა „ἐπαγγέλιον“, სახარება, ხარება, ინგლისურ სახარებაში ეს ადვილი ამგვარად იკითხება „preaching the gospel (good tidings)“, რუსულში: „Благословие“, რაც სამივე შემთხვევაში კარგის თქმას, კარგი ამბების ქადაგებას ნიშნავს.

ასეთივე შედეგი გამოიღო ლუკას სახარების 4,43-ის შედარებამ ბერძნული სახარების სათანადო ადგილთან:

„ხოლო თავადმან ჰქუეა მათ, ვითარმედ: სხუთათაჲ ქალაქთა ჯერ-არს“

ჩემდა ხარებად სასუფეველი ღმრთისაჲ, რამეთუ ამისთვის მოვიელინე“.

ბერძნულ სახარებაში ამ ადგილას ქრისტეს

შიერ სასიხარულოს, კარგის თქმა-გამოცხადება (იგულისხმება: ქრისტეს მოძღვრების ქადაგება).

ὁ δὲ εἶπεν πρὸς αὐτοὺς ὅτι καὶ ταῖς ἰερῶσι πόλεσιν ἐπαγγέλιονταί με καὶ τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ ὅτι ἐπὶ τοῖς ἀποστόλοις.

ინგლისურ სახარებაში ამ ადგილას ასეთივე წავითხვა გვაქვს:

„I must preach good tidings“, რაც ნიშნავს მე უნდა კარგი ამბები ვუქადაგო.

რუსულ სახარებაში ვკითხულობთ:

„... и другим городам благовествовать я должен царствие Божие.“

აი, ქართულ-რუსული სახარების შესატყვისი ადგილები:

მათე, 11,5:

„... მეუდარნი აღდგებიან და ჰირვეულთა ხარების.“ DE. (C-ში „გლახაკთა ხარებულ არს“.

„... жертвы воскресают и нищам благовествуется.“

ლუკა, 1,19:

„... და მოვიელნი სიტყვად შენდა და ხარებად ამას.“ DE (C-ში: „ხარებად შენდა ესე“).

„... и послан говорить с тобою, и благовестить тебе сие.“

„... და ფრად სხუასეა მრავალსა ზლოცვიდ , და ახარებდა ერსა მას.“ DE 3, 8 (C-შიც ასეა).

„... Многие и друго благовествовал он народу, поучая его.“ (3, 8).

როგორც ვხედავთ. ამ მაგალიტებში ქართული ტერმინის „ახარებას“ შესატყვისად სხვა ენებზე არსებულ სახარებებში იხმარება საღმთო წერილის შიერ მტკიცედ დაყოლი ტერმინები: „εὐαγγελισμός“, „Благословение“ და სხვანი, რომლებიც კეთილის, კარგის თქმას, ქადაგებას ნიშნავს.

მაგრამ ქართული „ხარება“, როგორც ზემოთაც ვთქვით, უოველთვის ბერძნულ „εὐαγγελის ძის“ არ უდრის (ან რუსული სახარების „Благословение“-ს) და ეს შემთხვევითი კი არ არის, ეს არის, ჩემი დაკვირებით, სტვალასხვა ენებზე არსებული სახარებების ტერმინოლოგიაში მტკიცედ დაყოლი პრინციპი. ამას აღასტურებს მეორე ფენის მაგალიტების შედარება.

მეორე ფენის მაგალიტები:

„... განისუენე, კამე, სუ და ხარებდ.“ (ლუკა, 12,19 DE. C).

ბერძნულ სახარებაში ეს ადგილი ასეა: ἀναπαύσθω, ἐπί, πει, ἐσφραγίσθη.“

ხაგასმული სიტყვა არის: ἔσφραγίσθη“, რაც მზიარულებას, გართობას, გახარებას ნიშნავს.

რუსულ სახარებაში ეს ადგილი ასეა: „... покоится, еще. ней, веселись“.

მოვიყვანოთ სხვა მაგალითი: „და ესმა გარემოთ, და ნათესავთა, რამეთუ განადიდა უფალმან წყალსება თუის მისთანა, და იხარებდეს (ლუკა 1,56 DE) ბერძნულ სახარებაში შესატყვის ადგილას გვითხელობთ:

και ηχουσαν οι περιουτοι και οι
σαγγυλαις αυτη: ου εμαυψισυ
χρησος τος λλους αυτων ματ'
αυτη, και συνεχισρον αυτη.

ეს ნიშნავს: მასთან ერთად იხარებდეს, გაიხარებდეს.

ასევე, ჩვეულებრივი სიხარულის გამოშობატყე-
ლი სიტყვითაა თარგმნილი ეს ადგილი რუსულ
სახარებაში: „... и радовались сь немъ“.

* * *

ზემოთ აღნიშნული გვექონდა, რომ ღებუღე-
ბა: სახარების ქართულ თარგმანში „ხარების“
სამი მნიშვნელობის არსებობას შესახებ შეიძ-
ლება გავაგრძელოთ აგიოგრაფიული, საერო
და ისტორიული ლიტერატურის ენაზეც. ამ
მოსაზრების სიამაყარეისათვის მოვიყვანოთ
ერთი ნაწევრი „ჰაბოს წამებიდან“, სადაც
ამს დადასტურებას ვხედავთ:

„მამინ, ვითარცა ეუწყა მთავარსა მას აფხ-
ზეთისასა ნეტარისა ჰაბოსთვს, რამეთუ ახალ
ნათელ-ღებულ არს, განიხარა ფრიად უოციოთ
ერთი მისითერთ, და მოუწოდეს მას მთავარ-
მან მან და ებისკოპოსმან და მღვდელთა და
აყრობივდეს და ნუგეშინის სცემდეს და უთხ-
რობდეს მას სიტყუთა ცხოვრებისათა და
ახარებდეს ქრისტესათვს და საუყუნოასა მის
ცხოვრებისათვს“.

აქ „განიხარა“ ჩვეულებრივი სიხარულის,
ჩვეულებრივი გახარების მნიშვნელობისა: აფ-
ხაზეთის მთავარი ესამოცენა, რომ არაბი ჰაბო
ქრისტეს რჯულზე მოქცეულა და „ახალ ნა-
თელ-ღებულ არს“ და გაიხარა ამ ფაქტით, ხო-
ლო მის მოშდევნა წინადადებაში სიტყვა „ახა-
რებდეს“ ამავე, ჩვეულებრივი სიხარულის და
გახარების შინაარსის შემცველი არ არის. ამ
წინადადებას შინაარსი ასეთია: ახლად მოქცე-
ულ ჰაბოს აფხაზეთის მთავარი, ეპისკოპოსი
და მღვდელნი აცნობდნენ, მოუხებობდნენ
ქრისტეს ცხოვრების ამბებს და „ახარებდეს“ —
ე. ი. უქადაგებდნენ, აცნობდნენ და ასწავლი-
დნენ ქრისტეს მოძღვრებას.

უფრო შერტ სიტყვისათვის „ჰაბოს წამე-
ბის“ ამ ნაწევრში ნახმარი „ახარებდეს“ შე-
ვადართ „ვეფხისტყაოსანში“ ნახმარ „ახა-
რებდეს“:

„ნახეს, იცნეს, რაგვარადღა ჰმართებს, აგრე
გაეხარნეს.

შერმადინსცა ახარებდეს, ფიცხლად თავი
მისკენ არნეს;

მოვიდაო, აქანამდის ვისთვის ლხინი
გაგვემწარენს“

მგონი, ცხადი უნდა იყოს ამ ერთი ახარებ-
დეს“ სხვადასხვა მნიშვნელობა: რუსთაველი—
იგი ჩვეულებრივი სასიხარულო ამბის მიტანას
ნიშნავს, „ჰაბოს წამების“ ტექსტით კი — ქრის-
ტეს მოძღვრების ქადაგება — სწავლებას და
შეგონებას ნიშნავს, მსგავსად სახარების ერთი
ადგილისა:

„და გამოვიდეს და მიმოვიდოდეს დაბნებსა
მის და ახარებდეს და ვანკურნებდეს სნეულ-
თა ყოველთა ადგილთა“. (ლუკა, 9,6. C).

„ხარების“ განსხვავებული მნიშვნელობით
ხმარება გვხვდება ლეონტი მროველის „ქართ-
ლის ცხოვრებაში“ მართალია, ეს ადგილი
„ქართლის ცხოვრების“ ორგანულ ნაწილს არ
უნდა წარმოადგენდეს, ამოწერილი უნდა იყოს
ახალი აღთქმის რომელიმე რედაქციიდან, მაგ-
რამ ჩვენი მოსაზრების დამადასტურებელ ფაქ-
ტად მაინც გამოდგება:

„რქუე მართამ მაგდანელსა იესო: „წარვედ,
ღვდაცაყო, და ახარე დათა და ამათა ჩემთა“.

ამის ზემოთ მოთხრობილია, თუ როგორ გო-
მოვეცხადება ფარვანის ტბასთან ჩაბინებულ
ნინოს მოჩვენება, რომელიც მისცემს რომაე-
ლად დაწერილ „ათ სიტყვას“ ანუ მცნებას
მცხეთის წარმართი მეფისათვის მისართმედა.
ეს ერთგვარი დარიგებაა, რაც ნინომ უნდა
გამოიყენოს თავის მოღვაწეობაში.

ცხადია, მართამ მაგდანელის მაგალითით
ქართველთა განმანათლებელ ნინოს „დათა და
ამათათვის“ უბრალო სასიხარულო ამბის მი-
ტანა კი არ ევალება, არამედ წარმართ ქართ-
ველთათვის ქრისტეს მოძღვრების ქადაგება —
ხარება. უნდა ვიფიქროთ, რომ ასე ესმოდათ
ეს სიტყვა „ქართლის ცხოვრების“ მკითხვე-
ლებსაც.

ზემოშეგალითისაგან განსხვავებული მნიშვნე-
ლობით, ჩვეულებრივი სასიხარულო ამბის
შეტყობინების შინაარსით არის ნახმარი „ქარ-
თლის ცხოვრების“ ანაბეულ რედაქციაში ხა-
„ხოლო მამინ ოყესთს ყოფსა მიოცელა
ქჳონდიდელთ... რომელი იგლოვა უოცილმან
სამეფომან და თუთი მეფემან, ვითა მამა.
შეიმოსა შევისათა ორმოც დღე, ვიდრემდის
იმზე ვახტანგ, რომლის ხარებითა დაიხსნა
გლოვა“.

ჩვეულებრივი მნიშვნელობით ხმარობს შო-
თა რუსთაველი ამ სიტყვას:

„ფარსადან დაჯდა ხარებდალ ზეიმითა და
ზარითა“.

უდავოა, რომ ეს „ხარებდალ“ სხვა არის და
სახარების „ხარებდალ“ სხვა:

„და მოვივლინე სიტყუად შენდა და
ხარებდალ ამას“.

ზემოვანილული მავალითები ადასტურებენ იმ დებულებას, რომ ძველ ქართულში არსებობს „ხარების“ გავრცელების სხვადასხვა ფენები. კერძოდ, ამ შემთხვევაში ჩემ მიერ მოტანილ მავალითთა შინაარსობლივი განსხვავება აშკარა უნდა იყოს.

ახლა განვიხილოთ მესამე ფენას, წარმართული ხარების საერთო, რაც გადმონათლის სახით დაეცა ქართული უძველესი სახარების ენობრივ სამყაროში.

წარმართული ხარება

შატბერდული სახარების ჯრუჲ-პარზლის რედაქციას იოვანეს თავის დასასრულს, იქ, სადაც აღწერილია ქრისტეს მკვდრეთით აღდგომისა და ამ სასიხარულო ცნობის მოწოდებთათვის შეტყობინების ამბავი, ეკითხულობთ:

„მოვიდა მარიამ მავდალენელი თხრობად მოწოდებთა მისთა, რამეთუ იხილა უფალი და ესრეთ პრქვა მას (11, 20, 18) 1.

ამვე გამოცემაში, იქვე, მის პარალელურად დაბეჭდილია აღიშრის რედაქციის შესატყვისი ადგილი:

„მოვილს მარიამ მავდალენელი და ახარებს მოწოდებთა მათ, ვითარმედ იხილა მან უფალი და ესრეთ პრქვა მას“ (C, 20, 18).

როგორც ვხედავთ, ჯრუჲ-პარზლის რედაქცია იოვანეს გამოთქმას: „თხრობად მოწოდებთა მისთა“, ხოლო აღიშრის: „ახარებს მოწოდებთა მათ“.

ჩემი აზრით, სწორედ ეს აღიშური „ახარებს“ არის ის წარმართული ხარება, რომელსაც სახარების ტექსტში ვხვდებით.

ამის უპირველეს ვართუდს აღძრავს ის ფაქტი, რომ ეს აღიშური „ახარებს“ ზის ამ მუხლის იმ ადგილას, რომელიც ჯრუჲ-პარზლის რედაქციაში „თხრობას“ უპირავს.

როგორც ხალხური ლექსისა და ეგრესის ოქმის მავალითობით დავრწმუნდით, ხარება თხრობას, ოქმის, შეტყობინებას, ნიშნავს. აქაც, ტექსტის შინაარსის მიხედვით, მომხდარი ამბავს (ქრისტეს აღდგომა) თხრობა-შეტყობინებაზეა ლაპარაკი და ამის გამოსახატად სახარების სხვადასხვა რედაქციაში ორგვარი გამოთქმა: „თხრობად“ და „ახარებს“.

პარველ შემთხვევაში აშკარად თხრობაზეა ლაპარაკი, და ეს დასაბუთებას არ საჭიროებს. საჭიროა ამის დასაბუთება, რომ მეორე ადგილიც თხრობაზე მივითითებდეს... მაგრამ, სანამ დასაბუთებაზე გადავიდოდეთ, შესაძლოა ვინმე შემოგვედავოს და გვითხრას, რომ სახარების ამ ადგილას სასიხარულო ამბის შეტყობინებაზეა ლაპარაკი და სახარებაშიც შესაფერისი სიტყვა „ახარებს“ სწერიაო.

1 ამის შესავალად არის „ხანმეტ ლექციონარში“ ეს ადგილი. (...თხრობად მოწოდებთა მისი*); *ჲ. შინიძის გამოც., გვ. 061.

ეს გარემოება მართლაც დამაფიქრებელია, მაგრამ ის უდავოა, რომ ეს „ახარებს“ ბერძნული „επισημειωσεων“-ს და რუსული „свидѣтельствование“-ს მნიშვნელობისა ვერ გრძობთ. შესაძამე, უნდა იყოს ან ჩვეულებრივი სასიხარულო ამბის მიტანის აღნიშვნელი „ახარებს“ ისე, როგორც დღეს ეს სიტყვა გვეხმის, ან ჩვენ მეტ საძიებელი წარმართული „ახარებს“ — მოუთხრობს.

ნუ დავივიწყებთ, რომ სახარება თარგმანს წარმოადგენს, და გაეუწიოთ ანგარიში იმასაც, თუ როგორ იცითება ეს ან ამის შესატყვისი ადგილები სახარების სხვა ქართულ რედაქციებსა და სახარების სხვა თავებში.

თუ სახარების დედანში ამ ადგილას იქნებოდა სასიხარულო ამბის შეტყობინების აღნიშვნელი სიტყვა და არა თხრობისა, ეს ზომ აღიბეჭდებოდა ქართული სახარების ან სხვა ენაზე არსებული სახარებების სათანადო ადგილებზე?

განვიხილოთ ამ მხრივ ჯერ ქართული სახარება.

აღიშური სახარების ლუკას თავის დაბოლოებაში ქრისტეს აღდგომის ამბავი ამგვარად არის მოთხრობილი: ქრისტეს საფლავთან მარიამ მავდალინელს და სხვა ქალებს გამოეცხადება ორი ცაიცი „სამოსილითა ელვარიითა“ და ამცნობს რომ ქრისტე აღდგა, მაგრამ ეს სამი ქალი ქრისტეს მოწოდებებს ამ სასიხარულო ამბავს კი არ ახარებს, არამედ:

„და მიიტყეს და მიუთხრეს ეცე უოველი ათერამიტთა მათ და სხუათა ყოველთა“ (ლუკა, 24, 9).

ჯრუჲ-პარზლის სახარების ლუკას თავის 24,10, სწერია:

„ხოლო იყვნეს მავდალინელი მარიამ და იოჰანა და მარიამ აკაიონის და სხუინი ვინმე მათ თანა უთხრობდეს მოციქულთა ამას“.

ამვე სახარების მარკოზის თავის მიხედვით ქრისტე იმავე მარიამ მავდალინელს ეცხადება და: „...იგი წარვიდა და უთხრა მის თანა მოუესათა მათ, რომელნი ევლოედეს და ტიროდეს“ (მარკოზი, 16, 10, 11).

ამვე სახარების მათეს თავის მიხედვით ანგელოზმა „პრქვა დედათა მათ... აღდგა და ამა წინა გიძღვის“...

„ხოლო ივინი წარვიდეს ადრე მიერ საფლავით შიშითა და სიხარულთა დიდითა თხრობად მოწოდებთა მისთა“ (მათე, 28, 11, 12... ასევეა C-შიც).

წარვიდეს... „სიხარულითა დიდითა“, მაგრამ მაინც „თხრობად“ არის და არა „ახარებად“

შველა ეს ადგილი მოტანილია შატბერდული სახარებიდან, რომელიც, როგორც ცნობილია, წინ უძღოდა ქართულ ვულგატას. მას არ გუვლია გიორგი მთაწმინდლის მსჯავის მკაცრი და მკოლენე რედაქტორის ხელში, ამიტომ

შესაძლოა ვიფიქროთ, რომ დედანი აქ შედარებით არა სწორად იყოს ვადმოტანილი. ამიტომ მივმართოთ გიორგი მთაწმიდლის მიერ ბერძნულ სახარებასთან შედარებულ და შესწორებულ სახარებას:

მათე, 28,8. ზოლო იგინი გამოვიდეს ადრე მიერ საფლავით შიშითა და სიხარულითა დიდითა მირბიოდეს **თხრობად** მოწაფეთა მისთა, მარკოზ, 16, 10: ...იგი წარივიდა და **უთხრა**...
ლუკა, 24, 9: ...და მიიქცეს საფლავით, და **უთხრეს** ესე უოველი ათერთმეტთა მათ და სხეთა უოველთა.

იოანე, 20, 18: მოვიდა მარიამ მადგალინელი **თხრობად** მოწაფეთა მისთა, რამეთუ იხილა უფალი...

აქაც როგორც ვხედავთ, ყველგან ვგაქვს „თხრობად“ და არა „ხარებას“.

შეუძლებელია ამდენ ფაქტებს არ დავუჯეროთ. ეს ფაქტები ხომ იმაზე მიგვიითხოვს, რომ სახარების დედანში „თხრობად“ იქნებოდა... მაგრამ მეტი დამაჯერებლობისათვის მივმართოთ ბერძნულ სახარებასაც.

მოკვლევას აღიშური სახარების იოანეს თავის ამ ადგილის ბერძნული შესატყვისი, სადაც (ჭარბულში) ვგებდებამ სადაც „ხარებას“:

ἐρχεται Μαριαμ ἢ Μαγδαλητῆ
ἀγγέλλουσα τοῖς μαθηταῖς
ὅτι ἔβραθα τὸν τάφον, καὶ
τὰντα εἶπεν αὐτῇ

რომ სახარების დედანში ამ ადგილას სასიხარულო ამბის შეტყობინების გამოხატაველი სიტყვა უოფილიყოს, როგორც ვხედავთ, არც ბერძნული სახარების წაითხვა აღსატრერებს ამას. ხაზგასმული სიტყვა „εὐμακάριον“ ნიშნავს: ნებელი, მთქმელი, მთხრობელი და არა: მახარობელი ან ამის მსგავსი რამ.

აღსანიშნავია, რომ სომური სახარებებშიც ამ ადგილას არის „თხრობად“¹.

ამგვარ წაითხვას აღსატრერებს რუსული სახარებაც:

მათე. 28,8: «... побежали возвестить ученикам Его».

მარკოზ. 16,10: «...она пошла, и возвестила...».

ლუკა, 24, 9: «...возвестили все сие одиннадцати и семье прочим».

იოანე. 20, 18: «... Мария Магдалина идет, и возвещает ученикамъ».

აქ დამოწმებული ბერძნული და რუსული BC სახარებები, ცხადია, სხვადასხვა დროს შექმნილი ტექსტების შემცველი არიან. ასევე

¹ ამ ცნობის მოწოდებისათვის და კიდევ სხვა საგულისხმო რჩევისათვის ჰედლობას მოვასვენებთ პროფ. ილია აბულაძეს.

იოქმის ქართულ სახარებაზე, რომელიც აღმათ სხვადასხვა პირთა მიერ თარგმნილი და შემდგ რედაქტირებული არიან, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ყველა, ერთს გამოიკლებით, შატბერდული სახარების აღიშური რედაქციის იოანეს თავისა, იცავს „თხრობას“... რატომ?

ბუნებრივია, ვიფიქროთ, რომ სახარების დედანში იყო „თხრობა“ და ეს აღბეჭდა კიდევ თარგმანებში.

რა შეიძლება დავასვენოთ აღიშური სახარებაში ამ განმარტებით მდგარი „ხარების“ შესახებ?

უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს „ხარებას“ მთარგმნელმა პირველდელი წარმართული ვაგების ინერციით, უნებურად იხმარა თხრობის, თქმის, შეტყობინების მნიშვნელობით, რადგან მის შეგნებაში „ხარებას“ ნიშნავდა თხრობასა და ამბის თქმას... აღმათ ეს მან ვერც კი შეამჩნია. ცხადია, მთარგმნელი უფლებას ვერ მისცემდა თავს, შეგნებულად უგულებელეყო დედანში მჯდარი „თხრობა“ და იგი სხვა მნიშვნელობის სიტყვით შეეცვალა.

საგულისხმოა, რომ ივანე ჯავახიშვილმა ამოფხეილი ხანმეტის კვალი სწორედ ამ ავევლა თარიღიან ხელნაწერ სახარებათა შორის უძველეს“ აღიშური სახარების ფერგადსულ ფერცლებზეც აღმოაჩინა... ამიტომ სრულიად ბუნებრივად გვეჩვენება, რომ ჩვენი წარმართული ხარებაც ამ რედაქციის ტექსტში შეინახა.

ყოველივე ზემოთქმულის შედეგად მხოლოდ ერთი დასკვნის გამოტანა შეიძლება: აღიშური სახარების სადაც ფორმა „ხარებას“ იგია, რაც ამ წერილის თავში განხილული ფსურის ლექსის „ხარებას“ და ერეკლე მეფის იქმის „გეხარება“, რაც პირველ შემთხვევაში (სახარებით) ნიშნავს: მარიამ მადგალინელი მოუთხრობს, ამცნობს ამბავს: ხარებას, მეორე შემთხვევაში (ხალბური ლექსით) მოუთხრობთ, ვუამბობთ, შევატყობინებთ: ვხარებთ, ზოლო ზესამე შემთხვევაში (ერეკლეს იქმით) გვითქვამს, გვიოთხობია, გამოგვიცხადებია: გვიხარებია! ეს სამივე მაგალითი ნიშნავს თხრობას, თქმას.

არის თუ არა შემორჩენილი ქართულ სახარებაში სხვა მაგალითი წარმართული ხარების ნაშთისა?

სხვა მაგალითებით ჩვენი მოსაზრების დასაბუთებას, ცხადია, დიდი მნიშვნელობა ექნება, მაგრამ, თუკი ეს საბუთი დამაჯერებელია, სხვა მაგალითის პოვნას მინეც დამატებითი საბუთის მნიშვნელობა ექნება. მსგავსად არქეოლოგიურა გათხრობის შედეგად აღმოჩენილი ერთადერთი მონეტისა, რომლის ცალი აღმათ

ერთ დროს ათასობით იჭრებოდა, მაგრამ დრომ და მიწის ეანგმა სამუდამოდ გაანადგურა ან ჯერჯერობით ჩვენი თვალისთვის არ ჩანს... ძიება გრძელდება.

ხარება და თხრობა

მას შემდეგ, რაც შევეცადეთ იმის გამოკვლევას, რომ წარმართული „ხარება“ თავისი შინაარსით გამოხატავს თხრობას, დავუბრუნებოდა:

ხ ა რ ე ბ ა და თ ხ რ ო ბ ა მხოლოდ სინონიმება თუ შთა შორის სისხლბორცველი (ე. ი. ძირეული) ნათესაობაც არსებობს?

ამ ორი სიტყვის მორფოლოგიური შესწავლა, ვგონებ, ამ კითხვის დაუკნების უფლებას იძლევა.

თავს უფლება მიეცეა, ამ საკითხსაც შევხვდეთ.

დავავიროდეთ ამ ორი სიტყვის აღნიშვნას, მათ ძირს: „ხარების“ ძირია: „ხარ“, „თხრობისა“ — „თხრ“... ეს „თხრ“ შეკუმშული, ხმოვანდაქარგული ნაირსახეობაა ხმოვანძირიანი „ხარ“-ისა...

წინამძღვრით ძირეული არ არის.

შეადარე:

1. ხარება:	2 თხრობა:
ვა-ხარ-ე	ვ-უ-თ-ხარ
ა-ხარ-ე	უ-თ-ხარ
ა-ხარ-ა	უ-თ-ხ-რ-ა

ჩვენი საკითხისთვის ასევე საგულისხმო სურათს გვიჩვენებს ხარება-თხრობიდან წარმოებულ სიტყვების შ ა ხ ა რ ო ბ ე ლ ის და მ თ ხ რ ო ბ ე ლ ის შესწავლა. შინაარსობრივად ორივე მთქმელს, მოამბეს, მოცნეს ნიშნავს. მათს მნიშვნელობას განასხვავებს „მზახრობის“ შერაზმდელი ნიუანსი. საბას განმარტებით, მზახრობელი — კეთილ მოამბეა, ხლო მთხრობელი — მთქმელი.

მაშინ კი, როცა ხარება მხოლოდ და მხოლოდ თხრობას, თქმას ნიშნავდა, უნდა ეიფიქროთ, მზახრობელიც მხოლოდ და მხოლოდ მთხრობელს ნიშნავდა.

იქნებ ამაზე მივეითებდეს ის ფაქტიც, რომ სახარების ტერმინოლოგიაში იხმარება შ ა ხ ა რ ე ბ ე ლ ი მჭადველებს თუ ქრისტეს ცხოვრების აღმწერის მნიშვნელობით და არა შ ა ხ ა რ ო ბ ე ლ ი:

„მზახრებლედ“ გლახაეთა მომავლინა შე“ (ლ. 4, 18).

ამ ორი სიტყვის (მზახრობელი, მთხრობელი) მორფოლოგიურ მსგავსებაზე აღარაფერს ვიტყვი იმის გამო, რომ ისინი ერთი ძირიდან მომდინარედ მიმანია.

მარკონისა და იოვანეს სახარების ქართული ტექსტის თავისებურებანი

ძირითადი საკითხების რკვევის დროს შევამჩნიე, რომ ტერმინი „ხარება“ შატბერდელი

ოთხთავის ყველა თავში თანაბარი რაოდენობით არ გვხვდება. ამ საკითხის უფრო ახლოს გაეცნობად დამარწმუნა, რომ არამც თუ თანაბარი რაოდენობით არამედ მარკონის თავში „ხარება“ (ბერძნული — „ევანგელიოს“ და რუსული „Благоговествование“-ს მნიშვნელობით) არც ერთხელ არ არის ნახმარი. აქ მხედველობაში არ ვიღებთ ტერმინ „სახარებას“, რაც საღმთო წერილის, ახალი აღთქმის „ევანგელიონ“-ის მნიშვნელობით გვხვდება.

სახარების მარკონის თავში, ყველგან, სადაც კი მოსალოდნელია „ხარება“, — გვხვდება „ქადაგება“, მსგავსად ამ მავალითის:

ლუკა, 4,18, — ხოლო თავიდან პრქეა მათ, ეითარმედ: სხუათაცა ქალაქთა ჯერარს ჩემდა ხაეზაღ სასუფეველი ღმრთისაჲ, რამეთუ ამისთვის მოვივლინე“.

მარკოზ, 1,88 ხოლო იესუ პრქეა მათ: მოვედით და წარვიდეთ მახლობელად დაბნებსა და ქალაქებსა, რათაა მუნცა უქადაგო, რამეთუ ამისთვის მოვივლინე“.

რა სურათს იძლევა სახარების სხვა თავების წაკითხვა?

ლუკას თავში „ხარება“, ზემომოყვანილი მავალითის მსგავსად, რამდენჯერმე გვხვდება. უფრო მცირე რაოდენობით გვხვდება მათეს თავში (3-ჯერ) და იოვანეს თავში (4-ჯერ).

მაშასადამე, ამ ტერმინის ხმარების მხრივ შატბერდელი სახარების მარკონის თავი სხვა თავებისგან განსხვავებულია, ცალკე დგას. აქ არ გვხვდება სახარებისათვის დამახასიათებელი ძირითადი ტერმინი. ამ უჩვეულო ფაქტის მიგნებამ ძალზე გამაოცა, ჩამაფიქრა და მრავალი ეჭვი აღმოჩნდა...

აღმოჩნდა, რომ თვით სიტყვა სიხარულიც კი ერთხელ გვხვდება (4, 16), ასევე ერთხელ გვხვდება „განიხარეს“ (14,11), ესეც ჩვეულებრივი მნიშვნელობით (იუდას შეპირებით „განიხარეს“).

როგორც წმინდა მისალმების ფორმულა — „გიხაროდენი“ გვხვდება ორჯერ (14,45 და 1, 15,18 და 15,18 და 15,18).

საგულისხმოა, რომ სიხარულის გამოხატველი სიტყვები (მიხარის, უხარინ, უხაროდის და სხ.) სახარების სხვა თავებში უხვად არის გაბნეული (მათ: 6-ჯერ, ლუკა. 8-ჯერ, იოვანე: 10-ჯერ). როგორც ვხედავთ, სავარძლობი განსხვავებება აქაუ.

დავუბრუნდეთ ჩვენს ეჭვებს და ვარიუდებს ამ საკითხთან დაკავშირებით.

რატომ არ გვხვდება ტერმინი „ხარება“

1 აღიშნის სახარების შესახების ადგილას ეს „გიხაროდენიც“ არ არის (პრქეა: მომღუარა“ 14, 15).

2 C-ს შესაბამისი ადგილი ნაკლებია.

ბერძნული „ევაგელადოსის“ მნიშვნელობით მარკოზის სახარებაში?

ზომ არ უნდა მიგვიითხებდეს ეს ფაქტი, — ევანგელისტები შე. — იმაზე, რომ სახარების სხვადასხვა თავი სხვადასხვა პირის მიერ სხვადასხვა დროს არას თარგმნილა... ზომ არ უნდა მიგვიითხებდეს თარგმანთა შედარებით სიძველეს — სახარებზე?

ახალი ტერმინის სახარებას მნიშვნელობა და მისი დამკვიდრება მცირე დროს არ მოითხოვდა, არც ახრთა სხვადასხვაობისა და წინააღმდეგობის გარეშე დამკვიდრდებოდა.

შესაძლოა ამ ტერმინის დადგენამდე ან საბოლოო გაბატონებამდე თარგმნილი შატბერდული სახარების მარკოზისეული თავი და ამის გამო არ ხმარობს მთარგმნელი ტერმინ ხარებაში?

შესაძლოა მთარგმნელი არ იზიარებდა ახალი ტერმინის („ხარება“ — ეთილის, სასიხარულოს და არა წარმართული თბრობის მნიშვნელობით) შემოღებას და ამის გამო გვხვდება „ხარების“ ნაცვლად „ქადაგება“?

აბა რის უნდა მივაწეროთ ეს, რომ მარკოზის სახარებაში ერთგვარად არ გვხვდება „ხარება“, რითაც ქართული სახარების სხვა თავების მთარგმნელი გამოხატავდნენ კარგის, ეთილის თბრობის და ქადაგების?

როგორც შემდეგ დავჩვენებ, ეს ეკვები თუ ვერაუდები უსაფუძვლო იყო... ამაში დამარჩმუნა იოვანეს სახარების შესწავლამ.

აღმოჩნდა, რომ მარკოზის სახარების მსგავსად, იოვანეს თავსაც ჰქონია მეტად საგულისხმო თავისებურება: იოვანეს თავში არც ერთხელ არ იხმარება მეორე მნიშვნელოვანი ქრისტიანული ტერმინი... ეს ტერმინია ქადაგება.

„ქადაგება“ მათეს თავის ტექსტში გვხვდება 14-ჯერ, მარკოზის თავში 16-ჯერ, ლუკას თავში 10-ჯერ, იოვანეს თავში სულ არა!

სათანადო ადგილების სახარების რუსულ თარგმანთან შედარებამ დაფიქრებინა, რომ ზემოთ გამოთქმული ვარაუდები შემცდარი იყო ამ შემთხვევაში სახარების დედნიდან მომდინარე მოვლენებთან უნდა გვექონდეს საქმი... ამ საკითხის გამოკვლევა ჩემს ძალ-ღონეს აღემატებოდა. მაგრამ შე მაინც კმაყოფილი ვიყავი: მართალია, კვლევის ამ მხარეზე ჩემი ძირითადი საძიებლის დამატებითი საბუთები არ მომიცა, მაგრამ ის ზომ გამოიჩინა, რომ ამ ორი ტერმინის (ხარებისა და ქადაგების) ხმარების მხრივ მარკოზისა და იოვანეს სახარების ქართულ ტექსტებს აქვთ მეტად საინტერესო თავისებურებანი:

1. ქართული სახარების მარკოზის თავში არ გვხვდება ტერმინი „ხარება“;
2. ქართული სახარების იოვანეს თავში არ გვხვდება ტერმინი „ქადაგება“.

ეს თავისებურება ნი ფაქტი და დაფიქრება — სა და გაც კვებას მოითხოვს.

წინაწარ შეიძლება ითქვას: „ჩვენ სახარების ამ ორი თავის თავისებურებაში მიაგნებამ ხელი შეუწყოს ქართული სახარების თარგმანის წარმოშობის გამოკვლევას.“

მინაწერი:

ამ მცირე ნაშრომის დამთავრების შემდეგაც გულიდან არ ამოვივლია წარმართული ხარების სხვა მავალითების მოძებნა და ჩემი მოსაზრების უფრო სარწმუნოდ დასაბუთება... შესწავლილი მასალის ხელახლა გადასინჯვის შემდეგ რამდენიმე მავალითი, რომლებსაც მუშაობის პროცესში ევეთ შევეყრებოდი, საიმედოდ მეჩვენა. ამათ დაამატა ახლად შესწავლილი მასალიდან ამოკრეფილი მავალითები.

ამ მასალას მცირე განმარტებებით ვერთავ ჩემს წერილს.

უპირველეს ყოვლისა, ჩემი თვლი შენერდო ჯრუჭის ოთხთავის გამოთქმავზე „ხარება და სახარებასა“, რომლის პარალელურ აღიშნარ ტექსტში სწერია: „ქადაგებდა სახარებასა“.

„და მოკვლიდა იესუ ყოველსა მის გალიელსა და ასწავებდა შესაყრებელსა შორის ცათსა და ახარებდა სახარებასა სასუფევლისასა“...

ჯრუჭის, მ. 4, 23.

„და მოკვლიდა იესუ ყოველსა გალიელსა, ასწავლიდა შესაყრებელთა შინა მათთა, ქადაგებდა სახარებასა სასუფევლისასა“... აღიშნის, მ. 4, 23

შინაარსობრივი ანალიზის შედეგად ჯრუჭის „ხარება და აღიშნარის „ქადაგებდას“ (უთბრობდას) ნი წნავს. ეს თითქოს ეტეს არ იწვევს ბერძნულ სახარების სათანადო ადგენას (მათე, 4,23) ეს სიტყვა („ხარება და“) იციხება: „αρχισα“ (არქსა), რაც ნიწავს: „быть глашатием, проповедать слово Божие, проповедывать, учить.“

ლათინურ სახარებაში ამ „ხარება დას“ ესაბრუნება: „praedicans“, „praedico“. რაც ნიწნავს: ნთბრობელი, ნთქმელი, მკადაგებელი, ან: აღნთებ და, უკადაგებ და (ხარება და).

ჯრუჭის ტექსტის „ხარება და“ ინგლისურ სახარებაში ასეა: „preaching“, რაც პართულად ნიწნავს: „ქადაგებდა“.

რუსული სახარება ამ წაითხვას უკერს მხარს:

„И ходил иже по всей Галиле, уча вь синагогах их и проповедиваг Евангелие вьрече...“ М. 4,5).

როგორც ვხედავთ, ქართული — აღიშნარი

ზერძნული, ლათინური, ინგლისური და რუსული სახარებები ამ ადგილას (მ. 4; 23.) იცავენ „ქადაგებას“, ხოლო ჯრუჭის სახარება ამ შემთხვევაში განეკრძაბებით დგას.

შესაძლოა ჯრუჭის მაგალითშიც ჩვენი წერილის ძირითად ნაწილში განხილული აღიშურის შესავალი შემთხვევასთან გვეკონდეს საქმე.

უფრო ნათელ და სარწმუნო მაგალითებს შივაგენი ავთოგრაფიულ ძეგლში „ცხოვრება და წამება წმიდისა მოწამისა კოსტანტინის ქართულისაჲ, რომელი იწამა ბაბილოუნელთა შევისა ჯაფარის მიერ“¹.

„ხოლო შემდგომად მოსლვისა უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესა აღწერნეს ოთხნი ესე ვეანგელენი, რომელთაგან ეხარების ნათესავთა მოშავალთა მოსლვად იგი უფლისაჲ და განგებულებაჲ მისი ხორციითა, მით რომელ იგი შიხუნა ქალწულისა მარიაჲსიანგან წყალობისათჳს ჩუენისა, და ამისა შემდგომად საქმენი მოციქულთანი ვითარ-იგი მოპელიდეს ყოველსა სოფელსა და ახარებდეს სიტყუასა მას ცხოვრებისასა და მრავალთა პრქმენა მათი და ნათელ იღებდეს სახელთა მამისათა და ძისათა სულსა წმიდისაჲთა“.

ამ ვრცელ ამონაწერში, რომელიც ძეგლის შესავლის ნაწილს წარმოადგენს, სიტყვა „ხარება“ ორჯერ გვხვდება. განსაკუთრებით საგულისხმოა წინადადება: „...აღწერნეს ოთხნი ეს ვეანგელენი, რომელთაგან ეხარების ნათესავთა მოშავალთა მოსლვად იგი უფლისაჲ...“, რაც თანამედროვე ქართულთა ნიშნავს: ქრისტეს მოსვლის შემდეგ დაიწერა ოთხი სახარება, რითაც შთაშობადობას („ნათესავთა მოშავალთა“) მოეთხრობა (ვადაეცემა, ეუწყება) ქრისტეს მოსვლა.

სხვა მაგალითების გვერდით, შესაძლოა, თავისი მნიშვნელობა პქონდეს ერთ ფორმასაც, რომელიც გიორგი მთაწმიდლის ცხოვრების წინასიტყვაში გვხვდება:

„ლუთოე სანატრელსა, სათნოებათჳს შინა განთქმელსა, მოძღვარსა მოძღვართასა და სულიერსა წინამძღვარსა ჩუენსა გიორგის შეყენებულსა ოფლისაჲ მიერ გიკობაჲნ, მითი წმიდით მთასა საცვრველსა ქრისტეს მიერ ღუთისაჲ ჩუენისაჲ ვახარებაჲ“².
ხომ არ ნიშნავს ეს „ვახარებ“ „მოგახებენებ“-ს?³

ქართული ჰიმნოგრაფიული პოეზიის ქვემოთ მოყვანილი ნაწარვეტები საინტერესოა იმით, რომ ასინი, ამგლანებენ რა სახარებასთან სისხლ-

ზორცულ ნათესაობას, წარმოადგენენ სახარების ტექსტის პერიფრაზებს: **არქონდესნი ენგელნი**

„შე-რაი-ხუედ, ქრისტე, ჯოჯოხეთისა ბჭეთა, ¹ აღმოიყვანე ხატად შენდა შექმნული ხაწნილებსიანგან, ხოლო აღდგომად შენი გამოუცხადე წმიდითა მით ღუდათა, და მსწრაფლ წარვიდეს ხარებად მოციქულთა“.

„შეჯდომარე ლოდსა ანგელოზი ნათლისაჲ დღეს განეცხადა მტირალთა მათ ღუდათა და ახარებდა: „ნუ ეძებთ მას აქა, არამედ უთხარით მოწამეთა და პეტრეს, ვითარმედ აღდგა, იხილეთ ვალიელის“. ვრავგოლ ხანძთელი — „გალობანი“ აღესებისანი“

„ელვისა შავაქა ენგელოზი რაჲმს იხილეს მცეველთა მათ, მცხინვარებისაგან დაცვეს ქუეყანასა ზარ-განჴილნი შიშითა, ხოლო ღუდათა, გლოვის წილ, სიხარულთა აუწვა, დაღადებით ეტყოდა მათ: „გოხაროდენ, ქრისტე აღდგა, ვითარცა თქუტა, ღირსნი არამედ წარვედით და ახარეთ მოწამეთა მისთა აღდგომად ღმრთისაჲ“.

„ერნი ნათლისანი ვარემომს დგეს ნათლითა შემოსილსა მას საფლავსა, რომლისაგან აღმოგვბრწყინდა ქრისტე, დაუსაბამოდ იგი ნათელი შენელსაცხებულთა მოუსკეს მწუხარებაჲჲ და განქტარეს მგლოვარებაჲ, რაჲმს აუწყეს ქრისტეს აღდგომისა სახარებაჲ“¹
მიქაელ მოდრეცილი — „გალობანი“ აღესებისანი“

ამ ნაწვეტების დაკვირვებულნი წაიკოხვა იმდგვა იმის საბუთს, რომ იქ, სადაც სწერდა „გამოუცხადე“, „უთხარით“, „აუწყეს“, „შეგვიძლა ვიგულისხმეთ: „ახარე“, „ახარეთ“, „ახარეს“, ხოლო იქ, სადაც იკითხება „ახარებად“, „ახარებდა“, „ახარეს“, თამაშად შეგვიძლია „თხრობად“, „უთხრობდა“, „უთხრეს“ ვიგულისხმეთ.

¹ იხ. ს. ყუბანიევილის ...ძე. ქართ. ლიტ. ტრესტოპოთია, I გვ. 74.
² ათინის კრებული, გვ. 279.

¹ ხანძთელის და მოდრეცილის „გალობანი“ მოყვანილია პ. ინგოროყვას წიგნიდან: „გიორგი მერჩული“, გვ. 075, 077, 087, 088.

აქმთ. თაყიშვილი

მოგონებები

სურათი ჩარჩოში იყო ჩასმული და კედელზე გვიდა. ელენე თარხნიშვილსავე ჰქონდა თბილისში თვით მისი სურათი, დახატული უნგრელი მხატვრის, ეტლინგერის ქალის (ელენეს ნათესავი ერისთავის ცოლის) მიერ, ძლიერ ღამიში (იმ ეტლინგერ-ერისთავისას შემდეგ პარიზში შევხვდი)... ვუთხარი, ხელნაწერებსა და ნივთებს გარდა, ძველ სურათებსაც ვაგროვებთ და ვგ სურათებიც უნდა დავკვირდეთ-მეთქი. მითხრა, „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერზე ივანე ღვთისმეტყველის გამოცემის გამოც, სულ მეუბნებოდით, რომ მისთვის გამოშვებებიდან, მაგრამ ეს ვერ მოეხერხებოდა, რადგან, რაც რამ განქვეყნებული მაქვს იალტის ხაზინაში შევიწახე შიშაინების გამო (პირველი რევოლუციის ხანა იყო) და, სანამ არეულობა არ მიწყნარდება, იქიდან ვერც გამოვიტანო. ახლა კვლავ ვერც ამ სურათებს მოგვცემ, რადგან იმპერატორი ნიკოლოზ მეორე იალტაში როცა ჩამოდის, ხშირად დასეირნობს ამ არემარემო, მიოხრეს, შენთანაც აპირებს მოსვლასა და რომ მოვიდეს, სხვა რაღა ვაჩვენო, იქ არაფერი მაქვს, თუ არ სილომონ მეფის ქალის სურათი? ისე კი, ვაძლევთ პატრიარქის სურათს და მერმეუბნეთ, რომ არაფერი ამ სურათებს, არამედ აგრეთვე აუარებელ ვერცხლულს, ნახებს, ძველ ნაქარგ-ნაქარობასა და იმ „ვეფხისტყაოსნისა“ ანდერძით თქვენ დავკვირებთ, ოღონდ დამიწერეთ დაწვრილებით, თუ ვის სახელზე და როგორ დავწერო ის ანდერძით?“ მეც ჩამოვუწერე, უნდა დავტოვოთ-მეთქი ქართულ საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებას, თბილისში. მერე მითხრა, თუ ახლა იალტაში ვაბრუნდებით, გვატანთ რწმუნების ქაღალდს ხაზინაში, რომ ის „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერი მაინც მოგცენო. მე ვუპასუხე, სამწუხაროდ, ახლა აღარ შემიძლია გაბრუნება, მეჩქარება, მაგრამ თქვენ თუ გამოიტანოთ, თბილისში გამოიშვანეთ-მეთქი. სხვათაშორის, სილომონის ქალის ნაჭონი ზოგი ნივთი და მათ შორის ყავის საფუძელი, საისტ.— საეთნოგრაფიო საზოგადოების მუზეუმში შემოსწორა კონა ერისთავის მეორე, გაუთხოვარმა ქალმა, ელენე თარხნიშვილის დამ.

მართლაც გამოეტანა ხაზინიდან ის ხელნაწერი და მას შემდეგ სულ თავისთან ჰქონდა. ჩემ შემდეგ იოსებ დადიანი, მისი ცოლი და ცოლისდა ჩასულიყვნენ ქუჩუქ-ღამბათში და იოსებმა შერიგებოდა სიღვერს. ამ უკანასკნელს ეძლია ხელნაწერი ჩემთვის გადმოსაცემად, მაგრამ იოსებს არ გამოურთმევია, უთქვამს, „მე ახლა პირდაპირ თბილისში არა ვბრუნდები, ვხად სხვადასხვა ადგილებში უნდა გავიარო და ვაით სადღე დამეკარგოსო. ეს ამბავი თვითონ იოსებ დადიანმა გადმოცა. მე, რასაკვირველია, დიდი საყვედური ვუთხარი, მაგრამ რაღა უშველიდა საქმეს? ის კი არა და, მერე თურმე ისიც სინანულად გამოხდებოდა, მე თვითონ რომ არ დავუჯერე ყლენე თარხნიშვილს და იალტის ხაზინიდან არ წამოვიღე ხელნაწერი.

პარიზში რომ ვაქვემდებარე, იოსებ დადიანს იქ შევხვდი. პარიზის მახლობლად, სვერში ცხოვრობდა და იქ ვინახულე. კარგა ხანს ვისუბრეთ სხვადასხვა საგნებზე. მერე გავიდა მეორე ოთახში და რაღაც უცნობი ხელნაწერი გამომიტანა. დახვდეთ — „ვეფხისტყაოსნის“ იყო, სურათებიანი. მიაშბო: ეს ის ხელნაწერია, რომელიც შენთვის გადმოსაცემად მაძლია სიღვერდშია ქუჩუქ-ღამბათში, მაგრამ, როგორც ვითხარი, მაშინ ვერ წამოვიღეთ და ხომ ვახსოვს, რა დავიდარაბა ამიტებე ამის გამო? გმადგარაბა რომ წამოვიღეთ, ერთხანს კონსტანტინეპოლში ვცხოვრობდი და, ვნახოთ, იქ მომიტანა ერთმა ქართველმა ეს ხელნაწერი და მეუბნება, სვესტოპოლის ბაზარში ვიყიდე და ახლა ვყიდო. მე ვუთხარი, ვე ხელნაწერი ჩვენი ოჯახისა იყო, ქუჩუქ-ღამბათში ინახებოდა და სვესტოპოლის ბაზარზე რა უნდოდა-მეთქი? ცხადი იყო, რომ ტყუილს ამბობდა: რევოლუციის დროს ქუჩუქ-ღამბათი აცლით, ჩემი სიღვერდი იქ გარდაცულიყო და მისი ნივთებიდან ჩვენ აღარაფერი გვინახავს; მაინც ვერ ვიყუყუთ მე და ხელნაწერის მოპტანმა ვაჭრობა და ბევრი დავის შემდეგ 1000 ლირად მომიყიდათ“. მე ვუთხარი, „ახიი შენზე, რომ ეგრე ძვირად დაგჯდომია ვე ხელნაწერი შენი დავდეკობის წყალობით; ახლავე გამოხედე ქაღალდში-მეთქი!“ „მიგაქვსო“, მეთხა. „მაშ შენ დავიკვირებ? ვე ხომ შენი სიღვერდის შემოწი-

რელია-მეთქი! ხმა აღარ ამოუღია, გამიხვია ქაღალდში და გამოშატანა.

მას შემდეგ კარგა ხნის განმავლობაში, ოც წელწამს, იყო ჩემთან ის ხელნაწერი რა თქმა უნდა, აღწერე, ყველა ცნობილ ხელნაწერს შევაღარე, მის შესახებ მთელ ცნობები გამოვაჭყვევე, აღწერალობა თბილისის უნივერსიტეტისა გამოვუბავნე, მაგრამ გამოცემები კი, აბა, რას გამოეცემდა, სადა შვონდა ამის თავი? ხელნაწერში კარგი მინიატურები იყო — ზოგი უფრო ძველი, ვიდრე სხვა ცნობილ ხელნაწერებში. სამი თუ ოთხი მათგანი იმჟამად პარიზს მუცხა მხატვრებმა დაეთოკაბამენ გადმოიღო ფოტოგრაფიულად და გამოუბავნა თავის ძმას სარგის კაცხაძეს, რომელმაც ისინი დაბეჭდა თავის მიერ გამოცემულ „ვეფხისტყაოსანში“.

ბოლო ხანებში იოსებ დადიანის ოჯახი ერთობ უშუქო მდგომარეობაში ჩავარდა უსახსრობის გამო. მივიდა ჩემთან იოსები და დიდი მორიდებითა და დარცხვენით მოთხრა: „შინ ქაღალდმა ლამის შეშვამონ (ცოლსა და ცოლისდას გულისხმობდა), დედაჩვენის ხელნაწერი რომ თავაშვილს გადაეცე, იმის შეწირვას, მართალია, დამირება და დედაჩვენი, მაგრამ მან ხომ ვერ შეასრულა დაბრუნება და შერე ხომ შენ შენი ფულით იყიდე, ახლა ჩვენია და რომ გავყიდოთ, კარგ ფასსაც მოგვეცემენ; ამიტომ უთხარი თავიშვილს, დაგვიბრუნოს!“ ერთხანს არ ვაძლევდი, მაგრამ შერე თვითონ ქაღალდშიც მომიკითხეს, ვნახე, რომ მართლაც ძალიან უპირდაღთ, შემებრალნენ და დავუბრუნე ხელნაწერი. იმათ ჯერ პარიზის ნაციონალურ ბიბლიოთეკას შესთავაზეს და შეეცა მიმდოდა, რომ პარიზშივე დარჩენილიყო, რათა მაინც მისაწვდომი ყოფილიყო. ბიბლიოთეკის გამგე მიცნობდა და მომწერა, მეცნობით, თუ რას წარმოადგენს შემოთავაზებული ხელნაწერი, რა ღირსებისააო. შეე მივწერე, მართალია, ხელნაწერს თავშიცა და ბოლოშიც ავლია, მაგრამ, საწერი მასალისა და ხელის მიხედვით, იგი XVII საუკუნეს მიეკუთვნება, ტექსტი მრავალ ვარიანტს შეიცავს სხვა ამგვარ ხელნაწერებთან შედარებით, თან, საყურადღებო მხატვრული მინიატურებითაა დასურათებული და სასურველია, რომ შეიძინოთ ეს ძვირფასი ხელნაწერი-მეთქი. მაგრამ ბიბლიოთეკის გამგე ვერ მოურიგდა დადიანებს: მგონი 10.000 ფრანკზე მეტი ვერ შეაძლია. დადიანებს აღმოაჩნდათ ერთი კარგი ნაცნობი მდიდარი ინგლისელი, რომელსაც, ვტყობა, ცოტა რამ გავეცოდა ძველი ხელნაწერებისა, და აივინეს მას. ინგლისელს დიდად მოსწონებოდა ხელნაწერი და ეკითხა, თუ გავუთ ცნობა, რომელი საუკუნისააო? ეპასუხათ, ხელნაწერს თარიღი არ უწერია, მაგრამ პროფ. თაყაიშვილი XVII საუკუნეს ატოვებებსო. ინგლისელს ეთქვა, ბევრი

ძველი ხელნაწერი მინახავს, ვერცევი მათში და ეს ხელნაწერი, მასალის მიხედვით, XVII საუკუნეზე უფრო ძველი უნდა იყოსო (ქაღალდი კი, მაგრამ სქელია და ტყავსა ჰგავს). რაღა ბევრი ვინაობა ვიცი და არც ხელობა, არ მინახავს — იყიდა დადიანებისაგან ხელნაწერი 25.000 ფრანკად. ამ ფულმა მისცა სიმუშალება ოსიების ცოლისდას, გრადის ქვრებს, თავის შვილთან წასულიყო მაროკოში თავისი წილი, 15.000 ფრანკი წილი) და დადიანებმაც ცოტაბანს სული მოითქვეს. ოსებს ექვსი ქალიშვილი ჰყავდა, ერთიმეორეზე ლამაზები. ერთი მათგანი შეერთო გოგოგი ამილახერის ვაჟმა, რომელიც სამხედრო სამსახურში იყო. მეორე მსოფლიო ომის დროს მოკლეს სირიაში და დეგოლი 5 საათს უამბობდა მის გმირობას ტელეფონით იქიდან პარიზში თავის მომხრეებს. იმ ინგლისელმა კი ბოლოს ბრიტანეთის მუზეუმს შესწირა ელენე თარხან-მოურავის ნაწილი „ვეფხისტყაოსანი“ და ამით გათავდა ამ ხელნაწერის ამბავი.

საერთოდ, განზრახული მაქვს, დაწერილებით აღწერო „ვეფხისტყაოსანის“ ჩვენ მიერ მოგროვილი ყველა ხელნაწერის თავგადასავალი, საითიდად, და გამოვაჭყვევო.

არასოდეს არც ერთი ხელნაწერი არ დამეკარგვია, გარდა ქსნის ხეობის მოსახლეობისა და გორელთა აღწერის დავთრებისა. საქმე ასე იყო: დასაბეჭდად შვონდა გამზადებული, როდესაც ივანე ჯავახიშვილმა მოხოვა მათი გამოჭყვევების ნებართვა და გავუბავნე კიდევაც პეტერბურგში. მას დავთრებს ცალკე აღარ გამოეცია, მხოლოდ „საქართველოს ეკონომიკური ისტორიაში“ გამოიყენა. შერე ის დავთრები აღარ მინახავს და დღეხანს მეგონა, რომ ისინიც დაიკარგა, ივანეს მიერ თბილისში ევაფონი გამოგზავნილ ბიბლიოთეკასთან ერთად, სამოქალაქო ომის დროს აიღოვინაო რომ იმსხვერპლა. ძალიან გულს მაკლდა. საფრანგეთიდან რომ დავბრუნდი, მაინც ემედო ბედი ერთხელ კიდევ და ვთხოვე განსვენებული ივანე ჯავახიშვილის არქივის გამგეს, მის ასულს ნათელას, ეგება მონაბო-მეთქი. ერთხელ მიიბრა, ვერ ვნახო. თურმე ხელნაწერებში ეგებია. მეორედაც ეთხოვე, იპოვნა და ძალზე გამახარა. „რა ეყოლი, თუ შეიძლებოდა წიგნებში ჰქონოდა მამამემს შენახული, ყოველი შემთხვევისათვის დავათვალიერე და მასში იყოო“. საბედნიეროდ ივანესაც სიფრთხილე გამოუჩენია და ეს ისტორიული საბუთები ბარგთან ერთად კი არ გამოუგზავნიდა, არამედ თავისთან დაუტოვებია და ამას ვადაუტრენია ისინი. დიდი დანაქლისი კი ექნებოდა, რომ არ აღმოჩენილიყო. ჭეშმარიტად მოსახლეობის ასეთივე აღწერილობა ხომ აღრევე მაქვს ცალკე წიგნად გამოცემული; არაგვის ხეობისა — „სა-

ქართველოს სიძველეთა ერთ-ერთ ტომში; ხოლო ახლა ქსნის ხეობისა და გორის მოსახლეობის აღწერაში გამოვეცი, თუმცა კი დიდი დავიანებით (დაიბეჭდა თბილისის „უნივერსიტეტის შრომებში.“) ქსნის ხეობის აღწერაშია ორი გრანოლიტისგან შედგება და ისაროლისხვე-მეგურისხვე-ატენსაი შეიცავს. გორელეობის ერთი გრანოლიტია. აღარც კი მახსოვდა, თუ ისიც თან ახლდა ქსნის დათარს. ჩანს, ორივე ერთად შემოქმენია თავის დროზე (მერე ერთად გადამიცია ჯავახიშვილისათვის). ეს იყო 1908 წელს, როდესაც ქსნის ხეობაში დავიგზავნებოდი არქეოლოგიური მონათა და სოფელ იკითში მივედი, ფიცხელაურისთან რუკაში. იქ ვაბტანგ ივანეს-ძე ფიცხელაურის დედას ჰქონდა ეს დათარები, 35 სხვა სიგელ-გუჯართან ერთად, და ამათ შემოსწირა საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოებას ის სიგელ-გუჯარები გამოცემულია... დათარები ერთგვარ მეთრის ბრანდებითა შედგენილი, ჩანს, მორიგი ჯარი-სათვის, შისი „ლაშქარნიებისა“ და მღვინის მიერ. შიგ იხსენიება „ქსნის ერისთავის მოურავი ფიცხელაური“. გტყობა შიამომავლობით ვადმოსცემა ის საბუთები ვაბტანგ ფიცხელაურის რუკას.

ჩვენი ინტელიგენციის კარგა დიდ ნაწილს ძველად ანატორი ვაგებოდა იმ მუშაობის მნიშვნელობისა, რომელსაც მე და ჩემი ამხანაგები ვეწოდით. წერა-კითხვის საზოგადოების გამგებობაში რომ უმეტესობა მენშევიკებმა და სოციალ-დემოკრატებმა მოაბოვიეს, მე იძულებული შევიქმენი გამოვსულიყავი გამკავიბიდან. მათ შორის ძალიან ბევრი იყო შიდატ კაცო, რომლებსაც არც სწამდათ და არც შეეძლოთ არაფერი, ვარდა ლიტონი ფრანსა. მიუხედავად იმისა, რომ შიგ ჩემი ნაშრომებიც ურთიუნ, მე მათთან ერთად მუშაობა ვერ შევიძელი. მერვე სარკის კაბადზე მოიწიეს, შემოაღეს ახალი წესი — ხელნაწერებს. აღარავის ატანდნენ შინ წასაღებად და მეც კი ამიკრძალეს ეს, მე, რომელმაც შევექმენი ხელნაწერთა მთელი ფონდი, — ხოლო თვით ბიბლიოთეკაში მუშაობა სრულიად შეუძლებელი იყო, რადგან ის ოთახი ყოველდღიურ თავმოსაყრულ და სსაბურთო ადგილად იყო გადაქცეული იმთავითვე. ყოველივე ამან მაიძულა შემეწყვიტა მუშაობა „Описание рукописей“-ს გამოცემაზე, თორემ ერთი ტომი (მე-3) კიდევ გამოვიდოდა. კ. კვეციანიასათვის ჰქონდა დავალებული საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოებები მიწვეულ მოღვაწის საგალობელთა გამოცემა (კორნიელზე უკეთ ამას ვინ ვაკეთებდა?!). ჩვენმა საზოგადოებამ სოხოვა წერა-კითხვისას, ვაეტანებით კვეციანისათვის, მავრამ აღარც იმას დაანებეს ხელნაწერი და ასე დღემდე გამოუცემელი დარჩა. მაშინ ძალიან ეინანე, რომ ზოგი ხელნაწერი პირადად ჩემთვის არ შევიძინე, ხომ

ვერავინ შემომიღია ხელს მათ შესწავლა-გამოცემაში-მეთუ?

სხვათაშორის, მუშაობის არანორმალური პერობების შექმნის ბრალდა ჩემი ერთი მიუტევებელი შეცდომა, „Описание“-ს II ტომში რომ მომივლიდა: „შან-ნამეს“ დიდი ხელნაწერის ყოფილიყო, XVII საუკუნისა, დაფუძნული, „როსტომიანიო“ იწყებოდა და მე კი „ყარამანიანი“ დაეწერე, XVII საუკუნისა, რადგან ასე ჰქონდათ კატალოგში ჩაწერილი. ხელნაწერის ნახვის საშუალება რომ ჰქონოდა, ასეთი მარცხი ხომ არ დამეზარებოდა?! ამ ბოლო დროს პრატე, აღ. ბარამიძემ შეამჩნია ეს ჩემი შეცდომა და უკვე აქვს აღნიშნული, მავრამ მაინც ძალიან მეუხერხულება.

როგორც უკვე აღვნიშნე, მიუხედავად ჩემი იმედისა და მოლოდინისა, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერთა გროვებში, ერთხელაც იქნებოდა, XVII საუკუნისაზე უფრო ძველ ნუსხასაც აღმოვაჩნდი, უგრჯერობით არც მე და არც სხვა ჩვენ მკვლევარს ასეთი არ მიუვინიათ და XVII საუკუნე რჩება „ვეფხისტყაოსნის“ ნუსხათა უძველეს თარიღად. თუმცა ამ დანაკლისს რამდენადმე აესებს საქართველოს მუზეუმის (ერთ დროს — ვარძიის მუზეუმის) შეუთინი თანამშრომლის ვ. ცისკარიშვილის საინტერესო აღმოჩენა, რომელიც მან უკვე გამოაქვეყნა კიდევაც. ეს არის წარწერები ჯავახეთის კლდეში ნაკვეთი შონასტრის, ვანის ქვაბების კედლებზე. ეს წარწერები, გტყობა, სალოცვად მისულთა მიერაა გაკეთებული. ზოგს სხვადასხვა ცხოველებიც დაუხატავს ზედი: ღომი, ირემი და ა. შ. წარწერებში ყველაზე საინტერესოა „ვეფხისტყაოსნის“ მთელი სტროფი, ნუსტანდარეჯანის წერილის დასაწყისში: „ციხეს ვზი ეზომ შადალსა, თვალნი ვერ შემოსუნდებანი“. მერე და ეს წარწერები ხომ ნამდვილად XV საუკუნეს გუთვინან, ასე რომ თავისებური ნუსხა ვაკვს „ვეფხისტყაოსნისა“, ორი საუკუნით უფრო ძველი დღემდე ცნობილ ხელნაწერებზე. მერე ისიც დღიად მნიშვნელოვანია, რომ უბრალო მლოცველი წერს იმ გამოქვაბულის კედლებზე და არა ვინმე დიდებული. ყოველივე ამის გამო ვ. ცისკარიშვილის ეს წერილი ძალიან საყურადღებოა, მით უმეტეს, რომ მკაფიო ფოტოები ახლავს თან.

ახლა მინდა ზოგი რამ გაეიხსენო იმის დასახსიათებლად, თუ რა მონაწილეობას იღებდა ქართულ საზოგადოებრივ საქმიანობაში-ქველმოქმედების სახით-ქართული შუბრეუბისის ზოგიერთი წარმომადგენელი.

1905 წლის რევოლუციის ხანაში ვაბ. „ივერიის“ რედაქტორად არჩეულ იქნა ფილიპე გოგიანიშვილი. ასეთი არჩევნები ხდებოდა ამ საქმიების მოთავე ინტელიგენციის კრებაზე. იმ კრებას, მახსოვს, ვესწრებოდიოთ ი. გოგიანიშვილი, ნ. ცხვედაძე, ვაზეთის გამომცემელი პავლე

(„პაეღეში“) თემინიშვილი, მე და სხვანი. ი. გოგებაშვილი ვადამაკედა, მოკიდებ ხელი „ივერის“ რედაქტორობასათ, მაგრამ მე ძალიან შორს დაეიჭირე და კატეგორიული უარი ვთქვი, ჩემი საქმე არაა, მაგისი არაფერი გამეგება-მეთქი. ბოლოს არჩვენი ფილიპზე შევინერდა. იმ ხანებშივე თბილისს გამოიშველი არუსული გახვითი, რომლის რედაქტორიც პართენ გოთუა იყო (სახელწოდება არ მახსენდება) სოციალისტებმა ჩაიფიცეს ხელი, დიდძალ ფულს ახარჯავდნენ და მიმართულებაც სათანადო მისცეს გავითოს. ფილიპზე კი ვერავითარი გეგულენა ვერ მოახდინეს, რადგან სოციალისტი არ იყო, და არც ეპრობანებოდათ იგი. „ივერის“ გამოსაცემ ხარჯს იღებდა ერთი იმ ზუბალაშვილთაგანი, რომელთაც ნათეს მდიდარი სარეწოები ჰქონდათ ბაქოში. მათ შორის ყველაზე უფრო გულზე და მართლაც შეგნებულ ქართველი პარტიოტი იყო ანტონი, რომელმაც ააშენა თეატრი, ე. წ. „სახლბო თეატრი“ (ახლა რომ მარჯანიშვილის თეატრია; კარგი არქიტექტურული ნაგებობაა). და მსკოვან საზოგადო მოღვაწეთა თავშესაფარი თუ საერთო საცხოვრებელი! (სხვათაშორის, პროფ. ა. ცაგარელი რომ მოხუცდა, იმ სახლში ცხოვრობდა და იქვე გარდაიცვალა). ანტონ ზუბალაშვილმავე აღვითქვა დიდი დახმარება ქართული სათავადანაურო გიმნაზიის შენობის აგებაში (ახლა რომ უნივერსიტეტია; მისი აშენების ისტორია ცალკე მინდა გავიხსენო), მაგრამ ბოლო დროს კი იცვალა აზრი, როგორც პრაქტიკულმა კაცმა, როცა დინება, რომ ნაკო ცხველამქმ საზღვარს ვადამიჯდა და ისეთი უზარმაზარი რაღაც წამოიწყო, რის ღირებულება ნახევარ მილიონს მაინც მიღწევდა. თავდაპირველად ზუბალაშვილს ეგონა, რომ 120-130 თასს მანეთზე მეტი არ დაუჯდება, მეერ კი ძალზე შეშინდა, მაგრამ აღბრთ მიანიც გამოიღებდა საკირი თანხს, უეცრად რომ არ ვარდაცვლილიყო. მის შემეკიდრედ დარჩა უმცროსი ძმა, სტეფანე ზუბალაშვილი. ერთ ხანს ისიც ზელამილით ეწეოდა ფულით ყოველგვარ ქართულ საზოგადო საქმეს, მაგრამ თითონი აქ არა ცხოვრობდა, მეტწილად საზღვარგარეთ იყო ზოღმე, უფრო — პარიზში. სხვათაშორის, იმ ანტონისა და სტეფანეს მამასვე ჰქონდა უკვე კარგა დიდი ქონება, მაგრამ რომ მივიდნენ და დახმარება სთხოვეს, უპასუხა: „მე რასა მხოვთ, ცალი ფეხს სამარეში მიდგას, კიდევაც რომ ზოგეთი, მეორე რასმე ზოგეთი, თქვენ ვერ დაგაკაყოფილებთ; ცოტად დამაცალეთ, დღეს თუ ზეად მოეკლები და მაშინ ჩემი შვილები ზეერს ზოგეთმენ, მე კი, როგორც ერთი სიღბრბიში გაზრდილი კაცი, არა ვარ ზელამილი“. საერთოდ, ყველანი პრაქტიკული ადამიან-

ნები იყვნენ. რაკი სტეფანე საქართველოში იშვიათად იყო ხოლმე, საზოგადო საქმეებში თვის ფულის ხარჯვა მიანდოთ მამის (ახლა მანათესავს (მგონი დისწული იყო) პაეღე თემინიშვილს, რომელიც ძალიან გულმხურვალედ გეიდებოდა ყოველგვარ ზეუნებურ საქმიანობასა და კერძოდ, ყურწინა-გაზათების გამოცემას. ასე, მაგალითად, „ივერისაც“ ის აძლევდა ფულს, პ. გოთუას რუსულ გახვითაც (რომელიც დიდხანს გამოდიოდა, დიდ პირობარებს აძლევდა თანამშრომლებს და ძვირიც ჯდებოდა) და საბაეშეო ყურწინა „ნაქადელსაც“. სხვათაშორის, სენაეთში რომ წავედი გეპაედიციაში, ის პაეღე მოახრება გამოყურას, მაგრამ ველამ მოახრება. ბოლოს, სტეფანე ზუბალაშვილი როცა დარწმუნდა, რომ პაეღე დიდძალ ფულს უხარჯავდა და მარჯვენა და მარცხნივ დაუზოგავად არიგებდა მის ქონებას, შეუწყვიტა ფულის ძლევა და ყოველგვარი კავშირაც მოსპო მასთან, და არა მარტო მასთან, არამედ, საერთოდ, ქართველობასთან. ამის მოთავარი მიზეზი პაეღეშას მიერ ფულის ფლანგვა კი არ იყო, არამედ შემდეგი გარემოება. იმ დროს პარიზში გამოდიოდა ერთი ქართული გახვითი, რომელიც საქართველოს განთავისუფლების დიდას ეგმობებოდა (დამაეიწედა, ერს ვანგებდა იმ გახვითს და რაკერქვა იმ უცნაესს). ზელამიში კი ცხოვრობდა აქედან გაქცეული პალეო ყიფიანი (ილიას დროს რომ თბილისის საადგილმამულო ბანკის თავმჯდომარედ იყო, მეერ ბაქოში დანიშნეს და იქ ბანკის 70.000 მანეთი წააგო ქალაქის თამაშში, რის შემდეგაც ჩემში აღარ დაეღვამებოდა). იმ გახვითის რედაქტორს ერთხელ შევხვდი თბილისში, ილიასთან იყო მოსული წერა-კითხვის საზოგადოებაში, და რაღაც თან ბრეყულად და თან ბაეშეურად ელაპარაკებოდა: „თქვენ, საზოგადო მოღვაწეები, არ ვარგებართ, საქართველო ვერ გაათავისუფლებთ და იი, ჩვენ კი გაეთათავისუფლებთო!“ ამაზე ილიამ ისე მკვებებ უპასუხა, რომ გამაეკირდა კიდევაც: „მაგისთანა ლათიები ბეერა გავევიგონია და გავეთებული საქმე კი არაიხი გვიჩახავსო!.. პოდა, ერთ დღეს მისულან ის რედაქტორი და აეანტურისორტი პალეო ყიფიანი პარიზში სტეფანე ზუბალაშვილთან, დღესდღეობიან თავზე რეკოლევირებით და უთქვამთ, „200.000 ფრანკი მოგვეცი, თორემ მოგვლაეთო!“ სტეფანე შშიშარა კაცი იყო და მაშინვე გამოუწერა 200.000 ფრანკის ქეითარი. ამის შემდეგ მან სახეებით შეაქცია ზურგი ქართველს, საფრანგეთის ქვეშევრდომი გახდა და ლეერის-მუზეუმს შესწირა შესანიშნავი, მსოფლიო მნიშვნელობის მქონე კოლექცია სურათებისა და ნეფთების. კოლექცია მის შემეკადრებით ჰქონდა მიღებული იმ მშისაგან, რომელიც ფლორენციაში ცხოვრობდა და მონებელი სტეფანე გულმოდგინედ იმადებოდა,

1 ამგამოდ ბეშეა საადამოუფო.

კაცმა მისი მსაჯულდასავალი აღარ იცოდა და ქართველივან მას საქმე ჰქონდა მხოლოდ ფილემ გოგინაშვილთან, რომელსაც მიანდო საქართველოში დარჩენილი უძრავი ქონების (მაშულებასა და სხვ.) ლაყვიდაცა. მისამართს არც ფილიპეს აძლევდა და ეს უქანასკნელი დიდი საიდუმლოებითა და ვაი-ვაგლახით ახერხებდა ხოლმე მასთან შეხვედრას. ბოლოს ფილიპემ მოათავა მისი კომერციული საქმეების ლაყვიდაცა. პაველ თემქიანიშვილს, ბიძამისის ფულის გარდა თავისი საკუთარი ფულიცა ჰქონდა: დედამისი იმ ზეზულაშვილების და იყო და მან დაუტოვა; მეორე ფილიპე ჰყავდა, მაგრამ „პაველმა“ უუჯარდა და სულ მას აძლევდა ხოლმე. პაველმ დედის-მეშველ ფულს გაფლანგა და მერე ძალიან ღარიბად ცხოვრობდა, (პოლონეთში). იქ ერთი პოლონელი, მოზრდილშვილებიანი ქალი შეირთო და წერაღს წერაღზე უჯზენიდა ბიძას, მომხმარებო, ბიძა კი არაფერს უბახუხებდა. ბოლოს მისი გამონაცვალი ტანისამოსი სთხოვა, მაგრამ არც ის გამოუგზავნა. ასე, სულ წავიდა ხელიდან პაველმა საწყალი, ძალიან დაბნეული და უუნარო კაცი გამოდგა... იმ ზეზულაშვილებზე სხვა დროსაც ვეჭვობ მათ.

უნივერსიტეტიდან ჩამოსვლის შემდეგ პირველ ხანებში სარაჯიშვილთან არ დავდიოდი, თუმცა კი ვიცნობდი. მან კი იცოდა, რომ კარგი დამოკიდებულება მქონდა პროფესორ ალ. ცავარელთან (რომელიც მისი მეგობარი იყო) და სხვებით უფროსებითა და ხელაღებულ არა ვლანძლავდი და ვაძაგებდი მას „Мингрелинские студенты“-ს გამი; ვთავსებდი მის ღიღ ნიჭიერებასა და ლეაშლს. ერთხელ, როდესაც არქეოლოგიური ექსპედიციები უკვე დაწყებული მქონდა, შევედი დ. სარაჯიშვილთან, მის ქარხანაში (თლდის ქუჩაზე 1): ალ. ცავარელისათვის წერილის მიწერას ვაძირებდი და მისი მისამართის ვაგებია მივდიოდა. კაბინეტში რომ შევედი, სარაჯიშვილმა დამიძახა, „მოდი, მოდი, აქ დაჯექით“ და მეც დავჯექი. მოთხრა, „ვიცი, რომ შენ კარგი აზრისა ხარ ცავარელზე, მაგრამ მისი მისამართი მაინც რად დაჯიკირდო?“ მე ეუთხარი, „ერთი წიგნი მჭირია ძალიან, აქ არ იშოვნება და მიიხა მიეწერო, ან მიშოვნოს, ან დროებით მათხოვოს-მეთქი“. მერე მკითხა, „ამ ზაფხულს რას აპირებო?“ (ეს მოხდა 1902 წელს, ზაფხული უკვე იარს იყო მომდგარი). ეუბახუხე, ახალციხე-ახალქალაქ-არტანუჯის მარტუბში მივდივარ არქეოლოგიურ ექსპედიციის-მეთქი. „მერე და ფული გაქვსო?“ ეუთხარი, მოსკოვის არქეოლოგიურმა საზოგადოებამ მომიწოდა 200 მანეთი უუჯაროვას მეშვეობით-მეთქი. „მაგ ფულს

ხომ უკვე შესწამდიო?“ „როგორ თუ შევწამდი, საექსპედიციოდ გამოგზავნილი ფულის სხვა რამეზე დახარჯვა როგორ შეიძლება, მაშინ ხომ ექსპედიციის ველარ წავალ-მეთქი?“ „მერე და სად იხსავ ფულსო?“ — აღარ მომეშვა, რაღაც ახირებულ კაცი იყო! „სად შევიხსავ, ჯიბეში მიდევს, თქვენსავეთ მიდიარო ხომ არა ვარ, რომ ხანცემი მქონდეს-მეთქი“. „აბა, მაჩვენეო“. ამოვიღე და ვაჩვენე. ამაზე მოთხრა: „პოო, აბა შენ ქართველი არა ყოფილხარ, რაკი ეგ ფული არ შეგეჭამიო! მაგრამ ეგ რას გეყოფაო?“ მე ეუთხარი, „რასაკვირველია, არ მეყოფა და ჩემს საკუთარ ფულსაც დავადებ-მეთქი“. მერე დაუძახა თავის ხაზინადარს, ცოლის ნათესავს, ფორაქიშვილს და მკითხა: „Для археологии в бюджете числится у нас что-нибудь?“ მან უპასუხა: „Для археологии ничего не числится“-ო. „მოიტანეთ 100 მანეთი და მიეცით ამას არქეოლოგიისათვისო“. მანაც მოიტანა და მომცა... მას შემდეგ სარაჯიშვილი ხშირად მატიციებდა შინ სადილად, მეტადრე მაშინ, ზუღსტრებდა ჰყავდა გრაფინია უუჯაროვა, ან სხვა ვინმე მკვლევარი და მეცნიერი, საქართველოს ძეგლებითა და ისტორიით დაინტერესებულნი. ერთი ასეთი მამატიციების დროს მის მიერ შექმნილი „ვეფხისტყაოსნის“ გადარჩენა ზემოთ დაწერილებით მაქვს მოთხრობილი...

პირველ ხანებში დავით სარაჯიშვილს კომერციული საქმეები ვერ ჰქონდა მინცადამინც მყარად დავუწვდი, მაგრამ მერე მისე წარმოება თანდათან გაიზარდა, განმტკიცდა და როგორც მისი ქარხნის გამგისაგან გამოიგონია, წლიურმა შემოსავალმა 70.000 მანეთს შიადწია. ეს კი მაშინ დიდი ფული იყო და იმოდენა ქონების პატრონი ქართველი სხვა არც მოპოვებოდა საქართველოში, ვარდა ნათის მრეწველი ზეზულაშვილების მამისა. ქარხნის გამგედ დავით სარაჯიშვილს ჰყავდა ენო სარაჯიშვილი და, სავართოდ, ორი თუ სამი სარაჯიშვილი მუშაობდა მის წარმოებაში, ნათესავები. ერთი მათგანი, რომელიც უმთავრესი თანამშრომელი იყო (გაბაშვილის ქალი ჰყავდა ცოლად), მერე დავითის ქვრივმა დაითხოვა სამსახურიდან... დავით სარაჯიშვილი და ალექსანდრე ცავარელი ბავშვობიდან და გინაზიბიდან დიდი მეგობრები იყვნენ და ეს მათი მეგობრობა სარაჯიშვილის სიკვდილამდე გაგრძელდა. როგორც უკვე აღვნიშნე, სარაჯიშვილი ფულითაც ეზობრებოდა ხოლმე ცავარელს.

დავით სარაჯიშვილს რომ დაეუბლოვდი, რატომ უნდა, მოვიწოდებ მისი ჩანაშა ჰვენს საზოგადო საქმიანობაში, რათა ნივთიერი დახმარება აღმოეჩინა ჩვენთვის, თავი და თავი ჩემი განზრახვა იყო ამეშენებინა სახლი ქართული მუზეუმისათვის — მეტადრე მას შემდეგ, როდესაც დაეარსე საქართველოს საიბ-

1 ახლა ლენინის ქუჩა.

ტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება. ამ უკანასკნელის წესდებაში შევიტანეთ დეიუ-ლება საბატიო წევრთა შესახებ: ასეთ წევრებად შეიძლება გახდარიყვნენ დიდი მოღვაწენი, უსასყიდლოდ, ანდა ჩვეულებრივი მოქალაქენი, თუკი ერთბაშად შემოიტანდნენ 8.000 მანეთს. ამისთანა, რა თქმა უნდა, არაიანა გვეყავდა, მაგრამ ვგულისხმობდით, უბირველეს ყოვლისა, დავით სარაჯიშვილს — მით უმეტეს, რომ მასთან და მის მეუღლესთან კარგი დამოკიდებულება ჰქონდა მკვლევარსა და ლიტერატორს ალექსანდრე სარაჯიშვილს («ვეფხისტყაოსნის» უახლესი ადგილები, თარგმანები და სხვ.), რომელიც ჩემთან შემოაბდა და ჩვენი საზოგადოების ხაზინადარი იყო. ერთმა კახელმა მანდილოსანმა, გვიარი აღარ მისხედებდა, ახალგაზრდობაში დაახლოებულმა იმ ფორაქიშვილთა ოჯახთან, საიდანაც დავითის ცოლი იყო მითხრა, რომ იმ ქალს პირველად ალექსანდრე სარაჯიშვილს აძლევდნენ, მაგრამ მან არ შეიერთო. დისანანი კია, რადგან მერე სხვა ქალს გადაეცა და ვერ წაუვიდა კარგად საქმე... ეს ისე, სხვათა შორის ალექსანდრე მარწმუნებდა, რომ დავითს საზოგადოების საბატიო წევრად ვახდოდა, მაგრამ ვერაფერს ვახდა. მე ჩემდღათავე ყოველთვის ვეუბნებოდი დავითს, მუზეუმისათვის შენობა აგვიგე და ის შენი სახსოვარი ძეგლიც იქნება-მეთქი. ამ ჩიხინში დიდად მებზარებოდა მიხეილ (მიშო) მარჩბელი, რომელსაც «Говорящий Мачабели»-ს უწოდებდნენ, მეორე — «Поющий Мачабели»-საგან ვასარჩევად (რომელიც რაღაცენის მღეროდა ხოლმე). ეს მიშო ორატორობდა, ლაპარაკი გვირავდად ეხერხებოდა, მაგრამ არასოდეს არ იყოდა, თუ რით დაიწყებდა და რით ვაითაგებდა სიტყვას. ის მიშო არაღაც ნათესავი იყო დ. სარაჯიშვილის ოჯახისა — მგონი, ცოლის მხრივ და ხშირად ვყოფილვართ მე და ის ერთად მათთან. დავითი ერთთავად უარზე იდგა და სულ იმას ამბობდა, «რა გავქვთ სამეზუეუმო, რომ ცალკე სახლი აგომინათო?» მე ვუპასუხებდი: «ბევრი ისეთი ძეგლი და ნიეთი გვაქვს, რომელთა ბადალი არც ერთ სხვა მუზეუმში არ მოეპოვება, მაგრამ არა ჩანს, იმიტომ რომ ქუჩაში ხშირად ვამოვლტანთ და თქვენგანი კი არაიან მოდის მუზეუმში, რომ ვაჩვენოთ-მეთქი». მართლაც, იმ დროისათვის ჩვენი საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების მუზეუმი უკვე მრავლად მოეპოვებოდა: შესანიშნავი მინიატურები შექმული ხელნაწერები, მინანქრები ნიეთები, ვერცხლის ნაქუდი ნიეთები, უძველესი სიგელ-გუჯრები, სავროთოდ, ხელნაწერები, ნაქსოვ-ნაქარგები და, აგრეთვე, შიქარში შექმნილი მოპოვებული ქვის, ბრინჯაოს, რკინისა და ოქრო-ვერცხლის ნიეთები (დიდი, შეცნიერული ვახხრით მოპოვებული ნიეთები ერთბაშად ან კავასიის მუზეუმში

მიდიოდა, მაგრამ ჩვენ ხელთ მოხვედრილ შემთხვევის მონაპოვარშიც იყო ბევრი საყურადღებო რამ, მაგალითად, ყაზბეგიდან, მცხეთიდან, ქსნის ხეობიდან და სხვ.). ყოველთავეს მცოდნესა და გამგებს აღტაცებაში მოიყვანდა, მაგრამ მაშინ ჩვენში სანთლით საქმეარსი იყენებდნენ. რა თქმა უნდა, არც დავით სარაჯიშვილი ეკუთვნოდა მათს რიცხვს. მას საერთოდ ვერ ეთქმოდა დიდი ქუთის კაცი, კარგი ადამიანი კი იყო. პოდა, ვერ იქნა, ვერ გავანძრეინეთ ხელი, ვერ დაეაწერინე პირველად მუზეუმის აშენებაზე, სინამ ცოცხალი იყო. ოღონდ მერე კი მაინც დაუტოვა ანდერძად ცოლის ის საქმე.

დავით სარაჯიშვილი რომ გარდაიცვალა, იმაჟამად უკვე დიდების ველისის გალავანში გვექონდა მოწყობილი ქართველ მოღვაწეთა პანთეონი (შოაშინდა განსაკუთრებით რჩეულთათვის დაეტოვეთ, მით უმეტეს, რომ იქ დიდი სიუიწირველ იყო) და დავითიც იქ დავმარხეთ დიდი ამბით, როგორც გამოჩენილი მრეწველი და ქველმოქმედი. ჩვენი საზოგადოების ორგანოში — «ქველ საქართველოში» დიდი ნეტროლოგი დავებუდეთ. მისი ცოლი იმაჟამად საზღვარგარეთ იმყოფებოდა. ცოტა ხანს შემდეგ გარდაიცვალა ნიკო ლობჯინძე, რომლის ნების აღმასრულებელი ფილიპე გოგიჩაიშვილი და მე ვიყავით, მაგრამ ფილიპე აქ არ იყო და მე მომიხდა ყოველი განკარგულების გაცემა. დ. სარაჯიშვილის საფლავის გვერდით შეეუძინე ადგილი და იქ დავმარხეთ ნ. ლობჯინძე უკეთესს, ამა, ვის მოვუწვევდით გვერდით? მერე იაყობ გოგებაშვილი გარდაიცვალა, მისი ნების აღმასრულებელიც მე ვიყავი და იხილნით გვერდით დავმარხეთ. ამასთანავე ჩამოვიდა დ. სარაჯიშვილის ქვრივი საზღვარგარეთიდან და შეუბნება: «დიდი საყვედური უნდა გამოვიტყვიანო!» «რაზე-მეთქი?» «აი, ნიკო ლობჯინძე რომ დავმარხათ ჩემი ქმრის გვერდით, იმაზე უკეთესს კი ვის დამარხავდით, მაგრამ მე მინდოდა, ის ადგილი სულ შეემქონა და ვარდები და სხვა ყუაილები და-მერგო უნდაო». მე ვუთხარი, «ამირან გულში მღეროდა, ისეა თქვენს საქმე: იმ ადგილის უიღვა ყველას შეეძლო მე ვიყო და ნ. ლობჯინძე დავმარხე, აკი თქვენც ბრძანეთ, უკეთესს ვის დავმარხავდი-მეთქი?» ცოტა ხანს შემდეგ გარდაიცვალა ნიკო ცხეველიც, რომელიც ძალიან დამინატრებულ კაცი იყო იმ სასაჯიშვილების ოჯახში. სარაჯიშვილის ქვრივი ჩაერიო საქმეში და თავისი ქმრის გვერდით კი არ დამარხვინა, არამედ მის უკან, ვითომც, როგორც ნაკლები რანგის ადამიანი.. ვერც ის ქალი იყო მაინცადამაინც დიდი ქუთისა ასე ვგონა, რომ, რაკი მისი ქმარი უმდიდრესი ქართველი იყო, პირველი კაციც იყო საქართველოში. მერე კიდევ ერთ რამეზე დავგვეზღურა-

როგორც უკვე ვთქვი, დავით სარაჯიშვილიმ ანდერძად დაეტოვა ცოლს ქართული მუზეუმი აშენება. ქვერემაც შემოგვიტოვა, „მუზეუმის რომ აშენდება, ხომ დაერქმევა დავით სარაჯიშვილის სახელით?“ ჩვენ ვუბნებთ, „მაგას ვერაფერს სახელი ვერ დაერქმევა, ქართული მუზეუმი იქნება. ოღონდ შიგ მოეწყობა ცალ-ცალკე დარბაზები და პორტრეტები ჩამოიკიდება-თქო“. ეს ძალიან ეწყინა სწორი ქალი იყო და მალე გარდაიცვალა. მის ანდერძში ასე ეწერა: ყველაფრის განაწილების შემდეგ რაც დარჩეს, იმის ნახევარი მიეცეს საისტორიო-საენოგრაფიო საზოგადოებას მუზეუმის ასაშენებლად, ხოლო მეორე ნახევარი — წერა-კითხვისა და დრამატულმა საზოგადოებამ გაიყონ (ამრიგად, ჩვენად წილად 600.000 მანეთი მიიღოთ). მაშინ ფულმა უკვე დაიწყო გაიფანტა... დაერქვას თუ არა სარაჯიშვილის სახელი ქართულ მუზეუმს, ეს ნების აღმსრულებლებმა ვადაწყვიტონო. ნების აღმსრულებლად ეს მან დანიშნა: თავისი ძმა ფორაქიშვილი, მისი მანაბელი და ერთად სარაჯიშვილი, რომელსაც არაფერი ქართული საქმე არა სწამდა. დაჩა ქარხანა, შა კონიაკი და სხვარტ, რომელთა ლეკიდაცა უნდა მოხდინათ ნების აღმსრულებლებს 6 წლის განმავლობაში; სახლები დაეტოვა სარაჯიშვილის დას, ერისთავის ცოლს. ამასთანვე, როგორც აღრე უკვე იღნიშნე, დავით სარაჯიშვილის ანდერძის თანხმად, ჩვენს საზოგადოებამ უნდა მიეღო 1-4 იმ 70000 მანეთისა, რომელიც მისი მართებდა ყირიმელ მემამულე გოლიცინს, თუკი მოხერხდებოდა ამ ფულს დაბრუნება, მაგრამ ეს, რასაკვირველია, არ მოხერხდა. დრო გადიოდა და ნების აღმსრულებლები ქო არაფერს აკეთებდნენ. ჩამდენიც მივაკითხეთ, გვეუბნებოდნენ, მყიდველი არავინ ჩნდება. თურმე, ნუ იტყვიან, პირობა შეუკრავთ, რომ და სარაჯიშვილის ძმას შეესყიდა საქმე და განეგრძო წარმოება ამ შეთქმულებაში თავი და თავი ყოფილა ერთი ბუხალტერი, დიდად გამოქნა, რომელიც ატრიალებდა ყველაფერს. მადელოთ მე და გენერალი ყაზბეგი (იმჟამად წერა-კითხვის საზოგადოების თავმჯდომარე) და ვუთხარით, ანდერძის განხორციელება საზოგადო საქმეა და ვგრე ნუ მიაფრჩხებთ-თქო. ვითხარეს, „ეი, ბატონო“, მაგრამ მაინც განაგრძობდნენ საქმის გაკვირვებას. მყიდველები მისდიოდნენ, ზოგი 20 პროც. ზედმეტს აძლევდა, ზოგი — მეტსაც. მაგრამ ყველა შესებად გაიძახოდნენ: „აჰ, ამას როგორ მიყვიდით, არაა პატროსანი კაციო“. მე აღრევე შეთავაზე: ქონება ხომ 400.000 მანეთად შეაფასეთ, რომ ბაყე ნაკლები გადაგებადო, ახლა თქვენ თვითონ შეიძინეთ და მოუპატრონოთ ჩამე-მეტი. ვუხარდათ, 50.000 მანეთი მოუპატრონო და თავიანთ სახელზე გადაიტანეს.

თურმე იმ კამპანიაში გარეუღეუნი სხვა ნების აღმსრულებლები — ფორაქიშვილი, მანაბელი. რაკი ვუთხარით, რომ მუზეუმს სარაჯიშვილის სახელი ეი არ დაერქმევა, არამედ „ქართული მუზეუმი“, დიდი სიამოვნებით დავითთანმდნენ. ჩვენ ვეფიქრობდით, კარგი ადგილი გვეყიდა მუზეუმისათვის — ფიქრის გორაზე ვეკონდა ირჩეული, უნივერსიტეტის პარკი, ვარაზის ხევის გამოღმა. ვაიდა ორიოდ ველოწადი, მაგრამ საქმე კიდევ არ დაბრუნდა. თბილისში იყვნენ კონიაკის მწარმოებლები, სესიაშვილები, მოვიდნენ და მოთხრეს, „რომ გაიძახიან, მყიდველი არა ჩანსო, აი, ჩვენა ვართ მყიდველები და 20 პროცენტზე მეტს ვაძლევთ, რატომ არ მოგვეყიდათ?“ იმ დროს ფულმა სწრაფად იწყო გაიფანტა, მაგრამ მაშინ რომ მოეთათ ჩვენთვის ნაანგარიშები თანხა, ჩვენ კიდევ დიდ უძრავ ქონებას შევიძინდით მუზეუმისათვის, რადგან ასეთი ქონება იყო იყო. ადგნენ ეს სესიაშვილები და დაწერეს გახუთში: „რას შეგებთან სარაჯიშვილის ნების აღმსრულებლები და წერა-კითხვისა და საისტორიო-საენოგრაფიო საზოგადოებამ?“ მერე მითი მისახებლა მომმართა ვაზთმთვე. პატრიოტი კაცი კი იყო და მე ყოველთვის მეხმარებოდა ხოლმე, მაგრამ, რაკი თვითონაც ვაერია ამ საქმეში, უკვე აღარც იმას უნდოდა, რომ ფული ანდერძისამებრ გადმოსცემოდა საზოგადოებებს. მეც დაბეჭდულ ვაზთთში ცნობა, რომელშიც ობიექტურად იყო მოთხრობილი საქმის ვითარება, თავიდან ბოლომდე. თვითონ მახიბულს მოსწონებოდა ჩემი პასუხი, მაგრამ სხვებს ვთქვით, „მაგ წერილით თავაშვითი დაგმარხათ...“ ერთი სიტყვით, რაღა ბევრი ვაგაგრძელო, იმდენი თორიეს ფეხი ნების აღმსრულებლებმა, რომ ჩვენ ის ნაანდერძები თანხა ვეღარ მივიღეთ, ბოლოს და ბოლოს კი ფულმა საოცრად დაკარგა ფასი და უკვე აღარაფრად აღარ ღირდა. რა თქმა უნდა, იმავე მიზეზის გამო თვითონაც ვეღარ ისარგებლეს სარაჯიშვილისეული ქონებითა თუ ფულით. ასე დასრულდა მარცხით ქართული მუზეუმის აშენების გეგმა, ზოგადრების ანგარიშა-სახარბის გამო.

ზოგი რამ ილია ჭავჭავაძისა და მის თანამედროვე ქართველ მოღვაწეთა შესახებ

ილია ჭავჭავაძე პირველად ენაზე ჩემი სტუდენტობის დროს, ვკონდა, როდესაც III კურსზე ვიყავი ვადასულო. კარგად ქო არ მახსოვს, ასე, 1885 წელს უნდა ყოფილიყო. ილია ქართული სათავადაზნაურო ბანკის საქმეზე ჩამოვიდა პეტერბურგში და ბინად ჩამოხტა ვასო მანაბელთან, რომელიც გიორგის ძე იყო, ვანი მანაბლის უფროსი ძმა. ილია და ვასო მაშინ

დიდი შეგობრები იყვნენ, ილია შეიღებს უნათ-
 ლავდა. ვასო ნაფიცო ვეჭილი იყო, აღვრეტი
 თავად შეგობრებსა, რომელიც შაშინ პეტერ-
 ბურგში ცხოვრობდა. ვასო ქართულ სტუდენტ-
 ტებს ეხმარებოდა ხოლმე ხელმოკლეთათვის
 ფულის შესაქრებად საღამოების მოწყობაში.
 ერთი ასეთი საღამოს შემოსავალი, სამი ათასი
 მანეთი, სტუდენტებს, ვასოს თანხმობით,
 გადაეღოთ, როგორც ხელუხლებელი თანხა და
 ხუშრობით „დარღუბლის კიდობანი“ დაერქვათ
 მისთვის. ის ფული თვით ვასომ მანამდღეს
 ჰქონდა მიხარებული, იმ წელიწადს ვასომ
 გადაწყვიტა საქართველოში დაბრუნება თავი-
 სი სახლის ლიკვიდაციას ამირებდა (მგონი,
 ნეკას პროსპექტზე ცხოვრობდა) და წინადადე-
 ბა მოგვცა სტუდენტებს, იმ თანხასაც თან
 წვიღებს და შესანახად გადაეცემ ქართველთა
 შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზო-
 გადოებას, რომლის თავმჯდომარეც ილია ჭავ-
 ჭავაძე არისო. სტუდენტებმა არ მიიღეს ეს
 წინადადება და მოითხოვეს, ფული პეტერ-
 ბურგში დაეტოვებინათ. შაშინ მიჩაბელმა უთხ-
 რა, წარმომადგენელი ვამოზიყენეთ და ილია
 ჭავჭავაძის თანდასწრებით გადაწყვიტოთ იმ
 საქმეო. სტუდენტებმა აგვირჩია და ვაგვზავ-
 ნა სამი კაცი: მიხაკო ლდღივეი (შემდეგ ზეე-
 ნი სენატორი რომ იყო), ალექსანდრე ლორთ-
 ქიფანიძე (შერაბისძე, ისარინსა და ნიკოს უფ-
 როსი ძმა, იურისტი, შერე ქუთაისში ბანკირად
 იყო) და მე, მვედლით ვასო მანამდღეს და ილი-
 აც გამოვიდა და ვაგვეცხო. ილიას პირველად
 შაშინ შეეხვდი და მისი დანახვისთანავე გამა-
 სენდა, ძალუხუბურად, ჩემი ნათესავის — კო-
 წის თაყაიშვილის ნათქვამი ილიას ვარეგზობის
 შესახებ. ეს თაყაიშვილი შეფს „კონკომი“
 იყო ალექსანდრე შეროს დედა. ახლო კავში-
 რი ჰქონდა ქართველ სტუდენტობასთან, დიდი
 ლიბერალი და, თან, პატრიოტი კაცი იყო. კარ-
 ვად იცნობდა ახალ ქართულ ლიტერატურას და
 თავყანას სცემდა ილიას, როგორც მწერალსა
 და საზოგადო მოღვაწეს; ძალიან კარგად გვი-
 კობახვდა ხოლმე მის „კაცია ადამიანს“, „ჯლა-
 ხის ნაამბობსა“ და სხვა ნაშრომებებს. ილია
 დიდხანს არ ენახა პირადად, მხოლოდ ერთხელ
 მოვკრა თვალი ქუთაისის ბუღარში, სხეებთან
 ერთად, და დანდევებოდა, რომ კარგად დე-
 თნალიერებინა. შერე გვითხრა: „მრგვალი ტი-
 ნილია და სისრულით მის მიერ აღწერილ თოთ-
 ქარიძეს ჩამოკავეს, მაგრამ თვალემა კი შესა-
 ნიშნავე აქვსო“.

დაიწყეთ მსჯელობა „დარღუბლის კიდობ-
 ნის“ გამო. ილია დიდხანს გვესაუბრა წერა-
 კითხვის საზოგადოების მიზნებისა და მათი
 განხორციელების გზების შესახებ და ბოლოს
 ვეჩინოა, თანხა იმ საზოგადოებისათვის გადა-
 გვეცა — თუ შეწირულთადა არა, შესანახად
 მაინც. „ქ ეგ ფული უსათუოდ შემოგვხარჯე-

ბათ, ან არა-და, ქართველების ზეულები-
 მებრ, ათწლებით, დათმობით და დღევანდელ-
 ბათო“ აზრთა ხანგრძლივი გაცეცა-გამოცეცის
 შემდეგ შევთანხმდით; რომ ფული შესანახად
 გადაეცემა წერა-კითხვის საზოგადოებას.
 ვასომ მიჩაბელმა პირადად წამოიღო თანხა,
 თბილისში რომ წამოვიდა, და, დანიშნულები-
 სამებრ, ჩააბარა კლდეაც. როგორც, ეტყობა, არ
 მოუთხოვია იმ თანხის ხელშეუხლებლობა და
 საზოგადოებას ფული თავისი მიზნებისამებრ
 მოეხმარა. ყოველ შემთხვევაში, ჩემს დროს
 საზოგადოებას აღარ მოეპოვებოდა ასეთი,
 ხელუხლებელი თანხა.

უნივერსიტეტი რომ გავათავე, თბილისში
 ჩამოვედი და ლათინური ენის მასწავლებლად
 დავდექი სათავადანაურო სასწავლებელში, რომ-
 ლესაც მაშინ ალექსი ბესარიონისძე ჰქონდა
 განაგებდა (ქუთაისშივე, გიმნაზისტობისას ჩემი
 კარგად მცნობა). ჩემი ჩამოსვლის შემდეგ ერთი
 თვეც არ გასულიყო, რომ ამბავი მომივიდა,
 სტუდენტობაში დიმიტრი ყუფიანი მოკლესო.
 ამან, რა თქმა უნდა, თავხარი დაგვცა ყველას
 და მთელი ქართველობა აღელვდა. გადაწყვი-
 ტეს, ჩამოვყენებინათ ცხედარი და სკადრისი
 პატივით დავმარხათ მთაწმინდაზე. ამის მოსაწე-
 ყობად შედგა კომისია, რომელშიც, რა თქმა
 უნდა, ილია ჭავჭავაძეც დიდ მონაწილეობას
 იღებდა.

მთავრობის მიერ დაბეჭდილი ხმა, ვითომც
 დიმიტრი ყუფიანი გამარცხის მიზნით მოეკ-
 ლათ, არავის არა სჯეროდა; ყველა დაწამუნე-
 ბული იყო, როგ დიმიტრი ცარიზის ხელის-
 უხლების აგენტების მიერ იყო მოკლული.

კომისიაში ამირჩიეს მეც. ვინ დამსახვლა,
 აღარ მახსოვს, მაგრამ, საერთოდ, შაშინ უკვე
 ყველა ასეთ კომისიაში მსახურობდნენ ზოლმე,
 იმიტომ, რომ ცოტა იყო ასარჩევი ადამიანები.
 კომისიაში სულ თხუთმეტი კაცი იქნებოდა
 მაგრამ, ამასთანავე, დამხმარეც აუარებელი
 გვყავდა. შევიმუშავეთ დაკრძალვის გეგმა. ქი-
 რისუფლობა იყისრა განსვენებულის ნათესავმა
 დავით ყუფიანმა — ცნობილმა მოღვაწემ და
 კარგმა კაცმა, თბილისში დიდად მიღებულმა
 ნოტარიუსმა, ილია ჭავჭავაძის, ივ. პოლტარა-
 კის, ალ. ჯაბადარისა და სხვათა მგვობარმა.
 ოთხციკლური მიმოწერა, ნებაართვის მიღება და
 სხვა ასეთი რამეები სულ მეს დავიკისრა. მარ-
 თალია, დიმიტრის ვაჟი კი დარჩა, კოტე, მაგ-
 რამ ეს ვერ გაართმევდა თავს ამდენ საქმეს
 და, თან, პრესტიჟისთვისაც სჯობდა დავითისა-
 თვის დავალება ამებინა.

რასაკვირველია, საქართველოს ყველა ერთ-
 ხილად ჩამოვდნენ დემოკრატები და სხვადასხვა
 დამწესებულებათა წარმომადგენლები. ყველანი,
 სამგლოვიარო ლენტეხით შემოსილი (მკლავე-
 ზზე გავიკეთეს), დაეხდით ცხედარს ვერაზე.

ჯვართან¹. იქიდან დიწყო პროცესია. კომისიის გეგმით, ცხედარი უნდა გამოგვეტარებინა გოლოვინის პროსპექტთან² ერევნის მოედნამდე³, მერე უნდა აგვეხვია სოლოლაკის ქუჩაზე⁴, მერე პეტრე დიდის ქუჩაზე⁵ და ისე უნდა აესულიყავით მთაწმინდაზე. პოლიცია, რასაკვირველია, გამარჯვებული იყო და ფეხზე იდგა.

დაიძრა პროცესია, დავით ყიფიანის მეთაურობით. როგორც კი მოვეხალვოდით გრიბოდოვის ქუჩის ასავალს, პოლიცია გადაგველომა და გამოგვეცხადა, რომ პროცესია გრიბოდოვის ქუჩით უნდა წავიდეს. შეიქნა ერთი ჩიჩქორი, ხალხი წინ მიმავალი მიიქნა. ამასობაში ნიკო დისამიძემ, რომელიც წაბლდებდა ტიპზე იჯდა, ქართულად ჩიხაში გამოწყობილი, ცხენდაცხენ გაარღვია პოლიციის რაზმი და ვასწია წინ. დავით ყიფიანიც მას გაჰყვა. პოლიცია წინ გადაუდგა სამღვდლოებს, რომელთაც მიუძღოდა ცნობილი ქართველი პატრონოტი, ბერი, ეპისკოპოზი ალექსანდრე ოქროპირიძე. ის, საერთოდ, თითქმის არ იყო გამბედავი კაცი, მაგრამ აქ კი ნამდვილად გამოიჩინა გამბედაობა. პოლიციის რაზმის მეთაურმა უთხრა: Ваше просвященство, приказано по Грибодовской улице направить процессию!¹ აღექანდრე არ შედრკა და მეუთა: Меня пригласили родные покойного куда они последуют, и я за ними!² და განაგრძო გზა. შემოსილი მღვდელმთარის შეჩერება პოლიციამ ვერცა გაბედა, თან ხალხიც მიიქნა, გაარღვია პოლიციელთა წყება და შედგრაღ ვასწია წინ. მთელ პროსპექტზე გაიმართა უზარმაზარი პროცესია. სასახლეს რომ მივეხალვოდით, განგებ შეაჩერეს ცხედარი და მიცვალებულის ლოცვა გადაიხადეს, დემონსტრაციულად. სასახლიდან არავის გამოუხედავს. მაშინ მთავარმართებლად იყო დონდუკოვ-კორსაკოვი. ამზობდნენ, რომ იმ დღეს ის არ იყო სასახლეში, თავისი ცოლის პანაშვილზე წავიდა ზემოთ, წმინნის სახელობის ქალთა განწახიის ეკლესიაში.

სასახლიდან დაძრული პროცესია მოედანზე გავლით ავიდა სოლოლაკის ქუჩაზე, მერე შეშოუბზე პეტრე დიდის ქუჩაზე, ხოლო იქიდან

¹ ივლისსხმება ის ჯვარი, რომელიც აღმართული იყო შდ. ვერის პირას, დაღმართზე, სადაც ეტლი გადაუბრუნდა იმპერატორს, საქართველოს სამხედრო გზით მომავალს. ჯვარი დადგეს მისი შვედობით გადარჩენის აღსანიშნავად. ეს ახლანდელი აბრეშუმის ფაბრიკის წინ იყო.

² ახლა რუსთაველის პროსპექტი.

³ ახლა ლენინის მოედანი.

⁴ ახლა კიროვის ქუჩა.

⁵ ახლა ძერევისკის ქუჩა.

ერმილოვის ქუჩით¹ ავიდა მთაწმინდაზე. ცხედარს, დავით ყიფიანთან ერთად, მიყვებოდნენ: ილია ქაქავაძე, ავტონოვსკი, სხვა პოეტები და მწერლები. მისივემხმელა, რა თქმა უნდა, განსვენებულის მთელი ოჯახიც.

საფლავზე პირველი სიტყვა წარმოთქვა აკაკი წერეთელმა, რომელმაც დიმიტრი ყიფიანს გამოაცხადა საქართველოს მეორე დიმიტრი თავდადებულად და, რა თქმა უნდა, დიდი შთაბედილებაც მოახდინა. უმესანისწავესი მარგალიტი ლექსი — „ცო-ფირზე ხმელეთ-ზურმუხტო“ მაშინ არ უთქვამს, მერევე დაწერა. დიმიტრი ყიფიანს კი გულსხმობდა შიგ.

მოვლედნე ილიას სიტყვასაც, მაგრამ მას არათვლიდა უთქვამს, ისე კი გვითხრა რამდენიმე კაცს: „რა ამბავსაც დღეს აქ ვუყურებთ, ამას არავითარი სიტყვა არ სჯობსო“ მართლაც, უამრავი ხალხი იყო დაკრძალავზე მოსული, ნამდვილად მთელი საქართველო! ილია რომ სიტყვით არ გამოსულა, ზოგმა მის გაუბედაობას მიამწერა. ისიც კი ვახსენებ, რომ ერთ დროს მას ყიფიანთან პოლემიკა ჰქონდა. მაგრამ ერთიცა და მეორეც, რა თქმა უნდა, ცილისწამება იყო ზეენს დიდებულ ილიაზე. ილია და გაუბედავი?

ამრიგად, ეს განადიოზული პროცესია პირველი დიდი და გაბედული დემონსტრაცია იყო ქართველი ერისა ცარიზმის რეჟიმის წინააღმდეგ. მან ძლიერი შთაბეჭდილება მოახდინა ქართველობაზე და ერთგვარ საგონებელშიც ჩააგდო ხელისუფალი. მეორე დღეს მთავარმართებელმა მოიწვია საბჭოს სხდომა და თათბირობდნენ, თუ რით ეპასუხათ ამ დემონსტრაციას. აზრთა დიდი გაცეცხა-გამოცეცხის შემდეგ დაასკენეს, რომ რეპრესია დემონსტრაციის მოწყობთა მიმართ კიდევ მეტ გაართულებას გამოიწყვეს; რაც მოხდა, პოლიციის განცხადების მიმართ უზარალო წინააღმდეგობად ჩათვალეს, ქირისუფალი დავით ყიფიანი 6 მანეთით დააჯარიმეს და ამით გათავდა საქმე.

ილია ქაქავაძე ჩემს დროს იყო—თბილისის სათავადაზნაურო ბანკის თავმჯდომარე, ქართულთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების თავმჯდომარე და ვახუთ „ივერიას“ რედაქტორი. ეს სამი დაწესებულება წარმოადგენდა უმთავრეს ქართულ საზოგადოებრივ ორგანიზაციებს. მართალია, არსებობდა კიდევ ქართული დრამატული საზოგადოება, მაგრამ ის სულს დაფუცდა.

საზოგადო მოღვაწენი ცოტანი იყვნენ. მართალია, გიმნაზიებშიც და მთავრობის სხვა დაწესებულებებშიც კი მსახურებდა თითოერთი საქართველო, რომლებსაც შეეძლოთ საზოგადო საქმიანობა, მაგრამ ასინი თავს არიდებდნენ ამას, რადგან დარწმუნებული იყვნენ, რომ

¹ ახლა შიო ჩიტაძის ქუჩა.

თუ ჩაებმებოდნენ, საშაბურს დაკარგავდნენ. ილია თუმცა ითვლებოდა წერა-კითხვის საზოგადოების თავმჯდომარედ, მაგრამ ვერ ესწრებოდა მის სხდომებს. ჩემს დროს იქ მის ზოადგილედ ითვლებოდა ვანო შაბაბელი, რომელიც საადგილმამულო ბანკის დირექტორი იყო. საზოგადოდ, მე რომ ჩამოვედი, პირველ ხანებში ილიასა და ვანო შაბაბელს შორის არავითარი კონფლიქტი არ ყოფილა, ისინი თანხმობით მუშაობდნენ. ვანო შაბაბელიც დიდი პატრიოტი იყო, ნიჭიერი, განათლებული, კარგი მუსიკაი და, თან, საშაბაბური ადამიანი. ჩვენ საზოგადოებაშიც გაერთილებული იყო აზრი, რომ ილიას შემკვიდრე საზოგადო საქმეებში ვანო შაბაბელი იქნებოდა; ის ბევრად უმცროსი იყო ილიაზე. ილიასა და ვანოს შერბამტბილებული მუშაობა ხომ, სხვათა შორის, იმაშიც გამოიხატა, რომ ერთად თარგმნეს „მეფე ლიპსისოვის წიგმ ხუდადოვის გამოსვლა საზოგადოების წელიერ კრებაზე. ეს ის ხუდადოვი იყო, რომელმაც ტყე გააშენა კუკის სისაფლაოს ზემოთ. ადგა ეს ხუდადოვი და რიხიანად უსაყვედურა ილიას: „ილია, სულ ძილი და ძილი არ შეიძლება აღარაფერს აკეთებ და ჩვენი საერთო საქმეც ვერ მიდის კარგადათ.“ ილიამ უპასუხა: „მე რომ მიინავს და მიინავს, ეს უფულისაგან ცნობილია, მაგრამ შენ ხომ გლიძაქვს და ალბათ ბევრ რამეს აკეთებ, პოდა, ერთი გვაჩვენე, რა გავიკეთებიათ?“

შემდეგ დაიწყო ე. წ. „ბანკობიდა“: ბანკის წლიური ანგარიშის განხილვა და შემდგომი ბიუჯეტის მიღება-დაბეჭდვა, რაც წინათ არააქვს სხდომებზე მოთავსებულა ხოლმე, ახლა სამთვეს გავრჭობდა. იმ კრებას „Долгий парламент“-ი დაარქვეს, ინგლისში რომ იყო, იმის მსგავსად. ბჭობის დროს მრავლად აღმოჩნდნენ ისეთები, ვისაც თავისი ორატორული ნიჭის გამოჩენა მოუნდა და უფრო ხშირად ისეთ საკითხებზე მსჯელობდნენ, რომელთაც არაფერი ჰქონდათ საერთო ბანკის საქმეებთან. ბოლოს ზოგი იქამდეც კი მივიდა, რომ თავის შიტხზულ ლექსებსაც ამბობდა კრებაზე. ერთი მათგანი, შვინი, ბეგატატონის ქალი იყო; სხვებიც იყვნენ, მაგრამ გვარები აღარ მახსოვს. მინო შაბაბელი ერთხელ ისე შევიდა სიტყვის თქმისას ექსტაზში, რომ დარწმობდნენ შოგვითხრობ, თუ როგორ აპყვა ერთ საღამოს ძილებების ყფას და გადავიდა ხევსურეთში. ეს დაიხიეს ხელზე და ხშირად ქირადვდნენ მას ფელეტონებში. ერთხელ ილიამაც დაუწერა: „მეც მეტი აღარა დამარჩენია-რა, მიშო მანა-მელიღიეთ უნდა აკუვე ძაღლების ყუფასათ“. ილია, საერთოდ, ხშირად კეწულად და ხოლმე მას: „აი, თავადმა შაბაბელმა რომ მოგახსენიათ, ირყოდა განზრახ. „არ არის თავადიო“, შესძახებდნენ აქეთ-იქედან. „არ არისო? პოოო, იყოს მერე, რა გვენაღვლებათ!“ მიშო შაბაბ-

ლი აზნური იყო, ვანო კი — თავადი, არ უთვლიან ნათესაებნი... მაგრამ შეგვებული ქართველობა დარწმუნებული იყო, რომ ბანკისათვის ორივე ძალისან საჭიროა, ილიაცა და ვანო შაბაბელიც, და ამიტომ იტყვილებად მიიჩნევდნენ, რომ ისინი როგორც თანხმობით მოთავსებულ იყვნენ თავიანთ ადგილებზე. საკითხისადმი ასეთი შეგვებული დამოკიდებულება არა ერთხელ დადასტურდა კენჭისყრათაც: ორივეს ირჩევდნენ ხმის უმეტესობით და ვერც ერთმა მეორე ვერ „გააშავა“. მაგრამ ბოლოს ძალზე არანორმალური შეგომარებობა შეიქნა: გამწვლდა ერთად მოთავსება ორი ადამიანისა, რომელნიც ერთმეორის ხმას არა სცემდნენ, თუმცა კი ერთად და იმავე განკვეთის წევრები იყვნენ.

თათოველი „პარტია“ ცდილობდა, თავისი დამხმარე წევრი გაეყვანა მესამე დირექტორად. იმ დროს შაბაბლის „პარტიაში“, სხვათა შორის, იყო გენერალი გიორგი თარხნიშვილი, ზოლო ბანკის მესამე დირექტორად ირიცხებოდა სანდრო ჩოლოყაშვილი. ეს უკანასკნელი ინტელიგენტი კაცი იყო, მაგრამ ქართველობა სრულიად არ ეტყობოდა: ქართული არ იცოდა, უფრო გერმანული ემარჯვებოდა, ფილოსოფიასა და ფსიქოლოგიას ეტანებოდა. თან ანგარებდა სწავლად. ილიას უერმოჭრილი ყმა იყო. ილიას არ ჰქონდა მასზე მიანცადამაინც დიდი წარმოადგენა და მისი ანგარების ამბავიც იცოდა. გიორგი უერტლის გადმოცემით, ილიას ერთხელ ვიწრო წრეში განუტყბადებია: Я не Уверен что он нашими банковскими билетами не играет на бирже!“ მაგრამ ეს არ უშლიდა ილიას ხელს, რომ ქება შეესხა ს. ჩოლოყაშვილისათვის, როდესაც საჭირო იყო საქმისთვის.

საერთოდ ილიაც, ისევე როგორც ყველა, ხშირად ურევდა ხოლმე საუბარში რუსულს. ბანკშიც ხშირად გამოდიოდა ზოლმე რუსულად, და ლაბარაკით ხომ მშვენიერ რუსულს ლაბარაკობდა. თუმცა არა ერთხელ თვითონვე შეჭურულია წესად — როდესაც მასთან ვიკრებებოდი, ზუთშაბათობით, რედაქციის წევრები და სხვები (იმ დღეს რედაქციის სხდომა იყო ხოლმე მის ბინაზე) — ვინც ლაბარაკში რუსულს გამოუტყვებს, ერთი შური უნდა გადაიხადოს ვინს სიწმინდე დავიკეთათ (ამრიგად შეგროვლია ფული საქველმოქმედო მიზნებზე ხმარდება). ილია თვითონ შიამახებდა ხოლმე, ვისაც წამოსდებოდა: „შური, შური ამოყავო!“ ასე იცოდას. ისე სხდომა-საღამო არ გათავდებოდა, რომ ორი თუ სამი მანეთი არ შეგროვებულყო. რასაკერაშველია, თვითონაც ხშირად იხდიდა შურებს.

შაბაბელის „პარტია“ შინდობა, ჩოლოყაშვილის შავიკრ, გიორგი თარხნიშვილის გაყვანა, და კიდევც მოახერხა ეს: თარხნიშვილი

გახდა ბანკის შესამე დირექტორი. მაგრამ, რაკ ფეხი მოიკიდა ბანკში, მანაბელს ვადაუდგა, ილიას მემბროს და ყველა საქმეში უჭერდა მას მხარს.

მანაბლის მეორე დიდი მომხრე იყო დიმიტრი მუსხელიშვილი, დიდად წარჩინებული, არტილერიის გენერალი. მას ფრიად ქებით იხსენიებდნენ, ყარგი სახელი ჰქონდა სამხედრო უწყებაში. თან ყარგი ქართველიც იყო, ქართული ყარგად იცოდა, პატრიოტი იყო და დიდად განირჩეოდა მშენისაგან. ამ უკანასკნელთაგანაც ორი სამხედრო პირი იყო. ერთ მათგანს, ალექსანდრეს, ცოლად ჰყავდა ნიკო ლობერაძის და ანეტა. ალექსანდრე დაყოფილი იყო რუსეთ-ოსმალეთის ომის დროს, ზეცებში ის ბრძოლაში. მე რომ გავიციანი, სამსახურიდან გადამდგარი პოლკოვნიკი იყო. მისი შვილდე — შესანაშნავი, ჭკვიანი პატროსანი და დიდი ქველმოქმედი მანდილოსანი, ჩემი ვინაზსტომის დროს თავმჯდომარეობდა კომიტეტს, რომელიც განაგებდა ქუთაისის სათავადანაფთო სკოლას. მეორე მძას, გიორგის, აგრეთვე სამხედრო პირს, ბევან წერეთლის და ჰყავდა ცოლად. შესამე მძა, სახელად შგონი ნიკო, არ ვეცი, წინათ რა მოხეულ იყო; მაგრამ ჩემს დროს მშების მამულს განაგებდა. მათ, საერთოდ დიდი მამული ჰქონდათ ახალქალაქის მახრამში. ამ მუსხელიშვილებს ყარგად ვიცნობდი, ვინაიდან ერთ წელშიაღის რეპეტორიად გყავდი მიწვეული ალექსანდრეს, რომელიც უშვილო იყო და თავისი უფროსი ძმის, ნიკოს, შვილსა ზრდიდა, ხოლო მისი მეუღლე ანეტა — თავისი ძმის სამონ ლობერაძის ძალს. იმ ქალვას ვამეცადინებდი მე.

დიმიტრი მუსხელიშვილი ზშირად გამოდიოდა ბანკის სხდომებზე ილიას წინააღმდეგ და იტყოდა ხოლმე: „Илья производит давление на собрание“-ო. ილია ხომ დიდ ოსტატი იყო პასუხების გაცემაში და ერთხელ წარმოთქვა: „Я не понимаю, о каком давлении тут говорят? Физического давления никто не предпринимает, а если говорят о давлении ума то против него бессильна вся артиллерия!“

ახე გადაკრა ილიამ არტილერიის გენერალს თავისებური მწვავე მითარახი!

ილიას, საზოგადოდ, საოცრად მიგარი ნერვები ჰქონდა, ხოლო ვანო მანაბელი, პირიქით, ერთობ ნერვეული ადამიანი იყო. ილიამ თავის სიტყვებში მოწინააღმდეგეის დანდობა და განკითხვა არ იცოდა. მანაბელსაც არ ზოგავდა და ისე გამოჰყავდა მისი ნათქვამი, თითქმის ყველაფერი აბსურდი უყოფილეთს. ერთხელ ისე ვამასხარავა, რომ რუსულ სათამაშოს, „Ванька встанька“-საც კი შეაღარა. სერეთოდ, ამ ბრძოლაში ილია, ბოლოსდაბოლოს, გამოიციტლა. თუ ერთ დროს ის მიმინებულ

ლომს წარმოადგენდა, ახლა ამ ლაშქარში ვანო დგინისა, ვამილა ბრწყინები და მიფანტროფანტი მოწინააღმდეგენი. ნერველმა ვანო მანაბელმა კი ეს ბრძოლა ფიზიკურად ვერც შეძლებდა თუმცა კენჭისყრით არ ვამაყებულა, თავისი ნებით განაცხადა, რომ შორდება ბანკს და მოშორდა კიდეცაც, დემონსტრაციულად აღტოვებდა. ილიამ განაცხადა: „მე მასათით არ ვევიტყევი; მანამ თქვენი ნდობა მაქვს, აქა ვარ და აქ ვიქნებო!“

შემდგომი ისტორია ცნობილია: ვანო მანაბელმა თავისი ცოლისძმის, თბილისის გუბერნიის თავად-ახნაურთა წინამძღოლის, ბაგრატიონის დახმარებით შეადგინა ქართლის თავად-ახნაურთის სინდიკატი (სისინი ქართული ბაგრატიონები იყვნენ, მგონი მუხრანის შტოისა. მაგრამ უფრო შორებულნი, და ამიტომ არც ეწოდებოდათ მუხრანელები). სინდიკატის წევრებს მასში შექონდათ თავიანთი შემოსავალი. ვანო მანაბელი მისი დირექტორი იყო, მაგრამ აღმაჯირი, რასაკვირველია, შედარებით მცირედი ჰქონდა. მერე დაეადმყოფდა, რიდაც ბრონქიტი დემართა, და ბოლოს — ისე მოულოდნელად და საიარყოლ გაქრა, დიკარგა. ერთ დღეს, დილაადრიან შინიდან გამოსურა, აღარ დაბრუნებულა. ძეხნის ყოველი ცდა უშედეგოდ დარჩა. ათასგვარი ჭორები გავრცელდა და ეს საკითხი დღემდის გამოერკვევილია.

უნივერსიტეტი რომ დავამთავრე და თბილისში ჩამოვედი, ჰირველ ორ წელიწადს ილიას იშვითად ეხედავდი ხოლმე, — მხოლოდ კრებებზე, სხვაგან მას ვერსად ეხედებოდი და არც მის რედაქციაში დადიოდი. მხოლოდ ერთხელ შევხვდი, მახსოვს, სხვაგან ერთად, შემოხვევით, რედაქციაში, რომელიც დრეილინის ქუჩაზე 1 იმყოფებოდა. იმ საღამოს სულ იმაზე იყო საუბარი, თუ რა დიდად აენო ნიკო ნიკოლაძის სტატია, ვახეთ „Обзор“-ში დაბეჭდილმა, გიორგი ქართველიშვილსა და ზეზემანს. სტატიაში აღწერილი იყო წარმოუდგენელი ნიადაგი ატენის ხეობაში, სადაც ზეზემანი და ქართველიშვილი ერისთავისაგან იჯარით აღებული ტყეს ამუშავებდნენ. ნიადაგმა აუარებელი დამუშავებული ზე-ტყე იმსხერებლა, მიიტაცა და აღბეღ მტკვარის შერთო. ამან დიდი ზარალი მთავრად ქართველიშვილსა და ზეზემანს და მათი წარმოებაც შეწყდა. ნიკოლაძეს დიდად კიცხავდნენ, რაკი მან თავის სტატიაში საჯაროდ განაცხადა მათი ზარალი და ამით მოეჯარაღრებებს კომერციული ნდობა დაუკარგა. მაშინ ხომ კომერციულ საქმიანობაში ნდო-

1 ახლა საბა-სულხან ორბელიანის ქუჩა.

ბას ძალიან დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა! მით ალბათ ბანკიდან სესხი გუნებოდათ ადებული და ვაზეთი თუ გაუმდღავებდა ზარალს, შემდგომი სესხს ევლარ მიიღებდნენ. ილია ამბობდა, ნიკოლაეს ეს არ უნდა ჩაედინათა.

„ივერიის“ რედაქცია შემდეგ გადავიდა ავკალის ქუჩის¹ დასაწყისში, ხელ ახალ სახლში, რომელიც აშენებული იყო ილიას თაოსნობითა და მისი დის, ელისაბედის, საგინაშვილის ქვრივის საფასით. ილიამ ამ თავისი დის ხარჯითა და მის სახელობაზე ორი სახლი ააშენა. ეს იმ ადგილისაა, ავკალის ქუჩის დასაწყისში, რომელსაც ვორონცოვის ხიდი² პირდაპირ უტყვებს. ერთი სახლი ავკალის ქუჩაზე გამოიდგა, მეორე — უკანა ქუჩაზე.

პირველ სახლში მოთავსდა ილიას ოჯახი, ე. ი. თვით ილია, მისი მეუღლე ოჯახ თადეოზის ასული და ილიას და ელისაბედი. შვილი არც ერთს არა ჰყავდა. სახლი ორსართულიანი იყო, მაგრამ სარდაფიც ჰქონდა, ხოლო შავნიც, ეზოში, მარცხენა — ორსართულიანი წაგრძელებული დერეფანი, ფლავირით. სარდაფსა და დერეფანს ქვედა სართულში ვაზეთ „ივერიის“ სტამბა იყო. პირველი შენობის ზედა სართული საგანგებოდ აშენდა ილიას ოჯახისათვის. მისი კაბინეტის კედლები დამშვენებული იყო — შოთა რუსთაველის, თამარ მეფის, დავით აღმაშენებლის პორტრეტებით. დივანჩენი სამი ბინა — ზედა სართლის მარჯვენა მხარე, პირველი სართული და აგრეთვე ილიას ბინის ქვემოთ მდებარე ბინა გაქირავებული იყო. ზედა მარჯვენა ბინაში, მასსოვს, ვეჭილი აღწეწანდრე ჭყონია იღვა. სხვა მდგომარეობი ვინ იყვნენ, არ მასსოვს. ილიას ბინა ფართო ოთახებისაგან შედგებოდა. ეზოს მხრით მას შემზადნიანი აივანიც ჰქონდა. ზაფხულობით შემზადნდს ჩამოიდებდნენ და ზამთრობით ისევ ჩადგამდნენ ხოლმე. დიდი მისაღები დარბაზი ორად იყო გაყოფილი: პირველი ნაწილი სამაკაცებისათვის იყო, მეორე კი ქალების მისაღებს წარმოადგენდა. ამ მისაღებ დარბაზს გასწვრივ, შემზადნისაყენ, დიდი სასაღილო ოთახი იყო. მასში ხუთშაბათობით იმართებოდა ხოლმე საღამო რედაქციის წევრებისა და თანამშრომლებისათვის. ესწრებოდნენ ილიას სხვა (ბანკისა და სხვ.) თანამშრომლები თუ მეგობრებიც. იმ საღამოებზე ხშირად კითხულობდნენ ლიტერატურათა ახალ ნაწარმოებებს, სტიკიტებს, იყო მსჯელობა იმდროული ქართული საკითხების შესახებ. უოველი საღამო თავდებოდა უბრალო ვახშვით, რომლისთვისაც ღვინო ილიას

მედამ საერთაშორისო მამულიდან ჰქონდა, (ახლარომ ვწერათა სახლად).

ილიას ამ ხუთშაბათო-საღამოებს „შეგესწრებოდი 1890 წლიდან, მას შემდეგ, რასაც „საგინა-რია“-ში თანამშრომლობა დაიწყო და ჩემი ასამი ისტორიული ქრონიკა“ გამოვიდა.

ვახშამზე თამადად უოველთვის ანტონ ფურცელაძე იყო ხოლმე. არ კი ვიცი, რატომ? — „ბანკობაში“ რომ შეიქნა მამაბელსა და ილიას შორის (განსაკუთრებით 1893 — 1894 წლებში), ანტონმა მხარი დაუჭირა ილიას და ამით დაუახლოვდა მას. წინათ კი დამფასებულად იყო საადგილმამულო ბანკში, მაგრამ შემდეგ დირექტორადაც გავიდა, ხოლო ილიას შემდეგ — ჩამდგენად მასსოვს — ბანკის თავმჯდომარეც იყო, თუმცა მაინცადამაინც ვერ ერკვეოდა ბანკის საქმეებში. ანტონი ნიპოლისტური მიმართულების კაცო იყო. ერთხელ ნიკოლოზბერძენმა მიამბოთ: ანტონმა სამსახურში შესვლა მოინდომო; რაიმე კოდნის დიპლომი მოსთხოვეს, არ ჰქონდა; გადაწყვიტა ვმეცადინა, გამოცდა ჩაებარებინა, და მე მოთხოვა ისტორიაში მომეზადებინაო; სახელმძღვანელოები ვაძეგენე, დაუწინაშე, რა უნდა წაეკითხა და დავსწავლო; მერე გამოცდაც და, სხვათა შორის, ვკითხე, ავგისტო კეისარი რომელ წლებში მეფობდა-მეთქი; მიპასუხა — აო, ეგრეთთ ახირებული კაცები ხართ თქვენა, ვის რად უნდა ან რით გამოადგება ცოდნა, თუ რომელ წლებში მეფობდა ისაო!; მე ვუთხარი, თქვენ გამოცდის ჩაბარებას აპირებთ და გამოცდელუბი სწორად შავებებს კითხავენ და არა იმას, თუ ვის რად უნდა რაიმე-მეთქი. ზაერთოდ, ანტონზე მრავალად დადიოდა ანეგლოტები. მისი ერთგვარი მიმდევარი იყო ზაქარია კიკინაძე. ერთხელ დავით კეზელმა დაუწერა ანტონს ხა. ხალწლო კუბლებში: „ამდგენი ხნის კითხვებდურჯით ერთი ზაქარია შობიო!“ (შეიძლება „სწავლა-ბუნჯლით“ ეწერა, არ მასსოვს).

ილიას „ხუთშაბათობა“ დემოკრატიული ხალამოები იყო, მაგრამ მის სხვა უფრო არისტოკრატიული საღამოებიც ჰქონდა ხოლმე. იგა დიდად მიღებული იყო იმ წრეში, რომელშიც შედიოდნენ ქართველი არისტოკრატები: თბილისის გუბერნატორი შარვაშიძე, გენერალი ნინოჯა (ნიკა) ამილახვარი, გენერალი ზაქარია ქავკაძე (დიდი გენერალი იყო, ყოფილი კორპუსის მეთაური, მის ვაჟიშვილს მაქსი ერქვა სახელიც, ქალაქილი ერთ რუმინელს ჰყავდა ცოლად) და სხვები. ისინი ჩვეულებრივ აწყობდნენ ე. წ. „აუტოფისებს“ და ილიას იყვედნენ ხოლმე. მასაც, რასაკვირველია, სამაგიერო უნდა გადაეხადა და ხელიდა კიდევაც, მაგრამ ასეთ წვეულებაში ქართველი დემოკრატებიზგარევა მათთვისვე უხებბული იქნებოდა და ილია არც ურევდა.

¹ ახლა საბჭოს ქუჩა. ერთბაშს ჩერქეზიშვილის ქუჩაც ერქვა.
² ახლა კარლ მარქსის ხიდი.

(გაგრძელება იქნება)

ალექსანდრე გომიაშვილის ბალადები

როგორც ცნობილია, ლიტერატურული ბალადა ორგვარია: ლირიკული და ლირიკულ-ეპიკური. ლირიკული ბალადა საფრანგეთში წარმოიშვა და განვითარდა. იგი ერთ, მტკიველ დაყანონებულ პოეტურ ფორმას ემორჩილება, ისევე როგორც სონეტი, რონდო, ვირგელე-ფრანგულმა ლიტერატურულმა ბალადამ საფრანგეთს ვარტო გავრცელება ვერ ჰყოია.

ბალადაში დღეს გულისხმობენ ლირიკულ-ეპიკური ხასიათის თბრობითი შინაარსის ლექსს მკვეთრად გამოხატული სიუჟეტით, სადაც თბრობა დრამატულად გამოფრთხილება.

საბჭოთა ლიტერატურაში შეინიშნება ბალადის ენარის მძლავრი აღმავლობა. საბჭოთა ბალადის ძირითადი თემატიკა არის: დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის, სოქოლავიკო ომისა და დიდი სამამულო ომის უმირრული ეპიზოდები, ძველი და ახალი ყოფის ურთიერთმეჯახება, საბჭოთა ადამიანის გმირული შრომა და სხვ.

ბალადის ენარში არა ერთსა და ორ ქართულ საბჭოთა პოეტს უცდია კალამი. ალექსანდრე გომიაშვილმა; სამწერლო მოღვაწეობის დაწყებიდანვე, თავისი პოეტურა შემოქმედლება ძირითადად ამ მიმართულებით წარმართა.

ალექსანდრე გომიაშვილის ბალადებს ორი ძირითადი თავისებურება ახასიათებს: პირველი — ისინი თავიანთი ხასიათით ახლო დგანან ხალხურ ბალადებთან და, მეორე — მათში ქარბად არის შეჭრილი ლირიზმი.

ტიპურ მაგალითად შეიძლება დავასახელოთ პოეტური აღმადრენით დაწერილი ბალადი „მონადირის სიკვდილი“. ბალადის გმირი გულახსან შამფრინი, სანადირად წასული, მოსისხლე მტერს ვადეყრება და მისი ხელით იღუპება. მონადირის დაღუპვის მოტავი გავრცელებულია როგორც ძველი, ისე ახალი წარმოშობის ქართულ ხალხურ ბალადებში („აფთანილი ვადინადირა“, „მოყმე და ვეფხვი“, „ბეთქილი“, „მობანგულა“, „ჯიარჯო“ და სხვ.)

ხალხურია აგრეთვე ამ ბალადის ლექსის ფორმაც, მაგრამ არა სტილიზებული. ა. გომიაშვილი ხალხური ლექსის ფორმას კარგად უყენებს თანამედროვე პოეტური კვლტურის მიღწევებს, რითაც ლექსს ახლებურ ძღერადობას აძლევს:

რა ავლვარებს...
ლაშქს?!.. — შევტარა დანი.
მთები დაეშვა ტიალი
და კალშის წვერზე კანკალებს...
და მეც ის ლექსი არწივის
ჩრდილზე ვავაიფე კლანკებით.

რაც შეეხება ქარბ ლირიზმს, იგი ამ ბალადის თავიდან ბოლომდე ვასდევს და, პირველ ყოვლისა, ამბის თბრობის პათეტიკრობაში გამოიხატება. „მონადირის სიკვდილი“ საქართველოს მალალი მთიანეთის გრანდიოზული სურათის ხატვით იწყება:

ამბობენ მალალ ამიდიან:
ცაში წივიან სეაეები
და ღვება მთიდან, ბრამიდან,
მეინეარებიდან სეანეთის..

ხეცსურეთის შორეული სოფლიდან ცადოფრენილმა სეაეებმა გეზი, თითქოს და, ეშხის მწვერვალისაკენ აიღეს, რომ სეანებს დაღუპულ სეან მონადირეზე განთქმული ხეცსური მოლექსის ნათქვამი სიმღერა ვადეუტანონ. აქ არ არის მთების პეიზაჟის პასიური ქვკრება. ა. გომიაშვილის მიერ დახატულ მთის პეიზაჟში იგრძნობა ჩვენი დროის მძლავრი პულსი.

ბალადაში გვხვდება ლირიკული ადგილები, რომლებშიაც პოეტი ავლენს სუბიექტურ და მოკიდებულებას გმირისადმი, ძმობითაც კი მობართავს მას:

მხოლოდ არ სძინავს შენს კერას,
მეაე, შამფრინო ველახსანს!
ჩარდახი იშვღს მიველს,
ცეცხლი დაუნთავ დედასა.
„მონადირის სიკვდილი“, როგორც ვთქვით,

თემატიკურად მთაში ძველთაგან გავრცელებული ადამის, სისხლის ძიების, ამბავს ეხება ბალადის სიუჟეტი დრამატულია. მალალი პა-

თეთერი თბობა და ღირიელი გადახვევაში, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ერთგვარ რომანტიკულ იერს აძლევენ ამბავს.

მთაში ახალი ყოფის შექმრისა და დამკვიდრების თემაზეა დაწერილი „ნანგრევთა შორის“. ეს ბალადა, რომელიც ა. გომიაშვილის შემოქმედების ადრეულ პერიოდს ეკუთვნის, ერთ-ერთი საუკეთესო ბალადათაგანია სარტყენიო კრებულში. მოხუცი მოხვევ ბერდია — „უწყანსენელი ხევისბერი საქართველოსი“ — ახალგაზრდა მთიელს ეპაექრება. მოხუცი მოხვევ ძველი ადათების, მთის ყარჩაყტილი ცხოვრების სიმბოლური განსახიერებაა ასევე სიმბოლურია სახე ახალგაზრდა მთიელის, რომელიც მთაში ქალაქის ინდუსტრიის შექმრის, მთიანეთის მიუვალ კლდეებში ფართო შარავნების გაყვანის აქტიური მონაწილეა. ბალადის პირველ სტროფშივე პოეტმა მოხდენილად დაგვიხატა საქართველოს მთიანეთის მიმხილველი პეიზაჟი:

დგას ფრიადო კლდე
და ჩანქერის ზეირთნი დიანო,
ფრიადო კლდეზე
ძველსა კოშკის ნანგრევი მოჩანს.
ნანგრევთა შორის
თუ დგრაილებს სადარიალო, —
თერგი შედღეის კლდეებს.
კლდენი — თეშა და კოშკა.

კოშკის ვალაყანში პატრიარქალური ადათების დარაჯად დამკვიარ ხევისბერს შორიდან მონადენი უჩვეულო გუგუნს აყრთობს: „ოქ რა ბული და მტვერია მყინვარებიდან ბარამდე?“ — მიმართავს იგი ახალგაზრდას. და როცა ახალგაზრდა აუხსნის — არსის მთებში ნაღმებით კლდეს აფოტებენო, — მოხუცი დასწევლის და შეაჩვენებს ახალგაზრდას, რომელმაც მთის ძველი სიმშვიდე დაარღვია. მაგრამ ხევისბერი უძღურია დროის წინააღმდეგ ბრძოლაში, ცხოვრების სინამდვილე უთოოდ წაიღიებს მას. ეს იდეა ბალადაში მთლიან პოეტური სიტყვით არის ხორკმუნსხული. ამ ბალადის თემატიკურ რეალში შემოიღის: „ქაჯეთის ციხის აღება“, „სიზმარი“ და „ამბილამ შივარე არ ამოცა“. ცალ-ცალკე აქ მათ განხილვას არ შეეუბნებთ.

ა. გომიაშვილის ბალადების თემატიკა არ არის ვერც. პოეტის სულიერ სამყაროში ფართოდ არის შეჭრილი განვლილი რევოლუციური ბრძოლების ეპიზოდები („უკანასკნელი დღე კეცოველსა“, საოქალაქო ომი („ბალადა ვამოსალმებისა“, „პირველი ცენოსანი“) და მეორე მსოფლიო ომი („დარიალი“). სავიარაორომანტიკული ელფერი დაკრავს ა. გომიაშვილის თითქმის ყველა ბალადს. შოთხველი სევდით განიკდის რევოლუციონერი ვმირის დაღუპვას,

მაგრამ, ამასთანვე, მას დიდი ოპტიმიზმიც ეუფლება, რადგან სჯერა იმ საქმის სიღალიდას, რისთვისაც დაეცა გმირი:

ლალი ციხეში კვდებოდა,
გულში ეკოდა ალი;
ცა ბინდდებოდა, ცხრებოდა,
ბეტიებოდა თვალთა...
და მკერდზე გადაქვდებოდა
ლენინის „ნაპერწყალი“.

(„უკანასკნელი დღე კეცოველისა“).
ამვე განცდით არის გადმოცემული სერგო ორჯონიკიძის თანამებრძოლის ბუტრინის საყვდილი ხეესერეთის შორეულ სოფელში:

ვაეკაცი სიკვდილს ებრძოდა,
ქოროს უშლიდა ქარი,
მთა თალზეთ იმოსებოდა,
სლიოდა ცრემლის ღვარი —
ახიელში კვდებოდა
წითლების კოშისარი.

(„ბალადა ვამოსალმებისა“)

სამოქალაქო ომების გმირული რომანტიკა ა. გომიაშვილმა ვულაზე უფრო მეეტრად გამოაელია ბალადაში „პირველი ცენოსანი“. აქ თბობის პათეტიკა ისეა შერწყმული ლექსის აქარაბულ რიტმთან, რომ თითქმის ისმენთ თქარათქრის, აქაფებულო ცენების ჭიხვის. თვალწინ ვიდგათ „თეთრი პერეკობი და ჩონგარის ხიდი“, სადაც პირველი საპოთთა ცენოსანი თეთრგვარდიელი ბანდიტების შესახვედრად თავგანწირვით მიიქვენს ქურანს. იი, იგი გმირულოდ დაეცა, სულმოზობაჟეს გული მაინც სამრძოლელოდ მიუწევს, აწუხებს ფიქრი მასზე, თუ ვის ხელშია „გოლგის მხარე და ჩონგარის ხიდი“. აქ, ბალადის დასასრულს, ვამარჯვების მძლავრ აყორდად ვღერს სტრაქონები:

მაგრამ მაინც თუ შეიძელ
ერთი ვამოხედვა —
ხილზე ზნალოდ ვაიღვვა
ბუდიონის ცენმა.

ბალადაში „დარიალი“ ვაციცხლებულია დიდი სამშელ ომის ერთ-ერთი ეპიზოდი, როცა ფაშისტი დამპყრობლები ძაუგს მოადგნენ და კავკასიონის გადმოლახვას ცდილობდნენ.

ა. გომიაშვილის პათეზისითი თვის დამახასიათებელი მთის პეიზაჟის ფონზე მოჩანს „შავ ცენზე ამხედრებულო მთიული ვუკაცხს“. ველა ნაღმიბიძის, მონუმენტური დიგერა:

ორბის მხრეზივით აიჭვეს,
ქარში ნაბადის ფრთენი;
მთაზე დგას ნაღმაიძე
ატოტებულო ცენით.

მხედარი ერთხანს მტრის მირე დაზბულ ძაუგის სანახებს ვასკერის, შემდღე კი, შურისძი-

ებით ანთებული, მტრის შესახედრად დასძრავს მერანს, ჩაუღლის წინაბარგმირთა სივანეს:

ჩაელო ქვიშნარი მიძინარე,
გმირთა მარადი ბინა,
აქ შური აღარ მქმინვარებებს,
რკინას არ ღუქავს რკინა,
სიღმეს ლოღები და ხმლიანებს
ცივ აყლდამეშში სძინავთ.

ეს სურათი კიდევ უფრო აძლიერებს მტერზე შურისძიების გრძნობას.

შხედარს წინ შემოყვარება მთიდან მომავალი მოხუცი მეფანდურე, რომელიც, ძველი ბერძენი ადივით, ომში დახოცილ გმირთა შესახებ გლოვის სიმღერას მღერის, დაბობნულთა ავბედობაზე მოთქვამს. იგი, გზავლთ, შინ მიიპატივებს გელას და თავის ქალიშვილს გააცნობს. აგრეთვე მხოლოდ მინიშნებით გვეგრძნობინებს, რომ ქალს მოეწონება და შეუყვარდება ვაჟი:

მხოლოდ ღამში დატყვევნილ
გაეჭვა სტუმრის მზერას.

აქ ამბავი თითქოს წყდება, (გამოტოვებულია ბატალური სცენები), მაგრამ ბალადის ბოლო თავი ქვეტექსტით გვეგრძნობინებს ამბის დასასრულს, დასაძლეთიდან გამარჯვებული ჯარი ბრუნდება. მთაში ვახუშტულია. ნეტავ რად სტირის მხოტვი მეფანდურის, ბერას, ქალი? ამ ხერხით პოეტი ოსტატურად გვინიშნებს გმირის დღეულის ამბავს. ბალადის დასასრულს მკითხველს კვლავ თვალწინ დაუდგება დარიალის კარბუქსთან ატოტებულ ზედაურზე ამხედრებულ ნაღბიანე, მაგრამ ეს აჩრდილია ომში დაღუპული გმირისა:

ამბობენ, სადაც მალაღ მთებს
შუა სურის თერგის წყალი...
დარიალს შემოანათებს
შავი მერანის ნაღ.

შემდეგ ნიაიცი იღვიძებს
და შრიალბენ ხენი, —
ორბას მტრებზეთი აწივს
ქარში ნაბადს ფრთხინს
მოაზე დგას ნაღბიანე
ატოტებული ცხენით.

სარეცენზიო კრებულიდან ჩვენ შევხვებით ტოპიურ ბალადებს. აღვნიშნეთ მათი დამახასიათებელი თავისებურებანი: ხალხურობა, ლირიზმი, გმირული რომანტიკა. ეს თავისებურებანი მეტწილად ახასიათებს კრებულში შემავალი სხვა ბალადებსაც: „სეთი იყო დასაწყისი განთიადისა“, „მთის ბალადა“, „ორი მწვერვალი“, „თბილისა“, „მლაშე ტბები“, და სხვ. კრებულში შეტანილია რამდენიმე ისეთი ლექსიც, რომლებიც, ვფიქრობთ, ბალადის განსაკუთრებული ნიშანი. ასეთებია: მიგვაზანი: „ადგილის დედა“, „რად მივეყვას ალაზანი“, „მერხზე იჯდა ნაპერწყალი“ (პიონერების სიმღერა) და „გმირობა და სიყმაწვილე“. ეს ლექსები არ ხასიათდებიან ბალადის განსაკუთრებით და მშობლიური კერის დრმა განცდილი დაწერილი ლექსი „ადგილის დედა“, რომელიც თანამედროვე ქართულ პოეზიაში ერთ-ერთ სიუჟეტურ ლექსად შეიძლება ჩათვალოს, ლირიული ხასიათისაა. მას არა აქვს სიუჟეტი, მით უმეტეს — მკვეთრად გამოხატული, ასევე შეიძლება ითქვას ა. გომიშვილის ცნობილ ლექსზე „ისევ ეძახიან გერმანიას“. ეს უფრო მუშათა კლასის რევოლუციური ბრძოლებისა და მარქსიზმის დიდი იდეების პიშია, საშობალო ლირიის მოტივებით მძლავრად ატოტებული.

ა. გომიშვილის ბალადების კრებულის გამოცემა ნათლად მეტყველებს ქართული საბჭოთა პოეზიის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ენის, ქართული საბჭოთა ბალადის, აღმავლობაზე.

გიორგი კალანდარიძე

გრ. ცეცხლაძის ლექსების კრებული

გრიგოლ ცეცხლაძე ლიტერატურულ ასპირანტურაზე პირველად გამოვიდა 1917 წელს. მას შემდეგ იგი ნაყოფიერად მუშაობს ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში, როგორც პოეტი-ლირიკოსი, მთარგმნელი (ბუშკინი, ლერმონტოვი, ნეკრასოვი, მაიაკოვსკი, ესენინი და სხვ.) და იუმორისტული ფელეტონების ავტორი. გრ. ცეცხლაძის ლექსების პირველი წიგნი გამოვიდა 1924 წელს და დღემდე იგი რვა წიგნის ავტორია.

ახლანდელ გამოცემა „საბჭოთა საქართველო“ გამოსცა გრიგოლ ცეცხლაძის ლექსების

კრებული. თუმცა როგორც თვითონ ავტორი შენიშნავს, კრებული სრული არ არის, მაგრამ წიგნში წარმოდგენილი ლექსები მაინც გამოხატავენ პოეტისათვის დამახასიათებელ ძირითად მოტივებს და ტენდენციებს.

გრ. ცეცხლაძემ თავისი ერთ-ერთი პირველი ლექსი „გაბუნებული მონუმენტი“ შეუძღვნა 1917 წლის თებერვლის მშფოთვარე დღეებს. პოეტი კუმშარიტი ენთუზიაზმით მიესალმება ძველი კერპების მსხვერველს, თებერვლის რევოლუციის დროს თავისუფლებისა და უკეთეს

შერჩევის მიღწევის შესაძლებლობის რწმენა შტაკივდ შეიკრა მებრძოლა რიგებში. ის, ვინც ვაშინ დახვასთან მშვიდობიან შრომას ეწეოდა დღეს იარაღით ხელში აღსდგა მხაგრელებთან ანგარიშის გასაწორებლად. ბრძოლაჲ საყოველთაო ხასიათი მიიღო.

მხიარულ სახეებს ენიშნათ სიტყვები

კერპები არ გვინდა!
კერპები დავთრგუნეთ!
ვევა შეიჭურვა
ხმლებით და ტყეუებით.
ახეიოთდა ქალაქი,
ჭაღაჲ გვგუნებს. (გვ. 173)

პოეტი აცოცხლებს იმ დროის დაძაბულ დღეებს, ხანძრის აღისფერი ენების შეჭვით მოჩანს შემინებული ადამიანების ჯგუფი, რომელიც ლამობს გაეჭვოს ამხედრებულ ათასეულია შურისძიებას. ეს არის განადგურებული კლასის უბადრუკი ნაშთი. მეორე მხრივ ვხედავთ ვაზდელუბით და სიხარულით ანთებულ ადამიანებს. მათი მხნეობა და დაუშრეტელი ენერჯია გამაჩრკელებელი კლასის წარმომადგენლებს ამეღვენებს.

ლექსში «გაქვებული მონუმენტი» თებერვლის რევოლუცია დახატულია უფრო დიდ-მნიშვნელოვან მოვლენათა დასაწყისად, მხოლოდ პირველ ნახადად. ასეთია ლექსის საერთო განწყობილება და ამ განწყობილებას საუბოროდ ვხამება ნაწარმოების ბოლო ნაწილი. პოეტი ზიზღს და მძულვარებას უცხადებს იმ ცალკეულ ადამიანებს, რომლებსაც თებერვლის ამბების შემდეგაც შემორჩათ შიში ნახევრად განიარაღებული მოძალადეებისადმი:

აღარ არიან,
მაგრამ სულმდაბათ
მიინც აწინებთ მხერა
მათი მათხერის... (გვ. 175)

პოეტს ღრმად წამდა, რომ მალე ჰპოვებდა ხარულ დამარცხებას მხაგრეული კლასის ნაშთები, რომლებსაც თებერვლის რევოლუციაჲ საშარე ვერ გაუთხარა მენშევიკების და ესერეების გამცემლური პოლიტიკის მიზეზით.

ახალგაზრდა შემოქმედის ეს რწმენა ლოკიკურადაა დაგვირგვინებული ლექსში «ოქტომბერი», რომელიც შთაგონებულია დაუვიწყარი ოქტომბრის გმირული დღეებით.

ამ ლექსში ვრ. ცეცხლადეს გამოყენებული აქვს მოვლენათა მხატვრული ხედვის თავისებური მეთოდი, იგი თავისუფლად ფლობს პოეტურ ფერებს და ღრმად განიცდის ნაწარმოების თემას.

უადრესად საინტერესო და შთაბეჭდავი იყო იმდროისათვის ლექსის დასაწყისი:

— ბაროლი...
— ესროლე...
— სიღან...
— ბაროლი...

როყოი ტყვის მსხვერპლი

მოსკდა როგორც ხე —
ვაეკაი — წიფლა-
სისხლიანი შაშხანა,
სისხლიანი ხელი...
ქარში და წყვლიადში თოფის ხმა
ეხო უსასუბებს:
— აააახხ

დაცემულს არაეინ იცოდებს. (გვ. 142)

ხვეწ საცილურად მოვიტანეთ ეს ვრცელი ამონაწერი ლექსიდან: აქ ხატოვანებით და თავისებურებითაა გადმოცემული ოქტომბრის შრომისაჲ, ხმაურიანი, იღუმალი სული. პირველივე სიტყვები მკობველს მინიშნებას აძლევს რაღაც უხვეულოზე, ჯერ არნახულზე, გასაოცარზე. ასე დაიწყო რევოლუცია. პოეტმა დაძლია პრამიტეივის სიმშროვობა, რომელიც ხშირად არსებობს მნიშვნელოვანი ისტორიული მოვლენების მხატვრულად გამოსახვის დროს.

პოეტი ლექსის პირველ სურათში გვიხატავს საბრძოლო ხმაურს, სისხლს, განწირულებას. ეს სურათი მოკლებულია ნათელ ფერებს, სიციცხლის დამკვიდრების პათოსს. როყოი ტყვიით განვმირთო ვაეკაი უსახელოდ იღუმება. პოეტი არ იძლევა შემთხვევის კონკრეტიზაციას, იგი სიტყვათწმობს, არ გვაცნობს მოკლე კლასობრივ ვინაობას, მის ადამიანურ სახეს. მაგრამ ეს ზომ არც არის საჭირო. ქარიშხლიანი დრო ბევრ მსხვერპლს იწირავს უზიზნოდ. ერთ-ერთი იმათაგანია ცეცხლადის ვაეკაი — წიფლა». ავტორი გვიხატავს ქაოსს, არედადების, ადამიანთა გულჭეობის სურათს. იგი პირველად ობიექტივისტურ როლს ჯერდება — არ განმარტავს ამ სურათს. მაგრამ ლექსის შემდეგში ნაწილში მდგომარეობა იცვლება, სახეები კონკრეტდება. ნაწარმოებში მძლავრად იჭრება სიციცხლის სხივი, ბრძოლის შიშანი და მიზეზი ირყევა.

ვადმოდის ნიაღვარი,
სისხლი ვადმოდის მღერია,
საუკუნეთა ბრახმა
ჯებბიი გააბრეია (143)

ამ ხმაურს, სისხლს თავისუფლებისათვის ბრძოლა იწყებს. საუკუნეობრივი შორილება და მონობა ხალხმა თავისივე ცრემლში ჩაახრწო და შეუბოგრად გააწია მტარაღისაყენ. მაგრამ არც მტერი თმობს და იწუება მიმივ ორთაბრძოლა:

ხმალი ხმალს შეხვდა
შიშვლად
და ქვაფენილზე სისხლი
ბროწეულივით ბრწყინავს (გვ. 143)

უთანასწორო ბრძოლაში ხალხს საყუთარი სიმართლის რწმენა და ნებისყოფის ძალა ამხნეუვბდა:

ბორგავს ჯავშნოსანს,
ფილაქანს მხარღვევს,

ძალა და იმედო
მეამბოხეთა. (გვ. 144)

ლექსი მოაგრდება ნათელი, საზეიმო, ხალისი-
ანი სტრაქონებით, რომლებიც შინაარსს აძლევენ
მთელ ნაწარმოებს:

ეს ოქტომბერი იყო,
არ შეუშინდა დაშინას;
ეს ოქტომბერი იყო
დიდ ლაშქრობათა
ბეჭესთან;
დროშები დრიალებდნენ
და ზარბაზანი სუქვდა. (გვ. 144)

გრ. ცეცხლის პოეზიაში ზარბაზნის ხმაურს
არ ჩაერეუბნია ადამიანის ხმა. რევოლუცია,
შეიარაღებული ბრძოლა პოეტისათვის თვით-
მინუტი გატაცება კი არ იყო, არამედ — ადამი-
ანის უკეთეს ცხოვრების, თვისუფლად ცხოვრე-
ბის მიღწევის საშუალებაა. ოქტომბრის რევო-
ლუციას გამარჯვების შემდეგ, როცა სამედ-
აზოდ გაიქცა ახალი საზოგადოებრივი წყობის
ბედი, პოეტმა თავისი ნიჭი „შინართა ამ საზო-
გადოების ადამიანის ფიქრების და გრძნობების
გამოსახატავად.

ლექსში „საბჭოთა ადამიანის ჩვეულებრივი
დღე“ ავტორი აგვიწერს საბჭოთა ადამიანის
ცხოვრებისათვის ჩვეულებრივ დღეს. ამ ადამი-
ანისათვის ცხოვრება შემოქმედებითი შრომაა,
იგი წარსულს გამარჯვებულის ღმირით გა-
პურებს, ხოლო მომავალს — იმედით. საბ-
ჭოთა ადამიანი ყოველ ახალ დღეს სხარტ-
ლით ხედება, რადგან ეს დღე ახალი წარმატე-
ბების მომტანია:

ციხკარი ამოანათებს,
დღე დაიწყება ახალი, —
ჩვენ გვაფრთხილებს სიცოცხლის
ტრფობა წმინდა და მაღალი. (გვ. 149)

გრ. ცეცხლის პოეზიის ლირიკული გმირი,
გამარჯვებული სოციალისტური საზოგადოების
შეიღო, ახლებურად განიცდიდა სიყვარულის წმინ-
და გრძნობას. მისთვის უცხოა სიყვარული. რო-
გორც მტარველი ვანდა, არც ანგარება ან
გრძნობათა მსწრაფი წარმავლობა ახასიათებს
მას, ბედნიერი, თავისუფალი ადამიანი ღალია და
გრძნობას მინდობილი სასურველ ადამიანთან
ურთიერთობაში.

ლექსი „ოცნება შორებულზე“ წმინდა და ნაზი
სიყვარულისათვის ერთგულების აღთქმაა.
ახალგაზრდა პოეტი მოწიწებით მოელის იმ
წარმატებულ ასულს, რომელიც მან ოცნებით შექმ-
ნა. ადამიანი ვერ იქნება განურჩეველი და თავის
გულს ვერ დაუკავშირებს თვითუფლს, ვინც კი
ფეხს ესისამოყვება. საჭიროა მას ჰქონდეს
ამაღლებული ფიქრები მომავალ მეგობარზე:

ვოცნებობ მარად ჩემს დედოფალზე,
ეს ფანტაზია სულს ეტანება,

რომ არ მინახავს, ფიქრმა ამ ქალზე
სხვა სიყვარული არ დამანება. (გვ. 176)
ნამდვილ სიყვარულს ახალგაზრდები ყოველთ-
ვის ოჯახის შექმნამდე მიჰყავს. ოჯახში მს
უმიტრიანი საზოგადოებრივი ურჩევლია, რომე-
ლიც თვალსაჩინო როლს ასრულებს საზოგადო-
ებრივი ზნეობის ჩამოყალიბებასა და შენარ-
ჩუნებაში. გრ. ცეცხლამეს თავის ლირიაში
ფართოდ აქვს გაშუქებული ოჯახის საკითხი.

ლექსში „როგორ არ ვებრფოდე გურიის მთა-
გორებს“ შესანიშნავი პარამონით ერწყმის
შრომის სიყვარული ახალგაზრდა ქალიშვილ-
სადმი სიმართლის გრძნობას და მომავალ ოჯახ-
ზე ოცნებას. პოეტი იყენებს გურიის წარმატებულ
პეიზაჟს, გადმოგვიცხვს გაზაფხულის სუნთქვას
და ერთბაშადვე სურათის სხვადასხვა ვარიან-
ტით ქმნის ნაზ იდილიურ განწყობილებას, რო-
მელიც კარგად ეგუება ოჯახურ მუდღერობას
და სიყვარულს.

ახალგაიერი ხასიათისაა ლექსები „ყანა“,
„საბუბარი ცეცხლის პირად“, „საიდუმლო ბა-
რათი“ და სხვ.

გრ. ცეცხლამე საბჭოთა ადამიანს გვიხატავს
შრომის, ახლის შექმნის მოტივთადად. იგი
შრომში პოულობს ბედნიერებას. ჩვენმა სა-
შობლომ საბჭოთა პერიოდში განიცადა დიდი
ცვლილება უცხოეთისთვისაცვე ამნდა მრავალი
ქარხანი, გაჩნდილი და ათვისებული იქნა ყამირი
მნიშვნე. კრებულში მრავალი ლექსია შეტანილი,
რომლებიც გვიხატავს სამგორის და გმირულად
შრომულ ქართველ ხალხს („მაღლობას ამბობს
სამგორი“, „შორაქში“, „მებაღე შედის ხეხილის
ბაღში“ და სხვ.)

ასეთია გრ. ცეცხლის პოეზიის ლირიკული
გმირი და ცხადია ეს ადამიანი ვერ იქნება ომის
და სისხლის მოყვარული. გრძობს ცეცხლამის
პოეზიას შინაგანი მოტივირებით მიჰყავს მკითხ-
ველი ხალხს შორის მშვიდობისა და მეგობრო-
ბის იდეამდე.

ლექსში „მშვიდობა“ პოეტი კიცხავს ომის
გამაჩნებლებს და ნამდვილი მოქალაქეობრივი
პათოსით აცხადებს:

ყველა კეთილ კაცს მშვიდობა უნდა;
ხალხიც ხომ შერის ტკილს ჩვენ
მშვიდობას.
ვით თანამგზავი ომს თან სდევს მუდამ:
უბედურება უამინდობა.
ყველა კეთილ კაცს უნდა მშვიდობა.

(გვ. 7)

და როცა საბჭოთა ხალხს მშვიდობა დაურ-
ვიეს გერმანელმა ფაშისტებმა, პოეტი მშობლი-
ურ ხალხს ამხნეებდა თავისი ნათელი, ოპტი-
მისტური შემოქმედებით. დიდი სამშულო ომის
თემაზე გრ. ცეცხლამე მრავალი ლექსი დაწე-
რა, რომლებითაც გამოხატა საბჭოთა ხალხის
მზადყოფნა თავისი სამშობლოს დასაცავად
(„მოგვიწოდებს დღეს ქვეყანა“, „წერილი დედა-
ფრონტიდან“, „გამარჯვება“ და სხვ.)

დიდი სამამულო ომის დამთავრების შემდეგ გრ. ცეცხლაძე კვლავ მშვიდობიანი დროის თემას დაუბრუნდა.

გრ. ცეცხლაძის ლექსების კრებულში შეტანილია მრავალი ლექსი მიძღვნილი ჩვენი სამშობლოს სახელოვანი შეიღებისადმი. განსაკუთრებით კარგად აქვს პოეტს დახატული დიდი ილიას, აკაკის, ვაჟას და სხვათა სხეულები.

გრ. ცეცხლაძემ არაერთი და ორი ნაწარმოებში უძღვნა საქართველოს ისტორიულ წარსულს. პოეტს ჩვენი წარმტაცი დღევანდელი ასოციაციით მოავიწყებს ქართველი ხალხის წარსული ცხოვრების ისტორიულ ბედუცდღმართობას. ავტორი წარსულს წარმოსახავს ქართველი ხალხის ვმირულ, მაგრამ უთანასწორო ბრძოლად, რომელიც საბოლოოდ შინა ქართველი ხალხის გამარჯვებით დამთავრდა. ასეთი ლექსებია „ისპინა“ „ჩემი მამული“, „ტაშისკარის ბებერ წაბლთან“ და სხვა.

კრებულში შეტანილია პოემა „გურიის ცის ქვეშ“. პოემა მოგვითხრობს გურიის მშრომელების ბრძოლის შესახებ თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ. მაგრამ, მიუხედავად იმისა, რომ თემა საინტერესოა და მდიდარი, პოეტმა ვერ შექმნა სრულყოფილი ნაწარმოები. პოემას აკ-

ლია სიუჟეტური გამართულობა და მთლიანობა, ხასიათების გამოკვეთილობა, მიზანდასახულობა. პოემაში აგრეთვე ბევრია სუბტილური ხასიათის ვადახვევები.

ყურადღებას იქცევს კრებულის ზოგიერთი ლექსი, რომლებსაც მკვეთრად გამოკვეთილი ავტობიოგრაფიული ხასიათი აქვს: აქ ისახა პოეტის უსამიფნო გრძნობა მოახლოებული მოხუცებულობის წინაშე. ზოგჯერ პოეტი ვერ იჩენს თავშეკავებას და მის ხმაში სვედის ნოტივე გაისმის ყველადრის წარმავლობის შესახებ; მაგრამ გრ. ცეცხლაძისათვის ოპტიმიზმი ამჯერადაც უფრო ტიპურია. შინ იცის, რომ მოხუცებულობა ვერ კიდევ არ ნიშნავს ცხოვრების დასასრულს. მოხუცებულობა ზღვარს ვერ უღებს შრომას და შემოქმედებას:

განა ჰალარა ამძიმებს სხეულს?
შე არ ვუწოდებ ჰალარას წყუელს.
ამძიმებს სხეულს სიბერე გულის,
ის არის ძირი ყოველგვარ წყულს.

(გვ. 17)

გრ. ცეცხლაძე კვლავ განაგრძობს შემოქმედებითს შრომას და იმედია, იგი კვლავ გაგვახარებს ახალი კარგი ლექსებით.

ჯამალ შარაშიძე

ახალი ნაშრომი ქართულ ფოლკლორისტიკაში

დოცენტ ელენე ვირსალაძის მონოგრაფიაში „ქართველ მთიელთა ზემიარსიტყვიერება“ წარმოდგენილია მთიულეთ- ვულკანური ზემიარსიტყვიერება. ეს ნაშრომი სამი ნაწილისაგან შედგება: გამოკვლევა, ტექსტები, მეცნიერული აპარატურა. უკანასკნელ ნაწილშია შენიშვნები და ვარიანტები, საძიებლები და ლექსიკონი. ძირითადი ტექსტები შეიცავს 637 ნომერს. კრებულში შესული მასალების ძირითადი ფონდი მოპოვებულია ავტორის ხელმძღვანელობით ჩატარებული სამი ექსპედიციის მიერ 1934 წ., 1946წ., 1950წ.

საკვებით მისაღებია მასალათა კლასიფიკაცია. ძველი, ე. ი. ოქტომბრის რევოლუციამდელი ზემიარსიტყვიერება, დაჯგუფებულია თანობრივი პრინციპით: ლექსები, ანბანები, გამოკანები, თქმულებები, ეპიკური ციკლები, ზღაპრები. მოცემულია კლასიფიკაცია ლექსების მდიდარი განყოფილებისა. აქ წარმოდგენილია: საგმირო, ნადირობისა, საისტორიო, შრომის, საყოფაცხოვრებო, სატრფიალო, ძველი საღდათობის, ციხისა და ყაჩაღობის, ჰუმორისტული, საღლეობო, სუფრული, საწესო, გლოვისა, დამწყალბელობიანი, შელოცვები, სასულიერო ლექსები.

საბჭოთა ფოლკლორის ნიმუშები დღევანდელია ისტორიული პრინციპით, საბჭოთა პოეზიის განვითარების მიხედვით

ცალკე არის გამოყოფილი ლიტერატურული წარმოშობის ტექსტები. ეს მასალები საინტერესოა ლიტერატურისა და ხალხური შემოქმედების ურთიერთობის თვალსაზრისით, განსაკუთრებით ზემიარსიტყვიერების განვითარებაში დამწერლობის როლის გასათვალისწინებლად.

მდიდარი სამეცნიერო აპარატურა წიგნისა ავტორის ხანგრძლივი, ვულკანური მუშაობის შედეგია. შენიშვნებში თითქმის ამომწურავად არის მითითებული თითოეული ტექსტის ნაბეჭდი თუ ხელნაწერი ვარიანტები. ხშირ შემთხვევაში ავტორს ვარკვეული აქვს ტექსტების წარმოშობის რეალური საფუძველიც. ცალკე ტექსტებით დანატრეცხული მკვლევარი შენიშვნებში იპოვის ვარიანტების სრულ ბიბლიოგრაფიას.

საყურადღებოა შენიშვნების ის ნაწილი, რომელიც შეიცავს მოქმედა სიას, ბიოგრაფიებს და რეპერტუარს. ავტორის შატეხული თქმით, ეს გვაძლევს საშუალებას თითოეული მოქმედის რეპერტუარი მის მთლიანობაში ვანეხი-

ლოთ“ (გვ. 435). მასალათა დღაგების პრინციპითა და შენიშვნებით ელენე ვირსალაძემ წინ წამოიწია თავისებურება ხალხური შემოქმედებისა, მისი კოლექტიურობა საყურადღებოა აგრეთვე შენიშვნების ის ნაწილები, რომლებიც შეიცავენ მოკალი სოფლების, შთქმელების, ჩაწერათა და ჩაწერილი ტექსტების ნორმების, ველო ამას მნიშვნელობა აქვს არა მარტო მთიულეთ-გუდამაყრის, არამედ, საერთოდ, ზემო-სიტყვიერების ტრადიციის, მისი ხასიათისა და შესრულების წესების შესასწავლად.

განსაკუთრებით საინტერესოა წიგნის ის ნაწილი, რომელიც მეცნიერულ გამოკვლევას წარმოადგენს. მთიულეთ-გუდამაყრის სხვადასხვა ძანის ზემო-სიტყვიერების შიდარი მასალების ანალიზისა და ამ მასალების საქართველოს სხვა კუთხეებში ჩაწერილ მასალებთან შედარების საფუძველზე შეკვლევარს დასძლია და გადამყვანური აქვს ზოგადი ფოლკლორისტიკის ბევრი საყურადღებო თეორიული მნიშვნელობის პრობლემა. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ის ვარჯიშობა, რომ შეკვლევარმა საქართველოს ერთი კუთხის ზემო-სიტყვიერებაზე აწარმოვა ზანგრძლივი დაკვირვება. გამოკვლევას საფუძვლად უდევს სხვადასხვა დროს სამი ექსპედიციის მიერ მოპოვებული მასალები. ამ მასალების ერთიმეორესთან ან კიდევ საქართველოს სხვა კუთხეების მასალებთან შედარებამ შეკვლევარს საშუალება მისცა ეწარმოებინა დაკვირვება ზემო-სიტყვიერების სხვადასხვა ძანის განვითარების პროცესებზე, ცალკე ტექსტების ველოცეხაზე, კოლექტიურ და ინდივიდუალურ საწყისებზე ზემო-სიტყვიერებაში. ყოველივე ამის გამო განსაკუთრებული დამატკბებლობა ენიჭება იმ დასკვნებს, რომლებიც მიღებულია ავტორის დაკვირვებების საფუძველზე. ზანგრძლივა, სისტემატრამა, დაკვირვებამ ერთი კუთხის ზემო-სიტყვიერებაზე შეკვლევარს საშუალება მისცა ეწარმოებინა როგორც ტექსტოლოგიური, ისე თეორიული ხასიათის მუშაობა. საინტერესოა გვლვა ცალკე ნაწარმოებთა გენეზისის საკითხისა, რასაც მნიშვნელობა აქვს საერთოდ პოეზიის ისტორიისათვის. ამგვარი მუშაობის შედეგად შეკვლევარმა სათანადოდ შეასწორა იდრე ჩაწერილი, დამახინჯებული ტექსტები.

გამოკვლევაში დასმული და გადამკრილია თეორიული მნიშვნელობის პრინციპული საკითხები, როგორცაა ხალხური შემოქმედების სპეციფიკა, მისი ეროვნული ხასიათი, ცალკე კუთხეთა ზემო-სიტყვიერებისა და ისტორიული დიფერენციაციის პრობლემების შეადრო კავშირი, ქართული ფოლკლორის თავისებურებანი.

გამოკვლევა, მოკლე წინასიტყვიერების გარდა, ექვსი თავისაგან შედგება. პირველი თავი „მთიულეთ-გუდამაყრის ზემო-სიტყვიერების შესწავლის საკითხები“ (გვ. 8 — 19) ძირითადად ზოგადთეორიული ხასიათისაა. შეკვლევარს ვარჯიშული აქვს ცალკე კუთხეთა ზემო-სიტყვიერების

შესწავლის მნიშვნელობა ფოლკლორისტიკის ზოგად პრობლემათა დასაყენებლად და გუდასაქრელად. კარგად არის ახსნილი ფოლკლორის სპეციფიკა — მისი კოლექტიური ხასიათი (გვ. 8 — 9). მეტიად სერიოზულია ავტორის მიერ დასმული საკითხი სხვადასხვა დროს სხვადასხვა ტრამში ფოლკლორის შეგავსების შესახებ (გვ. 9). სწორია მოსაზრება ქართული მასალების განსაკუთრებული მნიშვნელობის შესახებ ფოლკლორისტიკის ზოგადი საკითხების შესწავლაში.

ქართული მასალების საფუძველზე შეკვლევაში სიმართლიანად აკრიტიკებს ბურჟუაზიული მეცნიერების მცირე მოსაზრებებს, მათ მიერ ფოლკლორში მხოლოდ ბიოლოგიური და ფსიქოლოგიური ფაქტების ძიებას. ელენე ვირსალაძის მართებული მოსაზრებით ქართულ ზემო-სიტყვიერებაში არქაული ფორმისა და, ამავე დროს, მდელი ხელოვნების ნაწარმოების არსებობა დადასტურდება ფოლკლორული ძეგლების ისტორიული განვითარებისა, რაც თავისთავად უარყოფს მასში მხოლოდ ბიოლოგიურ და ფსიქოლოგიურ ფაქტებს. საინტერესოდ შეკვლევაში ასახელებს უძველეს ქართულ კლასიკურ თქმულებას ამირანის შესახებ, ხაზს უსვამს იმ ვარჯიშობას, რომ თქმულებას ვარიანტთა შორის განსხვავება შედგება საქართველოს სხვადასხვა კუთხის ისტორიული განვითარების თავისებურებისა. შეგავსებას ვარიანტთა შორის შეკვლევაში ხსენს მათი საერთო წარმოშობით (გვ. 13). მთლიანად ამ საკითხს პრინციპული მნიშვნელობა აქვს. თეორიული საკითხების დაყენების ერთგვარ დასკვნას წარმოადგენს სწორი დებულება ცალკე კუთხეების ზემო-სიტყვიერების მონოგრაფიული შესწავლის მნიშვნელობაზე.

ნაშრომის მეორე თავი „ისტორიული ცნობები მთიულეთ-გუდამაყრის შესახებ“ (გვ. 19 — 33) წარმოადგენს განზოგადებას იმ ისტორიული წყაროებისა, რაც კი არსებობს მთიულეთ-გუდამაყრის შესახებ. ამის საფუძველზე დასაკუთრებული დაკვირვებების მიხედვით, მოცემულია დევი და ახალი მთიულეთის დაბასათება. ხაზგასმულია ის ფაქტორები, რომლებიც ხელს უწყობდნენ და უწყობენ ზემო-სიტყვიერების განვითარებას (გვ. 30). ამავე თავში მოცემულია ისტორია მთიულეთ-გუდამაყრის ზემო-სიტყვიერების ჩაწერისა. საინტერესოა დრო დაბასათებელი ამ მხრე ჩატარებული მუშაობა, მაგრამ, ჩვენი აზრით, ეს საკითხი ცალკე უნდა ყოფილიყო გამოყოფილი. ნაშრომში იგი შექანიერად არის გადამხული მთიულეთ-გუდამაყრის შესახებ არსებული ისტორიული ცნობების საკითხთან (გვ. 30 — 33).

მთიულეთ-გუდამაყრული პოეზიის ძირითადი საკითხებია დაყენებული მესამე თავში „ფოლკლორული ტრადიციის მთიულეთ-გუდამაყრის“ (გვ. 33 — 47). საინტერესოა დაკვირვებანი რეპერტუარის განაწილებაზე ასაკობრივად და ქალ-

თა და ვითა შორის. ავტორის დაკვირვებით, ქალები ნაკლებ აქტიურებას იჩენენ საჯარო შესრულებისას, მაგრამ ეს არ ნიშნავს მათი რეპერტუარის სიღარიბეს. ნაშრომში აღნიშნულია, რომ ქალები საჯარო შესრულებისას ხშირად უსწორებენ ტექსტებს მოქმედ მამაკაცებს (გვ. 35). ამიტომ ჩვენ სადავოდ მივიჩნევთ ავტორის მოსაზრებას (გვ. 34). საერთოდ, მეტი ანგარიში უნდა გავწიოს ქალების დასოკიდებულებას უცხო შემკრებლებსადმი. სწორია ავტორის მოსაზრება რეპერტუარის ასაკობრივი განაწილების შესახებ (გვ. 38 — 42). მთელეთ-გუდამაყარის, ისევე როგორც საქართველოს სხვა კუთხეებში, სასა-ტორიო ნაწარმოებში და ეპიკური ციკლის თქმუ-ლებანი ძირითადად ხაზში შესული მამაკაცების რეპერტუარია. ამავე თავში ისტორიულად არის წარმოდგენილი პოეტური ტრანსფორმაციის სა-კითხი.

ნაშრომის მეოთხე თავში „პოეტური თანრე-ბი მთელეთ-გუდამაყარის ზეპირსიტყვიერებაში“ (გვ. 47 — 88) მოცემულია ანალიზი სხვადასხვა თანრის პოეზიის ნიმუშებისა. განხილულია მთიბ-ლური, დატირება, მყდრის ლექსი ანუ ანდერ-ძი, საწესო პოეზია, საგმირო და საყოფაცხოვ-რებო ლექსები.

საყურადღებო დაკვირვებებს შეიცავს მთიბ-ლურისა და დატირების ურთიერთობის ანალი-ზი (გვ. 49 — 67). ამ დაკვირვებებს მნიშვნელო-ბა აქვს ქართული ლექსის ისტორიისათვის. მთიბლურთან დაკავშირებით საინტერესოა სა-კითხის დაყენება ქართული ლექსის ორგანული საფუძვლის ხალხურ ურთიშო ლექსში ძიების შესახებ (გვ. 50).

მთიბლურისა და დატირების შედარებისას ხაზგასმით არის აღნიშნული პირველის სამეურ-ნეო და სატრფიალო-საყოფაცხოვრებო თემატიკ-ა (გვ. 58 — 59). დამაჯერებლად არის უარყო-ფილი მოსაზრება, თითქმის შრომის ამსახველი ლექსები „მეორეული“ იყოს მთიბლურში (გვ. 60—61). ავტორის მოსაზრებით დატირება ხშირ შემთხვევაში სიყვადლის მომენტებიდან საქ-მო დროს ვადის შემდეგ არის შექმნილი. ამის სანიმუშოდ მოყვანილია მთილური ტექსტი (გვ. 61). მთილურ-გუდამაყარული მთიბლური სიმღერების საქართველოს სხვა კუთხეთა მასა-ლებთან შედარების საფუძველზე მკვლევარმა გაარკვია პოეზიის ამ სახეში დატირების ტექს-ტის გამოყენების საკითხი, პოეზიის ორი სახეო-ბის — მთიბლურისა და დატირების შედარები-სას ავტორის მოცემული აქვს სწორი დებულება: „მთიბლური სიმღერა შრომით საქმიანობაშია შექმნილი და შრომის პროცესიდან არის ამოზ-რდილი. მთიბლურები წარმოიშვნენ არა წინა-პარტა შესახებ სულების წარმოდგენის საფუძ-ველზე როგორც მყდრის ცხედრის დატირების ჩ ე ვ უ ლ ე ბ ა (ხაზი ავტორისაა. ქ. ს.), არამედ როგორც ადამიანთა შრომითი ენერჯიის გამო-

ხატულება, ხოლო თუ მათში აღიბეჭდა რწმენა წინაპართა სულებისა, რწმენა იმისა, რომ წინა-პარტა სულები შეუძლიათ უშველონ ადამიანს მის შრომაში, ეს მხოლოდ საზოგადოებრივ განვი-თარების, მისი იდეოლოგიის გარკვეული საფე-ხურის მანიფესტებელია“ (გვ. 62). ელენე ვირ-სალაძემ დამაჯერებლად აღნიშნა განსხვავება „ხშით ნატირალეზისა“ და მთიბლურებსა შორის. აღნიშნულია, რომ „ხშით ნატირალეზი“ ძირითა-დაა გარჩნობა, ემოცია, ხოლო მთიბლურში — ნებისყოფა (გვ. 63). ამ შემთხვევაში დამოწ-მებულია მუსიკალური ტექსტებიც, რომ მთიბ-ლურში ტირილთან შედარებით უფრო რთული მუსიკალური ტექსტია (გვ. 63). ეს იმას არ ნიშ-ნავს, თითქმის ავტორი უარყოფდეს საერთოდ დატირების მალაშხატურულობას.

ახალი და ორიგინალური ავტორის დაკვირ-ვებები „სიკედლის ლექსისა“ ანუ „ანდერძზე“. ამგვარი ლექსების ფუნქცია გარდაცვალების წლის თავზე ან წვეთარეულო დღეებზე მყდრის მოგონებაა. აღნიშნულია ამ ლექსების შესრულების უძველესი ფორმა ფერხული (გვ. 68) და აბანდელი — სოლო (გვ. 69). მოცემუ-ლია პოეზიის ამ უნდის შინაარსობრივი და მხატ-ვრული ანალიზი. აღნიშნულია „ანდერძის“ თან-დათან ქცევა რეამარცხელად ლექსად (გვ. 69). ეს ლექსები მართებულად არის მინეული დას-რულებული ზელოვნების ნიმუშები. ამ თვალ-საზრისით ისინი მთიბლურზე მალა არის და-ყენებული (გვ. 70 — 71). საინტერესოა დაკვირ-ვებანი „მყდრის ლექსის“ საგმირო პოეზიისა-თან და ბალადისთან გენეტიკურ კავშირზე. ხაზ-გასმულია მისი კავშირი შრომის პროცესებთან. რაკი ამგვარი ლექსები აღნიშნება ტერმი-ნით „ანდერძი“, საინტერესო იყო აღნიშნულიყო მისი მიმართება ზვესერულ „ანდერძთან“, რი-თად აღნიშნება როგორც რჩული საგმიროალი, ისე საგვარეულო გადმოცემები და ყოველგვარი პროზული საისტორიო ნაწარმოებნი. ტერმინე-ბის მსგავსებით ამ შემთხვევაში უდავოდ აქვს თავისი საფუძველი.

წიგნში მოცემულია ნათელი სურათი საწესო პოეზიის ტრადიციისა და შესრულების წესებისა. განსაზღვრულია მათი ხასიათი (გვ. 74 — 77). საინტერესოა დაკვირვება, რომ „ჯჯვარისწინა“ (საქორწილო) „ოდესდაც ზოგადქართული წესის ნაწილს წარმოადგენდა“ (გვ. 77). საწესო პოე-ზიის კლევისას მკვლევარი ეყარება ნაწარმოე-ბთა სოციალურ შინაარსს, მხატვრულ სახეებსა და მეტრს. ავტორის სწორი დაკვირვებით, მთი-ულური საწესო სიმღერების მეტრი ძირითადად დაბალი შიარია (გვ. 76).

მრავალმხრივ არის განხილული საგმი-რო სიმღერები (გვ. 77-83) ავტორის დაკ-ვირვებით, საგმირო სიმღერების ძირითად ფონდს ადგლობრივი მასალები შეადგენენ. გავრცელებულია აგრეთვე ზოგადქართული ლექ-სებიც. ნაშრომში გარკვეულია ზოგი საგმირო

ლექსის რეალური საფუძველი. საყურადღებოა ამ მხრივ ლექსის „არავეის პირას ომა“ და ისტორიული ძეგლის — „ძეგლი ერისთავთა“ შედარება (გვ. 77-78). მრავალი ვარიანტის შედარების საფუძველზე დადგენილია ვაგრცელეზული ლექსის „ხოსრო ეგ აფციანის“ მთიულურ-გუდამაყურული წარმოშობა (გვ. 79), საინტერესოა აგრეთვე ანალიზი „მიდელაურის ლექსისა“ (გვ. 80 — 82).

ნაშრომში ხაზგასმით არის აღნიშნული საგმირო ლექსების ღრმა კუმანისში და აშალეზელი პატრიოტიზმი.

მოცემულია ანალიზი საისტორიო ლექსების ვაგრცელეზული ციკლებისა, როგორცაა, ლექსები ზურაბ ერისთავის, ერეკლე მეორის, რუსეთთან შეერთებისა და 1804 წლის აჯანყების შესახებ (გვ. 83 — 88). დახასიათებულია, აგრეთვე, საყოფაცხოვრებო ლექსები საშობლოს სიყვარულის, შეცხვარეთა ყოფის, სოციალური ურთიერთობის და სხვათა შესახებ (გვ. 86 — 88).

მეხუთე თავი ნაშრომისა მიძღვნილია პროზაული ეპიკისადმი (გვ. 88 — 96). წამყვანი ეპიკი მთიულეთ-გუდამაყურის ზემირსიტყვიერებაში, როგორც აღნიშნავს მკვლევარი, პოეზიაა, მიუხედავად ამისა, მეტად საინტერესოა პროზაული ეპიკის მდგომარეობა საქართველოს ამ კუთხეში. იგი იძლევა ერთგვარ გასაღებს ზღაპრის გუნების საკითხისათვის, მოკლე, მარტივი ამბები, რაც ვაგრცელეზულია მთიულეთში, დამახასიათებელი იყო ზღაპრის განვითარების აღრიწდელი საფეხურისათვის.

ეპიკური ციკლებიდან მკვლევარს აღნიშნული აქვს „ბეგანიანის“ ძლიერი ტრადიცია მთიულეთ-გუდამაყურში (გვ. 94). ავტორის მოსახ-

რებით, „ბეგანიანი“ „შა-ნამეს“ პოეტურ ეპიზოდთა გავლენით არის შექმნილი (გვ. 94). ჩვენი აზრით, „ბეგანიანი“ უფრო, უკიდურესად ყოფილიყო ვაგრცელეზული საქართველოში, ვიდრე ქართულად ითარგმნებოდა ფირდოსის ეპიკება. ამ მხრივ საგულისხმოა „შა-ნამეს“ ეპიზოდთა პარალელები და ანალოგიები „ქართლის ცხოვრებაში“, რაზედაც თავის დროზე მიუთითა პროფ. ილ. ხახანაშვილმა.

საგულისხმოა მსჯელობა „ამირანიანისა“ და ხალხური „ვეფხისტყაოსანის“ მთიულურ-გუდამაყურული ვარიანტების შესახებ.

უკანასკნელი, მეექვსე, თავი ნაშრომისა მიძღვნილია საბჭოთა ფოლკლორის საკითხებისადმი (გვ. 96 — 109). მთიულეთ-გუდამაყურში სხვადასხვა ღრმა მიმოხილვები მასალების საფუძველზე კარგად არის წარმოდგენილი საბჭოთა ფოლკლორის განვითარების გზები, მისი სოციალური შინაარსისა და მხატვრული ფორმის საკითხები. მართებულად არის გაკრიტიკებული სკეპტიკური შეხედულება ფოლკლორზე, როგორც მხატვრული შემოქმედების აქტიურ ფორმაზე.

შილაანად ნაშრომი შეიცავს მდიდარ დავიროვებებს ხალხური შემოქმედების სპეციფიკაზე, მის ტრადიციაზე, განვითარების გზებზე, სოციალურ შინაარსსა და მხატვრულ ფორმაზე. ყოველივე ამას, როგორც აღნიშნული, დიდი მნიშვნელობა აქვს ფოლკლორისტიკის ზოგად-თეორიული პრობლემების გადასაჭრელად. ელენე ვირსალაძის ნაშრომი „ქართველ მთიულთა ზემირსიტყვიერება“ მეცნიერების მნიშვნელოვანი შენამუშევარია.

პროფ. ქსენია სიხარულიძე

ქართული ენის გრამატიკა

დიდი ხანია ველოდებით კიტა ჩხენკელის წიგნს, ¹ რომელიც ესეცაა გამოვიდა დიდი სიძნელეების გადალახვის შემდეგ. დაბრკოლება ყოფილა როგორც ფინანსური, ისე ტექნიკური ხასიათისა. ამის თვითონვე აღნიშნავს ავტორი: აუცილებელი გამზდარა ტიპოგრაფიული დაბრკოლების დამლევად ფოტო-ოქსეტთან დაცემ-შიერებით.

ვისაც სურდა ქართული ენის შესწავლა,

1. Tschenkell Kita, Einführung in die georgische Sprache, Amiran Verlag, 1958, Band I Theoretischer Teil, LX14+628 str. Band II, Praktischer Teil, X+614 str.

ი. ივლიძის წერილი თარგმნილია ჩეხურიდან ელენე ერისთავის მიერ.

დღემდის დასავლეთ ევროპის ენებზე მის-განაკრებულაში მხოლოდ მცირე რაოდენობის სახელმძღვანელოები მოაბრუნებოდა. ქართული ენა კი ერთ-ერთი კაცკასიური, ან როგორც ახლა მას უწოდებენ, იბერულ-კავკასიური ენაა, მდიდარი ლიტერატურული ტრადიციით. უიზისოდ წარმოუდგენელია კაცკასოლოგიის ამ საყოველთაოდ ცნობილი, მავრამ საქმოდ მივიწვეული დარგის შესწავლა, რაც ქართული ენა გასაღებია დანარჩენ კაცკასიურ ენათა გგუფისა. ეს ოჯახი დგას დიდი ენათა ოჯახებს — ინდო-ევროპულის, სემიტურისა და თურქულის გვერდით და, ცხადია, ქართული ენა ნაშთია ოდესღაც მრავალრიცხოვანი ენობრივი ოჯახისა. იმავე ოჯახს ეკუთვნოდა წინა აზიის ძველი ენებიც, რომელია შესწავლა დიდ ვანს

შემატებს მეცნიერებას და დიდ მომავალს უქაღის თანამედროვე ლინგვისტიკებს.

დღმა კავასილოვმა ად. დირმა, რომელმაც თავის წიგნი — „შესავალი კავასიორ ენების შესასწავლად“ 2 მოცემა 30 კავასიური ენის მიმოხილვა, ამასთანავე, ქართული ენის პრაქტიკული სახელმძღვანელო 3. ამ სახელმძღვანელოში საუკეთესოა მისი თეორიული ნაწილი, სადაც ავტორი გვაძლევს სიტყვათა პრაქტიკულ-სუფიქსების წარმოშობის მიმოხილვას. პრაქტიკული ნაწილი კი გამოუსადეგარია, როცა ზმნებთან გვაქვს საქმე. თუ შევდევლობაში მივიღებთ, რომ დირის წიგნს, ამას გარდა, კიდევ დიდი ნაყოფ ახლავს მრავალი კორექტურული შედომების გამო, არ შეიძლება საკუთრებით არ დაეთანხმებოდნენ მან ფობტს, რომ დირის სახელმძღვანელო „თითქმის გამოუსადეგარია“. ქართული ენის სახელმძღვანელოებიდან, რომლებიც რუსულ ენაზეა შედგენილი, ვიცნობთ ვ. წულეისკირისა და პ. ჰანიშვილის წიგნს 4. მის წიგნშიაზე ლამაზაგობს ის გარემოება, რომ იგი რამდენიმეჯერ გამოიცა.

თუ არ მივიღებთ შევდევლობაში ქართულ ენაზე გამოსულ სახელმძღვანელოებსა და გამოცემებს, რომლებიც დამწყებთათვის მიუწვდომელია, დღემდის ქართულ ენის გრამატიკის ზოგადი მიმოხილვა შეიძლება გვეპოვა მანს ფობტის ნაშრომში, 5 რომელიც აუცილებელია ყველასათვის, ვისაც კი მსურს გაეცნოს ქართული ენის სტრუქტურას, და პ. რედენკოს წიგნში, რომელიც არის პირველი ყველაზე დიდი სახელმძღვანელო, რუსულ ენაზე დაწერილი, 6 ახალი ქართული ენის შემსწავლელთათვის. ამაზე უფრო აღრე ნ. შაიის შრომა გამოვიდა, 7 მაგრამ იგი ენება მხოლოდ ძველ ქართულ ენას, ისე როგორც მისი ფრანგულად (ბრიერთან ერთად) დაწერილი სახელმძღვანელო, თუმცა წიგნის პირდაპირი დანიშნულება ფრანგული შრომის სათაურიდან არა ჩანს. 8

კ. ჩხენკელის წიგნის დიდი უპირატესობა, უწინარეს ყოვლისა, მისი მეთოდურ-მეცნიერული სინუსტესა და საფუძვლიანობაშია. ავტორი ყოველ ღონეს ხმარობს, ნათელი შეიტანოს ენის შესწავლაში, ენისა, რომლის სტრუქტურა მოქნილი და რთულია, კ. ჩხენკელს საგრძნობლად დახმარებია უცხოეთის უნივერსიტეტში მიღებული მდიდარი პედაგოგიური გამოცდილება და, ამას გარდა, კარგი ცოდნა მშობლიური ენისა, აგრეთვე მულტივი შესაძლებლობა დასავლეთის ენებთან რის დროსაც უფრო მკაფიოდ ჩანს ღვდიანის დამახასიათებელი თვისებები.

ქართული ენის გრამატიკის ყველაზე ძნელი ნაწილის — ზმნის დაფუძვლაში წიგნის ავტორი ბევრით უნდა უმაღლოდეს ა. შანიძის მორფოლოგიას 9, რომელსაც იგი ასახელებს. შესავალ თავებში, როგორც ჩანს, ავტორი არ იცნობს ა. შანიძისავე უახლოეს ნაშრომს, მის „ქართული გრამატიკის საფუძვლებს“ 10 და არც ამ ფუნდამენტურ ნაშრომის შემოკლებულ რედაქციას, რომელიც 1955 წ. გამოვიდა. ეს, ილბთ, იმით ახსნება, რომ ქართული სპეციალური ლიტერატურის შოვნა ძნელია ევროპაში, რასაც ავტორი ჩივის კიდევ წიგნის შესავალში, გვეონია, აგრეთვე, რომ ავტორს თავის შრომაში ნაყლებად გამოუყენებია ის მდიდარი სპეციალური ლიტერატურა, წიგნები და ეურნალები, რომლებიც საქ. სსრ-ში მრავლადაა გამოცემული განსაკუთრებით უკანასკნელი 10 წლის განმავლობაში.

სამწუხაროდ, ავტორს, საერთოდ, არასად აქვს მოყვანილი სია გამოყენებული ლიტერატურისა და არც არასად აქვს ნაჩვენები, თუ არა წყაროებს ეყრდნობა. ეს მით უფრო სამწუხაროა, რომ მისი წიგნი, როგორც ვიწრო პრაქტიკული ხასიათის ნაშრომი, შესაძლოა გამოსადეგი ყოფილიყო, უწინარეს ყოვლისა, ლინგვისტებისთვის, რომლებიც მოისურვებდნენ უფრო ვრცელ დასცნობილ წიგნში დასმულ პრობლემებს.

ავტორი შესავალ თავშიც გვერდს უხვევს კავასიური ენების ჩვეულებრივ დაყოფას და ქართული ენის ადგილს განსაზღვრავს მათ შორის. იგი XXII გვერდზე ერთმანეთს უბიძგობს ჩრდილოკავასიური და სამხრეთკავასიური ენებს, თუმცა უფრო მართებული იქნებოდა დაგვესახელებინა სამი (resp. ოთხი) შტო კავასიური ენებისა ცალკეულ შტოებს შორის განსხვავება ისეთი ხასიათისაა, რომ ამ შეიძლება მხოლოდ ჩრდილოკავასიის და სამხრეთკავასიის ჯგუფები დავუპირისპიროთ ერთმანეთს, მით უმეტეს, თუ არ ვამბობთ ჩვენი მოსახრების დამტკიცებას, რამიტომ რომ დანარჩენი ჯგუფებიც ერთმანეთს სხვადასხვანაირად უპი-

2 Durr A., Einführung in das Studium der kaukasischen Sprachen, Leipzig 1928.

3 Durr A., Grammatik der modernen georgischen (grusinischen) Sprache. Wien und Leipzig (1904).

4 Цулейскири В., и Чаншвили Г. Самоучитель грузинского языка. Изд. 3-е испр. и пополн., Сухуми, 1951, 306 стр. (I-ე изд. Тб., 1941, 2-ე изд. Сухуми, 1947).

5 Vogt, Hans, Esquisse, d'un grammaire du georgien moderne, Oslo, 1936, 298 pp.

6 Руденко В. Т., Грамматика грузинского языка, Москва, 1949 (Ак. Наук СССР) 275 стр.

7 Marr N., Грамматика древнелитературного грузинского языка, 30+216 стр., СПб., 1925.

8 Marr, N. et Brière, M. La langue géorgienne, Paris, 1931, 858 pp.

9 ა. შანიძე, ქართული გრამატიკა თბ. 1930 წ. XIII ± 214 გვ.

რასპირდებთან. იქვე, XXIII გვერდზე ავტორი არჩევს დამოუკიდებელ ენებს, ასეთებად თვლის სენარს და ჭანტია-შეგერულს და მათ მიიჩნევს ქართული ენის დალაქტებებად, მიუხედავად იმისა, რომ სენარის სენარის თავისებურ მდგომარეობას და ამასვე აღიარებს იგი ჭანტია-შეგერულის მიმართაც.

წიგნი პრაქტიკული და თეორიული ნაწილებში შეიძლება არიან ერთმანეთთან დაკავშირებული. პრაქტიკული ნაწილის ცალკეული სავარჯიშოები პირდაპირ ერთვის თეორიულ ასსნა-განმარტებას. ორივე ნაწილის ასეთ შეიძლო დაკავშირებაში შეიძლება ვიპოვოთ მიზეზი იმისა, თუ რატომ დარჩა ავტორის ასეთ ცოტა ადგილი ფონეტიკისათვის და, აგრეთვე, სიტყვაწარმოებისათვის, რომელთა გამოყენებასაც თხოულობს ქართული ენა. არც სინტაქსისა დამოუკიდებლად დამუშავებული. ამ მხრივ შესაძლო იყო მას დახმარებოდა წიგნები, რომლებიც საქართველოში ბოლო წლებში გამოვიდა: ს. ჯღენტის „ფონეტიკა“¹², ა. შანიძის ქართული ენის სასკოლო სინტაქსი¹³ და ლ. კვაჭაძის ქართული ენის სინტაქსი¹⁴.

გთქვამთ, რომ აჯობებდა პრაქტიკული ნაწილიდან გამოყოფილყო თეორიული ნაწილი და არ დაქვემდებარებოდა პრაქტიკულ სავარჯიშოებს. შეხედულებაში გვაქვს ადგილები, რომლებიც შეთოდური თვალსაზრისით სწორად არ არის თავის ადგილას მოთავსებული. მაგალითად, ავტორის გამოტოვებული აქვს ქართული ბრუნებებიდან მოთხრობითი ბრუნვა (ერგატივი) და გადატანის აქვს ზმნის ასსნაში წყვეტილთან (აორისიტთან) იმიტი, რომ ის იხმარება მხოლოდ ზმნებთან. ეს შეხედულება და თანმიმდევრობა მცდარად მივგანია. ბრუნვათა უმეტესობის ხმარება ხომ მხოლოდ ზმნათთან გვხვდება და ქართული ბრუნების არასრული რიგი დავს და გავუგებრობას იწვევს პედაგოგიური თვალსაზრისითაც.

ავტორის მტკიცება 68-ე გვერდზე, რომ აწყო არის ძირითადი მწკრივი, რომლისგანაც თითქმის ყველა დანარჩენი მწკრივის მიღება შეიძლება, ადვილად გამოიწვევს გაუგებრობას. ძირითადი მწკრივი, როგორც ვ. დეებერსის ავტორებს, ქართულში არის წყვეტილი (ანუ აორისტი) ყველაზე უფრო ხშირად მასში გვხვ-

დება ზმნის ფუძე სრული სახით, მაშინ როცა აწყოის წარმოება, პირიქით, თხოულობს ფუძის გავრცობას სუფიქსით. ლუწკა, მართალია აწყოისგან მიიღება მთელი რიგი მწკრივები, მაგრამ უნდა ვაღიაროთ რომ მთლიანი შეფასებისათვის არა მათი რიცხვითად გადამწვევით, არამედ მათი მნიშვნელობა.

64-ე გვერდზე ავტორი ზმნას ყოფს გარდაშავად და გარდუვალად. მტკიცება, რომ გარდაშავალი ზმნები ქმნიან პირველ უღლებასო უნდა ვასწარდეს იმ გავებით, რომ აქ არამართა ზმნების დაყოფაზე არა უღლების, არამედ კატეგორიების მიხედვით, ქართულ ენაში უღლება, ისე როგორც ბრუნება, განსხვავებულია მხოლოდ იმის მიხედვით თუ რაინარია ფუძე: ხმოვან-ფუძიანია თუ თანხმოვან-ფუძიანი.

ავტორი ძალიან სწორად იქცევა შეთოდურად, როცა სასხვისო ქვეყის ასსნაში ხზს უსვამს განუყოფელ კავშირს სასხვისო ქვეყის ხმოვან პრეფიქსსა და პირის ობიექტურ პრეფიქსს შორის. ეს აუცილებლობა ჩვეულებრივად ავიწყლებთ ასსნისა და იმით ქმნიან ზედმეტ სიძნელეს შეთხველისათვის. სასხვისო ქვეყის განხილვისას ავტორს ჰქონდა საშუალება. აესხნა მნიშვნელობა კუთვნილებითი ფორმისა, რომელიც წინადადებაში იჩენს თავს, და ის განსხვავება მოქმედებით და ვენებით გვარის ფორმებს შორის, რომელიც აქ მდღავდება.

არ შეიძლება დავეთანხმოთ ავტორის 45-ე გვერდზე გამოთქმულ მოსაზრებას, რომ სტატიკური ვენებითს „გ-წერი-ვარ“ ტიპისში „წერი-“ არის შემოკლებული მიმღობა „წერი-ლი“.

„მ-ყავ-ს“ და „მ-ი-ყვარ-ს“ ტიპის ზმნებს უყვია ოცდათერთამეტ გაცივითამდის. ეს ერთხელ კიდევ ამტკიცებს, თუ რა ძნელია ზმნების მიზანშეწონილი თანმიმდევრობის დაცვა ქართული ენის შესწავლისას, რის გამოც ავტორი განიხილავს ყველაზე უფრო ხშირებულ ზმნებს. ვადაპირთ უნდა უარყოთ თარგმან ვინდ გადმოცემა იმ გამოთქმებისა, რომლებიც 451-ე გვერდზე და სხვაგანაც არის ნახშირ: mir ist jemand Besitz, მიყვარს mir ist jemand Liebe! რატომ არ უნდა ვთქვათ: mir ist jemand Liebf? ეს ზმნები, რომელთათვის ფობტის განსაკუთრებულ სახელი არა აქვს და რომლებიც რუდენკოს მოყვანილი აქვს თავში ОНРЕКТИВ-НАМЪ СТРИმ, ავტორი უწოდებს არაპირდაპირ ზმნებს, მაგ., „ღვლა უღიშის შეილს“ და „ადედას უყვარს შეილი“ (გვ. 448).

კაუზატიური ზმნების მიმოხილვისას ზოგერთ თვლიან, მეჩამე კი ყველგან, ავტორის ქართულად მოყავს ზმნა პირველ პირში, ხოლო გერმანულ თარგმანში — ინფინიტივში, რაც ხელის შემშლელია.

მეორე ტომის უმეტესი ნაწილი ქრესტომათის აქვს დამოძილი (გვ. 397-614). რამდენადაც ვიცი, ეს პირველი ქრესტომათია ახალი ქართული ენისა. აქ საკითხავი მიმუშავი შეე-

¹² ა. შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები. მორფოლოგია, თბილისი, 1953 წ. 022±672 გვ.

¹³ ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკა, მორფოლოგია, თბილისი, 1955 წ. 09±330 გვ.

¹⁴ ს. ჯღენტი, ქართული ენის ფონეტიკა თბ., 1953 წ. 315 გვ.

¹⁵ ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკა. ნაწ. II სინტაქსი, თბ., 1957 წ.

¹⁶ ლ. კვაჭაძე, ქართული ენის სინტაქსი ა. შანიძის რედაქციით, თბ. 1956 წ., 207 გვ.

სებელია ლექსიკონით და შენიშვნებით, რომ-
ლებთანაც გვეძლევა გრამატიკული განსაზღვ-
რაც და ჩართულია ცალკეული ზმნების ფორმე-
რი. ეფექტობით, რომ არ არის სწორი ახალ ქარ-
თულ ქრესტომათიაში 66 ნიმუშიდან ერთი მე-
სამედ მე-18 საუკუნის შერლის სულხან-საბა
ორბელიანის ნაწარმოებს ეკავოს, მაშინ როცა
თანამედროვე ავტორთაგან არც ერთი არ
არის მოყვანილი. კ. ჩხენკელი პირველ თავშივე
აუხიბებს, რომ ტექსტი სახელმძღვანელოსა-
თვის მის მიერ შესწორებულია. ჩვენ წინააღმ-
დგენი ვართ ყოველგვარი შესწორების შეტანისა
ტექსტში, თუნდაც ეს შესწორება პედაგოგიუ-
რი მოსაზრებით იყოს გამოწვეული. თუ ტექს-
ტს მოყვანა შეუსწორებლად არ გამოდგება,
იგი სულ არ უნდა იყოს გამოყენებული.

სამწუხაროა, რომ წიგნის თეორიულ ნაწილს
არ ახლავს საბიბლიო და პრაქტიკული ლექსი-
კონი, მაშინ აუცილებელი აღარ იქნებოდა ყო-
ველთვის ერთი და იმავე სიტყვის ახსნის გან-
მეორება, რაც წინა საგარეოებში გვხვდება
და რის გამოც წიგნი მეტად დატვირთულია.
ჩვენს შენიშვნებს მიზნად არ დაუსაბავს
ღირსება უარყოფის წიგნისა, რომელიც შედგევი

სიბეჯითის, მდიდარი გამოცდილებებისა და სა-
ფუძვლიანი შესწავლისა.
ავტორი წიგნის ბოლოში გვიპირდება მალე
გამოსვლას ერეკლე ქართულ-გერმანული ლექსი-
კონის პირველი ნაწილი, რაზედაც ამჟამად მუ-
შაობს, და სადაც ზმნები განლაგებული იქნება
ფუძეების მიხედვით. დაახლოებით ასევე გა-
აყვით პანს ფოტომა თავის ქართული გრამატი-
კის საბიბლიოში, რაც მეტად მიზმიდელია, რა-
დგან მხოლოდ ამას შეუძლია საერთოდ სასა-
თაურო სიტყვის ქვეშ შეკრიბოს სხვადასხვა
ფორმა ამა თუ იმ ზმნისა და გვერდი აუხილოს
ფორმების და სასათაურო სიტყვების დაქსაჭ-
სვას, რასაც ადგილი აქვს თანამედროვე ქა-
რთული ენის განმარტებით ლექსიკონში, რო-
მელიც გამოვიდა არნოლდ ჩიქობავას მთავარ
რედაქტორობით. მაგრამ წინასწარ იმის თქმა
ძნელია, თუ რამდენად გამართლებდა ზმნების
გაწყობა ფუძეების მიხედვით. უდავოა რომ,
უხერხულია ზმნების გაწყობა შესამე პირის
ფორმებზე იმის მიხედვით, თითქო ქართული
ზმნების გაწყობა საწყისის (ინფინიტის) მი-
ხედვით არ იყოს შესაძლებელი. პირიქით, ზმნის-
ფორმათა მონახვა ისეთი წესით გაწყობისას ძა-
ლიან გაადვილებულია.

პროფ. იაროშიჩ იხლიჩია

მონოგრაფია მხატვარ გიორგი მაისურაძეზე.

ქართული ლიტერატურისა და ხელოვნების
დეკადისათვის გამოცემულია „საბჭოთა სა-
ქართველოში“ გამოცემა ხელოვნებთმცოდნის
შალვა კვასხაძის გამოკვლევა, მიძღვნილი მხატ-
ვარ გიორგი მაისურაძის ცხოვრებისა და შე-
მოქმედებისადმი.

სარეცენზიო შრომა ავსებს ახალი დროის ქა-
რთული სახვითი ხელოვნების ისტორიის შესწავ-
ლის საქმეში არსებულ ხარვეზს. ამ წიგნით
კვასხაძე ფაქტობრივად პირველად აყენებს და
შეისწავლის საკითხებს ახალი დროის ქართული
რეალისტური ფერწერული პორტრეტის შემუ-
შავება-განვითარებასა, პირველი აკადემისტის
მხატვრის, ყოფილი ყმა-გლეხის, გიორგი მაისუ-
რაძის ცხოვრებისა და შემოქმედებისა მავა-
ლითზე.

წიგნი ავტორის მიერ დაწერილია ღრმა და
ხანგრძლივი კვლევა-ძიების შედეგად. იკითხება
დიდი ინტერესით და იმსახურებს ყურადღებას
აბა მარტო ეფრო სპეცილისტებისა, არამედ
ფართო მკითხველსაც: იგი ხაზავს შეცნობრუ-
ლად ზუსტსა და ნათელ სურათს ეპოქისა და
მხატვრის ცხოვრება-შემოქმედებისა. მხატვრის
მემკვიდრეობის — პორტრეტების, — ანალიზი

და გარჩევა მოცემული მკვლევარის მიერ, მკაფ-
ხველს ნათელ წარმოდგენას აძლევს იმ თავისუ-
ბურებზე, რაც საერთოდ დამახასიათებელია
რეალისტისათვის, კერძოდ კი მაისურაძის შემო-
ქმედებისათვის.

ავტორი ქართულ სახელოვნებთმცოდნეო მე-
ცნიერებაში პირველად მიმოიხილავს აღრეული
ხანის ქართულ საპორტრეტო ფერწერას და
იმდენად იგი არსებობდა ახალი დროის ქართუ-
ლი რეალისტური ფერწერული პორტრეტის სა-
თავეებს შეისწავლის.

წიგნი შედგება ექვსი ნაწილისაგან, მათგან
1) „წინანდელი ბიჭი“ (1817-1835), 2) „პეტრე
დიდის ქალაქში“ (1835-1850) და 3) „ქუთაისის
ის ქვეშ“ (1850-1885) — ავლევს და ადგენს
მხატვრის ცხოვრებასა და შემოქმედებას.

გამოკვლევაში სათანადო დასკვნები და განზო-
გადებანი მოცემულია ყოველი თავის მიხედვით
ცალ-ცალკე: დახასიათებულია მნიშვნელობა
მხატვრის შემოქმედებისა და მოღვაწეობისა.
შესაფერის ადგილებზე აღგვნილია მხატვრის
ურთაერთობის ისტორია მის თანამედროვებ-
თან.

წიგნის პირველი ნაწილი, რომელსაც „ცხოვ-

რების ნანატრფლავი“ ეწოდება — ორი განყოფილებისაგან შედგება. პირველია — „თემისათვის“, მეორე კი — „თემის შესწავლის ისტორიისათვის“; პირველში მოცემულია თემისა და მისი მნიშვნელობის განსაზღვრება, მეორეში კი თემის შესწავლის, მისი დადგინებისა და კვლევის დაწვრილებითი ისტორია.

წიგნს დართული აქვს ავტორის მიერ მოზოგებული საარქივო მასალები, რაც წარმოდგენილია „შენიშვნებისა და დამატებათა“ ვანყოფინებით. ამ ნაწილით ავტორი განსაზღვრავს თემის მოცულობას და მნიშვნელობას. იმ დღეს რაც მისურაძეს ეკუთვნის ახალი ხელოვნების განვითარების ისტორიაში.

„თემის შესწავლის ისტორიისათვის“ — მიმოიხილავს არსებულ ლიტერატურას; თუ პუბლიკაციებს, მათ ზასიათს და სანდობობას. აქ ავტორი ახდენს სისტემატიზირებას მასალებისა და მათი კვლევის ისტორიისა.

წიგნის პირველ თავში — „წინანდელი ბიკი“ — ავტორი იძლევა გ. მისურაძის ბავშვობისა და ყრმობის ცხოვრების პირობებს და მის გარემოცვას. ავტორი საარქივო მასალების საფუძველზე პირველად იძლევა იდგენს მისურაძის მიერ ხატვის საქმის შესასწავლად ჩატარებულ მუშაობის გარემოებას.

მხატვრის პიროვნებისა და შემოქმედებითი „მეს“ ფორმირების ისტორიის დადგენასთან ერთად — ავტორის მიერვე მოზოგებულ საარქივო მასალების საფუძველზე — მათი სათანადო ანალიზით, დადგენილია პოეტ ალექსანდრე ჭავჭავაძის ბიოგრაფიიდან, ქართული ლიტერატურის ისტორიის თვალსაზრისითაც კი შეტად საინტერესო გარემოებანი, გარკვეულია აქამდე უცნობი პირობები ჭავჭავაძის ცხოვრებისა 1832-1837 წლების ავეისის ჩათვლით.

წიგნის მეორე თავი „პეტრე დიდის ქალაქში“ — მოიცავს 1835-1850 წლებს: აქ თანმიმდევრულადაა გადმოცემული და აღდგენილი პეტერბურგში ცხოვრებისა, სწავლისა და შემოქმედებითი მომწიფების ისტორია. მისურაძის ცხოვრება დადგენილია იმ ერთად ერთი ფონის მიხედვით, სადაც უხდებოდა ცხოვრება ახალგაზრდა მხატვრის. ამ თავში პირველადაა მითითებული ავტორის მიერ მისურაძის ვენეციანოვთან და ტროპინინთან სწავლის შესახებ. ლაბაზე. მოცემულია მეტად საინტერესო და აზუბურბი ინტერპრეტაცია იმ წერილისა, რომელიც პუშკინთანაა დაკავშირებული და სადაც თბილისელი ე. ი. ქართველი მხატვარია მოხსენებული, ამ წერილის გამოქვეყნებით ახალი შექი ეფინება ა. პუშკინისა, ა. ჭავჭავაძის, გ. ბრიულოვისა, ბაგრატიონთა, ა. პეროვსკის (ს. დოდაშვილმა სწორედ ა. პეროვსკის უძღვნა თავისი „ლოლიკა“) და გ. მისურაძის ურთიერთობის და ნაცნობობის საკითხებს. ამ თავში სათანადო საარქივო დოკუმენტების აღ-

მოჩენით ავტორი იდგენს მისურაძის დაბადების ოფიციალურ თარიღს, რიოც უარყოფს ყველა ადრე გამოქვეყნებულ თარიღს.

სწორადაა წარმოდგენილი კითხვა „თარხნობის სიკვლის“ მინაარსის და მოწმეთა ვინაობისა. დადგენილია ა. ჭავჭავაძის მიერ, საკუთარს ნებასურვილით მისურაძის ყმობიდან განთავისუფლების, ხოლო ერთი წლის შემდეგ კი, მოწინავე რუს მოღვაწეთა მეშხებით, ტ. შევჩენკოს ყმობიდან გამოსყიდვის ისტორია.

აღდგენილია მისურაძის პეტერბურგში ცხოვრებისა და სწავლის პირობები, დადგენილია პირველად მისი საცხოვრებელი ადგილი და მისამართი. განსაკუთრებით ხაზგასმულია და გამოყოფილი რუსეთში მცხოვრები ქართველების, ასევე ბაგრატიონთა ზრუნვა მისურაძის აღზრდის საქმეში, აღდგენილია სავსებით იმ მძიმე პირობების სურათი, რომელშიაც იყვნენ ხოლმე ჩაყენებული სამხატვრო აკადემიაში ყმა-გლეხთა წრიდან გამოსული მხატვრები.

განხილულია გ. მისურაძის მიერ გ. ბრიულოვის სახელობის იოში სწავლის დროს შესრულებული პორტრეტი ა. ბაგრატიონისა, სურათზე გამოსახული პიროვნების ვინაობის გახსნით. ავტორს შეაქვს კორექტივი ს. დოდაშვილის ბიოგრაფიის შესახებ გამოქვეყნებულ ცალკეულ პეტრეობა მოსაზრებებში. წიგნში პირველად იჭყრდება გ. ბრიულოვის შუამდგომლობა აკადემიის სამეცნიერო საბჭოს წინაშე გ. მისურაძისათვის დახმარების მიცემის შესახებ, ატესტატის დედანი, 1850 წელს მისურაძის საქართველოში დანიშვნისა და პეტერბურგიდან გამოშვებასთან დაკავშირებით, ალექსანდრე ჭავჭავაძის და მისი მეუღლის სალომეს პორტრეტების შექმნის ისტორია, მათი შეფასება — ანალიზი, „რამორტი სენატსა-აკადემიისადმი“ და „პრძანებულება სენატისა 1846 წ. 28 მარტიდან“ — გ. მისურაძის ხაზჯის გადაშლელთა სიიდან ამოთიკების შესახებ. ამ დოკუმენტის გამოქვეყნებით ავტორი პირველად იდგენს შევჩენკოს მიერ აკადემიის დამთავრებისა და მისი განთავისუფლების გარემოებას. ეს დოკუმენტი მისი აქ გამოქვეყნებამდე საერთოდ შეუჩენკოს შესახებ არსებული ლიტერატურისათვისაც უცნობი რჩებოდა.

თავი აქუთაისის ცის ქვეშ“ — (1850-1885) მიმოიხილავს მხატვრის ცხოვრებისა და შემოქმედების უკანასკნელ ხანას. საარქივო დოკუმენტების საფუძველზე, აქ პირველადაა დადგენილი გ. მისურაძის ქ. პეტერბურგიდან 1850 წელს ქუთაისში გამოშვებასთან და იქ ვინაობაში მუშაობის დაწყება. ამ გარემოების ნამდვილი სურათის აღდგენას დიდი მნიშვნელობა აქვს, იგი საბოლოოდ ათავისუფლებს ალ. ჭავჭავაძის იმ ჩრდილისაგან, რაც მას მოაყენეს ზოგიერთმა ავტორმა მისურაძისთან დაკავშირებით.

ამ ნაწილში წიგნის ავტორი მიმოიხილავს მისურაძის მიერ დაბატულ პორტრეტებსა და მათი შექმნის ისტორიას. პორტრეტების მხატვრუ-

ლი ანალიზის საფუძველზე აღგენს მაისურაძის როლსა და მნიშვნელობას ახალი ქართული რეალისტური სახეითი ხელოვნების ისტორიაში. აქვეა დახასიათებული მაისურაძე როგორც მუდგოვი აკადემიის წევრის, ვიოროვი წევრის, გრიშა აბაშიძის, ნ. შარის, ს. ქვარიაშისა და იმ დროში მოსწავლე სხვა ახალგაზრდებისა.

წიგნში წარმოდგენილია იმ პერიოდის ისტორია, რომელზეც გადაიტანა მაისურაძემ რეაქციონერსა და ნაულმცირესობათა შორეთ, ქუთაისის სასწავლებელთა დირექციის უფროსთან კოცებულობა.

წიგნის ავტორი მაისურაძის მიერ ქუთაისში შექმნილი პორტრეტების მავალითვე ასახულებს და განსაზღვრავს მისი შემოქმედებითი მეთოდის რაობას, მის დემოკრატიულ ხასიათს.

მოკლულია სახეებით მართებული დასკვნები იმის შესახებაც, რომ გ. მაისურაძის შემოქმედება ხასიათდება ადამიანისადმი დიდი სიყვარულით, დემოკრატიზმითა და პუმიანიზმის იდეებით, რომ მაისურაძის შემოქმედების ქვაკუთხედი ადამიანია და რომ მას ადამიანის მხატვრული ხევნების გზით არჩეული აქვს ერთადერთი გზა, გზა გარემყარის რეალისტური მხატვრული ასახვისა. სახეებით მართალია ავტორი, როცა გ. მაისურაძის დამსახურებასა და როლს ხედავს რეალიზმის დამკვიდრებისა და განვითარებისათვის ბრძოლაში, ხედავს ერთი პერიოდის აღმოსავლური მხატვრობის სფეროში გაბატონებული, კერძოდ ირანული პირობითობის თუ სტილიზების წესებთან და შეთოდებთან დაპირისპირებულობაში, ხოლო, მეორე მხრივ მხატვრის შემოქმედების ხატწერულობის პრინციპებთან დაკავშირებაში.

სახეებით სამართლიანია ავტორის დასკვნა, რომ გ. მაისურაძემ ახალ ქართულ მხატვრობაში დამკვიდრა სამოქალაქო ხასიათის ახალი დროის შესაფერისი რეალისტური დაზგური ფერწერის მეთოდები, რომ მაისურაძე იბრძოდა იმ დიდი იდეალებისათვის, რისთვისაც იბრძოდა მისდროინდელი ქართული მწერლობა და ქართული თეატრი. წიგნს დართული აქვს „შენიშვნები და დამატებანი“. ამ მასალის ისტორიულ-შემეცნებითი მნიშვნელობა უსათუოდ დიდია.

დასასრულ რამდენიმე შენიშვნა. კარგი იგნებოდა, რომ წიგნის ავტორს უფრო ვრცლად წარმოედგინა მაისურაძისა და შეეჩვენოს ურთიერთობა, მხატვრის მემკვიდრეობა, მისი კახეთში, იმერეთში, პეტერბურგში, რაქსა და სამეგრელოში მუშაობის მიხედვით.

წიგნი თვალსაჩინო და საყურადღებო შენიშვნაშია ქართულ სახელოვნებათმცოდნეო მეცნიერების დარგში.

აკოლონ ქუთათილაძე

ახალი წიგნები

„საბჭოთა საჭარბელო“

- მიხეილ ჯავახიშვილი — მოთხრობები. ტ. I რედ. ნ. შველიძე, გვ. 500, ფასი 12 მან.
- კონსტანტინე გამსახურდია — რჩეული თხზულებანი. ტ. I, რედ პლ. ბებია, გვ. 410, ფასი 14 მან.
- იკანთე ლხავიანი — ერთგულბა. რედ. თ. გოგოლაძე, გვ. 606, ფასი 12 მან. 15 კაბ.
- ალექსანდრე აბაშელი — თხზულებათა კრებული. ტ. I, რედ. გ. ციციშვილი, გვ. 388, ფასი 10 მან. 15 კაბ.
- ოსებ ნონეშვილი — ლექსები პოემები. რედ. ნ. შველიძე, გვ. 428, ფასი 9 მან. 80 კაბ.
- ა. შარვაშიანი — რჩეული მოთხრობები. თარგმანი არჩილ, არტემ შ და ივანე დავითიანი. რედ. პლ. ბებია, გვ. 194, ფასი 4 მან. 30 კაბ.
- ვ. ბილი-ბელეცკოვსკი — რჩეული მოთხრობები. თარგმანი ერასტი ტროტაძისა, რედ. პლ. ბებია, გვ. 232, ფასი 4 მან. 55 კაბ.
- კ. პაუტოვსკი — მოთხრობები. თარგმანი თ. ბებურიშვილისა, რედ. ლ. ელიოზიშვილი, გვ. 100, ფასი 1 მან. 35 კაბ.
- ბოლესლაე პრუსი — ფარაონი. თარგმანი ალ. წერეთლისა, რედ. პლ. ბებია, გვ. 726, ფასი 15 მან.
- გიორგი ჯიბლაძე — კრიტიკული ეტიუდები. წიგნი I, რედ. რ. ორჯონიკიძე, გვ. 460, ფასი 12 მან. 20 კაბ.
- ს. ჩხარტიშვილი — სტუდენტ ვიორჯის-ძე წაუშვანი, რედ. დ. ჯაბუა, გვ. 100, ფასი 3 მან. 35 კაბ.
- ა. აღმაძე — პროკოფი (ალიოშა) აფრასიონის-ძე ჯაფარიძე, რედ. ნ. ნარმანი გვ. 118, ფასი 3 მან. 50 კაბ.
- ალ. მუჯირი — კოლონიურ ხალხთა განმთავისუფლებელი მოძრაობის თავისებურებათა შესახებ რედ. მ. კორძაია, გვ. 160, ფასი 1 მან. 65 კაბ.
- მ. პ. გიორგაძე — ნაციონალური საკითხის გადაჭრა სსრ კავშირში. რედ. ნ. მახარაძე, გვ. 74, ფასი 80 კაბ.
- ნ. ჩერქეზიშვილი, ლ. შუმლაძე — ეკონომიური კონფერენციები. რედ. გ. შოზაძე, გვ. 108, ფასი 1 მან. 15 კაბ.
- გ. თაქაიშვილი — ბორჯომელი ხახვი „რეკორდი“. რედ. ც. ფირცხალავა, გვ. 18, ფასი 20 კაბ.
- მიხეილ მადლაშვილი — პურეულის გაყოფითი აღება და მოსავლის ასაღები მანქანები. რედ. ც. ფირცხალავა, გვ. 100, ფასი 2 მან. 80 კაბ.

საგლიტბაში

- მაინრიხ მაინე — ატა ტროლი. თარგმანი გერმანულიდან აკაკი გელოვანისა, რედ. გ. ნადირაძე, გვ. 124, ფასი 6 მან.
- გერონტი ქიქოძე — ერეკლე მეორე. რედ. გ. ჯიბლაძე, გვ. 208, ფასი 5 მან. 70 კაბ.
- კ. გოგიაშვილი — დათუნა და ბაქია. რედ. ქ. ნადირაძე, გვ. 26, ფასი 3 მან. 70 კაბ.
- ალექსანდრე ჩიკვაძე — პროფესიის სიყვარული. რედ. თ. ბაღვაშიანი, გვ. 48, ფასი 75 კაბ.
- ახალგაზრდობას — რედ. ოთარ ქინქლაძე, გვ. 176, ფასი 2 მან. 50 კაბ.

შეცდომების გასწორება

„მნათობის“ № 10-ში შეცდომით იქნა აღნიშნული, რომ გ. მარგველაშვილის წერილი წარმოადგენს წინა ნომერში დაბეჭდილი წერილის გაგრძელებას. ამის შესაბამისად № 10-ში დაბეჭდილი წერილის სათაური უნდა იყოს: „გმერთული ეპოსის დაბადება“.

146-ე გვერდზე პირველი სვეტის მეორე აბზაცის პირველი სტრიქონი უნდა იყოს შემოღობულს ასე: „მაკა ქართველიშვილი“.

Handwritten signature or initials

ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ ХУДОЖЕСТВЕННО-
ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЖУРНАЛ

„МНАТОБИ“

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
ГРУЗИНСКОЙ ССР

«САБЧОТА САКАРТВЕლო»